De Vlaamsche Gids. Jaargang 6

bron
De Vlaamsche Gids. Jaargang 6. De Nederlandsche Boekhandel, Antwerpen 1910

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/_vla001191001_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren

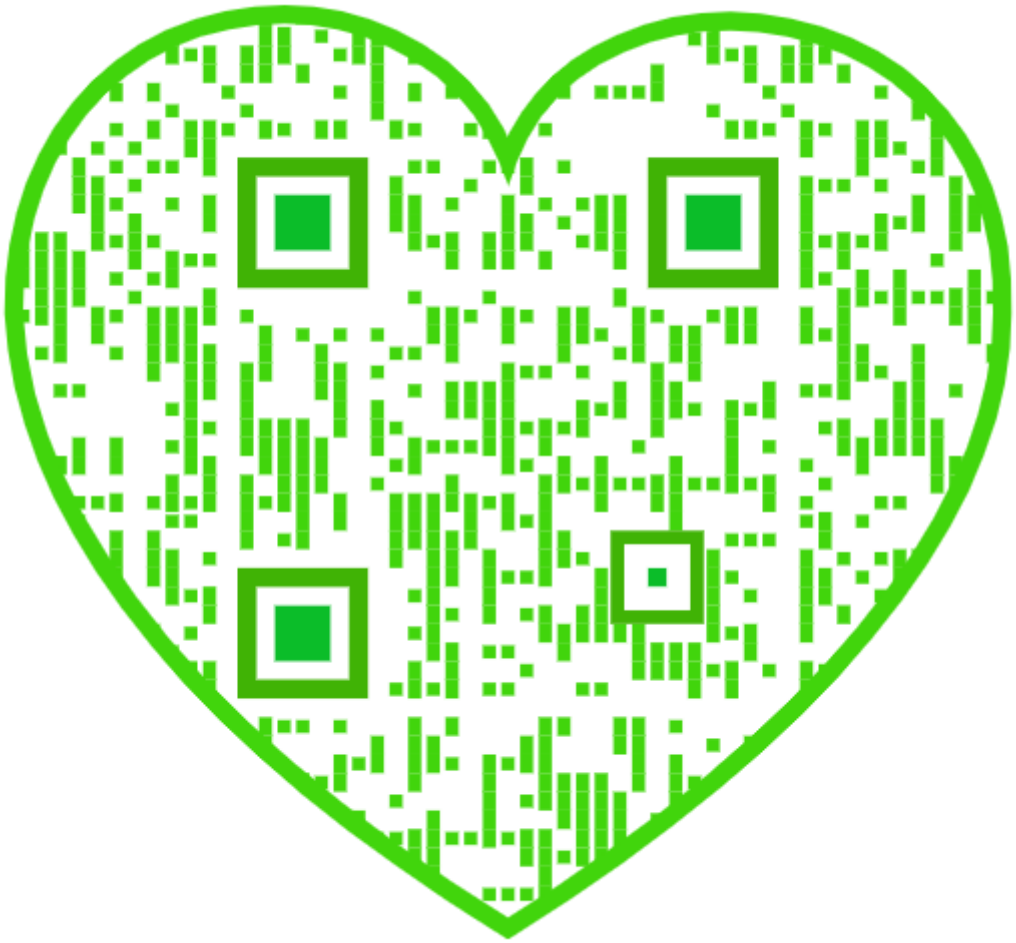

Lijst der medewerkers

ADRIAENSEN, RENÉ	42, 43, 44
ANTHONY, THONY	437
BASSE, M.	45, 183, 471
CASTEELS, KAREL	443, 444, 445, 446
CORNETTE, ARTHUR	289, 385
DE BRUYKER, Dr C.	342
DE BRUYN, JULES	170
DELVAEN, FRANS	569
DE MONT, POL	1, 157
FREDERICQ, LÉON	526
FRIS, VICTOR	400
GERMONPREZ, ANNA	26
HANS, A.	452
J.M.	83
J.V.	540
LOGEMAN-VAN DER WILLIGEN, D.	320
LOVELING, VIRGINIE	310
MARTENS, A.	245
MENNEKENS, JEF	337, 339, 521, 523
RIVE, G.J.	481
ROOSES, MAX	193
SABBE, MAURITS	69, 364, 407
SAUWEN, ARNOLD	160, 161, 162
STEPPENBACH, LEO	139
THOMISSEN, J.M.	328, 514, 550
TIMMERMANS, FELIX	335, 336
VAN ACKER, A.	154
VANDER LINDEN, HERMAN	97
VAN DOORSSELAER, O.	277
VAN KEYMEULEN, L.	258
VAN OFFEL, ED.	434

VAN RIEL, LEO 164, 179, 276, 466
VAN ROOSBROECK, GUST 447, 449, 450
VERHUYCK, MYRA 208
VERSCHOREN, FRANS 504
VERSTRAETEN, EDMOND 169, 244

Waarheid en Schoonheid.
Proeve van Grondslagen voor een esthetiese Wereldbeschouwing.

> Gij allen weet zó veel, dat ik mij voor u moet schamen. Want ik weet volstrekt niets, dan hoogstens dit, dát ik niets weet.
> SOKRATES.

I.

Evengoed als '*Waarheid en Schoonheid*' zou ik tot opschrift van deze bespiegelende bladzijden, - nederiger en eenvoudiger, van deze overwegingen - kunnen kiezen om 't even welke van de volgende tegenstellingen:

wezen en schijn,
werkelikheid en verbeelding,
wetenschap en kunst,
ja, bijna, *wezenlikheid en leugen.*

Van heel nabij beschouwd, wekken de woorden *wezen, werkelikheid, wetenschap, waarheid* evengoed een en dezelfde voorstelling in ons intellekt, als van hun kant de woorden *schoonheid, schijn, verbeelding, leugen, kunst* aan een en dezelfde grond- en hoofdgedachte beantwoorden.

Ik stel mij voor, juister, ik wil het beproeven, in enige korte beschouwingen het bewijs te leveren 'van hoeveel meer betekenis voor ons, mensen, is de schoonheid, de schijn, de begoocheling, de leugen, dan het wezen, de werkelikheid, de waarheid.'

Ik wil tevens pogen te doen uitkomen, dat dit zo is uit de aard zelf van wat ik zou willen heten *ons wetens-vermogen,* dat het maar

een *noodzakelik* gevolg is van de verbazende beperktheid van ons weten, van de even verbazende ontoereikendheid van onze rede.

Dat deze stelling, op de eerste blik, gelijkt op een paradox, ja, op een sofism, - ik ontveins het mij niet. Zij is echter noch het een noch het ander, maar veeleer de volkomen logiese gevolgtrekking uit een syllogism, waarvan de premissa niets anders zijn dan het vergelijkenderwijze tegenover elkander stellen van twee reeksen opmerkingen, die in het bereik liggen van elk van ons, - altans van elk min of meer beschaafd medemens.

Laten wij in de eerste plaats spreken van *ons weten*, van *wát* wij weten, van *hoe* wij weten.

Zonder het bekende woord, waarin Sokrates de somme van al zijn nadenken, vergelijken, ondervinden samenvatte: ‘al wat ik weet is, dat ik *niets* weet’, te willen doen doorgaan als een absoluut axioma, durf ik toch gerust zelfs de hoogmoedigste weters van de XXe eeuw de vraag stellen, of zij in de volle overtuiging van hun geweten durven verzekeren, dat zij *veel* weten.

Weten is in deze, mijn opvatting niet maar weten, in de zin die men duizend- en duizendmaal, lichtvaardigweg, aan dit woord geeft, maar *met zekerheid weten, gewis zijn*, zodat twijfel wegvalt, onmogelik wordt.

Wat weten wij zoal in *deze* betekenis?

Zeker, wij *weten* iets, verscheidene ietsen, een hele reeks ietsen, en uit die enkele ietsen en die reeksen van ietsen leiden wij weêr andere ietsen af. Zo mogen wij als waarheden aannemen dat wij *zijn*, dat wij hebben een zeker getal zinnen, ledematen en lichaamsdelen; dat wij omgeven zijn door wezens, dieren, dingen, waarvan wij indrukken ontvangen, waarin wij zekere eigenschappen en hoedanigheden en krachten waarnemen, enz.. En gaarne wil ik aannemen, dat er een tijd zal komen, waarop de somme van al de in lengte van jaren en eeuwen ontdekte waarheden de mens in staat zal stellen, zich een veel groter aandeel welvaart en geluk te verzekeren.

Intussen zijn al die waarheden zonder uitzondering van *stoffelike* aard. Zij betreffen stoffelik waarneembare dingen, dingen die wij zien, horen, ruiken, smaken, betasten kunnen, elk van ons voor zich zelf of anderen voor ons.

Empiriese waarnemingen, vaststellingen, constataties, - ‘ervaring,’ in één woord, - brengen ons tot deze kennis, en deze waarnemingen blijven noodzakelik beperkt binnen de grenzen van onze gezichteinder, onze zeer beperkte gezichteinder van aard-bewoners.

Zijn al de ontdekkingen van ál de wetenschappen, hoe zij ook heten, fyzica, chemie, wiskunde, meetkunde, sterrekunde, heel- en geneeskunde, anders dan nauwgezetter, verder gedreven, dieper gaande en een oneindig getal keren herhaalde vergelijkingen en toepassingen van zulke feiten-vaststellingen, anders dan afleidingen uit zulke feiten?

Hiermede kan ik de hedendaagse geleerden niet te na spreken! Immers, de gehele moderne Wetenschap beroemt er zich op, zuiver empiries te werk te gaan.

En, hoe staat het eerst met ons weten, met onze waarheid of waarheden, zodra wij van het deerlik begrensde terrein van 't ons onmiddellik omgevende, van 't vóór de hand liggende, overgaan op dat van het in ruimte of tijd meer verwijderde, vooral - van 't niet voor onze zinnen bereikbare?

‘Ik ben de Waarheid, de Weg en het Leven,’ leraarde de jongste Profeet in Israël.

Doch, toen hij, tijdens zijn verhoor in Pilatus' pretorium, nochmaals de woorden ‘Ik ben de Waarheid’ had uitgesproken, stelde hem de sceptieke Romein de nuchtere vraag: ‘Wát is Waarheid?’ en - zonder het antwoord af te wachten, keerde hij in het peristylium van zijn paleis terug.

Wat al wetenschappen, wetenschappelike, wijsgerige, theologiese theorieën, spraken, de eeuwen door, spreken noch elke dag tot ons het stoute woord van Jezus: ‘Ik ben de Waarheid; niet een tijdelike, voorbijgaande gedaante of belichaming van de eventuële Waarheid, maar de enig-ware, de enig-mogelike, de absolute Waarheid!’

En telkens zijn wij genoopt Pilatus' voorbeeld te volgen en twijfelend de vraag te herhalen: ‘Wat is Waarheid!? Hoeveel waarheid schuilt er in die enig-mogelike Waarheid, die gij ons veropenbaart?’

* * *

Op welke waarheden, vaste, zekere, *absolute* waarheden kunnen wij bouwen de tempel van een geloof, een eredienst, een wijsbe-

geerte, een levensmethode? Welke waarheden zullen zijn voor ons *petra, steen, rots*, en niet blijken het rulle zand, dat verschuift en wegzinkt onder onze voet?

Welke waarheden zullen het krities denken weêrstaan, en niet blijken een ijdele zeepbel van veelkleurige illuzie, die uiteenspat voor onze ogen?

Laten wij het nagaan - even...

Gesteld tegenover het verstommende wonder van de buitenwereld, klein, maar bewust deeltje leven te midden van het grote, onbewuste leven van het oneindig heelal, voelen wij ons verstand gedrongen, onweerstaanbaar gedrongen, zich duizend vragen te stellen over wezen, oorsprong en doel van die grote wereld buiten ons. Maar even hoeft de mens rond of op te blikken, of hij aanschouwt overal het geheimnis van het bestaan, het mysterie van het worden, het leven, de dood. Een tijd lang wel kunnen we zonder nadenken genieten van de uitwendige verschijning van de dingen, van licht, kleur, lijn, vorm, beweging, klank, ééns toch en onweerstaanbaar welt uit de diepten van ons wezen de eeuwige vraag: Van waar dit alles? Waarom dit alles? Waarheen dit alles?

De wereld, die wij bewonen, 't heelal, waarin die wereld een korrel, een drop, een stip is, ontstonden zij door louter toeval, door blinde, domme kracht, werkend in louter, blinde, domme stof?

Of zijn alle dingen, om met Spinoza te spreken, noodzakelik het beperkte uitvloeisel van een onbeperkte, onbeperkbare, oneindige, eeuwige, zelf oorzaakloze oorzaak, - God of de Natuur?

Anders noch: werden zij geschapen door een bewuste, persoonlike *wil*, door het *fiat* van een willend wezen, het Wezen, het Wezen der Wezens, het Oer-wezen, het Opperwezen?

En - *als* dit laatste zo *is,* met welk doel schiep dit Wezen alles?

En *als* dat Wezen *is,* waarom openbaart het zich niet? *open*baart, d.w.z. werpt de larve, het hulsel af, dat het dekt en verbergt, opdat al zijn verstandelike schepselen het kennen en erkennen, zo niet het zien of begrijpen?

Opdat elk van zijn verstandelike schepselen leven *kunne* zonder te twijfelen, volgend zijn wet, volgend de weg naar het doel, waartoe het ons schiep?

Maar - van de andere kant - als alles slechts bij toeval daar is, hoe ontstond dan in het heelal de wet, volgens welke het zich ontwikkeld heeft eeuwen lang en zich zal blijven ontwikkelen noch eeuwen en eonen van eeuwen? Hoe ontstond de evolutiewet, ik vraag het, als er geen opperste wil, geen bewust verstand in 't spel was?

Hoe bracht loutere blind- en domheid, volslagen gedachteloosheid *orde* te weeg, orde, die *is,* al wordt zij soms gestoord?

Waarheid! Wat is Waarheid?

Wat *is* het leven, het levengevend, leven-in-stand-houdend princiep in *alles* wat leeft, plant, dier, mens? Welke is de *kracht,* die de oer-cel vatbaar maakt voor ontwikkeling, groei, vermenigvuldiging, differentiatie?

Welke kracht schenkt - alle tijden door - vruchtbaarheid aan plant, dier, mens? Hoe komt het dat het eitje, het zaad, het sperma, leven *is* en leven *geeft?* Wie werpt, afdoende en overtuigend voor altijd, licht op de gehele evolutie van cel tot mens?

De natuurwetenschap levert het bewijs, dat het hoofd-wit van alles in de natuur, het eind-doel van de gehele bouw en inrichting van elk wezen, de voortteling, het voortbrengen van een nieuw gelijkaardig wezen is; zij weet haarfijn uiteen te zetten, dat in het domme toevalspel van worden en groeien alle denkbare, zelfs de meest vernuftige voorzorgen zijn genomen, opdat de bevruchting zo goed als onvermijdelik volge op de paring... Maar, hoe eigenlik paring baring teweegbrengt is noch altijd een ondoorgrond mysterie. In werkelikheid kunnen wij de levensfenomenen al even weinig verklaren als de levenswetten. Zelfs de meest alledaagse verrichtingen van ons eigen lichaam zijn, feitelik, onverklaarbaar. Waar is de geleerde, anatoom of fyzioloog om 't even, die kan verklaren, uit kracht van welke wet de ene voet of de ene arm, of, van die ene arm om 't even welke vinger onmiddellik omhooggaat, zodra de hersens daartoe maar het bevel geven?

Een zeker bewustzijn, een *Empfinden*, een gewaar-worden, een *Ahnen* is in ons... Is dat bewustzijn een voortbrengsel van onbewuste kracht, in onbewuste stof schuilend en werkend?

Waarheid! Wat is Waarheid?

Wie of wat verklaart, *hoe* de gehele natuur onbewust, maar vast

streeft naar *schoonheid*, en *waarom* zij dit doet? Wie noemt mij de kracht, die de kaalgeplukte eider, het geschoren lam, de gesnoeide boom in staat stelt weêr dons en wol, weêr blad en tak te krijgen, neen, aan zich zelf te geven? De groeikracht... ja wel, maar wat is de kern van die groei, zijn wezen?

Waarheid! Wat is Waarheid?

Wenden wij ons tot de wijsgerige wetenschap, welke is dan wel de waarde van de zogezeide '*universele principepen*', waarvan wij, volgens zekere scholen, moeten uitgaan om met zekerheid de bestaande zekerheden te vinden? Principepen, die dan op wijsgerig terrein dezelfde dienst moeten doen als de 'axioma's' in de mathesis: 'les principes absolus, universels et nécessaires pour présider à tout raisonnement'??

Zijn zij iets anders, iets meer dan wat de blaas is, die wij als kinderen onder de schouderen bonden om boven water te blijven, zonder te zwemmen?

Geen gevolg zonder oorzaak, leraart men. Maar, vóór deze bevestiging dringt zich op de wrede vraag: *Zijn er gevolgen, zijn er oorzaken?*

Er zijn alleen verschijnselen, leert de empiriek.

'Iets kan *niet* tegelijk *zijn* en toch niet zijn!'...

Goed, maar wanneer heb ik volkomen zekerheid dat *iets is?* Bestaat er wel iets, buiten het bewuste *ik* van de mens (Fichte)?

Wat is het causaliteitsprinciep feitelik anders dan een gewoonte, een kunstgreep van het verstand, om wat *na elkaar* gebeurt te doen beschouwen als *uit* en *door* elkaar ontstaande?

Hume *bewees*, dat geen enkele *ervaring van onze zintuigen* ooit het bestaan van een *oorzaak* kan bewijzen. Al onze opvattingen zijn bepaald door de manier van redeneren van ons verstand, dat onze waarneming, door middel van het geheugen, tot *begrippen* herleidt.

Het begrip *oorzaak* is in werkelikheid even onbestaande als de begrippen *boom, dier, koude, ruimte, hoogte, goed, kwaad*. Dit alles zijn slechts middelen, om onze waarnemingen in ons verstand te *ordenen*, om hun verscheidenheid te herleiden tot de eenheid van het begrip, om de waargenomen verschijnselen met een teken aan te duiden.

Wat is de stof, de *substantia?*

Wat is heur wezen?

Wat is de eenheid van de stof?

Wij nemen niet *de stof* waar met onze zintuigen; alleen de schijn, de verschijnselen, de hoedanigheden van de stof maken indruk op onze zintuigen.

Hume zegt: Het begrip *stof* is een begoocheling, zowel als het begrip *oorzaak*.

Alleen uit de gelijktijdige aanwezigheid van meer dan één verschijnsel leiden wij de *gedachten*, de *denk-beelden* - let wel op dit woord - *ruimte* en *afstand* af, zoals wij uit het *na elkaar verschijnen* van verscheidene voorwerpen het denkbeeld *tijd* afleiden.

Betekenen die begrippen eigenlik veel meer dan onze woorden

licht,	lengte,	(het) dier,
kleur,	breedte,	(de) boom,
geluid,	hoogte,	(de) plant,
warmte,	diepte,	(de) steen?

Zijn zij *meer* dan vormen, *des moules*, waarin wij de vrucht van onze apercepties ontvangen, om ze bijeen te houden?

Wat zijn b.v. licht, kleur, geluid, hardheid, zachtheid, koude, warmte anders dan tekenen, *namen*, door ons uitgevonden, om aan te duiden de indrukken, op onze zinnen teweeggebracht door één faktor in de stof, namelik door *de beweging*, zich uitend door trillingen, reaktie van molekulen, andere werkingen noch, die wij alleen konkreet weten waar te nemen en aldus en daarom anders opvatten, anders denken, dan zij *wezenlik* zijn?

Zelfs de mathesis en de fyzica berusten op axioma's, dit is: op onbewezen en onbewijsbare grondslagen, die gelden als absolute, d.i. overal en altijd geldige waarheden.

Is 2+2=4; 2×2=4 en 4-2=2 en 4:2=2 wel absoluut en uit-zich-zelf alleen zeker, *ook* buiten ons verstand, *ook* buiten onze planeet? Het is onwederlegbaar, dat cijfers maar alléén in het *verstand van de mens, geenszins* in de werkelikheid buiten ons bestaan...

Is de zwaartekracht een absolute en onveranderlike zekerheid in alle plaatsen en in alle omstandigheden? Al die begrippen van oor-

zaak, stof, tijd, ruimte, zijn niets dan manieren van opvatten, niets dan middelen, om onze waarnemingen in zekere orde te rangschikken, na er ons een beeld van gegeven te hebben. Verder dan de *geest zelf* gaan zij dus niet.

Ons *ik* is een spiegel. Daarin ontstaan beelden. Of die beelden op enige werkelikheid buiten ons berusten, is niet te bewijzen. Om met Kant te spreken: Die waarnemingen in ons zijn als de bankpapieren in de brandkast: deze vertegenwoordigen zilver, goud; zij *zijn* echter noch goud, noch zilver; - zij zijn enkel maar... papier.

II.

Zeker zal niemand het tegenspreken, dat het al of niet welgelukken van enige werkzaamheid rechtstreeks afhangt van de mindere of meerdere volmaaktheid van de werktuigen, waarvan zich de werkende bedient.

Welke zijn nu de instrumenten, waarover wij, mensen, beschikken tot navorsen en vinden, tot weten, tot erkennen en bepalen van wat wij waarheid heten?

Zowel wat ons eigen, persoonlik bestaan, als het bestaan van de dingen buiten ons, de buitenwereld, betreft, staat ons alleen ten dienste, ik wil niet zeggen: ons bewustzijn, vermits dit bewustzijn feitelik niets anders is dan een zekere som van in ons deels individueel, bij eigen ervaring ontstane, deels bij overerving uit de ervaring van vele geslachten van voorouders bezonken indrukken, - maar de waarneming, de experimentele waarneming, uitgeoefend en alleen uitoefenbaar door de rede, ingelicht, ik zeg niet voorgelicht, door de zinnen... Elk ogenblik van zijn bestaan voelt de mens de gevoelige uiteinden van zijn nerven geprikkeld door de aanraking van allerlei dingen rondom hem. Deze prikkelingen worden dan overgebracht naar de nerven-centra, het ruggemerg, de hersens. Daar worden zij omgezet in bewegingen, ontroeringen, gedachten.

Hieruit volgt al dadelik, met al de kracht van de meest onomstootbare logiek:

1° dat onze waarneming noodzakelik beperkt blijft tot de dingen, die in het bereik vallen van onze zinnen, ons lichaam;

2° dat deze waarneming geenszins onfeilbaar is, vermits de op verkenning uitgaande agenten van enkeling tot enkeling verschillen, zo niet in aard, dan toch in aanleg en vermogen, dat zij alleen de schijn, de uitwendigheid vatten, en eindelik zich veelvuldig vergissen en dus de rede onbetrouwbare maren overbrengen.

Hoe bedriegt ons niet ons oog, wat kleur, tint, grootte, afstand, - ons oor, wat klank, maat, afstand, - ons gevoel, wat warmte, koude, hard- en zachtheid betreft! Hangen van de plastiese vorm van 't oog niet af de kleuren, die, naar wij menen, de dingen ons vertonen?

Bestaat wel *kleur* ergens anders dan in ons oog? Wij zien lijnen..., rechte, kromme, gebroken lijnen... Zien wij die wel juist, en bestaan die wel *in facto?*...

Hangt van onze gezondheidstoestand niet af, dat wij min of meer voor warmte en koude gevoelig zijn?...

3° Zelfs dan, wanneer onze zinnen niet zo feilbaar waren, zouden wij, vooraleer tot het bestaan van een absolute wet ergens in het heelal te besluiten, alle *mogelike* proefnemingen moeten verricht hebben; immers, zo lang een enkele onverricht blijft, bestaat de mogelikheid, dat iemand deze éne en laatste toch doet en dat juist deze éne en laatste de waardeloosheid van alle vorige, tevens de onbestaanbaarheid van de al voorgestelde wet bewijst. Zo geldt noch heden in de meeste theoreties-wijsgerige scholen de regel: ‘Niets wordt geschapen, niets gaat verloren,’ m.a.w., al het zijnde is een nimmer en nergens doodlopende kringren van veranderingen, veranderingen van kracht, van energie. De ontdekking van het radium echter leerde ons een stof kennen, die, aldoor krachtafgevend, - licht en warmte, - toch niets van die kracht zelf verliezen kan. En zo komt men tot de kennis van een immanente kracht, die wel eens de aanleiding kan worden tot een nieuwe leer in zake sterrekunde, namelik tot de theorie van de radiumsamenstelling van de lichtende hemellichamen, die de leer van de langzame afkoeling zonderling zal omgooien.

Nemen wij nu echter toch aan, dat deze waarneming wel degelik bij machte is, om ons een ten minste betrekkelike gewisheid te bezorgen, altans wat aangaat ons ik en de stoffelike buitenwereld, noch veel meer moeten wij overtuigd zijn, dat zij niet volstaan kan om ons in te lichten, ik zeg niet over het buiten- en bovennatuurlike, want, zó dit

is, is 't voor ons toch alsof het *niet is*, maar over het buiten het bereik van de zinnen vallende. Wat deze dingen betreft, ontberen wij niet alleen alle absolute, maar zelfs alle betrekkelike zekerheid. Op dit terrein kunnen wij wel vragen stellen, - antwoord geven, op onze eer en geweten, in volle overtuiging antwoord geven, kunnen wij niet.

Pijnlik valt het, te moeten toegeven, dat de rede ons onverbiddelik dwingt noch verder te gaan op de weg van de ontkenning, van de negatie...

Niet alleen weten wij niet, of er een absolute waarheid is, maar - zo wij dit konden bewijzen, weten, - zouden wij ze toch niet kunnen vatten, begrijpen... Om het absoluut-zijnde te begrijpen zou de rede ook absoluut moeten zijn. Het omvattende dient minstens even groot te zijn als het omvatte. Slechts wat analogies met onze rede is, kan deze begrijpen, in zich opnemen, *verorberen.*

Beweren, dat men de begrippen ‘oneindig, eeuwig, volmaakt, God’ *begrijpt*, is beweren dat men zelf oneindig, eeuwig, volmaakt, God is. *Comprendre, c'est égaler.*

Wanneer wij nu de betrekkelike zekerheid, waartoe wij komen kunnen, als een wetenschappelike zekerheid beschouwen, dan noch moeten wij nederig toegeven, dat deze wetenschappelike zekerheid ons, zelfs binnen de perken van het wetenschappelik doorvorsbare, op vele vragen geheel uiteenlopende en zelfs tegenstrijdige antwoorden gaf en geeft, op vele andere volstrekt alle antwoord schuldig blijft.

Dit is zo waar, dat de historie van om 't even welke wetenschap gelijk staat met de eenvoudige opsomming van haar opvolgende variaties.

Uitgaande van de bewezen ontoereikendheid van ons kenvermogen, om een vaste methode op te bouwen, nam de idealistiese wijsbegeerte haar toevlucht tot een redmiddel; zij ging uit van het, volgens haar stichter niet te ontkennen bestaan van de gedachte in ons, als van een eerste, onwrikbaar-vaste waarheid, door middel van welke de rede andere, even onwrikbare waarheden zou ontdekken.

Zoo kwam Cartesius tot het uitspreken van het beroemde axioma:

Cogito, ergo sum.

Ik denk, en bijgevolg ben ik, omdat ik denk.

Waaruit dan latere volgelingen, o.a. V. Cousin, dit andere afleidden: ‘De waarheid is in mij, zonder evenwel mijn eigendom te zijn! Het oer-principe van de Waarheid is God.’

Edoch, hoe weinig betrouwbaar is ook deze stelling van de idealisten! In werkelikheid toch berust Cartesius' axioma op een onbewezen affirmatie, namelik op deze, dat het *denken* noch vóór het *zijn* zelf bestaan zou, wat in feite onaannemelik is.

Overigens is zijn postulatum niets anders dan het slot van een syllogisme, waarvan het premissum eerst zelf diende te worden bewezen:

- Wie denkt, bestaat,
ik denk,
dus ik besta. -

Eerst diende hier bewezen te worden, dat wie denkt, werkelik bestaat. Ten andere, zo men de gegrondheid van dit slot wil aannemen, bewijst het toch niets meer dan het bestaan van een enkel denkend *ik*, het mijne, het uwe, dat van Cartesius dan, zo gij wilt.

Kant, die, met zijn scherp vernuft, het onvermogen van de zuivere rede tot het stichten van de waarheid doorschouwde, stelde in de plaats van Descartes' en andere stellingen het veel stoutere concept van de Wil, de kategoriese imperatief. Maar, - waar hij nu verkondigt en bevestigt, dat onze idealen waar zijn *moeten*, dus: aan ware werkelikheid beantwoorden, alleen *omdat* wij ze in ons dragen, en dat zij niet ophouden waar te zijn, ook dan als wij er toch niet het geringste bewijs voor weten, is dit postulatum al niet evengoed aprioristies als alle andere?

Kan zulk een idealisme, hoe verheven ook op zich zelf, een richtsnoer zijn in een tijd als de onze, waarin kracht en stof onvermijdelik alles, de gehele gedachtenwereld en de gehele wereld van de daad mede, beheersen?

In hun innigste wezen beschouwd, zijn ook die idealen van Kant nauweliks iets meer dan een andere vorm voor altans enkele van de veropenbaarde waarheden van het dogmaties *geloof.*

III.

En, als wij nu van *ethiek, zedeleer* willen spreken, wie zal dan oplossen deze vraag:

'Wat is het *geweten?*'

Is het geweten iets, dat *a priori* in ons bestaat, of is het een bezinksel in onze herinnering van ervaringen deels, van vooroordelen deels, ja, van ons door de tyrannie van eeuwenlange vergissingen opgedrongen vooroordelen? En als het slechts zulk een bezinksel is, - en wat zou het anders zijn? - in hoever kan men dan meêgaan met Fichte, Kant, Schelling en anderen, die ons dat geweten voorstellen als een onfeilbare leiddraad tot het onderscheiden van goed en kwaad?

Is het niet duidelik, dat dit geweten zich *anders* zal doen gelden van mens tot mens evenals van ras tot ras, ja, anders bij de mens van deze als bij die van gene tijd?

En komt dan, in feite, ook hier weer alles niet neer op een geheel individueel onderscheid, zo individueel, dat geen van ons het recht heeft, goed of kwaad te noemen voor anderen, wat hij voor zichzelf zo noemt?

En waar blijft dan de basis van de rechtspraak?

Zelfs als men, met Hegel, een objektieve grondslag aanneemt, namelik: *die substanziellen Mächte: Familie; Gesellschaft, Staat*, schaft men die onzekerheid niet af; men verschuift ze enkel van het engere terrein van 't persoonlike op het bredere, doch evenzeer veranderlike van 't kollektieve, van de gemeenschap.

Familie, maatschappij, staat, zijn feitelik begrippen *meer* dan konkrete zaken. In waarheid zijn er alleen *enkelingen;* en dus geven Hegels *substanziellen Mächte* ook al geen voldoend houvast.

Ook, wat al uiteenlopende leerstellingen werden door de wijsgeren verkondigd!

Wat een verwarring tussen hun ontelbare systemen! Hoe spreken zij elkander tegen, zij, de besten onder ons, de verkondigers van enkel waarheid, van de Waarheid. Luistert even!

Malebranche: De hoogste zedelikheid is te leven voor de meestruime gemeenschap, het algemeenste, het absolute.

Spinoza: Het hoogste goed is: de dingen beschouwen onder de vorm der eeuwigheid; alleen door deze beschouwing wordt men vrij, en ja, onsterfelik. Op deze beschouwing berusten de eeuwige ideën van recht en moraal.

Leibnitz: Zelf volmaking is het hoogste goed.

Shaftesbury: Maak u zelf tot een kunstwerk! Verwezenlik in u zelf een artistieke oergedachte! De wereld is er, niet om de moraal, maar om de schoonheid. Uit de liefde tot de schoonheid ontwikkelen zich alle deugden.

Kant: Als wij onze daden willen uitleggen, hun een richtsnoer geven, moeten wij als enige beweeggrond, als enige wet het verstandelike *(vernünftige)* wezen van het handelen zelf nemen: dit is de kategoriese imperatief.

Hegel hoorden wij reeds.

Schleiermacher - en deze komt onze eigen opvatting wel het naast, ja, zo nabij, dat zijn gedachte als 't ware de onze dekt, leert: ‘De zedelikheid is het tot *natuur*-geworden verstand. Doch, dit is niet voor ieder hetzelfde. Het zedelike is niet alleen twee-, zoals de Scholastieken zeiden, drie-, zoals Platoon verlangt, maar oneindig-voudig. Elk mens heeft zijn eigen moraal, elk naar zijn beroepen bestemming.’

Herbart, die zich van Schleiermacher onderscheidt doordat hij een differenciële in plaats van een individualizerende zedeleer aanneemt, leert:‘Moraal is de esthetiese takt, die in de onderlinge kamp der ideën van 't goede, altijd het betrekkelik betere treft, en zeker onderscheidt tussen vrijheid, tussen recht en billikheid, tussen eigen volmaaktheid en welwillendheid jegens de naaste.’

Schopenhauer's ethiek is altruïsties, juist het tegenovergestelde van die van Leibnitz, Nietzsche, en, om ook eens een wijsgerig dichter te noemen, Ibsen. ‘Leg alle egoïsme (Selbstheit) af, dood uw eigen wil en open u voor 't medelijden. Handel als “*das Ding an sich*”, als de absolute wil, als God, d.w.z. in het bewustzijn van een transcendentale gelijkheid *(Einerleiheit)* met alle wezens. Dit is plicht, deugd en zaligheid.’

Comte: Ja, leef voor anderen; dat is de hemel.

Nietzsche integendeel: Wordt hard, gij, opper-mensen. Alle blijvende dingen, diamant en marmer, zijn hard en koud. Het is beter voor zwakken, te vergaan; het doel der mensheid is: de sterke.

Is het wonder, dat men er toe gekomen is, bij het nasporen van het histories ontstaan en van de ontwikkeling van de zedelikheidsbegrippen, meer belang te hechten aan de evolutie dan aan de inhoud van die begrippen, ja, dat men eindelik is gaan inzien, dat voor de geza-

menlike ethiek van alle tijden geen hoegenaamde aprioristiese, geen hoegenaamde metafyzieke, ja ‘geen’ principepen bestaan; dat er geen logies af te leiden wijsgerige zedeleer, zelfs geen natuurrecht is; en dat Recht, Moraal, leerstellingen over deugd en ondeugd niets zijn dan historiese ‘feiten’, afhangend van toevallige, zo men wil natuurlike invloeden, en die zo dikwels veranderen en zullen veranderen als die invloeden zelf?

Is het wonder, dat men er toe kwam, onze handelingen te beschouwen als geheel zonder doel, als uitsluitend veroorzaakt door een soort nooddwang, door de logiek van de gebeurtenissen?

Begrijpt gij nu, hoe het komt, dat na zoveel eeuwen de mensen zich altijd opnieuw dezelfde vragen stellen? Omdat de antwoorden, die men er op gaf, slechts een zekere tijd de nieuwsgierigheid, de weetzucht konden verzaden, zoals spijs en drank ook maar een tijd vrijwaren tegen honger en dorst!

Eens merken wij, dat die antwoorden zijn als voze, wormstekige vruchten, als inhoudloze vaten, - dat zij *leugens* zijn geworden of het steeds waren, - en dan vragen wij opnieuw, omdat wij niet meer weten en toch weten willen.

Is het niet, alsof we gevangen zitten in een diepe, donkere kuil en met alle krachtinspanning opklauteren willen tegen de steile, gladeffen wand, maar telkens en telkens weer nederstorten omlaag, zonder ooit het daglicht te kunnen bereiken, dat we menen als een verre gloor boven aan de kuilrand te zien schemeren?

Is het niet, alsof wij worden heen- en weergezwalpt op een oeverloze zee van tegenstrijdigheden, terwijl ons ontbreekt het onfeilbaar kompas, dat ons het Noorden wijzen zou?... Wel voelen, raden, vermoeden wij enigszins de richting, waarheen wij drijven, waarheen wij gedreven worden, maar zekerheid kennen wij geen van allen.

Als een, die in het duister dwaalt, en telkens en telkens meent de rechte baan te herkennen, maar steeds opnieuw ondervindt op een dwaalweg te zijn, zo treft elk van ons, zo treft soms een gehele groep onzer een gedachte, een lichtstraal van de geest, die een ogenblik de illuzie geeft, dat eindelik de waarheid werd gevonden; maar slechts al te gauw zien we, hoe weinig elke opvatting aan scherpe kritiek weerstaat; en opnieuw staan we vóór dezelfde, alles beheersende vraag:

Wat is Waarheid?

IV.

Wij kwamen - hierboven - tot de erkenning van deze proefondervindelike wezenlikheid, dat de ons omgevende buitenwereld niet is een geregeld systeem van oorzaken en gevolgen, maar wel een toevallig spel van aldoor wordende, verwordende, herwordende fenomenen, verschijnselen.

Om een zeer alledaags, maar, meen ik, treffend beeld te gebruiken, zal ik zeggen dat de Makrokosmos voor ons waarnemingsvermogen is als een reusachtig kaleidoskoop, zo men wil als een nimmereindend spel van op een onafmeetbaar spandoek voorgetoverde en niet te tellen *dissolving views*, waarvan wij noch de eind-oorzaak, noch de onderlinge betrekkingen opmerken.

Een spel - niets anders en niets meer dan een spel, - maar een spel, dat in de bijna onbegrensde rijkdom van zijn verscheidenheid noch zoveel te meer schoon, boeiend, aangrijpend is, noch zoveel te meer een bron is van ver- en bewondering, vreugde en zaligheid, als het - door zijn onverklaarbaarheid zelf, - een groter wonder, de samenvatting van alle wonderen, het enige wezenlike wonder is.

Willen wij nu, in onze genoeg-bewezen machteloosheid, er tijdelik van af zien naar een verklaring van dit millioenenvoudig afwisselend mirakelspel te zoeken; zijn wij nederig en eenvoudig genoeg, om ons tevreden te stellen met de rol van toeschouwers; leren wij, bij dat toeschouwen, ons geheel en al *geven aan*, geheel en al *opgaan in* dat spel, dan wordt de buitenwereld, wat geen weten, geen wetenschap er kan van maken: een nooit uitgeputte, altijd rijker spruitende springbron van de heerlikste geneuchten. Als zulk een toeschouwer staande tegenover de Makrokosmos, wordt elk mens een spiegel, waarin zich weêrkaatsten, een *focus*, waarin samenstralen al het licht, al de kleur, al de rijkdom van de universele schoonheid. En des te groter, des te intenser zal zijn het genot van al dat schoon, als wij, tijdelik ten minste, kunnen doen zwijgen de in ons binnenste roepende stem, die vraagt en klaagt naar *wat* en *waaruit, waarom* en *voor hoelang.*

Ja, wat kan het ons, zodra wij ons overtuigd hebben van *de wezenlikheid van dat genieten*, - wat kan het ons schelen, of al die

schoonheid is een loutere schijn, een zuivere *fata morgana*, een begoochelende *chimaira*, dan wel of zij is een stoffelik bestaande werkelikheid, veroorzaakt zó en zó, hebbende tot einddoel dit en dat? *Voor ons is die schijn de hoofdzaak*, vermits *hij alleen* voor ons *is*, en hij alleen kan bijdragen tot de vermooiïng van ons bestaan, tot ons geluk.

Ik wil hier niet navorsen, *wat* de essens van 't Schone is - ook *dat* weten wij *niet* - ik wijs er alleen op, dat wij buiten de ontroering van het hart, van het gemoed, buiten de voldoening van 't verstand, een derde soort van emotie, van ontroering kennen, - altans de beteren onder ons, - een ontroering van geheel andere aard, een soort van opwieken, van vervoering, van extase, van zelfontheffing van ons gehele wezen, teweeggebracht door natuurverschijnselen, door daden of gebeurtenissen in de samenleving, door gewrochten van sommige medemensen, om het even of die indrukken, die ons zulke ontroeringen meedelen, liefelike of verschrikkelike, tedere of ontzaglike, strelende of wrede zijn..., om 't even of zij zuiver zijn of gemengd. Die verschijnselen, voorvallen, daden, gewrochten nu, waarmede die bizondere ontroering wordt gewekt, wordt in alle idiomen van beschaafde mensen gekenmerkt met het woord *schoon, schön, beau, beautifal, kalos, pulcher*, enz..

Diegenen nu onder ons, die er niet alleen in slagen, die vragende stem tot zwijgen te brengen, om hun gehele ontvankelikheid, ontroerbaarheid, sensibiliteit des te ruimer open te zetten voor al de indrukken van het Al-Schone, -

want dit toch kunnen wij, zo wij 't willen, allen; -

maar die, daarenboven, gehoorzamend aan een onweerstaanbare drang van hun eigen ik, de wondere taak op zich nemen, om ons, in 't werk van hun genie, in vers of muziek, schilderij, beeldhouwwerk of gebouw, het beste van hun ontroeringen mee te delen,

die noemen wij *kunstenaars*.

V.

En nu bid ik u dringend, mij oplettend te willen volgen.

Het is een onomstootbaar feit, dat al wat de mensheid in de loop van alle tijden, bij monde van de wijsten onder haar kinderen, ooit aan

min of meer geldende, een tijd slechts geldende hele of halve waarheden, waarschuwingen, wenken, vingerwijzingen, begrippen heeft uitgesproken; - al wat de besten van de mensen ooit hebben verwezenlikt aan daden, waarvan levenwekkende kracht uitging, zulk een kracht, dat zij tot navolgenswaardige voorbeelden werden; - het is een feit, dat al die betrekkelike waarheden, begrippen, daden, alleen met wezenlik ontzag werden veropenbaard, verkondigd, vastgehouden en in veler bereik gebracht, omgezet in gemoeds- en geestesvoedsel voor de mensheid van elke tijd, - door wie? - *door kunstenaars*...

Ja, wat in de vermoedens, gissingen, verlangens, in dat *Ahnen* en *Wahnen* van die wijzen, in handel en wandel van die helden wellicht duisters, geheimzinnigs mocht voorhanden zijn, daarvan geven de gewrochten van de kunstenaars de beste verklaring.

Wat Griekenland geloofde en giste, dacht en voelde, goed en kwaad oordeelde, waarin leert gij het kennen zoals in zijn kunst, zijn dichters eerst, zijn bouwmeesters en beeldhouwers dan?

Dante, beter dan de '*Summa*' van Thomas, vat al de stralen van de middeleeuwse wereldbeschouwing te samen in het prisma van zijn *Divina Commedia.*

Shakespeare, van wie Hugo in zijn wat gezwollen, maar zo vaak treffende *orakel-taal* terecht kon zeggen:'*Il y a en lui du sansfond*' en ook noch: '*Ce qui lui manque, c'est le manque*', Shakespeare rezumeert het hele Engeland van zijn tijd en, ja, de halve mensheid.

Vondel is als een grote spiegel, waarin het gehele inwendige leven, het religieuze en artistieke zowel als het ongemeen rijke staatkundige leven van de Nederlandse provinciën in de XVIIe eeuw zich in stijlvol spel van lijnen in gestage afwisseling weerkaatst.

Herleeft in Rembrandt niet het met de Bijbel doorvoede Protestants-kristelijke Nederland en, ja, het gehele genie van het Germanendom?

Is Beethoven niet de naar vrijheid smachtende, niet alleen Duitse, maar Europese mensheid uit de laatste jaren van de XVIIIe en de eerste van de XIXe eeuw? Ik zwijg, kortheidshalve, van Cervantes, Calderon, Velasquez, van Corneille en Rabelais, van Rubens en Hals, van Schiller en Goethe en zo veel anderen...

En nu is *dit* iets wonderbaars! Deze veropenbaringen van de schoonheid, vooral waar zij tot bemiddelaresse hebben de kunst, gaan gepaard met een innig, aangrijpend gevoel van vreugde, en die vreugde, die zaligheid, die ontheffing is het, welke vallen doet, altans voor een tijd, al wat de volkomen vrijheid, de vrije wilsbeschikking belemmert.

Wat is vrij?

Laten wij zeggen wat het is, *onvrij* zijn.

Onvrij is de mens, die niet weet, en - onvrij zijn is slaaf zijn, is klein zijn, bang zijn, laf zijn...

Om op te houden onvrij te zijn, om over te gaan van de zuiver fyziese toestand tot de zedelike, van die waarin stoffelike noodwendigheid ons beheerst tot die waarin alleen een zedelike ons geleidt, - is er een overgang nodig, - waarin de macht van de stoffelike gewaarwording wordt gefnuikt, vernietigd. De vrije mens voelt zich noch fyziek, noch moreel *gedwongen*, d.i. slaaf, al is hij tegelijk fyziek en moreel beide *werkzaam.* In die toestand verplaatst ons alleen de tovermacht van het *schone*, het natuurlik of het artistiek schone; en wel zeker het meest dit laatste, - het kunstschone.

Werkelik vrij, werkelik in staat tot daden, is alleen de door schoonheid verlichte, met schoonheid gevoede kultuurmens - en dit zal wel de reden zijn, waarom Oud-Hellas zo in daden heeft uitgemunt boven alle andere landen.

Het komt er hier op aarde niet op aan, te dwepen en te bespiegelen, maar te handelen en te kampen, heeft Leibnitz gezegd.

Nu, tot *daden* stelt ons in staat, niet de vaak neêrdrukkende kennis van de waarheid, maar de *vreugde*brengende *schoonheid*, zowel van de natuur als van de kunst, m.a.w. de bevrediging, beter, de aldoor nieuwe opwekking, verkwikking en versterking van de speeldrift; ‘nähmlich das begierdelose, unschuldige Eingehen der Vernunft in die Sinnlichkeit, und als solches das Gleichgewicht zwischen Sinnlichkeit und Vernunft, zwischen Stoff und Form, zwischen der Welt als Erscheinung und der Welt an sich’ (Schiller)[1].

(1) Dit ‘spel’ is aldus te verstaan: ‘Im Spiel liegt der Begriff einer unbedingten, sichselbst genügenden Thätigkeit, die ihren Zweck in sich selber findet’ (R. Kralik).
En wat het spel van al 't andere onderscheidt: ‘Im Begriff des Spiels wird die Anstrengung, die Mühe, die Arbeit, ja selbst das äusserste Leiden zur Lust erhoben’ (R. Kralik).

Het leven door schoonheid overwinnen, dit alleen maakt de mens werkelik vrij! Alleen diegene is vrij, welke in zich zelf kan dragen de gehele buitenwereld, doch zó dat hij er zich aan ontheft als hij zulks wil; ‘celui qui a fait de lui-même la mesure du monde’ (Schuré).

Opdat de ziel van de gewone mens de schoonheid zien kunne, doet de kunst haar eerst zelf schoon worden, maakt zij haar één met het schone... Alleen *die* is vrij, die zich zelf *geheel* is, die niet de helft is van zichzelf! De onuitgedrukte mens is slechts de *ene* helft van zich zelf. De *andere* helft voegt de *kunst* bij die ene, en aldus maakt zij de mens tot *vol-mens* (Emerson).

Op enigszins andere wijze dan Schiller, doch niet minder voortreffelik heeft Schopenhauer uiteengezet, door welke soort van indrukken het schone de enkeling van de boeien van de individuatie bevrijdt, en, om in *zijn* geest te spreken, hem terug voert tot eenheid met de volstrekte Wil.

Het schone, de artistieke gedachte, zo luidt het ongeveer, bevrijdt de enkele mens van de slavernij van de wil en van het eigenbelang door de zuivere esthetiese aanschouwing, door het onmiddellik in zich opnemen van het wezen van de verschijningen. Degene, die de schoonheid aanschouwt en geniet, wordt daardoor zelf verheven boven angst en vrees, kommer en zorg,... wordt ontheven aan de kwellingen van zijn wil en aan de vlijmende begeerte naar hebben en weten. Het estheties aanschouwen maakt alle (in de kunst) voorgestelde lijden tot genot; voor hetzelve bestaat er verlangen noch afschuw, duchten noch hopen, alleen vrij en genotbrengend in-zich-opnemen.

En zo kan men zeggen, dat het schone niet is een enkel toevallig en als 't ware uitzonderlik verschijnsel, ook niet een reeks van verschijnselen, maar dat het één is met alle verschijnselen zonder onderscheid, één met het *al* zelf, één met het Bestaan zelf, met het Leven, met het Heelal, het Universum, Natuur, God (?).

Alleen door verschijnselen, door verschijning, uitwendige schijn, veropenbaart zich het Al aan onze zinnen en door die zinnen aan ons innerlik bewustzijn, en wordt het vizie, gezicht; wordt het vreugd en spel.

Geen van die verschijnselen, of het maakt op ons, op de een of de andere wijs, een indruk van schoonheid; geen, of het opent ons,

tevens, de mogelikheid om, als wij willen, in die vizie een deeltje van de achter die verschijning schuilende '*levende waarheid*' te ontdekken, namelik door de aanwending van onze rede.

Al die verschijnselen te samen zijn de millioenen-, neen, de milliardenvoudige schoonheid; in haar alleen *is al wat is*; buiten haar

was er niets ooit,
is er niets,
zal er niets zijn ooit!

Alleen zij *zijn*; in haar alleen ligt wat wij vatten en opnemen kunnen van de Waarheid;(1) zij zijn het leven, het ware, het gehele leven, en zij zijn het - alleen!

Te recht kon Kralik zeggen:

'Was die Natur alles aufgestellt hat in Himmel und Erde, scheint sie nur hervorgebracht zu haben als ebenso viele Gegenstände des Entzückens, der Schönheitsschwelgerei.'

Is 't ook geen gevolg van die wet van schoonheid, dat de mens niets vervaardigt of laat vervaardigen, zonder er de eis bij te stellen, dat het schoon zij?

'Es handelt sich nicht um eine gleichgiltige Verzierung des Lebens, sondern recht eigentlicht um das, was das Leben erst lebenswerth macht. Je nachdem wir in der Welt mehr oder weniger Schönes entdecken, wird sie uns mehr oder weniger werth sein.' (R. Kralik).

Maar niet alleen sticht de kunst vreugde, en wekt zij, door de betoveringen van die vreugde, op tot handelen en doen; noch een ander, misschien noch groter voordeel brengt zij mede, groter, omdat er, in zekere tijden vooral, meer en meer behoefte aan is, groter tevens, omdat zeer velen er deelachtig kunnen aan worden.

De vreugde van het schone is het beste en misschien 't enige middel, om de mensen tegen te houden op de gladde helling van allerlei lagere begeerlikheid en hebzucht, waarlangs zij, met verdubbelde zwaarte, bezig zijn af te glijden in het moeras van het grofste mate-

(1) So ist denn das *Schöne* nichts anderes als das Wesen der Welt, wiedergestrahlt vom willenlosen und reflexiouslosen, vom passiven Aufnahmsvermögen der Seele, kurz von dem Gefühl, von der Empfindüng der Sinnlichkeit; so ist denn ferner die Natur nur eben die Wesen der Welt in sichtbarer wahrnehmbarer Gestalt (R. Kralik).

rialisme. De noodkreet, die Victor Hugo in 1864 slaakte, met noch meer recht dan toen kunnen wij die heden doen horen:

'L'homme, à cette heure, tend à tomber dans l'intestin; il faut replacer l'homme dans le coeur; il faut replacer l'homme dans le cerveau. Le cerveau, voilà le souverain qu'il faut restaurer! La question sociale veut, aujourd'hui plus que jamais, être tournée du côté de la dignité humaine!'

Niet alleen in de ingewanden, ook in de kuiten van zijn benen, ja, in de naphta- of benzine-houder van zijn *tuf-tuf* dreigt de mens, heden, te verzinken...

Zeker, sport mag en *moet* er zijn! Doch, maat dient gehouden én in het beoefenen, én in het vereren ervan, én, vooral, in het uitmeten van een passende plaats aan elke soort van sport in onze hedendaagse samenleving... Dat men die maat *niet* heeft weten te houden, dat hoef ik niet verder te bewijzen in ons land, waarin, terwijl de, beste schouwburgen ledig blijven, de velodromen of fiets-renbanen te klein zijn voor de aldaar elke zondag samenstromende menigte van alle stand; waar de begrafenis van een verongelukte fietser de verhouding aanneemt van een nationale rouwdag en het portret van die fietser in ontelbare woningen te vinden is...

Ik zwijg van de niet minder naar de laagte drukkende en rukkende invloed van de industrie, die de mens vernedert tot een werktuig, een deel van een werktuig, een automaat, en van de spekulatie, die hem met steviger boeien dan koorden of ketenen vastkluistert aan de altaren van de afschuwelikste van alle Mammons, - het Geld!

Tegen die al te grote nadruk, welke, naast de onverbiddelike eisen van het *Struggle for life*, de in industrie en sport opgaande samenleving zo heel zeker en onvermijdelik en zo schadelik eenzijdig geeft aan al wat maar enig stoffelik belang oplevert, is er slechts één middel tot weerstand: al wat geestelike, ideale waarde heeft des te hoger te houden, des te dikwelder en van des te dichter in 't bereik van de menigte te brengen.

Zoals, in 't menselik lichaam, het hoofd boven en de voeten beneden zijn, zó moet, in de maatschappij, al wat van hoofd en hart is boven, al wat van kuit en voet is beneden blijven.

Zoals Dr Bierens de Haan in een lezenswaardig vlugschrift,

Opvoeding en Schoonheidszin, zei, ‘is het noodig, dat het bewustzijn (van de mens) een zuiver begrip heeft van de waarde-verhoudingen, en als hoofdzaak weet wat hoofdzaak is. Wanneer de nood des bestaans hem dwingt, om het grootste aantal uren van den dag voor materieele belangen over te hebben, moet hij verzekerd blijven, dat toch de erkenning van een geestelijke werkelijkheid een grooter belang heeft, al wordt daaraan minder tijd besteed. Al heeft het toppunt van de pyramide minder omvang dan het grondvlak, toch ligt het hooger!’

De mens gewennen, zich te verheugen in het genot van Schoonheid, is hem opheffen tot de rang van kultuur-mens, die het ideale boven het materiële bezit, het aanschouwend in bezit nemen boven het brutaal met de handen tot zich rukken, weet te schatten.

Zou wel een enkele, die aanspraak maakt op de erenaam van redelik mens, durven tegenspreken, dat het zedelik bewustzijn van een, die bij het zien van een vrucht, een boom, een paard, een tijger, alleen of in de eerste plaats zou denken aan en bekommerd zijn om... de eventuële nuttigheid, de bruikbaarheid, de stoffelike waarde daarvan, lager en veel lager staat dan datgene van een, die zich verheugd gevoelt in het aanschouwen van die tijger, dat paard, die boom, die vreugd, alleen *omdat* zij schoon zijn?

Zou het bewustzijn van de eerste wel veel hoger staan dan dat van... het dier?

En zal degene, die behagen heeft leren scheppen in schone dingen, enkel en alleen *omdat* zij schoon zijn, niet omdat zij zo of zoveel geldwaarde hebben, niet vertrouwbaarder, edeler, beter, meer en hoger mens zijn dan die ander?

Overigens kan men geredelik, zij 't ook met verschillende schakering, op alle kunstenaars toepassen, wat Hugo in zijn *William Shakespeare* van de dichter getuigde:

‘Pas de poëte sans cette activité d'âme qui est la résultante de la conscience. Les lois morales anciennes veulent être constatées, les lois morales nouvelles veulent être révélées; ces deux séries ne coïncident pas sans quelque effort. Cet effort incombe au poëte. Il fait à chaque instant fonction de philosophe. Il faut qu'il défende, selon le côté menacé, tantôt la liberté de l'esprit humain, tantôt la liberté du coeur humain...

Le poëte arrive au milieu de ces allants et venants qu'on nomme les vivants, pour apprivoiser, comme l'Orphée antique, les mauvais instincts, les tigres qui sont dans l'homme, et, comme l'Amphion légendaire, pour remuer toutes les pierres, les préjugés et les superstitions, mettre en mouvement les blocs nouveaux, refaire les assises et les bases, et rebâtir la ville, c'est-à-dire la société.'

En in heel deze lofzang is er toch geen woord te veel. Haast de gehele letterkunde van de negentiende eeuw kan aangevoerd worden tot bewijs, dat, werkelik, de dichters en schrijvers én de nieuwe wetten veropenbaren, én aan de uitgediend-hebbende beginselen voor goed doen verzaken... Men denke aan Hugo zelf, aan Dumas fils, aan Zola, aan Maupassant, aan Ibsen, aan Björnsterne Björnson, aan Multatuli, aan Dickens, aan George Elliot, aan Carducci, aan Swinburne, aan zovelen!

En wie er nu wellicht twijfelen mocht aan de vatbaarheid van de grote menigte, *het volk*, voor de indrukken van het schone en voor de louterende invloed ervan, die leze, in het pas gemelde werk, *deuxième partie*, de twee laatste paragrafen van hoofdstuk V, *Les Esprits et les Masses*... Moge er in die met zoveel warmte gestelde bladzijden al enige overdrijving voorkomen *in de vorm*, wat de inhoud zelf betreft, zeggen zij zeker niet te veel. Hier, evenals in Frankrijk, evenals in elk land, *les multitudes, et c'est là leur beauté, sont profondément pénétrables à l'idéal.*

En - hoe zou het anders zijn *kunnen*, wanneer, immers, en dit bewijst toch morgen aan morgen de dagklapper van alle nieuwsbladen, overal, in elk dorp, in elke stad, *de man uit het volk, de vrouw uit het volk, het kind zelf uit de volksklas*, geheel belangloos, geheel spontaan, de schitterendste daden van zelfopoffering en dapperheid verrichten?...

Hugo heeft overschot van gelijk:

Le peuple est une grande âme!

Daarom dienen wij allen, die niet alleen voor ons, maar ook voor onze *medemensen, vrijheid* en *beschaving* verlangen, ons te wijden aan de eredienst van 't schone. Daarom moeten wij niet enkel in ons eigen bestaan, in ons eigen dageliks doen, ruimte openhouden voor schoonheidsindrukken, wij moeten ook zorgen dat in 't bestaan van de

nederigsten onder onze lotgenoten zulke ruimte open *kome, - kome*, want zij is er niet heden!

Elke dag moest ieder van ons, voor zich en de zijnen, één uurtje voorbehouden, om zich te verkwikken door kunst.

Elke dag moest de misdeelde, de wroeter, de werkslaaf, één enkel uur in aanraking worden gebracht met iets, wat schoon is, vooral met het verhoogde schoon, herschapen tot een wezen van hogere orde door de mens zelf, - een gedicht, een lied, een schilderij, een beeldhouwwerk, een gebouw, of de weergave ervan.

Elke poging, in die zin, werpt onwaardeerbaar nut af. Elke ontmoeting van het schone met de minder beschaafde of de onbeschaafde brengt deze een schrede dichter bij -, met de reeds beschaafde brengt deze een sport hoger op de ladder van de kultuur.

'Le génie sur la terre,' schreef Hugo, 'c'est Dieu qui se donne. Chaque fois que paraît un chef-d'oeuvre, c'est une distribution de Dieu qui se fait. Le chef-d'oeuvre est une variété du miracle!'

De wonderen, welke de kunst vermag; de zegeningen, welke zij over de van alle kanten bestookte mensheid geroepen is uit te storten, welsprekender, volledíger dan iemand heeft ze de Italiaan Mario Pilo, aan het slot van zijn *Psychologie du Beau et de l'Art* samengevat in een bladzijde, welke ik niet wil verzuimen hier af te schrijven.

Na er noch eens opgewezen te hebben, dat 'les buts moraux, intellectuels, idéaux, ne doivent pas lui être imposés, mais doivent se relier d'eux-mêmes, naturellement, aux buts esthétiques, qui lui sont essentiels', roept hij uit:

'L'Art peut soutenir l'homme dans les traverses de la vie, le consoler dans les chagrins de l'existence; le porter, des plaisirs passagers des sens, aux satisfactions durables du sentiment; échauffer ses affects, adoucir ses passions, tempérer son caractère; lui suggérer de nobles exemples, créer autour de lui une ambiance sublime de saints et de héros, qui lui mettent dans le coeur la nostalgie de la perfection et de la vertu; lui faire paraître mille fois moins triste sa misère, moins sombre sa vieillesse, moins profonde l'infélicité humaine; car, plus que les maux et les biens réels et actuels, ce sont les maux et les biens fantastiques et imaginaires que nous attendons de l'avenir, qui nous font désespérés ou heureux.

La foi, jadis, nous donnait à bon marché l'ivresse de splendides élysées outre-tombe, de mirages paradisiaques ultra-terrestres; aujourd'hui l'art peut nous les donner sur la terre, plus beaux et plus joyeux, parce qu'ils sont plus humains et plus variés.

Gloire donc à lui, et qu'il soit accueilli avec des acclamations de reconnaissance par notre âme qu'affaiblit et attriste cette bataille prolongée pour la monnaie et pour le pain, cette lutte furieuse pour l'existence et pour la prépondérance.

Gloire à l'art, qui peut éclairer d'une lumière sereine notre esprit engourdi et ennuagé par les calculs arides et par les rognures érudites; qui peut nous procurer les plaisirs de l'intellect, les plus sains, les plus hauts, les plus vifs de tous ceux qu'offre la vie! Gloire à l'art, qui seul peut satisfaire le besoin insatiable que nous avons de l'ultra-sensible et de l'ultra-humain, devançant la science, surpassant la foi, pénétrant et s'étendant dans l'idéal, par les minces soupiraux qu'y ouvre à travers les domaines du vrai le penseur naturaliste!'

POL DE MONT.

Het Einde.

I.

Toen hij nu in zijn huisje was, en met zijn hondje tusschen zijn beenen zat te overdenken, hoe spoedig en onverwachts Domientje gestorven was en hoe behagelijk Zale Toep met dat lijk omging, het verhandelde en liet kijken, alsof aan den dood voor haar geen verschrikking was, viel het hem eensklaps in, dat de erfgenamen mogelijk bij de verdeeling niet zouden overeenkomen, en dat de huisjes: het zijne en dat van Domientje - met de kleederen en meubeltjes - zouden verkocht worden.

Hij wist dit opeens heel zeker, en het was een groote slag voor hem. Hij was zijn huizeken zoo gewoon; al zijn gangen en stappen daarin waren zoo vaste, zoo wel bepaald en zeker afgebaand; zijn werk, zijn gebaren en zijn heele trampel waren zoodanig naar die doening geschikt; na al die jaren was hij zoo gansch naar die omgeving gegroeid!

Hij zat bij zich zelven op te sommen wie er al voor den ‘deel’ in aanmerking kwam: Jan van Ooycke en het wijf van Peetje de Mostaard; daarbij dan nog de verstorven kinderen van Smeedje Smets, wiens vrouw Domientje's zuster was. Als die nu waarlijk bij de verdeeling niet overeenkwamen, dan werden de zaken in handen van een notaris gegeven, en wie zou er van zijn huisje de kooper zijn? Hij bepeinsde, hoe vreedzaam en gebuurlijk Domientje en hij nevens elkander geleefd hadden, elk langs zijn kant, stil en bezig, en er kwam een angst en een beklemming over hem, dat daarin nu verandering ging komen. Nen anderen gebuur hebben; misschien zelf moeten verhuizen; op zoek gaan naar een ander woonste; zich in ander muren inleven: het gaf hem een ongemak, een bangheid en duize-

ling er op te denken. Hij begon in zijn keuken over en weer te loopen, zette zich nu op dees stoel, dan op. dien anderen, en ging bij poozen in zijn slaapkamer staan horken, of hij in Domiens huizeken gerucht van stemmen vernam. Twee-, driemaal meende hij de deur te hooren opengaan, en hij verbeeldde zich, dat het de erfgenamen waren; hij zag ze in het sterfhuis binnenkomen, stil en met een gelegenheidsgezicht, hoorde Zale Toeps vertellingen en dacht terug aan dat stijve, kleine, bleeke ding, dat in dit bed lag en dat Domientje was. Dan trok hij de achterdeur open en ging buiten.

Achter de huizen, ongescheiden en wel beplant met beziestruiken en boomen, lag daar de tuin, en Pierken liet er zijn oogen over weiden, tot waar hij in de avondschemering over de haag heen de Leiemeerschen zag, de Leie zelve en den toren, waaronder hij dien dag met zijn oebliekraam gezeten had. Die tuin en die meerschen en dat eindje Leie onder den toren, dat was zijn liefste zicht. Wat had hij, bij avond en bij morgen, toch dikwijls op dat plaatseken gestaan en van daar alles gadegeslagen! Hij kende daar alles van buiten, wist hoe alles er uitzag, klaterend in het zonnelicht of verdronken in den regen. Hij had daar de boomen in hun tragen groei afgespied; bij het jaarlijksch wisselen van hun blaren had hij hun nieuwe takken zien schieten; hij had die boomen gesnoeid en geleid; hij had ze naar zijn wil gedwongen. En in en aan zijn woonhuis had hij zooveel geknutseld, getimmerd en verbeterd; hij had het naar zijn gedacht gemaakt en naar zijn behoeften; hij had er zijn gebaande weegskens, door zijn gangen uitgesleten en die zijn voeten van zelfs gingen; zijn vaste plekjes, waar hij zat en stond, zijn hoekjes en berghokjes voor al zijn gerief en bepaalde punten, waar hij met voorliefde heenzag. Hij paste in die woning en zij paste hem; hij leefde er zijn stil, vreedzaam leven, had er jaren gelukkig en zonder beslag of gerucht voortgedaan. Zijn hert neep toe. Zou hij daar nu weg moeten? Hij was maar een arm man, die haring verkocht en kloefen, in het seizoen leurde met appelen en noten en naar de kermissen ging met oeblietjes en een draaikraam, maar daarom niet te min kan men van iets houden en zich aan iets gelegen laten.

Hij ging weer bij Domientje luisteren, trachtte te bedenken, hoe het zou zijn als Domientje's erfgenamen te zamen kwamen, liep

lang, onrustig rond; dan, op den duur, en omdat alles stil bleef, lei hij zijn deur vast, nam zijn avondmaal en trok slapen.

Den derden dag werd Domientje begraven.

De klokken luidden en het kruis stond bij het deurken en Pierken hief aan de berrie en hielp in grooten rouw zijn buurman dragen.

En de volgende week kwamen de venditiebrieven op den muur:

> Uit oorzaak van sterfgeval
> Openbare verkooping
> van twee gerieflijke woningen,
> vroeger uitmakende één huizing.

Daar was het al, hetgeen hij gevreesd had en daarmee was ook zijn ruste heen, zijn veiligheid en vrede. Hij voelde zich als een man, die zijn have door een watervloed heeft zien wegvoeren, en op de broksteenen staat van zijn verwoeste muren, arm en berooid en naar alle kanten uitziende om hulpe.

Waar zou hij heengaan? Zou hij zich nog ergens jonnen? Een oude boom en wil niet verplant zijn, en een oude, uitgedane tronk en schiet geen nieuwe wortels. Hij zat nevens zijn stoof te dubbezeeren, of liep als een duts, met zijn hoofd op zijn borst rond, en zag noch groette niemand meer.

Dan, opeens, scheen een geheime gedachte hem op te beuren.

Als hij eens zijn huisje kocht? Als hij eens al zijn centen bijeenscharrelde, al deed binnenkomen, wat de winkeliers hem schuldig waren en bij goedwillige menschen ophaalde, wat hem nog te kort schoot?

De hoop richtte zich in zijn herte weder op, en langzaam groeide ze aan en gaf hem steun en kracht.

Hij begon hier en daar te onderhandelen, polste den een en sprak rechtuit tot den ander, tot hij, zekeren dag, van de venditie thuis kwam, duizelig en half zinneloos van blijdschap.

Het zijne! het was het zijne! Hij zou er mogen in maken en breken, wat hij wilde; planten en uitdoen, wat hem lustte. Hij zou er veilig wonen en nooit meer moeten denken op verhuizen!

Hij draaide den sleutel van de voordeur om, hield den hond van zich af, die tegen hem opsprong, rond hem wipte en blafte:

‘Koes, koes, Fideel; - en zijt ge zoo blij, mijn ventje?’ Maar hij was haast zoo gelukkig als het stomme beest zelve.

Oh, zijn goed, gezellig ‘thuis’; de groote pakken kloefen, met hun paren regelmatig overhands gezet; de nette witte korven, waarmee hij in de herbergen rondging en al die oude meubeltjes, die daar zoo behagelijk stonden, om nooit meer te worden opgeruimd. Hij zag ze zooals nooit te voren; er was als een blank over gekomen, een glans van nieuwigheid en van rijkdom. Hij liep de kamerkens rond, trok den tuin in: Zeggen, dat niemand hem hier nog zou weg krijgen, dat ze hier geen steentje mochten oprapen, geen takje breken! Wat geeft het een zekerheid en zelfvertrouwen een plekje gronds te hebben, waar ge over beschikt en aan vast zijt; waar ge moogt op bouwen en graven; dat u in de hoogte en in de diepte toebehoort, waar ge zult op leven en sterven! Met een ongekend gevoel van fierheid en voldaanheid wandelde hij overal rond. Het was toch een goed, kloek, stevig huis, een huis nog uit den ouden tijd, als men kalk gebruikte in den moortel en naar geen keper zag! En dat was wel een kap, niet waar? dat waren bindten! Oh, hij had een koop gedaan, een echten, goeden koop. En als dan alles zou betaald zijn; als de laatste cent zou afgelegd wezen, wat zou hij dan gerust zijn, onbekommerd en zonder zorgen; wat zou hij weer oppassen en alle kansjes de zijne maken, tot het hem ook zou goed gaan, en hij, voor geen kouë beducht, den dag van morgen zou te gemoet zien! ‘Eh, Fideel, we zullen er wel komen; we zullen ons kansjes niet verkijken!...’ En hij zat bij zijn stoof aardappelen te braden en alles te overdenken, tot de vermoeidheid hem op den duur toch naar zijn bedde dreef.

Domientje's huis was aan Jan Steegbaert gegaan: een oude, stugge boer, die zijn schaapkens op het droge had en al lang een doeningje zocht, waar hij, op zijn gemak, met zijn zuster zou kunnen leven.

Hij was vóór den koopdag eventjes komen zien, maar zou nog tot Kerstdag op zijn hof blijven en keek in den beginne niet om.

Ondertusschen was September in het land gekomen, blies met bolle wangen door de boomkruinen en schudde Pierken de appelen en peren vóór de voeten. Van 's morgens vroeg was deze dan ook op

gang, liep de hoeven af, nam levering van het opgekochte goed en bezorgde heele wagens van allerhande fruit voor de voortverkoopers van de steden.

Dat leege huis, nevens het zijne, met zijn geloken blinden en verwilderen den tuin, hinderde hem, als hij uit- en inging, wel; hij voelde er nog altijd den dood in, maar hij was te gelukkig en te bezig om er over na te denken.

En de weken gingen voorbij en het werd Bamis.

Het laatste ooft was geplukt; het sap, dat den heelen zomer zoo vlijtig in de stammen rondgestroomd had, trok zich in de wortelingen terug; al het gewas stierf af en liet zijn blaren los of ging te niete - nog zag Jan Steegbaert niet om.

Maar even vóór den hoogdag van Allerheiligen kwam hij zekeren Zondag na de vroegmis over de dorpstraat aanstappen. Pierken zag hem de deur van zijn eigendom opendoen en hoorde, hoe hij de vensterluiken uiteensmeet en de trap op en af liep...

Dezelfde week kwam de timmerman. Er werden nieuwe treden in de trap gestoken en een stopsel werd gemaakt voor den oven; er kwamen ander ramen in de achterkeuken, terwijl op den zolder een tweede kamertje werd afgeschoten.

Terstond na den timmerman verscheen de verver. Binnen en buiten werd het huis mooi gemaakt, er werd geschilderd, gekalkt en behangen, en Pierken hoorde, van vroeg tot laat, niets dan ladders verschuiven, borstelen en plamuren. Eindelijk gingen de deuren weer toe, en het werd weder stil en rustig.

De herfst ging zijn gang, en Pierken deed zijn zaakjes, en alles was vrede en ingetogen ernst en kalm wachten op den naderenden winter.

II.

‘Flap!’ ging het eensklaps boven zijn hoofd, en dan, nogeens, luider: ‘flap!’ Het was het vaandel, de kermisvlag, die, door de bommelgaten uitgestoken, met een ruk in de hoogte ging, en zich daarna over den stok lei, zoodat het er, van beneden bekeken, uitzag als zate ze halftop.

Pierken hief den neus op en bleef er een oogenblik naar opzien.

Dan stond hij, van den oebliekoffer, waarop hij gezeten was, recht, en liet zijn oogen nog eens rondgaan.

De avond viel, en de nevel, die uit de Leieweiden opsteeg, begon, laag bij den grond blijvend, rond te sluipen. Pierken stond een poosje te trampelen, op zijn groote, beslagen schoenen rond te drentelen, uit te zien, of er misschien nog ergens een klantje zou opdagen; dan nam hij een besluit, ging in het 'Paardeken', waar hij dien dag het noenmaal genomen had, den zoon uithalen, droeg zijn boeltje met diens hulp in de herberg en trok huiswaarts.

Hij had den heelen dag in dat killig weer achter zijn kraam gezeten, en was blij te mogen gaan, den bekenden weg te zien, de huizen, de lochtingen, waar ze in de Leievelden verliepen, de knotwilgen, zooals ze een voor een uit den mist voor hem opdoken, en verder alles, wat hem zoo gemeenzaam en zoo lief was. Daar was hij reeds aan de 'Buize'. Hij hoorde achter zich het zware ruischen der Leie, waar ze over het sluis in de diepte gaat, trok de brug over en kwam langs het tuinpoortje op zijn doening.

Maar, verbaasd, zonder begrijpen, bleef hij staan. Wat was dat? Een jonge, verschgeplante haag deelde den dusverre ongedeelden tuin, en beperkte zijn part, tot een smalle strook: een streep, niets meer...

Verdwaasd stond hij er bij. Het was hem, als hadde hij een slag op zijn hoofd gekregen, en verduizeld bleef hij die haag staan bekijken, als een wondere, nooit te voren gezien of gedroomde zaak, iets uit een ander wereld, waar hij te voren geen begrip van had. Op den duur, nochtans, scheen hij wat te bekomen: hij trok zijn hoofd tusschen zijn schouders in en stapte met langen stap en peinzend naar zijn huizeken, waar hij zich onmiddellijk met slot en grendel opsloot...

Den volgenden morgen, in de vroegte, kwam hij evenwel buiten. Hij liep zijn lochtingje tenden, stapte het twee-, driemaal in de lengte en breedte af, trok even over de haag naar het gesloten buurhuis zien en ging zich daarna achter zijn keukenraam zetten, vanwaar hij den heelen voormiddag met glinsterende oogen zat buiten te turen...

Na den middag trok hij naar het 'Paardeken' om zijn kraam te gaan halen.

Daar trof hij Stanten Bruyne aan, een boer, die wat vroeg was gaan rentenieren, na een jaar of zoo had ondervonden, dat hij er niet kwam; die dan, om zijn inkomsten te vermeerderen, was gaan spelen in de ‘papieren’, met het ongelukkig gevolg, dat hij zijn huis van boven zijn hoofd had moeten verkoopen, enkel bedingend, dat hij er zijn leven lang zou mogen in wonen, namelijk in de achterkamer, en die, daar dit huis sedert dien al herhaalde malen van eigenaar veranderd was, telkens, zooals hij het schilderachtig uitdrukte, werd meeverkocht...

Stanten Bruyne was dus in 't ‘Paardeken’, en zat nevens de stoof te vertellen, van zijn koopers en van zijn gevaarten, en Pierken ging zich nevens hem zetten en ook vertellen van zijn koop en zijn wedervaren, zoodat hij eerst laat in den avond en sterk bedronken met zijn oebliekraam, zijn koffer en zijn kruiwagen thuis aanlandde.

Hij liet zich op een stoel vallen en zat een poosje in zijn eigen te mompelen en zijn hoofd te schudden. ‘Domientje! Domientje!’ Hadden Domientje en hij elkander ooit of ooit in den weg geloopen? Ooit of ooit op elkanders erf een peer opgeraapt of een bezie geplukt?...

Toen deed hij een dutje, schrikte wakker en herbegon te pruttelen, op zijn borst te slaan en te schuddebollen. Het was al de schuld van Jan Steegbaert, van Jan Steegbaert en Stanten Bruyne. 't Kwam al door dat koopen en verkoopen. Het moest nu alles gedeeld worden: Bruyne's huis en het zijne, - en dan wist hij weer, dat het niet het huis, maar de tuin was, en dat daar reeds de haag stond, en dat hij verongelijkt was. En hij viel weer in slaap, werd nog eens wakker, scharrelde recht en ging bij het venster staan.

De maan zat hoog, en heel duidelijk zag hij de haag, haar rilde plantsel, haar palen en haar stekdraad.

Zij stak hem de oogen uit; ze gloeide...

De gramschap vervoerde hem. Hij liep om zijn spa, wierp de haag over haar heele lengte uit, in een adem, zonder opzien... En toen zij plat lag en hij, eenigszins ontnuchterd, begreep, dat ze zoo niet kon blijven liggen, plantte hij ze over haar heele lengte weer, doch... ongeveer twee voet achteruit.

III.

En het was weer eens Zondag geweest. Jan Steegbaert was op zijn doeningje verschenen, had het gebeurde gezien en er was tusschen de twee mannen een vreeselijk tooneel geweest, van schelden en schimpen, verwijten en dreigen.

Pierken was er nog heel en gansch onder den indruk van: lijk overslegen, dacht hij, en hij betastte soms zijn ribben eens, hoewel hij heel goed wist, dat het niet tot handtastelijkheden gekomen was.

Hij was zich vaag bewust, dat het achteruitzetten van de haag groote gevolgen kon hebben, maar hij betreurde toch niemendalle.

'In Godsnaam,' zegde hij, 'ik heb ik toch ook eens mijn goeste gedaan.'

En hij bekeek van uit zijn vensterken zijn lochtingje, hoeveel grooter het was en hoeveel beter het er uitzag, ''t was nu toch nen hof, die op iets trok,' waarom moest Steegbaert ook meer hebben dan hij? en hij was tevreden, met heel diep wel een onbestemde angst en onrust, maar die overschreeuwend, een groot gevoel van triomfeerend leedvermaak, omdat hij gedurfd en Jan Steegbaert 'gezet' had.

'Ie verdiende toch wel iet, dacht hij. En hij voegde er soms bij: 'Dat ie nu doet, wat ie kan, 'k en wille er nie mee,' maar dan kwam het zuchtend achterna: 'als maar alles eens betaald is...'

Want dat bleef de wonde-plek, de schuld! 'Daar zou nog wat te werken vallen en te sparen en zich te bekrimpen, maar - het zou toch ook komen en dan zou alles goed zijn.'

En voort ging de herfst zijn gang, met rooven en plunderen, plukken en rukken. De zon scheen heelemaal weg te sterven en haar licht en haar warmte namen altijd meer af en grijzer en triestiger steeds was de korte dag, die nauwelijks nog dag kon heeten...

Maar Pierken lette er niet meer op. Hij had in zijn hart een zonnetje, dat, van binnen uit, alles warm en schoon en blinkend straalde.

Hij was namelijk, na lange overpeinzingen, tot het besluit gekomen, dat hij moest trouwen.

Een wijf, dat kookt uw pot en verstelt uw goed; dat luistert

naar uw redens en houdt in bed uw voeten warm; dat brengt wel eens centen mee, ook, centen genoeg om de schuld af te doen.

Toen hij dit gevonden had, dit laatste, was het beslist. Een wijf, dat centen meebracht, dat moest hij hebben, en hij wist, waar er een te vinden ook; want, toen hij, aan die gedachte laboreerend, in verbeelding rondging bij de wepele vrouwen, die hij zou kunnen vragen, - oude vrijsters en kinderlooze weduwen, die hij hier of daar in de streek wist wonen, - was hem opeens Zale Toep ingevallen, Zale Toep, die nu en dan wel eens uitging om zieken op te passen of dooden af te leggen, maar die er toch warm scheen in te zitten en treffelijk voortdeed in haar weduwschap.

En hij zat zich nevens zijn stoofken te verneukelen in de gedachte, hoe goed het zou zijn, als die zaak weer in orde was...

Een eigen huis en een eigen wijf, een poezele nog en een ferme, - en geen schuld; - kan men het nu beter hebben?

‘Eh, Fideel, dat gaat hier heelemaal goed komen?’ en hij zat zijn vingers te kraken en op zijn knieën te kletsen, dat het hondje er wild van werd en aan 't blaffen viel en aan 't rennen -, waardoor Pierken zelve ook alweer opgewekt werd en opstond en in de enge kamers begon rond te drentelen, al over de kloefen en tusschen de haringmanden heen, totdat hij van het draaien en meulenen en peinzen en zich verheugen zoo zat werd als een musch en zoo zot als eene drilnoot...

Zoo werd het stillekens Miskesmis.

Bij Jan Steegbaert begon met stukken en brokken de verhuis; er werden planken en kuipen gebracht, een lamp in een mande, een trog en wat brandhout. De timmerman kwam met een splinternieuwe kleerkast, waarop Jan Steegbaerts bejaarde zuster haar besten lakenschen mantel bracht en den zondagfrak van heur broer. Dan kwam de wagen een paar maal voor de deur staan; er was weer geklop en gesleep, en op Kerstavond eindelijk ging het huis triomfantelijk open met witte gordijnen, koperen roetjes, groene luiken en groot geloop van vrienden, die naar de nieuwe inrichting kwamen zien...

Eindelijk werd het hoogdag.

Er was de blijheid van verschgevallen sneeuw; - in de kleeding, dat uitgedoste, en in de gezichten, dat uitgestrekene en stralende

van den feestdag. In de kerk, groot licht, en veel wierook en gezang, en in de herbergen, blij gekout en drukte. Er waren reeds kinderen, die met een sterre rondliepen en een rommelpot, en het liedje zongen van Dertiendag. Bij de fijnbakkers lagen ‘gedjaarkens’ veur en lekkerkoeken, waarop groote krullen getrokken waren met witte suiker - en alles sprak van feeste en van ruste en weelde en leute en gelukkig zijn.

Toen de lichten aangestoken werden, nam Pierken zijn korf met ‘klakerwetjes’, sloot zijn hondje in huis op en begon zijn gewoon toerken. En hij ging van de ‘Sterre’ naar den ‘Congo’, naar den ‘Bellevue’ en ‘het Hof van Commerce’; - hij liep eventjes in de ‘Posterij’ binnen, in ‘Den blauwen Maandag’ en in ‘De Katte’. Hij ging in ‘Den Engel’ rond bij de kaarters en in ‘Den Osse’ bij de doelspelers. Hij bleef wat haken in ‘St-Leutje’, dronk nen borrel in ‘De blauwe Kanne’, nog een en nog een in ‘Het Gildhuis’, en daar zijn mande nu daaromtrent leeggevent was, was hij tewege huiswaarts, als een plotselinge inval hem op de gedachte bracht eens bij Zale Toep te gaan. Hij moest toch eens voor den dag komen met zijn vraag, ook, en was nu juist in de goede stemming.

Toen hij voor het huisje kwam, bleef hij even staan. Er scheen licht door de spleten van de luiken en groote klaarte lag boven de deur in den waaier. Een doorschijnende kuil witte rook steeg kronkelend boven het besneeuwde pannendak en van onder de deur kwam de goede geur van boter en pannekoeken u tegen.

Zijn klak op zijde, aan zijn arm de mande en zijn handen gevouwen, stond hij daar een poosje te grinniken en te meesmuilen: ‘Eh, wie zou dat gepeinsd hebben ook, van Pierken?’ Dan klopte hij de sneeuw van zijn schoenen en tikte aan. Daarna luisterde hij.

Er werd iets verschoven of omverre gestampt, binnen, dan naderden stappen en ‘Wie is er daar?’ klonk Zale's welbekende stemme.

‘Goed volk, ik, Pierken,’ riep hij met kloppend herte. ‘Doe maar open, Zale.’

En hij hoorde wat rommelen aan grendel en sleutel; opeens ging de deur open en daar was ze nu, Zale, met haar besten, geruiten borstdoek aan en een splinternieuw, zwart en purper gebreid, saaien mutsje.

‘Maar, Pierken, wie zou er u nu verwachten?’ zeide ze.

‘Dat en haddet gij niet gepeinsd, eh?’ antwoordde hij. ‘'k Komme om mijn godsdeel, 'k komme om nen pannekoek, Rosalia...’ en hij lachte haar slim en vergoelijkend tegen.

Zij ging wat achterwaarts en hij kwam nu in de kamer te staan, de lage, warme, gezellige kamer. De hanglamp boven het tafelken brandde en er stond een brandende lant op het schouwberd. Op nen stoel de pot met temper; de ‘smouter’ op een net, blauw gebloemd schaaltje er nevens, - en het rook er lekker naar spek en zwaarde en versche koeken en gloeiend ijzer.

‘'t Is hier beter dan buiten,’ lachte hij.

Zij had de deur weer gesloten, gaf hem nen stoel aan en keek eens van terzijde...

Hij had den stoel bijgetrokken, den korf weggezet en zich neergelaten, maar zijn gemak nemen dierf hij nog niet, en hij zat daar nu, zijn knieën bijeen en zijn voeten binnewaarts, te denken en te meesmuilen.

‘Rosalia,’ begon hij eindelijk, ‘Rosalia, en verveelt ge u nooit, zoo geheel alleene?’

En daar ze niet dadelijk antwoordde:

‘Hebt-e gij er nooit aan gedacht te hertrouwen? Gij zijt een deftig vrouwmensch en hebt genoeg om te leven, maar, al ware het maar om de gezelligheid, om de klappage?...’

‘Maar, Petrus,’ zei Zalia.

‘Ja, ja,’ ging hij voort, ‘ik weet, wat het is van alleen te zijn. 'k En ben nooit getrouwd geweest en na mijn moeders dood heb ik in mijn eenzaamheid voortgedaan, - maar, - de fut gaat er uit en de couroage, - en, - 'k ben bang van mijn ouden dag, Zale. En gij dan?’

- ‘Ik,’ zei ze, ‘'k en hebbe daar nog niet op gedacht, 't zal misschien nog komen...’

- ‘Gezelschap is een schoone zaak,’ sprak hij verder; ‘dat men eens kan spreken en zijn gelegenheid uiteendoen, en als men ziek wordt, troost hebbe en zorg en oppas... We zouden ons geluk moeten te gare leggen, Zale. Wat dunkt er u van?’

Zij zweeg eerst en keek ten gronde, dan hief zij het hoofd op.

‘De menschen zullen mee ons lachen, Pierken,’ zei ze.

- ‘Omdat we wat oud beginnen te worden, misschien?’ vroeg hij verontwaardigd. ‘Ik ben vijf en vijftig; gij... wat minder. Gij hebt een beetje geld; ik heb mijn huizeken, dat, om zoo te zeggen, betaald is. En ik heb mijn winkel en mijn fruitcommerce, mijn leuren en te kermissen gaan. Gij zoudt geen pacht meer moeten betalen. Zou dat niet wel zijn? Eén licht, één vuur... en, wij hebben ommers nog twintig jaar, Zale, mensch...’

Ze knikte.

- ‘We zouden ons huizeken heel schoon maken,’ voer hij geestdriftig voort. ‘Kanten gordijnen in de slaapkamer en koperen roetjes, net zoo goed als bij Jan Steegbaert. Zeg niet neen, Zale, neem uw tijd; bedenk u...’

En Zale zei niet neen, maar beloofde zich te bedenken; zij herbegon pannekoeken te bakken en ze aten er te zamen en spaarden de boter niet.

Dan schonk ze koffie op en Pierken vertelde, allerlei, ook van Jan Steegbaert. Zoo kwam de zaak van de haag te berde.

Zale schudde heur hoofd en vond dit niet al te pluis, maar Pierken opperde er tegen, dat Steegbaert zich nu al vijf weken stilhield en dat het zeker wel zou blijven, zooals het was, en zij redeneerden er over en kwamen tot de slotsom, dat Steegbaert vast en zeker ‘iets’ verdiende, en dat het een hoovaardige zot was, waarmee ze nog wel ruzie zouden hebben, maar dat ze hem getweeën toch niet vreesden.

IV.

En dien nacht had Pierken geslapen als een koning. Het huis zou betaald zijn en er zou nergens schuld wezen en hij zou een wijf hebben en alles zou heerlijk wezen. Hij kon het zich zelven nog niet goed inbeelden en lag er, warm toegedekt, in den morgen op te peinzen.

En de late dag kwam aangedrenzeld en aarzelend vlood de duisternis...

Pierken kon er nog niet toe besluiten op te staan. Het was al te schoon en te wel, het was om er niet aan te gelooven.

Daar dreunde opeens een slag op de deur.

‘God, reeds een klant,’ dacht hij, sprong uit zijn bed en liep half aangekleed open doen.

Maar hij verschoot om er dood voor te vallen.

Het waren twee ‘haren mutsen,’ gendarmen, met een gezicht als de weerlicht en een papier in de hand...

Al dadelijk had hij gevat, waar er kwestie van was: ‘De haag! De haag! Jan Steegbaert!’ en ook dadelijk had hij gevoeld, dat het slecht zou afloopen met hem...

En de gendarmen waren binnengekomen, hadden zich ongegeneerd gezet, hun papier opengerold en hun onderzoek begonnen:

‘Of hij wel Petrus Storms was, jonkman, geboortig van Zulte? En of hij niet onlangs zijn huisje gekocht had, gekocht, maar betaald met andermans centen, en of hij bekende zijn haag te hebben verplant, 's nachts en wederrechtelijk, op grond van Johannes Steegbaert? Want dat dit diefstal was, diefstal en grenspaalverschuiving, volgens artikel zoo - en zooveel strafbaar met gevangenisstraf en boete. En of hij iets van dat alles loochenen kon? En dat dit een proces-verbaal was, dat hij teekenen moest.

Trillend als een blad had Pierken zijn kruisken gezet. Dan waren de gendarmen opgestaan, hadden eens rondgekeken, de deur achter zich toegesnokt... en weg waren ze. 't Had een kraak gegeven, als de tak van nen eeke, die van den stam scheurt, als een donderslag midden in een zomerschen dag, als het instorten van een heel paleis van wenschen en droomen.

Want ingestort was het, het schoon paleis van zijn verbeelding en hij stond te midden van de puinen.

Wat was zijn huisje opeens arm en kaal!

Groote brokken waren van de muren gevallen, 't hout van de ramen was rot en de tichels van den vloer waren uitgesleten en verbrokkeld.

En die boomen buiten, wat waren ze knoestig en krom, als verkreupelde menschjes, met verknoopte gewrichten, die het niet meer vermogen hun ouden rug te rechten; wat stonden ze daar armtierig in hun deernisweerdige, schamele naaktheid, in hun barre, nijpende winterarmoede. En hij zelf, Pierken, die opeens bloot en van alles

beroofd was en midden in dit alles, tot spot van heel het dorp ten kake gesteld stond, een arm, veracht en verwezen schepsel, krimpend van schaamte en ergernis, een prooi, waar zij op afkomen, die azen op andermans bloed; een opgejaagd stuk wild, dat de honden niet van zijn lijf kan houden, - de honden, de schuldeischers.

Een kreet welde uit zijn benauwde borst:

‘Domien! Domien! wat zoudt gij zeggen, als gij eens terug kondet komen!’

V.

De westwind was het, de geweldige.

Hij kwam mijlen ver over zee, schoor dicht tegen den grond over ‘'t Bloote,’ klom gierend omhoog langs den rug der heuvelen, die zich als een kling over Vlaanderen heenwerpen en het ‘Houtland’ heeten, hield er zich uren en uren bezig met de boomen, ze schuddend en rukkend en voorover duwend... Dan zette hij weer over de vlakte aan, kwam rond Pierkens huizeken schuifelen, nu eens hoog in de lucht, dan laag bij den bodem, dan in de kave en onder het deurken. Huilend van kwaadheid, beukte hij, als met vuisten, op dat deurken, of hij tikte er geheimzinnig tegen aan, als ware hij een mensch, die u iets te zeggen heeft en wil buiten roepen. En hij rukte aan de vensterluiken, aan den nok en de euzie, greep nen hoop pannen vast, wierp ze met een smak op den grond; dan weer scheen hij achteruit te deinzen om nogmaals, met meer geweld, vooruit te dringen...

Pierken lag er den heelen nacht naar te luisteren...

Toen het klaar was, stond hij wankelend op.

Hij ging in zijn huizeken rond, overal.

't Was er koud en leeg en triestig.

Er was een luik, dat afhing, en de wind had een gat in het dak geslagen, waardoor hij in den winterlijken hemel de jagende wolken zag, de grijze, schreiende.

't Zag er uit, als een afbraak of een brand - met die zwarte, bloote kepers...

‘'t Is het einde,’ dacht hij.

Hij strompelde weer de trap af, herbegon zijn ronde, met het wassende, vreemde gevoel van onbekend. 't Was zonderling, maar hij schopte, den weg verleerd, overal tegen.

Wat zou Zale Toep zeggen, zij, zoo deftig en eerzaam en bezet?

Een man, die ‘gezeten’ had, als een moordenaar of een dief, zou ze niet lusten.

En opeens kwam het hem te binnen, dat het Zale was, die Domientje afgelegd had, op dien verren dag, dat zijn onheil begon. Hij herinnerde zich, hoe behagelijk zij met dat lijk omging, het verhandelde en liet kijken, alsof aan den dood voor haar geen verschrikking was. ‘Geen verschrikking,’ herhaalde hij peinzend.

Toen dacht hij op Stanten Bruyne.

Die werd nu en dan eens verkocht, met zijn huis mee - en de menschen, die op dat huis belust waren, keken naar hem, als hij voorbijging, en overlegden, of ze wel onder één dak met hem zouden willen leven, en studeerden er op, of hij het nog wel lang trekken zou...

‘Plezierig,’ besloot Pierken. ‘Maar mij zou 't niet eens redden, als ik...’

Zijn tong weigerde voort te gaan; zijn lippen trilden.

Hij liep lang, onrustig rond.

Ander menschen zouden in zijn doeningje wonen, zouden op zijn plaatsje zitten, zijn boomen snoeien; ze zouden afbreken, wat hij getimmerd; heroptimmeren, wat hij, als nutteloos, afgebroken had.

Hij zou 't huizeken en 't huizeken zou hem niet meer kennen...

‘'k En zou 't niet kunnen herden,’ mompelde hij. ‘'k Zou mij dood kniezen.’

Weer schoot hij in een bibber.

‘Wat te doen? Wat te doen? Ei, daar was ommers niet te doen, 't was gedaan en 't was te late.’

Nog altijd liep hij rond, huiverig en opgekrompen.

Dan ging hij eens aan zijn deuren trekken, of ze goed vaste waren; dan ging hij vóór zijn uurwerk staan... 't Tikken verveelde hem, hij lei zijn uurwerk stil... Na een pooze trok hij boven, beschouwde nog eens de verwoesting... Ging zijn hoofd buiten steken door het venster van den zolder, zag de haag, zijn lochtingje, de weiden, de Leie, den toren...

En opeens schoot hem de kermis te binnen, de laatste, waar hij op geweest was. Hij zag boven zijn hoofd de vlag, hoe ze door de bommelgaten uitstak en ‘flap’ zei en over den stok lag, als zate ze halftop...

‘Ze zei: rouwe,’ sprak hij, ‘rouwe over mij.’

Hij draaide nog wat rond, bevend en besluiteloos; dan... zag hij een koord, die over een haak hing, rolde ze peinzend los.

‘Geen verschrikking,’ mompelde hij.

En langzaam, langzaam en devotelijk maakte hij zijn kruisken, dacht nog eens aan Domientje, aan Zale en aan al, die hem in zijn leven genegen geweest waren of goed gedaan hadden, - herbegon zijn kruisken en - verhing zich aan een balke.

ANNA GERMONPREZ.

[Verzen]

Stille Straat.

Mijn leven is een stille straat,
Zoo kalm en droef; er gaat
Geen klank op van de grauwe steenen,
Geen lachen en geen weenen.
Hoog zijn de huizen en de weg is nauw
En vaalbruin zijn de gevels steeds van schaûw.
Het zonnelicht glijdt niet den boord af van de daken.
De gaardeboomen zijn als dorre staken
Waaraan het leêrbruin loof beweegloos staat;
En geur van doode blaadren vult de straat.
De vensters kijken ledigzwart elkander aan,
Alsof daarachter geene harten slaan.
Het is er vredig stil,
Maar koud en kil.

Van verre ruischt het vol gerucht
Van 't groote leven aan, verdoofd tot klein gezucht.
Daar verre woelt de ruwe stroom,
Beangstigend van drukte als een geweldge droom.
Daar wordt gejuicht, geschreid,
Daar wordt geschramd, gevleid.
Daar klinkt de vrome zang en 't veil verlokkend woord;
Daar gloeit de liefde naast den zwarten moord.
O! daar is kleur, daar is geluid!
Daar breekt geweldig leven al de deuren uit!
Daar zwelt het willen tot de daad!...

Mijn leven is een stille straat....

Groene Slangen.

Blondlokkige Godin van mijn verlangen,
O Vreugdemaagd die straalt in 't blanke kleed,
Verjaag van mijnen weg de groene slangen.

Ze zijn zooveel en sijfelen en sissen:
Mij dreigt bij elken stap hun wreede beet;
Ze liggen achter elken stam gereed
En hangen van 't getakte in heele rissen.

Ze houden van mijn rotsenblokkig pad,
Ze houden van mijn zwartbewolkte luchten...
Godin van gratie, moet ik lang nog zuchten?
O Vreugde, treed uit uwe blanke stad!
Verschijn! De groene slangen zullen vluchten!

De dag is doodgebloed.

De dag is doodgebloed in bloedig vuur.
In donkerpaars blijft 't stille water glimmen;
En purpergrauw staat ginds een boomenmuur.

Het late oranje gloeit langsheen de kimmen,
En om de wolkjes streept een boord van goud.
De bruine weg verdoft, de vert' verblauwt;
Uit zwart van grachten stijgen nevelschimmen.

Nu zwijgt mijn ziele zalig weemoedsdronken,
In diep nirvana veilig neergezonken:
Haar sust de wijding van dit vrome üur...
Aandoenlijk trilt der sterren genstervonken...
De dag is doodgebloed in bloedig vuur...

RENÉ ADRIAENSEN.

Iets over Carnegie.

Onlangs viel ons een lijvig boek in handen, moot gedrukt op stevig papier en met flinke illustraties, maar waarvan de titel aanvankelik weinig beloofde: *Memorial of the Celebration of the Carnegie Institute at Pittsburgh. P.A...* Een officieel verslag over inhuldigingsfeesten ergens in Amerika; natuurlik de gewone reeks zittingen, feestreden, konserten, banketten, en dan nog alles twee jaar geleden! Wie leest zo iets, als er zo veel te lezen valt?

Maar toch kwam de naam Carnegie(1) voor in de titel, en Carnegie's portret prijkte daartegenover en bij het doorbladeren ontmoetten wij zovele biezonderheden, die een eigenaardig licht wierpen op die zonderlinge man en over zijn land, of op andere wijze tot nadenken stemden, dat wij ten slotte het boek uitlazen. Het had ons niet alleen geboeid, maar ook overtuigd dat het wellicht nuttig kon zijn, er iets over mede te delen aan de lezers van dit tijdschrift.

Eerst, echter, enige biografiese inlichtingen over de held van bedoelde feesten(2).

Andrew Carnegie, die nu 72 jaar oud is, is een Schot van geboorte. Hij is de zoon van een arm damastwever uit Dunfermline, in het graafschap Fife, een stad, die in de middeleeuwen een tamelik aanzienlike rol speelde; men toont er nog de bouwvallen van een abdij uit de XIe eeuw waar één der helden van de Schotse onafhankelikheidsoorlogen, koning Robert Bruce, begraven werd; eertijds stond, daar dicht bij, het vorstelik paleis waar de ongelukkige Karel I Stuart in 1600 het levenslicht zag. Nu is Dunfermline een klein,

(1) Spreek uit: Káwnegie, met klemtoon op de 1ste lettergreep, *aw* gelijk in Engels l*aw,* doffe *e*, *g* gelijk in Fr. *gu*erre en *ie* gelijk in Ned. kn*ie*.

(2) Wij ontlenen ze meestal aan R.P.J. Tutein Nolthenius, *Andries Carnegiet* in '*Mannen en Vrouwen van beteekenis in onze dagen.*' (Haarlem, Tjeenk Willink, 1902).

ouderwets, schilderachtig stadje met hoogstens 20000 inwoners. Daar bezat de vader van Andries Carnegie vier handweefgetouwen. Toen hij het met zijn handen tegen de stoom, en met zijn kleine huisnijverheid tegen de opkomende damastfabrieken niet meer kon uithouden, scheepte hij met zijn gezin naar Amerika in, en vestigde zich te Pittsburgh, waar reeds bloedverwanten woonden. Dat was in 1848, Andries was 11 jaar oud. Zijn moeder, een moedige, ernstige, vrome vrouw, leerde hem lezen en oefende de grootste invloed op zijn karakter, hoewel hij haar streng godsdienstige zin niet erfde. Om harentwil trouwde hij eerst op middelbare leeftijd, en wel mocht hij dat: stond *hij* haar bij door zware handenarbeid, toen hij nog een kind was, *zij* werkte overdag in een fabriek en 's avonds, te huis, aan schoenlappen; en toen hij in betere omstandigheden verkeerde en haar het leven steeds aangenamer kon maken, toen hielp zij hem weer met de kostbare raadgevingen, die gezond verstand en energieke moederliefde haar ingaven. De jongen was eerst werkzaam in een katoenspinnerij, dan in een kleine machinenfabriek, dan als telegrambesteller en eindelik als telegrafist, toen men gewaar werd dat hij, door zijn fijn muzikaal gehoor geholpen, aankomende berichten op den klank van het toestel af kon neerschrijven en dat hij die ook kon beantwoorden. Zijn eerste telegraafkantoor verliet hij om, in dezelfde hoedanigheid, in de dienst te treden van de nu ontzaglike Pennsylvania-spoorweg, die toen in zijn kindsheid was en slechts over enkel spoor beschikte. Hier gebeurde hem iets, dat een helder licht werpt op zijn karakter. De gebeurtenis wordt als volgt door de heer Tutein Nolthenius verteld:

> Op zekeren dag dat zijn chef afwezig was, had er een stoornis plaats op de lijn. De passagierstrein ondervond eene aanzienlijke vertraging, en goederentreinen stonden, op verschillende stations, op zijsporen te wachten, om dien trein door te laten. Carnegie gaf zich rekenschap van den toestand uit de telegrammen, welke op den lessenaar lagen van zijn chef. Hij overlegde bij zich zelven wat deze zoude doen, in geval hij op 't bureel ware geweest. En toen nam hij een kloek besluit: verzond een telegram aan den conducteur van den passagierstrein, met bevel dezen gedurende drie uur en veertig minuten op te houden, ten einde aan de goederentreinen gelegenheid te geven door te rijden. ‘Hij seinde terug - zoo verhaalt Carnegie - dat hij mij begrepen had. Toen telegrafeerde ik aan de conducteurs van alle wachtende goederentreinen en zette de geheele reeks aan den gang. *Elk van mijne orders onderteckende ik met den naam van mijn chef*.’

> ‘Toen deze op 't bureel kwam, zat hij erg in 't nauw. Want onderweg had Mr Scott al van de vertraging gehoord, en hij bromde; ‘'t Is nu al half tien; de passagierstrein nog niet binnen; alle goederentreinen vastgehouden.... Een drommelsche schade! Sein dadelijk, “Pardon...” Mr Scott - zoo viel ik hem in de rede - ik heb reeds alle orders verzonden, die ik vermoedde dat u zoudt gegeven hebben in deze omstandigheden. Ziehier de afschriften van mijne telegrammen, en ik veronderstel dat de goederentreinen nu wel binnen zullen zijn.’ Mr Scott keek mij een poos stijf aan, en zeide niets. Hij liep de telegrammen door, welke ik had verzonden, en zeide nog niets. Trouwens hij heeft er mij nooit een woord over gezegd.
> Maar eenige dagen later kwam de directeur-generaal op ons bureel en legde zijn hand op mijn schouder. ‘Ben jij het jongmensch dat’ Dries ‘heet?’
> Ja, mijnheer, antwoordde ik.
> ‘Wel, ik heb van je gehoord,’ zeide hij lachend. ‘Je chef heeft ons verklapt wat zijn kleine Schotsche duivel heeft uitgehaald!’

Als nu die kleine Schotse duivel voortaan geholpen wordt door al wie hem onder zijn bevelen heeft, is dat een wonder? Kort na de telegrammen-gebeurtenis wordt hem door zijn chef een gelegenheid aangeduid om tien goede aandelen te kopen; hij wil wel, maar heeft geen geld. Zijn chef schiet hem wat voor, en zijn moeder neemt een hypotheek op haar huisje om hem de rest te verschaffen. Op zijn 24ste jaar ontmoet hij de nog onbekende uitvinder van een slaapwagen, leidt hem bij zijn oversten, die dadelik een overeenkomst sluiten, en ontleent geld aan een bankier om ook in die nieuwe onderneming aandelen te kopen. Wat later kan hij een kleine fabriek van ijzeren-bruggenbouw stichten, is nu zijn eigen baas, de baas van de Keystonefabriek, oorsprong van zijn fortuin. In alle biezonderheden uitleggen hoe hij dan geworden is tot de bezitter van allerlei reuzenfabrieken, ijzersmelterijen, walswerken, koolmijnen, spoorwegen, kortom tot de milliardair Carnegie, schijnt ons nu overbodig. Van meer onmiddellik belang is de vraag: hoe denkt die geldkoning over het geld en over het gebruik van die macht?

Het antwoord gaf hij zelf in een paar opstellen, die in de *North American Review* van 1889 verschenen en op verzoek van Gladstone in de Londense *Pall Mall Gazette* overgenomen werden; daar kregen zij van de hoofdredacteur, William Stead, de welsprekende titel die zij, later onder boekvorm herhaaldelik herdrukt, behielden: *The Gospel of Wealth*, het Evangelie van de Rijkdom.

Zinspelende op de hoger vermelde ontlening van een zekere som bij een bankier, zegt hij in dat werk:

> De dag waarop een man zijn *laatste* schuldbekentenis *kwijt*, is een heerlike dag; maar niets haalt bij de dag, waarop hij zijn *eerste* schuldbekentenis *schrijft, en een bankier vindt die zijn papier wil aannemen.* Die beide ken ik uit ondervinding.

Klinkt dit niet als een bekentenis, dat het maken van geld, het werken met geld, hem levensdoel en levenslust is? Snuift die mens met wellust de lucht op van de beurs, van het financieel strijdperk, als de soldaat de kruitdamp of de matroos de zeewind? Als wij echter bedenken dat hij later zijn verachting voor het geld als zodanig meermalen geuit heeft, en anderzijds zijn vermogen met kwistige hand heeft besteed aan allerlei menslievende werken, dan krijgen wij een andere opvatting. Niet de lust tot geld spreekt uit bovenstaande verklaring, maar de lust tot *strijd*, met het bewustzijn dat rijkdom het wapen is, hem daartoe door zijn persoonlike geaardheid aangewezen.

Van daar dat zijn *Evangelie van de Rijkdom* vooral de nadruk legt op de plichten van de rijke tegenover zijn medemensen. Alweer komt in zijn uiteenzetting daarvan veel voor, dat vreemd aandoet, maar niets onedels.

Eerst en vooral verwerpt hij de giften bij testament; tijdens zijn leven moet de rijkaard geven; giften na de dood zijn geen giften. Menigeen zal daarbij denken: heel waar! Nochtans, bij gebrek aan wat beters, wordt door een flink legaat toch ook veel goeds mogelik gemaakt! Maar *wat* moet nu de begiftiger (levend of dood) met zijn geld stichten of uitbreiden?

1° Universiteiten, 2° bibliotheken, 3° hospitalen, 4° openbare parken, 5° grote verenigingslokalen, vooral met het oog op muziek, 6° kerken, niet met een godsdienstig doel (daarvoor voelt Carnegie niets), maar tot bevordering van de bouwkunst.

Een ander geliefkoosd principe dat Carnegie steeds daarbij in acht neemt is: het geven moet altijd tot werken, of tot geven van anderen, aansporen. Daarom schenkt hij nooit een som zonder het genot daarvan afhankelik te maken van voorwaarden in die zin. Een gemeente krijgt b.v. een hospitaal, een bibliotheek of een universiteit; maar zij moet zich verbinden jaarliks een zekere som te besteden aan het onderhouden, verder uitbreiden, ontwikkelen en verbeteren van die instellingen; wie de bibliotheek of de hogeschool bezoekt moet

meestal iets daarvoor betalen, en aldus deelachtig worden aan het werk van de stichter. ‘Wat niets kost,’ zegt hij, ‘wordt niet geacht.’

Dit filantropies plan, hoe vruchtbaar ook, vooral wanneer het wordt uitgevoerd zoals door Carnegie is gedaan, treft onmiddellik door een zeer onverwachte leemte: de arme is - of schijnt - vergeten.

Vreemd! Carnegie heeft met vader en moeder en het hele huisgezin, in Schotland en in Amerika, in zijn kindsheid en in zijn mannenleeftijd, armoede geleden. Hij heeft ook, vooral toen hij zelf arm was, maar ook toen hij rijk was geworden, vele voorbeelden van onverdiende ellende moeten kennen. Is het steeds en steeds weer voorkomend geval van de man, die *wil* werken en niet *kan*, omdat hij geen werk vindt, hem onbekend gebleven? Wie zal het geloven? Toch heeft hij geen geld over voor eigenlik liefdadige werken, voor instellingen of fondsen tot onderstand van de arme, en beweert dat het daartoe bestede geld meer kwaad dan goeds sticht.

Er zijn ook sociale kwalen als hongerloon, uitbuiting van de werkman, ongezonde werkhuizen of arbeidsvoorwaarden, kortom, al wat voortspruit uit het konflikt tussen kapitaal en arbeid. Het sociale vraagstuk wordt toch niet opgelost door het bouwen van hospitalen, scholen en dergelijken, en uit dat oogpunt schijnt Carnegie's werkplan van de rijke vrij onbeduidend. Nu zou men kunnen denken: die rijkaard, die zelf werkman is geweest, voelt weinig voor het lot van de mindere man, en beschouwt zijne 25000 arbeiders als louter werktuigen. Immers, hij neemt wel aan, dat zij zich tot hem wenden, indien zij over iets menen te mogen klagen, maar de eindbeslissing blijft bij de baas: van het toekennen van een soort van algemeen stemrecht aan de werklieden wil hij niet weten: geen stem in 't kapittel, ook niet wat de regeling van het loon of de werkuren betreft! Als een werkstaking ontstond, was zijn houding tegenover de werkstakers telkenmale: buigen of barsten; en zij bogen! Maar aan een andere kant heeft hij in zijn werkhuizen slechts tweemaal het werk zien staken in de 25 jaar dat hij aan het hoofd van een geheel leger arbeiders stond.

Waarom? Eenvoudig omdat hij hun zeer genegen was en het bewees door hoger lonen te betalen dan wie ook: gemiddeld 12,50 fr. *per dag.* De ‘Carnegie-wages’ zijn zelfs spreekwoordelik in Ame-

rika. Die werkgever, die aan de werklieden geen stem in 't kapittel toekende, verleende hun - op zijn wijze - een aandeel in de winsten: hun loonstandaard steeg... en daalde met de marktprijs; ook met hun eigen werkkracht: het loon werd steeds berekend volgens het geleverd werk, b.v. per verwerkte ton ijzer in de gieterijen.

En daar ligt de knoop. Wij hebben hier te doen met een demokraat, maar ook met een Amerikaan, die meer verwacht van het individu dan van de maatschappij en hare wetten.

Iemand, die met de heer Tutein Nolthenius Carnegie's walswerken te Homestead bezocht, zeide tot een werkman, ‘die maar niet op adem kon komen’: ‘Dat schijnt een hard werk!’ Waarop de zwoeger antwoordde:

> Hard? Nou, dat zou ik denken! Ik ben 40 pond afgenomen in het eerste kwartaal, dat ik hier aan 't werk was. Het leven zweet hier uit den mensch. Iederen dag drink ik wel twee emmers water. 't Zweet loopt in stroomen langs mijn beenen en zet mijn schoenen vol. Maar dat is niet het ergste: Wij werken twaalf uren daags, en voor eten en slapen zijn verdere tien noodig, zoodat er niet veel tijd over blijft voor iets anders. Eigenlijk doet een mensch hier *niets anders dan werken.*

Ziedaar een van die talrijke gevallen, waarbij Europese demokraten tussenkomst van de wet gewenst achten. Maar de Amerikaanse demokraat Carnegie laat het bepalen van minimumloon en maximumwerk aan de werkman over. Het is misschien wat veel gevergd van de menselike ‘Self-help’ en de *Evangelist van de Rijkdom* had wat evangelieser kunnen denken en voelen.

Onverwacht is ook het feit, dat hij voor het bevorderen van letterkundige studiën geen geld over heeft, terwijl hij toch met poëzie en o.a. met Robert Burns dweept en anderzijds verklaart dat hij persoonlik aan een letterkundige opleiding de voorkeur zou gegeven hebben, had de keus aan hem gestaan. In zijn *Gospel of Wealth* schrijft hij ook:

> Minder en minder hecht ik aan het oordeel van boekengeleerden, die in hun goed verwarmde studeerkamers vernuftige stelsels uitspinnen, en wel zo vriendelik zijn aan te geven hoe de mannen van de praktijk moeten handelen.

De mannen van de praktijk zijn er toch alleen om *iets* in praktijk te brengen; dat *iets* bestaat ten slotte uit de gegevens van de zuivere wetenschap. Indien de ijzeren bruggen, in de Keystone-fabriek ge-

bouwd, niet instorten onder de eerste trein die er over rolt, dan komt dat omdat ze rusten op stevige... mathematiese berekeningen, die een ingenieur ergens in zijn studeerkamer maakt. Hoe rijmt men overigens dat wantrouwen voor de ‘boekengeleerdheid’ met Carnegie's geestdriftig stichten van Universiteiten en bibliotheken?

Wij zullen de oplossing van het raadsel aan anderen overlaten: de man en zijn werken zijn beter geweest dan de letter van zijn evangelie.

Immers, op een gegeven ogenblik heeft hij geoordeeld rijk genoeg te zijn, heeft zijn industriële bronnen van rijkdom aan anderen overgemaakt, en is dan begonnen zijn geld te verteren. Een voldoende denkbeeld van de mate waarin hij dit deed en doet, krijgt men, wanneer men weet, dat hij, in 1902, al 80 millioen frank had besteed *alleen aan wetenschappelike inrichtingen en alleen in Pittsburgh en het omliggende.* Wat hij reeds te dien tijde voor die en andere doeleinden, in de Verenigde Staten, in Schotland en elders had uitgegeven; wat hij sedertdien nog heeft gedaan, o.a. als overtuigd bekamper van de oorlog, zullen wij niet pogen op te sommen.

Slechts nog een biezonderheid van finantiële aard: het *Carnegie-Institate*, te Pittsburgh op 12 jaar tijd tot stand gebracht, heeft aan bouw, meubilering, traktementen van hoogleraars en leraars, administratie, enz. gekost de som van 102 1/2 millioen frank.

Dit brengt ons terug tot het hoger vermeld verslag.

Uit het ‘woord vooraf’ vernemen wij hoe het *Carnegie-Instistute* ontstond en wat het eigenlik is. In 1895 werd het eerste gebouw daarvan opgericht: het was een bibliotheek, die Carnegie aan de stad Pittsburgh schonk, op voorwaarde dat de stad zich met het onderhouden daarvan zou belasten. Bij de inhuldiging vertelde Carnegie hoe hij door een dagbladartikel zoëven vernomen had, dat de reeds bestaande kleine stadsbibliotheek, toen hij nog een klein kind was, door drie wevers was gesticht, en dat hij onder die drie vergeten werkmansnamen met onuitsprekelike aandoening de naam van zijn vader had aangetroffen.

Later werd die eerste instelling gestadig ontwikkeld en achtereenvolgens met verschillende andere vermeerderd, die nieuwe gebouwen en nieuwe giften vergden. Voor deze laatste zorgde Carnegie.

Het bestuur werd aan een paar '*Boards of Trustees*' of Raden van Kuratoren toevertrouwd. Zij hadden ten slotte te waken over vijf verschillende afdelingen van het Instituut: de Bibliotheek, de Afdeling Schone Kunsten, het Museum, de Muziekschool en de Techniese Scholen.

De bibliotheek beschikte in 1895 over 1 gebouw, 16,000 boekdelen, 116 bibliothekarissen en andere beambten en bedienden, en deelde dat eerste jaar 115,394 boekdelen uit. In 1906 waren er 6 grote bibliotheken, 14 kleinere, 50 leesgezelschappen voor jongens en meisjes en nog andere vertakkingen. Bovendien werden aan 66 verschillende scholen boekerijen gezonden. Al te zamen werden aldus in het jaar 1906 door de 170 agentschappen van alle aard van de Carnegie-bibliotheek 1,463,207 boekdelen (762,190 werken) hetzij te huis uitgeleend, hetzij in de leeszalen gebruikt. Bij de inrichting behoort ook een 'Training School for Children's Librarians', een school waarin toekomstige bestuurders van kinderbibliotheken een biezondere opleiding daartoe ontvangen.

De afdeling 'Schone Kunsten' bestaat uit een groot museum, waarin voor elke kunst, voorbeelden uit de verschillende tijdperken, stijlen en landen, naar tijdsorde gerankschikt, te zien zijn. Waar geen oorspronkelike werken voorhanden zijn - wat b.v. voor de bouwkunst natuurlik altijd het geval is - zijn modellen of kopijen aangebracht, zodat het geheel een methodiese, aanschouwelike geschiedenis van de beeldende kunsten vormt. Door één van de illustraties uit het boek, die één van die 'voorbeelden' weergeeft, krijgen wij aldus het beroemd Romaans portaal te zien van de kerk van St-Gilles, in Frankkrijk (Gard). Dit departement richt ook jaarlikse internationale tentoonstellingen van schilderijen in.

Wat het 'Memorial' kortweg 'the Museum' noemt kon inderdaad bezwaarlik een duideliker benaming krijgen. Naast dieren, planten, mineraliën, en alles wat de natuurwetenschappen betreft, bevat het ook een folkloristiese en een oudheidkundige afdeling: waarschijnlik wordt er hier naar gestreefd om een tweede 'British Museum' tot stand te brengen. Daar treft men o.a. de bekende *Diplodocus* aan, een reuzendier uit voorhistoriese tijden, waarvan getrouwe namaaksels ter gelegenheid van deze feesten aan de Franse

regering en aan de Duitse keizer geschonken werden. Daar bevindt zich ook een kollektie van 120 paleontologiese specimens, die aan Carnegie door Baron Ernest Bayet, van Brussel, verkocht werd.

De Muziekschool beschikt over een prachtige konsertzaal, de 'Hall of Music', waarin een gedeelte van de verder besproken feesten afliepen; op de bijgevoegde afbeelding ziet het er uit als één van onze grote schouwburgen. Daarin gebeuren tweemaal per week openbare en kosteloze muziekuitvoeringen. Tot onze 'liederavonden van het Willemsfonds' schijnt men het nog niet gebracht te hebben.

De 'Technical Schools', eindelik, omvatten eerst een 'School voor toegepaste Natuurwetenschappen'; die komt overeen met onze Belgiese Fakulteit der Wetenschappen met bijbehorende speciale scholen, behalve dat alles uit het onmiddellik prakties oogpunt van de nijverheid is ingericht. Het geeft dus eerder Hoger Nijverheidsschoolonderwijs dan wat wij gewoon zijn universitair onderwijs te noemen.

Een tweede onderafdeling is wat wij Nijverheidsschool noemen; een derde is een school voor Architekten en een vierde, 'The Margaret Morrison Carnegie School for Women,' is een 'Beroepschool voor vrouwen.'

De Techniese scholen bevatten in 1907 1400 studenten, waaronder 200 vrouwen. Allen betalen schoolgeld, maar de sekretaris van Kuratoren maakte dienaangaande, in zijn feestrede, de echt Amerikaanse, ook naar het hart van Carnegie gesproken opmerking: 'Een nijverheidsstad gelijk Pittsburgh biedt zovele gelegenheden daartoe aan, dat de armste jongen de kans heeft winstgevend werk te vinden terwijl hij toch de school bijwoont.' Wie gaat er mee naar Pittsburgh? Daar krijgt iedereen *zeker* werk en brood en nog genoeg over om schoolgeld te betalen!

Wat er ook van zij, het is te begrijpen, dat alle personen aan wie het Carnegie-Institute arbeid verschafte weldra besloten jaarliks, op de zogenaamde 'Stichtersdag' *(Founder's Day)*, Carnegie en zijn werk plechtig te vieren.

Maar de elfde Stichtersdag was niet gelijk de andere. Nu was het prachtig geheel, dat wij hoger enigszins beschreven, tot volledigheid gerijpt, en zou met buitengewone luister ingehuldigd worden. Niet

alleen alles wat de Verenigde Staten aan aanzienlike mannen tellen, maar ook geleerden, kunstenaars, letterkundigen en andere gewichtige personen, alsook alle hogescholen en geleerde genootschappen van de wereld werden op de feesten uitgenodigd. Want, met een geestdrift voor hun werk, die veel uitlegt, maar ook met een zekere naïveteit die de Amerikaan met de Engelsman en andere inwoners van grote landen deelt, verwarden de feestvierders blijkbaar Amerika met de wereld; zij hebben zich te goeder trouw ingebeeld dat hun prachtig 'Institute' op alle volkeren van invloed zou zijn, en dat de inhuldiging daarvan de gehele wereld aanging. Herhaaldelik werd, tijdens de feesten, die toon aangeslagen, en onze verslaggever zegt uitdrukkelik van Carnegie's stichting: 'Het is niet alleen een gift, zoals het opschrift van het gebouw verklaart, "aan het volk van Pittsburgh;" het is, voorwaar, een gift aan Amerika *en de wereld.*'

Uit ons land waren uitgenodigd, behalve Baron Moncheur, onze gezant bij de Verenigde Staten, de heren Staatsminister Beernaert (als lid van het Haagse Scheidsrechtshof), minister baron Descamps, baron Lambermont, Maurice Maeterlinck, Polydore de Paepe, Max Rooses en Emile Verhaeren. Alleen Baron Moncheur was aanwezig. Als afgevaardigden van Holland waren opgekomen: de Hollandse gezant, Jonkheer R. de Marees van Swinderen en Maarten Maartens, de bekende schrijver van Engelse romans.

Op Donderdag morgen, 11 April, begon de reeks plechtigheden met de voorstelling van alle gasten aan de voorzitter van de Kuratorenraad, de heer W.N. Frew, die ze verwachtte in de zogenaamde 'Founder's Room', de zaal, waar jaarliks de 'Stichtersdag' herdacht wordt. Van daar werden de uitgenodigden in 'the grand foyer' geleid, een prachtige ontvangstzaal met zware witmarmeren zuilen en vergulde zoldering; hier werden ze verwelkomd door de burgemeester van Pittsburgh, de heer Guthrie, bij wie Mevrouw Guthrie, Andrew Carnegie en Mevr. Carnegie hadden post gevat. In zijn welkomstrede had de 'mayor' een biezonder woord van waardering en dankbaarheid over voor de landen aan wie Amerika het meest verschuldigd is; de meeste nadruk werd gelegd op wat de machtige Republiek dankt aan Frankrijk, Duitsland en Nederland; Engeland kwam eerst op de vierde rang te staan. Aan Nederland bracht spreker de volgende hulde:

> Wij herdenken ook met dankbaarheid wat wij, met alle vrije mensen, aan de Nederlanden verschuldigd zijn. Aan de moed en de volharding van het volk uit dat land is het te danken, dat de wereld nu zulke ruime maat van burgerlike en godsdienstige vrijheid geniet. De geschiedenis van de wereld zou verschillend zijn geweest, ware Holland bezweken onder de vreselike dwang waaraan zij onderworpen werd, en het verheugt ons dat een afgevaardigde van haar deze plechtigheid met zijn aanwezigheid vereert.

Nadat nu weer alle gasten, naar 's lands wijs, elk *afzonderlik* aan de burgemeester en zijn vrouw, en daarna aan de heer en Mevrouw Carnegie waren voorgesteld, begon het gezamenlik bezoek van de lokalen, dat 's namiddags, na de eigenlike inhuldigingsplechtigheid, zou voortgezet worden.

Deze laatste had plaats in de grote muziekzaal. Om zich daarheen te begeven van het hotel waar zij het noemaal gebruikt hadden, vormden alle deelnemers een eigenaardige, bonte stoet, en wel volgens een op voorhand bepaalde orde, die in het verslag groep per groep, en verder persoon per persoon, met de nauwkeurigheid van een Europees protokool wordt aangegeven; er was overigens een ‘directeur du protocole’ daartoe aangesteld: ‘Mr. George H. Wilson, *acting as Marshal.*’ Vooraan stapten de leden van het besturend en onderwijzend personeel van de techniese scholen, allen in vol akademies ornaat, zoals overigens alle andere Amerikaanse of vreemde professoren of dragers van akademiese graden, alsook al wie om een of ander reden een speciaal uniform er op na hield, de uiterlike tekenen van hun waardigheid droegen. Daarop volgden, in een ‘splendid isolation’, de heer Frew, voorzitter van de Kuratorenraad en Andrew Carnegie; dan de vreemdelingen, - een veelkleurige groep! - met de officiële afgevaardigden van de Franse en de Duitse regering, baron d'Estournelles de Constant en luitenant-generaal von Löwenstein, aan het hoofd; dan twee bisschoppen, en, alleen achter hen, de burgemeester van Pittsburgh, gevolgd van alle overige Amerikaanse uitgenodigden; het laatst kwamen de kuratoren van het Carnegie Institute en de studenten.

Toen de stoet de grote muziekzaal binnentrad, was deze reeds rijkelik bezet met een echt gala-publiek; doch naast de juwelen en prachttoiletten der dames uit de hoge wereld, naast de uniformen der officieren en de witte dassen en zwarte rokken der rijke heren,

bemerkte men een stemmiger groep, voor wie Carnegie plaatsen had laten voorbehouden: die bestond uit honderd werklieden uit de verschillende fabrieken, met hunne vrouwen.

Naar het verhoog, dat in de achtergrond met een ware tuin van palmen en rozen versierd was, werden door de 'Marshal' de vreemdelingen geleid, alsook de overheden van verschillende aard en degenen die als sprekers zouden optreden. Naarmate het publiek een of ander sympathiek persoon op zijn weg naar het verhoog herkende, werd die toegejuicht, en Carnegie, die de laatste verscheen, werd op een langdurige ovatie onthaald.

Toen iedereen gezeten was, begon de plechtigheid met Luther's koraal, gevolgd van een ander statig gelegenheidsstuk, beide op het orgel uitgevoerd. Terwijl de laatste tonen van het machtig instrument wegstierven, na, als het ware, een godsdienstige atmosfeer in die bonte feestzaal te hebben geschapen, stond Dr John Rhys op, een der college-hoofden van de Hogeschool te Oxford, om lezing te geven van een toepasselike plaats uit de Bijbel, namelik *Spreuken III, 9-27.* Het is een aanmaning om de waarde van wijsheid en deugd hoger te prijzen dan geld, waarin o.a. de volgende woorden voorkomen:

> Welgelukzalig is de mensch, die wijsheid vindt, en de mensch die verstandigheid voorbrengt.
> Want haar koophandel is beter dan de koophandel van zilver, en hare inkomst dan het uitgegraven goud.
> Zij is kostelijker dan robijnen; en al wat u lusten mag, is met haar niet te vergelijken.

Wij kunnen ons gemakkelik verbeelden dat die Bijbelse woorden, uitgesproken te midden van de bonte, rijke menigte, die daar vergaderd was om een milliardair en de macht van het geld te vieren, door tegenstelling een diepe indruk zullen gemaakt hebben. En zo zal het publiek volkomen zijn voorbereid tot het gebed, dat de eerwaarde heer E.S. Roberts, 'vice-chancellor' (zoveel als rektor) van de Universiteit te Cambridge, daarna uitsprak; hij begon, gelijk in een kerk, met de woorden: *let us pray*:

> Laat ons bidden.
> Voor alle kerken en alle genootschappen verenigd in pogingen tot verbetering van de mensheid; voor alle vorsten en regeerders, en voornamelik, hier en vandaag, voor de President van de Verenigde Staten.

Zo ging de rector voort zijn gehoor te aanzoeken, voor al wie op de beschaving invloed kan hebben te bidden en eindigde als volgt:

> En daar wij om toekomstige zegeningen smeken, zo laat ons Gods allerheiligste naam loven voor die welke wij reeds ontvangen hebben, en in 't biezonder hier en vandaag, laat ons Hem loven omdat Hij Andries Carnegie bezielde met de wil om de grondslagen van deze statige instelling te leggen, en later in het hart van diezelfde man, Zijn dienaar, de neiging plantte, om dat begin grooteliks te ontwikkelen en edelmoedige voorzorgen te nemen voor de geesteswelvaart van komende geslachten. Laat ons die gebeden en die lof ootmoedig tot de troon des Hemels opdragen in de woorden die Kristus zelf ons geleerd heeft:
> Onze vader, die in de hemelen zijt... ...

Zal het volk, dat het *amen* op het einde gezamenlik herhaalde, gevoeld hebben, dat de nuchtere lezing, door de voorzitter, van een gelukwensende brief van President Roosevelt, nog al uit de toon viel, na het bijna kerkelijk begin van die eigenaardige zitting? Misschien wel de niet-Amerikanen! Maar de anderen?

Nu kwam de hoofdgebeurtenis van de dag. Getrouw aan de parlementaire etikette die bij alle Engelssprekende volkeren tot in de minste vergaderingen van de geringste dorpskringen in acht wordt genomen, stond de voorzitter op, om de volgende spreker voor te stellen. Deze was ook opgestaan: een man van middelmatige gestalte, oud, maar van forse bouw, kaarsrecht, het hoge en brede voorhoofd met nog stevig geplant wit haar bekroond, enigszins grove trekken; een man wiens massieve baard, kort afgesneden, borstelige knevel en dunne, scherpe mond ons dadelik aan Vuylsteke doen denken: alleen de blik is niet dromerig-verdrietig, maar integendeel lachend en schalks.

De nauwgezette voorzitter, op hem wijzende, sprak: ‘Het is onnodig dat ik hem u voorstel: de heer Carnegie!’

Hij werd onderbroken door een storm van toejuichingen. Als die eindelik bedaarde, sprak de held van de dag een rede uit, die wij volledig zouden willen vertalen. Haar eenvoud, die meer dan eens de gemoedelike toon van een gewoon vriendengesprek naderde, zonder ooit in 't vulgaire te vallen, en de gezonde humor die gedurig met de diepste ernst gepaard ging, moeten het luisteren tot een echt genoegen hebben gemaakt. Hier volgt het begin, altijd volgens meervermeld verslag:

Mijnheer de Voorzitter, Dames en Heren,
Ik ben in een droom geweest, sedert het ogenblik dat ik gisteren dit instituut binnentrad. Ik ben de gehele morgen in een droom geweest, en ik ben nog niet wakker (*Gelach en toejuichingen*). Ik kan het allemaal waarlik niet begrijpen. Ik denk dat er een gebrek is in mijn natuur. Ik beken u, zoals ik reeds aan menigeen heb moeten bekennen, dat ik volkomen onbekwaam ben om mij voor te stellen, dat ik in het scheppen van deze instelling enig deel heb gehad (*Toej*.) Ik heb hetzelfde gevoel over me, aangaande ons zomerverblijf in Schotland. Ik geloof niet dat enig mens die heuvels, meren en bergen meer liefheeft dan ik, en toch wandel ik er door, en kan niet het minste gevoel van eigenaarschap gewaar worden. Ik twijfel, of er wel een man of een vrouw leeft, die werkelik bergen en beken en meren en mijlen heidegrond kan bezitten. Ik zie niet hoe hij zich het feit duidelik kan voorstellen dat zij hem toebehoren. Ik ben er volkomen onbekwaam toe. En hier kan ik evenmin beseffen dat dit instituut, dat groot on schoon juweel, dat mij en Mevrouw Carnegie evenzeer verbaast, mijn werk is. Gisteren, als ik Mevrouw Carnegie zeide, dat ik voelde dat Aladdin en zijn lamp aan het werk waren geweest, dat geesten dit instituut geschapen hadden, zeide zij 'Ja, en wij hebben niet eens de lamp moeten afwrijven.' (*Gelach*). Ik verzeker u dat dit geen poging is om u wat wijs te maken. Ik ben waarlik in ernst als ik zeg dat ik niet kan beseffen waar mijn betrekking tot dit alles begint. Ik zei tot mijzelf: 'Ja, ge hebt aan Mijnheer Frew een stukje papier gegeven, dat aan Mijnheer Franks (een bankier) geadresseerd was. zeggende dat hij de wissel zou honoreren.' Heel goed, dat heb ik gedaan, maar ik heb nooit de schuldbrieven gezien waarvan ze mij zeggen dat ik ze bezit, - nooit! (*Gelach*). Ik weet dat Mr Franks beweert dat hij ze heeft, en dat is al. Dames en heren, er is geen bewustzijn van eigenaarschap mogelijk voor mij, onder zulke omstandigheden. Ik kan, in zekere zin, met Falstaff eerlik uitroepen: 'Er is niets te winnen door geld!' Ik vermis niet wat ik geef. Voor zoveel ik weet liggen er even zovele schuldbrieven in de geldkelder als te voren (*Gelach*). Daarom hoop ik dat ge mij zult geloven als ik u zeg, dat al die praatjes over wat ik gedaan heb, en over wat ik daarvan moet denken, volstrekt zonder grond zijn. Ik kan niet anders denken. En, dames en heren, met uw permissie, ik ben voornemens voort te dromen. (*Toejaichingen*).

Nu vertelt spreker de geschiedenis van het ontstaan en de ontwikkeling van het *Carnegie-Instiute*, en brengt in herinnering hoe de bibliotheek, die er de kern van was, en die hij aan Pittsburgh, onder de bekende voorwaarden, had aangeboden, door de gemeenteraad eerst geweigerd werd! In de pers verweet men hem, dat hij daardoor eigenlik een monument te zijner eigen ere wilde oprichten. Carnegie liet zeggen, en schonk een dergelijk kapitaal aan Allegheny - vroeger van Pittsburgh niet alleen door de Ohio, maar ook administratief gescheiden, nu één stad vormend met Pittsburgh. Toen hier de boekerij nu plechtig ingehuldigd werd, en wel door President Harrisson, en Carnegie zijn aanbod aan Pittsburgh vernieuwde en ook vermeer-

derde, knoopte deze stad nieuwe onderhandelingen met hem aan: de gemeenteraad was op zijn mening teruggekomen. Intussen had Carnegie van niemand minder dan Herbert Spencer een verontwaardigde brief ontvangen, waarin deze hem aanraadde, nu maar aan die kortzichtige burgervaders de gevolgen van hun eerste weigering te laten dragen. ‘Waarop,’ zegt Carnegie, ‘ik antwoordde:’

> Indien ik de gift aangeboden had om Pittsburgh te behagen of populariteit te zoeken of om een monument op te richten, zou ik waarschijnlijk denken zoals gij aanduidt; daar echter mijn oprechte wens was, het welzijn van Pittsburgh en niet mijn eigen welzijn te bevorderen, voelde ik mij door zijn weigering niet gekrenkt, en verheugde er mij in dat Pittsburgh van mening was veranderd en geneigd was een openbare bibliotheek te onderhouden; *want, dames en heren, het is niet wat een man geeft, maar wat hij gemeenschappen er toe beweegt te geven of uit te voeren, dat de kostbaarste vruchten afwerpt* (*Toej.*).

Bij zijn overzicht van de verschillende afdelingen van het *Institute* blijft hij een ogenblik met blijkbare voorliefde staan bij de *Muziekschool*, en uit zijn vertrouwen in de beschavingsmacht van de muziek als volgt:

> De orgelkonserten moeten niet uit het oog verloren worden. Talrijk zijn de jonge mensen uit Pittsburgh bij wie het edelste van hun inborst daardoor zal aangeraakt en *gestemd* worden, en de gevolgen zullen levenslang zijn. Ik denk zoals hij die schreef: ‘O muziek, heilige taal van God, ik hoor u roepen, en ik kom.’. - Heb uw orkest lief en ontwikkel uw muzikale begaafdheden hier. Geloof mij, muziek is de hoogste uitdrukking die het menselik ras totnogtoe bereikt heeft.

Een groot gedeelte van de rede wordt ingenomen door de uiting van Carnegie's dankbaarheid tegenover zijn medewerkers, die hij gestadig voorstelt als de *enige werkers* in de onderneming. Hij stelt er blijkbaar een waar genoegen in, hunne namen te doen begroeten door het publiek, zodat zij, naar 's lands mode, moeten opstaan en buigen. Een daaronder stelt hij voor als ‘zijn oud schoolmakker uit de Zon-dag-school’, en ‘hoopt dat men hem zal doen opstaan.’ Als de naam van Dr Hammerschlag, de bestuurder van de Techniese scholen, op een buitengewoon langdurige ovatie wordt onthaald, zodat hij onderbroken wordt, roept hij gemoedelik uit: ‘Het is verbazend welke goede beoordelaar van mensen dit publiek is!’; hetgeen gelach en nieuwe

toejuichingen verwekt. Een andere naam is de oorzaak van een plezierig incident:

> .... En de heer Mac Conway, de voorzitter van de bestuurraad der Techniese scholen, dat is er nog één (*Toejuich.*). Waar is hij? Hij is niet hier. Hij is buiten stad. Wel, dames en heren, ik zal in zijn plaats een sierlike buiging maken.

En die leuke milliardair buigt zeer diep te midden van ‘groot gelach en gejuich.’

Kenschetsend voor het mengsel van gemoedelike eenvoud en edel denken van die man is ook het volgende gedeelte van zijn rede, waarin hij letterlik in gesprek treedt met de vergadering:

> Het zal meer en meer de mode worden - mag ik niet zeggen de plicht? - van de Pittsburghers, om te overwegen wat zij kunnen doen voor de stad die zoveel voor hen deed. Rijkdom zal door de toekomstige geslachten minder voor zichzelf gewaardeerd worden, en het hoofddoel zal zijn, hem wijselik te besteden, en, mag ik er bij voegen, rechtvaardiglik; want zeker heeft na de familie, de stad waar fortuin wordt gemaakt, het eerste recht tot aanspraak. Ik las gisteren een testament in uw dagbladen, ik wou dat ik mij de naam kon herinneren; het was een vertrouwde naam. De man liet zijn fortuin na aan instellingen van deze stad. Ik hoop dat de pers dat zal nazien en de naam van die weldoener drukken.
> *Een stem*: John Porterfield (*Toej.*).
> Ja, dat is het; dat was de naam, en ik heb hem gekend. Was het Porterfield alleen?
> *Een stem*: Porterfield en Stevenson.
> Ja, ik dacht het wel, dat hij een deelgenoot had. Ziedaar een voorbeeld voor u! (*Toej.*).
> Wat een arme erfenis laat de man over aan zijn kinderen, en zijn kindskinderen, die hier rijk wordt en sterft zonder aan zijn stad te denken (*Toej*). O, ik spreek nu in ernst tot u, mannen. Hier ligt uw plicht. ‘Want hij die zijnen broeder niet bemint, dien hij gezien heeft, hoe kan hij God beminnen, dien hij niet gezien heeft?’ Ik denk dat dit een zeer goede bijbeltekst is.

Vele onzer rijken, die de meestal arme intellectuëlen alleen laten werken aan de ontvoogding van ons volk, kunnen zich daaraan spiegelen; niet minder aan de volgende boetpredikatie:

> Stoffelike dingen zijn overvloedig. Onze walswerken en fabrieken zijn talrijk, groot en welvarend, maar stoffelike zaken, inbegrepen het geld zelf, moeten alleen de grondslag zijn waarop wij geestesdingen bouwen. Onze koolen ijzermijnen hebben hunne zending niet volbracht, wanneer zij veranderd zijn in voorwerpen van dageliks gebruik; niet eens wanneer zij in dollars zijn ver-

> anderd. Alles blijft dan op het stoffelik terrein. Zolang de dollars niet veranderd zijn in het welzijn van anderen, in de vele vormen die het best van aard zijn om de hogere dingen van het zedelik, intellektueel en estheties leven op te wekken en te ontwikkelen, zolang heeft de rijkdom niet volledig zijn recht op bestaan bewezen.
> Dollars zijn louter slijk, totdat zij vergeestelikt zijn, enkel een middel tot een doel; en ellendig is de mens, gemeen en laag zijn leven, die niet beter weet dan zijn ziel uit te doven door bloot bezit, de schat hertellend die hem neerdrukt, of in zijn oude dag zijn krachten gebruikend om te vermeerderen de nutteloze bocht die aan geen neiging, de mens waardig, dienstig is.

Eindelik, na beleefdheids- en dankbaarheidswoorden aan de vreemde regeringen en hunne afgevaardigden, besloot Carnegie zijn rede op de hem eigen, deels gemoedelik eenvoudige, deels schertsende, deels ernstige wijze:

> Nu, dames en heren, het laatste woord. Ik bid u om verschoning om uw geduld zo lang op de proef te hebben gesteld. Er is hier vandaag aanwezig een van mijn oudste en dierbaarste vrienden, die brave Quaker, Joseph Wharton, uit Philadelphia (*Toejuich.*). Ik vraag hem te willen opstaan. [*De heer W. staat op, krijgt een ovatie en buigt*]. Hij was hier elf jaar geleden, als ik hier stond, en het eerste Instituut overhandigde, en híer is hij vandaag, God zegen hem, en hij herinnerde mij vóór een paar dagen te Philadelphia, als ik bij hem aan huis was, hoe ik toenmaals mijn oratie - (*lachend*) dat is de echte term daarvoor - oratie - die kleine speech die ik maakte, maar die hij zo wel hanteerde en met zulk dramaties effekt dat ik niet kan hopen hem na te bootsen. - Ik zeide ‘dat zijn waarachtig de woorden waarmede ik zal eindigen bij de aanstaande inhuldiging van het uitgebreid Instituut. ‘Ik wou dat hij opstond en ze opzeide. Maar ik zal trachten hem na te doen zo goed als ik kan. (*De handen uitstrekkend en op zeer plechtige toon sprekend*:) Neem dan, volk van Pittsburgh, dit Instituut aan van één, die aan Pittsburgh veel te danken heeft, die haar zeer liefheeft en haar goed zou willen dienen.

Wij laten het geestdriftige handgeklap bedaren, dat dit slot - een meesterstukje van welsprekendheid in pretentieloze stijl - begroette, en worden gewaar dat wij wel wat lang over die ene redevoering - trouwens de belangrijkste die gedurende deze feesten werd gehouden - zijn blijven uitweiden.

Wij zullen dus in geen biezonderheden treden aangaande de andere spreekbeurten van Th. von Moeller, staatsminister, die de gelukwensen van de Duitse keizer bracht; van Paul Doumer, die een Franse improvisatie maakte over ‘de intellektuele macht, sterker dan de brutale macht’; van baron d'Estournelles over de ‘Inrichting van de vrede’; van S.H. Church, die, als sekretaris van de Kuratoren-

raad, een overzicht van de werkzaamheden in en om het Instituut gaf, en van de voorzitter, die de namen uitriep van de kunstenaars die onderscheidingen hadden behaald in de laatste internationale tentoonstelling van schilderijen; waarna weer orgelspel weerklonk om de zitting te sluiten.

's Avonds woonden allen een mooi konsert bij, waarop door het symfonies orkest van het Instituut ten gehore werden gebracht: *Les Préludes* van Liszt, de *Pathetiese Symphonie* van Tschaikowsky, *Variaties voor Orkest* door de Amerikaanse komponist Elgar, en, ten slotte, enige stukken van Wagner: de twee voorspelen van het 1e en van het 2e bedrijf van *Lohengrin*, het 'Waldweben' uit *Siegfried* en de *Walkürenrit.*

Wij beklagen de ongelukkigen, die de volgende Vrijdag morgen, na een alleszins interessant, maar vermoeiend bezoek aan de Techniese Scholen, de zitting bijwoonden, waarop zeer plechtig, namens Akademies, Universiteiten, geleerden, kunstenaars van de gehele wereld, niet minder dan 160 korte en lange adressen werden 'aangeboden.' Wij hopen voor hen - uit het verslag is daaromtrent geen zekerheid te halen - dat de meeste niet werden voorgelezen.

Bij het doorbladeren bemerkten wij - om de gebruikte taal - die van de Keizerlike Akademie van St-Petersburg (Frans), van de Zweedse Akademie (Zweeds), van de 'Academia dei Lincei' (Italiaans); van de Universiteiten te Dijon (Latijn), tegenover Montpellier (Frans) en Rennes (Engels); van Bern en van alle Duitse Hogescholen (Duits); van de Czechiese Universiteit te Praag (Engels), en van Helsingfors (Latijn). Uit ons land hadden alleen Brussel (Frans) en Gent (Engels), gelukwensen gestuurd; de Hollandse hogescholen hadden zich alle onthouden, waarom, blijkt niet.

De namiddagzitting, in het zelfde lokaal gehouden, stak gunstig af bij al dat eentonig officiële van 's morgens. Het was een soort van kongres, maar met meer afwisseling dan gewoonlik op kongressen wordt aangetroffen, omdat onderwerpen van de meest uiteenlopende aard behandeld werden.

Zo hoorde men zuiver wetenschappelike voordrachten over 'Internationale samenwerking in de Dierkunde', over 'het Verbond tussen de Natuurlike Wetenschappen en het Ingenieursvak', over 'De

ouderdom van de Zon'; andere over 'De ontwikkeling van de Bouwstijl in Duitsland', over 'de Duitse legerinrichting', over Franse Beeldhouwkunst in de Middeleeuwen (door Camille Enlart, en in 't Frans), over 'De zending van een kunstmuseum (door Leonce Bénédite, ook in 't Frans), over 'De betrekkingen tussen Pittsburgh en Dunfermline, door Dr J. Ross, een Schot; verder de toespraak van James Currie Macbeth, de burgemeester van Dunfermline, die namens deze stad een prachtig op perkament uitgevoerd adres aan Carnegie overhandigde; een uiteenzetting door zijn voorzitter van de werking van het *Dunfermline Trust*, een 'Carnegie Institute' in 't klein, ook gesticht met kapitalen door Carnegie geschonken, en eindelik de *clou* van de zitting, een speech van William Stead over 'De eerstvolgende stap naar wereldvrede'. Stead sprak de voorlaatste, toen dus de vergadering waarschijnlik reeds vermoeid was; misschien was de voordracht van de vorige spreker (Enlart) door het vertrekken van lieden onderbroken, die 'er genoeg van hadden', of... geen Frans verstonden. In elk geval Stead begon met een leuke, maar ook tamelik stoute inleiding:

> Mijnheer de Voorzitter, Dames en Heren,
> Er zijn er onder u die hier sedert lang zijn en nogal vermoeid zijn. Die verzoek ik *nu* te vertrekken.
> *Stemmen*: Neen! Neen!
> Wel, blijft dan tot ik gedaan heb (*Toejuichingen*).

Dan verklaarde deze knappe, maar steeds wat kwakzalverachtige dagbladschrijver, dat hij juist een reis had gemaakt door tien landen, met het doel om te ontdekken wat de eerstvolgende stap was, die men nu in de richting van de wereldvrede kon doen. 'Op die reis,' zeide hij, 'heb ik drie koningen, twee koninginnen, één prins-regent, één keizerlike kanselier en al de eerste ministers, ministers van buitenlandse zaken, gezanten en openbare mannen bezocht, die het bezoeken waard waren, en met hen vertrouwelik gesproken.'

O. a. beweerde hij dat het losbarsten van oorlogen dikwijls het werk was van zekere onvoorzichtige pers, en de Duitse ambassadeur bij het Russiese hof had hem zelfs een eenvoudig resept meegedeeld om de oorlog voor goed af te schaffen: twaalf hoofd-ophangen, te beginnen met die van de *Kölnische Zeitung* en die van de

Times. Daar deze, de heer Moberly Bell, aanwezig was, en wel aan de bestuurstafel, ontstond er oorverdovend gelach, waaraan de *Times*-redakteur hartelik zijn deel nam.

Ten slotte bleek Stead's alleszins eigenaardig middel te bestaan in het inrichten van een internationale bedevaart: twaalf uitgelezen burgers van de Amerikaanse republiek, zouden, tijdens de Haagse Conferentie, rond Europa reizen, in elk land het volk aanzetten om bij zijn regering aan te dringen en zelf bij die regering aandringen opdat maatregelen tot wering van de oorlog zouden genomen worden. Op hun weg zouden de 12 eerste apostelen van de wereldvrede telkens een dergelijke groep uit elk land meenemen, zoodat de steeds aanzwellende bedevaart van indrukwekkende aard zou wezen wanneer ze eindelik bij de Duitse Keizer zou aankomen 'die met de beste bedoelingen bezield is.' Maar daarvoor was geld nodig: daar moesten dan maar de Amerikanen en vooral de aanwezigen, voor zorgen. Dat was hun plicht.

Dit tamelik naïef voorstel werd op 'great applause' onthaald en Stead, die was gaan zitten, voelde zich gedwongen weer voor het publiek te verschijnen. En hier wordt het verslag bepaald kostelik, omdat het gebeurde het ook was. Stead zeide:

> Mijn vrienden, waarom klapt ge in de handen? Denkt ge dat ieder van u, die in de handen klapt, vijftig cents zou geven voor die bedevaart? (*Great applause*).
> [Het antwoord op de vraag was een regen van vijftig-centsstukken op de vloer van het verhoog].

Het regende, het regende maar door, gedurende ettelike minuten. Regenachtig is *ons* klimaat genoeg, maar...

Dat was zo wat één jaar na de vernieling van de Spaanse vloot door de Amerikaanse, en sedertdien hebben wij nog de bloedige Russies-Japannese oorlog gehad! Wie heeft er van de verdere lotgevallen van die vijftig cents-stukken en van de internationale bedevaart gehoord? Wij niet. Maar dat de Duitse keizer, eind-doel dier vrome pelgrims, het schandelik oorlogsplan, door Kitchener tegen de Boeren uitgevoerd, door zijn generaalstaf heimelik had laten beramen, hebben we nadien *wel* vernomen... Droef!

Voor zulke treurige gedachten was er echter weinig plaats,

wanneer onze vredelievende feestvierders 's avonds op het banket vergaderden, dat door de Kuratoren aan de heer en Mevrouw Carnegie aangeboden werd. De zaal was prachtig versierd met groen en bloemen en vlaggen van alle naties; muziek weerklonk van tijd tot tijd en weer treft ons hier een eigenaardig samengaan van deftige vormelikheid met hartelike ongedwongenheid. Ieder is in galakleedij; de voorzitter leest plechtig een telegram van gelukwensen van die ander milde rijkaard, Rockefeller, en stelt dan, in een mooie speech, de gezondheid van de dames, en voornamelik van Mevrouw Carnegie, in. Maar dadelik breekt hier het vormelike af. Carnegie begint te zingen: ‘For she's a jolly good fellow, etc.’ een deuntje dat op Engelse feesten gelijk staat met ons ‘Leve onze... en hij mag er wezen!’ en iedereen zingt mee! Dan geeft de voorzitter de leiding van de verdere banketwelsprekendheid plichtmatig over aan de heer James H. Reed, die voortaan als ‘toastmaster’ fungeert. Deze begint met zelf te drinken op de gezondheid van de held van de dag, en het einde van zijn speech is voor het orkest een teken om een oud, welbekend Schots lied te spelen:‘Will he no' come back again?’

‘Dit’, zo begint Carnegie zijn antwoord, ‘is een der liefste onder alle Schotse liederen... maar of *ik* naar Pittsburgh zal terugkeren, moet niet gevraagd worden. Waar ik ook ben, kan ik, naar het voorbeeld van Burns, zingen: ‘Mijn hart is in Pittsburgh, mijn hart is niet hier.’

Zo ging hij voort, nu eens gemoedelik, dan plotseling ernstig en soms roerend, om weer onverwachts door een guitig gezegde het hele gezelschap aan het lachen te brengen. Roerend was een verhaaltje dat hij inlaste.

In vroeger eeuwen leefden bij Dunfermline de *lairds* (lords) van Pittencrieff, die het volk onderdrukten, zodat de burgers in opstand kwamen. Daarin onderscheidden zich mannen uit de families Carnegie en Morrison (naam van Carnegie's vrouw). Van daar dat het verboden werd aan de afstammelingen van die families om de grond van Pittencriefff te betreden, en dat traditioneel verbod werd door de lairds tot in onze tijd gehandhaafd.

In zijn kindsheid hadden dus Carnegie en zijn broer, alsook de kinderen Morrison, het dikwijls met lede ogen moeten aanzien, hoe

enkele rijke kinderen in de prachtige tuinen en bossen wel werden toegelaten, maar zij en andere kleinen niet. Als nu Carnegie rijk was geworden, kocht hij de uitgestrekte eigendom en

> Verbeeldt u mijn voldoening, mijn vreugde - niets op aarde, geen triomf kan dat evenaren - toen ik die eigendom aan mijn geboortestad schonk, veranderd in een park, waar men ieder dag duizenden en duizenden kinderen kan zien spelen en iedereen vrij is om er in te gaan. Ik zeg u, dames en heren, ik had nooit te voren zo scherp gevoeld wat de rijkdom kon doen.

Menig ander Amerikaan of vreemdeling werd nog door de 'toastmaster', telkens met een woordje inleiding, verzocht om te spreken, en nog menig pittig of interessant woord werd geuit... Slechts bij één heildronk willen wij nog stilstaan, omdat hij ons nader aangaat.

De toastmaster stelde de spreker voor als 'Dr Joost, Marius, Willem van der Poorten-Schwartz, beter bekend als Maarten Maartens', een vertegenwoordiger van 'that strange land of contrasts, Holland.'

Zijn begin was zeer humoristies, en behaalde groot lachsukses. Hij beweerde o.a. geen impressies meer te kunnen geven over Amerika; daarvoor was het te laat, en wel in meer dan één zin: hij had ze immers reeds alle aan de reporters moeten geven, terwijl hij, bij zijn aankomst, van het schip afstapte!

Maar wat ons meer genoegen doet dan al de humor van die Engels-schrijvende Hollander, is het feit, dat hij fier is gebleven tot het Nederlands ras te behoren, en het hier openbaar verklaarde:

> Ik ben altijd trots geweest - en wie zou het niet zijn? - op mijn land en mijn ras, maar nooit ben ik zo bewust en beredeneerd trots geweest als in de laatste week, sedert ik in Amerika aanlandde. Het is zonder twijfel waar, zoals de heer Paul Doumer het ons gisteren zo welsprekend verklaarde, dat de Amerikanen de kinderen van Europa zijn. Het grootste gedeelte van Europa - ik onderstel niet dat gij de Turken wenst in te begrijpen - is hunne moeder, of moeders, een soort van Europese harem van moeders (*Gelach*). Maar indien dat zo is, dan moet mijn klein land, met zijn grote geschiedenis van idealen, de grootmoeder zijn; en zeer vriendelik zijt gij in uw herdenken van de dierbare oude dame. Want het is waar, zoals gij ons zo edelmoedig zegt, dat Noord-Amerika, als blauken-staat, niet de Hollandse neerzettingen begint. Op twee van de gewichtigste ogenblikken van zijn geschiedenis, zijn geboorte en zijn meerderjarigheid, zijt gij met ons dicht verbonden geweest. Tot uw naam toe 'De Verenigde Staten' is van ons, en wij herinneren ons met fierheid dat wij de eersten waren om in uw 'Star Spangled Banner' een nieuwe vlag der vrijheid te erkennen.

> In New-York, ten minste, herinnert men zich die dingen. Zoals ik daar, bij mijn vertrek, aan enige vrienden zeide, gij zegt dat de bevolking van New-York een gemengd ras is. Zeker is dat mis. De vreemde dienstboden daargelaten, heeft mij ieder, met wie ik sprak, verklaard dat hij Hollands bloed in de aderen had (*Gelach*).

Dit laatste was een guitige zinspeling op een bekend ‘zwak’ van rijke Amerikanen, die alle van Hollandse afkomst willen zijn, zoals de Engelse edellieden beweren dat hun familie ‘came over with the Conqueror’ of Franse barons uit Napoleon's tijd toch kruisvaarders onder hun voorouders noemen. Het was echter meer dan een kwinkslag; het was ook een bewijs dat Nederland het nergens heeft verdiend door Maarten Maartens onder de vorm van zijn taal verlochend te worden.

Toch gunnen wij hem - om zijn flinke houding op die avond - de Doctorstitel *honoris causa* die hij 's anderen daags op een plechtige zitting van de Western University of Pensylvania ontving, met tal van andere aanzienlike mannen uit Europa.

De toastmaster, die de spreekbeurten regelde, regelde ook... de duur van het banket. Hij bedankte de gasten en de sprekers en zeide ten slotte: ‘Good Night!’

Terwijl ieder rechtstond, vatte de oude zanglustige held van het feest de handen van zijn twee buurlieden en hief het schoon lied van Burns aan, dat geheel Engeland en Schotland kent:

> Should auld acquaintance be forgot
> And never brought to mind?
> Should auld acquaintance be forgot,
> And auld lang syne?

Al wie kon, zong mee en zo eindigden de eigenlike feestelikheden harmonies, gemoedelik en plechtig tevens, op de ouderwetse, koraalachtige wijze van een lied der vriendschap.

Auld lang syne... de goede oude tijd!

Wij houden er alle van; het is immers de tijd toen we nog jong waren. Ook van de goede oude tijd van ons volk houden wij, en dat mag wel. Maar zouden wij soms niet scherper moeten kijken naar wat in ons eigen tijd gebeurt?

Het lijvig ‘Memorial,’ dat wij eerst op het punt waren onge-

lezen te laten, heeft ons wat duideliker gemaakt, dat er in Amerika vele zaken en toestanden zijn, die tot een splinternieuwe jonge tijd behoren, en onze opmerkzaamheid wel waard zijn. Wij zullen er niet lang meer over uitweiden; daarvoor ‘is het te laat geworden’, om Maarten Maartens nog eens aan te halen. Overigens, de lezer zal wel van zelf getroffen zijn door wat treffend was.

Maar wat ons het meeste belang inboezemde, is dat dit jonge volk een man heeft kunnen voortbrengen zoals Carnegie, en dat de macht van zijn milddadigheid verdubbeld wordt door de speciale omstandigheden die hem omringen, en die de eer van zijn nieuw vaderland zijn. Dat voelde meervermelde sekretaris van de Kuratorenraad, de heer Church, toen hij van het Carnegie Institute zeide:

> In de oude wereld, bij de trage vooruitgang van koninklike bescherming en staatshulp, zou zulke instelling niet minder dan een eeuw hebben nodig gehad, om zulk resultaat te bereiken. Hier in Pittsburgh, heeft de liefdevolle mildheid van een enkel man, in de korte tijd van tien jaar, een instelling geschapen, die in breedheid van opzet alleen staat en reeds ver gevorderd is met zijn zending: de edele dienst der mensheid.

Wij zullen nu maar sluiten. Anders maken wij ons nog boos omdat hier de staatsbescherming zo traag, de rijken zo talrijk en de Carnegie's zo zeldzaam zijn. En dit artikel is al lang genoeg voor een eenvoudig verslag over een verslag.

M. BASSE.

Nederlandsche Letteren.

Sedert wij ons laatste overzicht op de Nederlandsche prozaliteratuur gaven, zijn vooral van Vlaamsche schrijvers een aanzienlijk getal nieuwe werken verschenen, waarop de aandacht onzer lezers dient gevestigd te worden.

Herman Teirlinck heeft ons in *Mijnheer J.B. Serjanszoon* (C.A.J. van Dishoeck, Bussum) het boek geschonken, dat wij naast *Zon* aan het hoofd der reeds belangrijke rij zijner prozageschriften plaatsen. Dergelijke werken zijn in de Vlaamsche, ja in de gansche Nederlandsche letterkunde zeldzaam; wij mogen er den schrijver dankbaar om zijn en er ons zelf geluk mee wenschen.

In een geestige inleiding, met meesterlijk gepasticheerde citaten uit zoogezegde brieven van Mevr. Botteldoorn-Sas en andere geschriften, wordt M. Serjanszoon ons voorgesteld als een precieuse achttiende-eeuwsche mooi-prater, van wien Teirlinck in zijn boek eenige levensgebeurtenissen zal vertellen.

De acht hoofdstukken bevatten afzonderlijke episoden, met M. Serjanszoon's persoonlijkheid als eenig onderling verband. De typeering van dien onpractischen, woordmilden fraai-redeneerder is meesterlijk. De verschillende gevallen, waarin hij verwikkeld wordt, zijn eigenaardig en vol humor. *De Pelgrim, De Bedelaars* en vooral dat verrukkelijk frissche en zoo diep-menschelijke *Petite Cousine* zijn echte juweelen.

Teirlinck's zin voor het schilderachtige triumfeert hier in de beschrijvingen. Hij schildert ons een lachende, kleurige, rijke fantaisie-18^{e} eeuw, die wellicht maar wat te zonnig is.

Uit dit werk blijkt hoe sterk de invloed van Anatole France op Teirlinck nog steeds werkt. Vroeger, toen wij *'t Bedrijf van den Kwade* lazen, trof ons in den geest en in de factuur van dit werk een zekere verwantschap met *Le Lys rouge* van den Franschen meester. Nu weer toonde ons Serjanszoon's gelaten levensphilosophie en het zoetaardige sceptiscisme, dat uit enkele episoden spreekt, hoezeer France's geest over Teirlinck vaardig werd. Zelfs toen wij M. Serjanszoon tot zijn kat Huplinck en zijn meid zijn plechtige, stijlvolle toespraken

hoorden richten, dachten wij onwillekeurig aan de wijze waarop M. Sylvestre Bonnard tot zijn kat Hamilcar en zijn gouvernante Thérèse sprak.

Er is hier in het minst geen spraak van navolging, alleen van een onbewust onder-den-invloed-komen van een bewonderd schrijver, die overigens onzen heelen modernen tijdgeest heeft beïnvloed. Voor 't bepalen der geestelijke stroomingen, die onze jongere schrijvers meevoeren, is deze vaststelling wel van belang.

Het is ons ook een werkelijk genoegen hier onze groote ingenomenheid met Victor De Meyere's roman *De roode Schavak* (De Seyn-Verhougstraete, Aalst) uit te drukken. Van alles wat we van De Meyere kennen stellen wij dit flink opgevatte en met aangehouden kracht uitgevoerde verhaal het hoogst.

De roode Schavak is de levensgeschiedenis van Frans Vertommen. In zijn jongelingsjaren werd deze schuchtere zwakkeling reeds door de dorpsjeugd voor 't gekje gehouden en ten gevolge van een grap, waarvan hij het slachtoffer werd, kreeg hij weldra in 't heele dorp den spotnaam van Schavak.

Bij de regeling van de erfenis van M. Van Rickstal komt hij als notarisklerk met diens weduwe in betrekking. Hij helpt haar zooveel geld mogelijk ontstelen aan hare kinderen, waarmede ze in onmin leeft en door een drang van laag-bij-de-grondsche belangen komen die twee tot een huwelijk. Het voornaamste deel van het werk schildert ons dit droevige huwelijksleven, waarin de bedeesde, zwakke, arme Schavak niets meer is dan de misprezen en voortdurend vernederde knecht van zijn autoritaire, rijke, hartelooze vrouw. Na haren dood leeft de Schavak nog ettelijke jaren als een kluizenaar op een rentje, dat zijn vrouw hem, op aandringen van den pastoor, op haar sterfbed had bezet. Rondom de beide hoofdpersonen wentelt een heel wereldje kostelijk getypeerde menschen, die medehelpen om dit verhaal, trots al zijn eenvoud van intrigue, tot een treffend levende brok van een echt menschelijke comedie naar Balzac's trant te maken.

Madameke Van Rickstal is bijzonder kras van expressie. Door haar uitsluitend leven voor het goud heeft zij een ziel van ijzer gekregen en in die gevoelloosheid, in dat opgaan in haar éénen bekrompen geldhartstocht staat ze daar voor ons uit den heele, toonbeeldig logisch en compleet uitgeteekend.

Madameke Van Rickstals vrienden, de Van Dorens, met hun hoogmoedige, domme, kleinsteedsche deftigheid zijn ook zeer scherp getypeerd. De Schavak zelf met zijn willoos lijdersbestaan, zijn eeuwigen angst voor de hartelooze ruwheid van zijn vrouw, zijn droefcomische worsteling om de erfenis der Van de Wevers, zijn stillen

hartstocht voor ouderwetsche klokkenkassen en tal van andre trekken meer is ook een figuur, die een duurzamen indruk achterlaat. De sukkel is ons sympathiek en wij zijn begaan met zijn ellendig, liefdeloos leven, dat als een stille tragedie verloopt.

Een blijde verrassing voor de belangstellenden in Vlaamsche literatuur was verder het optreden van Eline Mare met *Lieveke* (Meindert Boogaert, Zeist). Dit verhaal plaatst zijn schrijfster in eens onder de besten onzer jongeren. Niemand minder dan Is. Querido, de gezaghebbende criticus van het *Algemeen Handelsblad*, liet zich over Eline Mare in dezer voege geestdriftig uit: ‘Zelden kwam mij een psychologie onder de oogen van zoo weinig gewichtdoenerij en toch zoo raak en zoo voortreffelijk verzorgd en geschakeerd in de details. Al Lieveke's dagelijksch gedoe, al haar peinzen en handelen is fraai beschreven en fraai gekarakteriseerd... Werkelijk, Eline Mare is een kunstenares van beteekenis. Ze is de dichteres van de kleine, fijne, teedere meisjesziel. Ze schiep een psychologie en toch is zij de realistische speurster die het harde leven aandurft met geestige ironie...’ (13 Nov. 1908).

Lieveke is het verhaal van het verblijf van een jong, gevoelig meisje in een kloosterpensionaat. Lieveke wordt daarheen gebracht omdat ze thuis een last was voor moeder, die 't met vader en de andere kinderen al te druk heeft. Als ze na den kostschooltijd weer thuis komt, en alles daar zoo anders ziet dan vroeger, de tweedracht begrijpt, die tusschen vader en moeder heerschen, de grofheid harer omgeving vat, komt over haar een groote weemoed.

Het hoofddeel van het boek is de eigenaardige, getrouwe schildering van het leven in de nonnetjesschool, met zijn zaligheidjes en miserietjes. De algemeene verteltrant en honderd kleine bijzonderheden geven hier den onloochenbaren indruk van een echt-doorleefd verhaal. Als milieu-beeld en tevens als ontleding der naïeve meisjesziel zijn die hoofdstukken hoogst merkwaardig.

Met de taal van Eline Mare zijn wij minder ingenomen. Ze maakt ruimschoots gebruik van den Oost-Vlaamschen tongval, hoofdzakelijk waar ze haar personages aan het woord laat, doch ook waar zij zelf beschrijft en verhaalt. Daarmede kunnen wij ons wel verzoenen; wij zijn daar overigens in de laatste jaren aan gewoon geraakt. Maar wij vragen ons af of uitdrukkingen als een ‘*zeldzaam* gebruikt salon’, ‘beleefdhedens’, ‘onthoudde’, enz. onder de verontschuldiging van Vlaamsch-schrijven wel behooren binnengesmokkeld te worden. Er is nog iets anders, dat heel vreemd aandoet, nl. het aantreffen, naast plat Gentsch en naast woorden, die door Streuvels' en Teirlinck's voorliefde weer in de mode gebracht werden, van louter

Hollandsche zegswijzen en uitdrukkingen, die in Vlaanderen niet thuis behooren. B.v. het ‘podium’, ‘snibbig’, ‘gulder *zijt* warm genoeg’, vruchten ‘inmaken’, enz. Schreef Eline Mare, wanneer ze zelf aan 't woord is, algemeen gangbaar Nederlandsch, dan zou het gebruik van dergelijke woorden ons niet hinderen, doch nu ze door 't gebruik van Vlaamsch dialect hare taal een felle Vlaamsche locale kleur geeft, steken die andere woorden met beslist Hollandsche locale kleur tegen haar eigen gewesttaal hevig af. Haar taal krijgt er iets onaangenaam tweeslachtigs door.

Dat Eline Mare het bij haar zoo voortreffelijk geslaagd eerste verhaal niet laten zal, bewees ons reeds de jongste September-aflevering van *Groot-Nederland*, die ons het begin van een nieuw humoristisch verhaal van hare hand brengt, ditmaal uit een wereld van oude vrijsters en weduwen.

Een andere Vlaamsche dame, die zich schuil houdt achter den pennenaam Myra, gaf ons in het verhaal *Uit het Land der Jeugd* (Vlaamsche Boekhandel, Brussel) ook de schildering van meisjespsychologie in een school-milieu, nl. in een school van lageren en middelbaren graad met humaniora-afdeeling te Brussel.

Een eigenaardige vergelijking kan gemaakt worden tusschen *Lieveke* en *Uit het Land der Jeugd*, waaruit zou blijken wat overeenkomst en verschil het opvoedingsstelsel in beide scholen op den éénen grondslag van menschelijke gevoelens bewerkt.

Myra's werk heeft de verdiensten niet van *Lieveke*. De psychologie is niet zoo treffend juist en diep. Het heele verhaaltje heeft zoo wat van een kleine *roman à clef*, geschreven in een speelsche bui van plaag- en snaplust. Of zekere leeraressen boos zouden zijn, bij 't lezen? De stijl is levendig en tamelijk zuiver. Het boekje maakt den indruk van een te vroeg afgebroken takje - de knoppen zijn nog geen bloemen.

Ook Frans van Cuyck brengt ons verhalen uit de schoolwereld in zijn boek *In dien Tijd*... (Lod. Opdebeek, Antwerpen). Hij vertelt ons gemoedelijk zijne herinneringen uit de dagen, die hij op de banken der lagere school te Antwerpen doorbracht. Het boek is met zorg bewerkt, zooals alles wat F. van Cuyck ons gaf, maar het komt ons voor, dat het belang der meegedeelde herinneringen te locaal is om ook buiten Antwerpen opgang te maken.

Max van Vyve, nog een Vlaming, die dit jaar onder een pseudoniem in de letteren debuteerde, kent uitstekend het kindergemoed en weet de natuur zijner geliefde Vlaamsche streek mooi te schilderen. Dit bewijst hij in zijn verhalenbundel *Langs Leie en Schelde* (De Seyn-Verhougstraete, Aalst). De buitenjongens, in hun roekeloos

spel en wild gedoe van echte natuurkinderen, zijn de typen, die hij het levendigst en het natuurlijkst schildert. Deze zijde van Max van Vyve's talent, alsook zijn flink natuurgevoel, zou toelaten hem te rangschikken onder de epigonen van Streuvels, - vooral van den Streuvels van *Speeldag* en andere schetsen uit de kinderwereld. *Op den Klokkentoren, IJsvogels* en *Meikevers* zijn goed geslaagde schetsen.

Een veel machtiger epigoon van Streuvels vertoont zich echter Frans Verschoren in zijn bundel *Uit het Nethedal* (Meindert Boogaerdt, Zeist). Verschoren is een krachtiger schilder, die met breeder streek werkt; als zielenontleder blikt hij scherper en dieper, en uit zijn werk straalt meer werkelijkheidsglans. Zijn schets *Maandag vieren* is aangrijpend tragisch in haar objectief eerlijke schildering. In *De Nacht* vertoont zijn talent zich langs een andere zijde en even gunstig: hier is hij meer verbeeldingsmensch, mystiek voelend schilder. *Zomerfeest en Waterkermis* en *Nonkel Sooi* zijn even puik werk.

J.A. Van Lieshout schreef in het *Centrum* naar aanleiding van het verschijnen van Verschoren's *Nethedal*: ‘Het feit, dat er op 't oogenblik in Vlaanderen meer en grooter kunstenaars zijn dan in Holland, kan niet worden ontkend. Telkens duiken er nieuwe artiesten op. Vaak plotseling. Nu weer Frans Verschoren.’ (30 Aug. 1909).

Of dit vleiend is voor onzen medewerker en voor de Vlamingen in 't algemeen? 't Zal voor de Vlamingen voorloopig wel wijzer zijn, den heer Van Lieshout niet onvoorwaardelijk te gelooven.

Kort na *Uit het Nethedal* gaf Verschoren in zijn verhaal *Dompelaars* (Meindert Boogaerdt, Zeist) blijk van nog grooter kunnen en dieper menschenkennis. In dit laatste boek schetst hij gezond realistisch het ellendeleven van een fabriekwerkersgezin, waarop het eene ongeluk na het ander komt neerstorten. Het is als de nooit eindigende worsteling van ellendigen tegen het noodlot om toch hun bescheiden deel van 't leven te krijgen. Er ligt in dat strijden zonder versagen en zonder wanhopen een roerend levensoptimisme, dat de door Verschoren geschilderde wroeters trots alles sympathiek maakt. Verschoren toont zich hier weer als flink verteller en stijlvol beschrijver.

Het doode Land (Gebroeders Janssens, Antwerpen) van Piet Van Assche schildert ons met overwegend pessimistische stemming het schrale heideland met zijn miserie-bevolking, door den schrijver vaak in tegenstelling gebracht met de bewoners der weelderiger polders. Van Assche blijft zijn Veen- en Polderland getrouw. De stukjes, in dezen bundel vereenigd, zijn meer schetsen zonder grondige bewer-

king. Sommige er onder zijn treffend van schildering, zooals *Polderkroeg* met zijn echt Jordaensche tafereelen. In *En 't Westen vlamde als de helle* toont Van Assche weer zijn bekenden zin voor de uitbeelding van amorale, verdierlijkte boerentypen. *De Oogen* zouden wel een aangrijpende schets uitmaken, kenden wij niet sedert Victor Hugo's *Conscience* het oog van den vermoorden Abel als folterend, onmeedoogend symbool der wroeging.

Na *'t Bolleken* en *Lente*, die ons met hun gullen humor als een deugddoende zonneschijn verkwikt hadden, werpt Cyriel Buysse ons in *Het volle Leven* (C.A.J. Van Dishoeck, Bussum) weer in sombere, geweldig schokkende akeligheden.

M. en Mev. Dudemaine verweekeljken hunnen reeds gedegenereerden zoon Odon door een te wilskrachtlooze opvoeding. Zij handelen zoo onder de knagende herinnering aan hun dochter, die zich zelfmoordde omdat men hare verliefdheid voor een man beneden haren stand tegengewerkt had. Uit vrees hun opvliegenden, zenuwachtigen zoon te verliezen, laten zij hem alles toe en bewerken aldus den algeheelen zedelijken ondergang van den zwakkeling.

Hij blijft van school thuis en slijt zijn dagen met knutselen. Zoo maakt hij drie molentjes, die hij in den hof van 't kasteel plant, waar ze met hun geklepper de bewoners zoo erg hinderen, dat een der werklieden op zekeren nacht de kleptuigen vernietigt. Odon, die dit hoort, wekt het heele kasteel en gaat met vader en moeder in den barren nacht op zoek naar den schuldige. Zoo landen zij aan in een herbergje, waar Odon getroffen wordt door Sidonie, de schoone dochter van den waard.

Eerst in 't geheim, langzamerhand openlijker gaat Odon dit meisje vrijen. Mevr. Dudemaine ontdekt dit. Het grieft haar moederhart ten zeerste, doch zij wil liever alles dan Odon in zijn neiging tegen te werken. Ze drijft de ziekelijke toegeeflijkheid zoo ver, dat ze, om Odon te stillen, die in een krankzinnige bui van hartstocht om Sidonie schreeuwt, het meisje op het kasteel ontbiedt en het werkelijk in de armen van haar zoon werpt!! Sidonie blijft met Odon op het kasteel wonen, tot de gevolgen van Odon's hartstocht te zichtbaar worden. Dan wordt ze naar de stad gezonden. Odon, die nu plotseling zin voor de studie vertoont, trekt ook naar de stad en gaat er met Sidonie leven.

Mevr. Dudemaine's lijdensweg wordt plots wat opgehelderd. Odon, die tot beter inzichten scheen gekomen te zijn, legt een exaam af en verzoekt dan zijn moeder, hem de hand van Elsa Reinhardt te gaan vragen, die hij op een naburig kasteeltje had leeren kennen en die zijn moeder hem reeds vroeger als bruid toegedacht had. De Reinhardt's, die het gedrag van Odon kennen, weigeren. Mev. Dudemaine's laatste hoop stort in duigen.

Na den dood van M. en later van Mev. Dudemaine blijft Odon alleen op het kasteel.

Sidonie, die nu twee kinderen van hem heeft, woont in het herbergje harer ouders, waar Odon haar dagelijks bezoeken gaat. De ontaarding van Odon wordt volledigder met den dag, tot hij sterft. Nu nemen Sidonie en hare kinderen hunnen intrek in 't kasteel.

Uit deze vluchtige inhoudsopgave blijkt van welken aard Buysse's nieuwe schepping is. Het is een mengsel van ruw naturalisme en van jacht op effekt, wat vooral uitkomt in het kiezen van uitzonderlijke toestanden als die waar Mev. Dudemaine als koppelaarster voor haar zoon optreedt. Wij beschouwen *Het volle Leven* als een van de minder gelukkige invallen van onzen grooten verteller.

De hooge gaven van Buysse schitteren echter weer op elke bladzijde uit. De karakterteekening van M. en Mevr. Dudemaine en vooral van den gedegenereerden Odon zijn met ferme hand getrokken. Men voelt zoo weldadig hoe Buysse zijn stof beheerscht en hoe hij in zijn verhalen en beschrijven nooit eenig tasten of aarzelen kent. Hij gaat recht op zijn doel af, zonder lanterfanten of peuteren aan details, blijft sober, doch wekt het gevoel op, dat hij nog zooveel meer zou kunnen schrijven dan hetgeen er staat. Dat is juist een kenmerk van beheerscht kunnen. Alleen decadente kunst wil alles zeggen.

Een ander nieuw werk van C. Buysse heeft ons een onverdeelder genot verschaft. *'k Herinner mij* (C.A.J. Van Dishoeck, Bussum), bevattende drie schetsen: *Meester Gevers, De Terugkomst* en *H.P. Burkes, Jr.*, is kleiner werk van Buysse, maar toch, zooals dit meer het geval is met kleiner werk van Buysse, mede van zijn beste. Vooral *Meester Gevers* is de puike uitbeelding van een stillen, schuchteren Vlaamschen dorpsonderwijzer, die tegen wil en dank in den beruchten schoolstrijd gegooid werd, en er in ten onder ging.

De brave man, die buiten zijn school alleen genot vond in zijn beestenkweek en in natuurschoon, bedeesd met de dorpsbewoners omging, wordt bij het stemmen van de schoolwet door den dorpspastoor dringend verzocht het officiëel onderwijs te verlaten om naar de nieuwe te stichten vrije school over te komen. Een wreede aarzeling foltert hem nu. Zijn rustige natuur zet hem aan gevolg te geven aan het verzoek van den pastoor, doch zijn vader, een oud-soldaat, die in de kazerne ontzag voor den Staat had aangeleerd, en vooral Spellers, de vrijere onderwijzer van een naburig grooter dorp, weten hem te doen besluiten in de gemeenteschool te blijven.

Nu begint de strijd van den pastoor en van het heele dorp tegen meester Gevers, zijn vader en zijn zuster, die met hem wonen. Hij wordt een soort van outlaw, genoodzaakt in het naburig dorp zijn eetwaren te gaan halen.

Nadat het comiteit, belast met het school-enkwest, in Meester Gevers' dorp zitting gehouden heeft, gaan de boeren verder, plegen een aanval tegen meesters huis en kwetsen zijn vader, die opgewonden op de boeren geschoten had. Dit alles schokt de zenuwen van den stillen man en ondermijnt zijn zwak gestel. Zijn eenig houvast aan 't leven gedurende die bange maanden van vijandschap van 't heele dorp tegen hem, vond hij in Anna Pletsier, de prachtige, groote naaister, die hij bij zijn collega Speliers ontmoette. Zijn liefde voor deze vrouw was als het ware gegroeid uit zijn behoefte om steun. De ongelukkige zwakkeling zag naar die krachtige, statige vrouw op als een hulp- en troostbehoevend kind. Als zijn lang ingehouden, maar eindelijk in een soort van wanhoop toch uitgesproken huwelijksaanzoek op een weigering uitloopt, is de meester gansch geknakt. Kort daarop sterft hij.

Buysse heeft ons hoofdzakelijk het zielebeeld geteekend van den zwakken, braven man, die in een niet gewilden kamp ten onder gaat. Alles wat van zijn verhaal een eng tendenzwerk kon maken heeft hij zorgvuldig vermeden. Wat hij zegt over de wet, waarom de strijd ging, is in dit opzicht kenschetsend (blz. 20). Hij schijnt eerder te betreuren dat ze gestemd werd. Ook uit de motiveering van meester Gevers' besluit om het officiëel onderwijs trouw te blijven heeft Buysse zoo zeer mogelijk verwijderd alles wat een tendenzkleur zou kunnen geven. ‘Meester Gevers stelde, buiten alle politieke gezindheid om, de gehoorzaamheid aan de centrale, anonieme macht der regeering van het oogenblik, boven de afzonderlijke, schijnbaar-zwakkere, maar inderdaad sterker en blijvender macht zijner kleine, onmiddellijke omgeving; en dàt was zijn groote vergissing en de ramp zijns levens.’ (blz. 44). Degenen, wier beginselen de verplichting oplegden Meester Gevers te steunen en op te beuren, worden ook niet in een gunstig daglicht gesteld. Zoo gaat uit dit verhaal een indruk op van groote eerlijkheid en meester Gevers' tragische ondergang moet bij allen, hoe ze ook over den schoolstrijd denken, een diep medelijden verwekken. Door dit heel bijzonder karakter neemt *Meester Gevers* dan ook een gansch afzonderlijke plaats in onder de menigvuldige Vlaamsche verhalen, die ons in de dagen van den schoolstrijd verplaatsen.

Degenen die kennis willen nemen van *Gekke Sprookjes* van den Lierenaar Jozef Arras, een der beste nummers van de Duimpjesuitgave (V. De Lille, Maldeghem), zullen er ongetwijfeld evenals wij veel genoegen aan beleven. Er ligt in de hier vereenigde wonderbare verhaaltjes uit het Liersche begijnhof en in de Liersche volkssprookjes, die er aan toegevoegd zijn, een frissche, echt volksche verbeelding. Het vreeselijk avontuur van het begijntje, dat een oud too-

verboek gebruikt om de H. Maria te bezweren voor haar te verschijnen, en na de aanschouwing der Moeder Gods door vier duivelen gekweld wordt; het niet minder schrikkelijk wedervaren van den schraapzuchtigen schoenlapper Kasper, die in het graf der zeven zusters van hooge afkomst, welke te zamen begijn geworden waren en ‘alle VII gelyck’ stierven ‘in Kerstnaghte a^{o} MDXV’, roekeloos binnendringt om den schat te rooven, die met hen begraven werd, en door de zeven geraamten der zusters achtervolgd wordt tot hij zich wanhopig uit zijn zoldervenster werpt; het wonder geval van Emmeken, de kosteresse van 't begijnhof, die Godswraak moet gaan luiden op den begijnentoren, door een ongelukkigen val verhinderd wordt zulks te doen en St-Gummarus ziet verschijnen om zelf haar werk te verrichten; al die verhalen dragen het kenmerk van een naïef, vroom gemoed. In den levendigen verteltrant van Arras liggen bovendien een gave van rake teekening en een zin voor kleur, die zijn werk tot echt kunstwerk maken.

't Is wel jammer, dat de ondernemende uitgever L. Opdebeeck, die het prijzenswaardig initiatief nam om enkele Vlaamsche volksoverleveringen weer te boek te laten stellen en onder het volk te verspreiden, zich niet richt voor dat werk tot echte kunstenaars als b.v. Arras, die nu juist zoo goed bewees wat hij met volksche overleveringen vermag. *De Boeren van Oolen* en vooral het *Merkwaardig Leven van den Pastoor van Lapscheure*, door hem onlangs uitgegeven, missen allen stijl en zijn in een stroeve, kleurlooze taal geschreven, die onaangenaam aandoet.

Een heel ander soort van literatuur geeft Leo Steppenbach in zijn *Wind van Opstanding* (L. Frère, Tongeren). In den persoon van Zeno symboliseert de schrijver de democratische beginselen, die in Vlaanderen en vooral in Limburg een einde zuilen stellen aan de voogdij, door geestelijkheid en adel op het volk uitgeoefend. Zeno trekt als een apostel door den lande, verkondigt er de nieuwe leer, wekt liefde en geestdrift in de harten der arbeiders, valt als slachtoffer der reactie, maar laat zijn levende ziel onder het volk. De geest dezer allegorie is verwant met dien van Lemonnier's roman *Le Vent dans les Moulins*. De stijl van Steppenbach heeft zwier en adem, alleenlijk is hij nog wat rhetorisch overladen.

Waar de negen tienden onzer Vlaamsche prozaschrijvers het volksleven schilderen, waar ze midden in staan en dat ze diep doorvoelen, komt G. Van Roosbroeck in zijn *Sproken van Droom en Dood* (Uitgave van Vlaamsche Arbeid) zich onderscheiden met zangen in proza over zijn persoonlijke zielsaandoeningen. Hij wil ons in proza ongeveer geven wat K. Van de Woestijne in poëzie geeft: meer

woordmuziek dan gedachte, meer subjectieve impressie dan begrijpelijk ontleden. Shakespeare schreef eens over zekere letterkundigen onder zijne tijdgenooten: ‘Their reasons are as two grains of wheat hid in two bushels of chaff, you shall seek all day ere you find them, and when you have them they are not worth the search.’ Bij het lezen van deze *Sproken van Droom en Dood* dachten wij meer dan eens aan deze woorden. Alles verklaren wat Van Roosbroeck schrijft zouden wij niet durven wagen, en dat hij met zijn impressionisme ons steeds in een bepaalbare stemming bracht zouden wij evenmin durven bevestigen. Wat wij wel erkennen kunnen is, dat er vaak melodie klinkt in zijn volzinnen en dat er in zijn wat te gesmukte, te geparfumeerde taal bijwijlen wel een echt poëtisch beeld opvonkt.

Van Stijn Streuvels' bundel *Stille Avonden*, in dit tijdschrift reeds uitvoerig besproken (Jg. II, n^{r} 4), verscheen bij L.J. Veen te Amsterdam een tweede uitgave. Doelende op het subjectieve karakter van dit boek vroegen wij ons bij zijne eerste verschijning af of het eene kentering in den gekenden objectieven trant van den schrijver zou dagteekenen. Al dadelijk bleek, dat de ongewone manier van *Stille Avonden* maar een uitzondering zou zijn in Streuvels' werk. Alles wat van den vruchtbaren, kernigen Vlaming sedertdien verscheen was weer zoo reëel objectief en breed episch als de eerste werken, waarmede hij zoo'n opgang maakte.

Het nieuwe werk *Najaar* (2 deelen, L.J. Veen, Amsterdam), dat twee uitgebreide verhalen, *De blijde Dag* en *De Aanslag*, naast een korter, *De Jacht*, en twee lyrische beschrijvingen, *Najaar* en *De Boomen*, bevat, toont ons Streuvels nogmaals in zijn voile kracht. *De Boomen* zijn een machtig en oorspronkelijk voorbeeld van bezielde, dichterlijke beschrijving. *De blijde Dag* geeft ons de fijne, scherp gadegeslagen psychologie van een meisje, dat in het weezenhuis door nonnetjes opgeleid wordt, een dag vrij krijgt om met familie naar buiten te rijden, zich daar uitstekend vermaakt, allerlei hoort en ziet, dat voor haar een heel andere wereld dan die van 't klooster opent, zelfs het gouden ringetje van haren kozijn Rodolf in de plaats van haar zilveren ringetje aan den vinger krijgt, en daarna weer in het weezenhuis komt, waar ze nu angsten, verzuchtingen en nog een heele reeks haar totnogtoe ongekende aandoeningen ondervindt. In het behandelen dezer voor hem eenigszins nieuwe stof blijft Streuvels op de hoogte van zijn beste werk.

In Holland zijn ook tal van belangrijke verhalen verschenen sedert ons vorig overzicht, doch 't is ons niet mogelijk ze hier alle op te sommen, nog minder ze te karakteriseeren.

Wij stippen enkel aan wat wij konden lezen en wat door de Hollandsche critiek het gunstigst besproken werd.

Atie Nieboer gaf in *'t Witte Huiske* (Scheltema en Giltay, Amsterdam) lieve, eenvoudige schetsjes uit het leven in de Betuwe.

Hans Martin's *Onder Jongens en Meisjes* (W.L. en J. Brusse, Rotterdam) brengt ons in den kring van fijnbeschaafde jonge Haagsche studenten en studentinnetjes, die alle wat aan Weltschmerz lijden.

Alb. Steenhoff-Smulders gaf in *Jan van Arkel* en *Jacoba van Beieren* (J.W. Van Leeuwen, Leiden) historische verhalen, die evenals de werken van A. Prins en Adr. Van Oordt aantoonen, dat de zin voor dit lang verwaarloosde genre bij verscheidene Hollandsche jongeren weer in eere komt.

In *Oogst* van Top Naeff (Amsterdam, Van Holkema & Warendorf) komt o.m. een puik verhaaltje voor: *Nalatenschap*. Bedoelde nalatenschap bestaat uit de verzen van een te vroeg gestorven jongen man. De oude vader, die er schik in had, dat zijn zoon den weg der poëzie opging, omringt deze nalatenschap met liefderijken eerbied en bewondering, en meent, dat deze gevoelens gedeeld worden door Madeion, een meisje, dat met den gestorven zoon zeer vertrouwelijk omging. Beiden lezen en bespreken de verzen elke week ééns, op een avond vol stille piëteit. De vader gevoelt zich gelukkig in den waan, dat Madeion evenals hij haar heele leven aan de nagedachtenis van den doode wijdt - tot hij opeens ontgoocheld wordt door het nieuws, dat Madeion trouwen gaat. Zij had de nalatenschap alleenlijk maar vereerd uit medelijden tot den droeven vader.

Een mooi boek is *Onder den Brandaris* van G.F. Haspels (P.N. Van Kampen, Amsterdam). De poëzie van zee en duinen wordt hier met een intens gevoel geschilderd.

Heel veel opgang maakte *De Doodsklok van het Damrak. Roman uit het jaar 1907* door W.A. Paap (Uitg. 'Vivat', Amsterdam). De eerste uitgaaf verscheen einde November 1908 en reeds in Januari 1909 verscheen er een vierde. Dit boek gunt ons een kijkje op de beurswereld en den ongelooflijken zwendelhandel, die daar gedreven wordt. Het is een vermaning tot voorzichtigheid, gericht tot de Nederlanders. Pakkende, geforceerde toestanden komen te overvloedig in het werk voor en geven er iets feuilletonachtigs aan.

A.S.C. Wallis, de schrijfster van het zoo degelijke treurspel in verzen: *Een Hongaarsche Samenzwering*, bracht ons een roman aan: *Zielestrijd* (Tjeenk Willinck, Haarlem) waarover de critiek zich zeer gunstig uitliet.

Lichte Lijnen van Joh. de Meester (C.A.J. Van Dishoeck, Bussum), zijn, na het flinke werk, waaraan deze schrijver ons gewoon gemaakt heeft, een ontgoocheling. Een tiental heel vluchtige schetsjes, waaronder enkele in dialoogvorm, die weinig indruk laten.

Wie zich kostelijk te goed wil doen aan echten humor - niet dien, welken de schrijver zelf in zijn werk legt, maar dien veel dieperen, welken hij uit het waarachtige leven zelf laat opstralen - leze *Een huis vol Menschen* (Mij. voor goede en goedkoope lectuur, Amsterdam), het verhaal uit het Parijsche leven van Carel Scharten en zijn vrouw Margot Antink. De stof voor dit mooie boek hebben zij te Parijs verzameld, toen ze daar als correspondenten voor het *Handelsblad* verbleven, en zoo ligt er in hun werk tevens iets echt Fransch en iets echt Hollandsch. Al het luchtige, geestige, dat de Parijzenaars kenmerkt, gaat hier gepaard met den scherpen werkelijkheidszin van de Hollandsche kleine meesters.

Het huis vol menschen is een dier Parijsche verhuurwoningen, waarin een groot aantal van de meest uiteenloopende gezinnen op kamers leven. Wij krijgen een kijkje in het leven van al die menschen, van den typischen concierge tot den sénateur, die op 't eerste een ‘pied à terre’ heeft. De eenheid van het boek ligt hoofdzakelijk in het samenwonen van al die verschillende typen onder één dak, want elke kamergroep heeft haar eigen karakter en haar eigen geschiedenis. De sympathiekste groep, wier wedervaren het uitvoerigst behandeld wordt, is die van den jongen schilder Aristide, die met zijn liefje Jozette een dakkamertje bewoont. De idylle dier twee is meesterlijk geteekend met een groote fijnheid van gevoel. Ook het tragische in Jozette's bestaan is diep doorvoeld. We zouden de heele typengalerij moeten aanstippen: Mme Dutoit, de vrijdenkster, die een zaak in pastoorshoeden heeft en met den Jood Herz leeft; Mlle Villetard, de schroomvallig deftige ‘professeur de bonne maison’, die zoo 'n groote genegenheid opvat voor Jozette, de grisette; het gezin Lourty en Jeanne Bonneau, enz., enz.! Wijzen wij nog enkel op het kostelijke hoofdstuk, waarin ons verteld wordt hoe vier dronkemans een kroon naar 't graf van Jean Pichar brengen of liever... niet brengen.

Dit werk is ook een groot boekhandelsucces: drie uitgaven in anderhalf jaar.

Er worden voortdurend veel Hollandsche romans in het Duitsch vertaald. Wij teekenden o.a. aan: *Der stumme Zeuge* van Top Naeff (H. Ehbock, Berlijn), *Eine Mutter* van Aug. De Wit (Id.), *Geflügelte Taten* van H. Heyermans (E. Fleischel, Berlijn), *Quia Absurdum* van N. van Suchtelen (Maas & van Suchtelen, Leipzig), *Vagabunden (Zwervers)* van G. van Hulzen (Id.), *Fragensmüde* van A. de Savornin Lohman (Id.), *Es kommt der Tag* van C. de Jong (Ehbock, Berlijn), *Heimkehr* van Melatti van Java (J. Kabbel, Regensburg). Sommige van die vertalingen genieten in Duitschland

veel bijval. *Stille Kracht* van Couperus, vertaald door gravin Wengstein, werd reeds voor de vierde maal herdrukt.

De Gids van December 11. bevat een artikel: *De letterkundige beteekenis van Albrecht Rodenbach*, dat uitmunt door groote juistheid van oordeel. Carel Scharten neemt hier eigenlijk de verdediging op van Rodenbach's dichterschap tegenover sommige van zijn Vlaamsche vereerders, die ‘over wat (hèm) zijn beste deugden lijken, gaan spreken op een vergoêlijkenden toon.’ Na aangetoond te hebben welken invloed Rodenbach onderging van de poëzie van Bilderdijk en van Gezelle, wijst hij op Rodenbach's dichterlijke zelfstandigheid, die 't best tot haar recht komt ‘in de schildering van den strijd, en in het strijd-lied.’ Heel hoog roemt hij *Sneyssens* en sommige Vlaamschgezinde zangen. ‘Voor dit allerbeste van Rodenbach's nalatenschap zijn de huidige Vlaamsche letterkundigen... een weinig beschaamd, schrijft Scharten. De dichters, verfijnde decadenten, kweekers van huiverende of zwoel-bedwelmende rhytmen en wonderlijk kleurende en geurende woorden, of wel, bloote navolgers van '80 en door dat gebrek aan zelfstandigheid te fanatieker zwerend bij al wat maar op de tachtiger-kunst gelijkt en minachtend wat daar verre van is, - hebben geen oog meer voor dit dood-eenvoudige, maar sterke woord, geen oor van dezen niet in vreemde vallen zinkenden en stijgenden, maar forschen, stuwenden, klemmenden toon.’ Vooral Leo van Puyvelde, wiens ‘Woord vooraf’ bij de onlangs verschenen uitgave van Rodenbach's werken ‘uiterst zwak, ja eenigszins laf’ geheeten wordt, heeft het hier te ontgelden. Scharten verwijt hem, dat hij gedurig terugkrabbelt als een die eerst te veel gezegd heeft. Op Van Puyvelde's lofspraak volgt te dikwijls de restrictie, dat de moderne woordkunst zooveel meer vermag dan die van Rodenbach. Scharten laat dan voelen wat ware, krachtige rhythmen, welke gansch bijzondere woordkunst er in sommige strijdliederen van Rodenbach leven. Nog die treffende woorden van Scharten: ‘Zal de Vlaamsche poëzie een toekomst hebben, zij ga ter schole niet bij hen, die zelf de uitnemende scholieren zijn van een kunst welke reeds, in Holland een schoone aanvang, al spoedig, voor een aanzienlijk deel, een einde bleek van Europeesche overbeschaving; maar hij ga ter schole bij Gezelle en Rodenbach.’ ‘René De Clercq alleen, de leerling van Gezelle, is er een eerste vogeltje van een nieuwen dag.’

De Verhandelingen en Voordrachten van F. Van Cauwelaert (Vlaamsche Drukkerij, Leuven), die hoofdzakelijk opstellen bevatten over katholieke Vlaamsche Studentenbeweging, mochten zich in een grooten bijval verheugen. Het warme, meesleepende woord van Prof. F. van Cauwelaert, dat bij het hooren zulken diepen indruk maakt,

verliest niets van zijn waarde wanneer wij het gedrukt voor ons krijgen; het blijft geestdriftig en van het bijzonder standpunt van den schrijver uit goed beredeneerd.

*De Invloed door Zuid-Nederland op Noord-Nederland uitgeoefend op het einde der XVI*e *en het begin der XVII*e *eeuw* door Mr. J. L.M. Eggen (Uitgaaf Vlaamsche Academie) is een degelijke, wetenschappelijke verhandeling over een onderwerp, dat de Vlamingen zoowel als de Hollanders steeds boeit, doch dat tot dusver nimmer zoo volledig en veelzijdig werd behandeld als Mr. Eggen het hier deed. De redenen der uitwijkingen, hunne aanzienlijkheid en hun invloed op staatkundig, artistiek, wetenschappelijk en economisch gebied worden met nauwgezetheid in dit werk onderzocht.

Een boekje, dat in de Vlaamsche onderwijswereld wellicht belangstelling zal wekken, is de *Lijst van aanbevelenswaardige boeken voor schoolbibliotheken*, uitgegeven door de 'Commissie van Advies voor Schoolbibliotheken aan Gymnasia en H.B. Scholen in Nederland.' Voor Latijn en Grieksch, Nederlandsch, Fransch, Duitsch, Engelsch, Geschiedenis, Aardrijkskunde, Natuur- en Sterrekunde en Natuurlijke Historie wordt hier een keuze werken aanbevolen zoowel voor de lagere als voor de hoogere klassen der gymnasiën en H.B. Scholen. Deze keuze werd door bevoegde personen gedaan, voor 't Nederlandsch b.v. door A.H. Geurts, C.G. Kaakebeen, Dr. J.A. Nijland en Dr. J.B. Schepers. In menig opzicht kan deze lijst ook in België benuttigd worden, o a. als aanvulling van de hier verschenen soortgelijke lijsten. (Uitgaaf van P. Den Boer, Utrecht.)

MAURITS SABBE.

Italiaanse Kroniek.

Geweldig niews! Daar werd wat roerends en ontroerends verzonnen door 'n dichter en wàt-i verzon met klaterende woorden, tweetalig uitgebazuind in *Poesia*...

Poesia, dat is Marinetti's tijdschrift en Marinetti... de uitvinder van het Futurisme: een niewe leer van Schoonheid en Geweld, de krachtige, prachtige Omwenteling die, met revolutionaire stoerheid, al 't ouwe plattredend, vergruizelend, chaotizerend, niew Licht belooft, niew levensdoel, misschien ook wel niewe geest, niew bloed en niewe wil in de oud-verkreukelde lijfjes der duizend-duizendjarige Mensheid!

Wie meêvechten wil, omgorde zich met geduld (om te beginnen 't enigst-nodige pantser, want nog ligt de strijd slechts in woorden... de rest kan lang achterblijven), en versterke bizonder z'n oortjes om niet doof te worden bij 't vernemen van al die wilde, hartstochtelike kreten, die overdreven, in wind-en-wolk-en-nietigheên vervliegende kreten van Marinetti, poëtise hoofdman der dronkene wereldveroverende kliek!

Nummers 1 en 2 van 't 5e levensjaar van *Poesia* - internationaal tijdschrift van dichtkunst en gerytmeerde proza (de beste moderne dichters van Europa schreven er hun verzen, goede critici hun studiën in) - bevatten, Januari 1909, in 't italiaans en in 't frans, de standregelen, het manifest, het doel van het Futurisme.

Daar wordt er gesproken van nachtlike wake onder moskeënlampen wier koperen koepels electrise harten hadden, evenals hun doorluchtige en doorzichtige zielen (van Marinetti zeker en z'n nachtwacht!). Eerste fraze, eerste faze! Daarna wordt ingeboren luiheid op rijke perzise tapijten vertrapt, - geredeneerd, gediscuteerd o! zoo onbereikbaar ver, ‘aux frontières extrêmes de la logique’: 't is nu de manie der poolontdekkingen; ziet gij ze bezig, geduldige lezer, die italiaanse heethoofden tusschen walmen van sterkgeparfumeerde tabak, ‘aux confins extrêmes de la logique,’ zoekend naar ‘le pôle de la Pensée’?

Dàt kan 'n killige Vlaming niet verzinnen... maar zij, zij verbazen er de wereld meê en gedurende die doorluchtige nacht schreven zij hun zottepraat op: ‘ils ont griffe le papier de démentes écritures!!’

Nu, de wereld te overrompelen met krankzinnigheid valt voor menige zot nog zoo moeielik niet!

Stijgen we even met Marinetti en z'n vriendenschaar, om niet terre-à-terre te blijven, regelrecht naar de '*bivouacs célestes'*, aanschijn vóór aanschijn met de vijandige (waarom toch vijandig! dutsige vervolgden?) sterren... om, plotseling (ik weet er de reden niet van) hals over kop terug te tuimelen in de diepten der aarde, 'seuls avec les mécaniciens dans les infernales chaufferies des grands navires, seuls avec les noirs fantômes qui fourragent dans le ventre rouge (welsprekend, eh?) 'des locomotives affolées, seuls avec les ivrognes battant des ailes contre les murs...'

Hola! dat is me wat niews! Een zatlap met vleugels, die, dom als 'n dier, tegen de muren opvliegt...o wereldveranderend Futurisme! voor 'n verniewing is het 'n rare!

Daarna komen de trams... zondvloed en zee... en stilte.....en 'n oud kanaal dat kwezelend bidt, (ja! ja!)... en de krassende beenderen van paleizen die stervende zijn in hun baarden van groen... alles even niew! en 't gebrul van hongerende automobielen!

'Allons,' roept Marinetti uit, 'partons, mes amis!... Enfin la Mythologie et l'Idéal mystique sont surpassés!' (Dat geloof ik genoeg, nà alles wat voorafgaat!) Maar 'nous allons assister à la 'naissance du Centaure et nous verrons bientôt voler les premiers Anges!... (de eerste???) Il faudra ébranler les portes de la vie pour en essayer les gonds et les verrous!... Partons! Voilà bien le premier soleil levant sur la terre! Rien n'égale la splendeur de son épée rouge qui s'escrime (!) pour la première fois dans nos ténèbres millénaires...'

M'n God, m'n God, wat 'n ellendige knoeierij van overdrijving! Wat belachelike dronkenmanspraat!... Gewawel van krankzinnigen, die denken 'n wereld te veranderen met gebruis en gebries van holklinkende woorden!

Die Fr. Marinetti, lezer, is de dertig voorbij en-i zevert onzin! Al wat volgt is bombast, onbelangrijk en opgeblazen flauw om te schateren... Zeggen dat er wederom lezers en tijdschriften zijn die zo'n gefrazel ernstig opnemen en de wacht houden *om* 't allereerst elke niewe uitzinnigheid te kunnen rondklaroenen!... En dan hun lof, en dan hun lof!

En Marinetti:

'Le grand balai de la folie nous arracha à nous-mêmes et nous poussa à travers les rues escarpées et profondes comme des torrents desséchés... Ça et là des lampes malheureuses, aux fenêtres, nous enseignaient à mépriser nos yeux...

Lezer, nù laat ik u raden...

Wat voor ogen?

Yeux de lynx?... Zienersogen?... Bedwelmende of stekeblinde ogen? Verdwaasde ogen?

Neen, neen, neen!...

'*Nos yeux mathématiques!'*

Neen, in Vlaanderen schrijft men zó idioot niet.

Leurs yeux mathématiques!

In 't italiaans:

'C'insegnava a disprezzare la fallace matematica dei nostri occhi perituri!'

Letterlik vertaald zou het zoo afgrondelik-dom niet geweest zijn.

Nu komen er nog lewen en zwarte bleek-bekruiste Dood - 'la Mort au pelage noir tacheté de croix pâles' - en gebrek aan maîtresses; en byzantijnse ringen, 'n meli-melo van italiaanse luidruchtigheden en italiaanse onzin.

En weetje wat de Dood met hem, Marinetti, aanving?

'La mort amadouée nous dÉvançait à chaque virage pour m'offrir gentiment la patte...'

Dát noem ik 'n Dood die haar wereld kent; 't zou recht plezierig zijn op zoo 'n '*niewe*' manier vaarwel te zeggen aan z'n verdroogde knoken. En dát wil ons 't Futurisme in de Toekomst bewaren!

Sterker en sterker de waanzin:

'Donnons-nous à manger à l'Inconnu, non par désespoir, mais simplement pour enrichir les insondables réservoirs de l'Absurde!...'

Toen hij die woorden plechtstatig geuit had, begon Marinetti - de grote poëet, de Ziener! - rond te draaien, rond te draaien, dolzinnig-gek als 'n... 'hondje dat naar z'n staartje hapt...'

Het staat er, lieve lezer, serieus! het staat er!

En 't verwondert me geenszins dat: 'vlan! je me plongeais, cul par-dessus *tête*, dans un fossé...' die, volgende alinea, gedoopt wordt: 'oh! maternel fossé' zeker uit kinderlik-kindse dankbaarheid omdat held Marinetti er z'n hals niet gebroken heeft...

't Was dan ook maar 'n '*fossé d'urine!!!*' En hij aan 't drinken: 'J'ai savouré à pleine bouche ta boue fortifiante qui me rappelle la sainte mamelle noire de ma nourrice soudanaise...'

De rest is even kwibusachtig gek!

En nog altijd weten we niet wat het Futurisme wel wezen of bedoelen mocht!

Dit nu staat in 't manifest:

1) ‘Nous voulons chanter l'amour du danger, l'habitude de l'énergie et de la témérité...’

't Zal wel gaan, 't zal wel gaan nadat men met zoveel lust en lekkervinden heeft opgeslorpt de pis der grachten! Dan is men niet vies of bang meer voor... de rest!

... ‘chanter l'habitude de l'énergie...’

Die gewoonte valt moeieliker dan brasserij van onzin!

2) ‘Les éléments essentiels de notre Poésie seront le courage, l'audace et la révolte.’

3) ‘La littérature ayant jusqu'ici magnifié l'immobilité pensive (eh! heb ik goed verstaan? l'immobilité pensive!), l'extase et le sommeil, nous voulons exalter le mouvement agressif, l'insomnie fiévreuse, le pas gymnastique, le saut périlleux, la gifle et le coup de poing.’

Dàt zal me 'n mooie en verheven poëzie geven, onophoudend geboksel!

't Is waar ook, de *saut périlleux* werd vergeten in de Ilias!... En dáárom juist is de Ilias géén meesterstuk...

4) Bezongen worden de schoonheid der automobielen in snelle gonzende vaart!... Die pracht is heerliker dan de *Victoire de Samothrace!*

... 7) Bezongen en verewigd de kracht alléén, de oerkracht van Natuur en Man. Geen ándere schoonheid dan in onderlinge kamp. Geen meesterstuk meer ‘sans caractère agressif.’ Altijd maar aanvallen, aanhitsen, al bleve 't slechts 'n muilgevecht!

En Marinetti schijnt te vergeten dat, zonder schrewerig rumoer en belachelik lawaai, Emile Verhaeren z'n europésen naam verworven heeft met z'n poëzie vol kracht en fierheid, met z'n grootse verheerliking der geweldige natuur!

... 9) ‘Nous voulons glorifier la guerre’... van verre, eh, Marinetti!... ‘la guerre, seule hygiène du monde’ - loop naar de maan... en blijf er! Poëten deugen niet voor den oorlog en... luidrumoerende 't allerminst! - ... ‘le militarisme (z'n tijd is voorbij!), le patriotisme, le geste destructeur des anarchistes (aï, aï, m'n vel!), les belles Idées qui tuent (!) et le mépris de la femme (!!)’

Zeg hem eens dat z'n moeder, zuster of geliefde ‘hoeren’ zijn!

Nog niet genoeg:

‘Nous voulons démolir les Musées, les bibliothèques, combattre le moralisme, le féminisme et toutes les lâchetés opportunistes et volontaires...’

Zodoende willen zij de wereld... neen, Italië, redden. Alles

kapot in hun land, alles te gruizel, alles verbaierd! En van Italia uit, de wijde wereld in! Het Futurisme alléén heeft recht tot leven... het Futurisme en z'n niewe Heiland: Marinetti...

Die Marinetti geeft zich uit als de heftigste tegenstrever van Gabriele d'Annunzio. Hij werd geboren in Kaïro en opgevoed in Frankrijk. Ook schreef hij in 't frans zijn satiris drama: *Le Roi Bombance*, gespeeld te Parijs in het Théâtre de l'OEuvre, terwijl z'n kluchtspel *La Donna è mobile* duchtig werd uitgefloten te Turijn. ‘Heerlik’ wordt zijn poëzie door de modernen geroemd en de fijne zangerigheid zijner taal geprezen.

Behalve de oorspronkelike tekst, waarvan het franse proza 'n overdreven vertolking is, vind ik in het dubbel-nummer *Poesia*, verzen van Corrado Govoni: *Viaggio nell azzurro*; - twee studiën door Paolo Buzzi: de eerste over het vrije, blanke vers van Lucini; de twede over 'n bundel verzen van Frederico de Maria, de welbekende jonge dichter. In 1883 geboren, dierf hij op 15jarige leeftijd (1898) z'n eerste boekje prijsgeven aan de critiek. 't Was 'n orientaalse novelle, òverrijk aan kleuren, romantisme en overdreven paganisme. Rond de twintig, liet hij z'n eerste bundel verzen: *Voci (Stemmen)* verschijnen, een poëem der natuur. Goedgunstig toonde zich in 't algemeen de critiek. Veel kracht en veel gevoel lag er in 't jeugdig werk van de jongeling, 'n verspillen van kleuren ook en soms valsheid in de mengeling der tonen. Maar dat hij poogde zich los te rukken van de overheersende procédés, de manier van Gabriele d'Annunzio en Giovanni Pascoli, dàt prezen bewonderaars en bedillers eenparig.

Kwam 't boekje: *Le Canzoni Rosse*. En vooruit z'n persoonlikheid! Verniewing van versmaat, verniewing van rytmus en stijl! Ten hoge verheven, geboord in de grond; lof walmde te zwaar, schier verstikkend; blaam sneed te vinnig, te vijandig-scherp. Weinig de twintigjarige dichters die zulk 'n volle oogst van verering en afkeuring mochten vergâren.

In de *Nuova Parola*, Luigi Capuana; - in de *Nuova Antologia*, Luigi Pirandello; - Maurice Muret in de *Journal des Débats* gaven eerlik-verdiende lof.

1907 verscheen: *Interludio classico;* 1908, *La leggenda della Vita*, steeds volgehouden poging tot zichzelf-zijn. En, alhoewel-i niet altoos de ouwe mefoden verwerpt, de ouwe rytmen dikwijls bewaart (hij wil niet afbreken heel en gans met 't goede en 't schone ten leven verewigd door z'n voorgangers zo in beeld, zo in woord), immer toch blijft-i z'n doel: loutering en verniewing in gedachten en vormen, getrouw, blijft-i bovenal zichzelf. Want alle dichters die met anderen kunnen vergeleken worden om hun vinding, om hun uiting, om hun

rytmen of expressie... dàt zijn de middelmatigen, beweert hij, dàt zijn in-waarheid de Niet-dichters, rijmelaars of knoeiers met de taal: de grote alléén openbaart 'n eigen kunst in zelf-gevonden uiting. Al wat groot en heerlik is ontroert hem: de grote overweldigers en de grote veroveringen, en hij bezingt in warme strofen de glorie der Gedachte!

Of *De Maria* gàns en ècht muzikaal is, betwijfelt Paolo Buzzi. *La leggenda delta Vita* dunkt hem dikwerf méér beeldhouwkunst, méér kunst en knapheid van schilderen dan hoogstijgende breedgolvende muziek. Nòg ontbreekt hem diepte. Maar de siciliaanse dichter is jong en vol krachtige moed, hij weet waarheen hij wil, hij zal leren het leven bezingen met volgehouden gloed van passie en diepzinniger waarheid.

Antonio Beltramelli, schrijver van *I conti di Faunus*, is niet diep of krachtvol van verbeelding en gedachte, maar zijn poëzie is 'n kunst vol zachtheid en veel wemoed, waarin bezongen worden de primitieve roerselen en reine aandoeningen der forse natuurmensen: gevoelens die men gewoonlik in gans het werk van Beltramelli, de jonge dichter van Romagna, weervindt. De Faunus-god neemt in diens verzen de plaats in van de god Pan. ‘Geluisterd heb ik naar de stemme van Faunus, die mij zin tot zang en ook menige raadgeving schonk.’ d'Annunzio's toon schatert hier en daar als 'n wanklank door de naïef-eenvoudige verzen van Beltramelli en òvergezocht is vaak de wijze waarop de Faunus z'n denkbeelden en raadgevingen uitdrukt.

Beltramelli's doel blijkt *eenvoud* en *naïeveteit* te willen brengen in ons modern geleef en gesloof, onvervalste liefde voor de Natuur. En soms scheurt er 'n schrille schreeuw van bijtende ironie los die, één stond, de kalme rust verstoort van zijn gewild goed-naïeve verzen.

Enrico Cavacchioli - een der besten tussen de jongeren - gaf ons *le Ranocchie turchine (De blauwe kikvorsen)*. Hij heeft over taal en vorm 'n bizondere meesterschap en opmerkenswaardig z'n ritmise beeldspraak en poëtise pracht. Bezigt met voorliefde stafrijm en halfrijm: alliteratie en assonancie.

Tot voorbeeld volgend dubbelvers getrokken uit de *Ballade der Gnomen*:

> Or sibili e zirli fra trilli e strilli acutissimi e fischi!
> All'ombra di triati lantischi, li gnomi in arcione sui grilli cavalano.

Voorliefde, men ziet het, die al te makkelik ontaarden kan in overdreven gezochtheid.

Enrico Cavacchioli behoort tot de groep der Milanezen. In de *Blauwe kikvorsen* verschuilt hij zich achter 't symbolisme om zowat

iedereen aan te vallen. Evenals Marinetti stormt-i soms heftig tegen d'Annunzio los.

Amalia Guglielminetti, jonkvrouw, bezingt in ‘terza rima’ een liefde die geen sluiers kent. Bar en naakt verheerlikt zij hàre liefde en geeft ons 'n klare visie van eigen leven en gevoelens. *Le Seduzioni* is de titel van 'r boek. Poëem toegewijd aan de ziel en het vlees van haar die, met 'r vrije gedachten en neigingen, met onverschrokkenheid alléén gaat door de wereld. Zinnelik haar passie, wellustvol; het sexueel mysterie durft zij beschouwen zonder blos of schaamte. Zij is 'n vrouw die 't zingenot niet laakt. Toch beeft er somwijlen 'n angst in haar lied en de droefheid van véél levensernst. Trots treurnis die heur ziel omfloerst, - rasheenvliedende ogenblikken, - overheerst haar mannelike wil, verlangt zij de vreugd, verzucht haar poëzie naar 'n leven vol vruchtbarende blijdschap. Passie en wilskracht zijn de kenmerken van haar lyrisme.

Zachter, meer vrouwelik van aard toont zich Vittoria Pompilj Aganoor. *Leggenda Eterna* vestigde heur roem. Onlangs verscheen de niewe bundel *Nuove liriche*.

Bij haar steeds wàre, zoniet immer hoge, inspiratie. En onverbiddelik vorst 'r mijmerende geest naar de ondoorgrondelike tegenstrijdigheden tussen de heerlike Idealen welke de dromende dichterziel in wondere gepeinzen en troostvolle verbeeldingen als waarachtige werkelikheid schept en de treurige nuchterheid, het wreed-ontgochelende in de gebeurtenissen van het leven. Dit ‘grübeln’ was immer de essentie harer poëzie. Vittoria Aganoor bezit 'n talent van wondere ontroeringskracht en oorspronkelikheid in het merendeel harer gedichten.

Welluidend de zachte cadans harer verzen, zich verinnigend met het zachte harer gevoelens, melodieus de rytmen harer ongezochte poëzie. Zij is diepzinniger dan Ada Negri, de tedere, doch sterke vrouw, wier liefde tot de armen, de verdrukten, de kinderen niet zelden overslaat tot pathos; Aganoor is ook fijner, bedwingt met meer sterkte en zekerheid haar taal. Toch wordt heur romantisme door enkele critici te scherp gelaakt en onlangs nog haar poëzie door Ricciotto Canudo, verslaggever voor de italiaanse letterkunde in de *Mercure de France*, als ‘onbeduidend’ geschetst.

Zeker, Vittoria Aganoor is niet ultra-modern; zij zelve wil zich niet vergelijken met een Carducci, of d'Annunzio, of Giovanni Pascoli! Doch heur kunst is wáár en ongeveinsd heel-en-al. Die *oprechtheid* van gevoel en uiting beide werd geprezen door 't grootste getal der ‘kritikerende lui’ welke niet oordelen en veroordelen naar 'n leer of 'n school, doch 'n dichter en diens werk beschouwen en bestu-

deren op zichzelf en voor zichzelf, ernstig en oprecht. Bij hen geen mom van boertige, ijdele praal, geen hiëratise houding van nuffige jong-alwetendheid, pose en nog eens pose, geverniste domheid en waanzin!

Véél en ernstig-liefhebbend heeft zij de grote dichters, haar voorgangers, ingestudeerd; rijkdom en meesterschap veroverd: rijkdom van vormen en rytmen, meesterschap over haar eigene aandoeningen. Daarom blijft zij zichzelve, oorspronkelik; nergens bedelt zij bij anderen geveinsde gevoelens: haar eigen hart is de énige bron harer zachtst-roerende poëzie.

Dichteres van liefde en innig zieleleven ook, schetst zij - wanneer het hart in eenzaamheid gaat treuren en de overwegende geest het leven analyzeert - het verborgen woelen en bruisen onzer driften, 't onvatbare, 't onbegrijpelike onzer stemmingen die zo tegenstrijdig veranderen in één ogenblik; - ziet zij, in pijnliken ernst, heur stervende vader op 't doodsbed, terwijl onbewust de dartele zusjes stoeien in de tuin; - scherpt ze hare woorden om 't onrechtvaardige en onwaardige te striemen in veler gedrag; of, sidderend voor het mysterie der Dood, erkent zij de ijdelheid onzer ijdele passies... zo broos als de Wil die niet kàn overwinnen; - vol ragteêre opmerkingsgave beschrijft zij in een herdersdicht de lieflachende Natuur of droomt, in bezielde Verbeelding, van vroegere Romeinse Grootheid en Macht.

Vittoria Pompilj Aganoor kon soms héél innig, héél fijn denken en nuanceren, ontroeren met woorden van eenvoud... Mocht zij weldra 't vaak wat overdreven romantisme in haar Dichtkunst bedwingen!

Twee zijn er, nà Giosuè Carducci's dood, tussen de moderne italiaanse dichters, welke bizondere kennis en bewondering verdienen: Gabriele d'Annunzio en Giovanni Pascoli.

d'Annunzio, romanschrijver, novellist, dramaturg, dichter; de man der hoogschallende woorden en dikwerf tot het uiterste overdreven gevoelens; de zanger der wellust, de vergoder der liefde in haar vurigste, pijnlikste hartstocht. Trots al z'n gebreken groot, 'n machtige figuur in de geschiedenis der italiaanse letteren en die - ik vrees het - toch nooit een wereldfiguur worden zal. O, geen ‘moderne Dante’ - van vèrre niet - zoals André de Ridder hem eenmaal noemde, indien 'k mij niet vergis, in *Vlaamsche Arbeid*. Daar wordt wat méér vereist dan bruisende stormval van woorden in hallucinatie van wellust en liefdedrift, om 'n Dante te zijn! En eerst en vooral beperking, nogmaals en nogmaals beperking, 'n *algemene* en diep, juist doorgrondende kennis van karakters en harten,

'n fijne analyze der meest verholen geheimnissen der verschillende mensenzielen. d'Annunzio schittert slechts in het schilderen der wellust, in het beschrijven (bezingen ware beter gezegd) der vurige, blinde macht van pijnigende liefdedrift of bloeddrift en schijnt de zuiverste beweegredenen, de zoetste roerselen van reine harten nooit begrepen te hebben. Dàt konden de groten! Dàn geniale eenvoud en zelfbeheersing die alle hoogste, uitstekende vernuften heeft gekenmerkt, hen verheffend boven het peil der besten. Zó, bij de Grieken, Sofocles, Aristoteles, Plato en de machtige geest die de zangen van 'n Ilias vergaderde en kon samenweven tot het Meesterstuk aller ewen; zó Augustinus, wiens klemmende Rede méér voor het kristendom won dan veel nutteloos vergoten bloed; - zó Dante, Shakespeare en Göthe, die men onmogelik scheiden kan om hun universelen invloed op ons aller geestesleven. Bij hen vergeleken, staat een d'Annunzio nog als 'n kleine figuur te midden van reuzen.

Liever breng ik hem - om de macht van z'n woord, om het overheersen in z'n werk van 't geweld der driften - nabij Hugo, Verhaeren, Swinburne of Querido. Dezelfde maîtrise, dezelfde gebreken. Vaak 'n monotonie van bombast, 'n overdrijving van dezelfde procédé's om te verbazen, te overbluffen, de lezer machteloos te slaan, hem verdovend door gedruis van klank en geklater van woorden. Vermoeienis komt en 't prachtigste lyrisme laat onverschillig of geeft 'n indruk van wrevel en pijn.

Met korte woorden wil ik d'Annunzio's werk omvatten.

Als louter lyris dichter (dàn viel hij zo erg niet in bombast en overdrijving: zuiverder is meestal zijn poëzie, de nuancering subtieler) gaf hij ons: *Canto Nuovo*, met diens *Intermezzo* van klassieke schoonheid; *l'Issottéo, la Chimera*: de sonnetten zijn er gaaf, technis beschouwd, schier volmaakt, doch er is gebrek aan waarheid van gevoel, het wellustige overheerst; *Poema paradisiaco*, waarin die prachtige, bewonderenswaardige *Odi Navali; - Elegie romane;* de twee bundels zijner *Laudi*, waarvan het eerste gedeelte bizonder: ‘Laudi del Cielo, del Mare, della terra e degli Eroi’, om hun overdreven-regelmatige versbouw, hoe afgewerkt hun plastiek, tóch vervelen weldra en daarom geen grote bijval genieten mochten.

Als dramaturg: *Francesca da Rimini*, een treurspel van schrikwekkende passie: de aanroeping en schildering van 't vuur is er als 'n bizonderheid te vermelden; - *La figlia di Jorio*, treurspel, waarin d'Annunzio bewezen heeft dat hij ook eenvoudig schrijven kan, al woedt er 'n ontembare, vernielende drift; - *la Nave*, 'n italiaansvaderlandse tragedie; - *La Fiaccolo sotto il moggio*, bekwam bij de opvoeringen weinig toejuiching; - la *Città morta* - la *Gioconda* -

la *Gloria - I Sogni delle stagioni* en *Più che l'amore*: dit laatste treurspel leek 'n fiasco.

Als romanschrijver: *Il tronfo delia Morte*, z'n meesterstuk; *Il piacere; l'Innocente; le Novelle della Pescara; il Fuoco; le Vergini delle Roccie;* voorts: *don Episcopo, la Madre folle* (roman van wellust en bloedschennis), *Terra Vergine;* thans werkt hij wederom aan 'n niewe roman: *Misschien ja, misschien neen*, of iets van dien aard.

Overal de grote gebreken: overdrijving van gevoelens, overdrijving in de beschrijvingen der wellust, overdrijving in taal: te véél woorden en te veel geklater. Geen lezing voor onontwikkelden of zenuwachtige lieden!

Het laatste dichterlik werk van Gabriele d'Annunzio is het treurspel: *Fedra*.

Schrikwekkende tragise visie van bandeloze drift, verterende zinnekoorts. In haar ziel, in haar vlees wordt de heldin gepijnigd, slavin der wraakgierige Afrodite. Zij is het, Venus, die gàns het treurspel leidt. Tegen haar, doch vruchteloos, schreewt de verliefde heur walging, heur haat:

> Godin, wat verlangt gij van Fedra? Onbarmhartig
> Wild beest met uw laag grimmig voorhoofd,
> Bijzit van de baardeloze!

Vergeefs! Venus vervolgt haar met schandige liefdeverlangens.

Fedra, in d'Annunzio's treurspel, is niet meer de rampzalige lijderes die de wijsheid bemint, zij die in Euripides' dicht antwoordt met strenge en edele spreuken; in háár ziet d'Annunzio het wezen dat in zich besluit het onveranderlik fatum van Hellas, het noodlot van kunne en bloed dat Klytaemnestra vermoordde en CEdipous, de koning, verblindde. Zó zag de jonge duitse treurspeldichter, Hugo von Hoffmansthal, in herniewde schepping, zijn *Electra* verbrijzeld door de roes der zinnen. Zij lijdt verschrikkelik door onthouding; zij voelt in haar lichaam schokken de jonge begeerten van 't bloed, zij voelt haar verzengde natuur schrewen naar voldoening, maar zij màg niet, zij màg niet, en hitst heur zuster, schroomvallige Chrysotemis, tot huwelik aan: zij voelt moeder-noodwendigheid in háár en wil slechts de moeder zijn van heur zusterkind. Evenals bij de Duitser is bij de Italiaan het lyrisme overheersend; 't ganse treurspel van d'Annunzio is vuur, bronstigheid en gehinnik van drift.

Hippolyte doodt zijn moeder niet. Hij vertrekt. Fedra bedriegt heur gemaal, klaagt de zoon van echtbreuk aan. Theseus

vervloekt hem en roept over hem de wraak van Poseidoon. Hippolyte sterft, getroffen door de straffende god.

En nà de dood van Hippolyte, dooft de vlam der schandliefde in het hart der moeder. Dan komt zij de onschuld van haar zoon bekennen, evenals bij Racine. Doch zij brengt geen zelf verontschuldiging bij, kent geen schaamtegevoel over haar bloedschennende passie en vreest den echtgenoot, Theseus, niet meer. Nù herdenkt zij haar groot lijden en de pijnen die haar gereinigd hebben van alle schuld. Bleek, aanroept zij de godin der dood, Artemis de Reine. Een straal der Maan, goddelike pijl, wondt de koningin en Fedra valt dood op het lijk van heur zoon, ‘U toelachend, o sterren, bij 't aanbreken der Nacht; zij, d'onvergeetlike Fedra, nog eenmaal, vooraleer ze sterve, vervloekte Venus verwensend...’

In de *Episoden*, door de personen verhaald, schittert de hoogste lyrise vlucht: zij werd hevig gelaakt, om de overdrijving van enkele gedeelten, door de italiaanse critiek. En in een *Rerum insignium Index*, worden u door d'Annunzio zelf de bizonderste gebeurtenissen aangeduid: Capanea's dood; Helena's dans vóór 't altaar van 't offer der Efeben, het bekroonde lijk - en andere méér.

In 't algemeen (laat ons de afgunstige critiek ter zijde laten) wordt d'Annunzio beschouwd als de grootste levende dichter en prozaïst van Italië. Vóór alles bezit hij de geest van adaptatie. Het beste deel van z'n werk: dicht en ondicht, kan worden afgeleid vàn en wedergebracht tot de meest beroemde en meest verscheiden schrijvers onzer tijden: Zola en Anatole France, Tolstoï en zelfs Bourget voor de romans; Maeterlinck en Ibsen voor de schouwspelen (één sprekend voorbeeld: *La Citta Morta*); en de geest der moderne franse dichters vindt men weerom in d'Annunzio's lyriek. Shelley en Walt Whitman's invloed kan men insgelijks erkennen in de poëzie van d'Annunzio. Maar, alhoewel navolgend van verre, zich eigen makend de denkbeelden en procédé's van tijdgenoten, bewaart-i toch zijn oorspronkelikheid door de wondere schoonheid en pracht en dikwerf schier volmaaktheid zijner zangerige taal (wie kan, eenmaal gelezen, enkele hoofdstukken uit *Il trionfo della Morte, Il piacere* - sommige lyrise brokstukken uit *Francesca da Rimini* vergeten?); door de ontembare en steeds hernieuwde gloed en de levendigheid zijner verbeelding; door het subtiel verwikkelde zijner antiek-moderne plasticiteit. Al wat hij neemt en ontleent, vervormt-i, maakt er aldus *zijn - zijn eigen* - werk van en dáárin ligt de kracht en de oorspronkelikheid van d'Annunzio.

Giovanni Pascoli, virgiliaans dichter van akker en landbouw, zon, bergen en wateren, van krachtvolle, maar eenvoudige mannen.

De griekse mythos wil hij verlevendigen en schreef daarom o.m. die wondervolle *Reis van Odusseus*, een lied van erkentenis, in wonderfijne rytmen 't moderne leven bezingend, als 'n groots geschenk opgedragen aan onsterfelik Hellas! Dichter van oprechte vaderlandsliefde in de vermaarde *Canzoni di Re Enzio*, een epos vol symboliek en meesterlike evocatie der middenewen met hun overdreven liefde en schrikwekkende haat, hun strijd en akelige wreedheid. Die evocatie, dat herroepen van langvervlogen tijden, is vol tederheid; niet de geest alleen, het hàrt van de dichter bizonder wordt door die verre herinneringen hevig ontroerd. 't Is ook veeleer het inwendig, 't innerlik leven, met al de oude glorie, de oude ziel van z'n volk dat G. Pascoli herrijzen doet in het symbool van een man en een stad: Enzo en Bologna. De laatste overwonnen *man* die bezwijken moet voor de *vrouw*: een krijger vóór de roomse kerk.

La *Canzone del Carroccio* is de éérste zang van 't symbolis heldenlied, daarop volgt la *Canzone dell'olifante*, de hoogste verheerliking van 't italiaanse ras.

Ofschoon in de twede zang de kunst van Pascoli subtieler, de beelden fijner, beter gekozen de vergelijkingen, de taal ook krachtiger schijnt, moet men bekennen dat niet overal in 't epos wordt volgehouden de vervoerende poëtise geest: bouw en schikking blijken menigmaal zwak, bizonder in *la Canzone del Carroccio*. Doch z'n werk, in 't geheel, is 'n werk van schoonheid. De muziek der meeste verzen, rijk aan klanknabootsing en bekorende melodie, roerend vooral door de Liefde: énig-grote Bezielster van de Dichter. En hij heeft bewezen dat hij niet alleen akkers en tuinen, huiselike vreugde en landelike min kon bezingen, maar ook bij machte was, zonder uitbundig geschreew en nutteloos bombast, hoger tonen aan te grijpen... en welgelukkend volharden kon.

Zelfs in de beste zangen van Carducci vond men meestal de historicus weêr - en dààrom blijft-i lauw, is niet meer hóógopstrevend zijn poëzie, soms zwaar van prozaïsme: Geschiedenis vaak Dichtkunst verdrukkend. Pascoli's Muze is subtieler, met méér siddering van genot, met levender aandoening bezingt hij in z'n nationaal Epos het einde van een Rijk.

Ook d'Annunzio werd machtig aangegrepen door Roma en heur *fatum*: zijn pathos is méér aesthetis, minder door de historie onderdrukt; zoo was zijn kunst nog fijner, bleef-i méér zuiver lyris dan Carducci, beider grote Meester.

Als romanschrijvers: - o, iedereen hoorde spreken van Matilde Serao, sinds 'r beruchte *Paese di Coccagna* en 'r vondst in *Dopo il Perdono:* - ‘Maar Kristus-zelf (zei de vriend) heeft aan

de overspelige vergeven!' - - ''t Is zo' (luidde 't treurig antwoord) - 'doch die overspelige was *zijne vrouw* niet!' - Zo'n uitvinding maakt u wereldberoemd! Heur roman *Evviva la Vita*, die de jaargang 1909 der *Nuova Antologia* begint, vertelt ons de jacht naar de rijke héritière; 'n droevig - - àl te droef-wenerig verhaal van passie en ontgocheling, waarin twee vrienden door hun gebrek aan oprechtheid het ongeluk hunner verloofden veroorzaken en zèlf zedelik tenondergaan, Te lang, in 't algemeen, de beschrijvingen; te veel herhalingen derzelfde gedachten in dezelfde woorden. een middel dat met 'n soort ziekelike voorliefde door Matilde Serao gebruikt wordt om hevig te ontroeren en dikwerf (méér dan nodig!) z'n doel mist om de 'gewildheid', de overdrevenheid van 't procédé: zó wordt bladzijden, bladzijden lang haar stijl vadsig, spierloos, getrokken en gerokken tot vervelens toe. En te veel, te schreiend veel sentimentalisme... 't is er vaak zo jankerig in 'r romans... zo 'n makkelike, behaaglike... maar soms zo 'n onbeduidende kunst!

Grazia Deledda, wat monotoon van kleur, wat eentonig in haar psychologie, bezit méér kracht; haar helden zijn forser en woester: natuurmenschen die zich moeielijk bedwingen; de schrijfster geeft hun een ziel met een wil.

Dora Melagari, Antonio Fogazzaro, wijlen de Amicis, - namen die iedereen kent; duitse en franse tijdschriften nemen hun romans en novellen gretig op: men leest met genoegen en - wonder? - hèrleest ze niet meer.

Enrico Castelnuovo gaf ons *I Moncalvo*, moderne geschiedenis van 't gouden kalf, waarin vaderlandsliefde, gehechtheid aan de huiskring, familieëer, geluk, elke zoetere neiging des harten, àl wat de mens verheft en grootmaakt, laffelik opgeofferd wordt aan 't geld. Een pijnlike roman, geschreven ernstig en eerlik, met krachtige en zelfbewuste kunst.

G. Anastasi: *El dorado*, zedenroman; 't geld speelt ook hier de vernederende hoofdrol. 't Werk is sterk beïnvloed door Zola's *L'Argent*.

Luciana Zuccoli, sobere, gevoelvolle verteller, die de roerendste dingen verhalen kan eenvoudig, pakkend, snel. Geen langdradigheid, geen overdrijving. Zijn roman *Farfui* - oorspronkelik, kernig - is de roman van een kind, de korte, aangrijpende geschiedenis der rijke burgerij.

Nòg mag ik noemen Alfredo Oriani, Edoardo Calandra, Alfredo Baccelli, bekend door z'n twee romans: *Het doelwit; - In de schaduw der overwonnenen (nell' ombra dei Vinti);* de siciliaan Giovanni Verga, wiens meesterstuk *I Malavogli* vertaald werd in

't duits, frans en engels; - Marescotti (*l'orribile fascino!*) - Giuglio de Frenzi (*Il lucignolo dell' Ideale*); - en eindelik *la Camminante* van Giustino Ferri, het droef verhaal der arme zonderlinge vagabondérende vrouw, die - één ogenblik - opgewekt door de Liefde, het geluk en de vervoering der blijdschap mag kennen, om... verlaten, eenzaam, de blinde wegen van haar vroeger leven met prangender droefheid te begaan en voor altoos te verdwijnen in raadselachtig duister. Boek van donkere, geheimzinnige schoonheid.

Aldo de Rinaldis schrijft 'n kritis werk naar het woord van Helio: ‘la critique est la conscience de l'Art’. Dit werk voert ten titel: *la Coscienza dell' Arte.* Maar... 't en verspreidt geen niew licht.

Benedetto Croce geeft zijn *Estética*, doch hij bezit de welsprekendheid en het lyrisme zijner beide voorgangers niet: Francesco de Sanctis, de criticus - en Giovanni Bovio, de wijsgeer. Men beweert zelfs dat zijn lessen over de Letterkunde der XIXe eew veeleer de blote opsomming zijn van 'n kroniekschrijver dan het fijndoordachte oordeel van 'n zelfdenkende criticus.

Felice Torro, in zijn *Studi francescani*, onderzoekt de oorsprong van het franciscaans ideaal.

R. Barbiera, in *Polvere di Palcoscenio* (2 delen), bestudeert de werken van Giacometti, Ferrari, Marenco, Cavallotti, Torelli, Giacosa, Gallina, Verga (van 1880 tot 1901), de wording en voortgang van 't italiaans toneel, de verhouding van 't publiek tegenover bovengenoemde schrijvers, hun invloed op de tijdgenoten en andere zéér belangrijke vraagpuntjes meer.

Onlangs las men in de *Revue des deux Mondes*: *Mes filies*, 'n roman van Dora Melagari, en *La Nuova Antologia* verrast tans haar lezers met Grazia Deledda's *Sino al Confine*, roman die reeds in Januari 1909 in de *Süddeutsche Monatshefte* van München, onder de titel *Bis zur Grenze* verscheen.

Een niew, met platen en afbeeldingen opgeluisterd tijdschrift: *La Modernissima*, verschijnt maandeliks te Napels. Z'n doel: ons op de hoogte houden aller moderne geestesstrevingen van het mensdom. De bizonderste dingen zullen bondig vertaald worden in het frans en in het engels... Lang leve 't! Wij wensen *Modernissima* ouwer dagen dan z'n voorganger: engels-frans-duits *Cosmopolis*, ras vervlogener gedachtenis.

Hasselt, November 1909.

J.M.

Willem de Zwijger

Willem de Zwijger deelt in zooverre het eigenaardig lot van eenige der allergrootste historische personen, dat niet alleen zijn leven en streven een buitengewonen opgang gemaakt en een invloed uitgeoefend heeft die zich nog lange jaren na zijn dood kon doen gevoelen, maar ook dat zijn karakter en zedelijke waarde door de geschiedschrijvers zoowel als door zijne tijdgenooten op de meest uiteenloopende wijzen is opgevat, beoordeeld en verklaard.

De eenen hebben den held van den Nederlandschen worstelstrijd tegen Spanje hartstochtelijk opgehemeld en zelfs vergood, zijne betere hoedanigheden alleen in het licht gesteld en zijne gebreken in de schaduw gelaten, hem zelfs talenten en deugden toegeschreven die hij niet of althans niet in zulke mate bezat; volgens hunne meening zweefde hij om zoo te zeggen boven de gebeurtenissen, die hij geheel zou beheerscht hebben. Zoo werd hij door zijne bewonderaars verheven tot een ideaal van edelmoedigheid en goede trouw, onpartijdigheid en zelfopoffering. Anderen weer hebben zich van Willem van Oranje het tegenbeeld voorgesteld: zij hebben dienzelfden man aan de verachting prijsgegeven, hem als een verrader van vorst en vaderderland aan de kaak gesteld, hem als een bestrijder van het geloof geschandvlekt, met één woord, hem bijna met den geest des kwaads vereenzelvigd. Deze verguizers hebben hem alle edele gevoelens ontzegd en al zijne woorden en daden van eene onverzadelijke heerschzucht en eene buitengewone hebzucht afgeleid.

Tusschen die twee uiterste oordeelvellingen over den prins van Oranje laat zich een reeks andere rangschikken, die min of meer naar dezen of genen kant overhellen, naarmate ze van schrijvers uitgaan die tegenover de gevolgen van den Nederlandschen opstand tegen Spanje gunstig of ongunstig gezind zijn.

Nu is het inderdaad wel moeilijk deze omwenteling van een volstrekt zuiver en onpartijdig standpunt uit te beschouwen, juist omdat de maatschappelijke en zedelijke vraagstukken van de 16de eeuw zooveel gelijkenis schijnen op te leveren met die van onzen tijd, en omdat wij onze hedendaagsche denkbeelden zoo licht als maatstaf gebruiken bij het beoordeelen van vroegere gebeurtenissen.

En nochtans, bestudeert men van naderbij de oorzaken en het verloop van den opstand in de Nederlanden, dan ziet men alras hoe diep het verschil is tusschen de toestanden en begrippen waaruit die oorzaken voortvloeiden, en de toestanden en begrippen van onze hedendaagsche maatschappij; en dan komt men tot de overtuiging dat er inderdaad in de drie laatste eeuwen eene machtige evolutie heeft plaats gegrepen en dat aldus de persoonlijkheid van den Zwijger niet onder onzen huidigen gezichtshoek mag beschouwd worden. Op die wijze alleen kan men de beteekenis van dien man naar de juiste waarde en naar de mogelijke onpartijdigheid schatten.

* * *

Willem was geen ‘geboren’ prins van Oranje. Hij behoorde tot eene oorspronkelijk Duitsche familie, - die van Nassau, - wier bezittingen, grootendeels ten Oosten van den Rijn, aan beide zijden van de rivier de Lahn gelegen, bijna alle rechtstreeksche leenen waren van het Keizerrijk. Hij behoorde tot den stam van Nassau-Dillenburg, die tot in de 13de eeuw opklimt.

Reeds in de eerste helft der 15de eeuw waren de goederen van dien stam aanzienlijk vermeerderd door de erfenis van Johanna van Polanen en Breda, laatste vertegenwoordigster van haar huis, die Engelbert I van Nassau huwde. Zoo verwierf de Nassausche familie in de Nederlanden eene groote macht, die gaandeweg nog toenam door de nieuwe goederen, die rijke huwelijken aanbrachten, en door de betrekkingen, die hare leden aan het hof van de regeerende vorsten, de Bourgondische hertogen, verkregen.

Engelbert II, die Breda tot zijn hoofdkwartier gemaakt had, bracht zijn leven in den dienst van Karel den Stoute en van zijne opvolgers door en had een gewichtig aandeel in de belangrijkste poli-

tieke onderhandelingen van zijn tijd. Hij mag de staatkundige voorganger van den Zwijger genoemd worden.

Hij werd nog overtroffen door zijn neef, Hendrik, die vooral werkzaam was in de Nederlanden en die in Duitschland het grootste deel van zijn erfgoed aan zijn broeder Willem afstond. Als raadgever van keizer Karel V, werd hij met zeer gewichtige diplomatische zendingen belast en oefende hij een grooten invloed uit op de algemeene staatkunde van zijn meester. Dikwijls werd hij naar het Fransche hof gezonden, hetgeen hem de gelegenheid gaf met de voornaamste Fransche edellieden in betrekking te komen. Na den dood van zijne eerste vrouw huwde hij de zuster van Philibert, prins van Oranje-Chalon, en liet een zoon na, René, die door dezen laatste, bij gebrek aan mannelijke nakomelingen, als legataris benoemd werd. Zoo kwam het dat de titel van prins van Oranje in het huis der Nassau's overging (1530) en de wapens van Oranje en Chalon met de spreuk: '*Je maintiendrai Chalon*' versierden van toen af het reeds zoo gevulde wapenschild der Nassausche familie.

Aan de zijde van Karel V streed René met buitengewone dapperheid tegen de legers van den Franschen koning, en kon dan ook moeilijk zijn vorstendom tegenover den onwil van dezen handhaven. Hij stierf zeer jong, maar vóór zijn dood had hij de voorzorg genomen zijn uitersten wil door den keizer te laten goedkeuren: al zijne bezittingen liet hij na aan den oudsten zoon van graaf Willem van Nassau, aan zijn kleinen neef Willem, denzelfden die het aanzien van zijn stamhuis zoo buitengewoon zou doen toenemen en die wereldberoemd zou worden onder den naam van 'de Zwijger'.

Willem werd den 24 April 1533 te Dillenburg geboren. Hij was de eerste zoon van Willem van Nassau en Juliana von Stolberg, eene overtuigde Lutheraansche. Zijne eerste jaren bracht hij door te Dillenburg, te midden van jonge edellieden uit andere vorstelijke huizen, die hunne opvoeding aan het Dillenburgsche hof voltooiden. Toen hij zijn elfde jaar bereikt had, verkreeg hij de erfenis van zijn neef René; zijn vader verbond er zich toe tevens den wil van den keizer uit te voeren, die bij de goedkeuring van het testament van René bepaald had dat de jonge erfgenaam aan zijn hof zou worden opgevoed. Alhoewel protestantschgezind en met eene vrome protestantsche vrouw gehuwd, wilde

Willem de Oude de gewichtige belangen van zijn huis aan de Hervorming niet ten offer brengen en aarzelde dan ook niet, - met het oog op de toekomst van zijn zoon, - dezen in een land te laten opvoeden waar hij verplicht zou zijn godsdienstige voorschriften te volgen, die hij zelf afkeurde. In 't begin van de lente van het jaar 1545 leidde hij zelf den jongen prins naar Breda, waar hij hem in het prachtig slot der Nassau's huisvestte.

Karel V schijnt eene bijzondere zorg aan de opvoeding van den knaap te hebben gewijd; hij betuigde eene groote belangstelling in den jongen vorst, die de aanzienlijkste van den Nederlandschen adel was, en gaf hem tot voogden den coadjutor van den aartsbisschop van Keulen, den keizerlijken kamerheer Jan van Merode en Claude Bouton, heer van Corbaron, die tevens tot gouverneur van den prins aangesteld werd, maar later (1550) in die hoedanigheid vervangen werd door Hieronymus Granvelle, een jongeren broeder van den toekomstigen kardinaal.

Toen de prins zijn negentiende jaar bereikt had, huwde Karel V hem aan eene rijke gravin, Anna van Egmont, dochter van een zijner dapperste veldheeren, Maximiliaan Egmont, graaf van Buren. Het huwelijk werd gesloten in 1551. Van toen af genoot Willem de bijzondere gunst van de landvoogdes, Maria van Hongarije, en van den keizer en vertoefde dikwijls aan het Brusselsche hof. Hetzelfde jaar werd hij benoemd tot kapitein van eene ruiterafdeeling van 200 paarden en zoo begon hij eene militaire loopbaan, naar het voorbeeld van al zijne voorouders en van de meeste edellieden van zijn tijd. Hij bekleedde weldra, aan het hoofd van verschillende troepen, moeilijke posten in den zoo wisselvalligen oorlog dien de keizer te voeren had tegen Maurits van Saksen, zijn vroegeren bondgenoot, en tegen Hendrik II (1552). Twee jaren later vertrouwde de keizer hem het aanwerven en de leiding van een regiment en in 1555 de gewichtige betrekking van hoofdcommandant over het Maasleger. Willem verdedigde zich duchtig in de omstreken van Givet tegen de Fransche troepen, die door ervaren veldheeren aangevoerd waren, en gaf uitvoering aan het ontwerp van den keizer: de bedreigde streek met eene reeks forten te beschermen. Niettegenstaande de grootste bezwaren, zooals hongersnood en pest, die vele soldaten wegmaaiden,

behaalde hij enkele voordeelen en liet hij de vestingen Charlemont bij Givet en vooral Philippeville tot versterking van de Nederlandsche grens optrekken.

Zoowel in oorlogs- als in vredestijd onderscheidde hij zich door de prachtige feesten, die hij voor zijne vrienden en kennissen aanrechtte. Hij hield bijzonder van banketten, welke dikwijls in slemppartijen ontaardden. Philips II, die ook op eene goede keuken gesteld was, vraagde hem later hem zijn kok te willen afstaan.

De echt koninklijke hofhouding, die Willem onderhield, veroorzaakte natuurlijk groote kosten, die nochtans zijn kolossaal fortuin niet merkelijk aantastten, wat ook Granvelle hierover later hebbe beweerd.

Te midden van zijne krijgsverrichtingen tegen Frankrijk vernam hij het besluit van Karel V, afstand te doen van den troon en terzelfder tijd ontving hij de uitnoodiging om de plechtigheid van den troonsafstand bij te wonen. Op dit oogenblik was Willem van Oranje blijkbaar de bijzondere gunsteling van den keizer: hem was boven oudere en befaamde veldheeren het bevelhebberschap over de legers in de Nederlanden opgedragen. Geen wonder dus dat bij de plechtige zitting van de Staten-Generaal, die in het Paleis te Brussel plaats had en waarop hij van het wereldtooneel scheidde, de keizer aan den prins een laatste blijk van gunst en genegenheid bewees en op die plechtigheid verscheen, leunende op den schouder van den jongen veldheer.

Onder den nieuwen vorst bewaarde Willem het ambt dat hij onder den keizer vervulde: hij behield zijne betrekking en werd zelfs, door toedoen van Karel V, tot lid van den Raad van State benoemd (1555). Hij trok dadelijk naar de in aanbouw zijnde versterkingen terug en in weerwil van allerlei moeilijkheden zooals gebrek aan geld, schaarschte der levensmiddelen en voortdurende ontevredenheid onder de troepen, slaagde hij er toch in, het werk te voltooien. Philips II beloonde hem voor zijne diensten door hem tot ridder van de beroemde orde van het Gulden Vlies te verheffen (30 Januari 1556).

In de volgende jaren werd Willem dikwijls met diplomatische zendingen belast, zoo b.v. bij de vorsten van de Rijnlanden, om ze tot een verbond tegen Frankrijk te brengen, toen de vrede tusschen dit rijk en Spanje nog eens verbroken werd (1557). Hij nam zelf deel aan

den oorlog, die door de schitterende heldendaden van Egmont gekenmerkt werd. In zijn gevolg had hij zijn broeder Lodewijk, die, alhoewel overtuigde Lutheraan, door den koning in het leger toegelaten werd.

In Februari van het volgende jaar (1558) werd Willem naar Frankfort gezonden, om aan de Duitsche keurvorsten de officieele overdracht van de keizerskroon op den broeder van Karel V, Ferdinand, plechtig bekend te maken en aan dezen de teekens van de keizerlijke waardigheid te overhandigen. Hij knoopte er betrekkingen aan met verschillende Duitsche vorsten, met welke hij broederlijk omging, daar hij ook immers van ‘Duitschen bloed’ was. Maar reeds in Maart moest hij naar Breda terug, omdat zijne echtgenoote, Anna van Buren, ondertusschen erg ziek geworden was. Eenige dagen na zijne terugkomst ontviel zij hem (24 Maart 1558). Door dien dood werd hij bijzonder diep getroffen, daar hij voor zijne vrouw eene innige liefde koesterde; weldra echter werd hij op het tooneel van den oorlog tusschen Spanje en Frankrijk teruggeroepen. Hij moest naar Diedenhofen optrekken, om die stad te ontzetten; hij kwam echter te laat. Het verlies van die plaats werd meer dan vergoed door de vermaarde overwinning van Egmont bij Grevelingen. Daarop nam Willem een gewichtig aandeel in de vredesonderhandelingen, die eenige maanden duurden en met het voor Philips II voordeelig verdrag van Cateau-Cambrésis (1559) eindigden. Toen de algemeene schikkingen genomen waren, koos de koning van Frankrijk Oranje, Alva en Egmont uit om hem naar Parijs te vergezellen en hem tot onderpand voor de vervulling van de vredesbepalingen te strekken.

De voornaamste beweegreden, die er de twee katholieke vorsten, vooral Philips II, toe geleid had, den vrede te sluiten, was hun vurige wensch, het binnenlandsche gevaar te keer te gaan, dat dag om dag dreigender werd, namelijk de ketterij. Dat er nu, met het doel eene gezamenlijke werking tot stand te brengen, eene geheime overeenkomst tusschen de beide koningen gesloten werd, wordt wel vermoed, en werd vooral later door den Zwijger beweerd, doch zulks is tot nog toe niet met zekerheid vastgesteld. In alle geval waren de gevoelens van Philips II omtrent de kettervervolging blijkbaar den prins van Oranje bekend, daar hij dikwijls in de onmiddellijke omgeving van 's vorsten

bloedverwanten of gunstelingen verkeerde. Is het waar dat Willem van toen af het besluit nam, de verdediging op zich te nemen van de Nederlandsche belangen tegenover die van den Spaansch-katholieken vorst? Nam hij werkelijk van toen af het besluit, de vernietiging te beletten van een gedeelte van het Nederlandsche volk, die anders het onvermijdelijk gevolg moest zijn van de uitvoering van Philips' voornemens? In zijne eigene ‘Apologie’, die echter, zooals ieder weet, met de kennis van latere gebeurtenissen geschreven is, deelt hij ons het volgende mede: ‘Ik werd getroffen door medelijden met zoovele welvarende menschen, die aldus veroordeeld werden tot vernietiging, en in 't bijzonder met dat land, waaraan ik zooveel verplichting had en waar men eene Inquisitie wilde invoeren, erger en wreeder dan die van Spanje... Van deze dingen getuige zijnde, beken ik dat ik van dat oogenblik af in ernst besloot, het Spaansche ongedierte uit dat land te verdrijven, en nooit heb ik berouw gehad over mijn besluit.’ Wat hiervan zij, zeker is het dat het karakter van den prins van Oranje volstrekt niet strookte met dat van zijn meester. In de plaats van strenge overtuiging in zake godsdienst, koesterde hij filosofische denkbeelden, die met het scepticisme van zoovele discipelen van Erasmus groote gelijkenis hadden. Wel woonde hij de oefeningen van den katholieken godsdienst even trouw bij als alle andere edelen van het hof; wel had hij, bij zijne benoeming tot ridder van het Gulden Vlies, den eed afgelegd, dien godsdienst altijd en overal te beschermen; maar innerlijk gevoelde hij evenmin iets voor het catholicisme als voor alle andere belijdenis, en zeker beschouwde hij kerkbezoek en eedaflegging als eenvoudige formaliteiten, waaraan men zich welstandshalve moest onderwerpen. In een opzicht onderscheidde hij zich wellicht ook toen reeds van zijne tijdgenooten: hij was geneigd tot buitengewone verdraagzaamheid tegenover andersdenkenden. Zijne ouders en zijne broeders waren immers Lutheranen, en het leven dat hij aan het hof geleid had, had hem geleerd dat het er bij de hoogere standen vooral op aankwam de uiterlijke teekenen van den godsdienst te vrijwaren en te behouden.

Slechts langzamerhand ontkiemde, zooals blijken zal, de oneenigheid tusschen den dweepzieken koning en den tot verdraagzaamheid neigenden, religieus-sceptischen prins van Oranje. En de omstandig-

heden die de botsing tusschen die twee zoo geheel tegenovergestelde machten veroorzaakten, waren niet zoozeer van godsdienstigen als van staatkundigen aard. Evenals de golven van de zee opgeheven en voortgestooten worden door uitwendige krachten zooals wind en getij, zoo worden eenigszins de mannen, die boven de andere uitmunten en een volk of eene strekking verpersoonlijken, grootendeels door de gebeurtenissen gedragen en gedreven; zij staan tevens onder den invloed en aan het hoofd van de groote bewegingen, die hun tijd kenmerken.

* * *

Onder Karel V had de hooge adel eene aanzienlijke rol in de regeering gespeeld: door zijn rijkdom beschikte hij over een machtigen invloed, vooral in de Staten-Generaal, die de vorst moest ontzien, daar hij zoo dikwijls buitengewone toelagen voor zijne oorlogen noodig had. Philips II bewaarde in schijn het regeeringsstelsel van zijn vader, maar onderhands veranderde hij het volkomen in den zin van het Spaansche absolutisme. Hij verleende aan de edellieden van beteekenis hooge ambten, doch inderdaad wilde hij ze tot werktuigen maken en ontnam hun de eigenlijke macht. Oranje schreef reeds in de eerste jaren van Philips' regeering: ‘Men handelt juist alsof wij allen dood waren.’ Toch gaf hij eerst zijne misnoegdheid te kennen op het oogenblik van Philips' vertrek naar Spanje.

Ingewijd in de geheimen van de diplomatie, doorkneed in de machiavelistische beginselen van de toenmalige politiek, kon Willem van Oranje met zijn helder doorzicht beter dan wie ook bemerken hoe Philips' regeeringsstelsel op leugen en bedrog berustte, hoe het de Spanjaarden en andere vreemdelingen in 't geheim begunstigde ten nadeele van de Nederlanders, hoe het strekte tot verwezenlijking van het onbeperkt gezag. Tot landvoogdes had de koning, in plaats van Christine van Denemarken, die door de grooten begeerd werd, zijne bastaardzuster Margareta van Parma, vrouw van hertog Octaaf Farnese, benoemd. Zij kreeg als secretaris een Spanjaard, Armenteros, en geraakte overigens onder den invloed van Granvelle, die alleen de koninklijke belangen behartigde en de ware regeerder werd. Wat echter niet alleen den adel, maar gansch het Nederlandsche

volk ergerde, was het behoud van Spaansche troepen in het land, nadat de oorlog tegen Frankrijk geëindigd was. Op aanzetten van Oranje en Egmont, die zelven gedwongen waren geweest het opperbevelhebberschap over de troepen aan te nemen, overhandigden de Staten een verzoekschrift aan den koning te Gent, waar zij bijeengeroepen waren ter gelegenheid van de inhuldiging van de landvoogdes. Zij drongen niet alleen op de verwijdering van de Spaansche benden aan, maar ook op de noodzakelijkheid van eene nationale regeering. De koning willigde alles in, - hij was echter niet voornemens het te volvoeren, - maar uitte eenige dagen later zijne ontevredenheid in tegenwoordigheid van Oranje, aan wien hij zei: ‘Hadden de Staten niet groote heeren achter zich gehad, dan zouden zij niet zoo hebben durven handelen!’ Philips II vertrok naar zijn geliefd Spanje, alleen in schijn verzoend met de machtigsten onder zijne Nederlandsche onderdanen. Verre van hen, moest hij op hunne klachten en grieven nog minder acht geven, en weldra zou de botsing plaats hebben tusschen den vertegenwoordiger van zijne willekeurige politiek en de verdedigers van de nationale belangen.

Alhoewel lid van den Raad van State en stadhouder over Holland, Zeeland en Utrecht, werd Oranje maar zelden in gewichtige staatszaken geraadpleegd, ondanks de stellige beloften, die Philips hieromtrent aan hem zooals aan Egmont gedaan had. Het verblijf der Spaansche troepen verwekte zulk eene opschudding, dat Margareta en Granvelle van de noodzakelijkheid van hunne verwijdering overtuigd werden. Oranje en Egmont verklaarden dat zij het commando over die benden niet langer wilden voeren. Eindelijk verkregen zij het terugroepen van het ‘Spaansch ongedierte’: in Januari 1561 werden de Spaansche soldaten te Vlissingen ingescheept. Deze zegepraal van de oppositie bracht geene verzoening teweeg tusschen de grooten en den vertrouweling van den koning: het regeeringsstelsel werd daardoor immers niet veranderd.

* * *

Ondertusschen wilde Oranje zijne macht nog vermeerderen met een voordeelig huwelijk aan te gaan. Na het afspringen van zijne huwelijksplannen met Renée van Lotharingen, dochter van Christine

van Denemarken, en met de dochter van den graaf van Saint-Pol, eene der rijkste erfgenamen van Frankrijk, wendde hij zich tot Anna van Saksen, dochter van den bekenden keurvorst Maurits. Met haar uiterlijk kon hij niet ingenomen zijn: zij was leelijk, ging mank en was een weinig misvormd; maar hij verlangde vooral dynastieke en financieele voordeelen, en die echt vermaagschapte hem aan de huizen Saksen en Hessen en bracht hem een ontzaglijk vermogen. Het grootste bezwaar was dat Anna van Saksen den Lutheraanschen godsdienst beleed, en Willem wenschte niet op dit oogenblik met zijn vorst, vooral niet op godsdienstig gebied, te breken. Daarom stelde hij alles in het werk om de goedkeuring van Philips II te verwerven.

Welke omwegen, welke slinksche streken gebruikte hij om zijn doel te bereiken! Hij liet eerst aan den koning weten dat hij met ‘eene nicht’ van August van Saksen verloofd was, - hij durfde niet dadelijk zeggen dat die prinses de eigen dochter was van Maurits, den ergsten vijand van den afgestorven keizer! Ook deed hij gelden dat dit huwelijk voor Philips voordeelig kon zijn, met het oog op een eventueel bondgenootschap met Duitsche vorsten. Daarenboven verzekerde hij zijn meester van zijne gehechtheid aan de Katholieke Kerk, waarin hij verklaarde te willen ‘leven en sterven’, en beloofde dat Anna van Saksen in de Nederlanden zich als eene Katholieke zou gedragen en dat hare kinderen op Roomsche wijze zouden gedoopt worden. Philips II kon natuurlijk met dat huwelijksplan niet ingenomen zijn, en Granvelle trachtte Willem daarvan te doen afzien, maar te vergeefs. Eindelijk stemden de koning en Margareta er in toe, zich op zijne bruiloft te laten vertegenwoordigen. Aan den anderen kant had Willem nog meer moeite gehad om de protestantsche bloedverwanten van zijne bruid voor zich te winnen. Hij trachtte ze gerust te stellen met hun persoonlijk mede te deelen dat hij zijne aanstaande vrouw om zaken van godsdienst niet lastig zou vallen, en hij haar toelaten zou den Lutheraanschen eeredienst in het geheim uit te oefenen. Het huwelijk had eindelijk te Leipzig plaats in Augustus 1561. Daardoor had Oranje eigenlijk eene diplomatische overwinning behaald, maar hij had ze gedeeltelijk te danken aan Granvelle, dien hij door zijne betuigingen van gehechtheid aan den katholieken godsdienst had weten gunstig te stemmen.

Reeds vóór zijn vertrek naar Leipzig had hij nochtans met Egmont een geheimen brief aan den koning gezonden, om de inwendige politiek van den almachtigen minister te laken.

* * *

Nog in hetzelfde jaar 1561 greep er eene veel ergere botsing plaats tusschen de absolutistische en de nationale strooming. De aanleiding daartoe was de stichting van een aantal nieuwe bisdommen. Door het oprichten van zestien nieuwe bisschoppelijke zetels had Philips in de eerste plaats de belangen van den godsdienst willen behartigen, maar tevens zorgde hij, en vooral Granvelle, voor de versterking van het koninklijk gezag. De inrichting was van zulken aard, dat de macht van den adel en van een deel van de vroegere geestelijkheid grootendeels vernield werd. De nieuwe bisschoppen zouden inderdaad niet meer onder den adel, zooals het tot dan toe gewoonlijk geschiedde, maar onder doctors of licentiaten in de godgeleerdheid door den koning aangewezen worden. Zij zouden in de Staten opgenomen worden en er dan natuurlijk in den eersten van die Staten (de geestelijkheid) de meerderheid uitmaken. Ook zouden zij de betrekkelijke onafhankelijkheid van de abdijen vernietigen, daar zij met een groot deel van hare inkomsten begiftigd werden en daardoor een nauw toezicht over haar beheer zouden uitoefenen. De ontevredenheid van al de hoogere standen over de instelling der bisdommen werd door Granvelle zoozeer gevreesd, dat hij haar eerst bekendmaakte toen zij volkomen door den paus en den koning goedgekeurd was. Hij wilde eene echte ‘Staatskerk’ tot stand brengen: hij zelf werd er het hoofd van als aartsbisschop van Mechelen en primaat van de Nederlanden en weldra als kardinaal. Ook werd hij voor al die nieuwe instellingen verantwoordelijk gesteld. Hij zelf trachtte nochtans de verantwoordelijkheid van alle regeeringsmaatregelen op last van den ganschen Raad van State te leggen; toen Egmont hiertegen protest aanteekende, trachtte hij hem door bedreigingen schrik aan te jagen. Niettegenstaande de persoonlijke brieven, die de koning aan Egmont en Oranje schreef om ze voor de zaak van de bisdommen te winnen, volhardden zij in de tegenkanting, die ze van meet af aan hadden laten

blijken en die bij gansch het volk zulk een machtigen weerklank vond. Het volk vreesde immers uit de nieuwe kerkregeling eene verscherping van de plakkaten tegen de ketters en verdachten en stelde zich geheel aan de zijde van de geestelijken en edellieden die zich tegen Granvelle verzetten. De opschudding werd zoo hevig, dat Egmont en Oranje den koning (23 Juli 1561) in 't geheim een schrijven lieten geworden, waarin zij klaagden, voor zaken van gewicht nooit geraadpleegd te zijn geweest en alleen als figuranten in den Raad van State te hebben mogen handelen. Zij verzochten eerbiedig den vorst dien toestand te doen ophouden, daar zij als de voornaamste edellieden van het land voor de regeeringsmaatregelen verantwoordelijk waren.

Philips trachtte de misnoegde grooten door vleiende woorden te paaien en beloofde hun ze in alle Staatsaangelegenheden te doen raadplegen. In de volgende jaren werden zij eenigszins minder van de regeering verwijderd gehouden, maar de uitwendige politiek van den koning verwekte nieuwe moeilijkheden en vergrootte de spanning tusschen hem en het Nederlandsche volk. Hij wilde in Frankrijk ten voordeele van de Katholieken tusschenbeide komen en de Nederlanden aan dien godsdienstoorlog doen deelnemen.

Toen Margareta de plannen van Philips aan den Raad van State mededeelde, zonder echter het ware doel van den koning te doen kennen, keurden de leden van de oppositie ze bepaald af, omdat de oorlog veel schade aan het land zou veroorzaken en omdat overigens de financieele toestand te slecht was om legers op de been te brengen. Om dien toestand te verhelpen vroegen zij zelfs eene vergadering van de Vliesridders en van de Staten-Generaal. Margareta liet de eersten bijeenkomen en stemde er in toe Montmorency naar Spanje te zenden ten einde aan Philips den nood van het land bekend te maken, maar zij stelde de vergadering der Staten zooveel mogelijk uit. Zij onderhandelde afzonderlijk met de ridders en ondervraagde ze over de oorzaken van de algemeene ontevredenheid: Oranje en andere edellieden wezen op de vrees voor de invoering van de Spaansche Inquisitie, de inrichting der nieuwe bisdommen, de niet-inachtneming van de gewestelijke privilegiën. Zij drongen aan op de noodzakelijkheid van het bijeenroepen van de Staten-Generaal om de financieele quaestie op te lossen. Toen men later vernam dat Philips II in zijn voornemen, om

in Frankrijk tusschenbeide te komen, volhardde, spiegelde Oranje het gevaar voor van een aanval vanwege Duitsche vorsten, en zoo kon hij den ganschen Staatsraad en zelfs Margareta overtuigen van de onmogelijkheid van een tocht naar Frankrijk, van de Nederlanden uit ondernomen. De Staten weigerden overigens de daartoe gevraagde bede en verleenden alleen eene kleine toelage. Al wees Philips II met nadruk op het gevaar der ketterij in Frankrijk, toch kon hij den Nederlandschen adel niet voor zijne onderneming winnen. Hij moest eindelijk, uit hoofde van de ontoereikende middelen waarover hij beschikte, van zijn plan afzien, de Nederlanden in den godsdienstoorlog in Frankrijk te wikkelen. Maar het deed hem leed, dat hij bij zijne Nederlandsche onderdanen zoo weinig zelfopoffering vond voor de zaak van den godsdienst, daar hij zelf, zooals hij schreef, 'honderd duizend levens' had willen opofferen, indien hij er zooveel kon beleven.

De Nederlanden bewaarden dus, ondanks Philips II, eenigszins eene zelfstandige uitwendige politiek, maar ondertusschen leden zij al meer en meer aan de inwendige crisis, die er sedert verschillende jaren losgebarsten was. De misnoegde edelen hadden een verbond tegen Granvelle tot stand gebracht; in die *liga* traden mannen als de edelmoedige, maar onbezonnen graaf van Hoorn, admiraal; zijn broeder, de vrijzinnige Floris van Montigny, stadhouder van Valencijn; de hoogmoedige graaf van Mansfeld, stadhouder van Luxemburg; de warmbloedige, opbruisende, tot dwepen geneigde Hendrik van Brederode; de trotsche en driftige markies van Bergen; de meeste Vliesridders sloten zich bij Egmont en Oranje aan. Een bepaald programma hadden zij zeker niet, maar allen streefden naar beperking van de centrale macht en wenschten de afschaffing van de 'Spaansche tyrannie', vertegenwoordigd door Granvelle. (Oranje wenschte tot *ruwaert* over Brabant te worden benoemd, om zoo Granvelle gemakkelijker tegen te werken). De godsdienstquaestie werd nog niet aangeroerd, alhoewel de edellieden, die als gouverneurs en baljuws werkzaam waren, de plakkaten met tegenzin uitvoerden en de rol van a 'beulen' wenschten af te leggen. De markies van Bergen was om zoo te zeggen alleen om te verlangen dat een nationaal concilie zou worden bijeengeroepen en dat de Staten-Generaal

ook met de regeling van de godsdienstquaestie zouden worden belast.

Ondertusschen was de haat tegen Granvelle steeds gestegen. Door Renard, een van de vroegere medewerkers van den kardinaal, maar die zich door dezen gekrenkt achtte, alsmede door andere bespieders, vernamen de grooten wat Granvelle aan den koning over hen mededeelde. Dan vielen zij den ‘rooden paap’ met pasquillen en pamfletten aan, waardoor zij den hartstocht van het volk tegen hem aanhitsten.

De zending van Montigny naar Spanje was op niets uitgeloopen en de grieven tegen de regeering namen hand over hand toe. In eene nieuwe bijeenkomst van de verbonden edellieden, die in 't begin van het jaar 1563 te Brussel in het huis van Egmont ter gelegenheid van eene bruiloft plaats greep, werd er besloten nog eens stappen aan te wenden om de verwijdering van Granvelle te vragen. In een brief, door Oranje, Egmont en Hoorn onderteekend, werden de tallooze grieven tegen het wanbestuur van den kardinaal opgesomd; daar zij niet voor de gevolgen er van wilden verantwoordelijk zijn, boden de drie onderteekenaars den koning hun ontslag aan als leden van den Raad van State (Maart 1563). Onthutst over de stoute houding van die heeren, trachtte Philips verdeeldheid onder hen te zaaien: hij liet in 't geheim den ijdelen en wankelmoedigen Egmont ontbieden, maar deze nam raad bij zijne vrienden en liet weten dat hij door dezen gedwongen werd van eene reis naar Spanje ‘voor de zaak van den kardinaal’ af te zien. Eenige dagen later maakten de heeren twee nieuwe brieven openbaar, welke zij tot Philips II en de landvoogdes richtten: in den eersten verklaarden zij, niet langer in den Raad van State te willen zetelen, en in den tweeden legden zij de voornaamste redenen van hunne handelwijze uit, namelijk de weigering vanwege den koning, de Staten bijeen te roepen. Die redenen had kort te voren (26 Juli 1563) Oranje aan de landvoogdes in eene merkwaardige redevoering breedvoerig uitgelegd: de ketterij, verklaarde hij, is in het land zoo verspreid, dat het niet meer mogelijk is geweldmiddelen te gebruiken om haar uit te roeien, - dit blijkt uit de gebeurtenissen die in 1562 te Doornik en te Valencijn plaats grepen, waar het volk ketters uit de handen van de overheden had verlost -; de ontredderde toestand van de geldmiddelen belet ook, doelmatige maatregelen te

dien opzichte te nemen. Deze toestand is zelfs zoo erg, dat de koning niet in staat is hem zelf te verhelpen en het dus noodig wordt de Staten-Generaal bijeen te roepen; het verzet van den koning hiertegen is alleen toe te schrijven aan personen (hiermede bedoelde hij Granvelle), die de inzichten van de edellieden verkeerd voorgesteld hebben, met ze voor ketters en verraders te doen doorgaan.

Nog meer dan vroeger bestreed Granvelle bij den koning de plannen van de oppositie; maar sedert eenigen tijd was zijne stelling niet meer vast. De landvoogdes werd inderdaad tegen hem gestemd. Zij wilde zich van zijne voogdij vrijmaken, vooral ter wille van persoonlijke redenen, die betrekking hadden op hare belangen in Italië; zij kwam tot de overtuiging dat Granvelle de belangen van het huis Farnese tegenwerkte en meende dus geen vertrouwen in hem meer te mogen hebben. Hare geheime mededeelingen aan Philips II door Armenteros, haren geheimschrijver, door wien de toenadering tusschen haar en de grooten geschiedde, verwekten niet dadelijk de gewenschte uitkomst. De koning raadpleegde zijne vertrouwelingen, onder andere den hertog van Alva. Deze schreef in October 1563 een brief, waardoor wij vernemen welke gezindheid aan het Spaansche hof tegenover de Nederlandsche heeren heerschte. Alva kon zijne woede niet bedwingen. Hij verklaarde dat de leiders van de oppositie verdienden te worden gestraft in plaats van hun zin te krijgen en dat zij hun hoofd verbeurd hadden. Toch voegde hij er bij, dat het nog ontijdig zijn zou zoo streng te werk te gaan en dat men voor 't oogenblik naijver en verdeeldheid onder de heeren moest zaaien, met Egmont naar Spanje te laten komen.

* * *

In zijne belangrijke mededeeling aan de landvoogdes (van 26 Juli 1563) had Oranje eigenlijk de voornaamste oorzaak aangeduid, die eene verzoening tusschen Philips II en het Nederlandsche volk onmogelijk maakte, namelijk de verschillende houding tegenover de ketterij. Granvelle had vroeger aan zijn meester laten weten dat de grooten met onwil de plakkaten uitvoerden en dat de rechtbanken ook

niet den noodigen ijver toonden; hij verklaarde dat het dus moeilijk was ‘te jagen met onwillige honden.’ De uitbreiding van de ketterij werd begunstigd door de nationale oppositie, die zich tegen den koning verklaarde; maar weldra zou de godsdienstquaestie alles overheerschen en de belangen van het land op den achtergrond schuiven.

Het Calvinisme maakte verbazende vorderingen te Doornik, Valencijn, Rijsel en in de streken waar lakennijverheid gedreven werd, alsmede te Antwerpen. Margareta van Parma liet door gewapende macht de uitoefening van dien godsdienst beletten, maar de koninklijke bevelen omtrent de handhaving van het catholicisme brachten haar in verlegenheid.

Kort na het sluiten van het beroemd Concilie van Trente (1563), dat de oude leerstellingen van de volstrekte autoriteit der Kerk bevestigde en het anathema over alle ketters uitsprak, liet Philips II de verordeningen van die kerkvergadering uitvaardigen en gaf aan de landvoogdes de noodige bevelen, om ze in de Nederlanden toe te passen. De bekendmaking van deze bevelen verwekte eene blijkbare ontsteltenis in den kring van de mannen, die, zooals Oranje, meenden dat de welvaart van het land niet aan de Roomsche Kerk moest opgeofferd worden en dat, om de rust te herstellen, een ander middel diende gebruikt te worden dan de bloedige plakkaten. De prins, die reeds menig blijk van gematigdheid en verzoeningszin in de godsdienstquaestie gegeven had, trad op als tolk van hunne gevoelens, toen hij in eene zitting van den Raad van State (31 December 1564) de beroemd geworden redevoering uitsprak, waarin hij met waarlijk ongehoorde stoutheid op de verkeerde strekking wees, die de koning had aangenomen. ‘Het wordt tijd,’ zoo zegde hij o.a., ‘ronduit te spreken en niet langer te verbloemen; want de toestand, waarin het land gebracht is, kan niet voortduren. Daar Nederland te midden van landen gelegen is, waar veranderingen in den godsdienst gebeurd zijn, is het volstrekt onmogelijk er het oude stelsel van dwang te bewaren; dit moet aan den koning worden gezegd...; evenals elders zal men ook hier oogluikend veel moeten toestaan en de plakkaten behooren afgeschaft te worden. En hoezeer ik aan het katholiek geloof gehecht ben, toch kan ik niet goedkeuren dat vorsten over het geweten hunner onderdanen willen heerschen en hun de

vrijheid van geloof en godsdienst ontnemen.' Bij Oranje was er nog geen sprake van openlijk breken met de Roomsche Kerk. Hij hechtte overigens persoonlijk geen groot gewicht aan de zaak van den godsdienst; hij was overtuigd dat ieder vorst betreffende het geloof kon leven naar goeddunken, op voorwaarde van een weinig bescheiden te zijn en zijne onderdanen niet te dwingen. Hij stelde de staatkundige belangen verre boven de godsdienstige; hij scheidde in alle geval de eene van de andere en juist daarin verschilde zijne zienswijze zoo diep van die van zijn meester. Wij zien hem, wel is waar, brieven schrijven vol toewijding aan den koning, vol van beloften van trouw aan de zaak van den godsdienst, maar hij was er eenigszins toe genoopt, hierop nadruk te leggen, om niet geheel in de ongunst van den vorst te geraken. Hij moest dezen ontzien als hoofd van den Staat, als uitdeeler van alle ambten; hij hoopte onder andere zijn jongsten broeder, Hendrik, die in de Luthersche leer opgebracht was, de winstgevende betrekking van proost van Sint-Salvator te Utrecht te doen verkrijgen, hetgeen hem gedeeltelijk gelukte, daar de koning er werkelijk in toestemde dat de jonge graaf van Nassau het jaargeld, aan dat ambt verbonden, ontving. Zonder twijfel speelde de prins eene dubbelzinnige rol; hij stelde zich in eene valsche houding tegenover den koning, dewijl hij hem aan den eenen kant van zijne strenge godsdienstige overtuiging verzekerde en aan den anderen kant benoemingen als de hierboven gemelde in de kerkelijke hiërarchie bevorderde.

Zeker zullen Oranje's bewonderaars hier wel doen gelden, dat de prins, op dit tijdstip van zijn leven, eene verzoening tusschen Protestanten en Katholieken nog mogelijk achtte, - en daarvoor bestaan inderdaad enkele bewijzen, - en dat hij, met tot die verzoening bij te dragen, de zaak van de erkende Staatsreligie eenigszins begunstigde; het staat niettemin vast, dat zijne inzichten en zijne bedoelingen omtrent de verhouding tusschen Kerk en Staat blijkbaar verschilden van die van zijn meester, en dat hij, uit berekening of vrees, om het even, dezen zijne gezindheid niet in alle omstandigheden waagde te bekennen. Over zijne goede trouw mogen wij zeggen dat zij van hetzelfde gehalte was als de herhaalde vorstelijke verzekeringen: Philips werd met eigene munt betaald en vice-versa.

Oranje was niet naïef genoeg, om zooals Egmont de hoop te koesteren, dat de koning, wiens dweepzucht hij kende, zijne houding min of meer zou veranderen ten gevolge van de crisis die de Nederlanden beleefden. Egmont was naar Spanje gegaan, op last van den Raad van State, om hem eene verzachting van de kettervervolging voor te stellen. Men weet dat zijne zending mislukte. Philips overlaadde den overwinnaar van Grevelingen met eerbewijzen, maar zond hem terug naar zijn vaderland zonder een bepaald antwoord. Hij gaf hem te kennen dat hij liever honderdduizendmaal zijn leven zou verliezen, dan veranderingen op 't punt van den godsdienst in te voeren. Wel keurde hij de bijeenroeping van geestelijken en rechtsgeleerden goed, om andere middelen tot wering van de ketterij te beramen, maar toen deze vergadering verzachtende maatregelen in enkele gevallen voorstelde, verklaarde hij, niettegenstaande ook Margareta hierop aandrong, in zijne oude zienswijze te volharden. Op 17 October 1565 schreef hij zijn bekenden brief uit Segovia, waarbij hij het bevel gaf de ketterij krachtdadig tegen te werken en aan de magistraten en andere overheden den plicht oplegde tegen de ketters de bepaalde straffen in volle gestrengheid toe te passen.

In November deelde de landvoogdes den heilloozen brief aan den Raad van State mede. De lezing er van verwekte eene algemeene ontroering: naar 't schijnt zou Viglius zelf, bevreesd over de uitwerking van de plakkaten, den raad hebben gegeven, nog eens bij Philips II stappen aan te wenden om hem op zijn besluit te doen terugkomen. De prins zou toen hebben opgemerkt, dat alle mogelijke pogingen reeds meer dan eens waren gedaan en het dus nutteloos was ze nog eens te herhalen; hij verklaarde zich voor de onmiddellijke afkondiging van 's konings bevelen. Zijn voorstel werd aangenomen en Viglius verhaalt dat de prins hem toen zou toegefluisterd hebben: ‘Nu zullen we het begin van een fraai treurspel gaan bijwonen!’

* * *

Vele stadhouders en magistraten verklaarden Philips' bevelen onuitvoerbaar. Antwerpen trad met de drie andere hoofdsteden van Brabant, - Brussel, Leuven en 's Hertogenbosch, - vastberaden op

tegen de Conciliedecreten. De Staten van Brabant teekenden protest aan tegen het geloofsonderzoek en vroegen aan de landvoogdes (October 1565) de afschaffing van de bisdommen Mechelen, Antwerpen en 's Hertogenbosch tegen de oprichting van een enkelen stoel voor Brabant, met Leuven als zetelplaats; de steden beweerden daarenboven dat noch vóór, noch na 1550 de Inquisitie bestaan had, hetgeen door Philips II en de landvoogdes betwist werd. De adel reikte weldra de hand aan de steden. Oranje, in zijne hoedanigheid van stadhouder van Holland, Zeeland en Utrecht, liet niet na aan de landvoogdes te bewijzen hoe ongeraden het was de koninklijke bevelen uit te voeren. Hij schreef haar een merkwaardigen brief, waar hij haar aantoonde hoe ontijdig, hoe gevaarlijk het was met nieuwe strengheid de Inquisitie te laten handelen en de stipte nakoming van de plakkaten te eischen; hij bood zijn ontslag aan, maar de landvoogdes verzocht hem zijne ambten te behouden.

Ondertusschen ontstond er eene machtige beweging onder den Nederlandschen adel, vooral onder de hoofden van de ordonnantiebenden, en gaf aanleiding tot het sluiten van het beroemd Verbond der Edelen, ontworpen door drie Protestanten, Jan van Marnix, Nikolaas van Hames en Gilles Leclercq, advocaat uit Doornik. Vele anderen, Hendrik van Brederode en Philips van Marnix, en daarbij ook Katholieken, sloten zich bij hen aan om zich onderling in alle omstandigheden te ondersteunen en te verdedigen (1566). De prins trad zelf niet in dit verbond, maar oefende er een grooten invloed op door middel van zijn broeder Lodewijk van Nassau, die er een van de ijverigste leden van was.

Dank zij Oranje werd er met omzichtigheid te werk gegaan en geen oproer verwekt. Zijne voorzichtige, afwachtende houding werd door enkele heethoofden berispt. Hij bereidde zich nochtans om op het gepaste oogenblik geweld met geweld te weren. Toen Philips' oorlogstoerustingen hem bekend werden, maakte hij aanstalten om het land te verlaten, onder voorwendsel deel te nemen aan den Duitschen Rijksdag; hij schreef ook aan de hertogen van Saksen en Wurtemberg ten einde hun den toestand in de Nederlanden duidelijk te maken, doch kon hun steun niet verkrijgen.

Door zijn toedoen en ook door dat van Egmont besloten de

verbonden edellieden op, eene vergadering te Hoogstraten, nog niet dadelijk met de regeering te breken en een smeekschrift aan de landvoogdes aan te bieden als protest tegen de maatregelen betreffende de Inquisitie. Op 5 April 1566 werd dit smeekschrift door omtrent 200 edelen te Brussel aan de landvoogdes overhandigd. Van toen af dagteekent de naam *Geuzen*, dien de verbondenen zichzelven gaven op het banket dat in het hotel van Culemburg gehouden werd. Den volgenden dag antwoordde Margareta dat ze de zaak aan den koning zou voorleggen, maar volstrekt geene macht had de plakkaten onuitgevoerd te laten; zij beloofde echter aan de ambtenaren voorzichtigheid in de toepassing van de koninklijke brieven aan te bevelen. In den grond stemde zij met de zienswijze van de edelen grootendeels overeen; zij keurde echter zeer streng hun stoutmoedig optreden af.

Het Verbond der Edelen maakte veel opgang onder het volk: de Hervormingsgezinden namen deze gelegenheid te baat om overal propaganda te maken; de Calvinisten, wier aantal te Antwerpen nogal aanzienlijk was, verstoutten zich in 't open veld hagepreeken te houden. Oranje had waarschijnlijk dit uitwerksel van het Verbond der Edelen niet voorzien; hij betreurde het dat de volksbeweging hem in 1566 te machtig werd, want, al begon hij eenige sympathie voor de Lutheraansche leer te voelen, toch was hij het Calvinisme, dat gepaard ging met democratie en omwentelingsgeest, sterk afkeerig. Dit blijkt genoeg uit zijne handelwijze in de maand Juli te Antwerpen.

De stedelijke overheden hadden aldaar te vergeefs getracht de openbare predikingen op het veld te beletten, zoodat niet alleen het getal Calvinisten, Lutheranen en Anabaptisten steeds aangroeide, maar de openbare orde dikwijls gestoord werd, daar velen gewapend naar die vergaderingen gingen. De Antwerpsche magistraat richtte zich, ten einde raad, tot de landvoogdes en vroeg haar om persoonlijk in de stad te komen. Margareta zond eerst den prins van Oranje, die burggraaf van Antwerpen was, met volmacht om de rust te herstellen. De taak van den prins was niet gemakkelijk, vooral daar Brederode, een der hoofden van het Verbond der Edelen, niettegenstaande Oranje's afkeuring, met een breeden stoet van ruiters hem voor de poorten van de stad te gemoet kwam en door zijne onbezonnen betooging de onrust nog vermeerderde. Als vertegenwoordiger van de regeering

en beschermer der openbare macht, kon hij zijne ontevredenheid niet bedwingen, toen hij het ongeregeld optreden van Calvinisten en Anabaptisten waarnam. Op de hoogte van de toestanden gebracht, schreef hij aan de landvoogdes dat hij onmogelijk de preeken kon verbieden, doch er voor zorgen zou dat de rust hersteld werd. Het gelukte hem inderdaad de orde te verzekeren, maar zijn voorstel om de stedelijke krijgsmacht met een paar honderd man op kosten van de stad te versterken, werd door den magistraat van de hand gewezen. Niettegenstaande den wensch van de landvoogdes, die hem herhaaldelijk schreef om haar te Brussel te komen bijstaan en de vergadering van de Vliesridders op 18^{en} Augustus bij te wonen, bleef de prins te Antwerpen tot den dag van den 'Ommegang', dit jaar den 18^{en} Augustus, inbegrepen, om de opgeruide menigte niet aan zich zelve over te laten. Daags na de processie vertrok hij naar Brussel, niet vermoedende, - er bestaat althans geen reden om te veronderstellen dat hij het wèl vermoedde, - dat juist den volgenden dag de beeldenstorm te Antwerpen zou losbarsten.

Op 19^{en} Augustus ontstond reeds wanorde in de hoofdkerk, ten gevolge van het optreden van een kerel uit het volk, die den preekstoel beklom en spottend eene preek begon te houden. De priesters hadden zelfs de grootste moeite om de kerk te doen ontruimen. De magistraat nam nochtans geene krachtige maatregelen om de menigte te beletten tot andere buitensporigheden over te gaan en den volgenden morgen kwam eene groote volksmenigte de kerk binnengestormd en begon het vernielingswerk: beelden werden gebroken, schilderijen gescheurd, crucifixen afgeslagen. De andere kerken der stad ondergingen hetzelfde lot als de prachtige hoofdkerk, en dan verspreidde zich de beeldenstorm bliksemsnel geheel het land door. Deze buitensporigheden verwekten eene ware ontzetting bij de landvoogdes en hare omgeving, terwijl ze de voorzichtige plannen van Oranje kwamen storen. Waarschijnlijk heeft hij toen, uit vrees voor de uitspattingen van het Calvinisme, in medewerking met zijn broeder Lodewijk, veel bijgedragen tot het sluiten van het Accoord met de landvoogdes, waarbij de vrije prediking werd toegestaan op plaatsen waar die reeds gehouden was, terwijl het Verbond der Edelen voorgoed moest worden ontbonden. Een groot aantal verbonden edelen verzette zich daartegen.

Zonderling mag het heeten dat omtrent hetzelfde tijdstip van den koning tijding ontvangen werd, dat de plakkaten voorloopig konden veranderd worden in den zin van de verzachting der straffen tegen de ketters. Margareta liet dadelijk de koninklijke bevelen afkondigen, maar zij kwamen te laat. De geweldige crisis was reeds het gevolg geweest van de langdurige spanning, waartoe de stijfhoofdigheid en de onverdraagzaamheid van Philips II het Nederlandsche volk gebracht had.

Oranje werd gelast de orde te Antwerpen te herstellen; hij trad aldaar met buitengewone krachtdadigheid op en kondigde eene ordonnantie af, die onder bedreiging van de doodstraf de minste stoornis van den katholieken eeredienst of eene beleediging van geestelijken verbood; hij toonde zelfs zijne beslistheid om dit door te zetten, door drie beeldstormers in zijne tegenwoordigheid te doen ophangen. Hij bleef, als staatsambtenaar, aan de zijde van de wet en van de bestaande regeering; hij hield er van, vrede en orde te handhaven, en om er toe te komen liet hij niet na bij de regentes er op aan te dringen, dat eene zekere vrijheid van godsdienst aan de bevolking moest worden toegestaan. Hij schreef dan ook in September 1566 dat hij de prediking binnen de muren van de stad had moeten toestaan, omdat het getal Hervormingsgezinden zoo aanzienlijk geworden was en dat, aan de andere zijde, de preeken in de nabijheid van de stad tot groote onlusten aanleiding gaven. Dergelijke maatregelen nam hij ook later (Januari 1567) te Amsterdam en in andere steden.

De andere stadhouders slaagden er ook in, de rust in hunne afzonderlijke gewesten te herstellen; maar zij kregen weinig dank van de landvoogdes, omdat zij te goeder trouw het Accoord, door haar zelve nochtans toegestaan, naleefden.

De inzichten van Philips II, na het vernemen van den geweldigen beeldenstorm, konden Willem van Oranje niet lang onbekend blijven. Spoedig werd hij gewaar dat Philips een aanslag beraamde op de staatkundige instellingen van het land. Zijne scherpzinnigheid waarschuwde hem, dat het tijd was handelend op te treden. Door tusschenpersonen liet hij den graaf van Egmont polsen, om te weten, of het niet tijd zou zijn van hunne stadhouderschappen afstand te doen en zich vrij van alle verplichtingen te maken. Maar Egmont had alle

vertrouwen in den koning en weigerde samen tegen hem op te treden, en Oranje nam dan eene afwachtende houding aan. Hij bleef echter in betrekking met de Duitsche vorsten om hunne hulp in tijd van nood te verkrijgen. Met dit doel trachtte hij ook door allerlei middelen eene verzoening tusschen Lutheranen en Calvinisten in de Nederlanden te weeg te brengen, - iets wat nochtans geheel onmogelijk was.

De koning zelf zou hem overigens de gelegenheid geven binnen kort zijne ambten neer te leggen. Hij besloot inderdaad na eindelooze overwegingen een nieuwen eed van getrouwheid van eiken ambtenaar en dienaar te eischen. Toen hij in Maart 1567 door de landvoogdes verzocht werd den nieuwen eed van trouw af te leggen, antwoordde Willem dat hij groot bezwaar had er in toe te stemmen: ‘De vorm van dezen nieuwen eed, schreef hij, is daarbij wel eenigszins vreemd en schijnt van de gedachte uit te gaan, of dat ik er over denk mij zelf te onttrekken aan het volbrengen van loyale plichten in 's konings dienst, of dat ik meen orders te ontvangen, die ik niet gewetensvol zou kunnen uitvoeren, daar ik ook gezworen heb, de “voorrechten van de gewesten” te beschermen.’ Hierop bood Willem zijn ontslag aan van de verschillende ambten die hij bekleedde (Maart 1567).

Het komt ons zonderling voor, dat de prins de nagenoeg volle negen maanden (Augustus 1566 tot April 1567) die tusschen den beeldenstorm en Alva's komst in de Nederlanden verliepen, niet benuttigde om den opstand wijd en zijd in te richten. Maar, zooals men het te recht opgemerkt heeft, Oranje miste het noodige vertrouwen op de duurzame kracht der beweging en op zich zelven; daarenboven had hij te dien tijde een afkeer van de Calvinisten, die toen uitsluitend als democraten en revolutionnairen aangezien werden. Tot op het oogenblik dat de koning het ontslag aangenomen had, achtte hij zich zelfs nog verplicht in zijn dienst te blijven en zijn gezag te doen eerbiedigen. De landvoogdes legde hem de moeilijke taak op, de orde, die gedurende zijne afwezigheid te Antwerpen dikwijls was gestoord geweest, nog eens te herstellen en daarbij de prediking binnen de muren van de stad te doen ophouden. Door strenge maatregelen bedwong Oranje de oproerige menigte en voerde hij zooveel mogelijk de bevelen der landvoogdes uit; zijn doel schijnt hier te zijn geweest den koning het voorwendsel te ontnemen, het land met Spaansche

benden te doen bezetten, en ook den katholieken Egmont onrechtstreeks op zijne hand te krijgen. Maar deze onttrok zich aan zijne pogingen, daar hij volle vertrouwen had in de beloften die Philips hem vroeger gedaan had.

Het is niet te verwonderen dat de prins, in Maart 1567, den kleinen hoop Calvinistische krijgslieden, die zich onder Jan van Marnix, heer van Toulouse, van de Scheldestad met geweld trachtten meester te maken en te Austruweel door geregelde troepen omgebracht werden, niet ondersteunde, wat hem door de Antwerpsche Calvinisten erg verweten werd. Maar hij moest onmiddellijk hierna wel inzien dat de Calvinistische beweging eene buitengewone macht verkregen had en ze met den dag nog zou toenemen. Dit stelde hij te Antwerpen zelf vast, waar de burgers die den Lutherschen godsdienst toegedaan waren, zich aan de zijde van de Katholieken schaarden om gewapenderhand tegen de Calvinisten op te treden. Oranje slaagde er in, eene overeenkomst tusschen de beide partijen te doen sluiten; daardoor voorkwam hij een vreeselijken strijd en herstelde hij den eerbied voor het koninklijk gezag. Hij leverde in deze omstandigheden het bewijs, dat hij de uitstekendste talenten van een staatsman, doorzicht, koelbloedigheid en krachtdadigheid, bezat en wist te gebruiken.

Nochtans gelukte het hem niet, de katholieke oppositie voor zijne politieke en persoonlijke doeleinden te winnen; hij kon ze niet doen samengaan met de protestantsche, die hij, zooniet geschapen, dan toch begunstigd had. Na den val van Valencijn en 's Hertogenbosch, de twee voornaamste bolwerken van de Protestanten, en de verzoening van de meeste edellieden met de regeering, verkeerde Oranje in een onhoudbaren toestand. Hij bleef om zoo te zeggen alleen, en Philips II vernam al schertsend zijne troepenlichtingen in Duitschland: ‘Zoo! die kleine graaf wil tegen mij oorlog voeren!’ Er stond Oranje niets anders te doen dan het land te verlaten; alle pogingen van de landvoogdes en van Egmont om hem van zijn voornemen te doen afzien waren vergeefsch. Nadat hij van Egmont te Willebroek droevig afscheid genomen had, - een voorval dat door de volkslegende en naar het voorbeeld hiervan door vele geschiedschrijvers opgesierd werd, - keerde hij naar Antwerpen terug om zijne laatste voorbereidende maatregelen te nemen. Den 9 April 1567

schreef hij aan den landgraaf van Hessen: '*Sovil wir bey uns übersehen können, so dünckt uns es sey umb diese Lände gethan*', en twee dagen daarop verliet hij Antwerpen. Na een kort verblijf te Breda vertrok hij naar Dillenburg, het oude slot der Nassau's. Hij liet nochtans zijn zoon, Philips Willem, graaf van Buren, te Leuven, waar deze aan de Hoogeschool studeerde; hij meende waarschijnlijk dat de jongeling er ten minste voor enkele jaren in veiligheid wezen zou, beschermd door de oude voorrechten van de Leuvensche Alma Mater.

* * *

Gedurende zijn verblijf in Duitschland helde Oranje, waarschijnlijk onder den invloed van de streng Luthersche omgeving waarin hij zich bevond, en voornamelijk dien zijner moeder, Juliana von Stolberg, meer en meer naar het Lutheranisme over. Zijn zoon Maurits, op 14^{den} September 1567 geboren, werd volgens Luthersche gebruiken gedoopt.

Ondertusschen kwamen vreeselijke tijdingen omtrent Alva's schrikbewind in de Nederlanden: de gevangenneming van Egmont en Hoorn, van Van Straelen, burgemeester van Antwerpen, gevolgd door die van Oranje's dertienjarigen zoon te Leuven, den graaf van Buren, bracht grooten angst in de gemoederen en zette den prins des te meer aan om geweld met geweld te beantwoorden. Als 'voornaamste bewerker, beschermer en begunstiger van de opstandelingen' was hij voor den Raad van Beroerte gedaagd geweest (28 Januari 1568); daar hij niet verscheen, werd hij tot verbanning en verbeurdverklaring zijner goederen veroordeeld.

In antwoord op de beschuldigingen van Alva stelde Oranje eene 'Apologie' op, die in de voornaamste Europeesche talen en in 't Latijn vertaald werd en waarin hij de verantwoordelijkheid van de vroegere onlusten in de Nederlanden aan de verkeerde maatregelen van 's konings dienaars toeschreef en de strengheid van de Inquisitie ten eenenmale afkeurde, niet alleen omdat hij ze voor een maatregel van slechte staatkunde hield, maar tevens omdat hij overtuigd was dat ze alleen diende om den geloofshaat aan te wakkeren.

In zijne hoedanigheid van onafhankelijken vorst, namelijk als

prins van Oranje, liet hij troepen werven en maakte aanstalten tot den strijd gezamenlijk met talrijke Nederlandsche uitgewekenen, die met de komst van Alva hun vaderland verlaten hadden. Zijn doel was de Nederlanden langs verschillende zijden te gelijk binnen te dringen. Terwijl zijn broeder, Lodewijk van Nassau, naar Groningen en Friesland optrok, zou hij zelf de Nederlanden binnenkomen, en langs het Noorden van het land van Luik de Maas oversteken. Maar Lodewijk werd, na eene overwinning op een Spaansch legertje bij Heiligerlee te hebben behaald, door den hertog van Alva bij Jemgum geheel verslagen. De prins zelf slaagde er wel in, zijn leger ten Noorden van Maastricht over de Maas te voeren en zich in het land van Luik van Tongeren en Sint-Truiden meester te maken; doch hij werd weldra door Alva gedwongen af te trekken, nadat hij de helft van zijn leger verloren had (November 1568). De eerste veldtocht mislukte dus geheel en al: buiten het stedeken Diest, had geen enkele stad zich ten voordeele van Oranje durven verklaren. Maar de gisting was in de Nederlanden nog toegenomen ten gevolge van de gruwelen door Alva gepleegd, namelijk de ter dood veroordeeling van Egmont en Hoorn en hunne terechtstelling op de Groote Markt te Brussel (5 Juni 1568).

Ondertusschen zetten de Hervormingsgezinden den strijd op geestelijk gebied steeds voort: Marnix gaf zijn hevig hekelschrift tegen de katholieke Kerk, den *Biënkorf der H. Roomsche Kercke*, in het licht. Machtig is de invloed van dit werk geweest, dat in den volksgeest en in de volkstaal geschreven was door den overtuigden Calvinist die weldra de getrouwe dienaar en medestander, ja, zooals men hem genoemd heeft, de ‘rechterarm’ van Oranje zou worden. De gemoederen van de verdrukten werden daarbij nog opgetogen door de eenvoudige, maar treffende hymne ‘Wilhelmus van Nassouwe’, die aan een anderen man uit de omgeving van Oranje toegeschreven wordt en tot heden toe de nationale psalm van Noord-Nederland is gebleven. Welke geestdrift en welk vertrouwen in de toekomst verwekten niet allerwege die roerende woorden, die de dichter in den mond van Oranje legt!

> Oorlof, mijn arme schapen,
> Die zijt in grooten noit,
> Uw herder zal niet slapen,

Al zijt ghij nu verstroit.
Tot Godt wilt u begheven,
Sijn heylsaem woort neemt aen,
Als vrome christen leven,
tSal hier haest zijn ghedaen.

Voor Godt wil ick belijden
En zijner grooter macht,
Dat ick tot gheenen tijden
Den coninck heb veracht,
Dan dat ick Godt den Heere,
Der hoogster Majesteyt,
Heb moeten obediëren
In der gherechticheyt.

Treffend is de tegenstelling tusschen deze poëtische ontboezeming van Oranje, dien de dichter tot het volk laat spreken om het van zijne gehechtheid aan het vaderland te verzekeren, en de uiting van Alva's gevoelens tegenover de Nederlanden: omtrent denzelfden tijd wilde deze zich zelven, niet door de dichtkunst, maar door de beeldhouwkunst vereeuwigen; hij liet zich namelijk te Antwerpen een standbeeld oprichten, waarbij hij als overwinnaar voorgesteld was, met den voet op den nek van een tweehoofdig monster, dat den opstand verbeeldde.

Alva's maatregelen stuitten nochtans, niettegenstaande al zijne wreedheid, op den onwil van het volk, toen hij den reeds zoo hachelijken economischen toestand nog verergerde door het heffen van de drie Spaansche belastingen: 1) den honderdsten penning op alle roerende en onroerende goederen; verder bij verkoop, 2) den twintigsten penning op de onroerende, en 3) den tienden penning op de roerende goederen.

Hoe diep deze nieuwe maatregelen het volk verontwaardigden, leeren ons de volksliederen, welke te dien tijde ontstonden, onder andere die wonderkrachtige oproep tot het plegen van daden, het dreigend klaaglied *Van den tienden Penning*, waarin deze strofen voorkomen:

Helpt nu U zelf, zoo helpt U Godt
Uyt der Tyrannen bant en slot,

Benaude Nederlanden.
Ghij draeght den bast al om u strot, -
Rept flucx u vrome handen.

De Spaensche hooghmoet, valsch en boos,
Sant U een beude! goddeloos,
Om U godloos te maken;
Gods woordt rooft hij deur menschen gloos(1)
En wilt U 't ghelt ontschaken.

O Nederland! Ghij zijt belaen;
Doodt ende leven voor U staen:
Dient den Tyran van Spangniën,
Of volght, om hem te wederstaen,
Den Prince van Orangiën.

Terwijl de onbarmhartige hertog den stoffelijken ondergang der Nederlanden alzoo verhaastte, kwam plotseling de verpletterende tijding van de inneming van Den Briel door de Watergeuzen (1^{en} April 1572). Deze waren Nederlandsche uitgewekenen, die eenigen tijd eene schuilplaats in de Engelsche havens gevonden hadden, maar in 't begin van 1572 gedwongen waren geweest, - op 't bevel van koningin Elizabeth, - Engeland te verlaten. Een gedeelte hunner schepen werd bij toeval naar de monding van de Maas gedreven; de Geuzen kwamen te weten dat Den Briel, op het eiland Voorne, geene Spaansche bezetting meer had, maakten er zich meester van en slaagden er in, zich aldaar staande te houden in naam van den prins van Oranje als wettigen stadhouder.

De inneming van deze kleine stad door de Watergeuzen werd het teeken der verlossing. Den 6^{den} April werden de Spaansche krijgsbenden uit Vlissingen verdreven, een weinig later uit Veere (ook op Walcheren gelegen), later nog uit Enkhuizen en andere steden in 't eigenlijke Holland, zoodat de twee kuststreken Holland en Zeeland van toen af het brandpunt van den opstand werden.

Eerst na de bezetting van Den Briel door de Watergeuzen kwam de prins van Oranje met dezen in drukke betrekking; hij was

(1) *Gloos* of *glosse*, dit is verklaring, ook spotternij.

niet minder dan Alva door hun stouten greep verrast geweest. Weldra zond hij eene nieuwe afkondiging in het licht om de Nederlanden aan te zetten het juk van den hertog van Alva af te werpen, dien hij voorstelde gehandeld te hebben zonder toestemming van den koning. Lodewijk van Nassau had ondertusschen de belangen der Hugenooten in Frankrijk ter harte genomen en zelf in hunne gelederen bij Jarnac en bij Moncontour gestreden. Hij had daarna eene overeenkomst met Coligny gesloten, waarbij deze laatste beloofde, hem met vijf en twintig duizend man koninklijke troepen naar de Nederlanden te volgen, terwijl de prins van Oranje in de zuidelijke Nederlanden met een ander leger zou verschijnen. Lodewijk nam bij verrassing Bergen, de hoofdstad van Henegouwen, in (24 Mei 1572) en sloot er zich in op. De goede uitslag van deze onderneming had voor gevolg, dat vele steden van Holland, Zeeland, Overijsel, Friesland en Groningen zich om den standaard van Oranje schaarden. Deze zond Marnix naar Dordrecht om er zijn vertegenwoordiger te zijn op de vergadering der gewestelijke Staten. De afgevaardigden in Dordrecht namen krachtdadige besluiten tot hulp van den prins, en erkenden hem als stadhouder van den koning over Holland, Zeeland, West-Friesland en Utrecht. Zij verklaarden van geene toenadering met den koning te willen hooren zonder de toestemming van den prins, en deze, van zijn kant, beloofde geene belangrijke zaak te ondernemen, zonder de Staten van Holland vooraf te raadplegen. Deze Unie van Dordrecht (Juli 1572) is de eerste grondslag tot de latere stichting der Vereenigde Provinciën.

Met aandrang deed het geuzenlied een nieuwen en dringenden oproep tot gemeenschappelijk optreden van alle gewesten tegen 's konings landvoogd in de Nederlanden:

> Ras, seventien provincen!
> Stelt U nu op den voet,
> Treckt de coemste des Princen
> Vriendelijck te gemoet;
> Stelt U met zijn banieren,
> Elck als een trouwe man,
> Doet helpen verlogieren
> Duc d'Alve, den tyran.

Ondertusschen was Oranje Gelderland met een leger binnengerukt, maakte zich meester van Roermond (23 Juli) en trok daarop Brabant binnen, waar verschillende steden hem hare poorten openden. Maar eene vreeselijke gebeurtenis verijdelde eensklaps al zijne plannen; zijne hoop van de Fransche Hugenooten hulp te verkrijgen, zag hij ineens teleurgesteld door het verdwijnen zijner bondgenooten in het bloedbad van den Sint-Bartholomeusnacht (24-25 Augustus 1572). Reeds in September, na eene mislukte poging van Oranje om zijn broeder te helpen, onderteekende Lodewijk van Nassau de capitulatie van Bergen. Oranje begaf zich naar Holland, dat er zich op voorbereidde aan Alva's legers een hardnekkigen tegenstand te bieden. Hij gaf nochtans de hoop niet op, eenmaal van Frankrijk hulp te verkrijgen: zijne vaste overtuiging was, dat de koning van dit rijk de vernedering van de Habsburgsche vorsten verlangde en daardoor in strijd met Spanje zou geraken. Deze staatkundige berekening droeg nog al veel bij tot het sluiten van het derde huwelijk van den prins, namelijk dat met Charlotte van Bourbon (1575).

Na de herovering van Bergen besloot de landvoogd eerst eenige steden hunne ongehoorzaamheid te doen boeten. Mechelen strafte hij onder andere op voorbeeldige wijze; hij liet de kerkelijke hoofdstad der Nederlanden drie dagen lang door zijne soldaten plunderen en verwoesten. De *Spaansche Furie* breidde zich uit overal waar Spaansche krijgslieden doortrokken, vooral in de IJselsteden en te Naarden. Na eene heldhaftige verdediging viel Haarlem ook in de handen der Spanjaarden. Maar het volgende jaar keerde de oorlogskans: Alkmaar weerstond zegepralend aan de aanvallen van Don Frederik, Alva's zoon, die den 23^{en} October 1573 het beleg moest opbreken; kort nadien leed de Spaansche vloot onder admiraal Boussu eene geweldige nederlaag in de Zuiderzee.

Het jaar 1573 is nog van groot belang omdat de leider van den Nederlandschen opstand zich in dit tijdperk meer en meer met de omwenteling vereenzelvigde: Oranje bekeerde zich toen tot het Calvinisme en verklaarde zich daardoor één van ziel en zin met de onverzoenlijke vijanden van Spanje. Die bekeering schijnt niet alleen het gevolg te zijn geweest van staatkundige berekening, maar ook van zijne zedelijke overtuiging omtrent de innige overeenkomst van de

Luthersche en de Calvinistische geloofsbelijdenis, overtuiging die hij reeds vroeger uitgedrukt had[1].

Na de terugroeping van Alva kwam een nieuwe landvoogd, Don Luiz de Requesens, groot-commandeur van Kastilië, die echter niet zoo gematigd en voorzichtig was als men hem vroeger voorstelde. Hem was opgedragen eene algemeene amnestie voor te stellen, maar hij was vast besloten, op 't punt van religie niets toe te geven. De opstandelingen, vooral Oranje, die door zijne spionnen vernomen had dat er niet de minste hoop was op verandering van gezindheid bij den koning, wilden de wapens niet neerleggen, omdat zij in de vredesvoorstellen geen vertrouwen hadden.

De oorlog werd in het Noorden voortgezet: Leiden hield zich heldhaftig staande onder Oranje's banier; Middelburg, Zeeland's hoofdstad, werd door de Geuzen ingenomen, maar het groote leger, dat Lodewijk van Nassau in Duitschland bijeengebracht had, werd op de heide te Mook, bij Nijmegen, geheel verslagen en de Hollandsche ‘Bayard’ met zijn broeder Hendrik sneuvelde op het slagveld (April 1574). Moedeloosheid zou wellicht de opstandelingen overweldigd hebben, ware niet zes maanden later de blijde tijding van Leiden's ontzet hunne gemoederen komen opbeuren. De Geuzenvloot, aangevoerd door Boisot, stevende na de doorsteking der dijken naar de met water omringde stad, die zich zoo lang met buitengewonen heldenmoed verdedigd had, en kwam de inwoners opnieuw van leeftocht voorzien (October 1574). Als geschenk aan de stoutmoedige stad gaf haar de prins van Oranje eene instelling, die de zedelijke kracht van de tegen Spanje en 't Pausdom gerichte beweging zou belichamen: de Hoogeschool, de eerste protestantsche inrichting van dien aard op Nederlandschen bodem. Oranje werd toen feitelijk souvereine heer van Holland en Zeeland, al bleef zijn titel nog altijd ‘gouverneur voor den koning.’

De vredesonderhandelingen, die vooral te Breda plaats grepen, liepen op niets uit; persoonlijke voordeelen werden Oranje aangeboden, maar deze verklaarde edelmoedig zijne belangen niet van die van Holland te willen scheiden. De Unie van Delft (25 April 1576) ver-

(1) In 1567 zou Oranje van de verschillende hervormde geloofsbelijdenissen gezegd hebben: ‘Het verschil is te kleen om gespleet te blijven.’

eenigde Holland en Zeeland tot één staat onder de leiding van den prins met souvereine rechten *ad interim*, dit is tot de aanstelling van een nieuwen vorst in de plaats van Philips II. Ondertusschen besloot Requesens den oorlog te hervatten; zijne legers veroverden de eilanden Duiveland en Schouwen, maar hij zelf stierf onverwachts korten tijd daarna (5 Maart 1576).

* * *

Onmiddellijk na den dood van den landvoogd nam de Raad van State het bewind in handen en werd voorloopig door den koning in het bestuur bevestigd. Hij kon echter de wanorde van het geldwezen niet verhelpen, noch de buitensporigheden onderdrukken van de Spaansche benden, die hunne achterstallige soldij eischten.

Philips II bleef besluiteloos, zoodat de toestand van dag tot dag meer gespannen en de stemming van het volk steeds onrustbarender werd. De muiterijen die onder de Spaansche troepen ontstonden gaven aanleiding tot allerlei uitspattingen; de krijgslieden geraakten in volslagen opstand en wierpen zich op Aalst, dat uitgeplunderd werd. Ondertusschen hadden de Brabantsche Staten op eigen gezag troepen gelicht, het bestuur van het land in handen genomen en de Staten-Generaal bijeengeroepen. Zij besloten ook de onderhandelingen met den prins van Oranje en de oproerige gewesten te heropenen. In de maand October 1576 kwamen de afgevaardigden van Oranje en van de Hollandsche en Zeeuwsche Staten te Gent bijeen, om met de te Brussel zetelende Staten te beraadslagen. Tijdens die beraadslaging vernam men dat de oproerige Spaansche soldaten zich bij hunne landslieden van de Antwerpsche citadel waren gaan voegen en dat allen te zamen zich op de stad geworpen, ze geplunderd, uitgeroofd en verbrand hadden; 6000 personen waren gedood geworden. De *Spaansche Furie* gaf den genadeslag aan de groote haven der Schelde. Onder den indruk van die gebeurtenis sloten de afgevaardigden van de twee oproerige gewesten en van Oranje met die van de andere provinciën, Luxemburg uitgezonderd, de beroemde vereeniging, gekend onder den naam van Pacificatie van Gent (8 November 1576). Dit verbond, vooral door Marnix, Oranje's vertegenwoordiger, tot stand gebracht, had tot doel

de ‘onverdragelijke tirannie’ der Spanjaarden af te werpen, met andere woorden de Spaansche legers uit het land te verdrijven en de oude privilegiën, onder de wettige en verschuldigde gehoorzaamheid aan den vorst, te handhaven.

Dit verdrag bepaalde daarenboven dat eene vergadering der Staten-Generaal de godsdienstquaestie terstond na de verwijdering der Spaansche legers regelen zou, dat ondertusschen de plakkaten omtrent de Inquisitie zouden opgeschorst worden, dat het statu quo in de calvinistische gewesten, Holland en Zeeland, zou gehandhaafd worden en dat de prins van Oranje daar erkend was als stedehouder van den koning.

De spoedige afloop van de onderhandelingen, die tot dit zoo gewichtig verdrag leidden, was niet alleen te danken aan de ontroering, die de *Spaansche Furie* te Antwerpen, verwekte, maar ook aan de komst van den nieuwen landvoogd, door Philips aangesteld, Don Juan van Oostenrijk, die juist in den vooravond van Antwerpen's verwoesting te Luxemburg verschenen was.

Don Juan trad in onderhandeling met de Staten-Generaal en beloofde, na lang te hebben geaarzeld, door het Eeuwig Edict, de Pacificatie van Gent na te komen, op voorwaarde dat overal het katholiek geloof hersteld werd (Februari 1577). Ten gevolge van wederzijdsch mistrouwen tusschen den landvoogd en de Staten, die de prins van Oranje, niet zonder reden, tegen Don Juan liet waarschuwen, werd inderdaad geene overeenkomst gesloten.

De landvoogd, vernemende dat door Oranje bezoldigde mannen hem wilden gevangennemen, trok naar Namen onder voorwendsel koningin Margareta van Navarra te gemoet te gaan, en maakte zich met zijne Duitsche macht bij verrassing van de citadel meester (24 Juli 1577). Zoo scheidde hij zich openlijk van de Staten-Generaal af, hen aldus aan Oranje overlatende. Deze daad bevestigde het wantrouwen van het volk tegenover den landvoogd, en de Staten bemeesterden met behulp van een deel van de door hen bezoldigde Waalsche compagnieën uit het kasteel van Antwerpen, deze belangrijkste plaats van het land.

Oranje, die door de Staten naar Brussel geroepen werd, schijnt op dit tijdstip zijn meesten invloed en het toppunt van populariteit

te hebben bereikt, maar juist daardoor verwekte hij den nijd van enkele grooten en eenigszins het wantrouwen van een deel der Staten, die bevreesd werden voor de tirannie van den volkswil. Zijn intocht te Brussel (23 September 1577) was een ware triomf. Hij werd verwelkomd als de eenige man die in staat was de orde te herstellen en den Spanjaard te keer te gaan. Hij werd geleid naar zijn eigen paleis, naar het paleis zijner vaderen, dat hem jaren lang was ontweldigd, maar dat thans was opgeschikt, om den 'verdediger van het vaderland' zoo eervol mogelijk te ontvangen.

Zijne politieke vijanden, de ijdele hertog van Aerschot en andere katholieke edellieden, slaagden er echter in van de Staten-Generaal de benoeming van aartshertog Matthias, zoon van eene zuster van Philips II, in de plaats van Oranje tot algemeenen landvoogd te verkrijgen. De jonge Matthias geraakte toch onder den invloed van den prins, die tot de waardigheid van luitenant-generaal verheven werd en 'ruwaert' van Brabant bleef.

Het gold nu voor Oranje de samenwerking van Katholieken en Protestanten te behouden; het verbond tusschen al de gewesten kon alleen berusten op wederzijdsche verdraagzaamheid vanwege de belijders van den ouden en die van den nieuwen godsdienst. Daarom trachtte Oranje een godsdienstvrede tot stand te brengen, die aan de beide tegenovergestelde gezindheden zooveel mogelijk voldoening zou geven. Hij liet eene tweede Unie van Brussel sluiten (10 December 1577), die van de verdraagzaamheid den hoeksteen van het nieuwe staatsgebouw maakte: Roomschen en Onroomschen zouden beloven elkander te beschermen; niemand door woorden of daden te ergeren; geestelijken en leeken in het bezit van hunne goederen en voorrechten te laten. Wel vond de prins van Oranje steun bij een deel van de gematigde Katholieken en Calvinisten, die, uit haat der Spaansche dwingelandij, de noodzakelijkheid van een gemeenschappelijk optreden inzagen. Maar de meerderheid der twee godsdienstige partijen stelden hunne eigene geloofszaken boven de staatkundige belangen en wilden niet 'tegen Gods geboden' handelen, met dwalende meeningen, op welke wijze het ook zij, te laten verbreiden. De Katholieken waren overigens verontrust over het snel toenemen der calvinistische propaganda: nog in 1577 werd de Brusselsche magis-

traat door een raad van achttien Calvinisten vervangen. In andere steden van Brabant en Vlaanderen greep een dergelijke ommekeer plaats. Te Gent werd hij tot stand gebracht door Frans van der Kethulle, heer van Ryhove, en zijn vriend Jan Hembyze, nadat zij den katholieken stadhouder over Vlaanderen, den hertog van Aerschot, de bisschoppen van Brugge en Ieperen en andere katholieke heeren gevangengenomen hadden. Na herhaald aandringen der Staten-Generaal werd alleen Aerschot in vrijheid gesteld. De steun, dien Oranje bij de Calvinisten gevonden had, kwam hem nu duur te staan: hij moest zijne opgewonden partijgenooten ontzien, al keurde hij hunne buitensporigheden streng af; hij mocht te Gent niet forsch optreden ten einde geene verkoeling teweeg te brengen, die noodlottig worden kon voor de algemeene zaak. Daardoor verwekte hij meer en meer de verbittering der Katholieken en toen hij zich gedwongen zag maatregelen te nemen om dezen tegen de uitspattingen der Calvinisten te beschermen, haalde hij zich daarenboven den haat en het wantrouwen van de heftigsten onder dezen op den hals.

Ondertusschen hadden de Staten-Generaal Don Juan en zijne aanhangers tot rebellen verklaard en tegen hem een leger afgezonden. Dit leger leed eene schrikkelijke nederlaag bij Gembloers (31 Januari 1578.) Het gevolg hiervan was dat Matthias, Oranje en de Staten-Generaal Brussel als zetelplaats der regeering verlieten en zich naar Antwerpen terugtrokken. Don Juan slaagde er nochtans niet in, zich van Brussel meester te maken, doch vestigde zijn hoofdkwartier te Leuven. De leiders van den opstand zagen van alle kanten naar middelen uit om hulp van vreemde vorsten te verkrijgen: zij wendden stappen aan bij Elizabeth, bij den keizer, bij den hertog van Anjou (dit laatste zag Elizabeth met leede oogen, omdat zij vreesde dat Frankrijk in 't bezit van de Nederlandsche kusten zou geraken), en Marnix begaf zich naar den Duitschen Rijksdag te Worms, om de prinsen van het keizerrijk tegen de noodlottige gevolgen van Spanje's overwinning in de Nederlanden te waarschuwen.

Marnix' redevoering schijnt op de Duitsche vorsten een diepen indruk te hebben gemaakt: hij herinnerde hun de aloude verwantschap die tusschen deze gewesten en het Heilige Rijk bestond, de banden waardoor zij nog aan Duitschland vereenigd waren, en wees op de

noodzakelijkheid, Don Juan in den Rijksban te doen. Keerden de Nederlanden terug onder de dwingelandij van den Spaanschen Habsburger, dan zouden weldra de Duitsche vorsten hunne vrijheden verliezen onder den aandrang der vereenigde pogingen van de Spaansche en Duitsche Habsburgers. Ongelukkig verwekte de zaak der Nederlandsche Calvinisten maar weinig sympathie bij de protestantsche leden van den Rijksdag, die nagenoeg allen den Lutherschen godsdienst waren toegedaan.

Terwijl deze pogingen tot volharding in den tegenstand gemaakt werden, dreigde meer en meer het inwendig gevaar: van dag tot dag werd de vijandschap tusschen de beide godsdienstige partijen heviger. Het calvinistisch schrikbewind, dat te Gent door Hembyze en den heftigen predikant Dathenus, persoonlijken vijand van den Zwijger, ingevoerd werd, bracht de verontwaardiging der belijders van het oude geloof tot haar toppunt. De Gentsche calvinistische troepen geraakten daarenboven in strijd met de overgebleven Waalsche benden der Staten-Generaal, die aan den slag van Gembloers deel genomen hadden; deze benden, uit katholieke soldaten samengesteld, waren wegens slechte betaling aan het muiten geraakt, in het zuidelijk deel van Vlaanderen gevallen en daar met de Gentsche Calvinisten in aanraking gekomen. Dit was het begin van den burgeroorlog. Het hoofd der ‘Malcontenten,’ - zoo waren die Waalsche soldaten genoemd, - Montigny, trad in onderhandelingen met de leiders der katholieke beweging in Artois en Henegouwen en legde zoo den grondslag tot eene toenadering met Spanje.

Voor de instandhouding der eendracht tusschen de gewesten trachtte Oranje zijn ontwerp van religievrede te laten uitvoeren. Niet zonder moeite verkreeg hij van de te Antwerpen vereenigde Staten-Generaal, dat zij dit ontwerp aan de Staten der gewesten en aan de steden ter goedkeuring onderwierpen (12 Juli 1578). Die befaamde religievrede bevatte hoofdzakelijk de volgende bepalingen: wat de twee godsdiensten betreft, zal iedereen vrij zijn God te vereeren naar de inspraak van zijn gemoed; de openbare uitoefening der twee godsdiensten zal toegelaten worden overal waar honderd huisgezinnen het zullen aanvragen; wie andersdenkenden zal beleedigen, 'tzij door preeken, liedjes, schotschriften, door woord of daad, zal streng

gestraft worden; alle vroegere beleedigingen in zake godsdienst zullen worden vergeten; de geestelijke overheden zoowel als de staatsambtenaren zullen bij eed beloven den godsdienstvrede na te komen. Ongetwijfeld verzekerde deze vrede aan de Protestanten de overhand in de landen waar zij reeds de meerderheid uitmaakten, terwijl hij van den anderen kant de voorrechten van den katholieken godsdienst vrijwaarde in de streken waar deze door het grootste getal der inwoners beleden werd.

Van alle zijden werd nochtans tegen den Religievrede verzet aangeteekend: de Calvinisten van Holland en Zeeland wilden de gunstige voorwaarde, die hun door de Gentsche Pacificatie verleend was, niet laten varen; die van Vlaanderen en Brabant waren er niet toe geneigd, iets aan hunne aartsvijanden toe te geven, evenmin als de Katholieken van Henegouwen en Artois aan de hunnen. Terwijl de Calvinisten de hulp van hunnen geloofsgenoot, Johan Casimir, broeder van den Paltsgraaf, inriepen, zochten de Katholieken, van hunnen kant, steun bij den hertog van Anjou, broeder van den Franschen koning, die gereed was om in troebel water te visschen. Johan Casimir had met Engelsch geld eenige troepen in Duitschland geworven. Kerken en kloosters plunderend en verwoestend, kwam hij in Juli met zijn leger in de Nederlanden aan; met de hulp van het Statenleger behaalde hij eene kleine overwinning bij Rijmenam, ten Oosten van Mechelen. Hij was echter niet tevreden over de ondergeschikte rol, die hem in de krijgsverrichtingen aangewezen werd, en trok dan naar Gent, waar hij door de Calvinisten van deze stad als hun leider werd beschouwd; hij ondersteunde er die ongebreidelde democratie, waarvan de buitensporigheden zulk een heilloozen invloed zouden uitoefenen.

***

Thans werd de kloof tusschen de beide partijen zoo diep, dat Oranje de noodzakelijkheid inzag de ontbinding van het Zuiden tegen te gaan door nauwere aansluiting van het noordelijk deel des lands. Na de komst van den bekwamen veldheer Alexander Farnese, prins van Parma, die Don Juan († 2 October 1578) als landvoogd opgevolgd had, kwam er weldra toenadering tusschen den koning

en de katholieke gewesten Artois, Henegouwen en de steden van Fransch Vlaanderen (Rijsel, Dowaai en Orchies): het verbond van Atrecht (6 Januari 1579), waardoor deze gewesten en steden zich van de Staten-Generaal afscheidden, bepaalde wel de handhaving der Pacificatie, maar tevens de noodzakelijkheid van eene verzoening met den landsheer. Nog dezelfde maand werd te Utrecht (23 Januari 1579) het verbond tusschen Holland, Zeeland, Gelderland en Utrecht gesloten, waarbij deze gewesten verklaarden de Generale Unie, door de Gentsche Pacificatie ten voordeele der gemeenschappelijke verdediging tot stand gebracht, te willen handhaven, maar tevens eene nauwe aaneensluiting onder elkander te verzekeren, alsof zij al te zamen maar ‘ééne provincie’ van het geheel vormden. Betreffende de godsdiensten werd daarbij bepaald dat Holland en Zeeland naar goeddunken zouden handelen, met andere woorden, dat zij den calvinistischen godsdienst zouden behouden en dat de andere gewesten, ofwel den godsdienstvrede toepassen, ofwel de godsdienstquaestie op eigen hand zouden regelen. Behalve door de genoemde gewesten werd in den loop van 1579 en 1580 de Unie van Utrecht nog onderschreven door Friesland, Overijsel en Drente. In Brabant werd de Unie geteekend door Antwerpen, Lier en Breda, in Vlaanderen door Gent, Brugge, Ieper en het Vrije. In Mei 1579, toen het Verbond van Atrecht de officieele verzoening met den koning beslist had, onderteekende Oranje van zijn kant de Unie van Utrecht (3 Mei 1579).

Terwijl de Malcontenten Vlaanderen opnieuw binnendrongen, trok de prins van Parma naar Maastricht, dat hij na een langdurig beleg innam. Toen verklaarden zich Mechelen en 's Hertogenbosch ten gunste van den landvoogd. Door het verraad van Rennenberg, stadhouder van Groningen, Drente en Overijsel, vielen deze gewesten bijna geheel in de handen van de Spanjaarden.

In die moeilijke dagen wilde Oranje, koste wat het wilde, eene krachtdadige hulp in het buitenland verkrijgen. De Duitsche vorsten hadden, zooals wij hooger aanstipten, reeds vroeger bewijzen hunner onverschilligheid gegeven; de koningin van Engeland aarzelde zich met Spanje in moeilijkheden te wikkelen; alleen uit Frankrijk kon nog hulp komen en die hulp kon niemand anders brengen dan de vroe-

ger door de Katholieken zelf gezochte hertog van Anjou. De noodzakelijkheid van een verbond met Frankrijk drong zich dus op. Het oogenblik scheen ook te zijn gekomen om Philips II op behendige wijze vervallen te verklaren: daarom zou aan den Franschen prins de souvereiniteit over de Nederlanden aangeboden worden. Oranje slaagde er, na vele moeilijkheden, in, de Staten-Generaal te bewegen een verdrag met den hertog van Anjou te sluiten (Plessis-lez-Tours, 19 September 1580), waarbij aan dezen de souvereiniteit over de Nederlanden aangeboden werd, onder voorwaarde van onschendbaarheid van 's lands privilegiën, eigen bestuur voor de inwoners en volkomen gelijkstelling van beide godsdiensten. Oranje kon echter de souvereiniteit van Anjou door Holland niet doen erkennen. De Staten van dit gewest besloten (29 Maart 1580) integendeel dat de namen van den prins van Oranje en van de Staten aan het hoofd van alle stukken zouden geplaatst worden; zij wenschten hem zelfs den titel van graaf van Holland te geven. Bij het verdrag van Plessis-lez-Tours, den 23 Januari 1581 te Bordeaux bepaald gesloten, verkregen dan ook Holland en Zeeland eene afzonderlijke plaats.

Als noodzakelijk gevolg van de erkenning van Anjou's souvereiniteit werd door de Staten-Generaal, samengesteld uit afgevaardigden van Brabant, Vlaanderen, Holland, Zeeland, Gelderland, Utrecht, Friesland, Overijsel en Mechelen, die hunne zetelplaats van Antwerpen naar Amsterdam overgebracht hadden, de gehoorzaamheid aan Philips II opgezegd. De afzwering zelf geschiedde echter in Den Haag (26 Juli 1581). Aartshertog Matthias, die als Philips' landvoogd gold, verloor tevens zijn ambt en keerde naar Duitschland terug.

Ondertusschen was de voornaamste bewerker van de afzwering van Philips II aan de onvermijdelijke gevolgen van zijne stoutmoedige daad blootgesteld. Reeds in Mei 1580 had Parma den ban afgekondigd, dien Philips II den 15^{den} Maart van hetzelfde jaar over het hoofd van den prins van Oranje had uitgesproken, en drie maanden later werd de ban alom verspreid. Hierop antwoordde Oranje met zijne (tweede) ‘Apologie’, die hij aan de Staten-Generaal aanbood en waarin hij zijn eigen leven en de taak, die hij zich gesteld had, met klem verdedigde.

Hij overdreef nochtans èn de beschuldigingen, waarmede hij den koning overlaadde, èn de verdiensten, die hij zich toeëigende, maar hij trad toch op als echte verdediger van de verdraagzaamheid: ‘Wel beken ik gaarne, zegt hij, dat de vuren, waarmee men zoovele arme Christenen heeft gemarteld, nooit aangenaam zijn geweest in mijne oogen en dat ik den raad gaf, om in de Nederlanden de vervolgingen te staken. Ja, ik zal meer bekennen, opdat de vijanden weten, dat zij met eene tegenpartij te doen hebben, die rond en open spreekt, te weten dat de koning, toen hij van Zeeland vertrok, van de laatste plaats, die hij aanschouwde toen hij het land verliet, mij beval, verscheidene menschen... te doen sterven, omdat zij in hun godsdienst verdacht waren; dit heb ik niet willen doen, maar heb hen integendeel gewaarschuwd, wel wetende, dat ik dat niet kon doen met een goed geweten en dat men Gode meer moet gehoorzamen dan den menschen.’

Ondertusschen had Parma zijn zegevierenden tocht door de zuidelijke gewesten voortgezet: Doornik en tal van andere steden vielen in zijne macht. Van de zijde van Anjou had hij niets te vreezen. Deze werd overigens gedwongen het land in aller haast te verlaten, na zijn mislukten staatsgreep te Antwerpen, bekend onder den naam van Fransche Furie (17 Januari 1583). Terwijl de steden van Vlaanderen en Brabant achtereenvolgens in de handen van Parma vielen, versterkte zich Oranje in de kuststreken Holland en Zeeland, de verdediging van Antwerpen, het laatste bolwerk der zuidelijke Nederlanden dat nog niet onder Spaansche heerschappij stond, aan Marnix van Sint-Aldgonde overlatende.

De Staten van Holland en Zeeland, die reeds sedert eenige jaren met die van de andere zustergewesten van de Utrechtsche Unie de opdracht van de souvereiniteit aan den prins van Oranje voorbereid hadden, wilden hem nu de grafelijke kroon aanbieden. Alles werd echter verijdeld door den moord van den ‘Vader des Vaderlands’, die den 10^{den} Juli 1584 te Delft door het pistool van Balthazar Gérard, een katholieken dweper uit Franche-Comté, getroffen en gedood werd. ‘Mon Dieu, mon Dieu, aie pitié de mon âme et de ce pauvre peuple!’, dit waren, zegt men, de roerende woorden die de prins zieltogend uitsprak.

***

Voor het nageslacht verpersoonlijkt Oranje de strekkingen, de kenmerken en de beteekenis van den nieuwen staat die zich op 't einde der 16de eeuw in Europa vormde: het erkent in hem de zegepralende Republiek die op het stelsel van Spaansch-katholieke wereldheerschappij inbreuk maakte en eigene instellingen, gesteund op den calvinistischen godsdienst, tot stand bracht. Zoo komt het dat al wie de staatkundige of godsdienstige beginselen van die Republiek geheel of ten deele afkeurt, ook de rol van den Zwijger op ongunstige wijze beoordeelt. Wie integendeel met die beginselen ingenomen is, verklaart zich tevens *a priori* te zijnen voordeele en is geneigd zijne daden te rechtvaardigen. Beide opvattingen zijn echter verkeerd, daar zij van een stelselmatig en vooraf gevormd denkbeeld uitgaan.

Een nauwkeurig onderzoek van het leven van den Zwijger leert ons zijne ware persoonlijkheid en zijne eigenaardige houding tegenover de omwenteling zelve kennen. Zijn ideaal stemde op verre na niet met dat van de andere leiders van den opstand overeen. Godsdienstige beweegredenen waren het, welke deze laatsten meestal dreven, al had in den beginne de omwenteling een algemeen nationaal karakter; godsdienstige belangen werden in alle omstandigheden boven alle andere geplaatst. Voor den Zwijger integendeel werden deze belangen altijd aan die van den Staat ondergeschikt. Het was niet omdat hij de beginselen van het hervormd geloof was toegedaan, dat hij de strekkingen van Philips II te keer ging; hij hechtte in den grond aan geene bepaalde godsdienstige dogma's en behoorde maar uiterlijk tot eene bijzondere belijdenis. Staatkundige berekening gaf, zooals gebleken is, bij al zijne daden den doorslag, en daarom trachtte hij tot uitvoering van zijne grootsche plannen de verdraagzaamheid in te voeren. De droom zijns levens was de vereeniging van al de Nederlanden met de vrijheid van uitoefening der twee tegenovergestelde godsdiensten. Wat nu de middelen betreft, welke hij daartoe gebruikte, meer dan eens waren zij van hetzelfde gehalte als die van zijne vijanden; hij bestreed zijne tegenstanders met hun eigen wapenen. Met recht heeft men gezegd dat hij benevens de groote hoedanigheden, die den staatsman en den statestichter eigen zijn, de kleine

bezat die den volksheld uitmaken. Allerlei middelen, goede en slechte, heeft hij aangewend tot het bereiken van zijn doel. Alleen zal men toch moeten erkennen dat hij nooit tot zulke gewelddaden overging als Philips II en diens vertegenwoordiger, de hertog van Alva. Het zedelijk peil van den Zwijger stond ongetwijfeld hooger dan dat van zijne tegenstanders.

Zijne pogingen tot vrijmaking der Nederlanden en tevens van zelfverheffing gingen, in alle geval, gepaard met die tot verwezenlijking van een edel denkbeeld, dat eerst in de hedendaagsche tijden bij de beschaafde volkeren ingang gevonden heeft. In de 16de eeuw waren de godsdienstige driften te hevig, de afstand tusschen de kampende partijen te groot om eene verzoening op dit gebied te bewerken. Te midden van die woelige, onstuimige zee, waar twee machtige stroomingen in tegenovergestelde richting voortsnelden en tegen elkander botsten, was het niet mogelijk het schip van den Staat der XVII Provinciën tusschen de bruisende baren in te sturen. De schranderheid, de voorzichtigheid, de wilskracht, de koelbloedigheid en het staatkundig vernuft van den Zwijger vermochten niet den geest van zijn tijd te bedwingen en den treurigen zedelijken toestand der Nederlanden te verhelpen, maar hij heeft dan toch vereenigd wat vereenigbaar was: de Noordelijke gewesten, die tegen storm in en ondanks allerlei wisselvalligheden de Oranjevlag hebben weten recht te houden.

Zijne spreuk: *Saevis tranquillus in undis* (onverschrokken te midden der woedende baren) kenschetst goed zijne gemoedskalmte tegenover de geweldige hartstochten, die toen opwelden. Hij stond inderdaad bijna alleen in de opvatting van de godsdienstquaestie: zijne denkbeelden vonden om zoo te zeggen geene instemming bij zijne tijdgenooten, maar zij hadden de toekomst voor zich.

HERMAN VANDER LINDEN.

Huwelijksavond[1].

De Septemberlucht werd zeer frisch en de avond begon te nevelen. Ko stapte over het brugje, en ontsloot de deur van het eenzaam huisje, en 't klonk heel zonderling, krassend, in de groote stilte die binnen heerschte: het huisken lag reeds in 't halfduister, en de ledigte, als van een groote kerk, trof hen. Alles stond zooals Ko het geplaatst had: voor, in de eerste plek, de vierkante tafel, eenige blankgeschuurde stoelen daarrond. Op de schoorsteenplaat de groote, breedomlijste spiegel als een vlek zilver, en daarvoren het zwarte kruisbeeld met den treurenden lijder, die voor de wreede wereld gestorven was, de armen uitgespreid en de handen doornageld, heel bleek in den schijn van 't daarachterstaande glas. Terzijde tiktakte de groote klok, achthoekig, met de zwarte Romeinsche cijfers op blanke rechthoekjes geverfd; marmerwit waren ze, zeer mooi. En op 't venster stonden de boempotten met bloeiende bloemen; de jonge oleander liet zijn rozig kroontje hangen, en de geraniums bloeiden ook, en door 't venster gleden flauw de laatste zonnestralen, door de gordijntjes, spelend, en de bladeren en bloemkelkjes schenen doorschijnend en heel een golf klaarte scheen er rond te spelen, in wemelenden glans van blonde frischheid. Het was er zeer luchtig, het zou een bevallig nestje zijn. Nele glimlachte, gelukkig, en Ko troonde haar meê in de andere plek. Daar pronkte, tegen den muur, de groote kast van Nele's ouders, breed en lang, met een groote deur van een stuk, zeer sterk. En boven den schoorsteenmantel stond ook een kruisbeeld, kleiner, en er rond hing een Jezus- en een Maria-beeldeken, met papieren kantwerk afgezet en blinkend van zuiverheid in de vroomheid van de neer-

(1) Fragment uit een eerstdaags te verschijnen roman in twee deelen: ‘De Dompelaar.’

geslagen blikken, zedig, op den karigen achtergrond van fijn, dun blauw - een lentehemel - met fonkelende sterrekes.

- ‘O, dat is mooi, Ko,’ fluisterde zij.

Ze zegde dat in de eenvoudigheid van haar reine hart, dat zwol van blijdschap, en ze begon te gevoelen, dat een ander bestaan haar wachtte. Alles was nieuw rondom haar, alles scheen te fonkelen voor hare blikken, de geplooide gordijntjes van 't achtervenster, de muit met de slaande botvink, het kruisbeeld. De maagdelijkheid leefde hier, trillend, lijk in haar eigen wezen. De roode en zwarte tichelsteenen, menigvuldig en klein tegeneen aangelegd, hadden een schemering voor haar oogen van onbepaald vlottenden damp, die haar weldeed. In de uitgebreidheid van haar geluk ging ze zitten op een stoel, en zoo, de handen in den schoot, keek ze rond, naar de bloemkes en krinkels van het tapijt, die opklommen, als klimop, wentelend en keerend, en neerhangend in tressen, zonderling. En haar oogen gingen langzaam rond, schitterend; met half-open mond bestaarde zij alles, als verrukt, en mede Ko, die groot stond voor haar, droomerig, als 't beeld der gouden getrouwheid; en ze glimlachte, als in droom.

Ze deed een kijkjen in 't hofken en Ko haalde een bussel hout en hij brak de stokjes, en lei ze op 't stroo, in den stoofpot. Hij speelde zijn jas uit, ontstak vuur en wierp kolen op, en 't knetterde nu lustig in de keuken, en de zoldering gloeide rood van de jagende vlammen. Hij putte water, en zette den moor op. Dan liep hij, in de hemdsmouwen, naar den hof, naar Nele. Ze wandelde er langzaam, mijmerend, en tuurde verstrooid naar de selderijstruweeltjes, naar de gekante, fijne blaadjes die blonken, donker-groen. Heel het hofken was in orde, er was geen ledig plekje groot als een voorschoot, en alles wies goed, sappig, en men zou weldra oogsten. Dat alles was Ko's werk. In zijn vrijen tijd, 's Maandags als hij niet werken trok, of 's Zondags, was hij hier noest bezig, want de grond mocht niet verwaarloosd worden, de vruchten zijn zoo gezond. Ze had nog eens dat alles bezichtigd, maar toen was alles zoo heerlijk niet. Ze keek naar Ko, lang, en een hemel van dankbaarheid lachte hem tegen.

Ze vervolgde haar weg, en Ko deed evenzoo; hij bleef wat achter haar, omdat 't wegelken te smal was. Ze vorderden heel traag, stapje voor stapje, in de versche lucht, met de wonne in hun hart. Ze

waren ontroerd, zonderling van gemoede, en ze wisten niet hoe hun gevoelens uitdrukken, in de wijdte waarin ze waren van nakende zaligheid. Ko bestaarde haar, innig, omdat Nele zoo schoon was. Immer dezelfde bleef ze, frisch en blozend van wangen, en zoo zou het alijd zijn, dacht hij, zelfs dan als hij oud worden zou, bleek van het werk en het stof en de gestadige afmatting in de dompige fabriek, die nu ver was. Hij hoorde in zijn ooren het gerucht van 't werkvolk, den ronkenden oven in de matroodheid van zijn ronden buik, die smeltijzer uitliet, rozig-wit, vloeiend met licht, en schitterend. En dan stierf het geruisch allengskens weg aan zijn ooren, als het gerommel van verreweg rommelenden trein in hollen nacht, en plotseling was 't weg. Hij was weer in de opene lucht, in zijn hofken, en rond hem geen zwarte mannen die zwoegden - rond hem Nele, zijn tweede ik, en de vruchten die hij geplant had en besproeid, die nu heerlijk wiezen; en heel stil was het, en de vogels gingen al sluimeren in de frischheid.

De zon was nu gezonken in 't Westen; 't schitterlaaide er, in vloeiende klaarte, hoogrood, als een verre brand bij nachte, en door de takjes en twijgjes van de weide, die terzijde aan 't hofken paalde, zag men de gloed-stralen, vurig. Er kwam een koeltje op, nauw voelbaar, en 't ruischte nu in de boomtuilen, fluisterend, in lange trillingen van onderdrukte leute, al de loovers door, als een geheimzinnig spel van geesten, die jokten in de driestheid van hun onbemerkt-zijn. Het werd sterker, en alles lispelde nu, en een killige huivering voer door hunne leden. Het was zoo aangenaam hier, zoo zoet, zich nevenseen te gevoelen, in de maagdelijke deemstering van den eersten huwelijksdag, die ten einde zong het gerekte, vroolijke lied van jonge, blijde harten, die voor elkander open gaan zullen in de diepte van zwarten nacht. En langs achter, waar lag het wijde bosch van boomen en struiken en heesters, en langs de Oostzijde, donkerde het, geheimzinnig; van tusschen de struiken kropen de avondschaduwen, heel bedeesd, twijfelend, en dan verstoutten ze. Ze breidden uit de éénvervigheid hunner kleur met dooreenloopende vertakkingen, en dekten al toe als met een sluier, die verbergen zou grondtepeltjes en struweeltjes en vruchtenbedden, groote en kleine, in de grauwheid der grondkleur.

Zoo zou het hofken nu allengskens aan hunne blikken onttrokken worden. Het was een heel mooi stuk grond; langs achter en ter-

zijde grensde 't aan het bosch, en langs de andere zijde aan de weide, of liever aan den boomgaard, waar de nevelen nu hingen, doezelend, onder de takken, als een drijvende damp. Ze zouden er veel vreugden van hebben. En als de dagen zoo lang zouden schijnen, eindeloos lang van 't alleen-zijn, als Ko in de fabriek was, dan zou Nele hier uitspanning zoeken, in de helderheid van den dag, in 't gespeel eener koesterende zonne, die niet meer stak, daar de Herfst naderde. En onder de opene blauwe lucht, als fluweel boven haar hoofd, met rondom haar de kweelende vogels, de laatste zwaluwen die scheerden luchtig - daar ze wisten dat Oktober weldra grijzen zou - de duizende plantjes, winterkoolen, selderij, kervel, de moeskruiden, al dat rond haar 'twelk Ko verzorgd had, zou ze aan hem denken, en haar hart zou smelten van dankbaarheid, omdat hij verzekerd had haar leven in de toekomst; met hem hoefde ze geen vrees te voeden: hij was sterk, hij was deugdzaam, en oprecht in zijn groote kinderhart, dat week voelde.

Ze drentelden heel lang in den hof, ze wisten zelven niet wat hen weerhield, wat hen scheen te nagelen aan de plek, onbeweeglijk. Droomden ze van de schoone dingen, die komen moesten? Ko was heel stilzwijgend; van tijd tot tijd zei hij iets, een beuzelarij, en dat zoo dom-weg, vaag, alsof hij zich de moeite niet getroostte na te denken, en Nele verbeterde soms zijn eigen zinnen, die naar rimram zweemden, en als werktuiglijk hem ontsnapten. Hij was gelukkig, en hij wist het; zijn hart dat bonsde, versnellend, in de bruising van zijn bloed, schaterde het uit. Nele had hem de zonderlinge vormen der aanrukkende inktwolken gewezen, de leeuwenhoofden, en kameelenbulten, die veranderden, ineensmolten, tot breede, rollende massa's, en die verzwonden dan ook, in de donkerte, die algemeen werd, overal, van 't Noorden tot 't Zuiden, slepend. De avond was gevallen, met zijne stilte, huiverig.

- ‘Kom binnen, Ko,’ lispelde zij.

Ze ging voor, vannieuws, gelijk straks, en Ko volgde haar, als haar schoothondje gedwee, en zoo gehoorzaam. Hij was dus op den weg van het langgewenschte leven, in het huwelijk, met een vrouw die hem beminde, en zij beminde hem. Hij was heel vol van 'tgeen gebeuren moest, straks, als ze alleen waren, onbespied, hoe of hij

doen moest en zich gedragen. En hij lachte reeds inwendig om de groote vreugden die hij genieten zou met zijn Nele, niemand hen hoorend, niemand hen storend, in den nacht, die te luisteren scheen naar jagende asems in weelderige oogenblikken van overvolle boezems. En 't zou zoo zijn, altijd door, van als hij kwam, tot hij weer vertrekken moest. De toekomende, vervelende dagen in de fabriek grijnsden hem aan als een spookduivel, en hij schudde het hoofd, zenuwachtig, om de plagende gedachten te verdrijven.

Nele opende de deur, en Ko sloot ze. Ze waren nu binnen, in 't tastbaar duister, als een hol, en flauw teekende 't venster zich daarop af. De stoof knetterde, rozig, en 't lichtstraalde uit 't pookgatje, heel rood. En in de wolkenduistre doezeling die alles wegstompte, met malsche, of geene omtrekken, floot de moor zijn gezellige deuntjes, brutselend, en hij alleen floot in de stilte, eentonig en zonderling. Ko stond naast Nele, en, in 't donker, ontmoetten hunne handen elkander. Het was of deze van Nele Ko zochten, zacht-innig, het hart dat zijne zaligheid laat opborrelen in de vrije lucht, werktuiglijk. Maar ze tastten naar zijn jaszak, om de solferstekjes. En Ko, schier zonder 't te weten, vatte ze aan, trok ze nader. Hij voelde zich plotseling heel rood worden, zijn hart kloppend met versnelde popelingen, zeer rad. Hij drukte Nele's armen, die flauw tegenweerden, ter zijde, en zoo, met de volle borst open, vooruit, prangde hij haar tegen zijn mannelijken boezem, die juichte, om de verkwikking. En haar hoofd zeeg op zijn schouder, zacht, en zijn gelaat streelden de wuivende haren, speelsch en kittelend. Zij gaf zich, geheel, omdat ze zijn vrouwe zijn wou, nu. Zijn mond zocht haar roze wangvleesch, en in de omknelling fluisterde hij innig, zooals hij het dacht, in zijn eerlijk-brave hart, dat jong was:

- ‘Nele, mijn Nele, wat heb ik u lief!’

Het was duister rondom hen, en niemand zag hen; ze wisten zich veilig en alleen, sterk om hun groote liefde, en, luider floot de moor zijn gezellige deuntjes, jokkend, om den jok der twee aardelingen, zijne meesters. En Ko's adem bewasemde, warm, Nele's koonen, de roode, gloeiende appels; hij herhaalde immer aan, hij hadde zoo eeuwig willen blijven, zoo, met de eenige woorden slechts op de lippen:

- ‘Nele... wat zijt ge goed! Ik heb u zoo lief!’

Toen liet hij haar los, plots, met een ruwe beweging, heel trillend, als schaamde hij zich die omarming in dat vliedend oogenblikje van leute; ze kwam hem zoo flauw voor, zoo kinderachtig, als Nele vraagde heel bedaard, de blanke hand uitgestrekt:

- 'Geef me de solferstekjes, Ko.'

Hij zat nu op een stoel, en zij stond voor hem; haar jurken fladderden tegen zijn beenen, en hij zag haar, onbepaald, en 't was hem of een waas haar omhulde, een stille glans die van hooger kwam en speelde, mystisch, om heel haar gestalte. Schertsend duwde ze met haar knie tegen de zijne, ze herhaalde haar vraag, dringender. Het was of hij droomde, zooals immer, na een ontroering. Ze spotte, na een amerijtje:

- 'Wat zijt ge toch een gek, Ko!'

Hij reikte haar dan 't gevraagde over. In de hand leide hij haar 't stokje, en hij wilde vragen, of ze boos was, om zijn brusk gedoen van drift. Maar hij zweeg: hoe kon ze boos zijn daarom? Het was niet mogelijk. Op den grond kretste Nele met 't stoksken, in een fellen zwaai, en krom sprankelde 't. Het was of blauwe vlammekes sprongen op een boog heen en weer, schier uitdoovend, en dan weer herlevend, met een lichten sluier daarover van damp. En, om het dansend geel vlammeken van het zwavelstokje, spookten hunne schaduwen om, rond de kleine plek; de tafel smeet breede vormen op den muur, hoekig vooruitschuivend, dalend tot op den bodem, en weer omhoog rijzend, met veerkrachtigheid. In al dat zonderling spel zat Ko te kijken, met knippende oogen om de vastheid van het licht der lampe, ontstoken nu. Nele kreeg al den gloed op haar gelaat; heur haren waren boven 't hoofd en de ooren wat losgewoeld, en in lokjes, gekruld, wuifden zij in haar gelaat, dat wonderzoet lachte, met halfgeloken oogen, ook - om de lichtstraling, die zeer fel was en plotseling.

Ze bereidde de koffie, en overal lei ze een groote handigheid aan den dag, alles ging haar vlot af, spelend, met de bewustheid van vrouwe, die hare taak kent. Ze maalde koffie, en krijzelend kretste het, altijd door, en soms sprong een boontje in flenters weg, boven den trechter, als een spatvonk in 't wilde. Met een drogen schok liet ze alles in den koffiepot glijden, en dan schonk ze op, uit den moor, het warm-rookende water dat klokte in de diepte, als in een goot. Ze

mochten immers wel een lekker tasje drinken, he, Ko? Het was feestdag heden! En hij keek, met het hoofd op de hand, toe; hij kon niets anders doen: haar bewonderen, haar volmaakt noemen, weergaloos onder den hemel, dat zei hij gestadig in zijn binnenste: hij had een schat gevonden en hij was alleen zoo gelukkig, in zijn hart, waar het joeling was, - en openlijk kon hij zijn vreugde niet uitdrukken - zoo was zijn karakter. De koffie rookte nu in de blanke tasjes, twee, even groot, even rond, geurig en Nele murmelde:

- ‘Zij is lekker, Ko.’

Ze waren langs weerskanten van de tafel, en tusschen hen krulde de rook op, uitdunnend, naar de zoldering. Ze voelden zich in die kleine plek hier, tusschen de muren met hunne bloemen - en toch een beetje vreemd, omdat het de eerste dag was. Nu zaten Nele's ouders wis rond den haard, in hun woning, en ze moesten voor 't eerst ook heel zonderling gestemd zijn, met de vreemde lui, die tierden en dronken, en paften, geweldig, omdat het maar eens zoo'n feest zijn zou. Hier heerschte de stilte, plechtig, van eigen haard, maar dat hoorden ze niet; het scheen of een zachte melodij ruischte, trillend, rondom hen: ze ruischte de hymne van den grooten wereldzang, van harten die elkander beminnen, altijd nieuw-rijzend, altijd fluisterend van dezelfde dingen in de volheid van de uitboezemingen. Ko trok aan de punteindjes van zijn knevel, mijmerend. Hij scheen na te denken, en tuurde naar de twee tasjes, met aaiende blikken.

‘Weet ge wat ik wil, Nele?’ opperde hij.

Ze schudde het hoofd, omdat ze het niet wist.

Toen zei hij:

‘'k Wou dat er drie tasjes waren - een voor ons kind bij.’

Ze bezag hem, heel zacht, met stille hoop in de oogen.

‘Het zal komen!’ meende zij.

Ze deed alsof hij niets gezegd had, dronk lichtjes slurpend, en blies den wasem weg. Ko volgde haar na, en heerlijke beelden ontvouwden hunne lachende gestalten in zijn geest: hij en Nele, elk met een kind op den schoot, rond dezelfde tafel, juichend, onder het licht der blikkerende lamp. Ze speelden met de kinderen, ze lieten hen paardje rijden op hunne knieën, langs hunne borst op de schouders klaveren, of ze staken hen hoog in de lucht, met uitgespreide armen.

Ze leerden hen gaan, de kleine, vet-kwabbige beentjes vooruitschuiven - nog zoo zwak - met kleine stapjes, wankelend. En dan openden zij wijd hunne armen, ze riepen: ‘kom, kom.’ Het een kwam dan naar Ko geloopen, Nele voorbij, en hij zoende het op zijne wangen, drukte 't aan zijne borst, met groote blijdschap. Hij zag nog andere tafereeltjes, en ze waren nog mooier dan de voorgaande: Ko en Nele, die de ventjes spreken leerden, en lachten om hunne stotterende wanklanken en radbrakingen. Ze konden nu bidden, en Jezuken en Marjaken stamelen. En 's avonds vouwden ze heel braaf de handekens samen, op de kniekens kruipend; ze baden: ‘Onze Vader, die in de Hemelen zijt...’ ingetogen, met hunne haperende stemmekes, en ze leken op engelkes, die blonde wezentjes, met de onschuld in hunne smeekende oogen.

Ze waren nu met hunne gedachten bezig, ze keken in hun eigene harten. Ze voelden zich wel, innig-goed, ze zouden in lachen losgeborsten zijn, zoo los was het in hun binnenste, van ingehouden uitbundigheid. En de groote bedeesdheid, het zoete schuw-zijn voor elkander, leide als een afsluiting tusschen beiden, en geen van de twee dacht ze te overschrijden. Ko kruiste 't een been over 't ander; hij bezichtigde de blikkerende toppen zijner schoenen, maar zijn binnenste bleef daar niet bij. Hij was ruw, en sterk, een heel primitief gemoed vol plotselinge ontroeringen en schielijk wellende drift. Hij durfde nu het groote vraagstuk van straks aan, wat zou later gebeuren? En omdat hij 't toen verworpen had, omdat hij toen gedacht had dat Nele wel alles op haar beste zou schikken, had hij die gedachten verfoeid. Maar nu, het bleef zooals het was, hier, en Nele scheen van niets te weten, ze liet alles op Ko rusten. En hij wilde handelend optreden, het mocht geen eeuwigheid worden, en de tijd vlood. Ze zouden naar boven gaan, Nele eerst en dan Ko. Dan zou hij haar taken, met sterke greep, forsig-drukkend haar tegen zijn borst, in wilde omarming en bevende spieren - ze kon tegenworstelen als ze wou en schreeuwen ook - ze was zijn vrouw, en dat recht was het zijne.

Scherp afgeteekend, als witte en zwarte tichels, lagen deze gepeinzen, eenige oogenblikken in zijn hoofd - ze vervaagden nu, langzamerhand en een gesprek begon, eerst haperend, met korte zin-

netjes, en ja! en neen! en dan ging 't vlotter, gemoedelijk. Nele haalde op van haar ouders: ze hadden gezeid dat Ko zoo'n brave jongen was, zoo goedhartig en noest. Hij luisterde en hij was tevreden, maar hij vond die loftuiting wat overdreven, omdat hij niet wist door welke daad ze verdiend te hebben. Hij was met Nele gehuwd, omdat hij ze liefhad, en in de verblinding was hij over hinderpalen en stronkelsteenen gesprongen en nu ze zoo zacht praatte, met haar weekvoelend harte, verteederde zijn gemoed, heel wak, als sneeuw onder zonneschijn. Ze snapte van Seeckel, die zoo mooie deuntjes zingen kon, zoo snakig, met hoog-opgeblazen borst en bliksemenden blik, en met de gebaren zijner hand heel de bruiloftsgenooten aanwees, zeer gek. En van Zempels met zijn zatte kuren en roode tronie, opgeblazen van het drinken en slempen en niets-doen, en van haar moeder, die een drupje omgestooten, en drank gespild had. Hij vond haar heel naïef-kinderlijk, rein als een uchtendbloemeken in zonneglans, en frisch, heel frisch, van gevleesdheid en gedachten, als een lelie in drenkenden morgendauw. Neen, neen, hij wilde geen geweld gebruiken, ze moest zoo blijven heel haar leven, als de drupspetterende bronne van zijn bestaan, die bette de wonden, door wereldsche tegenkanting opengeslagen!

Zoo verre was hij weer geraakt. Hij lag gezellig met de ellebogen op tafel, de beenen er onder, 't gelaat naar Nele gewend. Het dorpsnieuws was uitgekout, de geschiedenis van Kaatje Kathi ook, dat door zijn minnaar verlaten was; het treurde nu heel alleen; haar jongen was een losbol - zij zou er eventwel niet van sterven, maar 't was erg, omdat Kaatje zoo'n overgevoelig kind was. Zoo iets zou Ko nooit over 't hart krijgen, Nele. Hij beminde haar oprecht, vast, hij voelde dat het voor heel zijn leven zijn zou. Ze lachte schalks om zijn ongevraagde bekentenis - ze kende zijn groot hart en dezes grootsche, reine werkzaamheid - als haar eigen. Nu werd het een lange poos stil en ze hoorden klaar de klok tiktakken in de voorkamer, als het hart van een reus. De schijn van de lamp tintelde warm en levend op alles, en de vlammen knetterden in de stoof. Nele stond op, greep de lamp, talmend.

- ‘Willen we maar boven gaan, Ko?’ opperde zij.

Haar gelaat was wit, heel mooi in het licht en haar haren glommen.

‘Ja!’ antwoordde hij, als werktuiglijk. Maar zij, ze scheen van gedachte te veranderen, en talmde.

‘Neen, we zullen nog wat wachten, beste. 't Is zoo goed hier. Laat de stoof eerst uitbranden.’

Ze zette zich vannieuws en tuurde naar Ko. Hij was zeer verwonderd, hij bevroedde hare handeling niet. Zijn hart had gejaagd als wou 't los uit de borst, als een vogel aan 't roer in de vogelsbaan, en hij roodde als een pioen, hij werd 't gewaar. Vreesde zij wat komen moest, vreesde ze hem? Hij begon zich langzaam in haar plek te stellen, met haar mee te peinzen, maar zij vermoedde 't niet eens. Het was de maagdelijkheid van haar boezem die sprak, in den laatsten blanken uchtendglans wellicht en van de bezoedeling schrok, als van een vlek op blanke kleed. In de nuggerheid van haar wezen was zij zenuwachtig nu, met trillende bewegingen der hand, en haar blikken tintelden. Ko richtte den blik strak naar haar; dat genussel verveelde hem, maar hij liet het niet blijken. Waarom een dag van leute verbitteren door toorn? Ze lag voorovergebogen op de stoofleun; ze lichtte het deksel, traag; ze hield het op een kier en keek in de diepte, en op haar gelaat roosde de stervende vlam in matte schakeeringen, vloeiend van donkerbruin tot hel-rood met al de tusschenkleuren. In al dat roze hadden haar oogen en schittering van klaarheid; ze leken te peinzen, te vragen aan den kwijnenden gloed wat komen moest. Maar het schaduwde meer en meer, de assche smeulde, en het zwartte als een hel in den pot.

Ko verwittigde:

- ‘Pas op dat er geen sprankels wegspatten.’

Ze sloeg plots het deksel dicht, glimlachend, met een bruske beweging van levendigheid.

- ‘Kom, Ko,’ sprak ze, vastberaden.

Ze was rad, snel en gesmijdig, zooals ze altijd geweest was in de vreugde, en ze streek haar haren achteruit, zwierig. Ze rechtte haar lijf met een wellustige uitrekking van zelftevredenheid, en in haar hand blonk de koperen lamp met het bebloemde voetstuk voor den tweeden keer.

- ‘Zorg dat ge niet valt, Ko.’

Hij had zich bedrogen, hij kende haar hart nog niet teenemaal.

Hij stapte haar na, op de smalle, loodrechte trap schier, en haar jurken bezemden de schreden voor hem; het kraakte, geheimzinnig. Hoe meer hij steeg, hoe meer hij ontroerde; het was hem of hij heel hoog gevoerd werd en of de lucht hem begon te ontbreken en zijn hart stilstaan zou. Hij was nu boven, en hij keek naar onder waar het duisterde als in een kloof. Ze hief de lamp heel hoog, en haar blikken gleden in 't rond.

- ‘'t Zijn twee luchtige kamerkes!’ meende zij.
- ‘Ja, dat gaat nog al.’

Hij had tot nog toe gezwegen en iets meer belangrijk wist hij niet te melden.

En het was als werktuiglijk dat zij een langen zucht loosden, als drukte hen een last terneer. Ze stonden naast elkander, als verbouwereerd, ze wisten niet waarover. In de stilte van boven en beneden ratelde nu, onder, het klokhamertje, met zijn verlengde metaatrillingen, achtmaal ting! Ze hadden gehorkt, ademloos.

Toen sprak Ko, met belemmerde keel:

- ‘Het is acht uren.’
- ‘Ja. Het is wel wat vroeg voor ons eersten huwelijksnacht.’

En ze voegde erbij:

- ‘Nu gaan anderen eerst op reis.’

Dat was waar ook, daar had Ko niet aan gedacht. De lamp prijkte nu op 't nachttafeltje in de voorkamer. Hij naderde haar, en vroeg:

- ‘Zijt ge daarom boos, Nele?’
- ‘Neen!’ zeide zij met hevigheid. ‘Neen! Neen!’ herhaalde zij, geërgerd en heel rood. ‘Hoe kunt ge dat denken, Ko?’

Ze was werkelijk woedend, nu ze meende dat ze hem bedroefd had. En wijl ze zich van haar jakje ontdeed, koutte ze gestadig aan met hem. Ze wist wel dat alles, die huwelijksreisjes en uitstapjes, dat dit alles beuzelarij was. Het was daarom immers niet dat ze gehuwd waren! Hooger steeg voor haar de beteekenis van het verdrag dat ze aangegaan had, en alle bijzaak sloeg ze over 't hoofd. Ze sprak met vuur en overtuiging; ze legde, misschien wel voor de laatste maal, haar binnenste bloot voor hem, met al zijne popelingen van liefde

en verknochtheid voor hem. En, pratende, ontkleedde zij zich, achter het hooge voeteneind van 't breede bed, heel zedig. Hij zat op den voorkant er van zijn handen rustten op zijn knieën, en zijn gelaat bleef onbeweeglijk. Uiterlijk was hij hard en koud als marmer, maar innerlijk ruischte het hem als muziek, heel zacht trillend van innige smachting, als de eerste reine liefdeverklaring van een schuchter, bevallig meiske. Hij zag het voor zich staan, in de volheid van zijn jonge leden, als het beeld der schoonheid. Hij stond eensklaps op in zijn hemd en sprakeloos. Hij bleef staan en keek.

Ze stond daar, zijn Nele, en ze week achteruit, tot tegen het voeteneind, met schaamte. Ze stond daar heel slank in de blankheid van haar hemd; de welgevormde braaien lagen wat achteruit, dik in 't midden, en dan fijn loopend naar de enkels en den sierlijken voet. Haar haren slierden los om het hoofd, ontbonden, in dikke wrongen langs weerszijden, op den blooten hals, die mooi van de kin rondde, naar de goedgebouwde schouders toe. En, boven, staken hare borsten weg, met ronde puntjes door 't laken puilend, bevrijd van de knelling van 't keurslijf en bekoorlijk. Zoo - in al haar mooi-zijn, met dat Evashoofd, en de bange uitdrukking in de haast smeekende oogen, zoo was zij, als het beeld dat hij zich voorgesteld had. Zijn hoofd had niet gefaald ditmaal, het was geene zichtsbegoocheling. Ze uitte geen woord, geen zucht. Ze bestaarde hem, en hij bestaarde haar. Hij scheen haar met zijn oogen te verslinden, hij had als een slag van den molen weg. Het licht stond tusschen beiden, klaar, flakkerend, als een zonnestraal, en in de andere plek was het duister. Als in de verte, op den steenweg, ratelde een karre, met soms luider geknars en hij lette er nauw op.

Ko, de groote sterke kerel, hij stond voor haar, met zijn rustende krachten, met zijn gouden hart van dompelaar, als dat van een kind. Ze had hem zoo dikwijls gefluisterd van hare liefde, van hun huwelijksgeluk, en thans, nu het oogenblik daar was, scheen ze hem te ontwijken. Ze bewoog niet, in het hoekje waar ze zich teruggedrongen hield, als een gekwetste schuchterheid, en ze had haar poezele armen gevouwen op den buik, en ze hadden een albastglans van het lichtspel. Zoo, in die houding, trok haar hemd krap in lange fijne plooien naar beneden, en beter kwam de vorming uit van haar boe-

zem en heel haar leest. Wat vroeg ze hem, met die smeeking op 't vaal van haar gelaat, in die omfloersende oogen, wat vroeg ze hem? Van den steenweg kwam het gerucht nader, van rollende karre, met ketenen. En, Nele, ze had gezegd dat ze hem beminde, ze was er nog mee bezig toen hij opstond. Ze had gezegd dat ze eeuwig de zijne was, wat de toekomst voor hen ook uitstalde. Het oude lied had ze opnieuw gesnaard, hartstochtelijk, in het zacht-mollige van haar stemme. En het was zij die Ko heropgewekt had, die een zweepslag gegeven had op de sluimering van geest en krachten. Hij was voor haar nu - zij had hem geroepen.

Zijn ontroering was sterk, overweldigend, ze had hem als met lamheid geslagen, hij stond stom van verbazing. Zij, in al haar lijfsweelde, bloode en schuw, en hij, haar den eersten keer zoo vindend, versoezeld, als een werktuig dat iets vermist - zij leken op twee verdwaalde wezens eener nieuwe wereld, twee verdwaalde wezens, die, in 't donker van breed-wassende wouden, in de nachtstilte, voor 't eerst elkander ontmoetten, bij flauw-klenzenden maneschijn, in hun lichte kleedij van oermenschen, weggezwalpt van de wijde zee van samenleven en beschaving, onwetend van een ander bestaan, grootgegroeid bij de natuur, en, als zij zelve. Hij vooral, hij stond daar, als een slaapdronken, aan bedwelmende visioen van bekoorster ter prooi, in fantastischen glans van schoonheid, als bij een tooverlamp. En haar woorden ruischten nog in zijn ooren, als hemelmuziek, trillend. Almeteens deed hij twee, drie stappen vooruit, vast en rechtdoor, als iemand die een bepaald doel heeft. Een rilling liep over haar lichaam, zij trok zich nog verder terug, ze scheen zich klein te maken in haar hoek. Maar hij was bij haar, grijpdicht. Hij klampte haar eensklaps aan, met een ronden zwaai van gespierde armen, en trok tot zich haar rondlenige lijf van warmte, zoo forsig, alsof hij haar wilde in twee knakken. Ze hing machteloos in zijn armen, als een pop en zijn oogen glansden wild, als die van een dier.

Het duurde maar een oogenblik. Het rammelde buiten, kretsend en krassend als van slepende ketenen op de steenen, het gerommel van zwaar-beladen karre hield op, plotseling, en stemmen klonken, luid, gebiedend, in de stilte. Bijna terzelfdertijd blonk een groote straling van bewegende lichten op de ruiten, klaar, en ze gingen heen

en weer, en paarden brieschten van afmatting misschien, en hunne voeten kleunden op den grond. Een stemme rees vloekend: ‘Halt, Sed! smeerlap!’ En boven was het zoo helder als een spiegel; men moest hun gedoen verre kunnen zien: ze waren bespied! Nele voelde de groote schaamte in zich opvlammen; ze gaf haar krachten, reusachtig. Ze rukte zich los, zwaaide met de armen, en Ko vlak achteruitslaande week ze achter de ledikant in, vlug en kruipend als een hinde.

Ze uitte geen klank.

Hij rechtte zich, van zijn stuk gebracht, overeind. Hij wist schier niet wat hij gewild had; die slag had hem totaal ontnuchterd. Voor 't venster loerde hij, naar beneden. Het was eerst een warklomp voor zijn oogen van licht en duister, balken en boomen en menschen, en dan nette het langzaam uit, in vastere lijnen. Hef waren twee boomkarren, die achter-een stilstonden; de hooge, smalle raderen staken zonderling omhoog; ze hadden iets geraamteachtigs, en daartusschen-in rustten de plompe boomen, zwaar in ketenen geklemd. De twee voerlieden hadden hunne lantaarnen ontstoken, ze schommelden in hun handen heen en weer. Een hunner draaide aan het remtoestel. Hij riep, in gebogen houding tot den eerste:

- ‘Allo, door nu maar.’

Deze kletste met de zweep. Dan vroeg hij:

- ‘Wie woont hier?’
- ‘Ko Sprenger, geloof ik.’
- ‘Er is licht aan.’

Met een klap lei hij de zweep op de paarden, en hij rukte juend aan de teugels. De paarden spanden hun pooten achteruit, zij ketterden[1] met rinkelende ketenen en hinnikend. Een oogenblikje zwenkten ze van hot naar haar, en er vlogen vonken uit de steenen. Dan raakte de kar in beweging en 't licht ging verwijderend mede, met een blanken straalkring op den grond. Het was nu de beurt der tweede kar. Ze trokken nu allebei weg, en 't huis daverde van den voortschokkenden last. Kleiner en kleiner werd het licht en dan verdween het. Hij hoorde nog het verre verdoovende gerommel als van een afdrijvend onweer. 't Was nu weer rust, buiten, zooals binnen.

(1) Alle krachten inspannen.

- ‘'t Is niets!’ dacht hij.

Hij wierp een blik in de richting waar Nele zat. Hij bemerkte iets blanks, onbepaald-vlottend, als een damp. Een amerijtje kwam 't medelijden in hem op met die arme zwoegers, die, nooit zeker van hunne thuiskomst, soms tot middernacht in regen en wind, naar 't getijde, in bosch of vlakke veld schilderen moeten. Die soms haperen blijven in slijkige wegen, of als de ketenen breken. En hij, hij was hier nu in eigen huis, met zijn Nele, die zijn hart zwellen deed. Hij was op 't droge, hij had gefeest den heelen dag, en 't einde van den grooten lach was bijlange nog niet nakend. In zijn opgewondenheid, peilde zijn oog de donkerte, waar Nele traag oprees, als een schim. En zijn grove stem had een zachten klank, zeer teeder en zalvend:

- ‘Nele, Nele.’

Toen kroop hij, op handen en voeten, als een nachtelijk roofdier. Nevens de lamp verscheen zijn bleek, eerlijk gezicht, met den knevel naar beneden gestreken; hij ademde zwaar. Hij draaide de pit een beetje af. En, met een fellen, suizenden ademslag sloeg hij de knitterende vlam uit.

Het was nu duister, hoog en laag, als in een afgrond, en men zag hem niet meer, en Nele ook niet: de heele kamer en het bed was hun leuteparadijs.

LEO STEPPENBACH.

Stanse.

Ze woonde daar moedermensch alleen, in een godshuis langs 't reitje.

Oude jonge dochter, sleet ze nu de goeige jaren in een stil herinneren aan lief en leed uit haar meisjesleven.

Tusschen die purperblauwe muren lag haar geringe dagelijksche bedrijvigheid begrensd en besloten.

Haar gedachten ook strekten niet veel verder. Zij bewogen zich alleen in een sfeer van gekende zaken, over dood-eenvoudige onderwerpen, gaande heel langzaam als wolken in een blauwe zomerlucht...

't Was zomer nu... en dat reitje lag daar als een mozaïek, met het blauw van het zwerk, met het geel, met het rood, met het wit der vlottende zwanen.

Langs de ‘achteruiten’ stonden de vensters wagewijd open: en stil zweefde in dien noen, op die blaaiende waterbane, het futterend sutteren van gebraden visch op de stoof, het geklepper van de bouten op het kantwerk en het snateren der buren.

Stanse luisterde onachtzaam naar dit alles en 't kwam in haar: dat het Fiene was die snaterde om het droef zijn van Polke, haar jongen.

En verder ging haar traag-werkende verzinning over het onnoozele van zoo-vroeg te trouwen, het lastige van kinderkweeken en het dood-klauwieren der jonge moeders; een breintje gevoel welde daarbij, een stil genot zoo, van nooit die dwaasheid te hebben begaan, en gerust te zijn gebleven haar leven lang.

Neen, z'en was nooit zoo dwaas geweest, meende ze.

Moe was haar geest van 't danig denken; een gevoel van slapheid, van lamheid woog op haar lijf, een onbekwaamheid om te verroeren in die sterk-gloeiende middagzon, waarvan de warmte lood-

zwaar door de leden zeeg; en ze gaf toe aan dit gevoel en vlijde zich luierig op den stoel naast het vensterraam.

Ze genoot die deugd van daar zorgeloos te dutten.

In haar kop woelden endjes klein verbrokkelde en verwarde gedachten omendom; ze dacht aan alles en aan niets.

Ze was katte-lam.

De zonne beet door en door 't blauwe schortegoed en 't licht zwabberende jakje tot diep nog in haar oude-wijfslichaam, dat roerloos lag van gemak en genoegen.

Ze pinkte de oogen half-toe, en bezag belangloos al de dingen om haar.

Veel vliegen woelden en wemelden in de goud-stoffige zonnestralen, zot-springend en botsend op elkander.

Lastig waren ze, kittelig krevelend op haar kleurloos vel, zingend en gonzend om haar kop, gaand' en keerend; dol-brad om de warmte van de vensterbank en de zoetigheid van Stanses bloed.

't Hoofd schudden kon ze nog, maar den arm bewegen om die vliegen weg te slaan, - daarom had die loomheid haar te veel overmand, en die genuchte haar te slap gemaakt.

Lager lag het zand, fijntjes en profijtig rond de stoof gestrooid, met zijn gele, zijige borstelveegjes en het regelmatige van zijn teekening.

Haar blikken vlogen er over naar het kuisch Onze Vrouwenbeeld dat aan den wand hing.

Het monkelde haar toe in een verrukkenden, zaligen lach.

Al die bucht en die brol op kas en schouw scheen bezield; beelden, kaders en vazen loegen in een gezapigen, gullen zomerlach, als eene toestemming van goedwillige zielen.

Het leefde alles mede met haar, of 't een deel ware geweest van haar eigen innig gemoed, een stuk van haar zelve.

Die dingen staken belichaamd in haar kop; elk met zijn eigen verscheidenheid, met zijn gebruik, lijning en kleur, met zijn oorsprong.

Dit hier kwam van moeder, dat was van vader, 't derde had Fiene gegeven. Het was al stilaan bijeengekomen en vergaderd geworden.

In hun vorm lag hunne geschiedenis en de omstandigheden die

ze hier hadden gebracht. In ieder stak een stuk van Stanses leven. Dat zat haar al nog zoo versch in den geest. Dit ‘koffie-servies’, eerste prijs van gaaibollen, kwam van ‘'t speitje’; die hangklok daar had ze mede gesleurd van de ‘proendelmarkt’; St-Antoniusbeeld was ‘n'en ozôord’[1] en kwam van de pand.

Ieder ding kwam zoo, ordentelijk geschikt naar de plaats en den omvang dien het betrok.

Ze herzag alles, alsof ze daar heel hoog op een berg had gezeten en haar verleden had gezien als een landschap.

Het lag daar duidelijk nog met tal van bijzonderheden, waarin haar gedachten doken. Het scheen iets te zijn stil vervlogen; een leven waarover ze zelf tevreden was en waar niets inlag dat te beklagen of te herdoen viel.

Ze bleef genoeglijk zoeken en rondtasten in die even vergane gebeurtenissen, verliezend alle begrip van uur of tijd.....

Plots rochelde de uurklok, en spoog met moeite haar twaalf slagen uit; de vogel zette een oorverdoovend gerucht aan, de moor liep met hevig geraas over en... Stanse sprong op.....

Brugge, Oogstmaand 1909.

ANDRÉ VAN ACKER.

(1) Voordeelig koopje (*hasard*).

Het Lied.

Referein:

Nu uit volle borst gezongen,
Nu aan 't lied een lied gewijd.
Dat het trille op aller tongen,
Dat het juich door jaar en tijd,
Dat het leef, door oude' en jongen
Eeuw aan eeuw gebenedijd.

I.

Lied, gij gouden wondervogel,
Reeds in 't Edenparadijs
Ruischte uw zijdezachte vlogel,
Perelde uwe tooverwijs.
Nu nog schept uw kwinkeleeren
Schemerzwart in zonlicht om:
Schoonheid doet gij hooger eeren,
Al wat valsch klinkt, slaat gij stom.

2.

Lied, gij vlammenvonk van Boven,
Die in 't hart der menschen viel,
Zeeën kunnen 't vuur niet dooven,
Dat ge ontsteekt in onze ziel.
Gij ontheft aan slijk en duister
Zelfs den armste, die hier wroet.
Lied, gij zijt der zielen luister,
Lied, gij zijt der harten gloed.

3.

Lied, gij, mét den mensch geboren,
Zielsfontein, door niets gestuit,
Uit het hart spruit gij te voren
Lijk de straal der bronne spruit.
Uit het harte naar het harte
Spruit en sproeit ge in lichte klaart...
Gij brengt 's hemels blauwe verte
Naar en nader bij onze aard.

4.

Telt gij ook maar weinig woorden,
Simpel, slecht en recht van zin,
Enkle tonen en akkoorden:
Heel de Menschheid leeft er in.
Heel de Menschheid, heel de Wereld
Van in d'aanvang van den Tijd,
Heel de Menschheid, heel de Wereld
En geheel de Oneindigheid.

5.

Lied, gij zijt de taal der talen,
Zijt de stem der dingen zelf,
Van der aarde verste palen
Stijgend tot het stergewelf.
Aller wouden reuzelruischen,
Diergeroep en menschenzang,
Aller zeeën barenbruisen,
Lied, zij klinken in uw klank.

6.

Lied, gij zijt een jukverbreker:
Steden, staten stichttet gij.
Lied, gij zijt een heldenkweeker:

Volk na volk toch wektet gij.
Wektet ze op uit schande en snoodheid,
Wektet ze op, om pal te staan,
Wektet ze op tot macht en grootheid
En tot vrije, vrome daân.

7.

't Volk heeft dorst naar idealen,
't Volk wil licht in hart en hoofd.
Lied, gij zult dat licht doen stralen,
En nooit wordt het wéér gedoofd.
't Volk wil denken, 't volk wil zingen...
Zingen wil 't met zulk een klem,
Dat het tot God zelf zal dringen.
Lied, geef gij het volk een stem!

8.

Volk van Dietschland, slaap niet langer!
Zon is 't, dag. - Staat op! Ontwaakt!
Horkt naar 't lied van uwen zanger,
Vlamen, en uw banden slaakt!
Reiner, eigner wilt gij leven,
Vlaamsch zijn, Vlaamsch gelijk voorheen.
Dát te stichten, dát te geven,
Volk, dat zal het lied alleen!

POL DE MONT.

[Verzen]

Schooiers.

Breedgekroonde kerselaren
dragen in hun ruimen schoot
korven kersen, vurig rood,
lokkend door de groene blâren.

Schooiers die ter kermis varen,
beedlend om een broksken brood,
komen musschen, ongenood,
snoeprig zich ten feestdisch scharen.

Maar, wie ligt daar met het roer
langs de tuinheg op de loer?
Paf! de hagel ruischt en klettert.

Gansch de bende torvelt op...
Schotvrij in èen popeltop
Zit een ekster daar - en schettert!

Avond.

Nu luiden rond de klokken
den avond over 't land.
Op gevels en op nokken
verglimt de zonnebrand.

Die op den akker zwoegen
staan stil bij 't ver geluid.
De boer houdt op met ploegen
en spant zijn ossen uit.

Naar hooge looverschansen
de raven slapen gaan...
De nacht dooft verf en glansen
en steekt aan donkre transen
zijn zilvren lichten aan.

Lijnpaarden.

Aan de lange lijn gekoppeld
waar het zware schip aan drijft;
druipend van het zweet dat droppelt
langs hun lenden, oud, verstijfd;

Willig trekkend aan de strangen
gaan twee ruinen, bruin gehaard,
hunne stille slentergangen,
één van stap, langsheen de vaart.

Stikkend heet is 't... Hoe ze blazen,
schuddebollen in het gaan
en naar 't steken van de dazen
rustloos met de steerten slaan!

Ach! die weiën wederzijën
met der veulens wild gedril,
en die lange boomenrijen
waar geen einde aan komen wil...

En hun zachte slavenoogen,
waar geen flikkring meer in licht,
schouwen, als met nacht omtogen,
onbestemd naar 't vergezicht.

Maar de wind steekt op. Plots gaat er
als een rilling door 't geblaart.
Hooger deint het rimplend water
tegen dijk en log gevaart.

Spant uw spieren, trekt uw schonken
tot een forschen haal ineen;
klauwt uw hoeven, dat de vonken
spettren uit den harden steen!

Juh! de drijver vloekt en krachtig
hitst de zweep het oude bloed,
daar de zware schuit onmachtig
worstelt tegen wind en vloed.

En zoo gaan zij, voortgedreven
als de vroege reis begint,
sleepend hun armzalig leven
met het schip, door weer en wind,

Tot zij, aâmloos en gebroken,
wen het avond kleppen zal,
brood en rust voor de oude knoken
vinden in den vreemden stal.

Lanklaer.

ARNOLD SAUWEN.

De zalige Jonkvrouw.

De zaalge jonkvrouw door 't goud balkoen
des hemels rank zich plooit;
heure oogen waren dieper nog
dan stilste waters ooit.
Zij had drie lelies in de hand,
met zeven sterren 't haar getooid.

Heur kleed, ontgord van hals tot zoom,
was van sieraad ontdaan;
één witte roos, Maria's gift,
spreidde op heur hals heur blaên;
heur haar, dat langs heur wangen lag,
was geluw lijk rijp graan.

Heur scheen 't, sinds in God's koor zij kwam,
één enkle dag verstreek;
het wonder uit heur stillen blik
zoo goddlijk, nog niet week;
hoewel, voor hen die ze achterliet,
heur dag tien jaren leek.

Voor *één* scheen 't wel tienmaal tien jaar...
... Doch nu, - voor mij zij staat,
zij buigt zich over mij, heur haar
valt àl langs heur gelaat...
Niets! 't is des najaars blaêrenval...
Heel 't jaar ons snel verlaat.

Het was de wal van Godes huis
   waar zij stond bij 't balkon,
door God over 't klaar Diep gebouwd,
   waarin eens 't Ruim begon;
zoo hoog, dat, toen ze nederzag,
   zij amper zag de zon.

Hij ligt vèr boven hemelvloed
   van 't aether, als een brug.
Beneên, Dag en Nacht rimplen doen
   met vlam of schaûw den rug
van 't Ruim, zoo diep als waar deze aard
   spint als een nijdge mug.

Rond haar nieuw minnaars, pas ontmoet,
   door heilig spel vermeid,
noemden elks hartsheuglijken naam
   liefmoedig, stil-verblijd;
hun zielen, dunne vlammen, naast
   heur stegen, God gewijd.

En toch neeg zij zich stil en boog
   weg uit den minnezwarm,
totdat de gouden leuning werd
   door heuren boezem warm;
en de leeljen lagen als in slaap
   langs heur gebogen arm.

Van 's hemels gouden wal zag zij
   Tijd, als een kracht, die stiet
sterk door 't Heelal. Heur blik drong in
   den steilen vloed; dan liet
heur stem zij spreken: - 't klonk gelijk
   der sterren sferenlied!

De zonne zonk; de sikkelmaan
   was als een kleine veêr
vèr zwevend op den vloed; en nu
   sprak zij door 't stille weêr.
Gelijk der sterren samenzang
   heur stemme klonk zoo teêr.

(Zoo teêr! - Klinkt niet, strevend naar mij,
   heur stem in 't week gefluit
der vogels nu? Wen galmt de klok
   het middaguur breed-uit,
streeft niet op d' echoënde trap
   tot mij heur stapgeluid?)

‘'k Wensch, dat hij tot mij kwam, want hij
   wil komen,’ zij verklaart.
‘Bad ik in hemel niet, o Heer,
   en bad hij niet op aard?
Zijn niet twee bidders heilge kracht?
   Moet ik dan zijn vervaard?

Als de aureool zijn hoofd omstraalt,
   zijn kleed wit is en licht,
dan neem 'k zijn hand en ga met hem
   diep tot de bron van 't licht;
wij zullen dalen als tot een stroom
   en baden in God's zicht.

Wij willen bij het altaar staan,
   't geheim, door zijn gebod,
wiens lampen trillen immer voort
   door beên gericht tot God;
en waar elk leed, bekend, verwacht
   geduldig zoeter lot.

Wij willen liggen onder den
   mystieken levensboom,
in wiens geheimen groei de Duif
   stuwt somtijds sapgen stroom,
terwijl elk blad, dat Heur zwing raakt,
   zijn naam ruischt als in droom.

En ik, ikzelf, die hier zoo lig,
   ikzelf hem leeren wil
wat ik hier zing; soms dan zijn stem
   zal poozen, traag en stil,
om iets te vinden wat hij kent
   of wat hij kennen wil.'

(Helaas! wij beiden, wij, zegt zij!
   Ja, eens waart gij, dat wijkt
reeds ver, aan mij. Maar heft God ooit,
   dat ze één met de Uw steeds prijkt,
de ziel, die door haar liefde om U
   slechts aan Uw ziel gelijkt?)

'Wij, zegt zij, zullen zoeken 't pad
   waar de Maagd Maria is
met haar vijf vrouwen, wier namen zijn
   vijf zoete sinfonies:
Cecilia, Gertruud, Magdaleen,
   Margarethe en Rosalys.

In kring, met opgebonden haar
   zij zitten, 't hoofd omkranst,
makend uit laken, goud-doorweefd,
   dat wit als vlamme glanst,
der nieuw geboornen eerst gewaad,
   die Dood heeft neergelansd.

Hij voele zwijgend-zaalge vrees;
dan leg ik aan zijn wang
mijn wang, spreek van onz' liefde die
nooit zwakte, week of bang;
de Heiige Maagd goedkeuren zal
mijn trots en mijn liefdezang.

Zijzelf zal leîn ons, hand in hand,
tot Hèm, die 't zoo bevool,
rond wien de zielen knielen, 't hoofd
buigend in aureool;
en Englen komen ons temoet
met zang, harp en citool.

Dan wil ik vragen Christi, den
Heergod, voor hem en mij:
te leven slechts, als eens op aard,
met liefde, opdat het zij
als toen eenwijl, voor immer nu
te zamen, ik en hij.'

Zij staarde en luisterde en dan sprak,
min droef, maar zacht, gestild:
'Dat alles als hij komt.' Zij zweeg;
het licht langs haar wegtrilt,
en englen vullen 't ruim; zij bidt
met de oogen, glimlacht mild.

(Ik zag haar glimlach.) Dra was vaag
hun pad in 't eindloos blauw.
Dan legt zij de armen langs den leun
van goud in moeden vouw,
en legt in d' handen 't hoofd en weent.
(Ik hoorde den tranendauw.)

Metrisch vertaald door LEO VAN RIEL.
DANTE GABRIELE ROSSETTI.

Heimwee.

In de mistig-droeve-grijze
regenlucht;
't klamme zeil drijft stroom-af, lijze...
...Zware zucht!

In die natte grijs-en-grauwe
regenlucht
zeilt mijn ziel mee, stil in rouwe...
...Zware zucht!

't Grauw verschiet in vaart het leven-
vaartuig loom...
De Eeuwigheid versmacht het Leven
in haar doom!

EDMOND VERSTRAETEN.

Over politieke Toestanden.
De Scheuring in de klerikale Partij.

Onder de maatschappelijke verschijnselen der eerste jaren van de twintigste eeuw zal de scheuring welke langzaam maar zeker in den schoot der klerikale partij is ontstaan, als hoogst belangwekkend geboekt blijven. Want het is een feit van beteekenis dat de demokratische begrippen ook den weg gevonden hebben tot het hart van zekere katholieken, en er zóó krachtig op den voorgrond zijn getreden, dat de anders onoverwinnelijke invloed van den godsdienst en van de overleveringen der partij niet bij machte is om den stijgenden vloed in te dijken.

Gedurende de laatste jaren van het bewind van den heer de Smet de Naeyer werd de nieuwe tendens in de Belgische Kamer om zoo te zeggen belichaamd. Men had algemeen genoeg, op de banken der meerderheid, van den knorrigen, soms koppigen minister, die, alhoewel een man met talent en doorzicht, boven alles de wenschen van den Koning involgde en dikwijls eene verregaande minachting aan den dag legde voor de beide Kamers. Hij werd eerst persoonlijk bestookt, en tal van huichelaars, die hem destijds nog vriendelijk de hand drukten, bewerkten in 't geniep zijn val; langzamerhand ontstond in de vroeger zóó eensgezinde meerderheid eene groep malcontenten, waar de demokraten zich des te gretiger bij aansloten, daar zij nu gelegenheid kregen om met een schijn van recht hunne stem te laten hooren, zonder dadelijk het verwijt op te loopen dat zij de eenheid der partij in gevaar brachten: leek het niet, inderdaad, alsof, indien de heer de Smet de Naeyer van het politiek tooneel verdween, de vrede weer als van zelf zou gesloten zijn? Nieuw of onbekend was

de strekking der hervormers niet; iedereen herinnerde zich de verontwaardigde artikelen nog, welke de heeren Renkin en Carton de Wiart destijds in hun strijdblad *La Justice Sociale* hadden laten verschijnen, en geen mensch die vergeten was hoe de huidige minister van Koloniën den heer Woeste eens ‘een gevaar voor de katholieke partij’ noemde. Maar de heethoofden van vroeger waren gekoeld en bijgedraaid; zich machteloos voelend zóó alleen, hadden zij maar liever verkozen met de wolven in het bosch meê te huilen, tevens verwachtend dat zij voor die bekeering op tijd en stond beloond zouden worden, wie weet met een ministerportefeuille misschien. Ook is het lang uitblijven van deze belooning zeker niet vreemd geweest aan het plotse uitbarsten, in 1906, van een door niets te bevredigen ongenoegen tegen het kabinet de Smet. Dit kabinet had zich immers zonder merkelijke wijzingen aan het bewind weten te houden van 1894 tot 1907.

De heer de Trooz achtte het diplomatisch een paar der hevigste tegenstanders van zijn voorganger in zijn nieuwbakken ministerie op te nemen: aldus bestegen de heeren Helleputte en Renkin het Kapitool. Anders handelen ware op dat oogenblik onmogelijk geweest voor een kabinetshoofd dat zich langer dan veertien dagen wilde recht houden; maar het zal den heer de Trooz, die een scherpziende politicus was, zeker niet ontgaan zijn, dat hij op deze wijze de ontevredenen van rechts als afzonderlijke groep erkende en dus het ontstaan eener vooruitstrevende fraktie van het klerikale leger in de hand werkte. De Jonge-Rechterzijde was geboren, en nu behoefde zij niets meer dan een paar artikelen van den heer Woeste in de *Revue Générale*, waar hare leden voor beeldstormers werden uitgescholden, om beslissend het hoofd in de lucht te steken.

Er wordt wel eens beweerd dat al de moeilijkheden, welke sedert een viertal jaren het klerikale kamp in verwarring hebben gebracht, alleen toe te schrijven zijn aan het ongeduld van zekere eerzuchtigen, die over hunne beste vrienden zouden heenstappen om aan het bewind te geraken en aldus de schuld worden van de steeds hernemende herrie. Dat er een grond van waarheid rust in deze bevestiging, zal wel niemand betwisten. Maar onze meening is toch dat de ware redenen van het misverstand veel dieper liggen en van aard zijn om niet alleen personen, maar ook beginsels tegen elkander

op te stellen. De ouderen, die halsstarrig het nochtans negatieve programma van den heer Woeste aankleven: ‘behouden, verbeteren, beletten’, en het stoute stuk durven wagen den onverbiddelijken loop van den Tijdstroom te stremmen, hebben niets geleerd, niets onthouden. Hun ideaal is gebleven een enge onderwerping aan de Kerk, en 't is alsof ze niets bemerkten van de reusachtige beweging die over gansch den aardbodem miljoenen arbeiders in dichte drommen schaart, voor de opeisching hunner politieke en maatschappelijke rechten. Zij zijn in 't geheim van hun hart den bekrompen, zoo deerlijk verouderden Syllabus van Pius IX getrouw gebleven en 't is in hun naam dat het Gentsche ultramontaansche blad *Le Bien Public* de Belgische Grondwet met hare vrijheden eens bij ‘une charretée d'ordures’ vergeleek. Zij zijn het verleden, en hoe hardnekkig zij zich ook verdedigen, hoe machtig zij nog zijn, want zij steunen op het minst verlichte, maar talrijkst gedeelte der bevolking, toch kan men van nu af reeds voorspellen dat hunne eenmaal zoo vurig blakende zon ten Westen neigt, en zij den weg opgaan van al de partijen en menschengroepeeringen welker streven niet meer strookt met de zich steeds wijzigende behoeften en neigingen van het maatschappelijk leven. Maar uit den nog niet vermolmden, alhoewel langzaam verdorrenden stam is nu een frissche, levenszuchtige tak opgeschoten; het oude midden ontwrongen, tiert hij weelderig op zich zelven reeds, ontwikkelt zich in talrijke, tot berstens toe met sap gevulde twijgen, om weldra, den baobab der Afrikaansche oerwouden gelijk, de steeds zwaarder wegende kruin tot de voedende aarde te neigen, op zijne beurt onafhankelijk wortel te schieten, uitdagend en trots den ouden stam te tarten en zijn van eerzucht en strijdlust trillend gebladerte als een banier te ontplooien voor de zon. Dát zijn de jongeren, in wier geest de moderne begrippen na een langen broeitijd tot een helder licht zijn opgeklaard, de bewonderaars van den paus Leo XIII, die hun in zijne encycliek ‘Rerum Novarum’ als 't ware den weg gewezen heeft dien zij thans bewandelen.

Wat tusschen de beide vleugels der klerikale partij een stilaan verdiependen afgrond delft, is niet de mindere of meerdere populariteit van een gegeven, in de Kamer ter sprake komend onderwerp, als bijvoorbeeld de nieuwe krijgswet: aan zulke omstandigheden kan

men wel het scherpe van de scheuring toetsen, maar zij zijn niets meer dan de natuurlijke verschijnselen van een bestaanden toestand. 't Is de algemeene strekking der katholieke politiek die hier op het spel staat en van nu af reeds is het ontegensprekelijk dat wij in België twee klerikale partijen hebben, die wel de handen ineenslaan dáár waar godsdienstige of kerkelijke belangen op het spel staan en voorloopig nog genoeg van malkaar houden om daags vóór de kiezingen hunne veeten op te kroppen, maar die niettemin veroordeeld zijn om twee zich steeds ontwijkende wegen op te gaan.

* * *

Bewijzen van dezen geestestoestand zijn er met de vleet. Minister de Smet de Naeyer zag zich in April 1907 genoopt zijn ontslag in te dienen, omdat de Kamer, spijts zijn tegenstand, een amendement had gestemd, waarbij de regeering opdracht kreeg den arbeidsduur in de nieuwe Kempische kolenmijnen te regelen; deze maatregel kon, uit zijn aard zelf, eerst na een tiental jaren, 't is te zeggen wanneer de ontginning in de bedoelde mijnen zou beginnen, toegepast worden. En wat gebeurde er geen twee jaar later? De Kamer, t' akkoord met het nieuwe Kabinet, stemde met eene overgroote meerderheid eene wet, waarbij de arbeidsduur dadelijk en in al de kolenputt en van het land beperkt werd. Wat was er intusschen gebeurd? Niets anders dan dat het ministerie de Smet de Naeyer tot het verleden behoorde, wat voor velen eene echte verlossing was, en dat de heer Schollaert en zijne kollega's, overtuigd dat de hervorming in ieder geval tot stand zou worden gebracht, liever verkozen te buigen dan te bersten. Dit was eene eerste betuiging van den nieuwen geest; twee vertegenwoordigers er van, de heeren Helleputte en Renkin, zetelden trouwens in het ministerie, en de Jong-Katholieken moeten zich op dat oogenblik zeker voorgesteld hebben dat zij voortaan den toon zouden aangeven op de banken der rechterzijde.

De heer Woeste gelastte er zich meê hun te bewijzen dat zij den bal leelijk missloegen. De ondervraging Snoy, die heel de militaire hervorming in kiem bevatte, en de beruchte redevoering welke generaal Hellebaut in November 1908 uitsprak, en waarin hij de bedroevende onvoltalligheid van ons leger afschetste en zijn ontwerp

van algemeenen dienstplicht ontwikkelde, gaven daar aanleiding toe. De klerikale Staatsminister bestreed eerst scherp het samenstellen der Krijgscommissie, die, zooals men weet, niettemin gevormd werd; en wanneer daarna de invoering van den persoonlijken dienstplicht onverhoopt eene mogelijkheid werd, ten gevolge van het aanvaarden door de minderheid van de priesterlijke vrijstellingen, en het programma der oud-klerikalen tot in zijne grondvesten werd geschokt, barst in den schoot der partij de broederoorlog uit, die aanleiding gaf tot hevige uitvallen in volle Kamer tusschen klerikale leiders, en het bestaan van het kabinet Schollaert weken lang aan een zijden draadje deed hangen. De wederwaardigheden van dezen strijd heeft eenieder nog versch in het geheugen en 't is dus wel niet noodig er verder op aan te dringen. Maar, wat voor de klerikalen stellig eene weinig aangename verrassing is geweest, is dat de oneenigheid zich niet bepaald heeft bij de katholieke Kamermeerderheid, maar ook tot in het hart der kiesvereenigingen der partij geslopen is.

Te Brussel heeft de kort vóór de stemming der krijgswet gestichte ‘Ligue antimilitariste’ ernstig gedreigd met het stellen eener afzonderlijke kandidatenlijst voor de verkiezingen van den 22^{n} Mei.

Uit Aalst, het leengoed van den heer Woeste, werd een gelijksoortig nieuws vernomen: daar is een antimilitaristische Bond opgericht, met het doel alleen de heeren De Sadeleer, volksvertegenwoordiger en Van Vreckem, senator, die het euvel bedreven hebben de nieuwe wet te stemmen, uit de katholieke afvaardiging te weren.

Te Dinant-Philippeville heeft de heer Cousot het met zijn zetel geboet dat hij de afschaffing van de plaatsvervanging heeft helpen verwezenlijken.

Te Nijvel heeft de heer De Lalieux zich om dezelfde reden teruggetrokken, wel voelende dat hij anders insgelijks zijn paspoort zou gekregen hebben. En wat zullen wij nog al vernemen eer de kiesperiode ten einde loopt? Er bestaat dus eene onloochenbare strekking in zekere katholieke middens om sommigen der ‘afvallige’ volksvertegenwoordigers door andere te vervangen: dat ziet er op 't eerste zicht uit als eene overwinning van den heer Woeste, en men begrijpt waarom hij onlangs op eene kiesvergadering te Brussel verklaarde dat hij slechts een ‘vaincu provisoire’ was. Maar, behalve dat een der-

tigtal klerikale Kamerleden op 87 het wetsontwerp Schollaert met den persoonlijken dienstplicht hebben gestemd, en het getal dergenen die voor dat euvel schijnen te moeten boeten, gering is, mag men niet uit het oog verliezen dat dezen, die voor hunne vaderlandslievende, gewetensvolle houding bestreden worden, zich niet zóó maar bij hunne uitsluiting zullen nederleggen, en integendeel, meer dan ooit in het krijt zullen blijven voor de demokratische, meer moderne begrippen die zij in de Kamer verdedigd hebben. Tegenspoed hardt; en 't zijn onvermoeibare apostelen der nieuwere richting welke de al te gemakkelijk zegevierende oud-klerikalen in hunne omschrijvingen achterlaten.

Ondervraagt men de katholieken over om 't even welke der andere groote vragen van den dag, dan ontdekt men dadelijk hetzelfde gebrek aan eensgezindheid. Zoo bijvoorbeeld in zake leerplicht. Tot vóór drie, vier jaren hoorde men daarover in de katholieke pers of in de redevoeringen der leiders nooit een wanklank: de katholieke partij was en bleef hardnekkig vijandig aan de door de beide linkerpartijen zoo hartstochtelijk gewenschte hervorming. Thans is de toestand dezelfde niet meer; bladen als *XX*e *Siècle* bij voorbeeld durven er gerust voor uitkomen dat zij den leerplicht in princiep genegen zijn en dien graag zouden bijtreden, indien zij de zekerheid kregen, dat aan de vrije scholen de middelen van bestaan, d.w.z. de toelagen van den Staat, niet zouden onttrokken worden. 't Is hier de gepaste gelegenheid niet om over den grond van dit voorstel te handelen; dat zou ons te ver leiden; 't is genoeg dat in 't licht worde gesteld hoe de katholieken in twee kampen verdeeld zijn zelfs over eene kapitale vraag, waar de zedelijke richting van onze nationale ontwikkeling zoo nauw aan verbonden is. En dat de kloof hier weer diep is tusschen de twee gezindheden, bewijst de houding van den heer Woeste, wiens helderheid van doorzicht onbetwistbaar is, en die zich, spijts eene eenparige motie van het laatste katholieke kongres van Mechelen, blijft verzetten tegen het voorstel, strekkende om de provinciën en gemeenten te verplichten hunne toelagen in gelijke mate te verdeelen tusschen de officieele en de vrije scholen, - alleen maar omdat hij, Woeste, vreest dat er langs dien weg tusschen de minderheid en een deel der meerderheid weer een verbond zou kunnen gesloten worden, waarbij de liberalen en

socialisten de gelijkheid der toelagen zouden kunnen toestaan als losprijs voor den schoolplicht. Moest zoo iets ooit gebeuren, dan zou de Kamer opnieuw het aangrijpende schouwspel leveren van den steeds hernemenden strijd tusschen gisteren en morgen, tusschen het grijze verleden en de onzekere toekomst, waar geen gebied van het nooit verzadigde menschelijke doen bevrijd van blijft.

't Zelfde verschijnsel steeds doet zich voor betreffende de eenmaking onzer kieswetten. Eene middenafdeeling der Kamer, in meerderheid samengesteld uit klerikalen, en waar de heer Nerincx, eerste ondervoorzitter der Kamer en katholiek volksvertegenwoordiger van Brussel, de voorzitter van was, heeft, zooals de lezer weet, onlangs de afschaffing der vierde stem bij de gemeenteverkiezingen en de toepassing der Evenredige Vertegenwoordiging op de gemeente- en provincieverkiezingen voorgesteld. Niet zoodra was dit besluit gekend, of het gekibbel herbegon in de katholieke bladen; van demokratische zijde werd het ontwerp der middenafdeeling volmondig goedgekeurd, als van aard om wat meer rechtvaardigheid in onze kieswetgeving te brengen; langs den kant van den heer Woeste, - 't is daar dat de sluwsten zitten, - drong men voorloopig alleen maar aan op de noodzakelijkheid om zulk belangrijk vraagstuk niet te bespreken vóór de verkiezingen, ten einde eene misschien weer prikkelende bespreking te vermijden. Iedereen wist immers dat de Jonge-Rechterzijde, - en met haar verscheidene andere klerikale Kamerleden, - de voorgestelde hervorming genegen is, en dat de meeste afgevaardigden van Brussel namelijk, - er zijn er negen, - vóór hunne politieke vereenigingen de plechtige belofte hebben afgelegd, de eenmaking der kieswetten te steunen. Komt het ontwerp der middenafdeeling dus op de dagorde in de Kamer, dan is de schok tusschen de beide klerikale groepen weer onvermijdelijk; immers, de heer Woeste is als een rots, waar niets vat op heeft: hij en de zijnen willen van de hervorming niet hooren.

Van beide zijden werd echter ditmaal het gevaar begrepen dat op dit oogenblik voor de rechterpartij in het opwerpen van het kiesvraagstuk besloten lag, en de heeren der meerderheid zijn eenparig 't akkoord geworden om deze bespreking naar later te verwijzen: dat heeft de nabijheid van den 22^{n} Mei bewerkt. Maar, vroeg of laat toch, en daar moet de minderheid maar voor zorgen, zal er uitspraak moe-

ten gedaan worden over de voorstellen van de door den heer Nerincx voorgezetelde middenafdeeling. Uit naam der regeering heeft de heer Schollaert verklaard dat hij de besluiten dezer laatste zal bestrijden, en terwijl het kabinetshoofd deze verklaring aflegde, zweeg de heer Renkin als een graf en zat de heer Helleputte glimlachend rond te kijken. Of deze beide ministers hunne begrippen en beloften van vroeger zullen verloochenen weet natuurlijk niemand; niets echter laat dergelijke afbreuk voorzien, want heeft de heer Renkin onlangs te Brussel in zijne kiesvereeniging verklaard dat hij zich zou onderwerpen aan de door den heer Schollaert voorgestelde oplossing, dan had hij toch eerst er op aangedrongen, dat het begrip der kieshervorming in hem een warmen voorstander had. Zóó ook de heer Theodor, die als vertegenwoordiger der Nationaal-onafhankelijken van Brussel op de klerikale kandidatenlijst eene plaats zal innemen; zóó nog de uittredende katholieken, die zich opnieuw kandidaat stellen, met den heer Nerincx, den voorzitter der middenafdeeling, aan 't hoofd. Binnen kort dus barst deze bom op hare beurt los, want de oppositie zal natuurlijk wel zorgen dat van uitstel geen achterstel kome. De heer Vander Velde heeft zelfs reeds laten hooren dat zijne partij misschien wel een voorstel tot herziening der Grondwet zal nederleggen, om de rechterzijde tot spreken te dwingen.

* * *

Uit deze korte schets meenen wij te mogen afleiden dat de oneenigheid welke de katholieke partij verdeelt, niet is een voorbijgaand misverstand, maar wel eene ernstige, op beginselen berustende scheuring. De eendracht, de tucht, welke onze tegenstrevers tot hiertoe kenmerkten en hun de kracht gaven om ons sedert zes en twintig jaren bij iedere verkiezing te overwinnen, zijn niet meer geheel. Inwendig ongenoegen, de drang der eenen, deze welke begrijpen dat eene partij met haren tijd meê moet, naar eene demokratischer opvatting van het maatschappelijk leven, de halsstarrige, als 't ware onbewuste weigering der anderen om de getuigenis hunner oogen en ooren te gelooven, het ongeduld ook van sommige van eerzucht blakende jongeren, die vinden dat het te lang duurt eer zij minister worden, -

dat alles te saam heeft de historische klerikale partij van vroeger in twee kampen verdeeld. Onze tegenstrevers doen eene ondervinding op, die ons in 1884 het bewind kostte.

Waarschijnlijk zullen zij, wanneer zij in Mei voor het kiesgevaar geplaatst worden, hun beste pogingen aanwenden om eendrachtig op te treden: zij worden allen gedrild door hunne bisschoppen en stellen boven alles het heil der Kerk. Maar wat dit jaar juist te Brussel en te Aalst is geschied toont wel aan dat deze taktiek niet verzekerd is overal bijval te oogsten. En leert de geschiedenis niet dat inwendige strijd het spoedigste en werkzaamste middel is om een volk of eene partij ten ondergang te brengen?

Of dit dadelijk moet gebeuren met de katholieke partij in België, is niet met zekerheid te voorspellen. Ons doel is alleen geweest de aandacht te vestigen op het ernstige karakter der politieke gebeurtenissen welke zich dag voor dag onder de oogen van den toeschouwer in de klerikale partij ontrollen, en er de zedeles uit te trekken, welke er, volgens onze bescheiden meening, in besloten ligt.

Brussel, 1 Februari 1910.

JULES DE BRUYN.

Fransche Letteren.

Voor alles wil ik een woord wijden aan de nagedachtenis van Charles-Louis Philippe. Deze hoog begaafde schrijver overleed einde December. Hij was pas 34 jaar oud en in den vollen bloei van een zeer merkwaardig talent. Als een zuiver, eerlijk kunstenaar torent hij fier op uit de massa der minderwaardigen en nietswaardigen, die meteen de meestgelezenen of eenigstgelezenen zijn. Zijn werk zal leven in de toekomst en gretig genoten worden, wanneer men eindelijk eens genoeg zal hebben van Bourget's stompvoelige en ondiepe pseudopsychologie, van Loti's gekunsteld en geknutseld exotism, van duizend en nog wat andere hedendaagsche celebriteiten, die met de eigenlijke letterkunde slechts verre betrekkingen hebben. Maar misschien zullen de groote heeren critici in de groote bladen nu reeds - de jongen is nu toch dood - proclameeren, dat *Bubu de Montparnasse, Le Père Perdrix, La Mère et l'Enfant, Maria Donadieu, Croquignole,* werken van blijvende waarde zijn.

Waren al de nieuwe werken, die men ter beoordeeling krijgt, half zoo merkwaardig als die van Charles-Louis Philippe, dan ware mijn taak aangenamer en vruchtbaarder; dan zouden deze kronieken iets meer kunnen worden dan een bijna bloote opsomming van namen, met toevoeging van een paar goed- of afkeurende hoedanigheidswoorden. Toch verschenen eenige werken, die iets meer doen, dan een onafzienbaren hoop vergrooten:

Les Unis, een roman, waarin Edouard Rod met veel talent de ‘union libre’ een voetje licht en veel revolutionaire gedachten in beroering brengt.

La Fourmillière, door Lucien Alphonse Daudet, een niet ongewoon roman, waaruit echter blijkt, dat onder Daudet's schrijvende nakomelingen toch één man met talent is.

La Porte étroite, door André Gide, staat boven 't middenpeil der Fransche romans. Er is een kuische zinnelijkheid in, waaraan zich verheven geesten zullen vermeien.

Le Jardin délaissé, door Jean Galotti: goed geschreven en handig samengesteld. Is een fijne studie van de onverschilligheid van den man voor nuttelooze sentimentaliteit.

Een zeer aangename verrassing, en een mooie bladzijde literatuur, de *Surprises du Bachelier Petruccio*, door Henri Malo; een philosophisch sprookje, dat meteen een goede zedeles bevat.

Verteld zooals Anatole France het in *Les Sept Femmes de Barbebleue* doet, schijnen die oude sprookjes geheel nieuw. En eens te meer bewijst Anatole France, dat niemand in heel de Fransche letterkunde, - tenzij nog P.L. Courrier, - zoo 'n mooi en zuiver Fransch schrijft als hij.

Le Médecin, door Ch.-Ed. Lévy, is een goede, hoewel volstrekt niet nieuwe, studie van een geneesheer, die verliefd wordt op een zijner patiënten. Minder juist is de idylle tusschen een jong geneesheer en een meisje, dat aan typhuskoorts lijdt.

Michel Epuy is van meening, dat de menschlievende instellingen voor weezen en verlaten kinderen eigenlijk tot niets dienen, vermits zij de moreele leegte, die in 't hart dier kinderen gaapt, niet kunnen vullen. Dit tracht hij te bewijzen in een mooi roman: *Petite Ame*.

Zooals al de werken van J.-H. Rosny zijn de *Contes de l'Amour et de l'Aventure* het lezen overwaard.

Felicien Champsaur heeft ook *zijn* boek over den Fransch-Duitschen oorlog willen hebben. Het heet *L'Abattoir* en verhaalt eerst al de ellenden van dien ongelukkigen krijg, om daarna een uitval te doen tegen de arrivisten van dezen tijd, die eigenlijk talrijker en gevaarlijker zijn dan onder het laatste keizerrijk. Hoewel niet van belang ontbloot, zal dit boek nooit de gelijkaardige werken van Zola en Margueritte in de schaduw stellen.

De bewonderaars van Stendhal zullen met belangstelling een nieuw werk lezen over dezen grooten schrijver: *Stendhal et l'Angleterre,* door Miss Doris Gunnel, dat uitstekend geschreven is, verschillende belangwekkende hoofdstukken bevat, en Stendhal vooral beschouwt als journalist, een zijde van zijn talent, die tot hiertoe niet genoeg bestudeerd werd.

In de reeks ‘Les Hommes et les Idées’, door den ‘Mercure de France’ uitgegeven, verscheen laatst een zoo volledig als bondig werkje over *Remy de Gourmont*. De schrijver, Paul Delior, schetst zeer flink den grooten letterkundige in al zijn verscheidenheid. Of Remy de Gourmont een genie is, zooals Paul Delior het uitroept, schijnt mij nog niet uitgemaakt te zijn.

In zijn werk over *Barbey d'Aurevilly* volgt Fernand Clerget stap voor stap de wording en de ontwikkeling van dien schrijver. In dit opzicht is het werk zeer volledig en zeer ernstig op te nemen. Clerget hecht echter te veel waarde aan de gedachten van Barbey d'Aurevilly. Mij dunkt, Barbey d'Aurevilly is alleen als kunstenaar

te beschouwen en zóo is hij groot en krachtig genoeg om andere - betwistbare - hoedanigheden te kunnen missen.

Met genoegen heb ik gelezen: *Quelques Visages de ce Temps-ci,* door Tabarant, satirische portretten, die aan het caricaturale grenzen. Een voorwoord van Laurent Tailhade draagt den stempel van dezen eleganten vechtersbaas.

Het tijdschrift 'Coenobium', te Lugano verschijnend, stelde aan de meest bekende schrijvers de volgende vraag: 'Indien gij een kleine bibliotheek moest vormen die slechts 40 boeken mocht bevatten, - letteren, kunsten, wijsbegeerte, wetenschappen, alles inbegrepen, - welke werken zoudt ge kiezen?' Op deze zonderlinge vraag kwamen zooveel dwaze als ernstige, zooveel oneerlijke als eerlijke antwoorden binnen. Bijna allen noemen Dante, Shakespeare en Goethe; zeer velen - vooral van wie men 't niet zoude verwachten - den Bijbel; anderen, Plato, Marcus Aurelius, Homeros...

Totaal zonder belang voor de geschiedenis acht ik *Correspondance entre Victor Hugo et Paul Meurice,* bijna uitsluitend handelend over zaken en waarin Hugo in opgeblazen taal en op belachelijke wijze het talent van Paul Meurice opvijzelt.

Het tweede deel van *Légendes épiques*, door Jos. Didier, bewijst hoeveel de pelgrims bijdroegen tot het samenstellen der 'Chansons de geste.' Een zeer ernstig en geleerd boek, studenten aanbevolen.

Un Sourire dans les Pierres, door Ch. Bernard, is een zeldzaam mooi boek. 't Belangrijkst van al is de nieuwe vizie die Charles Bernard heeft op alles wat hij bespreekt. De hoofdstukken over Florence en Christophe Plantin zijn meesterstukjes.

In de reeks 'Les plus belles pages' gaf de 'Mercure de France' onlangs: *Saint-Evremont*, ingeleid door R. de Gourmont, en, ingeleid door A. van Bever, *Tristan l'Hermite*, die een groot dichter blijkt te zijn.

De uitgevers van de 'Société Nouvelle' zonden mij twee werkjes: *Le Pain*, van Elie Reclus, een werk, dat ik in ieders handen wensch en *Medardo Rosso*, van L. Piérard, waardoor wij kennis maken met een beeldhouwer van buitengewoon talent eenerzijds, en met een fljnzinnigen kunstcriticus anderzijds.

Een paar dichtbundels verdienen onze aandacht: *Livrets de Chants* zijn Fransche verzen van den Italiaanschen dichter Corrado Zacchetti. Zij zijn zuiver van taal en van gevoel, schijnen soms wat verouderd en herinneren eenigszins aan Ronsard en Henri de Régnier. Zacchetti is een uitstekend Italiaansch vertaler van Shelley en Heine.

De beste gedichten en prozastukken van Albert Giraud vindt men in een bundel der verzameling 'Anthologie des Ecrivains belges.'

Wat ik echter voor het mooist houd van al wat in de laatste zes maanden verscheen, is het nieuw deel van Emile Verhaeren's *Toute la Flandre*, dat hij noemde: *Les Villes à Pignons*. Eens te meer hooren wij opklinken in heerlijke verzen, gebeiteld, uit een vóor hem ongekend-mooie en krachtige Fransche taal, de glorie van Vlaanderland uit de lichtende ziel van dien genialen dichter. Het verschijnen van zulk een boek is een gebeurtenis voor de geschiedenis der letteren. Emile Verhaeren is zeker een der geniaalste dichters van dezen tijd.

Om te sluiten nog een woordje over een onplezierig boek - of plezierig, naar men 't opnemen wil: *Les Poétesses ridicules*, door zekeren J.M. Lentillon, een aap van een verzenmaker, die o.a. de laatste gedichten van Mme de Noailles voor belachelijk wil doen doorgaan. De eigen verzen van dit wormpje zijn, op de knapheid na, een zeer dun afkooksel van den schralen Boileau.

LEO VAN RIEL.

Engelse Letterkunde.
Poëzie en drama.

Sedert ons voorgaand bibliografies overzicht hebben de Engelse letteren erge verliezen ondergaan en vooral de laatste lente is hun noodlottig geweest. In April stierf te Londen, aan longontsteking, de grootste hedendaagse dichter van Engeland, Algernon Charles Swinburne. Dezelfde maand zag de dood (te Sant' Agnello bij Sorrento) van Frank Marion Crawford. In Mei overleed George Meredith. John Davidson verdween op 23 Maart uit Penzance (Cornwallis), waar hij sedert enige tijd vertoefde en gedurende maanden zocht men hem te vergeefs. Onder zijn papieren werd een brief ontdekt, die het ergste liet vrezen; hij begon met de woorden: ‘the time has come to make an end’, en men wist dat de dichter in de laatste tijd meer dan eens zijn walg van het leven had geuit. Hij was ziek en arm, en voelde zich - met of zonder recht - ontgoocheld en miskend. Eerst op 18 September ontdekte men zijn lijk te Mousehole; hij had zich gezelfmoord. Hij was pas 52 jaar oud.

Minder bekend, ofschoon niet van verdienste ontbloot, was de dichter Eugene Lee Hamilton, die ook in de loop van verleden jaar overleed.

Het heengaan van die schrijvers is des te meer te betreuren, daar zij allen, als het ware, met de pen in de hand gestorven zijn, en de meesten nog in het volle bezit van hun geestesvermogen. Van ieder is immers werk verschenen, dat kort voor hun dood geschreven werd, en waarvan zij soms de druk niet meer beleefd hebben.

Swinburne was 72 jaar oud geworden; zijn laatste arbeid werd besteed aan het herzien en volledigen van *Shakespeare*, een boekje dat hij in 1905 geschreven had, en dat de Clarendon Press na zijn dood heeft uitgegeven. Wij hebben hier niet met een wetenschappelik, krities werk te doen: de dichter onderzoekt noch bewijst, tenzij, nu en dan, bij uitzondering. Gewoonlik spreekt hij eenvoudig zijn bewondering uit, en die is grenzeloos. Daardoor krijgt het werk een dogmatiese toon; maar wanneer iemand als Swinburne, hoe lyries

ook, zijn verering voor Shakespeare te kennen geeft, is dat, zelfs uit wetenschappelik oogpunt, nog van zeer groot belang.

Marion Crawford, die zijn populariteit vooral te wijten had aan zijn *Paul Patoff*, zijn *Marzio* en zijn *Cigarette-Maker's Romance,* behoorde niet tot die grote romanschrijvers wier werken zullen blijven omdat zij diepe karakterontleding bevatten. Zijn verdienste lag vooral in het boeiende van de handeling, en in het pathetiese van de toestanden die hij beschreef. Sedert lange jaren had hij zich in Italië gevestigd, en schreef zelfs enige romans, zoals *San Ilario*, die het leven van dat land niet zonder sukses schilderen. Zijn laatste roman, onlangs bij Macmillan verschenen, heet *Stradella*, en vertelt met grote levendigheid en schilderachtigheid een episode uit het leven van de bekende komponist uit de zeventiende eeuw, namelik zijn liefdegeschiedenis met de bestemde bruid van een Venetiaanse senator.

Van George Meredith, die zijn roem als romanschrijver *en* als dichter verwierf, kregen wij de *Last Poems* (Constable). Zij zullen zijn glorie niet vermeerderen, maar ook niet verminderen; want, al moeten ze in inspiratie onderdoen voor de werken uit de tijd van zijn volle kracht, ze blijven toch de schrijver van zovele meesterstukken waardig. En Engeland heeft de verschijning daarvan begroet met de eerbied die men verschuldigd was aan de Nestor van de Engelse dichters: hij was 81 jaar.

Met John Davidson verdwijnt één der eigenaardigste figuren uit de Europese letteren van deze tijd. Ongodsdienstige dichters zijn geen zeldzaamheid; de enen verwerpen alle kerken en zijn zuiver deïsties of spiritualisties; anderen zijn agnosties met of zonder vage neigingen tot het pantheïsme of het atheïsme: men denke aan Byron en Shelley, aan Musset, aan Heine... Maar een dichter die openbaar en beslist het bestaan van het onstoffelike loochent; die gestadig en konsekwent het volledigste materialisme verkondigt in zijn werken; die daarbij beschikt over een woeste zeggingskracht, die de bewondering afdwingt, zelfs van de talrijke lieden die zijn godslasterende toon verfoeien; die daarenboven, in ogenblikken van vertedering, het oorlogszuchtig klaroengeschal van de opstandeling kan verwisselen tegen de welluidendste snarenklanken van zachter gevoelspoëzie: dat is een uitzondering.

Zeldzaam zijn ook de dichters - zo er zijn - die het gewaagd hebben de natuurwetenschap om te zetten in poëzie, al hoeft men geen dichter te zijn om somwijlen de hoge schoonheid te beseffen die straalt uit om het even welke wetenschap, zelfs uit de mathesis. Dit heeft deze aanbidder van de stof en haar krachten gedaan, en meestal met groot sukses. Vele van zijn gedachten waren van aard om

iedereen als buitensporig en soms als half krankzinnig te treffen: wij wezen in een onzer vorige kronieken op een paar verzen uit *Mammon* waarin hij beweert dat *al* wat het verleden herinnert - kerken, schilderijen, boeken, enz. - zou moeten vernield worden. Maar nog veel meer denkbeelden treffen eenvoudig als geniaal stout en de schitterendste verbeeldingskracht staat Davidson altijd ten dienste bij het uitdrukken daarvan. Engeland heeft in hem een grote kunstenaar verloren.

De papieren, waaronder men de hoger vermelde, noodlottige brief vond, waren het handschrift van zijn laatste gedichten, en de brief werd mede afgedrukt in de bundel, die onlangs bij Grant Richards het licht zag: *Fleetstreet and other Poems.* Alweer ontmoet men hier die hartstochtelike uitboezemingen tegen God, de ziel en al wie daaraan gelooft; ook de realistiese beelden uit het Londense stadsleven, waarin de schrijver een onverwachte glimlachende humor aan de dag legt; en ook, in scherpe tegenstelling daarmee, vreedzame, lyriese stukken als de volgende, zangerige strophe:

She walks, and the emerald lawn
Is jowelled at every tread;
Like the burning tresses of dawn
The virgin gold of her head
Illumines the land and the sea;
From her glittering feet to her head
Is the essence of being - is she
Who walks with a magical tread,
As she dazzles the eyes of dawn
And jewels the grass-green lawn.

Eugene Lee Hamilton bezat een merkwaardige meesterschap over de vorm; liefelike fantasie en oprecht gevoel gingen daarmee gepaard. Dit blijkt uit *Mimma Bella* (Heinemann), waarin de dichter een reeks sonnetten wijdt aan de nagedachtenis van een kort te voren verloren kind, zijn dochtertje Mimma. Het is huiselike poëzie van de beste soort. Wij halen het volgende sonnet aan:

'Tis Christmas, and we gaze with downbent head
On something that the post has brought too late
To reach thee, Mimma, throngh the narrow gate,
From one who did not know that thou art dead;

A picture-book, to play with on thy bed;
And we, who should have heard thee laugh and prate
So busily, sit here at war with Fate,
And turn the pages silently instead.

O that I knew thee playing 'neath God's eyes,
With the small souls of all the dewy flowers
That strewed thy grave, and died at Autumn's breath

Or with the phantom of the doll that lies
Beside thee for Etemity's loog hours,
In the dim nursery that men call death!

Eer het handschrift bij de drukker werd gedragen, was ook de dichter gestorven. De bundel werd door zijn weduwe uitgegeven en met een portret en een kort levensbericht voorzien.

Onder de nog levende dichters nemen een waardige plaats in: William Watson en de 'Clergyman' Dr R.W. Dixon.

Watson schrijft niet veel. Zijn *New Poems* (Lane) verschijnen na lang stilzwijgen. Dit komt waarschijnlik door de strenge zorg waarmee taal en versvorm door hem behandeld worden. Hij houdt het, dienaangaande, nog steeds met Tennyson, Swinburne en anderen uit de 'oude school', die het als een eerste plicht beschouwden volkomen, en zonder moeite voor de lezer, verstaanbaar te blijven; aan zijn verbeeldingskracht, die niet gering is, en zijn denken, dat soms verrassend eigenaardig kan zijn, legt hij die tucht op, die van klassieke aard is, maar hem toch niet doet terugkeren tot de droge, konventionnele stijfheid van Pope en Dryden. Hij tekent welsprekend protest aan tegen de neiging van zekere 'modernen' om taalverwringing en duisterheid te doen doorgaan voor hoge woordkunst en diepzinnigheid. Aldus in het volgend stukje, aan Tennyson gewijd:

You *phrase-tormentinq fantastic chorus*
With strangest words at your beek and call;
Who tumble your though-ts in a heap before us;
Here was a bard shall outlast you all....

Prosody gasps in your tortured numbers,
Your metres that writhe, your rhythms that sprawl;
And you make kim turn in his marble slumbers,
The golden-tongued, who outsings you all.

Think you 't is thus, in uncouth contortion,
That Song lives throned above thrones that fall?
Her handmaids are *order and just proportion*
And measure and grace, that survive you all.

Gelijk het met ware dichters altijd het geval is, verraadt de keurigheid van de vorm niets van de moeite die de dichter zich getroost heeft om ze te bereiken. En de vorm blijft streng, zelfs waar de hartstocht spreekt, zoals in zekere liefdeliederen.

Men kan hetzelfde niet zeggen van de *Poems* van Dr R.W. Dixon (Smith, Elder). De dichterlike opvatting is gewoonlik edel genoeg, en de verzen onderscheiden zich dikwijls door de macht om voorwerpen, landschappen bij voorbeeld, levendig te suggereren, te doen zien. Maar versmaat en rijm bieden niets merkwaardigs en zijn

dikwijls slordig. Het gaat b.v. toch niet aan om *fer ever* en *receiver* te doen rijmen.

Nog talrijke nieuwe versbundels zijn verschenen; bij de geringe waarde daarvan geldt meer dan ooit het *sapienti sat*. Maar een belangrijke ontdekking op het gebied van de moderne poëzie dient nog aangestipt.

Er is een gedicht, dat in 1879 in *The University Magazine* verscheen, dat sedertdien in tal van bloemlezingen te vinden was, en in Engeland even zo bekend is als ten onzent Rosalie Loveling's *Geschenk* of in Frankrijk het *Sonnet* van Arvers of *Le Vase brisé*. Het werd dadelik populair en zou dus aan zijn schrijver een verdiende roem verschaft hebben. Maar het was niet ondertekend; onderaan stond alleen te lezen: *R.D.B. in memoriam M.F.G.* Hier volgt het, voor wie het niet kent:

Dominus illuminatio mea.

In the hour of death, after this life's whim,
When the heart beats low, and the eyes grow dim,
And pain bas exhausted every limb -
The lover of the Lord shall trust in Him.

When the will has forgotten the life-long aim,
And the mind can only disgrace its fame,
And a man is uncertain of his own name,
The power of the Lord shall fill this frame.

When the last sigh is heaved and the last tear shed,
And the coffin is waiting beside the bed,
And the widow and child forsake the dead,
The angel of the Lord shall lift this head.

For even the purest delight may pall,
The power must fail and the pride must fall,
And the love of the dearest friends grow small -
But the glory of the Lord is all in all.

Onlangs nu, schreef een zekere Miss Agnes E. Cook aan *the Athenoeum,* dat zij in het bezit was van het handschrift, en van de brief waarbij de schrijver, Richard Doddridge Blackmore, het gedicht aan K. Cook, Esq. L.L.D. zendt, om het in *the University Magazine* te plaatsen. Hij voegt er bij, dat hij het schreef na de begrafenis van een familielid te hebben bijgewoond, en verzoekt de redakteur alleen zijn naamletters te noemen en hem geen honorarium te zenden. Die R.D. Blackmore (1825-1900) schreef vele verzen die geen sukses hadden, en dan een reeks romans die alle vergeten zijn, behalve misschien één, *Lorna Doone,* die integendeel *in illo tempore*

(1869) grote bijval genoot. Is het de vrees voor de kritiek, die aan zijn verzen zo dikwijls ongunstig was geweest, die hem deed wensen onbekend te blijven als maker van dit lieve stuk?

Dan begrijpt men niet, en Miss Cook legt het ook niet uit, waarom hij voortzweeg toen iedereen het gedicht prees en van buiten kende, noch waarom Miss Cook heeft gewacht tot hij sedert vijf jaar dood was, om de geheimhouding eindelik te verbreken.

In Chambers', *Cyclopoedia of English Literature* vinden wij over zijn poëzie het volgend oordeel:

> He wrote verses from time to time, and never realised how obvious it was, even to his more enthusiastic admirers, that verse was not his medium.

Het vers was niet zijn medium! Enige regels hoger staat er te lezen dat hij alleen door *Lorna Doone* zal blijven leven in de gedachtenis van zijn volk. Dit dubbel oordeel over zijn werk verscheen in 1903, twee jaar vóór zijn dood. Blackmore zal het wellicht, niet zonder weemoed, gelezen hebben; maar hij kan zich getroost hebben in de gedachte dat een schrijver kan beroemd blijven door één roman en één kort gedicht.

* * *

Op toneelgebied zijn er eerst twee *personnalia* te vermelden. Twee mannen zijn door de koning, om de uitstekende diensten die ze aan de Engelse dramatiese kunst bewezen hebben, tot de adelstand verheven. De ene is Beerbohm Tree, die als akteur door velen op één lijn werd gesteld met Sir Henry Irving (men weet dat deze ook, kort voor zijn dood, de baronetstitel ontving).

Sir Herbert Tree (om hem de titel te geven waarop hij voortaan recht heeft) heeft lang met Irving gewedijverd in het spelen van Shakespeare's drama's, en wij herinneren ons nog hoe levendig de pers, in de jaren 1890 en volgende, kon discuteren over de vraag, wie de beste Hamlet op het toneel bracht, Irving, of Tree. Verleden jaar waagde hij - naar men zegt onder grote bijval - een nieuwe poging op Shakespeareaans gebied, die voorzeker uit wetenschappelik oogpunt zeer belangrijk moet geweest zijn. Hij voerde *Hamlet* op in de voorwaarden welke de dichter zelf voorlief moest nemen; dus, zonder decor, op een toneel ringsom met tapijten behangen. Men beweert dat dit op de toeschouwer een indruk van rustigheid teweegbrengt, omdat de geest niet meer door de herhaalde verandering van schermen wordt gestoord en zich dan uitsluitend kan wijden aan de zuiver letterkundige waarde van het stuk.

Wij hebben het niet zien doen, en spreken dus onder alle

bescheiden voorbehoud. Maar ons dunkt dat die ‘rustigheid’ een geleerde rustigheid moet zijn, als zij bestaat. Het litterair-histories vooroordeel zal hier op die toeschouwers gewerkt hebben, gelijk het archeologies vooroordeel op de bewonderaars van al wat maar oude stenen, oude schilderijen, oude muziek is. Juist de afwezigheid van alle stoffelike verandering, waar het drama toch verandering van plaats onderstelt, zou *ons* storen, in het genieten van het letterkundig effekt. Men beweert wel dat de zestiende-eeuwse toeschouwer er geen spijt over gevoelde, dat dezelfde planken en tapijten moesten dienen voor een troonzaal en voor een kerkhof, maar *weet* men dat wel? Heeft nooit zo een zestiende-eeuwse toeschouwer gewenst een echt woud te zien in plaats van een bord met ‘forest’ er op geschreven? Wat daar ook van zij, Shakespeare heeft zeker geen planken, tapijten en borden in zijn scheppende verbeelding gedroomd, *gezien*, toen bij zijn stukken schreef. Hij hield zich, in de schouwburg, daarmee tevreden, omdat er niets anders was, omdat hij moest. Wij, die *wel* meer kunnen, vereren wij werkelik zijn kunst naar behoren, door met dat gedroomde, geziene decor, geen rekening te houden en Shakespeare's kunst zeer ‘geleerd’, maar zeer willekeurig, vast te kluisteren aan de gebrekkigheid der oude middelen van uitvoering? Als Shakespeare in de bekende scene, Laertes in het graf van Orphelia laat springen, waaruit de grafmaker wat vroeger de schedel van die arme Yorick vóór Hamlet's voeten wierp, dan vatten wij dat op als een gedeelte van Shakespeare's letterkundige laatste wilsbeschikking.

De testament-uitvoerder, de nakomelingschap, *wij*, dienen dus zo goed mogelik een kerkhof te *ver*beelden, waar de dichter zich één *in*beeldde. Een ware ‘litteraire’ eerbied moet de schepping van de dichter *gaaf* houden; tapijten en bordjes behoren daar even weinig bij, als de patina, door zeker oudheidkundig snobisme vergood, in het plan van onze middeleeuwse bouwmeesters voorzien was. Nog eens: wij hebben de proef niet bijgewoond en spreken dus met de heilige vrees van iemand die reeds een koor van estheten hem voor droogstoppel hoort uitmaken.

Maar of Sir H. Tree door dit ‘Revival’ werkelik Shakespeare's Hamlet heeft doen *herleven*, blijven wij betwijfelen.

De andere nieuwe edelman is Arthur Wing Pinero, de beste toneeldichter van Engeland op dit ogenblik, geboren in 1855.

De schrijver van *The second Mrs. Tanqueray, The Gay Lord Quex, The Thanderbolt, His House in Order*, enz., heeft zich vooral gewijd aan de studie van de zeden der hogere wereld, vooral langs hun minst verkwikkelike zijde bekeken. Luie pleziermakers, met veel geld, weinig brein, lage driften en geen moraal; neurastheniese vrou-

wen, die om het geld trouwden of trouwen willen, of getrouwd werden; verwende, dikwijls misselike exemplaren van het genus Eline Vere, maar veel bedorvener en dichter bij de krankzinnigheid: dat is de wereld, bij voorkeur door Pinero op het toneel gebracht, en wel met grote kracht en, tot onze spijt, zonder een zweem van medelijden. Zulke ontleders van de arme menselikheid maken op ons altijd de indruk van een geleerde clinicus die de vivisectie zou toepassen, niet alleen uit wetenschappelike ijver, en om kwalen te genezen, maar ook uit genot aan het zien en het tonen van die kwalen.

Op de snijtafel van Sir Arthur Pinero werden het laatst uitgestrekt de heer en Mevrouw Blundell, die de dertig jaar voorbij zijn, en geen kinderen hebben, eenvoudig omdat Blundell op rijk worden en carrière maken uit was, en al vroeg besloot dat men die last van kleine kinderen maar best zou vermijden. Nu komt echter het gevaarlik keerpunt, dat, volgens Pinero, voor elk gehuwd paar ééns komt.

Zo is er ook, vertelt ons één der personages, tussen Boulogne en Folkestone, in het midden van het Kanaal, een onderzeese duinenketen; in de overtocht voelt zich elke reiziger, bij het naderen van die plaats, ongerust, zenuwachtig, slecht geluimd. Houdt hij zich goed, en komt hij de bewogen plaats te boven, dan keert hij weldra tot zijn normale toestand terug; bezwijkt hij, dan wordt hij bepaald ziek. Zoë en Theodore zijn nu *In Mid-Channel*. Konden zij wat wachten en geduld hebben, de jonge liefde zou plaats maken voor een kalmer, maar duurzame genegenheid. Maar ze houden zich *niet* goed. *Zij* betreurt haar kinderloosheid en zoekt afleiding in het gezelschap van jonge aanbidders; *hij* wordt daardoor hoe langer hoe kregeliger. *Zij* vlucht eindelik met een minnaar, *hij* zoekt troost bij een vrouw die van haar man gescheiden is. Een wederzijdse vriend poogt vergeefs ze weer met elkander te verzoenen en Zoë, over haar zelf en de wereld walgend, pleegt zelfmoord. Zij is in *Mid-Channel* bezweken.

In Mid-Channel genoot het gewoon sukses, dank zij de onmiskenbare tragiese kracht van de toestanden, de flinke typering van de personen en de vele ware dingen die daar zo onmedogend ten tonele worden gebracht. Talent genoeg! Maar, nog eens, de grote kunst bestaat niet in het fotograferen van een reeks ware dingen, maar in het weergeven van *het* Ware; een hospitaal is niet de wereld, en de schouwburg hoeft dus niet louter snijkamer te zijn.

Maar op dat punt durven wij niet langer aandringen: alweer rijst voor ons verschrikt oog het koor der esthetiese Eumeniden voornoemd, die ons met eenparig-stijf-symboliese vingers onverbiddelik naar Lauriergracht, n° 37 verwijzen.

Een veel luidruchtiger sukses viel te beurt aan *An Englishman's*

Home, ‘a play in 3 acts, by a Patriot.’ De patriot bleek weldra majoor Guy Du Maurier te zijn, en het standpunt, door hem ingenomen, is inderdaad dat van een officier: hij vreest dat het vrijwilligersleger van Engeland tegen een Duitse inval niet bestand zou zijn; hij schreef dus een tendensstuk, om de vraag van het ‘alleman soldaat’ voor het publiek te brengen. Terwijl een Duits leger, dank zij een zeer dikke mist, er in slaagt, ongemerkt in Essex aan te landen, - hetgeen wel wat moeilik is om waarschijnlik te vinden - zit het typiese Engels huisgezin in domme, gedachteloze zorgeloosheid in zijn ‘home’. De één denkt alleen aan, en leest alleen over, sport; een ander spot met wie de mogelikheid van het gevaar aantoont; een derde houdt het er voor, dat hij de plicht jegens zijn vaderland genoegzaam vervult, als hij maar behoorlik belastingen betaalt. De vijand komt, de oorlog woedt over de streek, de ergste spotter is het eerste slachtoffer, en al de moed en de zelfopoffering, die nu te laat wakker worden, zijn nutteloos: de Duitser zegeviert zonder moeite en het ‘Englishman's home’ ligt in puin.

Het geestdriftig onthaal dat dit drama ten dele viel, is natuurlik grotendeels te wijten aan het aktuele van de behandelde vraag. Maar trots enige onbehendigheden in de bouw, schijnt het ook uit zuiver dramaties oogpunt dit onthaal te hebben verdiend.

John Galsworthy, die als romanschrijver reeds gunstig bekend was, toen hij met *The Silver-Box* onverwachts nieuwe lauweren, ditmaal op toneelgebied oogstte, heeft het nu gewaagd een tegenhanger van Hauptmann's *Weber* te leveren, en is daarin geslaagd. *Strife* toont ons in drie bedrijven, het konflikt tussen kapitaal en arbeid. Het stuk is zo gebouwd, dat een onpartijdig beeld van het voor en tegen wordt verschaft. Het standpunt van de werkman, met zijn gegronde en ook zijn ongegronde klachten, zijn vooroordelen en zijn hoedanigheden, zijn eerlike leiders en zijn oneerlike - meestal zelfzuchtige - *mis*leiders, wordt even duidelik en scherp ingenomen als dat van de werkgever, met zijn koppig niet-willen-zien van wat zijn zoon, die jonger en edelmoediger is, te uitsluitend ziet, en daarom ook faalt. Wederzijdse verbittering maakt alle vergelijk moeiliker en moeiliker en het konflikt vindt eerst een oplossing wanneer de twee vijandige leiders ten onder zijn gegaan aan de noodlottige gevolgen van die strijd. En *dan* komt men tot de vreedzame overeenkomst... die in de aanvang van het stuk door de Trade-Union voorgesteld, en door beide partijen met gelijke verachting was verworpen.

Het merkwaardige van dit drama ligt in het feit, dat het zich uitsluitend met de sociale strijd bezighoudt; het meestal onmisbaar geachte liefdeselement is afwezig. Maar genoeg bitter-menselike ele-

menten, als de honger in een werkmanshuis, komen er in voor om de handeling belangrijk te maken en gelegenheid tot karakterschildering te verschaffen.

Van een gans andere aard is *Bevis*, een komedie in drie bedrijven, door Hubert Henry Davies. Hier hebben we tegelijk satiriese en sentimentele motieven. Bevis, Markies van Bewdley, zal trouwen met Rachel Hopkins, omdat hunne ouders dat huwelik als een voordelige finantiezaak beschouwen. Maar in het eerste bedrijf wordt het meisje dat gewaar, en besluit de verloving af te breken. In het tweede bedrijf heeft zij Bevis leren kennen en liefhebben, en zou nu toch zijn vrouw willen worden. Maar nu is het Bevis, die meent te moeten weigeren, ook om edelmoedige redenen. Het derde bedrijf brengt natuurlik het wegruimen van alle hinderpalen en het door ouders en verloofden om verschillende redenen - gewenste huwelik. Om die tamelik eenvoudige liefdesgeschiedenis heeft de schrijver een reeks humoristiese toestanden en personen weten te groeperen, die allen naar het leven getekend zijn; het is de daarbij aan de dag gelegde opmerkingsgave die de hoofdverdienste van het stuk uitmaakt.

In druk zijn verschenen: *Three Plays* door Granville Barker (bij Signet and Jackson), waaronder één, *Waste*, door de Engelse censuur verboden werd, omdat het duidelik levende politieke mannen van Engeland liet optreden. *Waste* wordt echter door de tijdschriften die het bespreken hoog geroemd.

Eindelik liet Lady Gregory een bundel van *Seven Short Plays* verschijnen (Dublijn, Maunsel). Die stukjes - meestal van één bedrijf - behoren tot de zogenaamde *Irish stage;* ze beijveren zich in alles specifiek Iers te zijn: in de beschreven toestanden, in de stijl, en in de heersende geest, de nationalistiese *home-rule* geest.

M. BASSE.

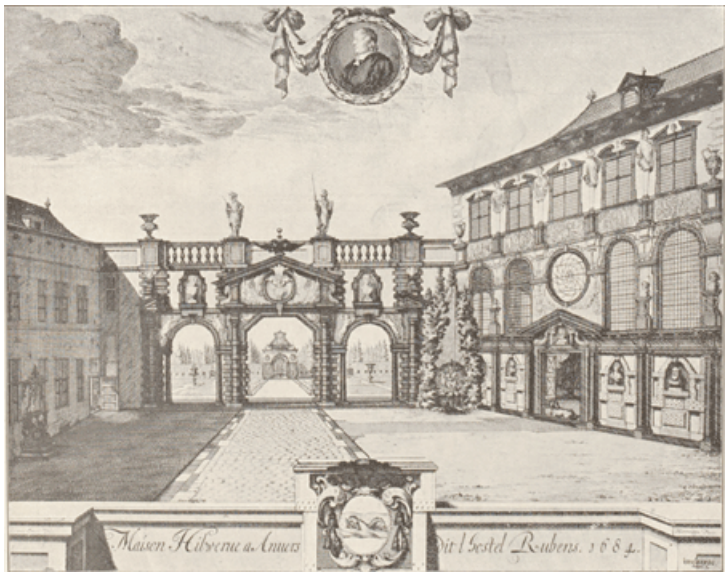

RUBENS' HUIS. GEZICHT OP DE OPEN PLAATS.

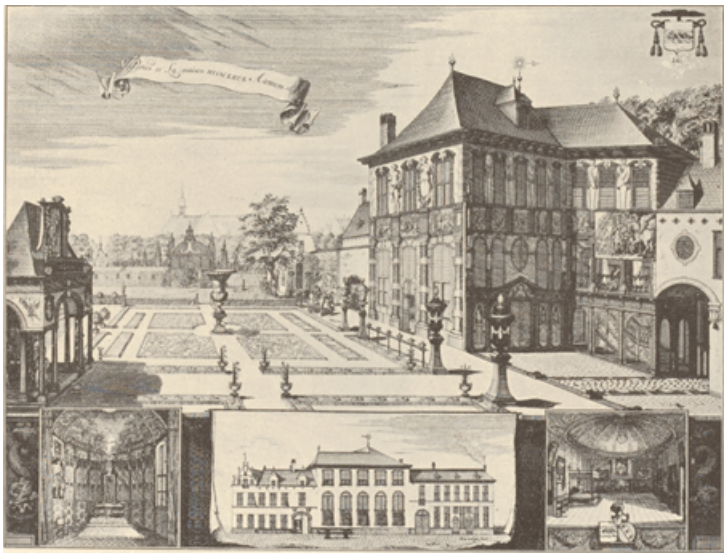

RUBENS' HUIS. GEZICH VAN DEN TUIN, DEN ZIJ - EN ACHTERGEVEL, DEN VOORGEVEL EN TWEE KAMERS.

Rubens' Huis.

In de tentoonstelling, wier opening te Brussel zal samentreffen met de verschijning dezer aflevering van ons tijdschrift, zal eene trouwe nabootsing van Rubens' huis opgebouwd zijn, die tot eerezaal en uitstallingslokaal der stad Antwerpen zal dienen. Wij zijn overtuigd dat dit gebouw, om zijne kunstwaarde en om de glorierijke herinneringen die er aan verbonden zijn, een der groote aantrekkelijkheden zal uitmaken van die Worlds Fair en dat daarom enkele bladzijden, aan zijne geschiedenis gewijd, niet onwelkom zullen zijn.

Rubens verliet Rome den 28^{n} October 1608 en kwam vóór den 11^{n} December in Antwerpen aan. Zijne moeder, wier ernstige ziekte hem gemeld was, maar die hij nog levend hoopte weer te zien, was den 19^{n} October gestorven. De schilder had bij zijn afreis uit Italië het voornemen uitgedrukt dat hij weldra over de Alpen zou terugkeeren, maar in de eerste tijden van zijn verblijf in zijn vaderstad doet hij niets wat laat vermoeden dat hij nog Italië wil weerzien en eerst in 1628, op het oogenblik dat hij als diplomaat naar Madrid vertrekt, schrijft hij aan zijn vriend Peirese dat hij dezen zal komen bezoeken, wanneer hij uit Spanje langs Italië zal terugkomen. Het voornemen van Rome weer te zien heeft ongetwijfeld toen bij hem bestaan, maar de spoed vereischt om uit Madrid naar Londen te reizen belette hem het ten uitvoer te brengen.

Bij zijne tehuiskomst bleef hij eenige maanden in het ouderlijke huis in de Kloosterstraat samenwonen met zijn broeder Filips. Toen deze, den 26^{n} Maart 1609, in den echt trad met Maria de Moy, bleef Petrus-Paulus alleen hetzelfde huis betrekken. Toen hij zelf den 3^{n} October 1609 trouwde met Isabella Brant, ging hij inwonen bij zijn schoonouders in dezelfde Klooster- of Sint Michielstraat, toen een der aanzienlijkste van de stad.

Al spoedig was zijn naam en faam verspreid en vloeiden winstgevende bestellingen hem toe; de noodzakelijkheid om zich op breeden voet een eigen woning in te richten liet zich gevoelen en de middelen om de daartoe vereischte uitgaven te bekostigen bleven niet uit.

Den 4^{n} Januari 1611 kocht Rubens van doctor Andreas Backaert en van zijne echtgenoote Magdalena Thys voor de som van 7000 gulden, ongeveer 40.000 frank van onze munt, ‘eene huysinge met eender grooter poorten, plaetse, gaelderye, coeckene, camers, gronde en allen den toebehoorten, met noch eenen bleyckhove daerneffens suytwaerts gelegen, oock metten gronde ende allen den toebehoorten, gestaen ende gelegen op den Wapper alhier[(1)].’ In de akte van verkoop wordt de hier als ‘bleekhof’ vermelde grond gedurig ‘raemhof’ genoemd; het was dus een grond waarop de lakenwevers of -bereiders hunne stoffen uitspanden.

Huis en grond waren gelegen in de toenmalige Vaartstraat, de tegenwoordige Rubensstraat. De Wapper was de kraan dienende om de koopwaren te lossen, die door de Herenthalsche vaart tot aan de Meir per schuit werden aangebracht. De Vaartstraat bezoomde den oostelijken boord van de vaart, de Wapper of Wapperstraat den anderen. In de Vaartstraat liep de vaart gedeeltelijk achter huizen, vóór het huis van Rubens lag zij open. De heele wijk door vond men in 1611 nog uitgestrekte onbebouwde gronden. In 1542, onder Keizer Karel, werd eene aanzienlijke vergrooting der stad begonnen, de vestingen werden achteruitgeschoven aan de zuidzijde, van aan de tegenwoordige Kathelijne-, Lombaarde- en Steenhouwersvesten tot aan de Handels- en Kunstleien, maar het duurde lang eer de aldus aangeworven gronden volbouwd waren. Twintig jaar na de vergrooting der stad vingen de beroerlijke tijden aan; vijf jaar later was heel het land in oorlog; in 1585 werd de stad belegerd en ingenomen door den hertog van Parma. Handel en welvaart waren vernietigd en de aangroei der stad, die eene eeuw vóór de vergrooting zoo machtig had voortgeduurd, was geheel gebroken. Men benuttigde toen de ledige gronden zooals men kon. Tegen de St-Jorispoort en de vesten lag in 1611 nog het Schermershof, meer oostwaarts, tegen de Leopoldstraat en de Schuttershofstraat, de hoven van den Handboog

(1) P. GÉNARD: *P.P. Rubens*, blz. 412.

en van den Voetboog, nog verder oostwaarts, de Kolveniershof en de ramen der lakenbereiders, waarvan eene Rubens' eigendom werd. Deze paalde langs de oostzijde aan den hof der Kolveniers, van welken zij door eenen muur gescheiden werd in 1615.

In dit jaar was Rubens bezig aan het bouwen van zijn huis. In November 1616 liet hij de twee trappen aanbesteden en in 1617 werd er het beeldhouwwerk van gemaakt door Jan van Mildert(1). In 1618 schrijft hij aan Dudley Carleton, dat hij dit jaar nog eenige duizende gulden aan den bouw van zijn huis heeft uitgegeven(2). In 1614 woonde Rubens nog in de Kloosterstraat: den 5n Juni van dit jaar werd zijn oudste zoon gedoopt in Sint-Andries, de parochiekerk dier straat. In het begin van 1617 woonde hij in zijn nieuw huis. Toen, den 17n Februari van dit jaar, Martina Plantijn gestorven was, werd Rubens genoodigd tot den lijkdienst en op de begrafenisrol werd zijn naam vermeld onder die der vrienden en kennissen wonende in de wijk der Aremberg- en der Lange Meistraat(3). Wij mogen dus aannemen dat in 1615, wanneer zijn tuin van dien der Kolveniers gescheiden werd, hij zijn intrek nam in zijne nieuwe woning, maar dat hij er nog verscheiden jaren nadien liet aan werken.

Dat hij zelf de werken bestuurde lijdt geen twijfel; hij bezat er de noodige kennis en lust toe en waren er meer stellige bewijzen noodig om allen twijfel daaromtrent weg te nemen, dan zou men ze vinden in het feit dat hij in die jaren zich verscheiden werken aanschafte, die hem daarbij te pas moesten komen. In 1615 koopt hij bij zijn vriend Balthazar Moretus twee verschillende uitgaven van Vitruvius; in 1616 laat hij de *Architectura* van Serlio en in 1617 *les CEuvres de Salomon de Caus* binden; in dit laatste jaar koopt hij nog de *Architettura* van Vincenzo Scamozzi en de *Architecture* van Jacques Francquart. Geen twijfel ook of hij benuttigde bij het maken der plannen van zijn huis de teekeningen naar de Paleizen van Genua, die hij had laten maken in Italië, van daar had meegebracht en in 1622 uitgaf.

Wanneer Rubens' woning voltrokken was, bestond zij uit het huis dat toebehoord had aan doctor Backaert, dat Rubens behouden

(1) F. JOS. VAN DEN BRANDEN: *Geschiedenis der Antwerpsche Schildersschool,* blz. 509-510.
(2) HOOKHAM-CARPENTER: *Pictorial Notices*, blz. 148.
(3) Archief van het Museum Plantin-Moretus.

en tot woning zijner familie ingericht had en uit het nieuwe huis, dat hij naar eigen plan gebouwd had. Een binnenplaats scheidde de twee woningen van elkander; ter linkerhand bij het intreden lag de oude, ter rechterhand de nieuwe woning. De binnenplaats was afgesloten door een zuilenboog, die haar scheidde van den tuin. Door den middelhoog had men zicht op een gemetseld en gebeeldhouwd priëel, dat te midden van den tuin stond.

Wij bezitten gelukkig twee koperen platen, waarop Rubens' woning afgebeeld is met tal van bijzonderheden. Zij werden gesneden in 1684 en in 1692 door Jacob Harrewijn naar de teekening van J. Croes. De eerste draagt voor opschrift *Maison Hilwerve à Anvers dit l'Hostel Rubens. 1684.* Hendrik van Hilwerve, kanunnik van St-Jacobs, was toen de eigenaar van het huis. De plaat verbeeldt een gezicht op de binnenplaats, met de zijgevels der twee woningen, den portiek en daarachter den tuin met het priëel. De tweede plaat, met den titel *Partie de la Maison Hilwerve, Anvers. 1692*, geeft in het bovendeel een gezicht op den tuin, op den zijgevel en den achtergevel van den nieuwen bouw; in het benedendeel een gezicht op den voorgevel van de twee bouwen en van de drie kleine huizen, die Rubens in 1627 aankocht en die nevens het nieuwe huis stonden, alsmede van twee vertrekken uit den nieuwen bouw. Zoo worden wij in staat gesteld ons een nauwkeurig denkbeeld van het geheel te maken.

Tegen de straat bestond de gevel uit twee sterk van elkander verschillende helften. Die van het oude huis was behouden gebleven. Hij vertoonde aan de straat eene rijpoort, die later diende als ingang tot de geheele woning en links van die poort, in den beneden vijf, en op de eerste verdieping zes vensters; daarboven, op de hoogte van hel dak, zag men een groot en twee kleine zolderramen, de twee laatste met trappen uitgebekt, de eerste met trappen en pinakels in den Vlaamschen bouwtrant der XVIe eeuw. Het nieuwe huis had gelijkvloers tegen de straat vijf groote vensters; daarboven werd de eenige verdieping verlicht door vijf vierkante ramen. Dit gebouw werd bekroond door een dak met een platte kroonlijst. Daarnevens, ter rechterzijde van den nieuwen bouw, lag de koetspoort, langs welke men Rubens' koetshuis binnenreed en door dit laatste kwam men in den tuin en ging men naar de stalling, die ter zijde van den tuin lag.

Wanneer men door de groote poort het huis binnentrad, kwam men eerst in een portaal, aan welks rechterzijde de trap stond, die naar de verdieping leidde. Aan het uiteinde van het portaal kwam men op de binnenplaats. Daar deed zich de prachtige aanblik voor, dien men weer te Brussel zal genieten. De muur, dien men achter zich liet, bestond in de benedenverdieping uit drie open arcades door welke men de trap zag; de eerste verdieping was een soort van hooge loggia, waarvan de achtergrond bedekt was door eene groote muurschildering, verbeeldende ‘de Verlossing van Andromeda door Parseus’; de tweede verdieping had drie vensters, tusschen welke twee schraagbeelden oprezen.

Ter rechterhand van de binnenplaats zag men den zijgevel van het nieuwe gebouw: beneden in het midden eene groote deur omlijst met kolommen en eene driehoekige kap; onder deze een antieke kop in eene nis; aan elk der beide zijden der deur nog twee antieke koppen in nissen. Dit onderdeel maakte eene benedenverdieping uit, maar eigenlijk was het eene schijnverdieping en maakte zij deel van de hooge zaal, die haar licht langs den zijgevel kreeg door vier hooge, rondbogige vensters met een borstbeeld tusschen elk en een rond raam in het midden. Boven deze rij vensters en onder de vijf ramen der tweede verdieping zag men vijf geschilderde tafereelen en tusschen de vijf bovenste ramen vier schraagbeelden: alles bekroond met een wijd vooruitstekende kroonlijst in den vorm, dien men een Spaansch dak placht te noemen.

De binnenplaats was afgesloten door een portiek in vorm van triomfboog, met drie doorgangen; de twee arcades ter zijde waren rondbogig, de middelste had gebroken hoeken. In de hoeken der zijbogen lagen saters, in die van den middelhoog dolfijnen. Boven de zijbogen een borstbeeld van een sater en van een saterin, boven den middelhoog een vaas tusschen twee arenden, die een vruchtenfestoen in den bek houden; op den top van het fronton, dat dit motief omlijst, een dubbele arend. Als bekroning van het geheel een balustrade, boven welke twee vazen en de standbeelden van Mercurius en Minerva oprezen. Onder de borstbeelden van den sater en de saterin leest men op marmeren platen twee opschriften, getrokken uit het tiende hekeldicht van Juvenalis. Links:

Permittes ipsis expendere numinibus, quid
Conveniat nobis, rebusque sit utile nostris...
Carior est illis homo, quam sibi.

(Laat de Goden ons verleenen wat ons passend en nuttig is; zij zijn meer bezorgd voor den mensch dan hij zelf).

En rechts:
Orandum est ut sit mens sana in corpore sano.
Fortem posce animum, et mortis terrore carentem...
Nesciat irasci, cupiat nihil.

(Laten wij bidden om een gezonden geest in een gezond lichaam, om een moedigen aard, die niet schrikt voor den dood, vrij van grammoedigheid en hebzucht).

Op de meest in het oog vallende plek van zijn huis plaatste Rubens die verzen van zijn lievelingsdichter. Zooals heel zijn levensopvatting doordrongen was van de leer der Stoïcijnen, zoo wilde hij ook dat wie bij hem binnentrad al dadelijk kennis kreeg van de onverstoorbare kalmte en de onbenevelde helderheid van zijnen geest. In den hoek tusschen den grooten zijgevel en den portiek zag men een rotswerk, waarvan het onderdeel eene grot vormde; in deze zat een herder, die op zijn doedelzak speelde en nevens wien een hert stond; een waterstraal spoot hoog op uit den grond.

De achtergevel van het nieuwe gebouw, die uitzicht had op den tuin, had beneden drie overgroote ramen, met eene groote glazen deur in het middelste. Daarboven was de versiering geheel gelijk aan die van den zijgevel.

Waren de schilderingen in 1684-1692 reeds te zeer verdoofd door wind en regen, of vond de graveur op de microscopische afbeelding, die hij maken moest, te weinig plaats om duidelijk te zijn? Ongelukkig is het te moeten vaststellen dat de onderwerpen, die Rubens uitvoerde op de zijgevels van zijn eigen huis, moeilijk te herkennen zijn. Dat hij er zinnebeeldige of mythologische geschiedenissen voor uitkoos, die hij nog elders behandelde, lijdt geen twijfel; welke die waren is niet zeker. Wel erkent men op den zijgevel een *Gang van Silenus*, een *Oordeel van Paris* en op den achtergevel een *Heidenschen Offerdienst* en *De Bekroning der Victorie*, maar de overige paneeltjes zijn niet te ontcijferen.

De tuin was verdeeld in regelmatige vierhoekige bloemenbedden, waarin kleine planten sieraden teekenden als in een tapijt; geene boomen, enkel gewassen in kuipen; bij den ingang en in het midden reusachtige, rijkversierde vazen op voetstukken; in den achtergrond een paviljoen, een sierlijk vierkant gebouwtje met een standbeeld van Hercules in het midden en links en rechts tusschen de kolommen de standbeelden van Bacchus en Ceres.

Het huis van Rubens was dus van dubbelen aard: de woning die hij gekocht en behouden had en die een Vlaamsche patriciërswoning uit de XVIe eeuw was en diegene welke hij had laten bouwen en die meer herinnerde aan een Italiaansch paleis dan aan een Antwerpsche burgerswoning. De oude woning werd betrokken door het zachtgeaarde moedertje en het huisvrouwtje vol toewijding, die Isabella Brant was; en na haar heerschte er de immer jeugdige en bloeiende en nimmer barensmoede Helena Fourment, aangebeden door Rubens, bewonderd in haar levenden lijve door al die haar zagen, zooals zij door de eeuwen heen bewonderd wordt door al wie haar conterfeitsels aanschouwt. Aan den overkant staat het huis waar Rubens troonde en die honderden van meesterwerken schiep, welke zijn naam en roem over heel de wereld zouden dragen. Dat laatste gebouw alleen is van belang voor ons, omdat hij die het ontwierp en bouwde en versierde, onze grootste schilder, omdat het zijn kunstenaarshuis was.

De stijl van Rubens' huis is een geheel eigenaardige; hij werd door niemand anders en voor geen ander gebouw ter wereld gebruikt. Het is de stijl, die paste voor de woning en het werkhuis van een schilder, woonhuis en paleis te gelijker tijd. De overvloed van borstbeelden naar het antiek, de schraagbeelden tusschen de vensters, de geschilderde paneelen tusschen de eerste en de tweede verdieping, de portiek aan het uiteinde van de binnenplaats, de open arcades in den achtergevel van het portaal, door welke men in de benedenverdieping de gebeeldhouwde trap en op de eerste verdieping het groote schilderstuk *Perseus en Andromeda* ziet, leggen er den stempel van het kunstenaarshuis ten duidelijkste op. De weelderigheid, waarmede dit alles aangebracht is, de festoenen van vruchten en loof, die tallenkante slingeren, de overvloedhorens, die boven den ingang hun inhoud uitstorten, de vazen boven de vensters en op de zijkanten van den gevel: dit

alles was eigen vinding en schepping van den onuitputtelijken decorateur. Het eigenlijke architecturaal gedeelte, de kolommen, de nissen, de frontons en omlijstingen van deuren en vensters behooren tot den stijl, die ingevoerd was door de bouwmeesters der Jezuïetenkerken ten onzent en elders en dien men naderhand ook Rubens' stijl is gaan noemen. Rubens schiep dien stijl niet; hij nam hem aan en paste hem op geen ander gebouw dan op zijn eigen huis toe. In zijn schilderijen, in de praalbogen van de *Intrede van den kardinaal-infant* van 1635 vindt men hem weer. Van de portiek vond hij voorbeelden in de zestiende-eeuwsche paleizen uit Italië, namelijk in het Palazzo del Te te Mantua, die hij wel niet kopiëerde, maar in wier trant hij werkte.

Toen Rubens in Juli-Augustus 1607 in Genua verbleef, liet hij daar door een man van het vak de grondplannen en de gevels van één en dertig paleizen en vier kerken der stad teekenen. Hij bracht die mede naar Antwerpen en liet ze daar graveeren door Nicolaas Ryckmans. In 1622 gaf hij ze uit in een folio-boek, bevattende 139 platen. Dit boek heet *Palazzi di Genova.* Rubens schreef er eene inleiding voor den lezer bij, die aldus aanvangt:

'Wij zien in onze streken den bouwstijl, dien men barbaarsch of Gothisch noemt, stilaan veranderen en verdwijnen; wij zien mannen van goeden smaak tot groote eer en verfraaiing van ons vaderland deze bouwkunst invoeren, die de ware evenredigheid bezit en gelijkvormig is aan de regels, vastgesteld door de ouden, de Grieken en de Romeinen. Wij zien er een voorbeeld van in de prachtige kerken, die de eerwaarde Sociëteit van Jezus komt op te richten in de steden van Brussel en Antwerpen.

Het is ongetwijfeld, met goed recht, voor de waardigheid van den goddelijken dienst, dat men begonnen is de tempels in beteren stijl op te richten, maar men mag ook de bijzondere gebouwen niet vergeten, die in hun geheel het wezen der stad uitmaken. Overigens, het gemak der inrichting van een huis stemt gewoonlijk overeen met de regelmatigheid en de schoonheid van den vorm.

Ik acht dus een verdienstelijk werk voor het algemeen belang te verrichten in al de gewesten van herwaarts over, met de teekeningen van eenige paleizen der prachtvolle stad Genua uit te geven, teekeningen, die ik verzameld heb gedurende mijn verblijf in Italië.'

Rubens verklaart dus in deze inleiding wat hij denkt over bouwkunst. Voor hem was de Gothische, zooals het woord het uitdrukt, een barbaarsche stijl. Voor ons die hem houden voor het toppunt van regelmatigheid en evenwicht is zulke meening iets ongehoords en ongerijmds; voor de Italianen van 1500 waren de wonderen van sierlijkheid en lichtheid, die de spitsbogenstijl voortbracht, ruwe en vormelooze gebouwen, en Rubens deelde dit vooroordeel zijner zuidelijke vrienden. Ook de bouwkunst der Vlaamsche Renaissance had voor hem en zijne tijdgenooten iets onregelmatigs en wansmakelijks. De allerfijnste versieringen en grillige spelingen, waarmede het geslacht van Cornelis Floris en Vredeman de Vries de metsel- en timmerwerken borduurden, konden de kunst der XVIe eeuw niet beschermen tegen het verwijt van onregelmatigheid. Om mooi te zijn moest alles antiek zijn of er aan gelijken; het hiet toen niet: wie verlost ons van de Grieken en de Romeinen? maar wel, wie brengt ze ons weer? En bij dit alles kwam nog dat men voor lofwaardig werk in den antieken stijl de Paleizen van Genua aanzag. Men weet wat die paleizen zijn. Zij staan nog in de *Via Balbi* en in de *Via Nova* (de tegenwoordige *Via Garibaldi*), zooals zij meest van 1550 tot 1572 naar de plans van Galeazzo Alessi en verder in het begin der XVIIe eeuw werden gebouwd. Toen Rubens in 1607 te Genua verbleef, was men in den vollen roes der bewondering voor die wezenlijk prachtige heerenhuizen en onze Vlaamsche schilder liet zich meesleepen door de opgewondenheid der Genueezen, evenals van Dijck twintig jaar later in verrukking zou opzien naar de schoonheid der markiezinnen en de zwierigheid der aristocratische heeren dier stad en naar den lichtelaaien gloed van Tizianos conterfeitsels. De Palazzi di Genova zijn kostelijke prachtgebouwen, regelmatig geteekend, zooals Rubens zegt, met gevels, die wel eens sober van lijn, maar meestal zwaar van bouw en van versiering zijn, met veel uitspringende dorpels en omlijstingen, karbonkelsteenen, medaljons, kariatieden, festoenen en ander beeldhouwwerk. Van de binnenplaats waar men al dadelijk binnentreedt, wanneer men den dorpel overschrijdt, voeren grootsche trappen naar de verdieping. Zij verschillen sterk van de ruime, luchtige, zwierige en toch zoo streng regelmatige paleizen, die Michel Angelo te Rome had gebouwd en van de sobere, forsche vorstensloten,

door Brunelleschi te Florence opgetrokken. Over het algemeen waren zij gekenmerkt door eene knokige, stevige sierlijkheid. Sommige, zooals dat van Francisco Grimaldo en dat van Henrico Salvago, waren van een zwaar overladen rijkdom. Maar hun stijl was noch de Grieksche noch de Romeinsche, zooals de ouden of de groote Italianen het verstonden, wel zooals Rubens het verstaan moest. Hem, den schilder van het gespierde en zwierige menschenlichaam, van de bloeiende gezondheid, die soberheid voor armoede hield, moest die bouwtrant, uitspattende in kracht en opsmuk, aantrekken; de weelderige motieven, met overvloed en met goeden smaak aangebracht, moesten hem toelachen, zooals de stralende kleuren hem verlokten en tot aandikken verleidden.

Toen hij zijn huis ging bouwen, zweefde hem het model der paleizen van Genua voor oogen en de Jezuïetenkerk van Brussel, die pas voltooid was en de Jezuïetenkerk van Antwerpen, die men in 1614 begon te bouwen. Hij volgde nochtans geen van die voorbeelden; hij, schilder, wilde een huis of een paleis bouwen voor een schilder, voor een kunstenaar. Frans Floris had reeds een halve eeuw vroeger zoo iets beproefd en Jordaens zou het 25 jaar later doen. Rubens wilde het met meer doordrijvendheid dan zij en bezat de middelen om zijn plan op grootscheren voet uit te voeren.

Zoo zag er het huis uit langs buiten; hoe was het van binnen? Raadplegen wij de bestaande oorkonden en de bewaarde gedeelten.

De Zweed Otto Sperling, die het bezocht in 1621, toen het dus pas voltooid was, beschrijft het aldus: ‘Wij brachten een bezoek bij den beroemden en uitmuntenden schilder Rubens, dien wij aan het werk vonden en terwijl hij voortschilderde liet hij zich uit Tacitus voorlezen en dicteerde een brief. Wij zwegen uit vrees hem te storen, maar hij sprak met ons zonder zijn werk te onderbreken, liet de lezing voortzetten, ging voort met den brief te dicteeren en antwoordde op onze vragen, als wilde hij ons een bewijs geven van zijne machtige gaven. Hij gelastte naderhand eenen dienstknecht ons door zijn prachtig paleis te geleiden en ons zijne oudheden te toonen en de Grieksche en Romeinsche beelden, die hij in groote menigte bezat. Wij zagen nog een ruime plaats zonder venster, die licht kreeg door eene groote opening te midden van de zoldering. Daar waren tal van jonge schilders bijeen,

ieder met een verschillend werk bezig, waar Rubens hun het model van bezorgd had, geteekend met potlood en opgehoogd hier en daar met kleur. De jonge lieden moesten die modellen in hun geheel uitvoeren totdat eindelijk Rubens er de laatste hand aan legde door zijne hertoetsingen[(1)].'

Eerlijk en eerlijk! mijn vertrouwen in de geloofwaardigheid dier oudste beschrijving is slechts matig. Die Rubens die schildert, praat, een brief dicteert, een boek hoort lezen is een man uit het versleten sprookje, dat over zooveel wondermenschen verteld wordt en die hier zeer ontijdig de rol van praalhans speelt. Maar de Grieksche en Romeinsche beelden kennen wij. De ruime plaats die licht kreeg door de zoldering en waar de leerlingen werkten moet een vertrek zijn op de verdieping boven 's meesters atelier, dat na zijnen tijd in slaapkamer werd veranderd en in dien staat afgebeeld werd op Harrewijns' gravuur. Het zal wel die zijn van welke Rubens spreekt in zijnen brief van 17^{n} Augustus 1638 aan Lucas Faidherbe, waarin hij dezen schrijft: 'Siet toch wel dat alles wel opgesloten sij ende datter geene originaelen en blijven staen *boven op het schilderhuys* oft eenige schetsen.'

Abraham Golnitzius, die drie jaar later Rubens bezocht, zag het huis, maar spreekt enkel van de schilderwerken, niet van de woning.

Nicodemus Tessin, de Zweedsche bouwmeester, die het in 1687 zag, schrijft er in zijn dagboek slechts enkele regels over, maar deze zijn belangrijk omdat zij bevestigen wat wij altijd voor waar hielden en wat wel eens betwijfeld werd, namelijk dat de paneelen op den grooten gevel der binnenplaats geschilderd en niet gebeeldhouwd waren. Hij zegt: 'Rubens' huis, waarin hij gewoond en zijne werken gemaakt heeft, waarvan er op enkele plaatsen al fresco buiten uit waren geschilderd, hebben wij ook gezien (seine Werke, welcher al fresco auf etzliche stellen ausswendig wahr geschillert).'

De akte van verkoop van het huis aan Jan de Witte in 1701 beschrijft het huis aldus: 'Eene groote huysinge met grooten hove, groote salette, met noch diversche neercameren, diversche oppercameren, solders, kelders, groote ende cleyne plaetse, metten stalle

(1) RUBENS' BULLETIJN: v. 221: *De Vlaamsche reizigers Rubens of zijn huis bezoekende.*

inden selven hove, mitsgaders de steene ende marmeren beelden, vasen ende pedestalen, oock mette meubelen ende stoffatien van de groote ende cleyne saletten, spiegels, goude leren, ende schilderyen, mitsgaders alle de ornamenten, ende verciersels van de capelle, ittem metten wagenhuysen, coetshuysen of waschuyse.'

Mols, de ijverige opzoeker en uitschrijver, die het huis nog in zijn ouden staat gezien had, maar die verwaarloosd had er eene nauwkeurige beschrijving van te maken zooals hij van al het overige, wat hij van den grooten meester gehoord en gezien had, deed, teekende zijne herinneringen aan het gebouw op, een dozijn jaren nadat het afgebroken was; maar zijn geheugen of zijn oordeel liet hem daarbij deerlijk in den steek. Rubens, zegt hij in hoofdzaak, in een uiterst verwarde nota, had zijn werkhuis in een gebouw ter rechterhand op de eerste verdieping; boven de poort van het koetshuis was een kleine kamer; er was een ronde kamer en een slaapkamer met alkoof. Boven het koetshuis was een zolder zonder gemeenschap met de vertrekken, evenals de beneden waar men langs den tuin of langs de straat binnenging. De linkerzij diende tot woning van de familie; daar waren twee kamers tegen de straat, een keuken, een eetkamer, een trap en de kapel in achthoekigen vorm gebouwd, die met haar voorkamer in winkelhaak gebouwd was. De voorkamer boven deze had een tribuun, waar men de mis kon hooren; deze kapel bevatte vroeger een nog al groot getal relikwieën in fiertels, die in nissen waren geplaatst.

Dit alles leert ons niet bijster veel bepaalds. Wat wij voor zeker mogen aannemen is dat Rubens' werkhuis niet lag op de eerste verdieping van den nieuwen bouw, maar dat het de heele benedenzaal innam van dien bouw, zaal die veertien meters lang, tien en half breed en negen of tien hoog was. Zij werd verlicht door de vier groote vensters en het ééne ronde in den zijgevel en de drie nog grootere in den achtergevel. Boven het werkhuis lag eene zaal met bovenlicht, waar de leerlingen werkten en die op de gravuur van Hallewijn een slaapkamer geworden is. Tegen de straat bevond zich in den nieuwen bouw op elke verdieping eene kamer; beide dienden als voorzalen van het werkhuis en uit die van de eerste verdieping had men waarschijnlijk uitzicht op het werkhuis.

De verdeeling van het oude gebouw levert geen belang op en

wij kunnen als nauwkeurig aannemen wat Mols er over zegt. Belangrijk daarentegen is Rubens' Pantheon of zijn Museum van Oudheden. De Piles zegt dat Rubens tusschen zijn binnenplaats en zijn tuin een rondvormige zaal liet bouwen, zooals de tempel van het Pantheon te Rome, waar het licht alleen binnendrong door eene enkele opening, die in het midden van het gewelf is. Deze zaal was vol borstbeelden, antieke standbeelden en kostelijke schilderijen, die hij uit Italië had meegebracht en nog veel andere zeldzame en kostelijke dingen[1].' Later werd dit Pantheon door kanunnik Hillewerve in eene kapel veranderd, die Mols buiten den portiek achter den ouden bouw plaatst. Victor van Grimbergen maakt van de kapel en van het Museum twee verschillende plaatsen; hij zegt dat de eerste twee verdiepingen had en in salon werd veranderd, en dat het Museum weinige jaren vóór 1840 werd afgebroken[2]. Geen twijfel of de nissen, die men rondom die zaal in de gravuur van Harrewijn bemerkt, dienden Rubens om zijne antieke marmers, zijne gesneden steenen en andere kostbaarheden ten toon te stellen.

In het Palazzo Pitti bevindt zich eene schilderij door een onbekende, voorstellende een salon, waarvan de wanden geheel bedekt zijn met schilderijen en van waar men uitzicht heeft op eene halfronde zaal, langs boven verlicht en voorzien van een dubbele rij nissen, waarin antieke stand- en borstbeelden geplaatst zijn. De schilderij heet het atelier van Rubens. In geen geval kan het zijn werkhuis zijn; maar waarschijnlijk geeft het zijn Pantheon weer, hetzij het waarlijk dit kleine Museum afbeeldt of wel het den schilder op de gedachte heeft doen komen een soortgelijk koepelvormig vertrek weer te geven.

In het Museum te Stockholm bestaat nog de afbeelding van een woonvertrek, dat men met alle waarschijnlijkheid voor een salon uit Rubens' huis houdt. Twee rijk gekleede dames praten er en drie kinderen spelen er met twee hondjes. De twee dames kunnen Isabella Brant en eene vriendin, de drie spelende kinderen kunnen haar dochterje en hare twee zoontjes zijn. De schilderij zou dus een gezicht in Rubens' salon vertoonen, geschilderd door een zijner vrienden omstreeks 1622. Wellicht is de maker niemand anders dan Sebastiaan

(1) *OEuvres diverses de M. de Piles*, 1767, T. IV, pl. 367.
(2) *Historische Levensbeschrijving van P.P. Rubens* (door Victor Van Grembergen) Antwerpen, 1840, bladz. 387.

Vranx, aan wien door het sterfhuis van Isabella Brant 300 gulden betaald werd voor een schilderij, gemaakt voor Rubens' eerste vrouw(1).

Zoo was het huis van Rubens toen hij stierf den 31n Mei 1640. Het bleef nog twintig jaar in het bezit zijner erfgenamen. In de boedelbeschrijving van Albertus Rubens vinden wij dat het in 1657 bewoond werd door den markies van Nieuw-Casteel, die het tegen 600 gulden 's jaars huurde. Op 16 September 1660 kocht Jacomo van Eyck het tegen den prijs van 20.000 gulden(2). Zijne weduwe Cornelia Hellewerve verkocht het aan haren broeder Hendrik Hillewerve den 18n Januari 1680 en deze schonk het den 7n Maart 1691 aan Joanna en Theresia van Eyck, twee kloosterlingen. Het ging dan nog in verschillende handen over tot het den 3n Augustus 1763 gekocht werd door Karel-Nikolaas-Joseph de Bosschaert, wiens afstammelingen het nog bezitten.

Tot in 1763 was het gebleven zooals Rubens het bewoonde. Toen werd het echter grootendeels omgebouwd. Het huis der XVIe eeuw werd geheel afgebroken, dat der XVIIe eeuw werd erg mishandeld. Het werkhuis werd in twee verdiepingen gesplitst, de muurschilderingen op de binnengevels verdwenen, de gebeeldhouwde trap werd weggebroken, al wat het door Rubens gebouwde schoons en kunstigs bezat ging verloren, behalve de portiek en het paviljoen. Het huis der XVIIe eeuw werd echter nooit afgebroken. De muren aan de straat en tegen de binnenplaats zijn gebleven, het onderdeel van den zijgevel is noodzakelijk moeten veranderd en door vensters vervangen worden; de vensters der eerste verdieping zijn verkleind, maar die der tweede verdieping zijn behouden gebleven. Het oude dak staat nog op zijn plaats, de windwijzer en de toortsen die het bekroonden, toen Harrewijn het graveerde, bevinden er zich nog op. Boven Ruben's atelier vindt men nog vastgemaakt in het nok een windas met een zeer oud rad, waarschijnlijk gediend hebbende om de zware paneelen op te lichten. Omstreeks 1840 werd het huis gescheiden in twee deelen en bij die gelegenheid werd het Pantheon afgebroken. Een tweede ingang-

(1) Item betaelt aen Sebastiaen Francx over 't gene hem quam van een schilderije by hem voor de aflijvighe gemaeckt in 't leven van haer (*Rubens' Bulletijn*, IV, blz. 175).

(2) *Rubens' Bulletijn*, V, blz. 53, 63.

poort werd noodzakelijk en een scheidsmuur doorsneed de binnenplaats in twee helften, en verdeelde ook de portiek tusschen de twee woningen. Treurig en beschamend! Noch land, noch stad, noch burgers hebben behoefte gevoeld de woning van den grooten kunstenaar te redden, wanneer zij nog niet verminkt, of ze te herstellen, wanneer zij verknoeid was. Omstreeks 1880, onder het burgemeesterschap van Leopold de Wael, werd eene commissie ingesteld om het huis voor rekening der stad aan te koopen en te herstellen in zijn ouden trant. De aangevangen onderhandelingen sprongen af op de overdreven eischen der bezitters. Een paar jaren geleden vormde zich eene nieuwe commissie met hetzelfde doel; hare pogingen om in betrekking te komen met de eigenaars werden zelfs niet beantwoord. Bij deze gelegenheid werd door een der leden van die commissie, bouwmeester Henri Blomme, een uitvoerig plan van het oude huis geteekend; naar deze teekeningen werd de herbouw, dien men nu te Brussel zal bewonderen, uitgevoerd.

Laat ons hopen dat, wanneer Antwerpen en België die heerlijke schepping van Rubens van naderbij zullen hebben leeren kennen, de wenschelijkheid van ze in haren oorspronkelijken staat herop te richten zich zoo onweerstaanbaar zal opdringen aan elken vereerder onzer kunst en onzer groote kunstenaars, dat onze oude droom toch eens wezenlijkheid zal worden.

MAX ROOSES.

Mijn eerste Aanzoek.

I

Vroeger baarden de grappen, die ik met mijne vriendin Sar uithaalde, me veel onrust, om de gevolgen. Eéns pakte die vrees me schrikkelijk aan. Sedert bijna twee dagen reeds was mijn mooi zilveren taschje zoek. En er stak een heele boel geld in! Ik durfde er thuis geen woord over reppen. Moeder zou zich erg boos gemaakt hebben.

Ik moest dus alléen rondsnuffelen, alles overhoop werpen, en alles weer ordentelijk op zijne plaats zetten; anders merkten ze het.

Moeder had toch wel iets gezien, want ze vroeg me 's morgens of ik ongesteld was. Gevat antwoordde ik, al hakkelend: ‘Neen... ja... toch wel.’

Een kwartiertje daarna kwam die lieve mama me een drankje brengen.

Als die nare geschiedenis uitlekte, wist ik geen raad.

Waar haalde ik al dat geld vandaan? Want moeder zou me verplicht hebben, het weder goed te maken.

Ik geloof dat, indien ik een heel jaar spaarde, ik nog tot de verloren som niet reikte. En 't zou voor mij eene groote ontbering geweest zijn, mijn reeds zóo karig zakgeld te moeten missen.

Sar, mijne vriendin, die zelfs in de lastigste en pijnlijkste toestanden altijd hare kalmte bewaarde, en bizonder haar fatsoen, liet zich het triviale: ‘Sapperloot! wat lomp kuiken!’ ontvallen.

Ik begreep best, dat ze boos was; want het beursje hield een mooi sommetje van haar in, of liever, wat wij, arme schoolmeisjes, een ‘mooi sommetje’ noemden. Daags te voren hadden wij gedurig briefjes gewisseld, in de klas. Sar schreef: ‘Hebt ge reeds onder bed gezocht?’ En mijn antwoord luidde: ‘Ja, zelfs onder de matras.’

- ‘Hebben de jongens het soms niet weggeborgen om u eene poets te bakken?’

- ‘'k Geloof het niet... Nochtans zou 't me niets verwonderen.’

En zoo ging het door. De propjes kruisten elkander, dat het een aard had.

's Middags viel het me plots in, dat ik mijn beursje misschien in de tram liet liggen;... doch toen we bij de ‘verloren voorwerpen’ kwamen, werden we afgescheept met een: ‘Niets, mejuffers.’

Ik had soms lust broer Jaak in de zaak te betrekken, want ik vond het vreeselijk, alleen in huis mijn leed te moeten dragen. Ik bedankte voor de wandeling van den namiddag: een toertje, per rijtuig, door het bosch, met moeder en mijne oudere zuster Constance.

Mama was heimelijk blij, geloof ik, over mijn thuisblijven. Als het zóo heet is, zit men liever met tweeën in één tuig.

- ‘Ik heb twee opstellen af te maken!’ verontschuldigde ik mij.

Sar had me, daags te voren, beloofd te komen. Met schrik dacht ik: ‘Zou ze me nu in den steek laten met mijne zorgen? 'k Zou het toch te naar vinden alléen te moeten rondslenteren. En dát op een Zondag!’

II

's Middags waren we juist aan 't nagerecht, toen Sar met een verhit gelaat binnenstormde. Moeder vond het lekker, dat ze juist zóo vroeg kwam. Ik zag aanstonds, dat Sar nieuws wist, en natuurlijk over het taschje. Ik gaf haar onder tafel eenen stoot tegen den voet. Ze begreep, want ze betaalde eerlijk terug.

Het maal duurde eene eeuwigheid; en ik durfde niet vóor de anderen opstaan. Dan zou men zeker lont rieken. Eindelijk gaf moeder het teeken: ‘Ik ga me kleeden voor den rit.’

Ik slaakte eenen geweldigen zucht van verlichting. Hij moest wel droevig in moeders ooren geklonken hebben, want ze keek medelijdend op. Ze dacht, dat ik me reeds mijne vrijwillige gevangenschap beklaagde.

We stormden samen de trap op, naar mijn zolderstudeerka-

mertje en dáar vertelde Sar me het groote nieuws: ‘Clo, uw taschje is gevonden!’

- ‘Hoezee!’ juichte ik, ‘kom er gauw mee voor de pinnen!’

- ‘Ik heb het niet,’ gaf Sar me een stortbad. ‘'k Ben van middag nog eens naar de tram geweest en de man zei me: ‘Mejuffer, uw taschje is gevonden door een heer. Naam en adres staken er in en de eerlijke vinder zal het persoonlijk bij u aan huis komen brengen.’

- ‘Hoe vervelend!’ ontviel me. ‘Nu moet ik gedurig op de deur passen. Als moeder het verneemt, krijg ik rust noch duur... o, in geen maanden!’

- ‘Toe, overdrijf niet, Clo,’ verweet Sar me. ‘Ge moest liever dansen van blijdschap... Het zou zich best schikken, indien hij het zakje dezen namiddag bracht. Dan zou er haan noch hen over kraaien.’

Plotseling hoorden wij het rinkelen der huisbel.

- ‘Daar is hij!’ ontsnapte ons beiden tegelijk. Op de teenen daalden wij de trap af, die, met dit droge weer, vervaarlijk kraakte. Op het eerste portaal bleven wij staan. Mama was juist met den bezoeker in den kleinen salon verdwenen. Angstig en nieuwsgierig hielden wij ons rustig... Het bezoek rekte zich lang. Ik kon dit stilzwijgend wachten op den duur niet meer uithouden en vroeg fluisterend aan Sarah: ‘Zeg, Sar, herhaal nog eens, wat die man van de “verloren voorwerpen” vertelde?’

- ‘Och, Clo,’ kreeg ik bits ten antwoord, ‘het is nu reeds de derde maal, dat ge me daarvoor lastig valt.’ Nochtans zei de goede ziel het nog eens.

- ‘Denkt ge, dat hij het is, die daar binnen met moeder spreekt?’

- ‘Ja... Sst.’ Sar hield den wijsvinger op den mond. Ze boog zich over de trapleuning, heel ver, om goed te hooren. Ik ging nevens haar hangen, en 'k voelde mijn gezicht vuurrood van inspanning om iets te bouwen met de onsamenhangende klanken, die uit den salon tot bij ons doordrongen. Sar begon dan ook te fluisteren: ‘Gelukkiglijk stond uw naam en adres op de lijst... Doch hoe ellendig het taschje te verliezen! Wat heeft er een vreemde met onze plannen noodig? Wat zal die heer gelachen hebben, - en niet zonder grond! Denk eens na:

twee meisjes gaan, met een handjevol geld, eene reeks werken koopen, en die aan eene arbeiders-boekerij schenken!'

Ik kon het niet helpen, doch ik begon plotseling te gichelen. 'Saartje,' zei ik, 'hoe kunt ge u om zoo'n nietigheid boos maken? Ik geef er niets om, dat die man met me spot... Hij mag zelfs het sensationeele nieuwsje aan 't klokzeel hangen. Hoe grappig!'

Sar bleef kwaad kijken en gewaardigde zich slechts, me met een schouderophalen te antwoorden.

Ik vond het over de trapleuning hangen een vermoeienden sport. Beu van 't wachten, daalde ik stilletjes de krakende trap af, tot vóor de salondeur. Sar volgde me. Ik plakte een oog op het sleutelgat, terwijl ik het ander met een vinger toekneep om beter te kunnen zien.

- 'Bespeurt ge iets?' fluisterde Sar.

- 'Neen, ik zie enkel den haard... Ja,... me dunkt den tip. van een mansschoen... Neen, ik vergis me. Het gaatje is te klein.'

- 'Laat mij ook eens eventjes kijken, Clo.' En Sar begon me reeds weg te duwen.

- 'Maak zoo geen spektakel,' vermaande ik pianissimo, en juist hoorden wij mama zeggen: 'Wilt u me eventjes verontschuldigen, Mijnheer?... Ik zal ze aanstonds roepen.'

Vol angst, holden wij met zoo'n vaart de trappen op, dat het huis er van dreunde. Naar adem snakkend, stonden wij op onzen vroegeren verkenningspost, als we moeder in 't oog kregen, en die ons - dreigend! - wenkte om naar beneden te komen. Nog steeds hijgend togen wij de trap af. Ik was de eerste in staat te stamelen, snel en fluisterend: 'Moe, wacht even... Het is niet fatsoenlijk zóo te stuiptrekken... Die heer kon wel denken, dat wij om hem zoo'n haast gemaakt hebben.'

Sar kneep me in den arm: ik had me versproken.

Ma zette vervaarlijke oogen op en zei op een toon, die me een massa onaangename dingen beloofde: 'Wist ge er soms van?'

III

Met een plechtig gebaar opende moeder de deur, en we stonden voor een jongen man. We lieten ons door mama aan elkander voor-

stellen: ‘De heer Raoul Wiemer... Mijne dochter Clotilde... En hare vriendin... Sarah Van der Weghen.’

Wij groetten stijf.

- ‘De heer Wiemer heeft iets van u gevonden,’ wendde mama zich gestreng tot mij. Zóo spreken tegen een groot meisje! Het maakte me verlegen. En mama ging voort met me te martelen:

- ‘Het is uw zilveren taschje, een verjaarsgeschenk; en er steekt veel geld in en een lijst boeken, en... wat er de kroon op zet: uw beider namen.’

Hoe aanstellerig van mama, op dit oogenblik dien preektoon aan te slaan!

Ik werd boos... en 'k gevoelde me rood worden op den koop toe... Hoe lastig!

Ik zei niets en keek recht voor me op de schouw-pendule. Er volgde eene pijnlijke, drukkende stilte.

Sar was niets aangedaan. Ze vertelde me later, dat ze geweldigen lust gevoeld had het uit te proesten. Ze was zóo koelbloedig den heer Wiemer eens goed te monsteren: een tamelijk groote man met zwarte, sluike haren, bruine oogen en een flinken neus.

Hij sprak plotseling:

- ‘Ik vind het een philanthropisch denkbeeld van uwentwege, Mejuffers. Ik was heerlijk verrast, gisteren, toen ik dit taschje vond en het opende. Ik wou graag die meisjes kennen en daarom ben ik tot hier gekomen.’

- ‘U zijt wel goed, en 't is voor ons eene groote eer!’ zei Sar, eer bits dan vriendelijk.

- ‘Waarvoor moest al dat geld dienen?’ ondervroeg Mama.

- ‘Och moeder,’ antwoordde ik wrevelig, doch stipt beleefd, ‘ik zal u dat later wel eens uitleggen.’

Juist werd er gescheld. De heer Wiemer stond gelukkiglijk recht en verliet den salon.

In de gang vielen wij - bof! - op Jaak, die eventjes was uitgegaan. Nieuwe voorstelling! Jaak keek verbaasd eerst moeder, dan den vreemden heer, dan Sar en mij aan. Hij kon er niet wijs uit worden. Eindelijk was die man vertrokken. Een zucht van verlichting was ons ontsnapt, toen de deur met geweld achter hem dichtviel.

- ‘En nu, meisjes,’ jaagde mama ons terug in den salon, ‘vertellen, gauw.’

- ‘Ik zeg niets,’ antwoordde ik kortaf.

Sar sprong in de bres:

- ‘Luister, Mevrouw, ik weet, dat U ons zult uitlachen... Maar, daar U het toch wilt weten, welnu: wij hebben eene kas ingericht om boeken te koopen. Deze gaan we schenken aan eene arme arbeiders-boekerij.’ Dit laatste zei ze in één ademtocht en veel stiller.

Ma stond verbluft...

- ‘Dat is dus uwe kas, waarvan ik eens een woord heb opgevangen,’ lachbuide ze eensklaps. ‘En dit doet gij beiden, gekkinnen? Zijt ge nu heelemaal van streek?... Neen maar, dat is kostelijk! Clotilde Geeraerts en Sarah Van der Weghen, meisjes uit de deftige burgersklasse, encanailleeren zich, koopen boeken voor werklieden en volkskinderen! En dan zet ge er op: gift van Cl. Geeraerts en S. Van der Weghen! Hoe bespottelijk stelt ge u aan met die philanthropie!... Ik kan het woord haast niet uitspreken... Het is zoo gek!... Ah, ah! daarom moest Clotilde dezen namiddag twee opstellen afmaken en bedankte ze voor den rit.’

Dit laatste woordje bracht haar te binnen, dat het reeds laat was en ze zich nog moest opschikken. Juist kwam ook mijne zuster Constance, beeldig gekleed, naar beneden. Gelukkig had die wijsneus niets gehoord.

- ‘Gaat nu maar weg,’ beval mama, ‘en haalt zulke zotte kuren niet meer uit.’

Wij lieten het ons geen tweemaal zeggen en verlieten schoorvoetend de kamer. Met vier treden te gelijk stoven we naar boven. Jaak volgde tot op mijn ‘ivoren toren.’ Dit was de dichterlijke naam van mijn zolderkamertje.

Snikkend van gramschap en overspanning viel ik op mijn bed neer en verborg mijn gloeiend gelaat in het oorkussen.

- ‘Wat voor een streek die man ons nu speelt! Hij wou ons kennen... Wat aardig!’ zei Sar.

Jaak lachte zich bijna ziek. Hij lag op den grond te kronkelen, terwijl hij allerlei leelijke gezichten trok. Zijn vroolijkheid werd aanstekelijk en Sar deelde ze heel gauw. Als hij eindelijk riep: ‘Raoul!...

Raoul Wiemer! Wat naam! En wat man! Van honger den muur op... Van dorst... de goot in... Van kou?...

- ‘Het stroo in!’ vulde Sar aan.

Het goed humeur der anderen werkte kalmeerend op mij en 'k begon, op 't laatst, ook mee te lachen.

- ‘Kom,’ zei Sar, toen ze zag, dat ik wat opknapte, en bracht haar opschik wat in orde. ‘Laat ons wat buiten loopen! Ik word hier suf!’

Jaak bedankte en een kwartiertje later trokken we gearmd de stad in.

IV

Den 3^{en} Juli valt mijn naamfeest. Dit jaar gebeurde het juist op Woensdag. Wat een geluk! Wij hadden den Dinsdag namiddag altijd vrijaf en we konden, Sar en ik, aan het feestje van den avond werken; want ik hielp altijd mee, zelfs ter gelegenheid van mijn eigen naamdag. De klok had pas viermaal geslagen, toen ik de spijskaarten schreef. Ik kweet me vrij ernstig van mijn werk. Hoe deftig en voornaam, spijskaarten te hebben! Dit was de eerste maal! Er werd gebeld. Ik zelve deed de deur open. Een klein loopmeisje gaf me een doosje en een ruiker, een gansch witten ruiker! Voor mij!

- ‘Wat een mooie en een dure!’ dacht ik luidop.

Tusschen twee rozen stak een dubbel kaartje... Ik haalde het te voorschijn. 't Was gansch beschreven en onderteekend R. Wiemer. Gelukkig was moeder niet thuis. 't Begon belangwekkend te worden.

Sar schikte bloemen op de tafel. Ze schrok toen ze me zóo beladen zag.

- ‘Clo! wat mooi! van wie?’

Ik toonde de handteekening op het kaartje.

- ‘Lees,’ zei ik, terwijl ik ruiker en doosje, waarin ik niet eens gekeken had, op zij schoof. We lazen samen:

‘Zooals het eerste lied, dat ons de vogel zingt, wanneer, na zorgeloos leven in het vrije, hij in eene kooi wordt opgesloten; zooals de zucht der bloem, die treurig is, wanneer de zon voor 't laatst haar heeft gekust en in een bed van wolken, watten wolken, is ter rust gegaan; zooals het geklaag van den najaarswind, die zijpelt door de

kale takken en die den tijd betreurt, wanneer hij 't frissche groen aan 't wiegelen bracht, zóo klinkt ook mijn droeve klacht... En 'k weet niet, mijn ziel wil zingen een lied, zoo treurig als dat van den vogel... zich mengen in het miserere-koor, dat vroeger pelgrims zongen, die voor hun kwaad verlichting zochten. Er is iets vreemds in mij. Het is me alsof ik plots gevonden heb 't geluk. En 'k grijp er naar, maar tast in 't leeg, want 't is zóo ijl en 't vliedt, wanneer ik slechts de handen uitsteek... O, zal 't dan altijd blijven als in een droom? En zal dan nooit een ziel me zeggen: Kom, ik ben zuster van uwe ziel?

2^{en} Juli 19.....

R. Wiemer.'

We keken elkaar een poosje aan.

- 'Eene liefdeverklaring,' merkte Sar kalm op.

- 'Denkt ge dat?' vroeg ik ietwat opgewonden.

- 'Het is duidelijk genoeg en hij heeft zijn best gedaan, de goede jongen, om het mooi en dichterlijk te zeggen, vindt ge niet? Nu begrijp ik, hoe het komt, dat we hem sedert die beurzengeschiedenis soms wel viermaal daags ontmoeten.'

- 'Gauw die bloemen wegstoppen voor moe,' ontweek ik.

Ik werd zoo zonderling te moede... 't Heeft ook wat te beteekenen: een eerste schriftelijke liefdeverklaring!... En dan mijn plan, ons beider plan, om naar de Hoogeschool te gaan, moest eens bij die malle geschiedenis schipbreuk lijden!

- 'Ik weet geen raad!' gilde ik gejaagd. 'Ik zal die bloemen verbergen... Waar nu ook? Ja in den ouden beddenbak, op zolder!'

- 'Neen,' riep Sar verontwaardigd uit, 'doe dat niet! 't Is jammer voor die prachtige bloemen! Zij mogen en moéten leven!'

- 'En mama?' ondervroeg ik. Ik was meer beangst om den spot der gansche familie, dien ik zou te verduren hebben, als ze vernam, dat ik een 'vrijertje' had, dan voor moeders berisping. Men zou me wel dol-plagen. - Nochtans kon ik slechts uitbrengen: 'En mama?'

- 'Clo, ge valt me tegen nu... Uwe mama! Eerst gaat ge liegen, en dan nog lieve schepselen vermoorden... allemaal om dien laffen angst van *ruzie* te krijgen. Wees toch zoo kinderachtig niet... en bizonder niet zóo wreed voor die lievelingen.'

Zacht streelde ze de mooie bloemen.

Ik stond verbluft over dien uitval. Sar wond zich zelden op. Ik zag wel in dat hare verontwaardiging gegrond was, en besloot geduldig mijn lot af te wachten.

Eenige oogenblikken nadien trad mama binnen.

- ‘Wel, wel, meisjes, ge zijt dapper aan 't werk, zie ik... En reeds geschenkjes, Clo? Van wie?’

Alles was zoo onverwachts gekomen. Ik kon niets zeggen. Ik lachte verlegen. Sar kwam me vriendelijk ter hulp en zei op den natuurlijksten toon der wereld:

- ‘Die ruiker werd hier gebracht van wege den heer Wiemer... U weet nog wel, he, Mevrouw Geeraerts? Men zou werkelijk zeggen, dat hij sympathie gevoelt voor het wilde meisje, die haar zakje in de tram vergat.’

Moe keek plotseling ernstig en zag mij doordringend aan, doch hield hare gedachten voor zich zelve... Een huwelijksplan wellicht! Dit denkbeeld alléen bracht mijn bloed aan 't koken. Doch met mijn naamfeest mocht ik niet boos zijn... Ten andere, ik voelde mij verlost van een zwaar pak, omdat ik er zoo buitengewoon goed van af kwam, en kneep dankbaar in den arm van Sar.

- ‘Lievertje,’ fluisterde ik haar ontroerd toe.

V

Een uurtje of zoowat nadien kwam Jaak thuis, wild zooals altijd. Hij vloog me om den hals en citeerde:

- ‘'t Is vandaag uw avond
En morregen uw dag,
En 'k hoop, da'k nog veel jaren
U vroolijk vieren mag.’

- ‘O, o, wat mooie ruiker!... van wie? Van Victorine of Sar zeker! Saartje, dat tweede geschenk is eene allerliefste overtolligheid!’

- ‘'t Is niet van Sar,’ sprak moe gemeten, ‘doch van eenen deftigen heer.’

Jaak keek ons schaapachtig aan... Hielden ze hem voor 't lapje? Hij zou zich niet laten beetnemen, o neen... Hij gebaarde van niets en viel op eens uit:

- ‘Weet ge wien ik, in de straat, heb zien slenteren?’

En zonder het antwoord af te wachten ging hij voort:

- ‘Die Raoul Wiemer! Hij keek heden bizonder dweperig. Zijne zwarte oogen stonden zoo flauw. Hij zei me heel sfinxachtig: Heden heb ik een grooten stap gewaagd. Ik dacht dat hij ook aan sport meedeed en dat hij, alzoo met zijne stelterige beenen, over een breede sloot had pogen te springen. Maar hij moet in den figuurlijken zin van dien “gewaagden” stap gesproken hebben. Ik ben niet sterk in zulke subtiliteiten. Ik verstond hem werkelijk niet.’

Sar en ik proestten het uit.

- ‘He... ziet eens!’ riep Jaak uit en pakte het doosje op, dat den ruiker vergezelde. Zou mijne marteling opnieuw beginnen? Hoe kon ik dat ding toch vergeten?

- ‘Heine's gedichten! Prachtig!’

Ik kreeg eene hooge kleur. Gelukkig zocht moeder juist naar haren bril om nog eens beter den ruiker te bekijken. Ik maakte er snel gebruik van om Jaak een teeken te geven. Hij begreep alles in eene plotselinge geesteshelderheid... Daar moe, te zeer afgeleid door 't aanschouwen der bloemen, zijn uitroep niet gehoord had, stak hij het boekje ons klein broertje Leo toe, die op de sopha lag en het er onder liet verzwinden. Ik was gered! Ik heb toch echt lieve broers!

VI

De heer Wiemer trachtte altijd meer en meer in broers genegenheid te geraken en dikwijls zag ik ze samen op straat. Soms ook kwam Raoul wel eens bij ons aan huis; doch het toeval wilde, dat ik telkens afwezig was.

Juist op dit tijdstip ook vond ik, dat Jaak erg aan 't veranderen was. Hij, de sportsman, werd zoo onuitstaanbaar droomerig en prikkelbaar. Eerst dacht ik dat dees een gevolg was van zijn omgang met Raoul Wiemer, omdat die ook zoo'n maneschijn-natuur had. Eindelijk kwam ik tot de ontdekking, dat hij verliefd was. Ik vond in den zak van zijne broek, die ik altijd moet herstellen - heerlijke bezigheid! - een strookje papier: verzen, ‘Het Bal’ betiteld, opgedragen aan ‘Margot’!

Margot Behrend! Hemeltje, dat blondje, dat kiein, bleek veertienjarig meisje! Zoo'n nietig ding! Doch liefde is blind, 'k merk het ook bij Raoul Wiemer!

Jaak was buiten moeders weet naar een ‘Cours de danse’ geweest, bijna een echt bal - met zoo'n hitte! - en had daar slechts toegekeken.

In zijne verbeelding zag en voelde hij wellicht heerlijke dingen: hij met zijn meisje in zijne armen, draaiend in een wilden wals; haar tot zich trekkend, voelend en hoorend hare borst hijgen, hijgen... en zij dan met smeekoogen tot hem opzien om toch op te houden.

Of wel, danste hij met haar heel traag eene mazurka; dan bewonderde hij hare bevallige bewegingen... ja... eene mooie hoofdbeweging... een buigen van dat gelokte kopje! Goddelijk!

Al die visies en aandoeningen bracht hij in woorden in zijne verzamelde gedichten aan M..... Een onder andere onderscheidde zich door de herhaling van hetzelfde vers:

‘Ik heb gesidderd bij uw aanblik...

Gij gouden kind der zon.’

Dat was net iets van Raoul Wiemer. Die heeft stellig mijn broer aan die schoonheid geholpen.

Ik vraag me af hoe die Margot dát opneemt en hoe ze er uit ziet als ze zoo'n epistel leest?

En Jaak wou graag kunnen dansen!

Later kwam ze zeker ook op bals en danste dan met hem!

Doch hij durfde het niet wagen op die gemeene ‘Cours de danse’ zich te oefenen. Dat zou moeder nooit dulden. - En op 't atheneum leerde hij dit vak niet. - Men onderwees er 't turnen in de rek, aan de stangen, het touw-klimmen, doch niet de door de Grieken, die estheten, zoo hoog gestelde kunst: het dansen.

Daar ik het voorrecht genoot, op school danslessen te krijgen, dacht hij, dat ik hem zou helpen... Hij weifelde eerst, want moest ik hem uitlachen, dat zou hij niet verdragen!

Hij sprak er eerst zijnen boezemvriend over en die was gauw tevreden, want ook zijn hart blaakte voor een blond meisje, en hij vond het vooruitzicht, er mee te dansen, overgoddelijk.

Te vijf uur kwamen ze thuis en deden bizonder vriendelijk tegen me... Ik was zoo iets niet gewoon en zei verbaasd:

- ‘Zegt, scheelt u wat? Wat steekt er achter die lieftalligheid?’

- ‘Hoegenaamd niets,’ antwoordde Jaak... Doch vriend Frits nam de gelegenheid te baat:

- ‘Clo... we zijn leelijke, onaardige jongens, want achter die vriendschap schuilt veel eigenbelang... Vergeef het ons, Clo... We zijn maar arme zondaars en...’

- ‘Ja, ja,’ viel ik flegmatiek in, ‘houd me, als ik u bidden mag, geene redevoeringen en verkond geene waarheden. Wat verlangt ge van mij? Geld heb ik niet... u in uw huiswerk helpen kan ik niet... ge zijt me te geleerd... Of wilt ge soms een pak slaag?’

- ‘Ja, ik weet, dat ge die met kwistige handen... en voeten kunt uitdeelen,’ sprak Jaak half boos.

Doch Frits kende de goede taktiek om iets te bekomen en zei heel sluw:

- ‘Ja, lieve Clo, we zijn u te geleerd als 't op algebra en Grieksch aankomt; doch als het iets artistieks, esthetisch, iets echt moois geldt, o dan doet ge ons stellig den baard af.’

Ik dacht dat die jongens, die nooit de gewoonte hadden zoo mooi te spreken, gek geworden waren en 'k plaagde me met me af te vragen hoe ik met kunstige dingen de baas was boven die verwaande kerels.

- ‘Toe, vroeg ik opeens,’ zeg nu eens eerlijk, wat zou ik voor u kunnen doen?’

- ‘Ons de kunst van Godin Terpsichore leeren!’

Wacht eens! Terpsichore! 't Was twee jaren geleden, dat ik Grieksche geschiedenis leerde, 'k Kon me waarlijk niet herinneren.

- ‘Verklaar eenvoudig-weg wat ge wilt,’ zei ik boos.

- ‘Ja, Clo, wilt ge ons leeren dansen?’

Eerst kon ik mijn ooren niet gelooven. Die twee langbeenige jongens wilden graag dansen!... Daarna ging ik aan 't lachen zonder ophouden.

- ‘Hoe gek!’ gilde ik.

Plots liet Frits zich de volgende toespeling ontvallen:

- ‘We zullen u ruimschoots beloonen na afloop der lessen.’

Ik begon er dan ook schik in te krijgen, bizonder om die belooning. Doch ik toonde mij niet te blij en zei:

- ‘Natuurlijk moet ge me beloonen. 't Is geen gemakkelijk werk, twee lompe jongens te leeren dansen. Wanneer beginnen we?’

- ‘Zoo gauw mogelijk!’ juichte Jaak, verbaasd over mijne inschikkelijkheid.

Doch waar en wanneer? Dat was de vraag, die ons nu zou bezighouden. Juist toen we wilden beraadslagen, riep moeder ons uit de huiskamer om te eten.

VII

Als ik met de anderen in de huiskamer trad, schrok ik geweldig: Raoul Wiemer was er en praatte druk met moeder en Leo. Ik liet niets van mijne boosheid en ontroering blijken.

Onder het maal vertelde Leo allerlei grappen, die zij hunnen leeraar in het Engelsch aandeden. Moeder berispte hem en vond het heel ongepast de professoren zóo te mishandelen. Bij moeder kregen we nooit gelijk.

Plots riep ik midden in Leo's woordenvloed:

- ‘Moeder, is het groote kot vrij?’

Moeder keek me verbaasd aan.

- ‘Het groote kot?... Wat hebt ge daar mee noodig?’

- ‘Om in te spelen.’

- ‘Ja, het is ledig... Ten minste, ge hebt genoeg plaats om te spelen.’

- ‘Dan gaan we er straks naartoe?’ vroeg ik aan de anderen.

- ‘Ja, ja,’ lachte Jaak en keek dankbaar uit naar mijnen kant.

Na den eten stormden wij de kamer uit, recht naar achter.

Wat wij het ‘groote kot’ noemden, was een soort waschhuisje, waar moeder allerlei zaken in borg. De grond was heel ongelijk, net als in kleinsteedsche steegjes.

Hier zouden we leeren dansen!

Geen gewaste vloer, doch bultige steenen; geene mooi geschilderde wanden, doch muren net alsof ze tot een lijkenhuisje behoorden; geene stoelen voor muurbloempjes. Het orkest moest plaats zoeken op een omgekeerden bak.

Leo en Raoul waren ook meegekomen, erg benieuwd om ons

spel te kennen. Dat hinderde ons, bizonder Jaak, die tegen Leo brutaal uitviel:

- ‘Hoor eens, hier zijn geene kwajongens gevraagd... Ga bij moeder met looden soldaatjes spelen.’

Leo werd boos en met een plagend gezicht riep hij:

- ‘Ik blijf hier zoolang als gij!’

Frits vond weer het goede middel.

- ‘Leo, we gaan leeren dansen. Zult gij het orkest zijn?’

Leo lachte, en buiten en boven alle verwachting stemde hij aanstonds toe. En de daad bij 't woord voegend, zette hij zich op den bak en begon te zingen:

‘Mademoiselle, voulez-vous danser?

La polka va commencer.

- Non, Monsieur, je ne danse pas:

J'ai trop mal à l'estomac.’

Ik danste ‘cavalier seul’ voor de verbaasd opengespalkte oogen van den heer Wiemer.

Hoe zouden de lessen ingericht worden?

Eerst het aanleeren van den pas, of wel maar onmiddellijk den dans, zonder voorbereiding en door de oefening zelve? Jaak verkoos het laatste voorstel. Het zou hem anders te lang duren. Na lang redetwisten werden we het eens en besloten: Eerst zou ik alléen dansen, en de anderen moesten goed op mijne voeten letten; dan zou ik beurtelings met Frits en Jaak de oefening opnieuw doen; en eindelijk moesten de twee jongens den dans samen uitvoeren, tweemaal, elk éens de rol van ‘cavalier’ vervullend. Dat vond men eene prachtige schikking. En we bestelden aanstonds:

- ‘Leo! eene polka!’

Leo begon zijn zelfde deuntje:

‘Mademoiselle, voulez-vous danser?’

Ik hield met beide handen mijne rokken samen en deed, heel traag, den pas, terwijl ik telde: Een, twee, drie, vier... één, twee, drie vier. Nu was 't Frits' beurt... Die ging wel vooruit, doch kon op zijn eentje niet draaien.

- ‘Ge zult een flinke danser worden; ge hebt aanleg, ge doet het heel bevallig.’

Frits kreeg een kleur van blijdschap en kneep me vriendschappelijk in den arm. - Hoe Raoul dat opnam! Daarna moest Jaak de beproeving doorhalen.

Hij hield zich zoo stijf, dat het een indruk gaf, alsof hij een stok in den rug had vastgehecht. - En zijne beenen! Wat gek!

Wij proestten het uit, en Leo bleef midden in zijn polka steken.

- 'Doe ik het niet goed?' smeekte Jaak.

- 'Toch wel, Jaak!' troostte ik. 'Ge kent best den pas, doch ge moest u wat losser houden: ge zijt te stijf.'

Hij kreeg verlof, opnieuw te beginnen.

Daarna kwam Frits zijne dame afhalen. Hij deed het keurig.

- 'Mejuffer, wilt U me de eer aandoen, met mij de volgende polka te dansen?'

- 'Met genoegen, Mijnheer.'

En we wandelden statig het zwarte kot door, hij fluisterend tot me overgebogen, ik lachend en schertsend, met de eene hand mijne tamelijk korte rokken opheffend, met een gebaar alsof ik een ellenlangen sleep droeg. We knikten in 't voorbijgaan den armen Raoul vriendelijk toe, en hij lachte.

Leo gaf geweldige stampen op den houten bak, uit louter pret en maakte zoo'n spektakel, dat moeder eens kwam kijken.

- 'Wel Jesus van Nazareth! Hoe gek! Ik dacht dat ge 't heele kot afbraakt. Wat speelt ge dan?'

We stonden alle vier beteuterd te glimlachen.

- 'We houden 'cours de danse... intime,' zei Leo plots schaterlachend.

Moeder ging ook aan 't gichelen.

- 'Beduidt dit "intime" soms, dat ik hier te veel ben?'

- 'Neen, moesje,' liefkoosde Jaak, 'doch we vreezen, dat ge ons om die gekheid zult uitlachen.'

- 'Wel, die is vooruitziende!... Neen, jongen, nu slaat ge mis. Dansen is heel mooi en heel plezierig... Wie is hier de leermeester?... Clo?'

- 'Ja... en ik ben het orkest!' riep Leo. 'Zonder mij: geen bal!'

Schuddend van 't lachen liep moeder weg.

Zoodra ze verdwenen was, verklaarde ik er genoeg van te hebben voor dien avond, want ‘ik moest nog een Fransch opstel maken voor den volgenden morgen.’

- ‘Toe, Clo,’ zei Frits ‘maak het strakjes.’

- ‘Neen, 't kan niet; ik zou nooit durven zonder opstel naar school gaan. 't Is voor nen anderen keer... zonder te rekenen het standje op school, en bizonder dat van thuis!’

Jaak, die bij ondervinding wist, hoe streng moeder op het schoolwerk was, gaf mij - tot zijn groote spijt nochtans - gelijk. Doch Frits liet niet af.

- ‘Wil ik uw opstel maken, Mejuffer?’ vroeg Raoul plotseling.

Ik keek uiterst verbaasd, en de jongens juichten.

- ‘Ja, ja!’

- ‘Neen, Mijnheer, ik durf niet: de juffrouw zou het merken; en dan, vergeet dit niet: het is voor morgen.’

- ‘Luister, Mejuffer, ik heb een merkwaardig idee: ik maak van avond uw opstel; morgen vroeg om zes uur breng ik het u, en dan hebt ge nog tijd om het netjes over te schrijven.’

Ik weifelde nog... De juffrouw zou het toch niet weten. Wie zou er ooit aan de mogelijkheid van zoo iets denken: de heer Wiemer, die mijn opstel maakte!

- ‘Ja, ik neem aan. De titel is: Pourquoi j'aime ma patrie.’

- ‘Heerlijk!’ riep Frits uit. ‘Ik houd van mijn vaderland omdat er zulke lieve meisjes zijn, die mij leeren dansen.’

De les begon opnieuw en duurde nog laat in den avond, tot moeder ons kwam roepen om te vragen of we toch geen schoolwerk hadden.

Als de heer Wiemer wegging, gaf hij me nog een geruststellend teeken.

VIII

We verbleven nog een uurtje in de huiskamer. Leo blokte Latijn. Ik trachtte me mijne geschiedenisles in te pompen. Doch 't vlotte niet. 't Zag er lief uit! Een mislukt opstel en eene ongekende les! Waarom stond ik ook zoo iets toe? Nu had ik eene verplichting jegens dien man!

Ik keek wrevelig uit naar den kant waar Jaak op den grond zat, bij den haard. Zijn gelaat straalde van geluk. Hij droomde zeker van heerlijker dingen dan van zijn wiskundeboek, dat van zijne knie gerezen was.

Ik vroeg den wekker aan moeder:

- 'Ik sta morgen om vijf uur op,' zei ik.

- 'Zoo vroeg! Clo, toekomenden keer moet ge eerst uw werk afmaken en daarna dienst doen als dansleermeesteres.'

Den volgenden morgen was ik vóor halfzes reeds aangekleed. Ik leerde nog volop mijne geschiedenisles, toen ik een geheimzinnig klopje op de deur vernam. Stil sloop ik de gang in en opende voorzichtig de huisdeur op een kier. De heer Wiemer stond daar mooi gekleed vóor mij, en stak me eenige bladen volbeschreven papier toe, wenschte goeden morgen, en ging langzaam weg.

- 'Hoe krijg ik hiermee gedaan!' dacht ik beangst, toen ik dat niet geringe pakje zag:'een opstel van ten minste acht bladzijden.'

Snel ging ik aan 't werk en schreef maar af zonder te denken, zonder te weten zelfs, wat ik in mijn boek laschte.

Als ik 's middags naar huis toekwam, zag ik Frits en Jaak, die de meisjes uit de school vlak in 't gezicht liepen; en zij mompelden in 't voorbijgaan het bekende wijsje: 'Au revoir et merci!'

Als Frits eenige dagen later bij ons aan huis kwam, meldde ik hem het goede, opwekkende nieuws, dat ik den volgenden Donderdag mijne tweede dansles zou geven in de zaal, zoo poëtisch: 'het groote kot' genoemd, met de medewerking van Vrouwe Sarah Van der Weghen en met begeleiding van levend orkest.

- 'En het opstel?' ondervroeg Frits. 'Raoul Wiemer heeft er naar gevraagd.'

- 'Zeg hem, dat de juffrouw vond, dat ik plotseling "anders" was begonnen te schrijven. Het halve opstel was aan de gouden zon en de bleeke maan gewijd: "Vous vous payez de mots," stond er als aanmerking op en ik kreeg 2 op 5.'

IX

Elken dag, welke op dien van mijn naamfeest volgde, zag ik Raoul Wiemer ten minste viermaal. En dat duurde reeds meer dan

twee weken! Telkens keek hij me vragend aan. Ik moest hem antwoorden op zijn briefje en zijne geschenkjes en was er erg mee verlegen. Sar ried me aan, nog een tijdje te wachten, tot hij me iets stelliger en bepaalder schreef.

De laatste week van Juni ging onze klas op reis, en daar Sar en ik nooit meededen, hadden we nu zes dagen vrijaf. Zes heele dagen om te kuieren, net zooals in de vacantie.

Den Maandag morgen, heel vroeg, zat Sar reeds op mijn bed. Ik lag nog lekkertjes in de dekens gestopt en maakte geeuwend plannen voor dien dag. Jaak kwam ons storen:

- 'Luister eens, Clo. Gisteren heb ik u iets vergeten te geven. Er zit een boek in, geloof ik.' En meteen reikte hij me een pak toe.

- 'Van waar komt het?'

- 'De heer Raoul Wiemer heeft het me voor u ter hand gesteld... Zal die mijn schoonbroer worden?' ondervroeg hij ondeugend.

- 'Ge hebt het toch niet opengemaakt?' dreigde ik en ontweek alzoo een lastig antwoord.

- 'Neen, maar ik blijf hier tot ik weet, wat er in zit.'

Ik nam het pakje bij mij onder de dekens en was van plan het niet te bekijken vóor Jaaks vertrek. Doch hij bleef op den grond zitten en zag me tartend aan. Ik brandde van ongeduld en nieuwsgierigheid.

Eerst lag ik, schijnbaar onverschillig, in de hoogte te staren. Doch eindelijk kon ik het niet meer uithouden. Ik haalde het pak te voorschijn, ik draaide en keerde het ten minste tienmaal.

Ik bekeek het, besnuffelde het... en dan opeens:

- 'Sar... krijg ik eventjes uw pennemes?'

Sar reikte het me gauw toe. Ik sneed de koorden over, ontplooide traag het grauw papier, en we kregen een mooi boek te zien, *Kleine Johannes*, in wit linnen gebonden, met eene omslagteekening van groene windebloemen.

Bij het openen viel er een gesloten brief uit. Ik lei hem weg en zou hem later lezen, met Sar alleen. Sar en Jaak hadden gegild van bewondering, als ze dit prachtstuk ontwaarden.

- 'Hoe mooi!' riep Sar in verrukking uit.

Jaak stond verbluft. En dan eensklaps barstte hij in een lach uit.

- ‘Een verliefde is toch gek!’

- ‘Ja,’ antwoordde ik vinnig, ‘dat weet gij bij ondervinding. Uit louter verliefdheid leert gij dansen!’

Jaak gaapte me dom aan; dan draaide hij eens op de teenen rond, floot een deuntje en verliet de kamer.

Als we ongestoord op het bed lagen, begon ik langzaam den brief te openen en ik las met gedempte stem:

‘Waarde Juffer,

Gisteren avond ben ik met de maan uit vrijen geweest. Dat doe ik soms wel: ik heb een wit voetje bij haar. Zij kan ook best lijden, dat ik meer houd van een ander dan van haar. Ik heb met haar over U gesproken en we besloten samen U een geschenk aan te bieden: *Kleine Johannes.* Weet U waarom juist dát boek?... Omdat ik kleine Johannes ben. Van Eeden heeft eigenlijk plagiaat begaan. Hij heeft afgedrukt wat in mijne ziel geschreven stond. Maar hij deed het geweldig mooi en hij heeft ook kwaad van me verteld en daarom keur ik het goed.

Mag ik U eens spreken? Ik heb U dringend iets te vragen. Broer Jaak kan best “postilion” zijn.

Ik vind mijn naam Raoul afschuwelijk, ik zal voortaan onderteekenen:

Een tooverprins.’

We zagen elkaar verwonderd aan met iets van lust tot lachen in de oogen... Eindelijk zei Sar met overtuiging:

- ‘Die man is verwaand gek!... Zeg, Clo, ge moet hem iets goed antwoorden; iets in den aard van zijne ongerijmdheden. Doch,’ en ze veranderde plots van toon, ‘zeg me eens eerlijk, Clo, - houdt ge van hem?’

Ik schrok om die vraag, doch ik verwachtte me er reeds eenigen tijd aan, en 'k wilde aan Sar niets verbergen.

- ‘'k Gevoel sympathie voor hem, Sar; doch ik denk niet, dat het liefde is... Ik geloof eer aan medelijden... Jaak vertelde me, dat hij een wees is, en alléen op de wereld. Ik vind dat verschrikkelijk. Nooit geen vader gekend, geen ma, geen broers en zelfs geene zuster... enkel vreemden, altijd en overal... Ik heb reeds getracht, wat van hem

te houden, omdat, naar het schijnt, hij ook van me houdt; doch, Sar, ik kan niet... Medelijden gevoel ik, doch geene liefde... Met den tijd misschien...'

- 'Clo... als ge niet van hem houdt, moet ge het hem zeggen of schrijven;... en ge moet u ook geen gevoelen opdringen,... bizonder geene liefde... Clo, hoe kunt ge zoo iets doen?... Ten andere, is die man zoo beklagenswaardig? Hij is welgesteld, en vrij te doen wat hij lust. Hoeveel bestaan er zulke gelukkigen? Heel weinig!... Wat ge daar praat over gemis aan familie is enkel wat "sensiblerie." Men kan eene familie vinden, vrienden bij vreemden, en men kan in zijn eigen familie leven als 'n vreemde, met andere beginselen, opinies en levensdoel en diep ongelukkig zijn... Clo, laat u toch niet misleiden door medelijden... Liefde, me dunkt, is schooner en grooter, ja, oneindig grooter.'

Sar bleef denkend voor zich uit staren... Al de gebeurtenissen van den laatsten tijd kwamen me voor den geest: die echt romaneske kennismaking... zijne liefde... en ik... Neen, ik kon niet van hem houden... Doch waarom keek hij me zoo treurig aan? Dat wekte mijn medelijden op. Sar had gelijk... en ik kon niet van hem houden.

- 'Sar, willen we op zijn briefje antwoorden?'

- 'Ja. Maar ik denk nu aan iets anders... Wat gaan we me die boeken doen, die hij u ten geschenke gaf?'

- 'Hum...,' hoestte ik. Ik weifelde, want ik stond niet graag mijn Heine en mijn *Kleine Johannes* af... Doch het moest.

- 'Willen we het antwoord uitstellen tot morgen? Ik ben er heden niet op gesteld.'

Sar vond het best, en we gingen eens de stad in om lint voor mijnen nieuwen hoed te koopen.

X

Als we voorbij de Noordlaan kwamen, werden we aangetrokken door de zoete geuren, die de pasteibakkerij *Le Gâteau royal* uitwasemde. In de uitstalling lag een toren verschgebakken taartjes met aardbezien. Goddelijk!

Op een mooi paarlemoeren kaartje stond: Glaces aux fruits - 75 c^{mes}. Ik kreeg het water er van in den mond.

Sar bezag me veelbeteekenend. Ik begreep best waar ze naartoe wilde. Doch ik deed eene poging op me zelf om me aan mijne slechte neiging te onttrekken.

- 'Clo, kijk eens naar die taartjes. Hoe aanlokkelijk! En de "glaces aux fruits"?... hebt ge dat al geproefd?'

- 'Neen...'

- 'Dat moet heerlijk smaken!'

Sar was altijd gulzig als het op fijne dingetjes aankwam.

- 'Kom,' zei ik; 'willen we verderop wandelen?'

Ik werd bang voor de bedwelmende geuren, die uit de taartjes stroomden, en voor de bekoring, die uit het paarlemoeren kaartje straalde.

- 'Zeg, Clo,' vroeg Sar, 'weet ge juist hoeveel onze kas bevat?'

- 'Neen, doch ik heb mijn taschje hier, en we kunnen eens nazien.'

In het tramhuisje vóor de Handelsbeurs zetten we ons neer, en we telden: negentien frank en acht en twintig centimen.

- 'Niet veel!' merkte ik op.

- 'Willen we er 'n frank acht en twintig afnemen?... Dan blijft de ronde som van achttien frank over.'

Eerst weifelde ik, doch er hing nog bij me iets van den geur der taartjes... En eindelijk stemde ik toe.

We gingen weer terug naar het *Gâteau royal* en heel voornaam traden we binnen.

Aan een snoezig marmeren tafeltje zochten we plaats... Een lief juffertje kwam ons beleefd vragen, wat we lustten en Sar bestelde:

- 'Zes aardbeziën-taartjes.'

Eindelijk stonden ze vóor ons! Sar pakte er een aan... Doch hoe het kwam heeft ze nooit begrepen: het taartje viel haar uit de hand! De eene helft plofte op den grond; de andere op de tafel. Het roode sap spatte er uit en bemorste een deel van het marmer. Twee jonge heeren, die niet ver van ons verwijderd zaten, glimlachten spottend. Sar, die zoo innig aan goede manieren hechtte, werd zoo rood als het sap zelve en zette haar voet op de gevallen lekkernij. Gauw vond ze hare waardigheid weer, en wenkte de juffrouw om de tafel wat schoon

te maken... Ik zat te lachen om Sars onhandigheid, wat haar woedend maakte:

- ‘Toe, Clo, maak nu geen vroolijkheid; we zijn net kleine kinderen met dit morsen!’

- ‘Wij?’ zei ik; ‘ik mors niet.’

De taartjes smaakten naar nog, vond ik, en Sar bestelde er vijf bij, want door haar ongeluk had ze er een moeten missen.

Elf taartjes! en we wisten niet eens den prijs!... Stellig hadde ik er een dozijntje alleen opgekregen. Plotseling herinnerde ik me de ijsjes ‘aux fruits’ en als Sar zich gereedmaakte eene nieuwe lading taartjes te laten brengen, riep ik:

- ‘Sar, denk aan de ijsjes!’

- ‘Wel Jemenis! hoe kon ik dát vergeten!... Mejuffer, - twee ‘glaces aux fruits!’

- ‘Welke vruchten?’ vroeg het meisje.

We bezagen elkaar en hadden vast dezelfde gedachte, want we proestten het uit. We meenden dat ‘aux fruits’ een mengelmoes van allerlei vruchten beduidde.

- ‘Met aalbessen?’ stelde Sar voor, en ik vond het goed.

- ‘Hoe zegt men aalbessen in 't Fransch?... Ik kan er niet opkomen.’

We zochten, en geen van beiden, die het zich herinnerde.

Intusschen stond de juffrouw geduldig en als een paal te wachten en glimlachte, - wat ons geweldig hinderde!...

- ‘Verstaat u Vlaamsch?’ vroeg Sar plotseling.

- ‘Non, Mademoiselle.’

- ‘Dan kan ik u geen ijsjes bestellen... ik vind den naam van de vrucht niet, die ik verlang.’

- ‘Il y a quelqu'un qui parle flamand.’

En weg was het meisje.

We lieten niet af en zochten steeds voort. Ik wist, dat er iets met ‘eille’ in kwam, doch of ‘eille’ van voren of van achter stond, kon ik niet vast bepalen.

Sar, die nochtans keurig Fransch sprak en het graag liet blijken, kon dien tweeden smaad niet slikken, en zocht en gromde tot er een allerliefste meisje verscheen, die met een Gentschen tongval vroeg:

- ‘Wat lusten die juffers?’

Sar werd in eens vuurrood... Ze deed een laatste poging en vond:

- ‘Groseille!’ gilde ze.

Die twee heertjes-buurmannen keken weer op en lachten.

Doch nu we eene taalgenoote kregen, maakten wij er met wellust gebruik van en Sar bestelde waardig:

- ‘Twee aalbessen-ijsjes.’
- ‘Ik breng ze u aanstonds, Mejuffers.’

De Gentsche trippelde weg.

De ijsjes waren zoo fijn en geurig, dat ze Sar gansch opknapten.

Helaas! Het einde van haar lijden moest nog komen: we betaalden drie frank acht en twintig centimen, drinkgeld ingerekend... en we stonden op. Wat 'n gat in onze kas!

Het halve taartje, waarop Sar haar voet had gezet, had zich aan haar zool een weinig vastgehecht... Plechtig stapten we door de mooie pasteibakkerij... Sar maakte een vreemd geluid: flap, flap, flap. Bij elken stap werd het platgedrukte deeg-en-fruit tegen den grond geslingerd. Sar liet achter zich, op den mooien vloer, eene breede streep, vuil-rood, na.

Ik deed alle moeite om niet te lachen.

Sar bemerkte wel, dat de menschen haar bekeken, doch, gelukkiglijk, niet de glimlachjes achter haren rug. Ze was beschaamd, omdat ze zich verbeeldde, dat iedereen hare onhandigheid gezien had. Ik zei niets. Ik ging achter haar en trachtte zooveel mogelijk in haar spoor te loopen... Hadde Sar de waarheid geweten, wellicht ware ze in zwijm gevallen. Een derde maal zou ze den smaad niet torschen.

Bij 't buitentreden zagen we... Raoul Wiemer vóor de ‘pâtisserie’ slenteren. Bijna overal, waar ik kwam, zag ik dien man, die er zich zeker niet het minste denkbeeld over vormde, dat ik alzoo meer en meer het land aan hem kreeg. En dit was wel het bewijs, dat ik van hem niet hield, anders zou ik immers slechts verlangd hebben, zooveel mogelijk bij hem te vertoeven.

Wat een ellendige nasmaak aan de ijsjes en die taartjes!

XI

Te midden van de Noordlaan stonden we te draaien en te keeren en mekaar te bekijken.

- ‘Mag ik de juffers eene verfrissching aanbieden?’ vroeg hij eindelijk.

- ‘Ja, ja, met genoegen,’ knikte Sar; ‘laat ons naar het *Café Métropole* gaan.’

Ik moest natuurlijk ook toestemmen.

Er was niet veel volk in het koffiehuis en we vonden gemakkelijk een plaatsje, waar we ongestoord konden praten.

Reeds eenige minuten zaten we neer zonder iets te zeggen. Ik zocht naar een passend onderwerp en 'k zag, dat Sar hetzelfde deed... en Raoul keek me droomend aan. Wat plezier voor me!

Plotseling haalde Raoul eenige beschreven papieren te voorschijn en zei met gedempte stem:

- ‘Mejuffer Geeraerts, van nacht heb ik een sprookje voor u gedicht. Ik ga het u voorlezen; en wilt u me dan zeggen of u het mooi vindt? Het heet: “Hoe prinses Maagdelief heur Al beminde.”

En vóór we iets konden inbrengen, begon hij reeds te lezen:

Kent ge prinses Maagdelief? Dan zal ik wat van haar vertellen.

Ze was heel mooi, goddelijk mooi; heur weerga vond ze niet in het heele land. Wie in heur oogen keek, die dacht daarin 't heelal te zien, en wie haar zitten zag in blank gewaad en dan bespeurde hoe haar geelgouden lokken neervielen op heur ronde schouders en hoe heur hoofdje zich ten hemel hief, als om te drinken 't zonnelicht, dat haar bescheen, die vergat voorwaar de schoonste lelie, die hij ooit aanschouwde...

En geen enkel meisje was jaloersch op de prinses, geen enkele jongen durfde er ooit aan denken heur hand te vragen. Want allen vonden haar te goed om ze te haten, en allen eerden Maagdelief te zeer om tot haar te durven opzien... Zoo kwam het dan ook, dat zij alleen bleef, heel alleen, tot op zekeren dag een prins haar zeggen kwam, dat hij haar liefhad en dat hij haar graag tot bruid zou hebben.

Toen was ze blij, erg blij, en ze vroeg Prins Al om altijd bij haar te blijven, *altijd*, en ze beloofde hem, eeuwig veel van hem te zullen houden...’

- ‘Is dat niet mooi?’

Raoul hief het hoofd op.

Ik vond die spontane blijheid van die prinses, omdat men haar vroeg, nogal dom; en ik knikte brutaal:

- ‘Neen.’

Doch Raoul zag het niet, daar hij te zeer bekommerd was met zijn pennevrucht. Hij bekreunde zich eigenlijk niet om mijn oordeel, en las verder:

‘Maar Prins Al moest weg! Hij moest naar verre streken om een draak te dooden, die zeven hoofden had. Hij zei aan Maagdelief, dat ze niet bedroefd mocht zijn, want dat hij spoedig keeren zou, en dat ze nu maar iederen dag moest weven aan 't tapijtwerk, dat het slot zou versieren, waar ze na z'n terugkomst altijd samen gingen wonen, altijd, altijd... in eeuwiglange liefde...’

- ‘Is dat weer niet mooi?’

- ‘O, heerlijk!’ gilde Sar en gaf me meteen een stoot onder tafel.

Met vuur zette Raoul zijn lezing voort:

‘Toen ging hij heen. Zij keek hem na, lang, heel lang, tot ginder ver z'n witte pluim verdween en tot ze niets meer zag dan 'n geelgrauwe stofwolk...

Ze voelde dan, dat ook haar vreugde met die pluim verdwenen was en ze zuchtte den heelen nacht.’

De heer Wiemer schepte adem en ik maakte van die tusschenpoos gebruik om te zeggen:

- ‘Vindt U die vreugde, welke met die pluim verdween, niet een beetje grappig?’

En hij, verwonderd:

- ‘Neen, het is beeldspraak. Luistert.’

‘Den volgenden dag vatte zij weer wat moed, en ze ging aan 't werk. Maar - hoe het kwam, dat kon ze niet begrijpen - het vlotte niet... Want nog had zij de hand niet opgeheven en aan 't doek gebracht of haar arm viel slap neder, moedeloos-zwaar en Maagdelief droomde... Ze dacht aan hem; of hij wel overwinnen zou; of de vermoeienis hem niet zwak zou maken; en ze hoorde nog z'n stem, als het ruischen der blaren zoo betooverend, en ze zag nog z'n blik, als de blik der gazellen zoo zacht, en ze voelde zijn adem nog zweven, als aroom van rozen;... en ze dacht... en ze dacht...

's Avonds als de zon heur slaapstee zocht, en de dennenkruinen zich teekenden op roode lucht als donker kantwerk op een karmo-

zijnen kleed toen zat nog Maagdelief aan 't venster, droomend van Prins Al.

Eerst toen watten schaapjes langs het Westen kwamen aandrijven en afgraasden al de bloempjes, de meizoentjes, van de hemelwei, toen ging ze rusten.'

- 'Wat droomde Maagdelief?' ondervroeg ik nu.
- 'Weet U niet, wat eene zuivere maagd droomt als ze denkt aan haar aangebedene?'
- 'Neen!' riepen Sar en ik in koor.
- 'Dat zal komen!' zei hij op grappig-geruststellenden toon en haastte zich verder te lezen:

'Zoo gebeurde het iederen dag. En iederen avond, vóór ze slapen ging, perelde een traan langs hare wang, en dan kwam onzichtbaar 'n engel in de kamer en ving dan op in een passiebloem de vrucht van haren weemoed.

Eindelijk was het weer Lente. Smaragdgroen was de weide en de gouden meizoentjes met zilveren kroon fezelden kissevissend van hun wondere droomen... Maagdelief zat als altijd te denken aan 't geopend venster. Heur blik dwaalde over 't landschap en bleef rusten op het punt waar de zon de aarde zoende en waar de lange weg verdween.

Voor 't eerst sedert ze van hem gescheiden was scheen ze minder droef. Zou hij nu keeren... eindelijk, eindelijk *nu*?

Er lag toch angst in heur oog... Ze had zoo gehoopt vandaag... De zon ging al onder... Als hij eens niet kwam! Och, wat zou de nacht dan lang zijn!...

Ze zag beweging in de verte... 'n wit stipje... 'n vederbos... 'n helm... 'n harnas, dat het rood der avondzon weerkaatste... 'n schimmel... 't Werd grooter, het naderde...

Dat moest hij zijn... Maar als ze zich eens bedroog? Als 't eens een andere was?... Neen, dat kón niet. Hij was het, niemand dan hij, Al, haar prins Al...

Ze liep hem te gemoet. Ook hij had heur gezien en was haastig afgestegen.

Nu stonden ze daar, in de abeelenlaan, en omarmden elkander, en voelden zich zoo gelukkig, omdat ze mekaar hadden weergevonden...

En prins Al vertelde van z'n verre tochten, van z'n strijd met het monster, dat hij verslagen had, en zeide dat hij zoo vaak had gedacht aan zijn tooverbruid; dat haar beeld hem moed gegeven had in 't gevecht, en dat hij zoo had gesmacht naar 't oogenblik waarop hij heur zou weerzien...

Ook vroeg prins Al, wat *zij* gedaan had al den tijd van zijn afzijn; of ze mooie kleeren had geweven en of schoone tapijten, maaksel van hare hand, de muren versierden van 't kasteel?

Toen verbleekte Maagdelief.

't Is waar, ze had *niets* gemaakt. Van schaamte sloeg ze de oogen neer en zuchtte diep...

Maar er daalde uit den hemel een engel en hield in de hand 'n passiebloem, met tranen gevuld, boordevol. Prins Al keek daarin en zie... hij zag z'n Maagdelief, zittend aan 't venster in droomen vergeten, hoopvol wachtend op z'n terugkomst. En hij zag ook 'n engel, dezelfde, die nu voor hem stond, met dezelfde bloem in zijne hand, waarin hij 'n traan opving. Toen schrikte hij. Opeens begreep hij alles... en hij nam z'n bruid in z'n armen en noemde haar z'n levenslust, z'n verlangen, z'n zoete, zonnig zomerkind. Dan hebben zij elkander gezoend en zijn in 't slot gegaan, in het tooverslot van hunne liefde.'

Raoul was zoo erg opgewonden en hij scheen zoodanig in bewondering voor zijne schepping, dat hij niet eens naar onze meening vroeg.

Plotseling stak hij me de blaren toe:

- 'Het is voor u gedicht, prinsesje, neem het aan uit de gewijde handen van den dichter.'

Verbluft nam ik het pakje aan. En we stonden allen op om weg te gaan. Raoul deed ons uitgeleide tot aan den hoek mijner straat en neuriede gedurig allerlei brokken uit de opera: *Prinses Zonneschijn*.

Als hij ons verlaten had, hebben Sar en ik ons bijna ziek gelachen!

XII

Mijne zuster Constance had declamatie-talent. Dat was haar gelijk ingeboren. Moeder ontdekte het reeds als Stansje zeven jaar oud

was. Dán reeds zei ze zoo roerend verzen op, bizonder: *Te Gemoet gaan*, van Loveling. Van dit gedichtje hield moeder het meest, alsook eene oude hoedenmaakster, die altijd heel lief deed tegen me, opdat ik soms voor haar ‘trottin’ zou dienen. Ze is schatrijk, die oude vrek, en daarom weigerde ik altijd. Ze hield niet van mij; van Stansje wel. Als ze iets vroeg antwoordde ik altijd: ‘Ik weet niet’... Stansje had eene lange tong (nu nog!); dat schikte voor het babbelzieke oudje.

Iedermaal Stansje *Te gemoet gaan* voor haar wou opzeggen, droop ik af. Ik had er het land aan:

‘Moeder zag het kind verkwijnen

't Ging sinds lang naar school niet meer...’

De hoedenmaakster vond het: pakkend, van den beginne af, en gaf zich dan alle moeite om te weenen.

Terwijl Stansje met pathos voortzei, rolden er overvloedige en dikke tranen over het rimpelige gelaat; en wanneer Stansje eindelijk, staroogend, met een vreemd geluid in de keel, citeerde:

‘'t Kind ging vader te gemoet,’ -

snikte de modiste, dat het me door merg en been zou gegaan zijn, wist ik niet beter. Ze kon ook zoo hartverscheurend doen als ze, om een postzegel van vijf Centimen te sparen, me een uur ver durfde sturen om een kaartje in de huisbus te steken, en als ik dan weigerde met te zeggen: ‘'t Kost me driemaal zooveel aan tramrit!’ Ik hou niet van menschen, die om zoo'n nietigheid huilen.

In de week, die op mijne ‘kleine vacantie’ zou volgen, moest Constance naar een groote partij en zou weer declameeren.

Ze stond altijd in den spiegel te kijken, terwijl ze opzei, immer in 't Fransch:

‘Waterlóo, Waterlóo, morne plaine...’

Of wel *Le Vase brisé.*

Als ze niet opzei of gromde, dan zong ze.

Iemand had haar ergens, volgens ze ons vertelde, over hare ‘prachtige stem’ gesproken... en nu kocht ze dure muziekstukken, dat het een schande was... Wellicht zei men haar slechts, ‘eene nogal mooie stem’ want Stansje kon (en kan nog) zóo overdrijven!

Op die groote partij zou ze uit Glucks *Armide* zingen:

‘On s'étonnerait moins...’

We hoorden niets anders meer. Vader mompelde het, moeder tralalierde het, Jaak en Leo floten het, de echt-Vlaamsche meid zong het juist, maar vermoordde den Franschen tekst meedoogenloos.

En Stansje gilde:

‘On s'étonnerai - ait moi - oins...’

Ze doorhaalde zelfs het tamelijk hooge:

‘Ce n'est pas être sa - a - ge,

D'être plus sa - a - ge,

Plus sage qu'il ne fau - au - aut...’

met een langgerekte au... au..., die afschuwelijk klonk. Ik verwittigde haar, dat ze eene domheid beging, met die ‘phrase’ zóo te ‘interpreteeren’. Om me goed te doen begrijpen sprak ik net als zij. Doch zij antwoordde vinnig:

- ‘Als ge zoo weinig ‘bêtises’ doet en zult doen als ik, dan moogt ge u ‘feliciteeren’.

Ondank is 's werelds loon!

Ik werd gedurig uitgezonden voor bloemen, kant, lint, allemaal voor Stansje. Ze ging om een man op te doen en ze slaagde in haar pogen; want drie maanden later reeds trouwde ze... dank zij haar declamatietalent!

Ze hield hare friseerspelden soms drie volle dagen in, om heur haar ‘natuurlijk’ te doen krullen.

Ik vind, hoe minder ge doet om een man te krijgen, hoe gemakkelijker bekomt ge er een.

Mijne zuster was heimelijk boos op me om Raoul... Ik, die haar in alles terzijde stond! Het regende allerlei hatelijkheden over mijn hoofd: ik had een mooieren neus, dat bekende ze vrij; doch haar mondje was kleintjes en fijntjes... en de mijne!... hij reikte me tot aan de ooren. Zoo zegde Stansje! En zij had vele en dikke haren - en ik bezat er maar drie... Zoo ging het den heelen dag door! Ik wenschte dan vurig, dat Raoul om haar iets zou geven. Dan was ik ineens van allebei verlost. Moeder en Jaak moesten dat eens inzien! Ik had er reeds zinspelingen op gemaakt.

Gelukkiglijk had ik bij al die drukte mijne Sar, en mijne heerlijke toekomstdroomen. Wij moesten nog veel bespreken over ons plan, naar de Hoogeschool te gaan... We wilden Studentinnen worden! Hoe

bedwelmend! Soms, in eene opwelling van vreugde, zong ik, tot Stansjes groote ergernis:

> ‘La sagesse a son temps;
> Il ne vient que trop tô-ôt!...’

XIII

Raoul Wiemer vroeg me in een nieuwen brief om me dringend te spreken. Ik besloot dan ook zijn verzoek in te willigen. Doch ik had de eerste dagen geen tijd om iets te schrijven. Stansje nam me gedurig in beslag; en zelfs 's avonds, als ik voorwendde kalm te moeten studeeren, en ik er naar trachtte alléén te blijven, kwam ze me storen met hare verzen, liederen en mimiek.

Eindelijk, na vier dagen, kreeg ik rust en schreef om hem een ‘stell-dich-ein’ toe te staan, alhoewel ik het land er aan had met hem alléen te zijn. Als ik me goed herinner, luidde mijn briefje als volgt:

> ‘Waarde Heer,
> U vraagt me om me te spreken. Ik sta u dit heel graag toe. Zou U dus willen in het “Jubelpark-museum zijn, bij de “Egyptenaren,” vlak vóor het beeld, genoemd “le maire du village,” aanstaanden Zaterdag namiddag, te twee uren?
> Vele groeten van
> Clotilde Geeraerts.’

De vastgestelde namiddag was de laatste van mijnen verloftijd. Dien mocht ik hem wel schenken.

Nooit in mijn leven heb ik zooveel angsten uitgestaan als dien Zaterdagmorgen. Ik sprak gedurig met Sar over wat hij zou zeggen en wat ik er op moest antwoorden. Het zal Sar wel schrikkelijk verveeld hebben... Die goede vriendin! Ze liet niets blijken. Ze spoorde me tot moed aan:

- ‘Het is toch zóo vreeselijk niet... Ik zal te drie uren in 't park zijn. Wacht me indien alles vóor dien tijd afgeloopen is. Ik blijf er op post tot ik u zie.’

Het groote gebeurde!

Kwart over tweeën kwam ik op mijn ‘rendez-vous’ aan, en

Raoul stond er reikhalzend te wachten. Hij gaf mij de hand, terwijl hij me zwijgend bekeek... Dit hinderde me zeer, en plots zei ik, vrij brutaal:

- 'U moest me spreken?'

Hij schrok en sprak dan met zijn zachtste stem:

- 'Heeft U niet geraden, wat ik u zeggen moest?'

Ik voelde mij reeds week worden. Ik wist best, wat hij bedoelde en, ondanks mijne opkomende ontroering, antwoordde ik heel koud:

- 'Neen, werkelijk niet.'

Dit scheen hem erg te pakken en hij maakte een gebaar van moedeloosheid.

Onwillekeurig keek ik naar den 'maire du village,' die daar stond vol uitdrukking... Een oogenblik vergat ik, dat ik met een verliefde was, en bewonderde het kunstwerk. Plots liet ik me ontvallen, terwijl ik op den 'maire' wees:

- 'Prachtig, he?'

Raoul keek me zoo verwijtend aan, dat ik me herinnerde. Toen zei hij:

- 'lk moet u iets zeggen; maar ik doe het niet graag, omdat ge me voor een vleier zoudt houden; doch... Ja... ik weet, dat er veel goeds is in Bantam-Kidoel en ik ben blij, dat het zoo is, lieve roos van Saron.'

Ik keek vreemd op. Hoe lastig, dat die man altijd met zoo'n vreemde woorden voor de pinnen kwam en die eeuwige citaties! Ik kon dan ook niet antwoorden en moest thuis in een woordenboek kijken om te weten wat voor een personnage Bantam-Kidoel was. Hoe dom gevoelde ik me tegenover zoo'n geleerd man!

Hij sprak verder:

- 'Ik ben zoo onuitsprekelijk gelukkig, dat ik een briefje van u bezit. Ik zal het bewaren zooals Saïdjah de Melatti bewaarde, die Adinda hem gaf onder den Ketapan-boom.'

Jammer, dat Sar niet bij me was om me eventjes te helpen. Die wist misschien raad met al die dingen... Dit laatste had betrekking op het lied van Saïdjah uit Multatuli. Dát kende ik... Maar wat zou ik er op antwoorden?

Hij nam me plots beide handen. Ik voelde eene koude rilling

me door het gansche lichaam varen. Zoo'n koude, glibberige handen! Net twee alen! Hij keek me verrukt aan en zei werkelijk ontroerd:

- 'Ik ga u in een nieuw leven leiden. Wilt U?'

En dan... ik ben beschaamd het te bekennen, doch ik was nog zóo jong... Ik rukte me plotseling los en riep:

- 'Neen, neen, ik wil niet!'

En ik holde weg, recht het park in... Hoe kinderachtig! Doch ik voelde, dat ik me moest wegrukken. Mijn medelijden kreeg weer bijna de bovenhand. Het spon om mijn wil zijden draden, die ik niet zou verbroken hebben om hunne teerheid en mooiheid. Ik ware bezweken, en hadde toegegeven voor mijn ongeluk - en misschien ook voor het zijne. - Want de rechte man was hij voor me zeker niet... Die is later gekomen...

Ik vond Sar in het park. Zij vreesde een ongeluk, als ze me zóo draven zag. Hijgend viel ik neer op eene bank.

- 'Wat is er gebeurd?' vroeg Sar, erg beangst.

- 'Ik heb neen gezeid,' kon ik met moeite uitbrengen.

We bleven eerst eene poos zwijgen en dan vertelde ik het gebeurde:

- 'Ik heb hem alléen laten staan... Ik werd zóo week... en ik heb een hekel aan hem... Hij is te goedig, geloof ik... Ik huiver nog van zijne handen... net kikvorschen... Wie is Bantam-Kidoul?... Hij zegt, dat er veel goeds in steekt... En hij is daar blij om, lieve roos van Saron...'

Sar keek me zoo vreemd aan... Later deelde ze me mede, dat ze dacht, dat ik door de ontroering gek geworden was... Nochtans antwoordde ze me heel kalm:

- 'Ik zal u straks Max Havelaer geven. Lees het boek. Dan zult ge weten, niet *wie* maar *wat* Bantam-Kidoul is...'

Stilzwijgend liepen we naar huis, waar me reeds in de gang Stansjes groet weerklonk:

'On s'étonnerai-ait moin-oins.'

XIV

De volgende dagen zag ik Raoul niet, tot mijne groote vreugde. Stansje was eindelijk naar hare partij geweest. Ze kwam 's mor-

gens heel vroeg thuis en klopte aan bij me om te vragen of ik haar kleed wou loshaken. Onder 't uitkleeden vertelde ze opgewonden van het feestje.

- ‘Een heer heeft zich bizonder veel met me beziggehouden... Hij vond me zóo lief.’

En werkelijk, zooals ze daar stond in haar witte kleed, met gloeiende wangen en schitterende oogen, was ze toch mooi!

- ‘En zijne zuster was ook bizonder met me ingenomen. Ik geloof bepaald, dat hij me vraagt,’ zei ze.

Ik bood Stansje aan mijn bed te deelen voor dien nacht, en ze aanvaardde gretig mijne uitnoodiging. Ze vertelde, ze babbelde, ze lachte tot ze van vermoeidheid en geluk in slaap viel.

Ik was als Stanjes ‘vertrouwelinge’ ingelijfd. Ze verhaalde me alles tienmaal. Ik, integendeel, maakte haar niets van mijne hartsgeheimen bekend... Nochtans kwelde er me iets: ik wist geen raad met de boeken, die Raoul me gaf. Sar ging voor eenige dagen weg en zou eerst over eene week terugkomen. Zij moest zich met de zaak belasten.

Ik werd weldra vast overtuigd, dat het gemeend was tusschen dien heer - hij heet Raymond - en mijne zuster Constance.

Ze kreeg iederen dag bloemen en ze hechtte zich altijd inniger aan zijne zuster. Als de beide vriendinnen elkaar zagen, dan klonken er zoenen, dat het een aard had.

Zekeren avond kwam Stansje laat thuis en o wonder! ze vroeg me om bij mij te mogen slapen. Ik gaf toe, alhoewel het een erg heete nacht beloofde te worden. Stansje wist nieuws.

Pas op mijn ‘ivoren toren’ aangekomen, vertelde ze, dat ze buiten weet van Raymond, en natuurlijk tijdens zijne afwezigheid, bij hem aan huis was geweest met zijne zuster. Ze had zijn kamertje gezien, o beeldig en zoo zuiver en net, en alles zoo prachtig in orde.

- ‘Ik moet nog erg veel leeren, want hij is zoo nauwgezet,’ zei ze me bedeesd.

Ik dacht aanstonds: ‘Brrr... zoo'n stipte man!’

- ‘'k Heb op zijn bed gezeten, zoo vertelde ze verder. En ze somde ook op, hoeveel kostumes, hoeden, dassen, handschoenen, laarzen, overjassen, borstspelden hij bezat; wat hij liefst at en dronk, en dat ze zich voortaan zou oefenen in het bereiden van zijne ‘plats préférés.’

Ik luisterde eindelijk niet meer naar haar gebabbel... en 'k dacht er aan, hoe het er bij Raoul zou uitzien... Zijne boekenkast!... De boeken, die hij mij geschonken had!... Mocht Sar maar snel weerkomen!

XV

Sar kwam terug op een Donderdag. Dan hadden wij den namiddag vrijaf en konden wij allerlei bespreken. We vertelden elkaar al het laatste nieuws en werden het eens wat de teruggave van de boeken aanging. Sar zou het pakje, met een briefje er bij, in zijne huisbus steken. Die Sar was toch een lievertje voor me!

We wandelden samen tot diep in het Terkamerenbosch, ver van al het volk, waarvan het op een Donderdag altijd krioelt. Plots, aan eenen draai van den weg, zagen we eene groep aanstappen, die ons niet onbekend scheen. En het waren werkelijk Stansje, haar verloofde, Jaak, Leo... en Raoul. Ik had lust de plaat te poetsen, doch Sar hield me stevig bij den arm. Ik denk, dat ze wel op een politieagent moet geleken hebben.

- 'Gaat ge mee?' riep Constance. 'We trekken naar moeder Lambic om boterhammen met platte kaas te eten.'

- 'Heel graag!' antwoordde Sar.

En we togen met ons zessen in de richting van moeder Lambic.

Stansje en Jaak, denkend me genoegen te doen, schikten de plaatsen zóo, dat ik tusschen Sar en Raoul zat. Ik durfde langs zijnen kant niet opkijken, want ik bemerkte reeds vroeger, dat hij me nog met verliefde oogen bezag. Ik vreesde door de schuld van mijne ontroering niet te kunnen eten, en dat zou te gek geweest zijn! Gelukkiglijk bleef mijne altijd hongerige natuur overwinnares en kon ik smullen, dat het bijna eene schande was... en drinken!

We vertelden allerlei grappen, en we kregen zelfs Raoul aan 't lachen. Dat was de eerste maal, dat ik hem zóo vroolijk zag. Ik vond hem dan veel mooier!

Ik behaalde een buitengewonen bijval met onze odyssee in het *Gâteau royal* en het lot, dat het geld der boekerij onderging.

Plots stelde Raoul voor, ons daar eens duchtig te fuiven. Sar

juichte, en we trokken blijgezind de stad in. Raoul viel me dien dag erg mee... Sar maakte van de gelegenheid gebruik om hem over de boeken te spreken. Ik liep met de jongens voorop; dan volgden Stansje en Raymond; Raoul kwam met Sar achteraan.

Aan het Gerechtshof haalden zij ons in en we praatten samen over heel banale en algemeene dingen.

Of de fuif heerlijk was, hoef ik niet te zeggen. Onze gulzige magen geleken op het Danaïdenvat, als er wat lekkers in terecht kwam.

Wij scheidden heel vroolijk van elkaar. Raoul drukte me stevig de hand en zei me:

- 'Vrienden blijven we toch?'

Ik knikte: 'Ja!'

Kon ik anders?

XVI

Sar vertelde me niets over hetgeen ze met Raoul besproken had, en ik wilde er ook geen woord over reppen. Twee dagen later kwam ze op school en zwaaide me van verre een brief toe: een brief van Raoul, aan haar geschreven.

Onder den speeltijd lazen wij hem samen, in een hoekje:

'Juffrouw Sar,

Ik heb mijn venster opengelaten. Droomerig is de maan in een verweerde ruit gekropen en glinstert daar in eene geelgroene blikkering. De sterren hebben gaatjes in 't azuur geprikt en in hun zoetblij oog bibberen siddertraantjes. Een aâmzacht windeke speelt naar binnen, even verlabberend de sluik hangende gordijnen. De nachtwaker slentert in de straat; hij tikt met zijn stok tegen den slapenden muur, tik, tok, en de klank van zijn slag stuipt óp, hol, scherp, verslinkend in de avondstilte. Ik schrijf aan u, Juffrouw Sarah...

Toen ik de maan zóo zitten zag (ik zat in mijn venster) was het denken zoo kalm, zoo geleidelijk, en mijn gedachten gleden als van zelf naar u. Hebt gij al gezien hoe een zwaan 's avonds pattelt naar zijn nest in 't golvend riet? En zoo een denken is dan rust, als men zich al een drietal uren heeft moegepijnd om eene eenvoudige visie in woorden weer te geven, met heel den indruk die er me van is bijgebleven.

Ge zeidet me, Donderdag: Dat belet niet, dat ge nog bij haar aan huis zult komen.

Ik zou wel willen... Er was iets aan haar huis dat me aantrok... O, ik kende het al eer ik er met haar broer terugkwam.

Meer dan eens heb ik een halven nacht onder 't venster gestaan, met mijn lijf geplakt tegen den muur, en ik kon niet weg, want ik wist, dat zij daar was, of dat ze er niet was, of dat ze er geweest was... ik weet zelf niet...

Haar huis! Ziet U, ik zou dan iederen keer moeten denken, dat ze me met tegenzin ziet komen.

Om bij haar te komen, zou er haast een wonder moeten geschieden. Dat wonder? Wel, ik zou de overtuiging moeten hebben, dat ik geen last voor haar ben... En... dat is een wonder.

Ze begrijpt zich zelve niet. Ze huivert als ze er aan denkt. Is 't waar? Vraag het haar eens.

Dezen nacht heb ik tot drie uur voor de sfinx gezeten. Ik wilde, dat ze sprak voor mij. Ze moest. Ik heb haar de tong uit den mond gesleurd... En dan heeft ze gesproken. Nu weet ik goed, wat ik van Juffrouw Clotilde denken moet; en wat ik denk is niet slecht. Zij is nog te jong om vatbaar te zijn voor duurzame vriendschap en liefde.

Ze is ook bang voor den spot der anderen. Ze vreest, dat men lachen zal om hare hoedanigheden. Dat kan ze niet loochenen. Iedereen, die een ziel heeft is zoo (ik ben ook zoo geweest). Doch bij haar is die vrees sterker dan bij een ander... Ik heb gelijk. Ja, want de sfinx plooide haar mond tot een grijnslach en 't schuim kwam op heur lippen... Wat kan 't me schelen? Eureka!

Met hoogachting,
Raoul Wiemer.

P.S. Behoud de boeken. Zij zullen, als U wilt, dienst doen in uwe Werkliedenboekerij.'

Die brief gaf indruk op ons. We keken elkander vragend aan. Zouden we er mee lachen of niet?

... En... ja... we hebben er vreeselijk mee gelachen!

MYRA VERHUYCK.

Avond in Limburg.

Vóór me een woest moeras: de vlammen-zon aan 't zinken
in dennen purpergroen; een breed-ontgloeide kim,
met ranke berkengroep en genststruik nederblinken
in 't vlak, omwaasd van smoor, blauw-blank in 't goudgeglim!

Een stalen degen-snee, door ongeziene handen
gebogen in half-rond: scherp blinkt de nieuwe maan;
naast haar de avondster hangt diep in 't West te branden
en straalt al sidderend de nacht in 't Oosten aan!

In 't gloeiend tweelicht gaat de vale heide aan 't blaken.
Een schok stoort traag de stilt - van nood een doffe kreet,
Die in het hobblend slag de losse wielen slaken -
Wen, rood, de zeverende os door 't grijze heizand treedt.

EDMOND VERSTRAETEN.

Teeltkeus toegepast op het menschelijk Ras.

Dein Starken gehört die Welt.
WILSER.

Wanneer wij bij een kind de gelaatstrekken van zijne ouders weervinden, wanneer wij van iemand zeggen: ‘Hij heeft een haartje naar zijn vaartje’, of nog ‘De appel valt niet ver van den boom’, dan stellen wij een van de ontelbare toepassingen van de wetten der erfelijkheid vast.

Aan niemand is de overerving van de eigenschappen, gebreken en gelaatstrekken der ouders op hunne kinderen onopgemerkt voorbijgegaan.

Doch voor velen blijft de erfelijkheid eene wispelturige, willekeurige eigenschap, welke zich in sommige gevallen doet voelen en in andere verdoken blijft. De studie der moderne levensleer en der theorieën van *Darwin, Lamarck, Spencer, Galton, Wilser, Vacher de Lapouge* en anderen moet ons anders doen denken.

‘De wetten der erfelijkheid, zegt *Vacher de Lapouge*, zijn even algemeen als welke andere natuurwet, als de wet der zwaartekracht, die wil dat alle lichamen loodrecht op de oppervlakte der aarde vallen. In regel plant elke eigenschap zich door erfelijkheid voort; de niet voortplanting is de uitzondering.’

Welk het grondbeginsel der erfelijkheid is, waarom zich sommige eigenschappen bij zekere individuën niet voortzetten, hoewel ze doorgaans erfelijk zijn, waarom andere eigenschappen zich van grootvader op kleinkind overplanten en eene generatie overslaan, dat zijn zoovele vragen welke tot nog toe onvoldoend beantwoord zijn gebleven.

Doch alhoewel de oplossing dier vraagstukken nog ontbreekt, moet dit ons geenszins beletten de toepassing van de wetten der overerving te bestudeeren. Kennen wij den aard, de grondoorzaak der

electrische stroomingen? Neen, niet waar? Welnu, dit heeft ons niet belet de dynamo's uit te vinden.

De studie dezer twee onmeetbare krachten: de erfelijkheid en de electriciteit, zijn de twee aanzienlijkste vruchten der moderne wetenschap. Van beiden is de erfelijkheid de voornaamste, doch de electriciteit heeft ze in hare toepassingen ver overvleugeld.

En hoe kon dit anders? Het aanwenden van electrisch licht in een werkhuis heeft niemands belangen of gedachten gekrenkt; doch het toepassen van de wetten der erfelijkheid en van de daaruit voortvloeiende teeltkeus stuit tegen zoovele gedachten van bekrompen edelmoedigheid en tegen zoovele godsdienstige en sociale denkwijzen, dat de ontwikkeling dezer wetten, welke in staat zijn het materieel en sociaal leven totaal om te werken, daardoor is verhinderd geworden.

Met juistheid zegt *Wilser* in zijn werk: *Menschwerdung* (blz. 121): 'Terwijl wij bij onze huisgenooten uit het dierenrijk, de gebreken en nadeelige eigenschappen door beredeneerde teeltkeus uit het gebied der overerving trachten te verbannen, passen wij op den mensch de onheilstichtende theorie toe: 'Laat gaan wat gaat.' Voor hem geldt nog steeds de spreuk: 'Help u zelven, zoo helpe u God.'

Nochtans is de mensch, naar lichaam en geest, nog slechts eene schaduw van zijne vroegere grootheid en sterkte. Bij de beschaafde volkeren wordt het getal hospitalen, gestichten voor krankzinnigen en verachterden, dagelijks ontoereikender. Van den anderen kant is de strijd voor het bestaan onverbiddelijker dan ooit, en wordt steeds moeilijker naarmate het menschelijk egoïsme brutaler wordt, en de eischen aangroeien, in eene eeuw waar de zucht naar rijk zijn, en nog meer naar rijk schijnen, eene behoefte wordt, welke van de aristocratie uitgaat en tot het volk doordringt.

Meer dan ooit doet zich de noodzakelijkheid gevoelen om het menschdom in zijne evolutie te helpen, den achteruitgang welke het bedreigt te keer te gaan en den mensch den strijd voor het bestaan te vergemakkelijken.

Vacher de Lapouge(1) wijst er op hoe velen 'gedacht hebben dat de opvoeding den mensch totaal kon omwerken en hem uitrusten voor dien strijd.' Doch op onze dagen, nu de wetten der erfelijkheid

(1) Sélections sociales, blz. 458.

ingang gevonden hebben in de moderne wetenschap, heeft men dezen weg moeten verlaten. Vele wijsgeeren en alle geleerden zijn thans overtuigd dat de opvoeding totaal onbekwaam is, om bij het individu het karakter, de inborst of de geschiktheid diep te wijzigen. Men is misdadiger geboren, zooals men dichter ter wereld komt; geheel het lot van het kind is in den schoot der moeder bevat, en daarna volgt het leven onwederroepelijk zijne baan. Geheel de anthropologie is geboren uit die gedachten, door *Lombroso* uiteengezet.

'Er is geen remedie, zegt *Wilser*, voor de gemeenschappelijke kwaal der ontaarden, zinneloozen, misdadigers, welke als neurasthenie bekend staat. De rassen dalen de ladder des levens en der zedelijkheid af, maar beklimmen ze nooit meer. De ontaarden zijn voor eeuwig voor het menschdom verloren, en indien zij zich voortplanten, is het een ongeluk voor de maatschappij.'

Is het niet mogelijk deze onmeetbare kracht, welke men erfelijkheid heet, zoodanig ten voordeele van het menschdom aan te wenden, dat zij haar eigen verwoestingswerk te keer gaat? Kan men deze kracht, welke, aan hare eigen werking overgeleverd, zoo schadelijke, betreurenswaardige gevolgen na zich sleept, niet door eene beredeneerde teeltkeus of selectie als verheffingsvermogen voor het menschdom laten optreden?

Dit is zeker niet te veel eischen van dit machtige herscheppingsvermogen, dat, zooals *Darwin* leert, de volmaaktste diersoorten uit de nietigste organismen deed ontstaan.

Die gedachten van teeltkeus of selectie zijn in het geheel niet nieuw. Wij ontmoeten ze reeds bij verscheidene volken der Oudheid. Zoo bestond er feitelijk eene teeltkeus bij alle volkeren waar de inrichting in kasten in voege was.

De Spartanen waren dubbel selectionisten; eerstens omdat bij hen ook het kastenstelsel bestond; dan, wijl zij alle zwakke of misvormde kinderen bij hunne geboorte doodden, en zoo enkel sterkgeborene individuën tot de voortplanting toelieten.

Als wetenschappelijke specialiteit is de toepassing der teeltkeus op het menschelijk ras, of het selectionisme, zooals het door zijne eerste voorstanders genoemd werd, een der voornaamste vruchten der theorieën van *Darwin*.

Ook is het in dezes onmiddellijke omgeving en wel door zijn neef *Galton*, dat voor een vijftigtal jaren het eerst dit vraagstuk wetenschappelijk behandeld werd.

In zijn prachtig werk *Heriditary Genius* stelt *Galton* de vraag: In hoever is de erfelijkheid toepasselijk op het menschelijk ras? Is het onze plicht niet voor het welzijn van het nageslacht, door teeltkeus, de heilzame werking der erfelijkheid te vergemakkelijken?

Sinds dien, dus sedert een vijftigtal jaren, zijn die gedachten in Engeland en in Amerika met reuzenschreden vooruitgegaan.

Reeds zijn in Amerika maatschappijen ter bevordering van huwelijken tusschen sterkgeborenen tot stand gekomen. In Engeland zullen de selectionisten weldra eene secte vormen. Ook alle communistische maatschappijen verdedigen die gedachten.

Indien we de praktische uitslagen nog niet genoeg inzien, dan is het omdat ternauwernood *ééne* nieuwe generatie opgegroeid is, sedert het selectionisme in het gebied der praktijk trad. - 'Doch, beweert Prof. *Haycraft*[1], indien wij de theorie, die slechts aan sterkgebouwden toelaat zich voort te planten, in toepassing brengen, en aannemen dat gemiddeld drie generaties per eeuw ter wereld komen, dan mogen wij bevestigen dat het peil der lichaams- en geesteskracht van onze nazaten na een paar eeuwen ver boven het huidige zal staan. De uitslag is even zeker als die welken de hovenier bekomt, die het onkruid op zijn akker uitrukt om de goede planten in hunne ontwikkeling te helpen, of kleine druifjes uit de trossen nijpt om de andere in hunnen diktegroei te bevoordeeligen.

Indien wij nagaan dat alle hondenrassen uit eene oorspronkelijke soort voortkomen, dan moeten wij niet twijfelen dat het mogelijk is, een menschdom te scheppen dat even verschillend is van hetgene waartoe wij behooren, als de doghond van den hazewind.'

Eene bekrompene edelmoedigheid en ook zekere godsdienstige vooroordeelen, welke eene lange beschaving en verregaande erfelijkheid ons diep in het hart gedrukt hebben, zijn, volgens *Vacher de Lapouge*, de voornaamste oorzaken die zich verzetten tegen de gedachte: zekere individuën tot de voortplanting toe te laten en andere uit te sluiten; zij werken het loffelijk streven der selectionisten tegen.

(1) Darwinism and Race Progress, blz. 155.

Nochtans weten wij dat al deze verzwakte individuën, welke door het selectionisme buiten de voortplanting gesloten worden, slechts het leven kunnen schenken aan ziekelijke, ontaarde kinderen[1]. Daarom bestaat er eene grootschere edelmoedigheid, voor het welzijn van het menschdom, de driften van afzonderlijke individuën op te offeren, en dringt zich het selectionisme als eene noodzakelijkheid op.

Deze selectie kan langs twee wegen haar doel bereiken: 1° door de zwakken, de ontaarden, de erfzieken van de voortplanting te weerhouden; 2° door de sterkgeborenen te verbeteren en hunne vermenigvuldiging te vergemakkelijken.

Om al de zwakken, de gebrekkigen de voortplanting te beletten, dient er eene drukking te worden uitgeoefend op de openbare meening. Men moet, bij het volk, deze gedachte doen indringen dat de teringlijders, (de syphilislijders eene misdaad bedrijven, door zich voort te planten. Het is betreurenswaard vast te stellen, dat iemand door de openbare meening en door de wet geschandvlekt wordt, omdat hij zijnen vijand een scheldwoord toestuurt, terwijl degene die wetens en willens, het leven geeft aan een kind, dat zijn bestaan lang tot tering, blindheid, enz. veroordeeld is, door de wet en openbare meening als een volstrekt eerlijk man beschouwd wordt.

Nochtans zijn er duizenden individuën welke zich aan gemelde euveldaden schuldig maken. Velen zijn, wel is waar, het kwaad dat ze stichten onbewust, doch voor hen, meer nog dan voor de anderen, is het noodzakelijk dat er maatregelen genomen worden.

De verhelping van het kwaad ligt in eene wet, welke het medisch onderzoek vóór het huwelijk verplichtend maakt. Als onmiddellijk gevolg dier wet, dringt zich de verspreiding der gedachten van Neo-Malthusianismus of onbevruchtend geslachtsleven als eene noodzakelijkheid op.

Het tweede middel wordt door *Vacher de Lapouge* aangeduid om de vermenigvuldiging der zwakken te keer te gaan: het is het bestrijden van eene misplaatste liefdadigheid welke het materieele leven en daardoor de voortplanting aan duizenden ontaarden vergemak-

(1) De familie Yokes, zegt Guyau in zijn boek: ‘Education et Hérédité’, welke als voorouder een dronkaard had, gaf, in een tijdverloop van 75 jaren, het leven aan 200 dieven en moordenaars, 288 gebrekkigen en 75 publieke vrouwen.

kelijkt. Maar al te dikwijls weigeren zwakken, armen en gebrekkigen in openbare gestichten opgenomen te worden, en verkiezen van bedelarij te leven. Op die manier is het hun mogelijk het leven te schenken aan een talrijk kroost, waarvan het ziekelijk, verstompt aanzien het medelijden der voorbijgangers opwekt en de ouders het stoffelijk middel bezorgt, om hun gezin te onderhouden en te vergrooten.

Professor *Haycraft* doet den nadeeligen invloed uitschijnen der moderne geneeskunde op de voortplanting der zwakken. Door den vooruitgang der microbenleer worden tal van individuën, welke tot een vroegtijdige dood veroordeeld waren, tot de voortplanting toegelaten. Hieruit is nochtans niet af te leiden dat het betreurenswaard is, dat de geneeskunde vorderingen gemaakt heeft; doch indien de selectiemicrobe verdwijnt, moet deze door een ander selectiemiddel vervangen worden.

Evenals voor de uitroeiing der zwakken, moet voor de verheffing der sterkgeborenen op de openbare meening gewerkt worden. Men moet de massa tot deze gedachte overtuigen: dat men bij het huwelijk in den echtgenoot of in de echtgenoote den vader of de moeder der kinderen kiest, dat men ten opzichte dezer laatsten eene verantwoordelijkeid heeft en dat hunne gezondheid en geesteshoedanigheden in rechtstreeksche verhouding staan met die der ouders. Alle andere beschouwingen zijn diep onzedelijk. Het leven is lichaam en geest; rijkdom en betrekking staan daarbuiten en zijn van ondergeschikten aard. In het huwelijk moeten de ouders de plichten jegens de volgende generatie voor oogen houden. ‘Elk individu leeft slechts, zegt *Haycraft*, om zich voort te planten en elke generatie om de volgende te scheppen.’ Door eene strenge teeltkeus der individuën welke tot de voortplanting toegelaten worden, is er niets te vreezen voor den invloed der beschaving of der moderne geneeskunde.

Indien het menschdom zijne eigene selectie deed, ware de tusschenkomst der micro-organismen overbodig. Een krachtig selectiemiddel wordt aangehaald door *Stanley*, namelijk de genootschappen ter bevordering der huwelijken tusschen sterkgeborenen, zooals die in Engeland en vooral in Amerika bestaan. Deze vereenigingen stellen sterkgeboren individuën in betrekking met elkander, vergemakkelijken de huwelijken tusschen hunne leden en helpen deze in de opvoeding hunner kinderen.

Doch veel doeltreffender maatregelen dringen zich op, indien men de voordeelige erfelijkheid wil mogelijk maken. Het is noodzakelijk de groote faktoren, welke de uitroeiing der sterkgeboren individuën teweegbrengen, met geestdrift te bekampen. *Vacher de Lapouge* besteedt een prachtig hoofdstuk van zijn werk *Sélections sociales* om den invloed van: 'Capitalismus, militarismus' te doen uitschijnen.

'Geld is alles en kan-alles, is de formule der hedendaagsche maatschappij,' zegt *Vacher de Lapouge*. Goud is de drijfveer van het menschdom. De noodzakelijkheid, eerst en vooral, met het geld rekenschap te houden, maakt de huwelijken tusschen sterkgeborenen zeer moeilijk. Zij is de voornaamste hinderpaal, welke het selectionisme bij de beschaafde volkeren bestrijdt. Voor hetgeen eene vrouw en haar kroost aan onderhoud kost, moet zij in het huisgezin een kapitaal medebrengen, dat het inkomen van den huisvader vermeerdert. Indien deze laatste niet rijk is, zal zijne jaarwedde des te ontoereikender zijn, naarmate hij een hoogeren rang bekleedt. Veel zwaarder valt het hem eene talrijke familie te stichten, en daarom vermijdt hij de oplossing van dit vraagstuk.

De onberedeneerde uitgaven der aristocraten, die van hunne zonen en hunne vrouwen, zijn als eene besmettelijke ziekte welke zich van individu tot individu voortzet. Ieder vergelijkt zich bij dengene, welke op de ladder van het vermogen de sport bekleedt, die onmiddellijk boven de zijne is. Hij gelooft zich rijker dan hij is, en voelt zich gedwongen zich als dusdanig te gedragen. Naarmate weelde en overmoed van de aristocraten uitgaan, ontwikkelen zich valsche weelde en verkwisting bij de burgerklasse, en de zucht naar rijk zijn, die nog intenser van rijk schijnen, hebben het celibaat, het geldhuwelijk of de beperking van het nakomelingschap voor onmiddellijk gevolg.

Aldus bewerkt de onbeperkte weelde der aristocraten, door terugdrijving, den ondergang der nuttige klassen en vooral der intellectueelen.

Veel minder in de werkersklasse dringt die zucht naar welstand door. Bij gelijke inkomsten kan eene familie van intellectueelen aan drie kinderen opvoeding schenken, waar eene werkersfamilie er vier groot brengt.

Indien wij nagaan dat na ééne generatie, de verhouding zal

zijn 57% kinderen voor de werkersklasse tegen 43% voor de intellectueelen, na 2 generaties 64% tegen 36%, na 3, 70% tegen 30% dan zal, na 300 jaar, de nuttige klasse bestaan uit 93% werklieden tegen 7% intellectueelen.

Het valt niet moeilijk hieruit op te maken, welk groot gevaar de intellectueele toekomst van een land bedreigt, waar het geestesvermogen door het kapitaal verpletterd wordt.

Men mag vrijuit zeggen dat de intellectueele klasse jaarlijks schaarscher wordt. Het getal families welke het leven schenken aan een talrijk intellectueel nakomelingschap wordt steeds geringer, en reeds daagt de afschrikkende vraag op: Hoe lang zullen de intellectueele reserven nog volstaan? Want het is het toeval niet welke mannen van waarde schept, maar wel het samenloopen van gelukkige erfelijke hoedanigheden.

Niet alleen doet de geldaristocratie haar verzengenden invloed gevoelen op de hoogere intellectueelen, maar ook op al degenen welke niet tot de klasse der geestesarmen behooren.

De oorzaak heeft dezelfde gevolgen voor den schoolmeester als voor den geleerde, voor den kleinen beambte als voor den bureeloverste. Het geldgebrek is hetzelfde voor hem die over eene hoogere jaarwedde beschikt, als voor dengene die slechts een mager dagloon verdient. Men moet tot de onbeschaafde, verstompte massa nederdalen om de kwaal in intensiteit te zien afnemen, en daarom is het gevaar dat onze hedendaagsche beschaving bedreigt, zoo groot.

‘Bij de moderne volken, volgens *Vacher de Lapouge*, is het militarsme eene echte plaag, welke de waarde van een volk doet dalen.

De sociale gevolgen van de teeltkeus, die door het militarisme uitgeoefend wordt, zijn des te erger, wijl deze selectie niet evenredig op alle klassen slaat. Zij kiest hare slachtoffers tusschen de sterkste individuën; het gemiddeld peil der lichaamsterkte der soldaten blijft boven de gemiddelde waarde. De dwergen, de gebrekkigen, zij, die slecht zien of hooren, de krankzinnigen, de zwakken blijven van de inlijving bevrijd. Al de anderen, de sterkgeborenen, worden aan het kazerneleven blootgesteld, en aan het huwelijk onttrokken op een leeftijd, waarop de voortplanting de beste vruchten zou afwerpen.’

Het leven in de kazerne beschadigt de meeste individuën. Voor

de weinigen aan wie het verblijf in het garnizoen meer gezondheid bijzet, zijn er duizenden die daar door typhuskoorts of venusziekten aangetast worden. En deze kwalen zijn een steeds dreigend gevaar voor hei huwelijk en de voortplanting. Ten andere gewent het soldatenleven den jongen landbouwer en den jongen werkman aan ledigheid en gemakkelijke vermaken. Na zijn diensttijd heeft hij wellicht den lust naar arbeiden verloren, verlaat zijn dorp, onttrekt zich meestal aan het huwelijk, omdat het arbeiden en het stichten eener familie hem afschrikt.

Evenals het militarisme in de werkersklasse zijne schadelijke selectie uitoefent en de beste elementen aan de voortplanting onttrekt, of voor eene heilzame erfelijkheid onbekwaam maakt, zoo oefent het leger een even betreurenswaardigen invloed uit onder den burgerstand.

Het weelderig leven dat aan de jonge officieren opgelegd wordt - en dat nog ongetwijfeld een overblijfsel is van het oud ploetocratisch regiem - en de bruidschat welke van hunne echtgenoote vereischt wordt, zijn de reden waarom zoovelen ongehuwd blijven. Anderen zoeken, door hun huwelijk, het vermogen te verkrijgen dat hun leven vereischt, en voor hen is het lichaam, de geest of de gezondheid van de vrouw van weinig belang. Anderen nog, en deze zijn gewis de verstandigste, treden slechts laat in het huwelijk, wijl hunne jaarwedde hun geen vroegtijdig huwelijk toelaat, doch zoo hebben zij het voordeeligste tijdperk voor den echt overtreden, en zijn ook zeer dikwijls door venusziekten aangetast.

De groote meerderheid der officieren die, wat lichaamsbouw aangaat, tot de keur der bevolking behooren en als intellectueelen boven het gemiddeld peil staan, worden aldus aan eene voordeelige voortplanting onttrokken. Aan deze vertegenwoordigers der vaderlandsliefde wordt de heiligste plicht jegens het ras ontzegd!

In elke klasse der maatschappij oefent het militarisme een verderfelijken invloed uit. De volkeren, bij wie de gewapende vrede jaarlijks hare duizenden slachtoffers maakt, zullen wellicht bezwijken onder de macht hunner wapens, op het oogenblik waarop de strijd der beschaving zal aanvangen; want het weerstandsvermogen van een volk wordt niet gemeten bij zijne legermacht, maar wel bij de erfelijke waarde zijner individuën.

Vacher de Lapouge[1] wijst er ook op hoe de godsdienst min of meer kwaad kan stichten, doch steeds schuldig is jegens het nageslacht. ‘Hij is het eenige selectiemiddel dat immer kwaad sticht, en zijne schuld jegens het nakomelingschap op geene enkele wijze vergeldt.’

De godsdienst, en vooral de Roomsch-katholieke godsdienst, - want hij vertegenwoordigt de voornaamste geloofsbelijdenis, welke het celibaat aan zijne geestelijken oplegt - veroorzaakt eene dubbele nadeelige selectie: ten eerste, door een aanzienlijk getal zijner vertegenwoordigers tot eeuwigdurende zuiverheid te veroordeelen; en ten tweede, door aan zijne beleiders antipathie in te boezemen jegens anderdenkenden, en hun het huwelijk met dezen te ontzeggen of ten minste merkelijk te vermoeielijken.

Indien wij het getal priesters, monniken en nonnen berekenen, welke aan de voortplanting onttrokken worden, dan komen we tot een verbazend totaal. Bijna 1 op 150 inwoners der landen waar het kristendom aldus verspreid is, worden slachtoffers der onvruchtbaarheid. In welken zin uit zich deze? Is hetgeen zij aan de maatschappij onttrekt, boven of onder het middenpeil? Hier dient een onderscheid gemaakt te worden, naarmate men de hoedanigheid van den geest of van 't lichaam onderzoekt. Wel is waar, zijn de kloosters, wat lichaamsontwikkeling betreft, eene schuilplaats - vooral voor het vrouwelijk geslacht - voor tal van individuën, welke door lichamelijke gebreken als ongeschikt voor de voortplanting zijn. Men mag nochtans niet beweren dat alle kloosterlingen gebrekkig zijn, geheel de geestelijkheid door erfziekten aangetast is of onbekwaam aan gezonde nakomelingen het leven te schenken.

Aan het leven dat aan de meeste kloosterlingen opgelegd wordt, kunnen enkel sterkgeborenen weerstaan. Niets is meer geschikt zenuwziekten na zich te sleepen dan vasten, slapeloosheid of de hypnose der godsdienstige eerediensten; doch de zenuwzieke extase moet bereikt worden, zonder dat het suject onderweg bezwijke.

Het is in een meestal gezond en sterkgebouwd midden dat de godsdienstige selectie haar vernielingswerk uitricht.

(1) Sélections sociales, blz. 268.

Wat geestesvermogen betreft, mag men aannemen dat hier ook de algemeene hoogte ver overschreden wordt. Wel is, in de mindere rangen van de kloosterorden, de geest niet steeds zeer ontwikkeld; maar als men bedenkt hoe laag het middenpeil nog steeds staat, hoe gering het getal der waarlijk verstandige lieden nog is en hoe wij door onze ontwikkelde omgeving in die schatting bedrogen worden, dan moeten wij besluiten dat de ontwikkeling der kloosterlingen nog ver boven die van de dorpelingen, te midden derwelke zij wonen, verheven is. De godsdienstige teeltkeus maakt aldus onder den vorm van geestelijk celibaat meer slachtoffers dan die welke het leger uitoefent.

Doch het gevaar dat daardoor de maatschappij bedreigt, slaat ook onmiddellijk op den godsdienst zelf terug.

Het is een postulaat dat gemakkelijk aanneembaar is, dat de godvruchtigheid van degenen, welke zich in het leger der geestelijken inlijven, meer ontwikkeld is dan bij de overige beoefenaars der leer. Om de misdaad te doen verdwijnen is het voldoende de voortplanting der misdadigers te beletten, zeggen de rechtsgeleerden. De godsdienst bewerkt door gelijksoortige handelwijze zijnen eigen ondergang. De godvruchtigheid is veroordeeld, omdat zij door den godsdienst zelf, bij degenen die ze in de hoogste mate bezitten, uit het domein der erfelijkheid verbannen wordt.

Reeds doen zich de gevolgen van het celibaat der priesters in de katholieke landen gevoelen. Het is voldoende, om zich hiervan te overtuigen, eene vergelijking te maken tusschen de landen waar de Roomsch-katholieke godsdienst en die waar het protestantisme verspreid is. In de eerste heeft de twijfel al dieper en dieper wortels geschoten, waar bij de tweede het geloof nog palvast staat. Frankrijk, het voorheen zoo katholiek land, is voor den godsdienst verloren; Engeland, sedert drie eeuwen protestant, is fanatieker dan ooit.

Doch niet alleen heeft de godsdienst er schuld aan, dat hij duizenden verstandige lieden in de onmogelijkheid stelt hunne heilzame eigenschappen door erfelijkheid over te planten en zoo tot de verheffing van het volk mee te werken; ook op onrechtstreeksche wijze bestrijdt hij de ontwikkeling van een volk, door de antipathie welke hij jegens andersdenkenden aan zijne belijders inboezemt.

Te midden eener bevolking die aan eene intense godsdienstig-

heid verslaafd is, wordt de afwijkeling der algemeene godsvruchtige gedachten in onvoordeelige omstandigheden voor den socialen strijd gesteld.

Beter dan welk volk ook, weten wij hoe de ongeloovigen in een godsdienstig midden vervolgd en bestreden worden en hoe moeielijk het hun valt in den strijd om het bestaan, versterkt door den strijd om de gedachte, te lukken.

Hoevele groote steden zijn er zelfs niet, waar bijna de onverschilligheid heerscht, en waar het nochtans voor honderden inwoners eene noodzakelijkheid is, openlijk het geloof te belijden om slechts voor het bestaan in het strijdperk te kunnen treden?

Erger nog doet zich het godsdienstig fanatisme gevoelen, waar het een huwelijk met een andersdenkende geldt. Een weldenkende geloovige zal wel het huwelijk zijner dochter met een teringlijder dulden, maar zelden zal hij een vrijdenker als schoonzoon aanvaarden. Dit fanatisme heeft eene langdurige erfelijkheid diep in den geest der massa geprent, en verheft zich thans als een hooge muur, welke de verbroedering der sterkgeborenen onmogelijk maakt, en menige verstandige en sterke burger van eene hem passende echtgenoote scheidt.

Er blijft ons nog uit te weiden over de groote slachtingen, waartoe de godsdienst aanleiding gaf, en welke duizenden slachtoffers maakten, vooral onder de verstandigste familiën; doch het wreedaardig vernielingswerk der Inquisitie staat nog te versch in het geheugen van eenieder opdat het noodig zij, verder te wijzen op de waarde der massa, meestal verstandige lieden, welke door de gosdienstige oorlogen of slachtingen aan de voortplanting onttrokken werden.

Ziedaar hoe *Vacher de Lapouge* den invloed der machtigste factoren veroordeelt, die de heilzame evolutie van het menschdom bestrijden of deze evolutie een weg aanduiden, welke den mensch onvermijdelijk naar den ondergang leiden zal.

In onze dagen van algemeen verval dienen de middelen beraamd te worden, om deze hinderpalen der systematische, beredeneerde selectie uit den weg te ruimen, want, indien de selectie zelve niet ten onder gaat, kan van haar alleen de redding komen.

Gansch de sociale evolutie van het menschdom worde beheerscht door het selectionisme; dit schijnt het eenig middel om het

eindverval te vermijden. Veel moeilijkheden zal het in het domein der praktijk ontmoeten, doch moeilijkheid beteekent niet onmogelijkheid.

De mogelijkheid schijnt ons al te dikwijls eene hersenschim, omdat wij de toekomst met de oogen van onzen tijd inzien; doch het is voldoende een blik in het verleden te slaan, om te begrijpen, hoe, op weinige jaren, het menschdom kan veranderen.

Wij staan aan een ommekeer der sociale geschiedenis van het menschdom. Wat behoudt ons de toekomst voor? Welke richting zal de mensch nemen? Iets is zeker: dat morgen totaal van heden verschillen zal.

Oogst-8-09.

A. MARTENS,
Med. Cand.

Grazia Deledda, Italiaansche Romanschrijfster.

In den huidigen bloei van den Italiaanschen roman hebben de vrouwen een ruim aandeel. Twee vooral hebben zich, door de oorspronkelijkheid van hun talent, aan de aandacht opgedrongen: Matilda Serao, de groote Napolitaansche, de wijze en subtiele ontleedster van de verwoestingen die de drift aanricht, in wie Griekenland en Italië de warmte van hun bloed en de plasticiteit van hunne instincten vereenigd hebben; en Grazia Deledda, die op dichterlijk realistische wijze de aloude zeden en de grootsche landschappen van Sardinië voor het oog toovert.

I

Grazia Deledda werd in 1872 geboren te Nuoro, een groot dorp van landbouwers en herders, gelegen in eene schilderachtige streek van de provincie Sassari, in Zuid-Sardinië. Daar heeft zij hare kinderjaren doorgebracht en een deel van hare jeugd, tot aan haar huwelijk, in 1900. Daar ook laat zij de meeste van hare vertellingen en romans spelen.

Dat zij zeer hooge studiën gedaan of veel boeken verslonden heeft, is weinig waarschijnlijk; dat blijkt ten minste niet uit hare eerste werken. Misschien is dit des te beter; want zoo eene groote boekencultuur de gedachten verruimt en den smaak verfijnt, toch is zij minder voordeelig voor de oorspronkelijkheid, tenzij bij naturen die sterk genoeg zijn om al het opgenomen vreemde tot het hunne om te werken. Nu maakt juist de oorspronkelijkheid de hoofdverdienste uit van Grazia Deledda: eene gansche instinctieve, zich zelve onbewuste oorspronkelijkheid, niet slecht gelijkend aan eene wilde bloem met alles door-

dringenden geur. Eerst in hare laatste uitgaven merkt men, onbepaald, den invloed van vreemde lectuur, vooral dien van Russische romans, invloed die zich verraadt door iets als humanitaire gevoelens naar Slavische mode, stellig oprecht, maar minder gezond, minder spontaan dan de ingeboren warmte van haar Sardisch hart.

Grazia begon op negentienjarigen ouderdom te schrijven. Eerst gaf zij eene reeks geschiedenissen van liefde en struikrooverij, naïeve bijgeloovigheid en landelijke zeden, die zij in 1892 in eenen bundel vereenigde onder den titel: *Sardische Verhalen*. Daarna verschenen *De Weg van het Kwade, De Schat, Bekoring* en *Elia Portolu*.

In 1900 was de romanschrijfster bijna beroemd, niet alleen in Sardinië, maar ook in Italië, waar de invloedrijkste critici over haar spraken met de blijde verrassing van prospectors, die eene buitengewoon rijke goudmijn ontdekt hebben.

In ditzelfde jaar huwde zij eenen ambtenaar, die haar naar Rome medeleidde. De groote stad met haar intellectueel, haar politiek, haar mondain leven oefende op haar een zekeren invloed uit, ja, kon haar eenigen tijd bekoren. Zij lei zekere vooroordeelen af; haar horizont werd ruimer, haar smaak fijner; maar in den grond voelde zij zich, vooral zedelijk, nooit goed thuis in dit nieuwe midden. De zeven heuvelen met hunne wriemelende menigte van bedrijvigen of ledigloopenden en hunne zwijgende menigte van beroemde, door de herinnering wakker geroepen dooden, deden haar de wilde grootheid niet vergeten van het eiland waar zij geboren werd. Hare melancholie, haar walg vindt men op vele bladzijden van de romans, die de Romeinsche zeden haar ingaven: *Heimwee* b.v. en vooral *De Spelen van 't Leven*, eene novelle treurig als de dood, waarin zij eene talentvolle, maar arme en miskende romanschrijfster ten tooneele brengt, gehuwd met een kleinen Staatsambtenaar.

Sedert haar huwelijk gaf mevrouw Deledda nog *Gerechtigheid* uit, *Na de Echtscheiding, Asch, De Spelen van 't Leven, Heimwee* en *Het Spook van 't Verleden*.

Hare faam werd met den dag grooter.

In 1903 gaf de *Revue des deux Mondes* eene vertaling van *Elia Portolu*, die zeer de aandacht vestigde van het Fransch publiek, verrukt door de nieuwheid en den wilden smaak van die uitheemsche

spijs. De *Revue de Paris*, de *Revue bleue*, de *Mercure de France* kondigden achtereenvolgens vertalingen af van romans, vertellingen en novellen van de romanschrijfster van Nuoro. Mevrouw Deledda vond in de heeren G. Hérelle, E. Albertini en Ed. Maynial behendige en nauwgezette vertalers, die aan hare verhalen gansch hun karakter en hunne eigenaardige bedwelming wisten te behouden. Snel begon zij beroemd te worden, Europa door.

Het toeval deed Grazia Deledda geboren worden in een land waar de lokale kleur bewaard bleef, terwijl die overal elders verdwijnt, - eenige verloren hoekjes van Spanje en sommige gedeelten van Oostenrijk en van 't Balkansch schiereiland niet te na gesproken. Het utilarisme, het industrialisme en het americanisme, waarbij dan nog de zucht tot nabootsing kan gevoegd worden, geven aan de dingen en de menschen een gelijkvormigen stempel. Wanneer de volmaking der gemeenschapsmiddelen haar laatste woord zal gesproken hebben; wanneer wij de automobiel aan een' spotprijs en het zweeftoestel in 't bereik van alle beurzen zullen hebben; wanneer men in een oogwenk van 't een uiteinde der wereld naar 't ander zal kunnen gaan, zal niemand nog eenige reden hebben om zich te verplaatsen ten einde iets nieuws te zien. Het zullen overal dezelfde boeren zijn, die op dezelfde wijze hun land, hetzelfde als overal elders, bewerken; dezelfde werklieden, die in dezelfde werkplaatsen dezelfde producten vervaardigen; dezelfde steden, waar dezelfde bewoners dezelfde werkzaamheid aan den dag leggen om dezelfde behoeften en dezelfde ondeugden te voldoen. Die beschaafde en confortabele wereld zal een gemakkelijk en zelfs genoeglijk verblijf zijn voor de zeer talrijke lui die geen behoefte hebben aan schilderachtigheid en poëzie. Men zal zelfs nog romans en tooneelstukken schrijven, waarvan het voornaamste belang zal bestaan in eene altijd subtielere ziekundige ontleding en vooral in de studie der ziekten van den wil, het verstand en het gevoel; want het millenium der moderne beschaving schijnt ook de eeuw te zullen zijn der dwazen en halve gekken.

Intusschen heeft Grazia Deledda ons een reeds aanzienlijk getal werken kunnen schenken, die om ons te boeien en te bekoren alleen de trouwe spiegel moesten zijn van een eigenaardig, primitief wereldje. Zij heeft aldus zich zelve en ons de verfijningen kunnen

sparen van die te geleerde en te ver gedreven psychologie, die in den huidigen Franschen roman zooveel plaats inneemt en die ons vaak gewaagd en hypothetisch voorkomt. Bij 't lezen van zekere ontledingen van zieletoestanden moet men bekennen dat hart en hersenen van den modernen cosmopolitischen en hyperbeschaafden mensch een verwarden doolhof uitmaken, waarin de eigenaar zelf moeielijk zijnen weg vindt en waar elk andere onvermijdelijk het spoor moet bijster worden.

De Sardische ziel is integendeel betrekkelijk eenvoudig. Zij heeft weinig talrijke, maar sterke veeren, levendige en vlugge impulsiën, heftige driften die zich in dramatische daden omzetten; zij is bitter en zoet gelijk de honig van de eglantier. Deze geïtalianiseerde Iberen, geweldig in alles, in de liefde, in den haat, in het bijgeloof, in de edelmoedigheid, in de opoffering, hebben tot op onze dagen de denkbeelden en vormen van hun aartsvaderlijk leven van herders, landbouwers en bandieten, hunne overleveringen, hunne feesten, hunne zangen, hunne dansen, hunne nationale kleederdracht bijna ongeschonden bewaard. In het grauwe Europa vormen zij eene kleine vlek van eene warme, levendige kleur. Mérimée, die hunne buren, de Corsicanen, zoo goed begrepen en zoo flink ten tooneele gebracht heeft, hadde ons van hen een sober en treffend portret kunnen geven. Maar hoe groot ook onze bewondering zij voor het fijn, geestig en objectief talent van den schrijver van *Colomba*, gelooven wij niet dat er de Sardiniërs iets bij verloren hebben met geschilderd te worden door eene van hunne landgenooten, vol roerende oprechtheid en warme sympathie.

II

Aan *Elia Portolu*, door den heer G. Hérelle meesterlijk in 't Fransch vertaald, heeft mevrouw Deledda het te danken dat zij over de Alpen bekend raakte.

Elia is een jonge Sardische boer, die door den krijgsdienst gedurende eenigen tijd aan den invloed van den geboortegrond werd onttrokken en in de verfijnde, maar bedorven atmosfeer der steden in aanraking kwam met de moderne beschaving. Hij is eenigszins

ontbolsterd, heeft eene lichte tint van de overheerschende denkbeelden aangenomen, is knapper geworden in 't behagen en 't verleiden, zonder zijne oorspronkelijke instincten en driften geheel op te geven. Kortom, het is een barbaar die begonnen is met zich te beschaven, 't is te zeggen een even verontrustend wezen als de beschaafde die door overvloed van cultuur en verfijning tot barbaarschheid begint te hervallen.

In zijne streek teruggekeerd, vindt hij zijnen broeder verloofd met de schoone Maria Maddalena, op wie hij dadelijk verliefd wordt en die hij na het huwelijk verleidt. Door wroeging gedreven, wil hij priester worden. De broeder sterft vooraleer Elia de hoogere orders heeft ontvangen. Maar het geweten is sterker dan de drift. Terug Sardiër geworden, wil hij eene onoverkomelijke hinderpaal plaatsen tusschen zijne schoonzuster en hem: hij laat zich priester wijden.

De zieletoestand van Elia Portolu herinnert aan dien van prinses van Cleef in den roman van mevrouw de la Fayette. Maar in den laatstgenoemde is het de weduwe die gewetensbezwaren heeft, - veel edeler en teerder, daar zij zich geen stoffelijke fout te verwijten heeft en maar het geluk verzaakt omdat haar in de ziel een gevoel was gedrongen, dat zij schuldig acht.

Priester geworden, blijft Elia jaloersch, en - dit is minder begrijpelijk omdat het minder menschelijk is - gevoelt hij eene wreede vreugde wanneer het kind van Maria Maddalena, dat ook het zijne is, op zijne beurt sterft. Misschien verbeeldt hij zich dat de bloedschande en de echtbreuk geboet en uitgewischt zijn door den dood van dit onschuldig slachtoffer.

Asch is een rijper, meer afgewerkt boek, van hooger vlucht.

Anania Atonsu is het kind van een arm meisje, Oli Derios, verleid door eenen pachter uit de omstreken van Nuoro, een getrouwd man. Anania wordt, nog zeer jong, door zijne moeder verlaten, die de wijde wereld ingaat en een ongeregeld leven leidt; en hij wordt opgenomen door de vrouw van zijnen vader, die zich aan hem hecht en hem opvoedt als ware hij haar eigen kind. Anania is begaafd met een helder verstand, eene bijna ziekelijke gevoeligheid en eene groote dosis hoogmoed. Op school maakt hij rassche vorderingen. De syndicus

van Nuoro, een rijk eigenaar, stelt belang in hem en verstrekt hem de middelen om zijne studiën voort te zetten, eerst in 't college van Cagliari, later aan de Hoogeschool van Rome.

De jongeling raakt verliefd op Margherita, de dochter van den syndicus. Zij beantwoordt zijne liefde en beiden wisselen drukke brieven, terwijl de studie Anania van Nuoro verwijderd houdt. Maar al de vreugde, al de hoop van den jongeling wordt vergald door eene idee fixe die hem vreeselijk kwelt en eene tyrannische obsessie wordt. Hij zou de ontaarde moeder willen terugvinden die hem laf verliet, haar aan de schande en de ellende willen onttrekken, voor haar werken, zich opofferen, lijden. Hij zoekt haar op te Rome, waar een inwoner van Nuoro beweert ze vroeger ontmoet te hebben. Op eene onnauwkeurige inlichting van de politie meent hij ze te herkennen in eene vrouw van Sardische afkomst, die, na een tamelijk los leven geleid te hebben, van gedrag veranderd is en op eerlijke wijze haar brood wint door een kosthuis te houden. Hij gaat bij haar inwonen, ondervraagt haar, maar blijft in twijfel verkeeren.

Te Nuoro teruggekeerd om er de vacantiën door te brengen, ziet Anania Margherita weder, laat door zijne aangenomen moeder hare hand vragen en krijgt de toestemming van den syndicus, met de eenige voorwaarde dat hij zijn diploma en eene positie moet verwerven. Anania is ten toppunt der vreugde. Voor eenige dagen houdt hij op zich te kwellen en lacht de glanzende toekomst tegen, die hem te wachten staat. Maar tijdens een uitstapje in de bergen en naar het dorpje Fonni, waar hij, bij eene arme, oude bloedverwante, zijne eerste jaren sleet, vindt hij eindelijk Oli terug, verlaten door haar laatsten minnaar, een blinden zanger. Een vreeselijk tooneel breekt los tusschen de ellendige, door de koorts ondermijnde moeder en den wanhopigen, woedenden zoon, zonder teederheid noch eerbied, maar toch besloten te doen wat hij als zijnen plicht beschouwt. Niettegenstaande haar ongelijk en haar schandig gedrag, komt Oli ons hier edelmoediger, menschelijker, natuurlijker voor dan haar zoon, de intellectueel vol boekenwijsheid en hoogmoed. Zich eindelijk als moeder aanstellend, weigert zij de hulp en den betrekkelijken welstand dien hij haar aanbiedt. Zij wil hem niet tot last zijn, noch een hinderpaal in zijne loopbaan; zij wil vooral niet dat zijn huwelijk zou verbroken worden.

Hoe ziek en afgemat ook, zal zij zich verder sleepen, elders leven van ruwen arbeid en bedelarij, en zich nooit meer op zijnen weg vertoonen. Hij dringt aan, windt zich op, dreigt, is op het punt haar te slaan, verbiedt haar op doodstraf zich van Fonni te verwijderen, en keert naar Nuoro terug, waar hij, in een wanhopigen brief, aan Margherita laat weten dat hij Oli heeft teruggevonden en haar vraagt of zij haar voor schoonmoeder zal willen aanvaarden en met haar leven. Het antwoord van Margherita is vol teederheid en gezond oordeel tevens. Dat Anania zijne moeder helpt, ze onttrekt aan het ongeregeld leven en de landlooperij, haar in een verwijderd dorp een rustig bestaan verzekert, vrij van alle ontberingen, dàt juicht ze met beide handen toe. Maar hij kan er niet aan denken aan zijne vrouw de aanwezigheid op te dringen van eene onnoembare schoonmoeder, die weldra hunne woning tot eene hel zou maken. Met eene eenvoudige welsprekendheid gewaagt zij van hare tranen, hare snikken, hare wanhoop; bezweert hem, uit naam van de droomen hunner jeugd, van hunne liefde, van hunne toekomst, tusschen hen geen onoverkomelijken hinderpaal te plaatsen; vraagt hem genade voor haar en voor hem zelven. In 't voorbijgaan zegt zij hem eene tamelijk harde waarheid, die bewijst dat zij, zonder op te houden hem te beminnen, hem beter kent dan hij zich zelven:

‘Zie, ik begrijp zeer wel dat, zoo gij u wilt opofferen, het niet is uit gehechtheid, uit edelmoedigheid - want waarschijnlijk veracht gij met reden de vrouw die de oorzaak was van uw ongeluk - maar louter en alleen uit eerbied voor dezelfde vooroordeelen, *door de menschen uitgevonden om elkander ongelukkig te maken.* Ja, gij wilt u opofferen voor de wereld; gij wilt uw ongeluk bewerken en dat van haar die u liefheeft, alleen uit ijdelheid, en opdat men tot u zou zeggen: Gij hebt uwen plicht gedaan.’

Het lezen van dien brief wekt bij Anania gramschap en verontwaardiging. Hij vindt Margherita ikzuchtig, laag, valsch, hatelijk. Onwetend en bekrompen van geest, heeft zij zich ingespannen om in gebrekkige taal lage denkbeelden en gevoelens uit te drukken. Ware hij Franschman, hij zou haar waarschijnlijk voor *bourgeoise* uitschelden. Toch begeeft hij zich den volgenden avond naar de plaats die zij hem aangeduid heeft, stort eenige tranen als hij haar ziet, maar zoodra

zij begint te spreken, draait hij haar den rug toe en gaat heen, zonder een woord te uiten. Natuurlijk krijgt hij 's anderen daags bericht dat het voor goed uit is.

Daarop ontvangt hij eene boodschap, waarbij hij verzocht wordt zich aanstonds naar Fonni te begeven, daar het met zijne moeder niet goed gaat. Bij het denkbeeld dat hij misschien weldra van zijne nachtmerrie zal verlost zijn, gevoelt hij eene gruwelijke vreugde, waarover hij zich schaamt, maar die hij niet kan onderdrukken. In het dorp vindt hij zijne moeder dood. Wanhopig over de hardheid van Anania, heeft zij zich den hals doorgesneden, om geen hinderpaal te zijn voor zijne toekomstplannen. Dan, voor het lijk van haar die haren misstap heeft afgekocht door hare opoffering, beschuldigt hij zich van ondankbaarheid. Wel heeft zijne moeder hem het leven vergald, maar zij heeft hem dan toch dat leven gegeven, het grootste, het eenig ware geluk. En het doet hem goed te denken dat *hij* nog leeft. Door eene onweerstaanbare kracht gedreven, opent hij een zakje, dat zijne moeder hem, toen zij hem te vinden lei, als een almachtig behoedmiddel aan den hals had gehangen. Hij vindt er asch in. Dat lijkt hem een symbool. Het leven, de dood, de mensch, het noodlot dat dit alles schept, is het geene asch? ‘Maar hij voelde dat onder de asch de vonk smeult, waaruit de helder stralende, louterende vlam opflakkert; en eindelijk hoopte hij en had het leven lief.’

Dat is het slotwoord. Wat wil het eigenlijk zeggen? Hoopt Anania met Margherita vereenigd te worden, nu hij van zijne moeder ontslagen is? Of wel denkt hij dat men zich niet moet verhangen omdat men eene verloofde verloren heeft, en stelt hij zich voor het leven op een nieuwen kerf te beginnen?

In Anania Atonsu zijn er uiteenloopende en tegenstrijdige elementen samen. Er steekt in hem een eerlijke, verstandige, oprechte jongen, begaafd met gevoel en verbeelding. Er steekt ook in hem een prikkelbare, hevige, haatdragende Sardiniër. Er steekt eindelijk in hem een cosmopolitische en hoovaardige intellectueel, die veel Russische romans en Scandinaafsche drama's gelezen heeft en die zich, naar 't voorbeeld van de meest onverdraaglijke helden daaruit, met een waas van ziekelijk idealisme overtogen heeft. De onderlinge reactie van zijne hoedanigheden en zijne gebreken, van verschillenden -

menschelijken, nationalen, culturieelen - oorsprong, maakt hem tot de volslagen type van beul van zich zelven. Door de natuur rijk begaafd met al wat er noodig is om zich zelf en zijne omgeving gelukkig te maken, slaagt hij er alleen in zich zelven te kwellen, de anderen zeer ongelukkig te maken en de sympathie van den lezer te ontmoedigen, na den goeden wil te hebben ontmoedigd van hen die hem liefhebben. Onwillekeurig is men geneigd er Margherita Carboni geluk om te wenschen, dat zij zijne vrouw niet geworden is.

De opeenvolgende zieletoestanden van Anania blijven ons tamelijk duister. Misschien zijn ze het in bijna even groote mate voor de schrijfster. De psychologie van mevrouw Deledda gaat niet diep. De romanschrijfster is uitstekend waar het geldt hare personages met een verrassend relief uit te beelden, hun gelaat, hunne houding, hunne gebaren te toonen, hunne stem en hunnen toon te laten hooren, ze derwijze te doen leven en handelen dat zij de illusie der werkelijkheid geven. Maar zij ontwart niet het inwendig spel van hunne gevoelens en gedachten, de vlugge of onmerkbare vervorming van den indruk en het beeld tot gedachte en van de gedachte tot wilsuitdrukking. Zij bepaalt zich bij het aanstippen van wat zij gezien en goed gezien heeft, en laat aan de romanschrijvers, die op den titel ‘zielkundigen’ aanspraak maken, het voorrecht over van vernuftige veronderstellingen en redeneeringen bij analogie, die hun toelaten in bijzonderheden te ontleden wat er in de geheimste diepten van hart en hersenen omgaat.

III

Tusschen de romans van Grazia Deledda is er geen die meer oorspronkelijk en meer in-Sardisch is dan de *Weg van het Kwade*. In 1896 uitgegeven, bekwam hij eerst den verdienden bijval nadat de verschijning van *Elia Portola* en van *Asch* de aandacht van het Italiaansch en van het vreemd publiek op de schrijfster had gevestigd.

Het werk speelt in Nuoro. De Noïna's zijn welstellende eigenaars, die, volgens Sardisch gebruik, in de stad wonen en toch zelf hunne eigendommen bebouwen, in den omtrek, in de vallei en op den berg verspreid. Hunne eenige dochter Maria is zeer schoon. Hoe fier

ook over haar fortuin, helpt zij er niet minder hare moeder om in de huiselijke bezigheden, als ware zij eene eenvoudige dienstmeid. Met een mengsel van zelfvoldoening en van vernedering weet zij dat ze met eene vurige en opofferende, tegelijk zinnelijke en eerbiedige liefde bemind wordt door den eenigen knecht der Noïna's, een schoonen jongen, Pietro Benu, die alles en nog wat is: wijngaardenier, tuinman, voerman, koewachter en landbouwer. In den eerste teruggehouden, wordt hij allengs stouter in de aartsvaderlijke familiariteit der zeden van het land, die den knecht toelaten zich als een lid van het gezin zijner meesters te beschouwen en ze met jij en jouw aan te spreken. Zijne hartstochtelijke verklaringen verontwaardigen eerst Maria, en toch raakt zij stilaan onder den indruk van die vurige liefde, aanstekelijk als een heilig kwaad. Dan komt zij weer in opstand tegen zich zelve, vindt er genoegen in Pietro te vernederen en hem den afstand te doen voelen die hem van haar scheidt. Half overwonnen, staat zij eindelijk aan Pietro geheime afspraken toe, talrijke onderhouden, handdrukken, hartstochtelijke kussen, - alles, kortom, behalve de algeheele intimiteit. Zij is, naar den letterlijken zin, eene plattelandsche *demi-vierge*. Maar nooit, nooit zal zij er in toestemmen met haren knecht in 't huwelijk te treden.

Op het aandringen van hare ouders besluit zij de hand te aanvaarden van een jongen eigenaar uit den omtrek, Francesco Rosana. Deze, een brave, eerlijke jongen, bemint haar oprecht, tracht haar gelukkig te maken en slaagt er in.

Ten onrechte verdacht van medeplichtigheid aan een in den omtrek gepleegden diefstal van een schaap, brengt Pietro Benu eenigen tijd in de gevangenis door. Het blijkt dat hij onschuldig is en hij wordt op vrije voeten gesteld. Maar tijdens zijne opsluiting heeft hij kennis aangeknoopt met een zekeren Zuan Antine, zeer slim en eenigszins onderwezen, maar heelemaal onverschillig voor alle gewetensbezwaren. Zij worden het met elkaar eens om zich op den handel in vee, en als het past op den diefstal van vee, toe te leggen.

Op zekeren dag vindt men Francesco Rosana vermoord op den berg, waar hij eene gestolen koe is gaan opzoeken. De moordenaar blijft onbekend. Maria verdenkt Pietro en eens ondervraagt zij hem angstig, want sedert zij weduwe is, is zij hem weer gaan beminnen.

Pietro zweert haar plechtig dat hij voor niets in den dood van Francesco betrokken is en onderstaat zonder blozen den onderzoekenden blik van Maria, die voortaan van de onbillijkheid harer verdenking overtuigd is. En zij huwt hem. De oude Noïna's nemen hem als schoonzoon aan, want Pietro is nu een handelaar, die al spoedig rijk zal worden.

Maar eens ontvangt Maria een naamloozen brief, die - zij is er zeker van - moet voortkomen van een jong meisje, dat vroeger met Pietro verloofd was. Deze wordt aangeklaagd als de moordenaar van Francesco en onwraakbare bewijzen worden tot staving opgegeven. Tot in het hart getroffen, aarzelt Maria. Zal zij den moordenaar van haar eersten echtgenoot aan 't gerecht overleveren? Zij besluit het niet te doen. Maar zij zal aan Pietro zeggen dat zij zijn vreeselijk geheim kent en voortaan zal het leven zijde aan zijde voor beiden de wreedste en de langste der boeten zijn. En Sabina, de verklikster, zal zwijgen, evenals de andere getuigen van de misdaad. In Sardinië doet men zijne zaakjes zelf af en neemt men zoo weinig mogelijk zijne toevlucht tot den rechter of den karabijnier.

Er komen in dezen roman veel bladzijden voor, waarvan de kloekte verrassend is, als men bedenkt dat ze door eene vrouw geschreven werden; juist afgekeken zedenschetsen; landschappen en tafereeltjes waarvan de lijnen en kleuren zich zoo in 't geheugen griffen, dat men ze moeielijk van werkelijk geziene dingen onderscheidt; kreten van passie, zuchten van angst, die getrouw den zieletoestand van krachtige, wilde naturen kenschetsen. Nochtans, zoo de twee ongelukkige verliefden van Nuoro onze nieuwsgierigheid prikkelen en onze zenuwen schokken, toch verteederen zij ons niet, noch wekken onze sympathie. En waarom niet? Maria is eene fiere, door en door eerlijke natuur en Pietro Benu een van die oprechte gepassionneerden, aan wie wij gewoon zijn veel, ja, al te veel te vergeven. Hoe komt het dat hun lijden ons veel minder ontroert dan dat van den zwakken Desgrieux en de lichtzinnige Manon? Eenvoudig omdat het hun aan gevoeligheid mangelt. Niets innigs, niets teeders klopt in hun krachtig, ruw harte, noch stroomt hun, met het brandend bloed, door de aderen. Met hunne zielen zonder teederheid kunnen onze zielen niet meevoelen.

De roman, dien mevrouw Deledda opvatte na hare eerste waarnemingen te Rome, is diep treurig, zoo treurig als zijn titel: *Heimwee*.

Regina, jonge plattelandsche vrouw uit den burgerstand, heeft een hoogeren beambte van een ministerie gehuwd, omdat zij tot elken prijs te Rome wil wonen. Zij droomt maar van mondain leven, bals, concerten, schouwburgen, feesten, koortsige beweging en mooie betrekkingen. Maar voor zulk een leven is veel geld noodig, en de man heeft maar eene bescheiden jaarwedde en Regina een tamelijk mager inkomen. In zoo'n geval gebeurt het bijna in ieder land dat de vrouw de vrijgevigheid van eenen 'oude' aanneemt, en dat de man de oogen luikt en er toe besluit de gelukkigste der drie te zijn. Maar onze ambtenaar is Italiaan en dol verliefd op zijne vrouw. Hij is het die zich verkoopt aan eene groote Russische dame, niet jong meer, maar rijk en vrijgevig. Regina, die alles weet, aanvaardt zonder verontwaardiging noch dankbaarheid de weelde en de vermaken, die haar ochtgenoot voor haar in de modder opraapt.

Stoppen wij ons den neus en smeeken wij de romanschrijfster ons in haar geboorte-eiland terug te brengen, in het land der makis, op de helling van den Ortobene of den Genargentu, waar de tirtillo geurt, die bij uitstek de bloem van de streek is, te midden der half wilde herders, der woeste en ridderlijke roovers, der schoone meisjes met Sarraceensche oogen en zwart haar, waarvan de zware vlechten van onder de schaarlaken muts of den safraangelen hoofdband neerhangen.

IV

De verhalen, die verschillende bundels beslaan, zijn niet het minst belangrijke deel van het werk van Grazia Deledda. Het zijn korte vertellingen uit de vallei of het gebergte, uit het dorp of het stadje: geschiedenissen van liefde, van diefstal en moord, soms droevig, bijna altijd dramatisch. De schildering van het landschap, van typen en kostumen, van landelijken arbeid en huiselijke bezigheden, van feesten, godsdienstplechtigheden en bijgeloovige praktijken bekleedt er eene groote plaats in.

Een van de kortste en aangrijpendste, van de droevigste ook, is

De Monnik. Padre Zuan, bijgenaamd *Topes* - van *topo*, muis - naar aanleiding van zijn bleek aangezichtje en zijne zwarte, levendige oogen, is een jonge Franciskaan, die een half in puin gevallen klooster bewoont in het gebergte, niet ver van Nuoro, in eene schilderachtige en wilde streek. Hij heeft de pij aangetrokken om de misdaden te boeten van zijnen vader, een befaamden roover, die tijdens eenen zijner tochten vermoord werd. Arm, fier en Sardische in de ziel, is de moeder diep bedroefd geweest over dit besluit, want zij had liever Zuan de roemrijke loopbaan van den overledene zien volgen.

Padre Topes was eenvoudig, zacht, onschuldig en rein als een kind. 's Morgens molk hij de geiten, werkte in den tuin, deed de keuken, wierp broodkruimels aan de vogels, vervolgens ging hij bidden en zag den hemel opengaan. 's Avonds stelde hij zich voor 't venster zijner cel en bewonderde het onafzienbaar landschap dat zich vóór hem uitstrekte: ‘bosschen van eeuwenoude steeneiken; rotsen met vreemde silhouetten, die in de onbepaalde schemering op overgroote sphynxenhoofden geleken; hulstboschjes; heiden met geelgroene varens; violetkleurige bergen, zich afteekenend op den hemel, die elk oogenblik van kleur veranderde: van 't melkachtig azuur des dageraads tot het vurig goudrood des avonds.’

Op eenen lentemorgen vertrok Padre Topes om in de naburige dorpen omhalingen te doen. Een bij eenen boer ontleend paard droeg zijne bedelzakken. Ze waren bijna vol, toen hij in een gehucht om gastvrijheid verzocht. Door een noodlottig toeval klopte hij aan bij eene vrouw van lichte zeden. Zij ontving den monnik met eene spottende welwillendheid, zette hem een avondmaal voor, vergastte hem op gebak en liet hem wijn en likeuren drinken. 't Was eene groote, bruine vrouw met blauwe oogen. Ze droeg schoone kleeren; haar keurs was met parelen en gouden pailletten versierd, heur haar met welriekende olie bestreken en gansch haar persoon wasemde eenen geur van viooltjes uit, die den monnik naar het hoofd steeg en hem meer bedwelmde dan de wijn- en alcoholdampen.

Toen zij zag dat hij heelemaal het hoofd verloor, begon zij hem te streelen onder een onophoudenden lach, die evenzeer uit hare oogen als op hare lippen straalde; zij sloeg de armen om zijnen hals en drukte een brandenden zoen op zijnen mond.

Zij hield hem twee dagen en twee nachten bij zich. Den derden nacht wierp zij hem de deur uit, maar behield den inhoud van zijne bedelzakken.

Met het hoofd op de borst en eenen krop in de keel trok Padre Topes naar zijn klooster. Om zijne doodzonde te verbergen beging hij er eene tweede en vond eene leugen uit: dieven hadden hem aangevallen en uitgeplunderd. Hij werd treurig en zwaarmoedig en scheen maar éénen wensch en ééne hoop meer te hebben: nooit meer den voet buiten het klooster te zetten. Na veertien dagen, evenwel, kreeg hij de opdracht eene nieuwe omhaling te doen, om het geleden verlies te herstellen. Hij toog heen met den dood in het hart, en voelde wel dat hij niet zou kunnen nalaten bij de bekoorster terug te keeren, die hem tot zondigen gebracht had. Alvorens in het eerste dorp aan te komen, hield hij stil bij eene bron, door een grooten steeneik belommerd, knoopte de koord los die hem in de lenden spande en verhing zich aan eenen tak.

En 't is alles. Geene overweging, geen spoor van zielsontleding. 't Is alsof mevrouw Deledda ons zei: ‘Dàt zijn de feiten. Rekent op mij niet om ze u te verklaren.’ En in den grond is het niet mogelijk in bijzonderheden de verschillende gemoedstoestanden na te gaan, die bliksemsnel op elkaar zijn gevolgd. Padre Topes heeft niets overwogen, heeft niets ingezien, heeft noch gestreden noch geaarzeld. In eenen tusschentijd van enkele dagen heeft hij twee hevige, onweerstaanbare emoties gevoeld: den lust en de wanhoop. Onder hun gewicht heeft hij zijn geloof, zijnen plicht, hemel en hel vergeten; noodlot of determinisme, hij heeft tot tweemaal toegegeven aan de blinde kracht die hem voortdreef.

Het veel uitgebreider verhaal *Bekoring* is veeleer eene novelle of een kleine roman dan eene eigenlijke vertelling. Men kan er een denkbeeld uit opvatten van de werkwijze van mevrouw Deledda in dat genre en van de wezenlijk karakteristieke manier, waarop zij hare personages weet te schikken.

Felice Nurroi baat als pachter een uitgestrekt landelijk domein uit, eene *tanca*, zooals men in Sardinië zegt, gelegen op de oevers van den Tirso. Het is een godvruchtig en door-eerlijk man, die de belangen van den eigenaar nog gretiger dan de zijne voorstaat en hem de groot-

ste helft geeft van den verkoopprijs van graan, ooft en vee. Felice heeft twee zonen. De jongste, Minnai, die doofstom is, werkt op het land. De oudste, Antine, is voor den geestelijken staat bestemd en studeert in 't seminarie te Nuoro.

Eens komt don Elia, de jonge eigenaar, tijdens de vacantie van Antine eenige dagen op de tanca doorbrengen. Van vroeg af wees, geestig en beminnelijk van karakter, is Elia een losbandig en verkwistend scepticus. Hij maakt van Antine zijnen wandelgezel, heeft weldra op hem een grooten invloed en beweegt er hem toe het seminarie te ontvluchten om te Cagliari profane studiën te doen, die hem eene loopbaan zullen voorbereiden, waarin hij ten minste het leven zal kunnen genieten. Maar de geringe middelen van den jongeling zijn spoedig uitgeput en als don Elia, volledig geruïneerd, geen geld meer kan zenden zooals hij dat gedurende enkele maanden heeft gedaan, is Antine verplicht als vrijwilliger in 't leger te treden.

Grenzeloos is de droefheid van Felice Nurroi. Hij is niet kwaad op zijnen zoon, maar hij vat een wilden, onverbiddelijken haat op tegen Elia. Het godsdienstig gevoel is niet bij machte om over den wrok, die hem verteert, te zegevieren. Hij verzorgt de belangen van den jongen meester met meer ijver en nauwkeurige eerlijkheid dan ooit, maar hij draagt een lang, scherp geslepen mes op zich, waarmee hij hem bij de eerste gelegenheid treffen zal.

Na drie jaar komt Elia voor de laatste maal op de tanca, die eerstdaags bij opbod zal verkocht worden om schreeuwende schulden te betalen. Op zekeren avond ziet Felice, die Elia voortdurend bespiedt, dat hij zich naar den Tirso begeeft, waarschijnlijk om er een bad te nemen. De pachter volgt hem en streelt met de hand den hecht van het mes, dat hij voornemens is hem in het hart te ploffen als hij zich ontkleedt. Elia houdt aan den oever der rivier stil en werpt zijnen hoed op 't gras. Op tien meter van daar loert Felice, achter vlier- en menthestruiken verborgen, op 't gunstig oogenblik om op zijnen vijand toe te springen. Maar Elia werpt zich gansch gekleed in 't water. 't Is een zelfmoord. Eene leelijke gedachte komt in 't hart van Felice op.

- 't Is de Heer die mij wreekt, murmelt hij.

Maar het oproepen der godheid geeft plots eene andere wending aan zijne denkbeelden. Het godsdienstig gevoel ontwaakt, opper-

machtig, in hem. En tezelfdertijd meent hij de groote blauwe oogen van zijn onschuldigen Minnai te zien, die hem aanstaren en hem toelachen. Zijn haat vliedt heen; hij voelt niets anders meer dan diep medelijden. In een oogwenk ontdoet hij zich van zijne kleederen en springt in de rivier, op de plaats waar Elia verdwenen is, - in doodsangst of hij niet te laat zal komen om hem te redden.

Heel de Sardische ziel leeft in dit verhaal.

Wij hebben den eerlijken, in-goeden Felice Nurroi langdurig een laffen moord zien beramen om in 't eind eene daad van opoffering te plegen. Antine staat, in zake zedelijke tegenstrijdigheden, bij zijnen vader niet ten achter. Hij ontvlucht het seminarie, maar als wereldlijke student, vervolgens als soldaat, leidt hij een onbevlekt leven. Hij slaat wreed zijnen broeder Minnai, den armen, kleinen doofstomme, die het bij 't schermen op hem gewonnen heeft. En uit opoffering voor zijnen vriend Elia, die geld noodig heeft, gaat hij, seminarist, tot heiligschendende bezweringen over, waarvoor een struikroover uit den omtrek, die eenen vijand wil betooveren, hem vijfhonderd frank betaalt. Bedoelde roover zelf is een merkwaardig symbool van de tegenstrijdigheden waaruit de onthutsende Sardische menschheid bestaat; maar hij is dit door de formeele logenstraffing, die zijn uiterlijk geeft aan al de theorieën der gelaatskundigen, van Lavater tot Mantegazza. Op twee en twintigjarigen ouderdom in 't gansche kanton berucht door zijne misdaden, heeft hij een schoon, zacht en sympathiek gelaat, een breed en zuiver voorhoofd, oogen vol goedheid, aangename manieren, eene verzorgde kleedij, heel en al het uitzicht van een jong meisje in de broek.

Als de broeder van Felice Nurroi verneemt dat Antine uit het seminarie weggeloopen is, toont hij zich verontwaardigd over 's vaders lankmoedigheid.

- Ik zou hem achtervolgen, zegt hij, ik zou hem doen aanhouden, ik zou hem aan de ketting vastleggen als een hond... Ik zou hem dooden, ik zou hem de ingewanden uit den mond doen komen; ik zou hem de nieren doorsteken met mijn mes, dien ezel, dit beest zonder hoornen.

Vervolgens gaat hij recht naar het postkantoor, om aan zijnen neef geld te zenden.

Bij zulke tegenstrijdigheden is het moeielijk een oordeel te vellen over het Sardisch karakter. Is het uitstekend? Is het afschuwelijk? De Italianen van het vasteland hellen naar deze laatste meening over en maken gaarne van hunne landgenooten van het groot eiland een zwartgekleurd portret. Zonder hare sympathie te verbergen, heeft mevrouw Deledda zich onpartijdig getoond. Trekken van trouweloosheid, hardheid, oneerlijkheid, wreedheid zijn er te over in haar werk; maar men ontmoet er ook voorbeelden van opoffering, van heldhaftige belangloosheid, die aan het verhevene grenzen.

In *De zwarte Merrie* is Ghisparru, de oude dienstknecht der familie Dalvy, een man met oprechte godsvrucht, dien geen enkele reden van persoonlijk belang zou kunnen bewegen de waarheid te verdraaien. En toch legt hij op het altaar en de gewijde vaten een valschen eed af, om zijn jongen meester gerust te stellen, die zijnen vader verdenkt tot weelde te zijn gekomen door valsche banknoten te maken. De grijsaard is overtuigd dat hij zich verdoemt, maar hij aarzelt geen oogenblik zijne eeuwige zaligheid op te offeren om aan het kind, dat hij zag geboren worden en opgroeien, een weinig gerustheid te verschaffen.

In eene andere vertelling bemint Colomba, jonge boerin van de omstreken van Nuoro, met vurige liefde Antonio Azar, zoon van eenen pachter uit de buurt. Door den jongeling ten huwelijk gevraagd, weigert zij zijne vrouw te worden, en om een onoverkomelijken hinderpaal tusschen hen te plaatsen, geeft zij hare hand aan eenen boer, dien ze niet bemint. Zonder aarzelen offert zij zich op, omdat zij onwetend en onopgevoed is en vreest de toekomst in den weg te staan van den jongeling, die gestudeerd heeft en leeraar is in een college te Rome.

Een ras dat in deze onderste lagen, zonder onderwijs of cultuur, zielen voortbrengt die zoo ideëel altruïst zijn, moge ruw zijn, overdreven, niet goed bij 't hoofd, - stellig is het niet vulgair.

V

Het beschrijvend gedeelte van de romans van mevrouw Deledda is zeer merkwaardig. Tamelijk zeldzame verdienste op onze dagen, het is met veel kunst in de algemeene compositie samengesmolten; en in

plaats van de handeling te vertragen, helpt het mede om er de beteekenis van te verscherpen en het belang van te vergrooten. Landschappen en stillevens worden nooit met eenen overvloed van beuzelarijtjes of met blijkbaar welgevallen behandeld. Iets van de klassieke soberheid is er vermengd met de poëzie, de romantische kleur, de juistheid en het realistisch relief. Het uitwendig decor is niet alleen een ensemble van lijnen en kleuren. Evenals de personen die er zich in bewegen, leeft en trilt het; het heeft eene ziel.

Zekere Italiaansche critici hebben geklaagd dat mevrouw Deledda slecht zou schrijven. Wij zullen niet uitmaken of zij gelijk of ongelijk hebben. Om de eigenlijk Italiaansche hoedanigheden van eenen stijl te beoordeelen, moet men zelf in 't Italiaansch denken. Maar er zijn algemeene hoedanigheden die tot de bevoegdheid behooren van ieder met critischen zin begaafd mensch. Mevrouw Deledda schrijft natuurlijk, eenvoudig en met voldoende juistheid. Eenige onhandigheden van compositie hier en daar, eenige slordigheden van vorm nemen niets weg van 't bekoorlijke harer verhalen. Het ware overigens ongelukkig geweest zoo onze romanschrijfster, om de *Via del Male* en de *Sardische Vertelsels* te schrijven, den overglansrijken en plastischen stijl hadde aangewend, waarvan zich Gabriele d'Annunzio heeft bediend om in de romans van de lelie, de roos en de granaat zijne schitterende persoonlijkheid te vertolken en te doen uitkomen.

Mevrouw Deledda heeft ook 't gezond verstand om hare herders en boerinnen hun locaal dialect niet te laten spreken. Ten hoogste ontmoet men hier en daar in hare verhalen en romans een of ander couplet van een volksliedje, een of ander heel speciaal woord, eene of andere kenschetsende en onvertaalbare uitdrukking. Zij heeft zich niet willen vergenoegen met een klein provinciaal publiek; zij heeft in de algemeene taal van het Italiaansch vaderland geschreven, die taal die, trots de vrees van sommige pessimisten, zich voortdurend verrijkt, verlenigt en kleurt onder de pen der hedendaagsche schrijvers.

L. VAN KEYMEULEN.

Jean Moréas.

't Is allertreurigst. De eene na den andere wordt ons ontrukt in den bloei van zijn talent. En nu was 't weer een der besten onder de goeden: Jean Moréas, de groote, zuivere zanger. Sedert jaren wandelde Jean Moréas in de schaduw van den dood en glimlachte pijnlijkteeder dien naren gezel toe, die eenmaal - het geschiedde den 30^{en} Maart jl. - zijn hart versteenend zou omklemmen. Hij wist, dat het geschieden moest en met een goddelijke sereniteit bereidde hij, tot in de kleinste bijzonderheden, zijn afscheid van dit leven voor.

Jean Moréas telde nog geen vijf en vijftig jaren. Hij was Griek van oorsprong en heette eigentlijk Pappadiamantopoulos. In 1880 kwam hij zich te Parijs vestigen. Spoedig kende men zijn welluidende, trillende dichterstem, eerst uit zijn liefelijke *Syrtes*, dan uit zijn diepernstige *Cantilènes*. Hij was toen reeds decadent, symbolist, realist geweest en vond eindelijk zijn eigen mooie baan met zijn *Pèlerin passionné* in 1891. Van toen dagteekent de stichting zijner ‘école romane.’ Nu zou ieder werk hem hooger leiden, tot in de onsterfelijkheid. *Eriphile, OEnone au clair visage* en *Les Sylves* getuigen van buitengewone, bijna geniale begaafdheid en van onbegrensde meesterschap over de Fransche taal. Maar die werken zou hij zelf overtreffen door *Ajax, Iphigénie* en de boeken die *Les Stances* uitmaken. Zij zijn schitterend van eenvoudigheid, diepte en zuiverheid. Rhythmen en rijmen smelten samen tot een heerlijke, ontroerende muziek, die zijn diep denken en innig voelen vertolkt.

De Fransche Letteren hebben veel, zeer veel onvergankelijk moois aan Jean Moréas te danken.

LEO VAN RIEL.

Duitse Letteren.

De Weense school heeft zich, in de laatste drie jaren, door de vruchtbaarheid en de grote knapheid van haar vertegenwoordigers onderscheiden. Ze telt in haar schoot mannen gelijk Hermann Bahr, Rudolf Hans Bartsch, Max Burckhard, e.a., die niet alleen knappe literatoren zijn, maar tevens overtuigde en wakkere kampioenen voor de ontvoogding van het Oostenrijkse volk. Men moet blind zijn om niet te zien, dat er in Oostenrijk iets aan het veranderen is. De parlementsdebatten bewijzen, dat er gisting komt onder de gemoederen, dat het volk de verlammende alleenheerschappij van de katholieke adel beu is, en in het bestuur van 's lands zaken meespreken wil. Die wind van opstand, die over het ganse rijk waait, dankt de kracht van zijn adem zeker in niet geringe mate aan de werken van die dichters en denkers uit de jongere Weense school. Rechtstreeks of onrechtstreeks zijn ze in al hun literariese voortbrengselen de tolk van de verzuchtingen van het volk. Hermann Bahr, in de eerste plaats, in zijn *Tagebuch* (onlangs verschenen bij P. Cassirer, te Berlijn). Naast de politieke beschouwingen, die we hier niet te beoordelen hebben, tenzij dan om te zeggen dat ze getuigen van H. Bahr's onafhankelike en strijdlustige geest, komen er dan andere, die ons de schrijver als kunstenaar en filozoof doen kennen. Hij eist eerbied voor het individuele in de kunst (sei, was du bist); een auteur mag zich om de kritiek niet bekommeren. Eigenaardig is de reden, die hij daarvoor opgeeft: ‘Jeder (Kritiker) sucht überall nur sich, findet nur sich, bringt überall sich hinein und wieder nur sich heraus; und jeder will nur sich darin, keiner sich jemals erstrecken und erweitern.’ P. 8. Die is raak! En verder: ‘Weshalb Urteile der anderen uns gar niemals über uns belehren, sonder nur wie viel wir mit ihnen gemeinsam haben. Wirken, gefallen beweist gar keine Kraft, sondern nur dass man einige gefunden hat, denen man gleicht... Mich habe ich an mir genug.’ P. 9. De theorie van een Uebermensch, zoals men ziet, maar in veel gevallen berechtigd. Het is een zeer interessant werkje. Op de hoge reputatie van H. Bahr als schrijver dient niet meer gewezen te worden, maar

dit dagboek bevelen we warm aan omdat het een helder licht werpt op de persoonlikheid van een der meest belangwekkende figuren in de hedendaagse Duitse literatuur.

Een paar liefderijke bladzijden aan zijn volk wijdt ook de jonge, door zijn eersteling *Zwölf aus der Steiermark* snel beroemd geworden Oostenrijker Rudolf Hans Bartsch in zijn laatst verschenen roman *Elisabeth Kött* (L. Staackman; Leipzig; ing. M. 4; geb. M. 5). Laten we echter beginnen met te zeggen dat zijn kunst zeer verschillend is van die van H. Bahr. H. Bahr is de sociale kamper; in hem spreekt vooral de verstandsmens, de kalme, koele redenering. Zijn stijl is gehakt, nuchter, bijtend, aanvallend. Bartsch is de volksdichter, geestdriftig, dwepend met zijn ideaal van volksontvoogding, zoals in zijn roman *Die Haindlkinder* (Cf. *Vl. Gids* 1909, n^{r} 6, blz. 572). Zijn stijl is rijk, sierlik, en wordt verheven in zijn filosofiese beschouwingen, die de kern vormen van zijn romans en waarvoor de hele geschiedenis slechts als aanleiding dient. Met H. Bahr, zoals met de andere vertegenwoordigers der jongere Weense school, deelt hij de innige liefde tot zijn volk, waarvan hij het zelfbewustzijn en het zelfstandigheidsgevoel wil wakker schudden. ‘Aus sich selber werden, das ist die ganze Wirklichkeit des Lebens.’ Wanneer hij tegen de hogere, heersende standen te velde trekt, kan zijn stijl ook meedogenloos geselen, maar meestal richt hij zich als een ziener, als een profeet tot het volk, en dan wordt hij begeesterd, gloedvol en dichterlik. Op hem zelf slaan die woorden vol vertrouwen: ‘Das sah er mit an, da rang er mit, da glühte, glaubte und hoffte er an eine nahe, grosse Zeit.’ P. 185. Het aanbreken van die nieuwe tijd, dát is de eigenlike inhoud van zijn nieuwe roman, die uiterlik de geschiedenis is van een grote toneelspeelster, een geniale, temperamentvolle vrouw. Bartsch, de jonge luitenant-kolonel, openbaart zich hier als een kenner van het salonleven en de hogere standen, van het theater der hoofdstad en van de rondreizende toneelgezelschappen van derde rang. Alle hoogten en laagten van een rijk kunstenaarsleven worden met zeldzame natuurgetrouwheid geschilderd; de gang der handeling is dramaties levendig. Waar hij Elisabeth Kött op het toneel schildert, denken we aan Zola's *Nana*, maar met het ruw zinnelike er van af. Waar zich zijn alomvattende liefde, zijn drang naar kennis, zijn ‘Allgefühl’ uit, denken we aan zijn *Haindlkinder*, maar hoeveel breder van opvatting, hoe ernstiger, hoe rijper is de nieuwe roman! En waar we in de *Haindlkinder* een onwaarschijnlik romanties verhaal hebben, verzonnen ter wille van de filozofiese stelling van de schrijver, rusten integendeel zijn beschouwingen hier op een onderwerp dat uit het volle leven gegrepen is. De grote hoeveelheid der karakters, de rijkdom van de

stof, de nadenkende geest van de schrijver en de indrukwekkende mystiek van zijn neo-romantieke kunst dwingen de lezer tot een langzaam genieten en maken van dit boek het diepste, dat Bartsch tot nogtoe geschreven heeft.

Van gans andere aard, en misschien volmaakter nog in opzicht van tekniek, is zijn verzameling van zes novellen *Vom sterbenden Rokoko* (bij dezelfde uitgever; 251 blz., ing. M. 3,50; geb. M. 4,50). Men staat hier waarlik verbaasd over de grote kunst van die nog zo jonge dichter. Zoals de titel van het boek het laat vermoeden, haalt Bartsch zijn stof uit de allerlaatste dagen van de regering van Lodewijk XVI, uit die dagen, toen de Franse adel met onbegrijpelike lichtzinnigheid baadde in de fantastiese weelde van 's konings hof, en, argloos, de dreigende onweerswolken niet scheen te merken, die zich aan het zwerk samenpakten. In onze dagen van rustloos zwoegen en van triomferend realisme is het voor fijnvoelende naturen een betoverend genot zich met de verbeelding te laten verplaatsen in die lang vervlogen tijden, toen zich in de toverachtig verlichte salons en parken die bonte menigte bewoog, ‘die es mit Grazie verstand, unnütz zu sein,’ schitterend van juwelen, de dames met hoge hakken en in sierlike hoepelrok, de heren in atlas en brokaat en zijden kousen; waar geurige poederwolkjes opstegen uit hun zorgvuldig gefrizeerde pruiken als ze over de woeste, plompe nieuwe tijden afkeurend het hoofd schudden of sierlik bogen op de meeslepende tonen van de menuet. Het is een genot, te drijven op de vleugelen zijner verbeelding naar die tijd van lichte beuzelarijen, maar toch ook van kies gevoel, van grote wellevendheid en edele heldenmoed; zich te herinneren die lichtvaardige, schalkse, maar steeds ridderlike liefdeavonturen, de rokokoliefde, die toch niet zozeer sproot uit geslachtsdrift als wel uit hoofsheid en wederzijdse vleierij. We moeten Bartsch dankbaar zijn, dat hij die herinneringen weer in ons opgewekt heeft. Ze doen ons glimlachen, en zijn weemoedig-zacht als de tonen zelf van de menuet. Zo is ook het werk van Bartsch. Er is een roerende harmonie in tussen inhoud en vorm. Zeer juist zegt Julius Hart in ‘Der Tag’: ‘Die Erzählungskunst von R.H. Bartsch ist voller Sonne, Heiterkeit und Lebensfreude. Eine Mozart-Melodie klingt durch sie hin, und sie geht im Menuetschritt... *(Die Rokokoliebe)* wird von Bartsch geschildert mit dem Reiz der Kunst, die selber eine solche ganz leichtlebige, liebenswürdige, tanzende Rokokoseele von Haus aus in sich trägt.’ En verder: ‘(Die Erzählungskunst von Bartsch) besitzt eine Oberflächlichkeit, die eine Tiefe ist.’ Hiermede raakt hij een hoofdhoedanigheid van het werk aan: het tragiese in de handeling. Bartsch heeft dat tragiese meesterlik doen uitschijnen. Als een fijnvoelend kunste-

naar, die zich volkomen met zijn personages weet te vereenzelvigen, heeft hij, in de beschrijving van hun afgrijselike dood door beulshanden, de juiste toon weten te treffen, niet de krachtvolle, niet de verontwaardigde, niet de dramaties verhevene, maar de eenvoudige, de lichte van de andere bladzijden. In zijn verachting voor de bloedhonden gaat de aristokraat naar de dood met dezelfde losheid, dezelfde zwier als naar de menuet. Het kontrast tussen die kalme waardigheid enerzijds en de dolle opgewondenheid der bloeddorstige massa anderzijds maakt de indruk buitengewoon aangrijpend. Om maar een enkel voorbeeld daarvan te geven, zij het ons vergund te wijzen o.m. op het toneel in de onderaardse gevangenis van de 'Temple', waar een bont gezelschap van dames en heren op binnengesmokkelde instrumenten Mozart's kleine nachtmuziek uitvoert en menuet danst, in afwachting dat ze voor de vierschaar zullen verschijnen. Daar, plotseling: 'Die Tür wurde aufgerissen und eine arge Branntweinstimme zerriss das Blumengewinde eines kurzen Traumes: 'Ihr da, Bürger und Bürgerinnen! Ruhe im Namen der Republik!' Dan geschiedt de naamafroeping; de slachtoffers vertrekken, en de overgeblevenen zetten de onderbroken dans voort, alsof er niets gebeurd ware. Dat moet men lezen! We stellen ons voor, wat een indruk die novellen zouden maken, omgewerkt voor het toneel! Het werkje van Bartsch is de onvergetelike zwanezang van de rokoko.

Drie hogeschoolromans zijn in de laatste zes maand verschenen. *Die Hohenstaufen*, ein Tübinger Studentenroman, van J. Buchhorn (ing. M. 3; geb. M. 4); der *Gottverhasste*, ein moderner Studentenroman, van Balder Olden, en *das heilige Feuer*, ein Hochschulroman, van Hans Hart (ing. M. 4,50; geb. M. 6). Van de drie boeken vertegenwoordigt ieder een andere type van deze romansoort, zo rijk aan afwisseling. Het eerste is een naïeve verheerliking van het zorgloos, vrolik studentenleven; in het twede weerspiegelt zich de buitenlandse, inz. de Russiese socialistenpropaganda op de Duitse hogescholen; in het derde vormen de onderlinge betrekkingen tussen de Weense hogeschool en het politieke intrigenspel in Oostenrijk de kern. We bespreken alleen het laatste, dat het beste is van de drie. Door 'het heilig vuur' verstaat de schrijver het recht en de plicht van elk hoogleraar de wetenschap te onderwijzen, bronnengetrouw, de waarheid en de *gehele* waarheid, zonder omwegen noch verzwijgingen uit eigenbelang. Die titel is echter ironies op te vatten. De hoofdgedachte van zijn roman is deze, dat de Oostenrijkse regering zich om dat heilig vuur weinig bekommert, dat men klerikaal en intrigant zijn moet, wil men hoogleraar worden. Bloedige slagen treffen in het boek de klerikalen, die meer belang hechten aan het biechtgetuigschrift van de leraar dan aan zijn wetenschappelike bekwaamheid.

Die hoofdgedachte maakt van Hart's roman een tendenswerk. Talrijk zijn de tendenswerken in de hedendaagse Oostenrijk-Duitse literatuur, een natuurlik en onvermijdelik gevolg van de wantoestanden aldaar. Ook Hans Hart blijft niet ten achter. In hoeverre de tendens van zijn roman berechtigd is, hebben we hier niet te beoordelen. Dat zijn plaatselike aangelegenheden, die voor ons van minder belang zijn. Wat het werk als kunstwerk betekent, dat is voor ons de vraag. De stof is zeer rijk. De schrijver geeft ons een veelomvattend kultuurbeeld van het Weense hogeschoolleven, professoren en studenten; hij brengt ons in de bedorven aristokratiese kringen, de wereld der intrigen, onder het volk, in het parlement, toont ons de kontrasten aan tussen de nationaliteiten, de strijd tussen de verschillende politieke partijen, enz. Enigszins verwarrend voor de lezer is de inleiding in zulk een uitgebreide stof, maar eens dat hij de eerste hoofdstukken voorbij is, ontplooit zich effen en vruchtbaar de handeling voor zijn ogen. Het brede veld vol afwisseling, waarop Hart ons rondleidt, wekt onze belangstelling in hoge mate op; aanschouwelik wordt Weenen, de stad der zinnelikheid en der dolle levensvreugde, geschilderd; de bonte bevolking biedt aan de schrijver menige gelegenheid tot ontwikkeling van konflikten (rassenhaat en jodenvraagstuk o.a.); als middenpunt van het gehele rijst een reine, gezonde liefdesidylle uit de zoele atmosfeer van zinnelikheid en de schelle kleuren van de dramatiese tonelen. Die grote rijkdom vormt de hoofdhoedanigheid van Hart's werk. Wat de tendens betreft, zij is dapper, en de satire is scherp. Hart strijdt met open vizier en dat is óok een hoedanigheid. We mogen gerust zeggen dat de schrijver de literatuur der reeds zo vruchtbare Weense school met een zeer interessant werk verrijkt heeft.

De nieuwe roman van Richard Bredenbrücker: *Die tote Kohle* (Stuttgart, Adolf Bonz & Co, M. 5) is een waardig vertegenwoordiger in zijn reeks geschiedenissen uit Zuid-Tirol. De hoofdpersoon is een Dörchermeisje (de Dörcher zijn een zwervend karrenvolk uit Tirol). Zij wordt ‘tote Kohle’ genoemd wegens een innerlike hartstochtelikheid, die zich achter scherpe ogen en een spotzieke tong verbergt. Met haar grootmoeder en haar kozijn Kringla, die tevens haar minnaar is, rijdt Barbara het land af. Daar krijgt ze twist met Kringla en ze gaat op de vlucht. Bij een boer vindt ze een onderkomen als huishoudster; de boer echter raakt in onmin met zijn kinders en ziet in een huwelik met Barbara het beste middel om hen te onterven. Maar vóór het daartoe komt sterft hij aan een beroerte, die hem treft tijdens een twist met een zijner zoons. Nu treedt Barbara als meid in dienst van Renz, een gehuwde zoon van de afgestorven boer; Renz raakt verliefd op de mooie meid en zijn vrouw gaat er om in het water. Op

het ogenblik dat Renz Barbara huwen zal, duikt Kringla weer op. De oude, sluimerende liefde voor hem flakkert weer op in Barbara; ze kan haar Dörcherbloed niet verloochenen, verzoent zich met Kringla en vangt weer haar zwerversleven aan.

Bredenbrücker is een fijn kenner der zwervende lieden, die met hun huifkarren door de dorpen van Zuid-Tirol trekken, in taal en zeden een volkje op zichzelf vormen en op sluwe wijze de lichtgelovigheid der boeren uitbuiten. Met een volkskundige nauwgezetheid onthult hij het wezen dezer Dörcher, hun middelen van bestaan, hun wild bloed. Zeer eigenaardig is ook de taal van het boek. De schilderachtige, beeldrijke spreekwijze van dat volk geeft de schrijver weer met een zekerheid en een overvloed, zoals alleen dat een man vermag, die jaren lang deze natuurmensen met de grootste opmerkzaamheid gadeslagen heeft. Dat levert méér dan een estheties genot op: er ligt in dat boek een schat voor folkloristiese studiën.

Bij Wiegandt en Grieben, te Berlijn, verscheen van Paul Ilg: *Der Landstörzer* (ing. M. 4,50; geb. M. 5,50). Paul Ilg is geen onbekende meer. Zijn roman *Lebensdrang* en zijn *Gedichte*, die in 1905 en 1907 verschenen, hebben hem als een talentvol schrijver doen kennen.

De zwervende kunstenaars der middeleeuwen (dichters, zangers, enz.) werden Landstörzer geheten. Er bevond zich onder hen veel gepeupel, maar daar waren ook edele geesten onder, inzonderheid ontevredenen, afvalligen uit de volksstanden, die in de wijde wereld een beter lot hoopten te vinden dan tehuis. Tot deze laatste behoort Jost Vonwyler, de held der geschiedenis. Nog half een kind, verlaat hij het geboortedorp, waar hij, een zoon van het arme, verachte ‘Tobelvolk’, reeds vroeg de smet van zijn geringe afkomst op zich kleven voelt, met het verlangen eens als een welstellend en geëerd man terug te keren. Wel is hij een ogenblik op het punt zijn hoop verwezenlikt te zien, maar drie, zeer verschillende vrouwen, die hem de ene na de andere in haar macht krijgen, worden de oorzaak van zijn verderf. Zijn eerste liefde geldt het schoonste en rijkste meisje uit het dorp; hij wint haar liefde, en reeds meent hij zijn levensgeluk in handen te houden als, onder verleidende omstandigheden, een listige deern hem met haar zinnelike bekoorlikheden aan zich kluistert en hem de eerste geliefde verliezen doet. Als hij zich van deze twede losmaakt, gaat ze zich verdrinken. Lichamelik en zedelik geknakt, wil hij voortaan zijn heil in den vreemde zoeken, maar te Berlijn blijft hij eenzaam, door heimwee verlamd, tot een nieuwe hartstocht hem in een avontuurlik leven jaagt. De vrouw van een adellik, schatrijk sportman is het eenzaam leven moe, waartoe haar onverschillig echt-

genoot haar dwingt. Vol vertrouwen in de gelukster van de jonge kunstenaar, weet ze hem te overhalen met haar te vluchten. Maar het duurt niet lang of de onstandvastige vrouw, die aan een weelderig leven gewoon geweest is en dat niet meer ontberen kan, verlaat Jost. Van haar gescheiden echtgenoot heeft ze echter niets meer te verwachten en eindelik leidt haar verstand schipbreuk in haar bewogen, ellendig leven. Intussen is Jost beroemd en rijk geworden; hij wil de arme krankzinnige niet aan haar lot overlaten en neemt haar bij zich, maar als hij nu de hand vraagt van zijn eerste bruid, die alléén hem gelukkig maken kan, wordt hem die geweigerd. Dat ontneemt hem het beetje levenslust dat hem nog overgebleven was: hij pleegt zelfmoord, na eerst de krankzinnige gedood te hebben.

De vorm van het boek is ongewoon: herinneringen van een vriend, een verhaal, en bladzijden uit een dagboek worden met elkaar in verband gebracht en vormen zo de geschiedenis. Blijkbaar heeft de schrijver op die wijze de nieuwsgierigheid en de belangstelling zijner lezers willen opwekken. Hij bereikt echter méér, want aanvankelik raakt de lezer, die tevergeefs een houvast zoekt, in grote verwarring en dát hoofdzakelik, omdat dezelfde mensen andere namen dragen in het verhaal dan in de herinneringen en in het dagboek. We zien de wenselikheid niet in van dat procédé. Van lieverlede echter klaart alles op en dan wordt de belangstelling inderdaad spannend. Het karakter van die Jost Vonwyler lijdt aan een al te verregaande zwakheid, die wel eens laagheid wordt, en toch kunnen we hem ons medelijden niet onttrekken; we betreuren oprecht zijn droevig einde. Dat heeft de verhaalkunst van Paul Ilg bewerkt, die zich hier weer als zeer knap bewezen heeft. Het boek is aangrijpend en zal zijn lezers niet teleurstellen.

Minder heeft ons een andere roman bevallen, die ook bij Wiegandt verscheen, *Die Koenigschmieds* (ing. M. 4,50; geb. M. 5.50), van Felix Moeschlin, al is hij door de Duitse kritiek algemeen gunstig onthaald geworden. Het is de geschiedenis van de ondergang ener rijke boerenfamilie. Het uitgangspunt van die ondergang ligt in het gedwongen huwelik van de vader. Zijn zoon, die zijn zinnelike natuur overgeërfd heeft, moet in ongeveer dezelfde omstandigheden een huwelik aangaan met een vrouw, die hem niet bemint, maar die hem uit sluwe berekening verleid heeft. Wanneer hij door een ongeluk de dood nabij is, ziet zijn vrouw dat haar helse hoop, alléén meesteresse op de hoeve te zijn, gaat verwezenlikt worden; maar hij verijdelt al haar berekeningen, door met eigen hand zijn hoeve in as te leggen. Wanneer men nu nog weet, dat de vader erbarmelik op de openbare weg omkomt, dat zijn zuster als reeds

bejaarde vrouw in het water gaat omdat ze het zich beklaagt dat zij in haar jeugd haar minnaar een blauwtje lopen liet (!), dat een zijner dochters ongelukkig huwt, dat zijn zoon in de vlammen het leven laat, en dat een andere boer zijn ziekelike vrouw in de dood helpt om een andere te kunnen huwen, dan kan men zich een denkbeeld vormen wat een gruwelike geschiedenis dit boek is. Ook is het voorzeker de inhoud niet die onze bewering zal logenstraffen, dat Moeschlin met beide voeten in de romantiek staat. Dat ware nu nog zo geen groot kwaad, indien Moeschlin, het gebrek aan karakterstudie uitgezonderd, niet ál de zwakheden van de romantieken vertoonde. Die zwakheden zijn talrijk, en onze lezers zullen ze wel genoegzaam kennen om ons de saaie opsomming er van te sparen. Daarmede is, naar onze bescheiden mening, de bedenkelike zijde van het boek geschilderd. Maar wezen we nu ook gerecht door te zeggen dat er aan een andere kant bladzijden in voorkomen, die zeer veel beloven. Zo zijn b.v. de plaatselike beschrijvingen zo goed geslaagd, dat men er, om een versleten uitdrukking te gebruiken, de aardreuk van inademt. Het zou ons niet verwonderen indien de schrijver van daar (omstreken van Bazel) geboortig was. Menig gedeelte overigens laat ons vermoeden, dat de verhouding tot zijn personages enger is dan de gewone tussen een schrijver en zijn mensen. Men moet de streek niet kennen om bij de lektuur al dadelik te voelen dat die lokale beschrijvingen natuurgetrouw zijn. Dezelfde opmerkingsgave en zekerheid in het weergeven vindt men bij Moeschlin waar hij de menselike zwakheden blootlegt. Dat zijn bij een beginneling, want Moeschlin is onder de Zwitserse schrijvers blijkbaar een beginneling, zeer kostbare gaven. Hij bezit aanleg genoeg om onder zijn landgenoten een der beste heimatschrijvers te worden.

Insgelijks met een gemengd gevoel hebben we de nieuwe roman van Gustav Frenssen: *Klaus Hinrich Baas* (Berlin, G. Grote'sche Verlagsbuchhandlung; ing. M. 5, geb. M. 6) uit de hand gelegd. Het is een ontwikkelingsroman. De schrijver vertelt ons de levensgeschiedenis van een arme werkmansjongen, die zich met kloeke moed en taaie volharding tot een rijk Hamburgs koopman naar boven gewerkt heeft. De lektuur herinnert ons op menige plaats levendig G. Freytag's *Soll und haben*. In de grond echter vormt het boek een tegengewicht voor Freytag's roman (die eigenlik toch wel wat een vaderlandse ophemeling is van de Duitse handelsgeest en koopliedenstand), doordien het doet uitschijnen hoe het zelfzuchtig streven van die energieken, die naast zich geen andere persoonlikheid dulden en, met het oog op het doel dat ze bereiken willen, trots allen en alles hun eigen weg gaan en hun eigen wil doordrijven, voor hun naaste omgeving en voor

alle zwakke geesten, waarmee ze in betrekking komen, noodlottig worden kan. Dat de schrijver die strekking in zijn boek heeft willen leggen, blijkt uit het einde van zijn roman, waar we in de held, die nu eindelik zijn doel bereikt heeft, de drang zien opkomen zijn vroegere kennissen, en vooral de meisjes met wie hij liefdesavonturen gehad heeft, terug te zien. En nu moet hij, de hoopvolle aandeelhouder der eerste firma uit de stad, wiens streven zijn liefde steeds verstikte en haar banden brak, de bittere ervaring opdoen dat hij haar aller levensgeluk verwoest heeft. Daar gaat zijn blik open voor het harteloze zijner handelwijze. Maar als hij nu van die tocht terugkeert, vol berouw, en met het vaste voornemen voortaan méér te leven voor vrouw en kinders dan voor zijn handel, om aan hen ten minste te vergoeden wat hij anderen misdeed, wordt hij, om handelszaken, door de firma naar China gezonden en moet hij dus voor lang, misschien wel voor jaren, de wezens verlaten die hem het dierbaarst geworden zijn. Een strenge boete voor de berouwhebbende!

Frenssen toont ons zeer goed die keerzijde van het streven aan, en de menigvuldige typen uit zijn roman zijn met grote levendigheid geschetst. Aan een andere kant geeft hij blijken van een àl te rijke fantazie: sommige toestanden zijn vrij onwaarschijnlik en andere zijn blijkbaar gewild. Zijn weelderig talent geeft hem verder hoofdstukken in de pen, die als geheel overtollig kunnen beschouwd worden. We missen in zijn boek twee hoofdhoedanigheden uit *Jörn Uhl*: de tekniek, en het folkloristies element, dat ons dáár zoveel genot schonk. Maar men leest zijn roman gaarne, omdat men op elke bladzijde de verteller terugvindt, die men in Frenssen terecht zozeer waardeert.

Königliche Hoheit (ing. M. 5; geb. M. 6), van Thomas Mann, maakt veel opgang, misschien wel evenzoveel wegens de naïefheid der fantazie als wegens de bewonderenswaardige korrektheid in de vorm. Het is een vorstenroman, en in tegenstelling met de oude sprookjes, waar koningen herderinnen huwen, wordt hier een arme Duitse vorst, die onder de last der schulden gebukt gaat, door de gunst en de edelmoedigheid van een Amerikaans milliardair van alle zorgen ontslagen: deze geeft hem zijn dochter ten huwelik.

In *Michael de Ruyters Witwerjahre* (ing. M. 5; geb. M. 6,50) beschrijft Frans Servaes de geschiedenis van de weduwnaar Michael de Ruyter, van de dood zijner eerste vrouw tot aan zijn twede huwelik met Katharina Möbissen. De Ruyter is een man met de beste inzichten, maar onbestendig, en een erotiese natuur. Met veel humor wordt geschilderd, hoe verschillende vrouwen op deze zwakke man jacht maken, de ene uit liefde, de andere uit eigenbelang, hoe hij er op een en dezelfde dag twee huwen moet, en zich van beiden vrij weet te

maken. Deze vrouwen zijn het psychologies meesterlikste van het boek.

Die Geburt der Venus (ing. M 4; geb. M. 5), de nieuwe roman van Paul Heyse, is een tendensroman uit de kunstenaarswereld, waarin de schrijver zijn mening zegt over de moderne schilderkunst. Hij valt hevig uit tegen het realisme en het overmatig gebruik van schreeuwende kleuren der hedendaagse schilders. Men verwijt de schrijver, dat hij het werk der jongeren niet begrijpt en met dezelfde blindheid te werk gaat, waarmede de ouderen te allen tijde hun eigen jeugdidealen stellen tegenover de nieuwe gedachten der jongeren.

Van Max Halbe verscheen bij Albert Langen in München: *der Ring des Lebens*, een novellenbundel (ing. M. 3; geb. M. 4). Als novellist heeft Max Halbe, die onder de hedendaagse toneelschrijvers een eerste paats bekleedt, jaren lang gezwegen. Daarvoor schenkt hij ons nu een bundel novellen, die bij het publiek veel bijval behalen zal. Deze vijf vertellingen leiden ons uit de Mei des levens tot in zijn late herfstdagen, wanneer de herinnering weer de aanvang zoekt en zo de ring sluit. Maar de dichter van *Jugend* heeft zich ook hier vooral tot de jeugd aangetrokken gevoeld. De novelle ‘Der Frühlingsgarten’, die de bundel inleidt, beslaat ook meer dan de helft er van. Het is een idylle van lente en liefde, een uitstapje naar het oude romantiese land waarin we ons door de dichter gaarne leiden laten, omdat het ons herinnert aan de eigen gulden jeugd met al haar illusies.

In *Drei Novellen von adeliger Lust* (ing. M. 2, geb. M. 3) heeft Kurt Martens een brok geschiedenis uit de tijd der hervorming, een sprookje uit de Sansculottendagen en een allermodernste schets in één band verenigd. Geroemd wordt de prachtvolle stijl, waarin deze drie van elkander zo verschillende novellen geschreven zijn.

In *Die rote Flamme und andere Novellen* (ing. M. 3; geb. M. 4) leidt Hermann Wagner de lezer in die lokalen, waar heden deze, morgen gene gaat om een kortstondige liefderoes te zoeken. Menigen reeds hebben dat onderwerp aangedurfd; de meesten echter hielden zich bij de naakte en dikwels zo hatelike feiten. Voor Hermann Wagner is dat dierlike slechts een middel om een zeldzame brok zieleleven te onthullen. De schrijver blijft streng objektief, maar dwingt niettemin warm medelijden voor zijn mensen af.

Zeldzaam zijn weer, zooals het heet in de ‘Unverfälschte Deutsche Worte’, van Weenen, de oasen in de uitgestrekte, zandige woestijn van de hedendaagse Duitse lyriek.

Aus Traum und Tanz (ing. M. 4; geb. M. 5) van Rudolf Presber, staat lager dan zijn bundel *Media in Vita*. Het zijn gemoedelike verzen over alledaagse dingen, en ze stellen de lezer geen hoge eisen.

Das Lied vom Kinde, daarentegen, een bloemlezing van Theodor Herold (geb. M. 2,50, bij Fritz Eckardt te Leipzig), is een verheugende verschijning. In tegenstelling met de meeste werken van die aard, is deze bloemlezing werkelik op een voorbeeldige wijze samengesteld, en dat misschien wel, omdat Herold het goede denkbeeld gehad heeft zich binnen de grenzen te houden van een gebied, dat een anthologist overblikken kan. Hij is er dan ook in geslaagd, binnen deze enge lijst een zeer volledig overzicht te geven van datgene, dat de titel belooft. In vele opzichten wordt onze eeuw de eeuw van het kind genoemd; dat heeft Herold ook voor de lyriek bewezen. Voor de eerste maal is het ons hier vergund een blik te werpen in een bijna onbekend gebied der nieuwere Duitse lyriek. In de keus der gedichten getuigt Herold van grote belezenheid en goede smaak.

Van Arnim T. Wagner verscheen *Zwischen zwei Städten* (M. 3), een bundel gedichten in de vorm ener ontwikkelingsgeschiedenis. Dat boek, waarin de jonge dichter de ontwikkeling van zijn eigen Faustnatuur tussen zijn 15e en zijn 21e jaar vertelt, is door de kritiek zeer gunstig onthaald geworden. Een paar gedichten daarvan worden zelfs onder de beste gerekend, die in de Duitse poëzie te vinden zijn.

De gestorven graaf Wolf Kalckreuth was niet alleen een begaafd, maar ook een eigenaardig en smaakvol lyries dichter. Zijn *Gedichte* (ing. M. 4; geb. M. 6) staan weliswaar onder de invloed van Baudelaire en andere Franse dichters, maar ze zijn vol schone natuurstemmingen en eigenaardige indrukken.

Eindelik kregen we nog een zeer interessante bundel gedichten van Emil Uellenberger: *Akkorde und Dissonanzen*. Emil Uellenberger is geen onbekende meer. Met zijn gedichten *Zum Strande der Seligen* vestigde hij de algemene aandacht op zich. Wat hij dáár beloofde heeft hij hier ruimschoots gehouden. Zijn nieuwe bundel bevat lichte ogenbliksstemmingen, maar ook diepere gedachten van dood en eeuwigheid. Hij heeft ál de hoedanigheden van zijn vroegere werken, getuigt van een edel dichtergemoed en een echt natuurgevoel en treft door de zangerigheid van de taal en de harmonie van het vers.

Als slot wensen we nog de aandacht te vestigen op een werkje, dat maar onrechtstreeks met de literatuur in verband staat, maar zeer belangwekkend is, en wiens verschijning door de folkloristen met vreugde zal begroet worden. Onder de titel: *Witziges und Spitziges, Sinniges und Inniges In Spruch und Nam' Auf Haus und Kram*, (M. 4) en onder het motto: ‘Der Hausschatz deutscher Spruchverse ist in seiner Art nicht minder reich an lauterem Gold wie das eigentliche Volkslied’, geeft Ernst Tiedt een rijke verzameling uit van spreuken, die zich in Duitsland op de meest verschillende plaatsen en voorwer-

pen bevinden, zo b.v. op huizen, schepen, spoorwegen, luchtballons, kerken, klokken, kerkhoven, graven, openbare gebouwen, scholen, hoven, gedenktekens, handelshuizen, enz., enz. Het zijn voordrachten, die hij hier en daar gehouden heeft en nu in boekvorm uitgeeft. Ook is het de eerste maal dat de proef zo omvangrijk gewaagd wordt. Voor hen, die de zaak nog grondiger te bestuderen wensen, geeft de schrijver een lijstje op van de hem bekende werken, die over dat onderwerp handelen. Daar men zich in de laatste tijd met deze studie weer veel is gaan bezighouden, beantwoordt het boek van Ernst Tiedt ongetwijfeld aan een dringende behoefte.

O. VAN DOORSSELAER.

Simon Stevin.[1]

> Omnes enim artes tune maximos progressus habuere, cum vulgari lingua et vernacula omnibus patuerunt. *Hugonis Grotii, Parallelon rerumpublicarum, liber tertius.*

I

Men heeft langen tijd in onzekerheid verkeerd aangaande het juiste jaartal der geboorte van Simon Stevin. De meeste oudere biografen vergenoegen zich dan ook met de eenigszins onbepaalde opgave dat de groote wiskundige geboren is omtrent het midden der 16e eeuw. Deze onzekerheid heeft nog niet gansch opgehouden. Althans, indien men het er heden ten dage algemeen voor houdt, dat het bedoelde jaartal 1548 is, dan geschiedt dit alleen op het gezag van het opschrift van een in de academische boekerij te Leiden bewaarde portret. Van der Aa heeft deze opgave als juist beschouwd en medegedeeld, terwijl

(1) Dit onuitgegeven opstel van mijn vader werd geschreven rond 1880. Simon Stevin was tot dat oogenblik slechts van bijzondere standpunten bestudeerd geworden; aldus hadden Steichen en Quetelet, in hunne trouwens zeer roemenswaardige schriften, er zich vooral op toegelegd om den wiskundige te beoordeelen, terwijl Brialmont in Stevin den vestingbouwkundige heeft gewaardeerd. Het leven echter van den schrijver der *Thiende* schijnt tot dan toe bijzonder slordig onderzocht te zijn geweest. Dit opstel nu is vooral eene poging van critische biographie; de schrijver heeft de opzoekingen benuttigd van Goethals en van Jhr. Rammelman Elsevier, die over verscheidene punten van genealogischen aard nieuw licht hebben geworpen; in haar geheel heeft deze studie een encyclopaedisch karakter en bezit zij het voordeel, de verspreide schriften over Stevin saam te vatten en te omlijnen. De geringe Belgische, en inzonderheid Vlaamsche, bibliographie over Stevin veroorlove de uitgave van dit opstel; ofschoon geschreven dertig jaar geleden, heeft de tijd niets geroofd van de frischheid en degelijke kundigheid van dit *essai*; ja, treffend is het, dat het standpunt des schrijvers, toegelicht door de woorden van Grotius, aan dit werk een nieuw actueel belang verleent, nu de kwestie van Vlaamsen wetenschappelijk onderricht dagelijks meer veld wint.
A. Cornette Jr.

latere geschiedschrijvers deze vermelding eenvoudig uit Van der Aa hebben overgenomen, zonder door eenige nieuwe opzoeking de waarheid er van te bevestigen of haar door eene betere te vervangen. Nu, bij gebrek aan eenig onwederlegbaar bewijs, geput uit ambtelijke stukken of andere vertrouwbare bronnen, bestaat er geene reden om het vermelde opschrift niet als geloofwaardig aan te nemen. De inrichters der boekenzaal van de Leidsche Hoogeschool, alwaar de beeltenis van Simon Stevin prijkt tusschen die zijner beroemde tijdgenooten Willem I, Prins Maurits, Thomas Morus, Justus Lipsius, Christoffel Plantijn, Huig De Groot, Isaac Casaubonus, Erasmus van Rotterdam, Joseph Scaliger, Daniël Heinsius, Rembrecht Dodoens en anderen, kunnen in staat geweest zijn om eene juiste opgave dienaangaande te bezitten, daar, zooals wij verder zien zullen, Simon en later zijne beide zonen aan de voormelde Universiteit gestudeerd hebben. Wij nemen dus ook het jaartal 1548 aan, in afwachting dat eene nieuwe ontdekking dit cijfer bekrachtigen of door een richtiger vervangen zoude.

Wat nu de plaats der geboorte betreft, zoo kan er geen de minste twijfel bestaan, dat Stevin het levenslicht heeft gezien in de vroegere hoofdstad van het aloude graafschap Vlaanderen. Immers, in geen enkel zijner schriften laat Stevin na, zich zelven op het titelblad als Bruggeling voor te geven, volgens eene destijds vrij algemeene gewoonte van de schrijvers om den naam hunner geboorteplaats bij hunnen eigenen naam te voegen. De zekerheid, die wij dienaangaande bezitten, wordt nog, indien mogelijk, versterkt door het ons bekende feit, dat Stevin in zijne jeugd een ambt heeft bekleed in een openbaar bestuur, waarvan de zetel te Brugge gevestigd was, namelijk de financiën van het Brugsche Vrije.

Wie of wat zijne voorouders geweest zijn, is ons echter teenemaal onbekend. Wel heeft Goethals beweerd dat de familie Stevin alreeds in 1382 te Brugge gevestigd was. Op welke bewijzen deze bewering is gestaafd heeft hij echter verzuimd aan zijnen lezer mede te deelen, zoodat het onmogelijk is om de waarheid van dit gezegde te onderzoeken. Hier wederom moeten wij den uitslag van mogelijke ontdekkingen in het Brugsche stads- of Staatsarchief geduldig afwachten.

Wat althans met zekerheid kan gezegd worden, is dat de familienaam Stévin, vóor de XVIe eeuw, in het Brugsche reeds meermaals

voorkomt. In oude liggers van 1500 en zelfs van 1431 wordt een Stevin genoemd, die - merkwaardige overeenkomst - denzelfden voornaam draagt als onze wiskundige. De veronderstelling ligt voor de hand, dat de Simon Stevin van 1431 een der voorouders, misschien de grootvader van dien van 1548, zou kunnen geweest zijn. Voorshands kunnen wij dit echter enkel als eene gissing beschouwen, tot zoolang de geslachtsboom der Stevin's met de noodige bewijzen zal kunnen opgemaakt worden.

Evenmin kunnen wij iets stelligs bevestigen aangaande Simon's eerste levensjaren. Waar en bij wie verkreeg hij, namelijk, zijn eerste onderricht? Door wiens toedoen of invloed werden de kiemen tot beoefening der wetenschappen in zijnen jeugdigen geest ontwikkeld? Ziedaar vragen die voorwaar niet van belang ontbloot zijn - wat is toch leerrijker en boeiender dan de wording van een ontluikend vernuft, de vorming van zijne boven het gewone peil wassende vermogens? - en waarop wij niettemin het antwoord moeten schuldig blijven.

Eenige enkele feiten uit zijne dertig eerste levensjaren zijn ons echter bekend uit zijne werken. Zij zijn daarbij, gelukkiglijk, van zulken aard, dat zij ons eenen blik vergunnen in de ontwikkeling van zijn verstand, in den gang zijner studiën; zij leveren tezelfder tijd een treffend bewijs van den buitengewonen aanleg waarmede de natuur hem begaafd had, voor de vakken, waarin hij later eenen aanzienlijken roem moest verwerven, en hoe hij van jongs af reeds zich heeft toegelegd op die kundigheden, waarin hij eens als doortastende baanbreker en hervormer zou optreden. Het is niet meer dan plicht dat wij de enkele sporen, die daarvan in zijne geschriften voorhanden zijn, zorgvuldig aanteekenen en bewaren als onwraakbare getuigenissen van zijne eerste ontwikkeling.

Aldus weten wij uit de opdracht van zijne *Vorstelicke bouckhouding in domeine en finance extraordinaire op de Italiaensche wijse*. aan den hertog van Sully, den welbekenden superintendent van het geldwezen in Frankrijk, onder koning Hendrik IV, dat Stevin al vroeg zijne vaderstad moet verlaten hebben om zich te Antwerpen te vestigen, die destijds als handelsstad reeds in vollen bloei was en den vroegeren luister van het vervallende Brugge had overgeërfd.

Te Antwerpen is Stevin boekhouder en kassier geweest. Later moet hij naar zijne geboortestad of in de omstreken (vermoedelijk te Diksmuiden) teruggekeerd zijn, om, zooals wij zegden, een ambt te bekleeden in de financiën van het Brugsche Vrije. Aldus heeft hij zich op het dubbele gebied van boekhouden en geldzaken practisch bekwaam gemaakt om later in deze beide vakken zeer groote diensten te bewijzen, namelijk wanneer hij door zijne wetenschappelijke studiën zou in staat gesteld zijn om stelselmatig aan te vullen wat, naar zijn inzien, er nog aan ontbrak.

Wij weten ook uit menige bladzijde zijner werken dat hij omtrent denzelfden tijd groote reizen moet gedaan hebben in de verste streken van Europa, onder andere in Pruisen, Polen en Noorwegen. Zijne verklaringen dienaangaande zijn te gewichtig en te kenschetsend dan dat wij ze hier niet zouden vermelden, vooral omdat daaruit blijken kan van hoeveel invloed deze reizen zijn geweest op zijne wetenschappelijke vorming en hoe hij destijds reeds was begaafd met dien geest van opmerkzaamheid, die hem later den weg zou wijzen tot menige scherpzinnige ontdekking en vernuftige uitvinding.

Alzoo, in het tweede hoofdstuk van de *Oirdeningh der deelen eens huys met 'tgheene daer ancleeft*, weet hij ons mede te deelen dat hij in Noorwegen huizen heeft gezien, die gebouwd waren naar het voorbeeld der Romeinsche *atria*, dat wil zeggen, ontvangende hun licht in het midden en niet langs vensters aan de straat, eene schikking die aan Stevin zeer wel schijnt te behagen, evenals hij met meer zaken uit den tijd der Grieken en Romeinen, den *wijzen tijd*, zoo hij dien placht te noemen, ingenomen was.

In hetzelfde werk, veertiende hoofdstuk, vertelt hij dat het hem heugt te Krakau, in Polen, verscheidene groote huizen gezien te hebben, waarvan de vensters met ijzeren luiken gesloten waren, die hij om der veiligheidswille en ook tot meerdere verzekering tegen brandgevaar boven houten luiken verkiest.

Van zijne Poolsche reis heeft hij, in een ander werk, namelijk in het eerste boek van zijn *Eertclootschrift* (aardrijkskunde), nog eene andere herinnering bewaard. Aan het Krakausche hof zag hij op de wanden eener kamer zekere schilderingen van dieren en wangedrochten, verbeeldende den loop der planten volgens de leer van Hermes,

gelijk hij zich herinnert er ook gezien te hebben in de werken van sommige Arabische sterrekundigen, in de biblotheek van zijn vriend Scaliger, den beroemden taalkundige.

Wij weten ook dat hij de kusten der Oostzee moet afgereisd hebben. Immers, hij gewaagt, in het tweede boek van hetzelfde werk, van de gesprekken, die hij te Elbing of Melving, in Pruisen, heeft gevoerd met de inwoners, aangaande de langzame en gestadige ophooging van den grond op den bodem van zekere rivieren, wier monding in een zandigen oever aan den invloed van de tij onderhevig is.

Hendrik Stevin, Simonszoon, deelt ons in het elfde boek van zijn *Wisconstig filosofisch bedrijf (van den handel der waterschuyring)* de ontwerpen mede, die zijn vader gemaakt had voor het verdrijven van zandplaten en het verdiepen der havens, te zelfder tijd voor het versterken der steden tegen vijandelijke aanvallen ten behoeve der plaatselijke regeeringen van de keizerlijke stad Dantzig, van Lingen aan de Ems, van Elbing en van Braunsberg, benevens van eenige Hollandsche plaatsen: Deventer, Schiedam, enz.

Wij mogen dus met reden veronderstellen dat hij op zijne reis naar Krakau, - te meer daar hij zelf getuigt, te Elbing geweest te zijn, - een groot deel van Noord-Duitschland doorreisd heeft. De gelijkenis van de ligging van Dantzig, Elbing en Braunsberg in de nabijheid van de Dantziger bocht en het Frissches Haff, met de mondingen van Schelde, Maas en Rijn in Holland en Zeeland moet zekerlijk heel leerrijk zijn geweest voor zijnen opmerkzamen geest en veel bijgedragen hebben om van hem dien man van gezag te maken, als welken hij later algemeen is erkend geworden, op het stuk van waterbouw in zandige streken. Wij wagen daarbij tevens de gissing dat hij, zich in het oostelijk gedeelte van Pruisen bevindende, het nabijgelegene Pruisisch-Holland en andere Vlaamsche en Hollandsche volksplantingen zou kunnen bezocht hebben, welke destijds in deze streken, ja tot in Polen, bestonden, en werwaarts de gelijkenis met zijn geliefkoosd Nederduitsch hem zou kunnen heengelokt heben.

De vrije rijksstad Neurenberg zou hij mede wel kunnen bezocht hebben. Althans zijne in 1586 verschenen *Weeghdaet* is aan de regeerders van deze stad opgedragen. Te meer, Neurenberg was destijds reeds eene rijke handelsstad en toen, evenals nu, zeer beroemd wegens

de vindingrijkheid en den kunstzin zijner inwoners, redenen genoeg voor Stevin om deze plaats niet voorbij te gaan zonder ze met aandacht te bezichtigen.

Met zulke onderstellingen mag men evenwel niet te ver gaan; anders zou men allicht uit het feit, dat twee andere zijner werken opgedragen zijn aan Rudolf II en aan Sully, de gevolgtrekking kunnen aflleiden, dat Stevin de beide hoven van het Heilige Rijk en van Frankrijk bezocht had; voor deze gissingen bestaan echter geene voldoende bewijsredenen, terwijl het volkomen met de gewoonten van den tijd strookt om geschriften op te dragen aan vorsten en vermogende lieden, waarmede de schrijvers echter in geene persoonlijke betrekking stonden.

Het mag nochtans niet verzwegen worden (en dit zou eenige kracht kunnen leenen aan de onderstelling dat Stevin het hof van Rudolf II wezenlijk bezocht heeft) dat deze keizer zich gaarne ophield met wis- en sterrekundigen. Het is immers bekend, dat Rudolf, die in 1576 den troon der Habsburgers beklommen en zijne hofhouding te Praag gevestigd had, een minnaar was van de sterrewichelarij en goudmakerskunst, dat hij den grooten Kepler bij zich ontbood en ook met andere geleerden omgang had, inzonderheid met Cornelis Drebbel. Deze Alkmaarder wonderman schijnt zelfs op aanraden van Kepler, die hem als een bedrieger voorstelde, door den keizer in den kerker geworpen geweest te zijn.

Het is echter te verwonderen dat, zoo Stevin aan het Praagsche hof is geweest, wij van dit bezoek nergens eenig duidelijk spoor in zijne werken terugvinden.

Niettegenstaande dit gebrek aan bewijzen, zoude het niet moeielijk vallen om een soort van ingebeelden wegwijzer te teekenen van de reis, die Stevin in Zuid-Duitschland en aanpalende streken zou kunnen gemaakt hebben. Wij willen dit niet wijdloopig uitbreiden, doch achten het niet onaardig om er toch met een enkel woord op te wijzen.

Aldus, wij weten stellig dat Stevin te Krakau is geweest aan het hof van den Poolschen koning. Uit eene korte aanteekening uit zijne nagelaten papieren, weten wij met evenveel zekerheid dat hij te Dresden is geweest, alwaar hij opmerkingen heeft gemaakt betreffende den

vorm der molenwieken. Wij zouden aldus kunnen aannemen dat hij van uit onze streken naar Noord-Duitschland, inzonderheid naar Dantzig en bijliggende plaatsen gereisd zijnde, van daar is overgestapt in Polen en dan teruggekeerd langs een zuidelijken weg. Zoo zoude dan het verblijf aan het hof van Praag en in de rijksstad Neurenberg ook meer schijn van mogelijkheid erlangen. Deze heele reeks gissingen steunt echter op te kranken grondslag, dan dat wij, bij toepassing onzer eigene strenge beginselen van historische gegrondheid, niet zouden afzien van elke poging om aan deze romantische aaneenschakeling van veronderstellingen meer belang te doen hechten dan zij wezenlijk verdient.

Het zou zekerlijk van het grootste gewicht zijn, indien wij konden te weten komen, wat Stevin in deze verre gewesten heengevoerd heeft. Was het hem enkel te doen om de verkrijging van meerdere kennis in zake wetenschappen of in 't vak van openbare werken? Ging hij wellicht naar ginder op last van eenen Antwerpschen of Brugschen koopman, om handelszaken te verrichten in de Hanzesteden, waartoe Dantzig en Elbing toenmaals behoorden? Wat deze laatste onderstelling eenigszins zou kunnen helpen schragen, is de omstandigheid dat Stevin ook in Noorwegen is geweest, alwaar insgelijks eene hoofdplaats van het Hanzeverbond was gevestigd, namelijk te Bergen. Over de eigenlijke beweegredenen en nadere omstandigheden van deze tochten hangt voor ons vooralsnog een dichte sluier.

Het is ons evenmin duidelijk of hij toenmaals ook in Franrijk is geweest, dan wel of hij het noordelijk gedeelte van dit land eerst later heeft bezocht, toen hij reeds in dienst was van Prins Maurits en hij door de krijgsverrichtingen omtrent Nieuwpoort wellicht de gelegenheid heeft gehad om eens wat meer naar het Zuiden uit te vliegen. Het is althans zeker dat hij in lateren tijd, zooals hieronder nogmaals zal te pas komen, door den bevelhebber van Kales, den heer De Vic, is aanzocht geworden om een ontwerp van versterking door middel van waterwerken voor deze stad te maken, en dat hij aan deze uitnoodiging heeft gevolg gegeven.

Hij is toch zekerlijk te eeniger tijd te Kales geweest. Of deze reis nu echter valt in hetzelfde tijdstip van zijne tochten aan de Oost-

zee en in het Noorden, daaraan valt wel eenigszins te twijfelen, en wij zouden eerder geneigd zijn om deze vraag ontkennend te beantwoorden en het uitstapje in Frankrijk, volgens hoogergemelde gissing, op het einde der 16e eeuw te plaatsen. Indien wij er hier over gesproken hebben, dan is het alleenlijk omdat het juiste tijdstip van deze reis niet bekend is en wij verlangden om in eens af te handelen hetgeen betrekking heeft op de buitenlandsche tochten van Stevin.

Wat daar nu ook van zij, in het jaar 1571 moet hij zich in het Brugsche bevonden hebben, althans indien het waar is, wat ons door Jhr. Rammelman Elsevier wordt medegedeeld, namelijk dat hij den 16n Maart van dit jaar werd opgenomen als lid van de rederijkerskamer *Den Heiligen Geest*, te Diksmuiden. Geschiedde dit voor of na zijne buitenlandsche reizen? Alsmede eene vraag, waarop wij het antwoord moeten schuldig blijven. Het zal evenwel aan niemand eene ongegronde gissing voorkomen, wanneer wij veronderstellen, dat deze reizen eerst in 1572 of daarna zijn geschied. Het verblijf te Brugge in de kinderjaren; dan het oponthoud van den jeugdigen Stevin te Antwerpen, als kantoorklerk bij een koopman, en daarna het tweede verblijf in het Brugsche Vrije als klerk van financiën, vullen aldus de ruimte van 1548 tot 1572. De 24jarige jongeling zou alsdan zijne reizen over Duitschland naar Polen en naar Noorwegen ondernomen hebben, terwijl zijn vaderland overgeleverd bleef aan al de rampen van den strijd tegen Spanje.

Na zijne terugkomst vestigde hij zich echter niet meer in het zuidelijk, maar wel in het noorderlijk gedeelte van Nederland. Inderdaad, in Septembrer 1581 bevond hij zich te Leiden, naar het schijnt ten huize van den geleerde N. Stockius. Of het waar is, dat hij, alvorens zich te Leiden te vestigen, zich eenigen tijd te Middelburg heeft opgehouden, volgens de mededeeling van Jhr. Rammelman Elsevier, hebben wij geen middel om na te gaan.

Om welke redenen heeft hij de zuidelijke provinciën verlaten om zich metterwoon in het Noorden te gaan vestigen?

Zeer uiteenloopende meeningen zijn daarover uitgedrukt geworden. Volgens de eenen zou Stevin een aanhanger van den hervormden godsdienst geweest zijn, die, vluchtende voor de baldadige vervolgingen, waaraan de protestanten in het Zuiden blootgesteld

waren, een veiliger en rustiger woonplaats is gaan zoeken in Holland, waar zijne geloofsgenooten aan het roer van den Staat waren en dus geen gevaar voor zijn leven en zijne vrijheid hem kon bedreigen, uit hoofde zijner godsdienstige meening.

De meeste vrijzinnige schrijvers, die over Stevin gehandeld hebben, beschouwen deze onderstelling als waarheid. Aldus, bij voorbeeld, van de Weyer, in zijn strijdschrift tegen Dumortier: 'Ik zeg u dat, indien Stevin in Holland gebleven is, de oorzaak daarvan is dat de jezuïeten er hem gebannen hebben, deze zelfde mannen die, te Antwerpen, de overblijfselen van de moordenaars des Zwijgers lieten vereeren als reliquieën, hetzelfde jaar dat Stevin er zijne *Rekenkunde* liet drukken, deze jezuïeten die met heftig geschreeuw de uitvoering der edicten tegen de protestanten eischten.'

Hetgeen wezenlijk een grooten schijn van waarheid, althans van mogelijkheid, aan deze stelling bijzet, is dat een groot aantal Zuidnederlandsche geleerden en schrijvers inderdaad de wijk hebben moeten ruimen uit hun vaderland, om eene veilige schuilplaats in het Noorden op te zoeken. Vlamingen en Brabanders, vluchtende voor de Inquisitie en de bloedplakkatten, voerden den fakkel der geleerdheid, die vóor de godsdienstige woelingen der 16^{e} eeuw zulk helder licht had verspreid in het Zuiden, naar het Noorden, alwaar zij den grondsteen legden voor de prachtige letterkundige en wetenschappelijke ontwikkeling der 17^{e} eeuw. Van de vier godgeleerden die door de synode van Dordrecht (1618) gelast werden met de overzetting van den *Staten-Bijbel*, waren twee Vlamingen: een van Deinze en een van Gent. Vondel, Huyghens en Cats hebben veel te danken gehad aan de uitgewekene dichters en rederijkers van het Zuiden. Daniël Heinsius en Jacob van Zevecote, beiden in Holland gevestigd en aldaar machtig bijdragend tot den luister der Nederlandsche letterkunde, waren beiden geboren Gentenaars. Gaillard heeft in de Memoriën der Koninklijke Academie eene lijst van ongeveer 250 namen afgekondigd, toebehoorende aan Vlaamsche en Brabantsche uitwijkelingen, die meest allen van eenig gewicht zijn geweest op het gebied van de verschillende vakken der toenmalige wetenschap(1).

(1) Zie daarover vooral het door de Koninklijke Vlaamsche Academie bekroond werk van Mr J.L.M. Eggen: *De invloed door Zuid-Nederland op Noord-Nederland uitgeoefend op het einde der XVIe en het begin der XVIIe eeuw* (Gent, 1908).

Het zou dus in 't geheel geene verwondering moeten baren, indien Stevin ook den weg naar het Noorden was opgetrokken om te ontsnappen aan de vervolging vanwege de bloeddorstige ketterjagers die in 't Zuiden woedden en door hunne dolle drift den staatkundigen ondergang, de zedelijke en verstandelijke minderheid hebben bewerkt, waaronder onze provinciën twee eeuwen lang hebben gebukt gegaan.

Alvorens echter met zekerheid Stevin als een vluchtend slachtoffer der gewetensverdrukking voor te stellen, diende men eerst en vooral te weten of hij wezenlijk den hervormden godsdienst was toegedaan. En daarover bezitten wij geene andere gegevens dan de verklaring, die hij in zijn *Burgherlick leven* heeft gedaan; en deze verklaring is vrij duister. Het eenige wat, bij eene nadere ontleding, daaruit blijken kan, is dat Stevin, in tegenstellng met zijne meeste tijdgenooten, met eene zekere mate onverschilligheid bedeeld was tegenover den dogmatischen inhoud der toenmaals heerschende en twistende theologische meeningen, terwijl de godsdienst voor hem eigenlijk een Staatsbelang was, eene regeeringszaak, die in 't nauwste verband stond met de openbare orde en burgerlijke welvaart, zonder dat het geweten van den enkelen burger er al te nauw in betrokken was. Hij beschouwde den godsdienst, in een woord, niet als theologant, maar als Staatsman, en het zou ons geenszins verwonderen indien hij, in Holland openlijk den hervormden Staatsgodsdienst belijdende, evenwel in zijn hart aan de moederkerk getrouw was gebleven.

De voorgewende bewijzen waarmede sommige schrijvers hebben willen aantoonen, dat hij inderdaad tot op het laatst zijns levens katholiek was gebleven, zijn echter evenmin proefhoudend als de tegenovergestelde. Een enkel woord over deze zoogezegde bewijzen mag hier niet achterwege blijven.

Toen, in 't jaar 1846, de oprichting van een beeld ter eere van Stevin op een der marktpleinen te Brugge, aan de orde van den dag was, en veel stof tot getwist en geschrijf leverde aan de staatkundige partijen die zich toen juist begonnen in ons land sterker af te teekenen en van elkaar te scheiden, - meende een nieuwsblad eene merkwaardige ontdekking gedaan te hebben, die een helder licht moest werpen over de quaestie van Stevin's godsdienstig geloof. In 1619 namelijk, dus één jaar voor zijn overlijden, zou Simon Stevin eene

stichting van 84 zielmissen ingesteld hebben in de kerk der gemeente Westkerke, nabij Gistel. Nauwkeurige opzoekingen in het kerkarchief van het bedoelde dorp hebben evenwel het bewijs geleverd dat de voormelde stichting honderd tachtig jaren vroeger dan zij opgegeven werd reeds bestond, dus meer dan honderd jaar vóor de geboorte van onzen Stevin.

De zaak blijft derhalve volkomen onopgelost.

Eene zeer verschillende uitlegging van zijne landverhuizing wordt ons gegeven door zekere schrijvers, namelijk door van der Aa en door den meer gemelden Rammelman Elsevier. Op grond van het getuigenis, voorkomende in een handschrift, opgesteld door den Leidschen stadsbode Rijckhuizen en aldaar berustende in de academische boekerij, verzekert deze laatste dat Stevin ‘weldra zijne geboorteplaats verliet, omdat hij geenen vrijdom van bieraccijns bekomen kon.’ Van der Aa had reeds hetzelfde geschreven, doch zonder zijnen zegsman bekend te maken.

Eene enkele gebeurtenis zou inderdaad aan deze onderstelling eene kleur van waarschijnlijkheid kunnen geven, namelijk dat Stevin zich te Leiden als student aan de Hoogeschool liet inschrijven op vijfen dertigjarigen ouderdom, 't is te zeggen, op een tijdstip zijns levens dat hij, door veelvuldige studie, waarvan hij alras de blijken zou geven, en door vruchtdragende reizen, waarvan wij hierboven een overzicht gaven, zulke rijpte van ontwikkeling had verkregen, dat hij moeielijk op de schoolbanken nog iets kon gaan leeren. Nu, het gebeurde wel eens meer, dat een burger zich als student liet opschrijven om vrijdom van zekere belastingen te genieten, waarvan de studeerende jeugd, tot aanmoediging der geleerdheid en beoefening der wetenschappen, ontslagen was.

Dat iemand echter om zulke ongewichtige reden zijn land verlaten, zich voor altijd van magen en vrienden scheiden zou, is echter onaannemelijk, vooral wanneer die iemand een zoo helder en gezond hoofd draagt als Stevin. Bij eenige bedenking komt het nagenoeg als onmogelijk voor, dat een verstandig en bezadigd mensch voor zulke nietigheid zijn vaderland vaarwel zou zeggen. In deze gedachte gevoelt men zich versterkt door de lezing van zijn *Burgherlick leven*, waarin hij Het gedrag dergenen afkeurt die ‘met listicheden’ trach-

ten ‘wijn of bier te krijgen sonder excisie.’ Immers ‘den burgherlicken persoon,’ zegt hij, ‘en salt niet bestaen, noch dencken te doen, wetende dattet recht onderhoudt van dien, totten welstant der gemeenzaken hoogh noodigh is.’

Het verhaal van den eerzamen Leidschen stadsbode schijnt ons dus te weinig ernstig om geloofwaardig te mogen heeten. Misschien zouden wij veel dichter bij de waarheid blijven met eenvoudig aan te nemen, dat Stevin, voorziende dat de bloeitijd der zuidelijke provinciën voorbij was, zich geroepen voelende tot groote daden op het gebied der wetenschap en, in de volle kracht der mannenjaren, zwanger gaande van nieuwe en stoute gedachten, zich naar de opgaande zon toekeerde; dat hij, die een baanbreker en verlichter moest worden in menig vak van kennis en kunst, zich van de uitgeputte Spaansche Nederlanden afwendde, aan de onder uitheemsch juk bukkende provinciën den rug toedraaide, om zich in vrijer gewesten te gaan verdienstelijk maken, om eer en vermogen te gaan winnen met zijne pen in eene streek, waar hij zich toch niet als vreemdeling gevoelde, aangezien zijne geliefde moedertaal, al was het ook in een anderen tongval, aldaar ook gesproken en geschreven werd.

Welke ook de bepaalde reden van Stevin's vestiging in het Noorden moge wezen, wij vinden hem in elk geval, zooals hooger gezegd werd, in 1581 te Leiden.

Korts daarop, in 1582, treedt Stevin voor het eerst op openbaar gebied, namelijk door de uitgave van zijne *Tafelen van interest*, gedrukt in de beroemde Antwerpsche werkplaats van Plantijn.

Dit werk, gedagteekend 16^{n} Juli 1582, werd gericht tot den burgemeester der stad Leiden; de stedelijke regeering gunde den schrijver deswegen uit stadskas eene gift van 25 pond, blijkens aanteekening in het stedelijk Thesauriersboek van dit jaar.

Van dit oogenblik af zou zijn ijver in het voortbrengen van wetenschappelijke werken niet meer verflauwen. Den 16^{n} Februari 1583[1] liet Stevin zich opschrijven als student aan de Leidsche

(1) Dit geschiedde wel in 1583, en niet, zooals Van der Aa in zijn *Biographisch woordenboek der Nederlanden* beweert, in 1588. Het onbetwistbaar bewijs daarvan vinden wij in het *Album studiosorum academiae Lugduno-Batavae*. Hagae-Comitum, apud Martinum Nijhoff, 1875.

Universiteit. Misschien was het hem op 35 jarigen ouderdom minder te doen om de lessen te volgen, dan wel om de voorrechten te genieten, die Willem den Zwijger aan de kweekelingen der door hem ingestelde hoogeschool toegekend had, als belooning voor Leiden's heldhaftig verzet tegen de Spaansche belegeraars. Althans hij was er de man niet naar om nog bij anderen in de leer te moeten gaan, terwijl het zeker niet gewaagd is te verklaren dat hij toen reeds als wiskundige even hoog stond als de hoogleeraar Rudolphus Snellius, die op dit oogenblik aan de Leidsche academie de mathematische wetenschap, benevens de Hebreeuwsche taalkunde, onderwees. Snellius toch was slechts twee jaar ouder dan Stevin, terwijl hij zich nimmer heeft doen kennen door eenige gewichtige uitvinding op wiskundig gebied. Zijne verdienste in dit opzicht bepaalt zich bij het uitgeven van een werk over de natuurkunde en van eene opheldering op de Rekenkunde van Petrus Ramus; de andere werken van den overigens zeer geleerden en verdienstelijken man handelen over de redeneerkunde, de zedenleer en andere gedeelten der wijsbegeerte, waarvan hij een bekwaam beoefenaar was en met het onderwijs waarvan hij in 1601 zelfs werd belast.

Dat Stevin geen leermeester in de wiskunde meer behoefde, bewees hij hetzelfde jaar[1] zijner inschrijving op de rol der Leidsche studenten door de uitgave van zijn tweede werk, zijnde eene zeer belangwekkende Latijnsche verzameling meetkundige vraagstukken,

(1) Het werk, getiteld *Problematum geometricorum*, dat overigens zeer zeldzaam geworden is, draagt eigenlijk geen jaartal, zoodat er oneenigheid bestaat over den datum der uitgave. Van Hulthem gist dat het omstreeks 1610 moet in 't licht gegeven zijn. Wij houden ons, met Foppens (*Bibliotheca belgica*) en Sweertius (*Athenae belgicae*) aan het jaartal 1583. De volgende reden is daartoe, onzes inziens, alreeds afdoende: In 1610 is het niet aan te nemen, dat Stevin nog een Latijnsch werk zou in de wereld laten gaan hebben. Hij was toen immers reeds volkomen doordrongen van de door hem zoo krachtig uitgesprokene waarheid, dat de volkstaal alleen dienstig kan zijn voor de beoefening der wetenschappen, omdat zij alleen bevorderlijk is aan hare verspreiding in ruimeren kring. Ook gaf hij toen al sedert lang geene andere werken dan Nederlandsche meer in 't licht. Slechts in het begin zijner loopbaan bestaat er bij hem twijfel en aarzeling over de gepastheid om Fransch, Latijn of Nederlandsen in zijne geleerde werken te bezigen. Wij zien hem dan ook in de eerste jaren beurtelings deze drie talen gebruiken. Met de voorrede zijner *Dialectike* verdwijnt bij hem alle onzekerheid. Dit werk (1585) is het keerpunt in zijn leven, in het opzicht van taalgebruik. Na deze wending, is het volkomen onwaarschijnlijk dat hij tot het doode Latijn zou teruggekeerd zijn.

opgedragen aan Maximiliaan, heer van Cruyningen, den algemeenen opzichter der wapentuigen van de Nederlandsche legers en eveneens gedrukt te Antwerpen, ditmaal echter bij Joannes Bellerus.

Het jaar 1585 was een der vruchtbaarste in het schrijversleven van Stevin. Niet minder dan drie nieuwe werken van hem kwamen van de pers. Vooreerst zijne Rekenkunde, behelzende buitendien de vier eerste boeken der algebra van Diophantes van Alexandrië, die hij uit de Latijnsche vertaling van Willem Holtzmann (Xylander) overbracht in het Fransch, want de oorspronkelijke Grieksche tekst was hem niet bekend.

Tevens gaf hij twee Nederlandsche werken in het licht, beide te Leiden, bij Christoffel Plantijn. Het eerste is zijne *Thiende*, die een der hechtste grondsteenen van zijn roem zou worden; in dit kleine werkje, dat nauwelijks eenige bladzijden telt, stelde hij ten dienste van de ‘sterrekyckers, landmeters, tapytmeters, wynmeters, lichaemmeters int ghemeene, muntmeesters ende alle cooplieden’ de beginselen der rekening met tiendeelige breuken te boek. Terwijl hij deze gewichtige uitvinding op rekenkunstig gebied bekend maakte, hield hij zich ook met studiën van anderen aard bezig. Daarvan leverde hij het bewijs door de uitgave van zijne *Dialectike ofte bewijskonst*, evenals de *Thiende* in zijne moedertaal opgesteld en die hij aan zijne landgenooten, *de Neerduitschen*, opdroeg. Zonderlinge samentreffing! in hetzelfde jaar 1585 verscheen ook Spieghel's *Ruyghbewerp van de Redenkaveling* ofte *Nederduytsche Dialectike*, uitgegeven op last van de Amsterdamsche rederijkerskamer *In liefde bloeiende*. Het was de eerste maal dat deze wetenschap in de volkstaal behandeld werd.

Het volgende jaar, 1586, was niet minder gewichtig in Stevin's wiskundig leven.

Buiten de tweede uitgave zijner Rekenkunde, die grooten opgang moest gemaakt hebben om zoo spoedig weder ter perse gelegd te worden, zagen van hem nogmaals drie nieuwe werden het licht. Het zijn drie nieuwe meesterstukken, vormende te zamen een geheel, dat wellicht mag beschouwd worden als het volmaaktste dat Stevin heeft voortgebracht en als een der voornaamste pronkstukken van de geschiedenis der mathesis.

Het *Waterwicht*, de *Weeghconst* en de *Weeghdaet* mogen inder-

daad dezen naam wel dragen, het eerste vooral, dat zijne eigenaardige opsporingen behelst betreffende de drukking der vochten op den bodem en de wanden der vaten, waarin zij vervat zijn; terwijl het tweede niet minder merkwaardig is door de oplossing van het vraagstuk van het hellend vlak, die den grondslag legde tot de nieuwere evenwichtsleer. Deze drie werken werden uitgegeven door Frans van Ravelingen, in de Leidsche drukkerij van Christoffel Plantijn.

De opdracht van het eerste is aan de Staten der vereenigde Nederlanden, die van het tweede aan den Roomschen keizer Rudolf II, die van het derde aan de burgemeesters en regeerders der stad Neurenberg.

Omtrent denzelfden tijd is Stevin begonnen zich metterdaad toe te leggen op de waterwerken, die reeds vroeger een voorwerp zijner bijzondere aandacht geweest waren, zooals blijkt uit zijne hoogervermelde bemerkingen gedurende zijn verblijf te Melving, in Pruisen. In 1588 werd hij inderdaad door de stedelijke regeering van Delft gelast met de uitvoering van een gewichtig werk, namelijk met de herstelling en verbetering van den ouden watermolen ‘staende aent Duyvelsgat opte vesten teynde de geerwech binnen deser stadt.’ Dat hij zich van dezen last kweet tot groote voldoening van de regeering blijkt uit het getuigschift, hem in Augustus van het jaar 1590 op zijn verzoek uitgereikt.

Het spreekt van zelf dat hij, om dit werk uit te voeren, eenigen tijd te Delft moet verbleven hebben.

Wanneer echter van der Aa en Rammelman Elsevier, die met het bovengemelde ambtelijk stuk niet schijnen bekend geweest te zijn, beweren, dat hij zijne woonplaats van Leiden naar Delft heeft overgebracht, dan wordt deze bewering tegengesproken door de duidelijke bewoordingen van het eervol getuigenis der Delftsche burgervaders, waarin Stevin genoemd wordt als wonende nog te Leiden, in het jaar 1590.

Ditzelfde jaar gelastte de regeering der stad Delft hem met een tweede werk in denzelfden aard, te weten met het vermaken van den watermolen ‘staende op de vesten teynde de nieuwe lange dije.’

Beide werken geschiedden met het inzicht om de stad van versch drinkwater te voorzien en werden uitgevoerd volgens eene

wijze die van Stevin's eigene vinding was en waarvoor hij in 1588 octrooi gevraagd en verkregen had vanwege de Staten van Holland, geregistreerd op de Kamer van rekening. In 1591 (13^{n} Maart) werd dit octrooi nogmaals bevestigd en hernieuwd door de ridderschap, edelen en steden van Holland en Westvriesland, vertegenwoordigende de Staten van dezelfde landen.

Ook te Stolwijk en te Kralingen werd Stevin beroepen om watermolens te plaatsen, tot het droogmaken van polders. Hij liet deze werken uitvoeren, volgens zijne ontwerpen en teekeningen, en onder zijne hoogere leiding, door Joost Van der Spelt, Govertszoon, timmerman te Gouda.

Het schijnt dat men te dien tijde in eenige moeielijkheden is gewikkeld geweest, ter oorzaak van deze waterwerken, althans dat de nuttigheid daarvan door eenige persoonlijke vijanden, wier nijd was opgewekt door den bijval, dien hij bekwam, of door eenige verstokte aanhangers van de oude stelsels, die hij door zijne nieuwe vindingen vervangen wilde, is betwist geworden. Men zoude anders geene voldoende rekenschap kunnen geven van de groote zorg waarmede Stevin de verdiensten van zijn stelsel van molens door notarleele en andere oorkonden heeft doen vaststellen, waarvan ons de afschriften zijn bekend gemaakt in zijns zoons Hendriks boek *Van den handel der watermolens onzes vaders.*

Buiten de hooger vermelde getuigenissen van de regeering der stad Delft en de Staten van Holland en Westvriesland, geeft Hendrik Stevin, inderdaad, in dit weinig gekende werk, de copie van verschillende andere stukken, waarvan wij hier den korten inhoud zullen mededeelen.

Den 26^{n} Maart 1590 kwamen, in het huis van Dirk Cornelisz, op de Stolwijksche sluis, in tegenwoordigheid van dezen laatste en van den Goudschen poorter Cornelis Thijsz., als getuigen, voor den notaris Jan Reiniersz. van Woerden, twee vertegenwoordigers van Simon Stevin en twee afgevaardigden van den Schout en de heemraden van Stolwijk, om uitspraak te doen over de verdienstelijkheid van den Stolwijkschen molen, door den timmerman Joost van der Spelt gebouwd volgens het ontwerp van onzen wiskundige.

De vrienden van Stevin waren Harmen Dircksz., oud 60 jaren,

en Floris Claesz. Cnick, oud 37 jaren, beide Schepenen van Gouda, terwijl Claes Dirck Dammesz. en Pieter Cornelisz., inwoners van Haastrecht, voor de Stolwijksche regeering stonden. Attestanten verklaarden ‘bij hare conscientie ende ziele zalicheyt’, de voortreffelijkheid der Stevinsche uitvinding.

Den 25 April van hetzelfde jaar verscheen voor Mr Balhasar van Baerle, openbaar notaris te Rotterdam en in het bijwezen van Jan Clemmensz., waard in St-Joris, en Jan Ruttesz., wijnverlater, als getuigen, de eerzame Pieter Aertsz., wonende op den ouden Dyck, nabij Rotterdam, om te getuigen ‘op sijne mannewaerheyt’ dat de nieuwe molen in den Kralinger polder wezenlijk uitmuntende diensten bewees. Deze verklaring geschiedde ten verzoeke van Jan De Groote, te Delft. Wie deze Jan De Groote geweest is en in welke betrekking hij stond tot Stevin, is ons niet bekend.

De voorgaande verklaring werd voor denzelfden notaris van Baerle, den 4^{n} Augustus van hetzelfde jaar, bekrachtigd door den heer van Kralingen, jonker Jan van Assendelft zelven.

In 1594 vinden wij nog een stuk betreffende denzelfden Kralingschen molen, nog veel plechtiger van vorm dan de voorgaande. Adriaan De Wit, Schout van Kralingerambacht, de beide ambachtsbewaarderen Pieter Wiggerenzoon en Egbert Pieterszoon, de vijf Schepenen Huich Pietersz., Symon Feisz., Jan Fransz., Pieter Willemsz. Keyser, en Cornelis Cornelisz. Borger en de secretaris van Kralingen, Meester Christiaan Vincentius, komen te zamen met den molenaar Pieter Aertszoon, allen ‘rechtelicke verdaegt zijnde om getuygenis der gerechticheyt te geven ten versoucke van Symon Stevin’, en verklaren, de eersten, ‘bij den eet in stuck van (ons) elcx officie die (wij) int accepteren van dien gedaen hebben’, de laatste, ‘met opgerechte vingeren’, dat de nieuwe molens van Stevin beter zijn dan de vroeger bestaande. ‘Soo waerlick moet ons Godt Almachtich helpen en syn heylich woort,’ herhalen comparanten tot slot van hun getuigenis, en de Schout hecht zijn zegel aan deze oorkonde, die onderteekend wordt door meester Vincentius, secretaris.

Zulke plechtstatige verklaringen schijnen wel geene andere reden van bestaan te kunnen hebben dan de aanvallen van sommigen

die de eigenaardigheid of de verdienstelijkheid van Stevin's gewichtige uitvinding betwistten.

Hoe dit zij, de nieuwe polderwatermolens moeten veel bijval verworven hebben. Op verschillende plaatsen werden proeven genomen, waarvan de berekeningen na Stevin's dood in zijne papieren voorhanden waren. Buiten de meervermelde molens te Stolwijk en Kralingen, beproefde hij zijne kunst te Eskamp, te Broek bij IJselstein, te Robbenoord, te Zoeterwoude, in het land van Altena, wellicht ook te Nootdorp en Charlois, zonder nog te spreken van zijne dusgenoemde ‘schurende’ watermolens te Delft, waarvan hierboven melding werd gemaakt.

Het zou hier thans de plaats zijn om ook te spreken over de ontwerpen, door Stevin opgesteld voor de verbetering van verschillende waterloopen. De meeste werden echter reeds vermeld als bewijsstukken voor den vermoedelijken wegwijzer zijner Duitsche reis. Het zal dan voldoende zijn, hier eene zeer beknopte opsomming te geven van hetgeen ons dienaangaande bekend is uit Hendrik Stevin's boek *Van den handel der waterschuyring onzes vaders*.

Het is ons niet recht duidelijk op welk tijdstip van zijn leven Stevin deze ontwerpen gemaakt heeft. Men zou kunnen gissen dat het geschied is tijdens zijne reis zelve; wij weten dat hij van toen reeds belang stelde in zulke zaken; of hij nu echter zoo vroeg al eene zulkdanige bekwaamheid verkregen had in dit moeielijke vak, mag wel eenigen twijfel verwekken. Het was toch niet op de reis zelve dat hij in eens de noodige ervarendheid kon verworven hebben om doelmatige voorstellen tot wering van zandplaten, verdieping van vaarten en rivieren, verbetering van havens en mondingen te ontwerpen. Het is ook kwalijk aan te nemen, dat hij de ingenieurskunst zou beoefend hebben terwijl hij kantoorklerk was bij zijn Antwerpschen patroon of in 't Brugsche vrije. Als men zijn vernuft dan niet verheffen wil tot eene wonderlijke, ongelooflijke hoogte, zal men wel genoodzaakt zijn aan te nemen dat hij zijne reizen benuttigd heeft om waarnemingen te doen, aanteekeningen te maken, de plaatselijke gelegenheid op te nemen, zich door vergelijkingen, ondervragingen, enz. volkomen op de hoogte te stellen van de practische zijde der zaak; dat hij dan later, zijn onderwerp theoretisch instudeerende, vooral nadat hij zijn *Water-*

wicht en *Waterwichtdaet* opgesteld had, tot het opvatten der algemeene regelen zal gekomen zijn, die hij vernuftiglijk heeft weten toe te passen op de hem bekende gevallen.

In deze onderstelling, zou Stevin verschillende malen dezelfde plaatsen moeten bezocht hebben. Dit is namelijk het geval met Dantzig. Want het is zeker, volgens zijne eigene verklaring, dat hij opzettelijk naar Dantzig geroepen was om zekere platen weg te nemen. Indien men nu aanneemt, zooals waarschijnlijk is, dat hij zulken last niet zal gekregen hebben op een oogenblik toen hij nog geene gelegenheid had gevonden om zich in de hoedanigheid van waterbouwkundige bekend te maken, dan moet dit zijn tweede bezoek aan de stad zijn geweest. Wellicht zouden wij de waarheid nabijkomen met deze tweede reize te plaatsen tusschen de jaren 1590 en 1600; twee redenen zouden ons daartoe kunnen aansporen. Vooreerst dat tusschen deze beide datums een tijdperk valt, waarin Stevin veel minder vruchtbaar is geweest in het voortbrengen van geschriften dan van 1582 tot 86; daarbij bedenken wij ook dat zijn geest alsdan de noodige rijpheid kon verkregen hebben om zulke grootsche plannen uit te werken en de eenheid van vaste beginselen te ontdekken in de menigvuldigheid der gevallen, waarin hij raad en hulp moest verschaffen, en dat hij den verworven bijval met het droogmaken van poldergronden in den vreemde kon doen gelden als een bewijs van ondervinding in het vak van waterbouwkunst.

Wat daar van zij, zijne ontwerpen tot ‘waterschuyring’ zijn niet gedagteekend. Indien wij ze te dezer plaats aanraken, dan is het om in de orde van gedachten te blijven, waarin wij door de watermolens gebracht waren, en om aldus de baan vrij te maken voor de verdere behandeling van onderwerpen van eenen zeer verschillenden aard, die ons nog te wachten staan.

In 't kort zij dus herhaald, dat Stevin voor den raad der keizerlijke stad Dantzig een grootsch ontwerp maakte, tot verbetering van hare haven en van den afloop harer wateren, namelijk om zekere zandbanken te verdrijven en de monden van de Wijsel en de andere rivieren op eene behoorlijke en bestendige diepte te behouden. Doch zijne voorstellen werden van de hand gewezen, omdat zij aanleiding zouden gegeven hebben tot veel te groote uitgaven. Om dan de stads-

kas minder te bezwaren, wijzigde Stevin zijne voorstellen. Beide zijne ontwerpen werden ingediend onder voorwaarde dat tot de uitvoering niet zou overgegaan worden dan nadat de raad zich zou verstaan hebben met hem of zijnen gevolmachtigde om hem eene billijke voldoening voor zijne vinding te schenken. Of er eenig gevolg werd gegeven aan deze plannen, is ons niet bekend. Over den uitslag van zijne pogingen bij de regeeringen van Elbing en Braunsberg, alsmede die van Deventer, Zutphen, Rijnberk, Schiedam en Lingen, bezitten wij evenmin eenige stellige inlichting. Dat hij echter naar Kales beroepen is geweest door den bevelheber over deze versterkte plaats, den heer De Vic, om de waterwerken te verbeteren, weten wij met zekerheid uit hetgeen hij daarover later zelf verhaald heeft in zijne *Nieuwe maniere van sterctebou door spilsluysen.*

Terwijl hij zich met deze aanzienlijke plannen bezighield, bleef hij nochtans op ander gebied niet volkomen onwerkzaam.

In 1590 reeds gaf hij zijne *Vita politica* in 't licht, waarvan Steichen ten onrechte zegt dat het in 't Latijn was opgesteld. De Latijnsche titel moet den geleerden hoogleeraar bedrogen hebben; want het merkwaardige werkje is wel degelijk in 't Nederlandsch geschreven. Het werd gedrukt bij Jan Andriesz, wonende te Delft, ‘aen 't Marckt-veldt, in den gulden A.B.C.’

Dat hij ditzelfde jaar, volgens het beweren van den Leidschen archivaris Rammelman Elsevier, de hoogeschool zou verlaten hebben, blijkt niet uit het *Album studiosorum*, waarin dergelijke inlichtingen niet worden opgegeven. Ziedaar dus nogmaals een punt, dat op nadere bewijzen blijft wachten. Het schijnt in elk geval eenigszins onaannemelijk dat Stevin zou gewacht hebben om de banken der Universiteit te verlaten tot op het oogenblik dat hij èn als schrijver èn als waterbouwkundige reeds een grooten roem verworven had en zonder twijfel, in de wiskunst, aan het hoofd zijner landgenooten stond. De uitvinder van de *Thiende*, de schrijver van de *Dialectike*, van het *Waterwicht* en de *Weeghconst*, de vernuftige maker van de schepraderen, waarvoor hij reeds in 1588 een privilege bekomen had, moest zekerlijk reeds lang voordien opgehouden hebben het woord eens meesters te gaan afluisteren. Op eigen wieken vliegend, verhief hij zich tot eene hoogte die niemand voor hem had bereikt: zou hij zich

dan nog geoefend hebben onder toezicht of voorleiding van een ander?

Het moet, integendeel, omtrent dien tijd zijn dat hij zelf werd aangesteld als leermeester van een doorluchtig leerling, namelijk van Prins Maurits, zoon van Willem van Oranje. De juiste datum van deze aanstelling is niet bekend. Op welke wijze de leerling en de meester voor het eerst in aanraking kwamen, is ook niet geheel helder. Dat Stevin des prinsen Maurits studiën aan de Leidsche hoogeschool zoude bestuurd hebben, zooals enkelen voorgeven, schijnt niet wel mogelijk geweest te zijn. Immers, Stevin liet zich, gelijk gezegd is, in 1583 als student opschrijven, terwijl reeds het volgende jaar de Zwijger door het schot eens moordenaars van het leven beroofd werd, ten gevolge van welke ramp de zeventienjarige Maurits door de Staten van Holland aan het hoofd van den Raad van State werd geplaatst.

Indien er dan al te Leiden eenige betrekking bestaan heeft tusschen Maurits en Stevin, zoo kan zij niet dan zeer kortstondig geweest zijn.

In elk geval, de last der Staatszaken in dit bange oogenblik verdoofde geenszins den lust tot de wetenschappen in den leergierigen geest van den jongen prins, in wiens moed en beleid de lotsbestemming der Nederlanden was toevertrouwd geworden. Eene duurzame vriendschap kwam tot stand tusschen deze beide groote mannen: den vorstelijken jongeling, die weldra zou toonen een heldhaftig veldheer en krachtig regent te zijn, en den uitstekenden wiskundige, wiens genie al de vakken der toemalige exacte wetenschappen omvatte en die nog meer diensten aan zijn land bewijzen kon dan hij reeds door zijne vorige baanbrekende werken had gedaan. Uit de samenwerking en wederkeerigen invloed van deze beide uitmuntende mannen zou nog veel schoons en nuttigs ontspruiten, waarop wij spoedig de gelegenheid zullen vinden de aandacht in te roepen.

(*Slot volgt*).

ARTHUR CORNETTE.

Meester Neirinck.

Ik herinner mij hem nog als kind en heel jong meisje: hij was kort van gestalte, breed geschouderd, kloek van voorkomen. Zijn aangezicht had de regelmatigheid van een Grieksch borstbeeld. Zijn oog was ernstig en schrander, schalieblauw. Hoe oud hij mocht wezen, weet ik niet: vijftig, zestig, misschien zeventig jaar. Dat had wellicht niemand kunnen zeggen; want hoe diep de rimpels van zijn aangezicht waren, zag men niet onder de donkere vuilnislaag, die ze bedekte.

Slordiger mensch heeft zeker nooit bestaan dan Meester Neirinck was: zijn broek leek van onderen een franje; te kort, liet zij de harige beenen boven de wollen kousen zien; deze hadden geene kleur meer, aschgrauw of dof geel. Zijn schoenen, witgrijs van stof en droge modder, droegen kerven op het bovenleder, en, misschien te groot, althans scheef geloopen, waren met touwen rond zijn enkels vastgebonden. Zijn frak was gescheurd aan de panden; de knoopen hingen af; zijn hemd - was het ooit wit geweest? - scheen met bruine stipjes overzaaid, evenals zijn hals, sporen van ongezocht gezelschap verradend; zijn kleurloos haar hing, heel lang gekruld, van onder zijn gebuilden hoogen hoed, die zich zeker niet meer herinnerde ooit nieuw te zijn geweest.

Hij was gewoonlijk zwaar beladen met een of twee versleten, lederen mantelzakken, die hij aan de hand droeg.

Alzoo zie ik hem nog door de dorpsstraat gaan, den Vrijdag in den laten achternoen.

Wat stak er in die zakken?

Boeken.

Oho! Boeken! boeken bij zulk een mensch!

Ja, boeken, over alle vakken: kunst, wetenschap, rechtswezen en wat niet al!

Meester Neirinck was een geleerde.

'Dag mijnheer Neirinck,' zeiden wij, mijn zuster en ik, als wij hem ontmoetten.

Hij kwam recht op ons toe, zoodat hij ons den weg versperde, legde zijn zakken neder, monsterde ons een paar malen van het hoofd tot de voeten, greep wat er overbleef van den rand aan zijn hoed, groette tot diep op den grond, terwijl geen de minste uitdrukking op zijn gelaat van, door den tijd vaalgeworden, antiek beeld verscheen, bleef nog een oogenblik ons aankijkend dralen, nam de zakken, zwaar gebult, weder op en vervolgde zijn weg.

Aldus heb ik de gelegenheid gehad zijn uiterlijk goed waar te nemen.

* * *

Hij had, zei men, in zijne jeugd, studiën van advokaat gedaan, aan ergens eene hoogeschool. Bezat hij een of meer diploma's? Dat weet ik niet, dat wist niemand met zekerheid. Had hij familie? Ik weet het evenmin.

Waar hij vandaan kwam, waarom hij zich hier op het dorp gevestigd had, heb ik nooit gevraagd.

Hij pleitte voor het vredegerecht van het kanton. Elk pleidooi werd hem doorgaans vijf frank betaald. Het scheen, dat hij zulks heel snedig deed, fijne jurist als hij was; enkel overdreef hij zijn dictie tot in het belachelijke, alle letters uitsprekend, de syllaben scandeerend, aan alle gelijke waarde toekennend. Het gebeurde ook, dat hij in het Fransch pleitte, tot groote pret van het auditorium.

Sommige zijner zinsneden werden van mond tot mond verteld.

Zoo vroeg iemand hem eens waarom hij geen vrouw had. '*D'une chose kwie n'estt pass bonne, il fautt prendre aussi péu kwé possible*,' was zijn antwoord.

Hij woonde heel alleen, eerst op bovenkamers. Daar zat hij des zomers te studeeren met open ramen in het midden van zijn boekenkasten, die al de muren bedekten. Van op de straat zag men groote spinnewebben in de hoeken aan de vensters hangen, tusschen en op de

flarden-gordijnen. Kenners verzekerden, dat hij zeldzame en kostbare werken bezat, benijdbaar voor bibliophilen.

Al wie een proces had, al wie een advies begeerde, wendde zich tot Meester Neirinck. Met raad en daad, voor een hongerloon, stond hij elk te woord.

Jongelingen, welke zich aan de studie wilden wijden, riepen zijn hulp in tot het aankoopen of kiezen van de beste vakboeken of de nieuwste woordenboeken in drie, vier en vijf talen.

Hij wist dadelijk bescheid te geven over de verschillende uitgaven ook van letterkundige werken, zelfs in 't Duitsch, in 't Engelsch, of het Italiaansch en het Latijn.

Welke goudmijn had hij daartoe ontdekt, welke bronnen waren hem open voor dat alles, aan hem, die arm leefde en geen herdrukken meer koopen kon?

Benevens hetgeen hij bezat, had hij heel de bibliotheek der Hoogeschool van Gent te zijner beschikking: aan hem alleen werden boeken ter leen medegegeven. Onbezoedeld keerden zij gewetenstrouw terug.

Alle weken deed Meester Neirinck den pelgrimstocht daarheen, door alle weêr, te voet, drie uren ver, telkens beladen als een ezel met zijn vracht.

Hij ging nooit in een herberg, nooit in een dorpshuis. Hij sprak nooit met iemand, tenzij als geraadpleegd zijnde, betaalde zijne kleine schulden en liet de noodige winkelwaar brengen bij middel van briefjes, die hij onder de deuren stak. Het verschuldigde droeg hij zelf in een papiertje gewikkeld, dat hij, het winkelbelletje doende klinken, den persoon, die den oproep beantwoordde, in de hand stak zonder een woord te uiten.

* * *

Hij zat dus midden in zijn boeken verdiept, in den zomer met open ramen, totdat de schemering begon in te vallen. Het was nog dag buiten; maar daarbinnen zag hij zeker niet goed genoeg meer. Vroeg stak hij een kaars aan.

De kameraad van een mijner groote broeders woonde rechtover het huis waar Meester Neirinck bovenkamers had.

De beiden hadden er hun behagen in hem te bespieden, ook boven, van achter een venstergordijn.

Zij maakten deel uit van eene balpijpmaatschappij en waren bedreven schutters. Als Meester Neirinck het hoofd diep over een foliant gebogen hield, mikten zij, schoten, en het licht was uit. Schielijk trokken ze zich terug.

Meester Neirinck schrikte op, keek rond, heel beteuterd, niet begrijpend wat er gebeurd was, welke tocht, bij windstilte, het vermocht had een plotsen aanval op zijn licht te doen.

Eindelijk deed hij de kaars weder branden, en poef! daar doofde zij opnieuw uit.

Hoe gevaarlijk zulk een spel was, en dat er de handigheid van een Willem Teil toe behoorde om het hoofd van Meester Neirinck zelf niet te treffen, dachten de guiten niet.

Met fiere vreugd pochten zij over hun heldendaad.

Ook over deze:

Zij hadden, ik weet niet hoe, toegang in het buurhuis van Meester Neirinck. Dat huis was hooger dan het zijne. Van uit het gevelvenster op den zolder zagen ze lager de opening van zijn kamerschoorsteen.

Er lag een tas ajuinen op dien zolder. Vele waren rot, en een hunner wierp vandaar uit bestendig de bedorven knollen daarin neder De andere stond achter een spleet van het gordijn op zijn observatorium rechtover en krinkelde zich van de pret, bij het zien van den ajuinenregen.

Meester Neirinck keek heel verbluft rondom zich; zag de weeke knollen, die openspatten, aan op den plankenvloer, waar ze terechtkwamen, tot hij er zich eindelijk niet meer om te bekommeren scheen en kalm, wijsgeerig, de zaak aanvaardend, als men doet met een storing der elementen, zijn onderbroken studie hernam. Hij raapte geen enkel stuk op, hij veegde er geen weg, het moes bleef liggen als de modder op een landweg en droogde ter plaats met een ruwe korst.

Toen de vaart van Deinze op Schipdonck - een afwateringskanaal - zou gegraven worden, waren vele huizen in de rij der dorpsstraat tot den val gedoemd. Zoo ook dat, deels door hem bewoond.

De breekijzers waren vlijtig aan het werk. Op korten tijd lag

alles in puin; een groote gaping ontstond en door de gaping zag men van verre een mierennest arbeiders aan het uitgraven bezig, meer en meer naderkomend in hun nuttig vernielingswerk.

Meester Neirinck was verhuisd. Hij woonde nu in een andere, meer afgelegen straat, de Karnemelkstraat, in een achterhuis, dat uitzicht op een boomgaard had, en dat men door een groote poort bereikte.

* * *

Hij moest nu telkens over de dorpsplaats gaan. Daar speelden schooljongens na afloop der klas.

Hadden sommige dier snaken vroeger geen acht op hem gegeven, of was een soort van ontzag bij hen te loor gegaan, althans Meester Neirinck werd hun zondebok.

'Den hoed, den hoed!' riepen zij, zoodra hij met zijn boekenzakken aankwam en onder de eeuwenoude linden vreedzaam voorttrad.

En zij staakten hun spel, en joelden om hem heen.

Hij was vermoeid van den langen tocht, hij trachtte zelfs niet den stap te verhaasten.

'Den hoed, den hoed!'

De bloohartigen zagen toe, op een afstand, neuzen zettend, den eenen vinger tergend over den anderen schrappend met smaadgeroep. Maar er waren stoute bij, die tuimelsprongen maakten voor hem, den weg belemmerend. Soms naderde er een der grootsten verraderlijk van achteren en gaf een stoot op zijn hoed, die afviel en een eind verder rolde.

Meester Neirinck zag toe en sprak niet, een lijdzaam slachtoffer dier straatschenders. In het bloote hoofd met de vele neerhangende krullen, vervolgde hij zijn weg, zwaarbeladen, naar de brug toe, die over de diepe beek - de Poekebeek - lag.

Die beek was bij hoog water aan een bergstroom gelijk. '*Le courant le plus impétueux des deux Flandres, toute proportion de largeur gardée*,' zei later van haar de ingenieur, die de werkzaamheden der nieuwe vaart bestuurd had.

Meester Neirinck geraakte aldus uit de klauwen zijner aanranders. Nu vierden zij hun verdelgingslust bot op zijn hoed: de een

schopte hem vooruit, de andere schopte hem terug, een derde schopte hem ter zijde; degenen, welke steenen bemachtigen konden, wierpen ze er naartoe. Het was een spel, een wedstrijd, wie het meest hem havenen kon.

De groote beweging echter was in de richting der beek. Als de hoed er eindelijk in terecht kwam, ontstond er een jubelgeroep.

Indien bij zomerdag het water laag was, werd hij nog met gruis, koolstokken of wat er op de straat te vinden was, gebombardeerd; maar bij hoog water, was het een pret van belang: hij zonk eerst onder, hij tuimelde tusschen de bobbels van den geweldigen stroom, hij leek een geteisterd riviergedrocht, dat zich verweerde tegen zijn verwoed element, dat niet mede wilde en mede moest.

En langs de sterke helling, op het smalle oeverpad liepen de schelmen dat gedrocht schreeuwend en schaterend na en zagen het eindelijk ijlings weder, voor 't laatst opduikelend, aan den balkendam verdwijnen in de ontzaglijke massa van het aldaar eensklaps spiegelglad geworden watervlak, dat er het medevoerend over heen stortte in het ziedend en kokend schuim der diepliggende vaart.

Des anderen daags verscheen meester Neirinck voor het vredegerecht van het kanton met een gelijksoortigen hoed op het hoofd.

Bezat hij er aldus een heelen voorraad: grijs-ros, geblutst, geschift, den bodem ingedeukt, met beschadigden rand, zoodat er niet een merkbaar verschil tusschen de voorgaande te bespeuren was, of had hij er zich een nieuwen aangeschaft, dien in de modder gewreven, aan 't vuur verschroeid, onder zijn hiel plat gestampt, weder half rechtgetrokken, tot hij onwaardig genoeg bevonden was deel uit te maken van heel zijn overige uitrusting?

Telkens had er een enkwest plaats: de schuldigen waren soms thuis gestraft; zij werden door den onderwijzer berispt, door den veldwachter bedreigd, en Meester Neirinck mocht een tijdlang ongehinderd zijn levenspad bewandelen, totdat de bekoring tot sarren de schooljeugd weder te machtig werd.

* * *

Aldus verliep nog menig jaar.

‘Meester Neirinck heeft een geraaktheid (beroerte) gehad,’ werd er eens verteld. ‘Hij is naar het hospitaal gevoerd.’

Dat hospitaal was tevens weezenhuis, oud-mannen- en oud-vrouwengesticht.

Het toeval bracht ons - mijn zuster en mij - een paar dagen later in een buurhuis van Meester Neirinck.

De vrouw vertelde ons het geval, zei dat ze in zijn woonst was geweest, dat de sleutel er van te harent berustte, dat niemand zich een voorstelling kon maken van het vuil daarbinnen en of wij dàt eens wilden zien.

Ja, wij wilden.

Het was lente; het huis stond met den zijgevel naar de straat; bij het openen der poort lag de boomgaard - goed door de lieden uit het groote huis onderhouden - frisch en groen voor ons, op zonnige plaatsen met madeliefjes overstard; de ooftboomen bloeiden blank en weelderig, lichte bloesemwalmen verspreidend.

Rechts was de woning van Meester Neirinck.

Welk een contrast!

De muren bezoedeld, de ruiten ondoordringbaar grauw, de verf der deur hier en daar af; de drempel uitgebrokkeld!...

En daarbinnen: de kachel rood-ros, met gesprongen pot; kolen op den vloer uitgegoten; het stroo der twee stoelen afhangend in 't midden der zitting, waar een groot gat was; de tafel smerig vet, met een half gebroken bord en een kromme, beroeste vork daarnaast; en daar, betrekkelijk rein, zijn lessenaar, met inktpot en pen en papieren.

En zijne boeken?

‘Alle meegevoerd,’ zei de vrouw, ‘op een grooten wagen.’

Zijn boeken, alle reeds weg!

Zijn huisraad - zonder waarde - achtergelaten.

Zij toonde ons zijn bed in de kamer: een nest van flarden, of een vuilnishoop.

‘Waar waschte hij zich?’

‘Hij waschte zich niet.’

Wij gingen weder in wat zij de keuken noemde.

Zij toonde ons een grooten ijzeren pot: ‘Zie, daarin kookte hij het water voor de koffie, ook zijn aardappelen; en, als hij het eens in zijn hoofd kreeg van linnen te veranderen, zijn hemd en zijn kousen.’

Omhoog aan de balken hingen overal spinnewebben.

‘Dat is het eenig middel om van geen vliegen of muggen geplaagd te worden,’ verklaarde hij soms aan haar.

Eens was een boerin met haar zoontje, dat straatschenderij uitgevoerd had, hem komen raadplegen:

‘Meester Neirinck,’ had ze gezeid, met meer oprechtheid dan tact, ‘ik maak u mijn compliment, dat het hier heel vuil is.’

Daarop had hij een heele redevoering gehouden, waaruit hij bewees, dat een zwijn het gezondste beest van een hoeve was en in een stinkhok zijn leven sleet; dat de menschen veel te veel trachtten naar welstand en genot; dat hun huizen te luchtig en te mooi waren, en hij had het voorbeeld aangevoerd van Diogenes, die een ton tot woning bezat en gelukkig was.

* * *

Meester Neirinck zou den nacht niet uitdoen, meende men eerst: zijn tong en de linkerkant van zijn lichaam waren verlamd.

Hij lag buiten kennis.

Maar, tot elks verbazing beterde zijn toestand allengs, hij kreeg het gebruik der aangetaste ledematen eenigszins weer; kon, alhoewel wat stotterend, verstaanbaar spreken.

Nooit zou hij echter nog bekwaam tot zelf-hulp of pleiten wezen.

De vrederechter en de griffier gingen hem bezoeken.

Hij zat in een reine kamer aan het vensterraam, zelf rein, gewasschen, geschoren, gekamd.

Zij kenden hem schier niet meer: het antiek, ernstig schrandermooie van het aangezicht kwam tot zijn volle recht nu. Zij ondergingen schier een indruk van ontzag, voelden een soort van verlegenheid bij die gedaante-wisseling. Zij moesten zich tevens niet meer voorzichtigheidshalve ver van hem houden. De hand, die hij hun toestak, was zuiver en blank, hoewel de nagels rouwranden, zwart als git, vertoonden.

Of hij tevreden was?

Ja en neen, met toewijding verzorgd... maar... maar... ‘zij

eerbiedigen hier de persoonlijke vrijheid niet,' klaagde hij met een blik van heimwee op het helder grijs linnen vest, dat hij aanhad.

En, in vergetelheid van maatschappelijken stand en waarschijnlijkheden, voegde hij er bij: 'komt gijlieden alle twee hier niet, als ge ziek wordt,' terwijl zijn schalieblauw oog de bezoekers beurtelings treurig aankeek.

Zij spraken hem van genezing, van spoedige beterschap, van terugkeeren in zijn huis.

Hij schudde het hoofd:

'De hand des noodlots heeft mij geraakt,' zei hij.

Indien hij niet kon aarden in het hospitaal, mocht hij het verlaten, en zij maakten een bedekte zinspeling op het kapitaal, dat zijn boeken vertegenwoordigden.

Hoe bescheiden ook uitgedrukt, kwetste hem hun aanduiding.

'Mijn boeken,' schoot hij op, 'mijn boeken! Zoolang ik adem haal, zal er geen enkel van worden aangeraakt; mijn boeken, dat zijn de vrienden, de vertrouwden mijner ziel; het brood des geestes is mijn levensbrood!'

En den practischen kant der zaak beschouwend, op een heel anderen, zachten toon, ging hij voort: 'Alle eer, wie eer toekomt: Moeder Overste heeft mijn bibliotheek onder hare bescherming genomen, ze verstandig laten hier brengen in veiligheid. Wat zou er van geworden zijn ginder in het bereik van het straatgepeupel? Mijn huisraad? Bah!' - met de illuzie van den eigenaar, wat de bezoekers glimlachen deed - 'dat kan mij weinig schelen, wat er mee gebeurt en wie er bezit van neemt. Mijn boeken staan hiernaast in een kamer, die mij voorbehouden wordt; men verzekert mij, dat al de werken, gerangschikt als vroeger, op dezelfde planken staan. Mijn eerste bezoek zal voor hen wezen. Maar... maar... Heeren, komt hier niet, als ge ziek wordt,' herhaalde hij nog eens bij het afscheid.

* * *

Zij hebben hem niet weder gezien.

Meester Neirinck stierf plotseling korts daarna, door een tweede beroerte getroffen.

Zonderlinge geruchten liepen over dat sterfgeval: men zei, dat

hij tot in de kamer daarnaast gesukkeld was; dat het zien van zijn boekenschat, op den vloer overhoop geworpen, sommige banden aan stukken gescheurd, andere met de omslagen af, hem zoo hevig geschokt, in zulke woede had gesteld, dat hij met een vermaledijding op den mond, ten gronde was gestort om niet meer op te staan.

Na het overlijden begaf de vrederechter zich met den griffier naar het klooster. In geval van weezen of afwezigen zijner familie moesten immers de zegels op zijn kasten of koffers worden gelegd.

Hij bezat er geene.

'Zijn boeken?'

'O zijn boeken,' zei de geestelijke bestuurder, 'ja,' en hij opende de deur der bewuste kamer.

Zij ook schrokken van den hoop, in wanorde neergegooid, den kleinen hoop gescheurde en beschadigde werken.

'Hij had er zoovele, waar zijn zij heen?' streng gevraagd.

'Meester Neirinck bezat veel slechte boeken, die zijn alle verbrand,' was het antwoord op zalvenden toon.

'Er waren werken van groote waarde bij.'

'Ik heb er geene gezien, *ik*, geene,' was weder het ontwijkend bescheid.

'Onmogelijk,' zei de vrederechter.

'Overigens, indien er mochten geweest zijn, waren zij volgens mondeling akkoord met den overledene, het eigendom van het klooster na zijn dood; alles wat hij bezat, moest dienen voor zijn levensonderhoud en de kosten van overlijden.'

Er was geene familie, niemand had eenig persoonlijk belang in het ophelderen der zaak.

Geen enkwest werd er gedaan.

Meester Neirinck leeft in de herinnering van sommige enkelen voort, die hem nog in verbeelding zien en hooren.

Er bestaat overigens een portret van hem in houtsnee, een penteekening, eertijds in den handel, treffend van gelijkenis.

De exemplaren er van zijn heel zeldzaam geworden. Ik heb het portret meermalen gezien, maar er een bezeten, nooit.

VIRGINIE LOVELING.

Gent, 13 Juli 09.

Uit Noorwegen.

Het is in Augustus 1909.

De kranten spreken van regen en wind, van kou en akeligheid. Iedere brief vertelt ons hetzelfde. En wij zitten in stralenden zonneschijn op de begroeide bergen. Een geur van hooi omringt ons. Veldbloemen in alle kleuren schitteren op de vlakte voor ons en het water van de fjord, blauw en doorschijnend, danst voort met guitig springende golfjes. Blauw en strak de hemel. Ik staar omhoog, terwijl ik me genoegelijk neervlij op het zachte gras en filosofeer er over hoe toevallig we in Ulvik terecht zijn gekomen en hoe goed we 't er getroffen hebben...

We wilden weg uit de drukke stad, weg uit Christiania, al zijn de omstreken ook nog zoo verleidelijk. We wilden ontloopen den grooten stroom van toeristen, waar we overal op stuitten. En we zochten op de kaart, we zochten in Baedeker en in onze hersens... Ulvik in Hardanger zou 't moeten zijn! We hadden 't gevonden. We gingen met den trein naar Vossevangen. Twee jaar geleden deden we dezelfde reis op de allerprimitiefste wijze. - Toen was de spoorlijn nog niet open en we hadden vergunning gekregen om op de locomotief mee te reizen. Nu was de lijn zoo goed als gereed voor het verkeer. Alleen te Kröderen was men nog genoodzaakt de boot te nemen, maar die tocht van drie uur over het heerlijke Kröderenmeer zal niemand zich beklagen. Het is bijna niet te begrijpen dat stations en hotels, op plaatsen waar twee jaar geleden nog een verlaten ijsveld was, in zoo korten tijd gereed konden zijn.

Wij deden de reis tot Vossevangen in drie gedeelten om beter van de natuur te kunnen genieten. Overal waar we afstegen: in Kröderen, Finse, Myrdal en ten slotte in Vossevangen waren de hôtels

vol. Als we niet om logies getelefoneerd hadden, waren we zeker niet onder dak gekomen. Ook veel Noord- en Zuid-Nederlanders hebben we ontmoet, zoodat de heerlijke geheimen van de meer dan prachtige hooge spoorlijn van Christiania naar Bergen in onze lage landen ook al doorgedrongen zijn. Daarom wil ik over de schitterende ‘höjfjeldnatuur’, die we doorstoomden, niet verder uitweiden...

In Vossevangen namen wij een ‘stolkjserre’ (klein Noorsch open wagentje) naar Ulvik. Weer schitterde de zon aan den hemel. En 't was Zondag, zoodat ook de menschen hun mooiste pakjes vertoonden. Veel wagentjes reden ons voorbij met vrouwen in nationaal costuum van allerlei streken. Zij, die zich dien rijkdom niet veroorloven konden, hadden ter eere van den feestdag toch een mooieren hoofddoek om. Hoeden waren zoo goed als niet te zien. We zouden drie uur rijden voor we te Nesheim stilhielden om te eten. De weg was, als altijd, een voortdurend stijgen en dalen, maar de grootste helling moesten wij nog af, de zoogenaamde ‘Skjervet.’ Wij hadden een jongen koetsier, die zeer spraakzaam was en vrij ontwikkeld. Hij zag er krachtig en flink uit en dat hij 't ook *was*, zou weldra blijken. Ik durf wel bekennen dat ik dikwijls in Noorwegen angst heb uitgestaan als we, langs diepe afgronden, steile hellingen afgingen in een benauwd wagentje. Maar daar ons nog nooit een ongeluk is overgekomen, was mijn vertrouwen in den Noorschen ‘skydsgut’ (koetsier) en het kleine Noorsche fjordpaardje aanmerkelijk gestegen. Ik dacht er niet over om bang te zijn dien heerlijken Zondagmorgen. Alles lachte ons toe, het weer en de natuur, en ik genoot zonder een woord te zeggen van al het mooie en vergat geheel dat we vrij steil naar beneden gingen... Tot op eens bij een draai van het hevig dalende pad - bons! Ons karretje tegen de rots en het paard op den grond. Een oogenblik dacht ik al de bagage, die achter ons lag, op mijn hoofd te krijgen en zelf het karretje uitgeslingerd te worden - maar neen, gelukkig hadden wij onze beenen vast gestrekt gehouden tegen den opstaanden rand van den bodem van het wagentje, zoodat we er niet uitrolden door den schok, maar den tijd hadden om er uit te springen. Wij hadden geen letsel bekomen en ook de koetsier was in tijds van zijn kleine zitplaats gesprongen. Maar het paard lag op den grond met de pooten omhoog op het nauwe pad. Met vereende krachten trokken we 't wagentje naar

achteren, spanden het paard uit en weldra stond 't dier weer op zijn stevige pooten, hijgend en zweetend. Maar de boom van 't wagentje was gebroken. Daar stonden we! We waren nog minstens een kwartier van de naaste boerderij verwijderd. Ik had medelijden met den koetsier, die er niet over dacht zich zelf te verontschuldigen, maar steeds herhaalde, ‘dat hij nog nooit zoo gereden had, dat 't de eerste keer was dat hij zoo dom geweest was en dat 't er leelijk voor hem uitzag.’ Toen togen we in optocht naar de boerderij. De koetsier voorop met het karretje en wij achteraan met een gedeelte van de bagage en het paard aan een touw (à la Mr. Pickwick!). Maar het dier vond het een heel onverwacht pretje, deed zich te goed aan het schrale groen en was bijna niet mee te krijgen! De boer leende ons een ander wagentje en toen ging 't met nieuwen moed in flinken draf naar Nesheim, waar we ons middagmaal gebruiken zouden. We hielden er ons zoo kort mogelijk op en vervolgden onzen weg naar Ulvik, waar we om zeven uur aankwamen. Een aardig klein meisje in Hardanger dracht stond de nieuw aangekomenen nieuwsgierig aan te staren. Haar blonde haren schitterden in de zon en het aardige roode mutsje, met gekleurde kralen versierd, gaf haar helder blauwe oogen een bizonder guitige uitdrukking. Ulvik ligt in een dal, we hadden het reeds op grooten afstand heel in de diepte zien liggen. Het heet het warmste plekje van Noorwegen, zoodat het er in warme zomers dikwijls niet is uit te houden. De Ulvikfjord, een inham van de groote Hardanger fjord, geeft het plaatsje een bizondere bekoorlijkheid. Hooge bergen omgeven het; aan den eenen kant van de fjord kaal en steil, aan den anderen begroeid en vruchtbaar, bezaaid met boerderijen klein en groot. Van de helling der bergen, onze meest geliefde rustplaats, keken we naar de boeren en boerinnen, die op 't land werkten. De hooioogst was in vollen gang. Het afgemaaide hooi wordt op een groot rek (häsje) gehangen om te drogen, en als 't droog is naar de groote schuren vervoerd, want van wege het koude, vochtige klimaat kan er van ‘hooischelven’ geen kwestie zijn. Al de groote, roode houten gebouwen in den omtrek zijn hooischuren. Dikwijls zijn ze tegen de helling aangebouwd, of liggen tusschen twee minder hooge hellingen in, zoodat 't dak van de schuur gelijkvloers is met de helling. Dit ondervond ik toen ik onderweg eens wilde uitrusten en een paar gladde steenen uitzocht om op te zitten.

Bij nader onderzoek bleek het dat ik op 't dak van een groote schuur zat! De daken zijn namelijk even begroeid met gras en struiken als de bergen zelf. Hier en daar groeien er zelfs boomen op het dak. We hebben ook een schuur gezien, waarvan het dak onder het gewicht van de boomen was ingestort. Men had zich niet de moeite gegeven de geheele schuur af te breken, maar eenvoudig een andere er vlak naast gebouwd. Dit zag ik aan het strand van de heerlijke Osefjord, een uur gaans van Ulvik, waar het water zoo groen is en de rotsen zoo wonderlijk gevormd zijn en waar ontelbare watervallen, groot en klein, zich een weg banen door spleten en kloven. Daar kan men zitten uren lang op een steen aan den oever zonder dat een ander geluid dan het voortrollen der golven en het bruisen van de watervallen de stilte verstoort. Zonder dat er een levend wezen te zien is. En stilte heerscht er ook in Ulvik. Nog nooit heb ik een plaatsje gezien dat zoo kalmeerend werkt en zoo rustig is. Zwijgend doen de boeren hun werk op 't land. Zwijgend zoeken de kinderen bessen en aardbeien in de bosschen om ze aan de hôtels te verkoopen. Zwijgend gaan de arbeiders naar hun werk en de kinderen naar school. Vriendelijk zijn de landbewoners niet. Zij kijken de vreemdelingen aan en na, maar denken er niet aan om hen te groeten. Ik heb nooit iemand hooren zingen, of fluiten; zelfs lachen was een uitzondering. Ook op het water zit men altijd zwijgend bij elkaar. Nooit steeg een lied op uit de vele roeibootjes, die over de fjord gleden. En toch heeten de bewoners van het westelijk Noorwegen vroolijk te zijn en noemen zij die van het oostelijk deel ernstig en stil. Verschillende wandelingen kan men maken in Ulvik en die uitstrekken zoo ver men wil. Er is verscheidenheid genoeg. Zooveel zelfs dat wij op onze tochten slechts bij uitzondering iemand tegenkwamen. En toch waren de drie hôtels, die Ulvik telt, goed bezet. De meeste gasten waren Noren. Engelschen komen er weinig, Duitschers bij uitzondering.

Tot de bezienswaardigheden van de streek behoorde ook de boerderij van een niet onbemiddelde boerenweduwe. Daar kon ik mooie kisten te zien krijgen, werd mij verteld, toen ik informeerde naar oud boerenhuisraad. En bovendien was de vrouw de eenige die, mijlen in den omtrek, een Hardanger bruidscostuum bezat.

Op zekeren dag, tegen den avond, toog ik er heen om de vrouw

te vragen wanneer het haar schikte dat ik haar schatten eens kwam bekijken. Want ik begreep wel dat al die mooie spullen achter slot zouden zitten en dat de vrouw overdag op het land werkte. ‘Zondag morgen,’ zeide de vrouw, die zeer kort aangebonden was, maar voegde er toch later bij: ‘Iemand moet het bruidskleed aantrekken, anders kan je er niet over oordeelen.’ Natuurlijk popelde ik van vreugde om die ‘iemand’ te zijn. Maar de lust verminderde toen ik hoorde hoe ontelbaar veel bruiden uit de buurt reeds in dat costuum gepronkt hadden - en de stof behoorde nu juist niet tot ‘waschbaar materiaal.’ Het is een groot gebrek dat ik zoo erg ‘vies’ ben uitgevallen. Maar ik had mijn woord gegeven... ik moest er iets op verzinnen.

Den volgenden Zondag ging ik met eenige andere nieuwsgierigen naar de boerderij. Alles lag gereed. Zwijgend ontvouwde de vrouw rokken, blouses, chemisette, linten, kanten... en wat niet al. ‘Ben je klaar?’ zeide de vrouw. ‘Zeker,’ antwoordde ik, ‘als de anderen maar even de kamer uitgaan...’

Ondertusschen had ik gezien dat de taille van de ‘bruid’ minstens drie maal zoo wijd was als de mijne en dat de mouwen van de blouse ook zeer wijd waren. Natuurlijk... de vrouwen uit die streek droegen evenals onze Scheveningsche visschersvrouwen een ontelbaar aantal rokken... Ik had 't gevonden: ik kleedde me niet uit en deed het bruidscostuum aan boven mijn andere kleeren, en behoefde niet ‘vies’ te zijn. Ik voelde een menigte gewaarwordingen over mij komen... Die wijde rok met het kralen galon, door de vrouw als jongmeisje zelf geborduurd - het wit linnen blouselijfje van eigen gesponnen vlas gemaakt, de fijn geborduurde chemisette, het kanten kraagje met dito manchetten, het fluweelen keursje - - alles eigen werk, spraken me van illusies, idealen en vreugde, meer dan dertig jaar geleden door de toen jonge maagd gekoesterd en gesmaakt... Nu stond zij daar voor me: treurig, gerimpeld, mager en onvriendelijk en tooide een wild vreemde met wat eens haar dierbaarste spullen waren. Er kwam iets in me op van bitterheid en droefheid tevens - maar ik keek in den spiegel en lachte die gevoelens weg. ‘Wat zal je mooi geweest zijn,’ zeide ik. Een glimlach vertoonde zich werkelijk om den droeven mond. ‘Niet zoo mooi als Klaus,’ zei ze. ‘Hoe zag

Klaus er dan uit?' vroeg ik.'Dat ben ik vergeten,' was 't antwoord. Een domper op mijn enthousiasme. Ondertusschen werden de anderen ongeduldig. Ik liet ze maar binen komen, want er scheen geen einde te komen aan al wat mij om- en aangehangen werd. Het kapsel en hoofddeksel was het meest ingewikkelde vraagstuk. Mijn haar moest ik losmaken - daar was geen ontkomen aan. Toen werd er een - heel schoon - wit linnen kapje stijf over mijn hoofd getrokken, daarna een zwart zijden en toen een soort bandeau, waar drie lange veelkleurig gebloemde linten aan hingen. Die linten moesten over mijn loshangend haar hangen. Eindelijk werd de bruidskroon er boven op gezet. Dat was me een gewicht! Ik durfde me niet verroeren. De kroon glinsterde van vergulde loovertjes en 'söljer' en was met kralen geborduurd van allerlei kleuren en daarbij nog versierd met lintjes en strikjes. De kroon is het duurste gedeelte van het geheele Hardanger bruidscostuum. Er is ontzettend veel handarbeid aan, en de loovertjes zijn kostbaar en de 'söljer', die meestal van goud zijn, niet minder. Op haar borst draagt de bruid twee groote gouden 'söljer' van hetzelfde model als die van de kroon, om haar hals aan een gouden ketting een nog grootere. Ten slotte kreeg ik een allerfijnst geborduurd doekje in mijn handen dat ik over mijn armen moest slaan na mijn handen er onder gevouwen te hebben - juist zooals wij een mof dragen. Toen ik klaar was, had ik een onweerstaanbaren lust om een Noorschen boerendans te dansen, of zoo over den weg naar het hôtel terug te wandelen - maar ik moest me vergenoegen met een plechtige wandeling aan den arm van den zoon van de boerin - die uit verlegenheid niet wist waar hij kijken zou - door de groote 'mooie' kamer van de boerderij. De zware kroon veroorloofde me niet de minste hoofdbeweging, ik durfde bijna niet lachen. Dat was de grootste straf.

'Wie heeft het 't laatst aan gehad?' vroeg ik.

'Karen, die bij den dominee dient.'

'Bederven ze 't niet?'

'Ja - ik heb er al veel aan moeten repareeren. Daarom verhuur ik 't tegenwoordig ook - na den dood van Klaus. Vroeger leende ik het altijd.'

'Vond Klaus dat goed?'

‘Dat weet ik niet.’

Klaus zaliger maakte altijd een eind aan de conversatie!

‘Nou moet ik de kisten zien,’ zeide ik, toen ik, met een zucht van verlichting, 't costuum weer uittrok.

‘Maar je kunt er toch geen enkele van koopen,’ zeide de vrouw achterdochtig.

‘Dat is maar goed ook, want ik heb volstrekt geen geld. Ik ben veel te arm om in Noorwegen mooie dingen te koopen. Ik kijk er alleen maar naar.’

Dat beviel de vrouw, die plotseling met allerlei moois kwam aandragen. Huwelijksgeschenken van vroeger, een zilveren suikerschaal en een grooten zilveren paplepel - zoo zuiver van vorm, zoo fraai bewerkt dat ik de vrouw al haar schijnbare onvriendelijkheid direct vergaf. En houtsneewerk zonder einde - te veel om op te noemen.

Toen we de boerderij verlieten wachtte ons aan het strand een schouwspel, dat ik zeker niet gauw vergeten zal. De deur van een houten schuurtje dat als badhuisje diende voor de familie van den predikant - de pastorie lag er niet ver af - stond open. Een klein meisje van vijf jaar kwam er met hangende haren en spiernaakt op haar kleine voetjes uittrippelen. Zij had blijkbaar juist gebaad in het heerlijk frissche fjordwater. Een jongen, ongeveer twee jaar ouder, ook blijkbaar zoo uit 't water, holde achter haar aan met een badhanddoek. Het meisje bleef staan, schudde zich lachend en proestend af, als een poedel en liet zich toen door den jongen afdrogen. Heel handig en vlug ging hij te werk, liet toen het kind even met den handdoek om haar lieve mollige lichaam staan en haalde haar goed uit het schuurtje. Toen begon hij haar aan te kleeden en 't was een gegier van de pret, toen hij haar 't rechterbeen in de linkerbroekspijp steken liet. Haar jurkje maakte hij vast, haar ceintuur strikte hij, terwijl hij zelf af en toe een luchtsprong maakte om warm te worden.

Ten slotte nog 't lintje in haar haar - en toen draaide hij haar rond, bekeek haar van alle kanten - zag dat 't goed was en vond toen eerst gelegenheid om te zeggen ‘O, wat heb ik 't koud’ - en weg was hij, het schuurtje in en de deur toe.

‘Ida,’ riep ik, want het kleine ding was een lief vriendinnetje van me, - ‘Ida, probeer eens of je me krijgen kunt!’ En hard liep

‘de Hollandsche dame’ den oever langs en Ida trippelde haar na op haar kleine voetjes. Mijn doel was bereikt... het kleintje mocht niet rillend op haar galant vriendje blijven wachten.

Die zonnige morgen werd gevolgd door een regenachtigen namiddag en de geheele week stroomde het water den hemel uit. Ook den dag dat wij met de boot naar Bergen zouden stoomen was alles mist en nevel. Van de geheele Hardanger fjord kregen wij niets te zien. Wij zaten te rillen op het dek, gehuld in winterkleeren en reisdekens en rondom ons zaten onze medepassagiers allen met lange gezichten. Zelfs lezen was onmogelijk - 't was veel te donker. Niettegenstaande het ongunstige weer kwam de boot precies op tijd te Bergen aan. Daar vergaten we alle kou en ellende, die wij de laatste veertien uren op de boot hadden uitgestaan, door het heerlijk weerzien van goede vrienden.

Hun ‘welkom’ klinkt me nog als muziek in de ooren...

D. LOGEMAN-VAN DER WILLIGEN.

Ulvik-Bergen, Augustus 1909.

Ontboezemingen.
(Proeve van ritmis proza).

Blauw gans de lucht in haar onmeetliken omtrek: doorzichtigblauw in haar grondeloze diepten.

Geur van gras en heidebloempjes rondom mij, opstijgend uit d'aarde: 'n zoete geur die geen zinnen bedwelmt.

'n Stilte van oneindige rust of ongevoeligheid der dingen... wie kàn dat beslissen?... en plechtig schijnt nu de tijd die verzwint, plechtig om de grote eenzaamheid, niet gestoord door mensenlief en mensenwee... Verdoving van vreugd overal en van lijden.

Ene ziel... 'n weke smartvolle ziel waart hier rond. Is *zij* het wellicht die aan de Stilte gebiedt, *zij* - de heilige zwijgende Macht die, onbekend, Al-Natuur overheerst?

Geheim in het grote geheim van het leven. Niemand of niets is vermogend *u* te doorvorsen.

Hier is het rijk der Gedachte - en 't geweldig leven der Geesten. Als 'n opeenstapeling van ewen, in onverzetlike drang, overvallen zij 't brein, overmannen zij 't hart. Sterkte brengen zij en zwakheid, opbeuring en wemoed, verlangen naar 't werk in gedurige strijd en tevens 'n onverklaarbare zucht naar vernieling, 'n wemoedige liefde der Dood.

Want àlles in hart en gemoed is tegenstrijdigheid, afwisseling zonder pozen het leven, kamp van vijandige machten en driften.

Ik heb u uitverkoren ter mijmering, verlaten plekje der heide!... Geen huis, geen boom zich aftekenend ten horizon... Violetkleurig de grond in de verte... halfverschroeid het gras hier nabij... en de strepen daarginder, wegen van zand...

En u heb ik lief, o stonden van innige zelfbewustheid uren van eenzaamheid en voelen in zwoele atmosfeer van blakerende zon, wittintelend licht of blauwe stilteluchten. 'k Wil mij onderhouden met mijn ziel in opwelling van tedere gepeinzen, troost zoeken in de verlatenheid om mij heen, daar nu geen mens mij storen zal, mij ontrukken met verachtlike blik aan m'n lange droevige droom van onvatbaar Geluk. Hier zal geen bittere schamp noch ijdele domheidswaan de harmonie van wemoed en fijntrillende vreugde meer kwetsen.

Hel glanzend als de zonne daarboven, onbegrijpelik diep als de diepten der hemelen,... heenvluchtend voor ieder gerucht, doorschijnend Fata Morgana der Verbeelding!

Illuziën rijk aan schoonheid en bovenmenslike pracht... Illuziën vàn Schoonheid en Liefde, in weelderige pronk van innig kunstgenot!... Helder als kinderoogjes van reinheid nooit-te-vinden! Bevende Illuziën van smart om 't vergaan dier Schoonheid, zoo ras en onherroepelik, - wanneer ze worden weggevaagd door de werkelikheid, als bedolven onder de zandvlagen in 'n woestenij...

Bewegende zanden van rampspoed en heil ópstuivend, neervallend, wéér stormend ten hemel licht-verduisterend hoog, ter aarde hèrstortend in oogverblindende wemeling; - vèr, ondenkbaar vèr zich uitspreidend; zware zuilen aan de gezichteinder in wervelende vaart... verschijnend, verdwijnend en *steeds* in oog en hoofd vermoeienis achterlatend. Beeld van 't woelig leven der mensen; gelijkenis van zwoegersbestaan in àltoze herhaling van Hoop en Betrouwen; - Wantrouwen, Hoop; - zwakheid en sterkte; - lust en vertwijfeling; - moed en krachtverbeuren.

Maar in eenzaamheid herwint de ziel haar macht... opniew dan in 't worstelperk des levens uitgerust ter overwinning!

Méér dan zinsbegocheling is Dromen, 't Is de zucht naar 't ewige der fijnsnarige ziel. 't Is krachtinspanning van vezel en zenuw, 't instorten van goddelike moed tot zelfbeheersing en victorie over 't stoffelike der natuur; 't verheven willen en streven naar werk... 't hógere werk dan vroeten en tobben in vernederde navolging, pijnlik gevoelen der nietigheid van het niet...

Uit diè dromen wordt geboren de verewiging van onszelf, indien wij vermogen in levende vormen weer te geven de verborgene Schoon-

heid die, zolang zij verdoken blijft, licht zoekt in aanhoudend trachten naar uiting en de zoekende dromer, nu lijder geworden door rustloze aandrift tot scheppen, medogenloos martelt en afbeult...

Tot-i eindelik geeft wat hem praamt, wat-i moet... door weën en foltering heen, door koortsen en beving die ener barende vrouwe gelijk...

Die Droom is het Leven, de Schepping, 't Is d'ewige drang der Godheid waaraan d'Oneindige-zelf, in z'n almacht, geen weerstand bieden kàn... Hij, die voortdurend niew leven voortbrengt, wiens vruchtbare Wil 'n schepping is zonder pozen...

't Is 'n dwang die gebiedt... Zie! het zaad *moet* de grond uit... de wet is gelijk voor de geest en het stof... niet één kracht die deze stuwing stremt... Een genot zó fijn, etéris, dat iedere mensenstem, iedere trilling der lucht of, in 't geheim van ons hart, 'n heviger gevoel - ruw barre wanklank - àl het meest onverbeid - die ragfijne vreugd van zoéven verbreken, verijdelen zal iedere poging tot werk.

Dàn komt het afschuwelike.

Dagen... soms weken achter elkander, blijft onze geest verlamd, verbrijzeld. O vernietiging der scheppingskracht! Dat niet-werken is gene rust... Maar bange benardheid, ijzing en véél smart. Dàn vermag de sterkste wil die geknakte moed niet op te wekken, wordt àlles onmogelik... *kàn* men *niets* meer... niet scheppen, niet in vormen gieten de innigste gevoelens der ziel, de beelden der Gedachte, de dromen van 't hart, noch schilderen de kleuren en uitzingen de klanken, àl indrukken en melodieën van schoonheid... niet denken!

Gelukkige zieken, wier lichaam-alléén ligt ontkracht! o Gij bezonder gelukkig allen, die niet bevroedt of kunt bevroeden wat ik neerschrijf in d'ellende mijner vermoeienis, die nooit ondervonden hebt of nooit wellicht zùlt ondervinden de dierlik-verlagende afmatting waaronder gemoed en geest en lichaam óók bezwijken... traag, traag en zeker...

> Maar halt! Nog nù gedoog ik 't niet.
> Ik haat die moedeloosheid met 'n vrede haat.
> Op! op! mijn geest - Daar wordt iets méér gevergd,
> Daar *moet* gestreden worden in het leven,
> Met stoute geest, stout hoofd en stoute wil,

Ter zegepraal!... Geen vrouwelik mededogen,
Geen liefdeblik of zachte vriendenhanden
Voor wie lamlendig struikelen en ontmand
Daar liggen blijven plomp als 't logge vee.
Wie valt, springe óp! - Wie dodelik verwond
De kracht niet meer bezit om op te staan,
Hij leune nóg op d'arm van enen sterkere,
En trede fier, glimlachend-lijdend heen,
Alsof-i praalde in zelfbewuste zege!...
Wiens moed bezwijkt, is dood... Dood is Vernieling,
Koude vergetelheid nà scherpe schimp,
En vreugde bij de zwakkeren die u vreesden.
Dáárom ging-i den strijd niet aan, den fellen,
Die hartebloed en zielenadel vergt
Met saâmgespannen krachten van de geest,
Om laf... bij d'éérsten stoot... èn wil èn moed
In stuiptrekking van onmacht prijs te geven,
Bij d'éérste hoonlach om genâ te smeken,
En niet opnieuw te *durven!*... Hém bespotten
Kleingeestige en hooghartige tezaam;
Hém krenkt de grijns op lippen van de lafaard;
Hém wijst de rijke ellendeling met de vinger,
De rijke... die, uit onmacht, kunst bespuwt,
De kunstenaar kleineert *uit razernij*
Van onmacht!... Hoor! hij raaskalt van genot;
Eunukendrift verblindt hem, en hij waant
Zich overmachtig tans in klaterwoorden,
Nu de arme duts - *zijn* vijand - ligt vernederd,
Die óók iets dacht te kunnen... goeîe god!
Die zich verbeeldde ook *iets* te zijn... die sul!
Ternauwernood heeft-i beproefd... maar *kon* niet...
‘Ah! dàt is toch plezierig... vrienden komt!
Vergadert u in ronde... Ziet, daar lijdt
En jankt, en grijnt om hulp en brood... die hooghans...
o Die verwaande gek met trotse blikken!
Hij groette mij niet eens!... Zelfs brood ontbreekt hem!

Misschien heeft-i ook vrouw en vele kinderen? Dàt 's
Nu de algemene regel bij die schooiers.
't Moest alles uit de blauwe hemel vallen,
Lijk... de Inspiratie!... Dáárom moet ik lachen!
Bezieling?... Inspiratie?... Kunst en honger...
De kinderen vallen flauw... en de Inspiratie...
o Die lieve Engel aller dolle dichters,
Jammerende rijmers over '*hart*' en '*smart*' -
Blijft wèg... hoe doodbedaard!... als... geld en brood!
En de ewig-zwangere vrouw wordt nors en krank.
God! honger, ziekte en armoê... 't is kompleet.
Heb ik het niet voorspeld, reeds lang, m'n vrienden,
Dat-i nog komen zou en als 'n hond
Vóór mijne voeten kruipen... met z'n kunst,
En hogere schoonheid... ledige Idealen,
Waarmêe 'n gezond verstand niets heeft te maken,
Geen mens z'n buik ooit vult?... Dát is 't bezondere!
Wie leefde 'r ooit van rytme en poëzie,
En al 't opeengestapel brozer woorden, -
Wóórden en àltijd woorden?... Is dàt Kunst?
De Kunst van leven zal-i nooit verstaan.
Ik spreek eenvoudig, zoek niet naar de plaats
Waarop het een of ander ronkend woord
In domme nutteloze zin moet komen:
Ik zoek genot en winst... en zorg, begod!
Dat mijne maag en mijne beurs gevuld zijn,
En lach met al die liedjes en die rijmpjes,
En al 't gewawel over kunst en schoonheid,
Zo zinneloos als zinneloze kribbelaars!'

* * *

Eróp! Eróp! Wien moed faalt, treff' verachting!
Scherp prikke hoon! Scherts en vernedering wonden
Die meisjesweke ziel, en zwadderlaster
Op lieve lipjes en geslepen mondjes,

Verbloemd of onverbloemd, fijn sluw of vreed,
Ontroov' hem zèker 't beetje troost en brood; -
En àl de nijdigaards met gulden woordjes,
'*Gezond verstand*', - '*levenspraktijk*' - en '*geld*':...
De woekeraar die 't loon der werkers dieft; -
De '*grote heer*' die scharrelt en gevreesd wordt; -
't Kommiezetje van éérste of laatste rang
Dat kronkelkruipt voor enen '*Directeur*'
En achter lessenaar potsierlik koningt
In domme waan van afschrijvers-geleerdheid; -...
De bonte troep van allerhande '*penners*',
Oud, jong, hoog, laag, *gedecoreerd* of niet:
Eén *pot-pourri* van dwaze nietighedens; -
Professortjes wier grammatieken-hoofd,
Door regelmatigheid verzwakt, niet hoger opsteekt
Dan spraakleer 't hun veroorlooft of... *Prospectus;* -
De leêge bol die ezelt in de herberg
En zich 'n *genie* waant omdat men toejuicht,
Wanneer-i duchtig dorre kelen nat maakt; -
En héél 't kleingeestig broeisel aller kleur,
Naamloos en *faamloos*, doch geëerd om 't *geld:*
De wandelende poppen stijf en stom,
De gouden keten op de bolle buiken,
Gezwollen ogen in het vet gezicht,
Soms handen bevend van verdoken driften; -
Die anderen, mager-geel, getaand van vrekheid,
Met opgekrulde neuzen als van saters,
De vingers vastgeknepen op hun beursje,
Als wilden zij 't verwurgen in hun liefde; -
De slaven van hun onderbuik en trots,
Vervolgen d'arme dichter met hun spot,
Allen! -
Eróp! Eróp! Geen rust den overwonneling!
Daar is geen recht voor hem die martelaar stierf;
Nooit werd het kruis 'n troon! - De martelaren
Der '*edele kunst*' zijn allen rijp voor 't zothuis;

Géén traan voor hem die vrocht... en leed... en sneefde
Van honger hier of daar op stroo of zolder.
't Beginnen reeds was zonde, zo hij niet
In zich de kracht gevoelde om te overwinnen.
Tàns aangeheven 't lied van lust en leute,
De dodenzang der laffen op het lijk
Der vroeters die hèn tergden... 't lied der vraak
Waarvan de weerklank galmen zal: Hoera!
En 't spotwoord, als refrein van welbehagen:
‘Ellendeling! Krankzinnige! Verwaande!’,
Bejuicht met handgeklap en schadevreugd
Door allen die niet ééns te pogen dierven,
Bang waren vóór de strijd; - door allen die
Reeds vóór de proef hun pijnlike onmacht kenden!
Troep moedeloze', onedele bent verdrukkers,
Hun lafheid hier bejubelend in *zijn* val.
.....
.....
Maar tóch is 't waar, helaas; en *blijft* de droeve waarheid:
Hij is 'n gek, die hoger wilde vliegen
Dan zijner vleugelen kracht hem torsen kan;
Een dwaas ook *hij*, die d'adem van de Godheid
Als werkkracht voelt - een merk der uitverkoornen -,
En niettemin versaagt. O, hij *verdient*
Verachting, schimp en hoonlach van de laagsten;
Voor hem geen waarheid meer, geen meelij en geen recht!

Hasselt, October 1907.

J.M. THOMISSEN.

[Verzen]

Hoogmoed.

Zoo ik slechts éene stonde God mocht worden,
zou ik mij met mijn eeuwig Zijn niet reppen
om duizend zonnen aan de lucht te gorden
en naakte menschen uit het Niet te scheppen;

niet zou ik mensch bij menschen nederdalen
om in den nacht als een groot licht te blinken
waaruit hun vrede straalt - en voor hun dwalen
mijn lichaam op het kruishout laten klinken; -

maar 'k zou mijn eigen zijn den doodslag geven
en d'hollen dood door het Heelal doen draven
en zoo mij zelven en het nutloos Leven
voor eeuwig in het groote Niet begraven!

Lier, 1905.

Lente.

Die dagen komen weêr, die in hun oog
het licht en in hun leên de sluimer-vrucht
der gulden zomers bergen.
Der vooglen nieuwgeboren lied klinkt hoog
van groot beloven door de klare lucht
en langs de blauwe bergen.

O Heer, zal er in mij, die reeds zoo lang
mijn open handen voor uw zegen bood,
ook van de Lente iets dringen?...
Ik kan bijna niet meer en 'k word zoo bang
dat ik mijn oor zal nijgen naar den Dood,
dien 'k diep in mij hoor zingen.

O help mij nu! Heb ik niet al gedaan
wat van de menschenkracht en zielsgeduld
een God vermag te vragen?...
O Heer, zie dit mijn arme leven aan!
Want zoo 'k verloren dwaal, zult Gij de schuld
van mijn verdoemnis dragen!

Lier, 1909.

FELIX TIMMERMANS.

Ik zwierf...

Ik zwierf langs kille hoogten, waar ik zocht
naar wat geen God aan menschen openbaarde.
Zoo diep beneden lag de heillooze aarde,
en 't was of nooit der liefde stem vermocht
me weer te roepen en geen vreugd meer baarde.
In duizlend vragen ging mijn steile tocht.

Wie zond U toen, U, kind der nieuwe Lent,
U, met een wereld in uw lievende oogen?
Hoe stond ik stil, met bevend mededoogen,
en vreugde die ik nimmer had gekend?
Was ooit een teederheid zoo los van logen,
als die mijn ziel naar uw verlangen wendt?

Uit welke dalen zijt gij zacht getreên,
toen moe mijn stappen geen verpoozen wisten,
toen ik de minnaar was van matte misten,
en bloeide zwart de haat van daarbeneên?
Hoe kwam, met woorden die mijn hart verfrischten,
uw zoete liefde toen, zoo schoon als geen?

Wat geurde wrang U toe mijn smarte-kelk,
en zijt gij niet met valen schrik gevloden?
Hoe hebt gij mij uw droomen al geboden,
en vroegt: Dat deze liefde niet verwelk'?
O dank, dat zij me tot uw ziele noodden,
en dat haar gloed niet was als die van elk!

O, toen de schaduw van 't Verleden plots
die haar vervloeking tusschen ons verbreidde!
O wist ge, hoe mijn weiflend harte schreide,
en op de wanhoop dreef der droomen schots!
Gij waart verloren waar ik U verbeidde,
al bleef mijn liefde sterk als deze rots!

Doch weder rees ik, als gelouterd, kind,
door 't ware in U, dat toch geen storm ontblaarde,
waar 'k om me heen een looverzee ontwaarde,
er doodgedruppeld in den najaarswind...
Gij waart voor mij het eeuwig groen der aarde,
en zoo verheven had ik nooit bemind!

Neig zacht het hoofd tot mij en zie mij aan...
Uw groot vertrouwen, vrij van elke zonde,
beurt, in verrukking, geuren tot mijn wonde,
gij die als geen, mijn stemme hebt verstaan.
Ik heb U lief... O, dat dees liefde konde
met d'avond van mijn leven medegaan!

Brussel.

JEF MENNEKENS.

Het bittere Leven.

De schaamlen wachten in den matten morgen.
De gang is als een graf, waar stemmen neuzlen.
Daar staan zij, saamgedrukt. Hun flets gelaat
is grauw geverfd door al wat kwijnen doet
in steeg en kamertjen en donkren kelder.
Loom ligt gelatenheid om al de monden.
Hun oogen zijn als doode kollen, droef
verschrompeld; 'k zie een leepen blik, alhier,
aldaar, en haveloos, een glazig oog,
halftoe, een lamme grijns op 't doode wezen,
staat langs den muur een kreuple, laf
gedwee...

Kijk toe, 't zijn oude vrouwen, slap,
dof pratend, met schaarsch vuilgrijze haren.
't Zijn mannen, doodgeslaafd, in vuile lompen,
met vuil gezicht, waar grijze stoppels of
verwarde baard als slordig onkruid is
op braken stedegrond... Ziet gij ze staan,
met loome leden tusschen de andren, wachtend
naar 't opengaan dier koude wreede deur?
Dit is hun laatste droom: den laffen honger,
die bijt stilaan, te temmen met wat brood.
't Zijn kindren - kinderen, wier schrale zielen

reeds hier verkrimpen onbewust, en dol
gewiegd door Vrouw gewoont in 't wiegsken der
ellend, geen licht mer zien...

En uit dien afval
van 't menschdom, aangespoeld in dezen hoek
door 't wreede leven, stijgt een muffe geur,
een wasem van onzuiverheid en van
miserie.

Straks, wanneer de deur haar muil
zal opentrekken, dringt dat arme vee
naar binnen, dicht opeen door 't smalle gat,
en breekt uiteen langs de andre deur, met een,
twee brooden, de ouden stromplend, schuivend traag
naar buiten door de gang.

In steeg en kelder
of kamertje, kan dan hun nood een dag,
twee dagen licht, in slaap gesust, stil woelend
weer wachten naar den stond, dat hem opnieuw
wat toegemeten wordt met karigheid.
Zoo kan dat zonloos leven zonder nut,
steeds langzaam rekken met een eind, zoo dor,
alsof een schijn van dood er vaal op lag...

God, wen ge U over hen ontfermt, en stil
hun harten legt, die niet meer hopen kunnen,
wat laat gij hun geschieden? Blaast de wind
hun leven weg, als najaarsblaren, die
vergaan? Wat vondt gij op hun barren akker,
dat nog kan bloeien in uw eeuwigheid?

Ellend heeft alles afgeknot, daar ruischt
geen lied, waarin het ik aan 't beven gaat.
Zijn dezen ballast van 't wanhopig spel,
dat gij, U tot verstrooiing, speelt met ons?

Ik denk hoe gij, diep in uw heerlijkheid,
soms weemoed borlen voelt en bitter lacht,
daarboven, gansch alleen met de eindloosheid
en met den nacht.

Brussel.

JEF MENNEKENS.

De Plantenwereld in Verband met hare Omgeving.*

De studie van de verspreiding der verschillende plant-soorten over den aardbol is vooral in de hoogste mate belangwekkend, als men de oorzaken gaat opsporen die de aanwezigheid van bepaalde soorten en het ontbreken van anderen in eene gegeven streek verklaren. Niet door eene grillige hand werd immers aan iedere plantsoort een verspreidingsgebied aangewezen dat ze slechts bij uitzondering door hare natuurlijke middelen overschrijdt; niet willekeurig wisselen bosschen, steppen en woestijnen elkander af. Het klimaat, de heerschende winden, de gesteltenis van den grond, de onderlinge betrekkingen tusschen de levende organismen, enz. zijn zoovele, diep verscheidene en complexe oorzaken die hier de hoofdrol spelen.

Wat echter in dit onderzoek van den beginne onze verbazing opwekt, is het feit dat, onder de meest verschillende levensvoorwaarden, in de droogste en onvruchtbaarste als in de rijkste streken, het leven toch zijn ontwikkelingscyclus op normale wijze vermag te doorloopen, hetzij op de grens der eeuwige sneeuw, hetzij onder de brandende zon der tropische gewesten. Als wij echter den bouw, de inrichting, het leven en de vermenigvuldiging nagaan der planten die de flora der verschillende streken kenschetsen en ze met elkander vergelijken, dan verandert onze verbazing in eene diepe bewondering.

Immers, terwijl de dieren zich kunnen verplaatsen om hun voedsel machtig te worden en eene geschikte schuilplaats op te zoeken tegen de gevaren die ze loopen, blijft de plant onbeweeglijk,

* Voordracht gehouden op de Jaarlijksche Algemeene Vergadering van het Kruidkundig Genootschap *Dodonaea*, op Zondag, 19 December 1900.

genageld op de plaats waar eens het zaad, waaraan ze haar ontstaan dankt, kiemde en waar het zijn nietig worteltje in den grond boorde: zij zal, op straf van vroegtijdigen dood, op diezelfde plek al de noodige materialen moeten vinden om zich zelve en de soort waartoe ze behoort in stand te houden, zich moeten verdedigen tegen de talrijke en machtige verdelgingsoorzaken waaraan zij steeds blootgesteld staat.

Toch treffen wij een plantengroei aan zelfs op die plaatsen waar een of verschillende voor het leven volstrekt onontbeerlijke voorwaarden als water, licht, warmte, lucht, bijna totaal ontbreken; zelfs toonen de groote menigte en de groote verscheidenheid der gewassen duidelijk aan dat ze daar weinig of niet schijnen te lijden in het zoo ongunstig midden dat hen te beurt viel.

Men moge nu onverschillig welke botanische streek ook in dit opzicht onderzoeken, steeds constateert men dat de plantenwereld er in volkomen harmonie is met hare levensvoorwaarden; overal is zij op de merkwaardigste wijze *aan hare omgeving aangepast*.

Die gevolgtrekking is in die mate van algemeene toepassing, dat men vrij kan beweren dat de kennis van het klimaat en van de samenstelling van den bodem ons met zekerheid laat vooruitzien welke - in hare groote lijnen - de algemeene physionomie van de flora er zijn zal. Aan den anderen kant verstrekt de biologische studie van den plantengroei eener gegeven streek niet twijfelachtige inlichtingen over de klimaterische factoren die er een overwegenden invloed uitoefenen.

Vertoonen immers de scrubs van Australië, de maquis van het Middellandsch gebied dezelfde biologische kenmerken niet als de flora van Noord-Californië en van Zuid-Afrika, waar het klimaat eveneens wordt gekenmerkt door de droogte van den zomer en de zachtheid van de andere seizoenen gedurende dewelke nooit watergebrek voorkomt?

En gelijkt de alpine flora of flora der hooge gebergten niet in alle opzichten op die der poolstreken? Zijn beiden niet in dezelfde mate en op dezelfde wijze aan de strengheid van het klimaat en den korten duur der groeiperiode aangepast?

Maar, waar een groot aantal plantsoorten zich in eene zelfde streek in stand houden en vermenigvuldigen, daar denke men niet dat hun bijzondere bouw, die hen toelaat onder het klimaat van hun vaderland te gedijen, voor alle ongeveer dezelfde is. Die bouw vertoont

integendeel eene zeer groote verscheidenheid: op honderden verschillende wijzen zijn de planten aangepast aan het midden waarin zij leven. Een enkel voorbeeld zal dit duidelijk maken.

Laten wij een oogenblik de levensvoorwaarden van de planten in de Sahara beschouwen(1). Buiten enkele bijzonder bevoordeeligde plaatsen (oasissen) die hier buiten bespreking blijven, ontwikkelt zich de flora in een bijzonder doordringbaren bodem; de bovenaardsche deelen zijn door eene laag overheete lucht omringd en aan eene verzengende zon blootgesteld! De planten moeten zich dus behelpen, tot het doorloopen van heel hun ontwikkelingscyclus, met de hoeveelheid water, die zij bij een der zeldzame regenvlagen bemachtigd hebben en die zij slechts met veel moeite weten te behouden, vermits de langdurige droogte en de hooge warmtegraad, - ideale voorwaarden tot het versterken van de verdamping - haar steeds het kostbare vocht ontrukken.

Eenige vertegenwoordigers der flora - ze zijn talrijker dan de strengheid van het klimaat het zou laten onderstellen - doorloopen in enkele dagen, bij gelegenheid van een dier gezegende regenvlagen, gansch hun levenscyclus, van de kieming af tot de rijpwording van nieuwe zaden toe. De planten verdorren kort daarop; vele houden hunne drogen zaden vast omkneld en laten ze slechts na één jaar of nog langer los, op 't oogenblik dat de volgende regenvlaag den bodem weder komt drenken. De ontwikkeling dier typisch ephemere planten is dus op bewonderenswaardige wijs aan het leven in de droge heete woestijn aangepast.

De overblijvende - d.i. jarenlang levende - soorten zijn in de Sahara ook rijk vertegenwoordigd en zij kunnen er leven omdat zij verscheidene middelen in 't werk stellen om veel water te bemachtigen en het slechts zeer langzaam te laten verdampen. Hier zien wij o.a. den Dadelboom, die, waar de onderaardsche waterlaag niet al te diep ligt, zijne wortels tientallen meters diep in den grond boort en met zijne ‘voeten in het water, met zijn hoofd in het vuur’ staat. Daar leeft de *Aristida pungens*, die haar wortelsysteem op zulke ongewone

(1) MASSART: Un voyage botanique au Sahara. Bull. soc. roy. bot. Belg. 1898.
VOLOKENS: Die Flora der Aegyptisch-Arabischen Wüste. Berlin, Borntraeger, 1887.

wijze vertakt en horizontaal onder de oppervlakte van den bodem uitstrekt, dat zij bij iedere regenvlaag eene massa water in hare weefsels kan ophoopen, die voldoende is om haar bestaan gedurende de bange droge maanden te verzekeren. Nog andere zijn speciaal ingericht om, door middel van de hygroscopische zouten waarmede hare bladeren bedekt zijn, de zeer geringe hoeveelheid waterdamp der lucht tot zich te trekken, neêr te slaan *(Cressica cretica, Reaumuria hirtella)* en op te slorpen. *Diplotaxis Harra, Heliotropium arboinense* vangen op gelijksoortige wijze den dauw op die zich in het oostelijk gedeelte van de Sahara tijdens de koude nachten op hunne bladeren neerslaat.

Verder komen eene lange reeks verschillende inrichtingen, waardoor de groene bewoners der woestijn het verlies van water door de verdamping tot een minimum brengen. Dit resultaat wordt o.a. bereikt door de afwezigheid van de bladeren (die eene groote verdampingsoppervlakte uitmaken), door aanwezigheid van ineengestrengelde haren op de opperhuid, en door eene wasachtige bekleeding der bladen. Zelfs zijn er planten die - met hetzelfde voordeel - zonder bezwaar onder het zand worden bedolven en er in slapenden toestand blijven tot wanneer de regen haar komt wekken en tot een verderen groei aansporen.

De plantenwereld maakt dus in de woestijn van de meest verscheidene aanpassingen gebruik om hetzelfde doel te bereiken: zich meester maken van het weinige beschikbare water, onder welken vorm het ook te vinden is, en het gedurende lange maanden behouden, niettegenstaande de armzalige voorwaarden waaronder ze het leven doorworstelen.

Naast volstrekt bladerlooze planten, groeien er zelfs met dikke vleezige bladen, die het regenwater vermogen op te hoopen (*Mesembryanthemum*) en waarvan de afgesneden stengels dan weken lang kunnen blijven voortleven, zoodat het bladerloof hier de rol van de wortels grootendeels heeft overgenomen; naast planten waarvan de huidmondjes (langs waar de verdamping geschiedt) in de diepte van het bladweefsel verdoken of gedurende het droge seizoen door middel van een wassen stop zijn gesloten, zijn er *(Cynodon)* die hunne bladen willekeurig op- en ontrollen naar gelang van den vochtigheidsgraad van den haar omgevenden dampkring.

Trots die merkwaardige verscheidenheid van het aanpassingsvermogen, vinden wij dezelfde inrichting bij vertegenwoordigers van verschillende familiën weer (b.v. het ontbreken of de geringe ontwikkeling van de bladeren). Wij vinden ook *dezelfde* inrichting als aanpassingskenmerk bij biologische plantengroepen die onder diep verschillende voorwaarden leven. Zoo vertoont de bouw der *ziltplanten* veel overeenkomst met dien van typische *xerophyten*(1): de aanwezigheid van groote hoeveelheden zout in den bodem is immers eene ernstige hinderpaal voor de opslorping van het water door de wortels, zoodat men zeggen mag dat zelfs in de *natte* ziltgronden het water voor de planten *betrekkelijk* zeldzaam is; het is dus ook voor haar even kostbaar als voor de xerophyten van de woestijn, die ze als 't ware in hun bouw nabootsen om het met moeite opgeslorpte water zoolang mogelijk te bewaren.

* * *

De harmonische verspreiding van de plantenwereld, waarvan wij de voorbeelden tot in het oneindige zouden kunnen vermenigvuldigen, doet een aantal belangrijke vraagstukken oprijzen. Indien zij aantoont dat het plantenkleed van iedere streek op eene bewonderenswaardige wijs aan hare levensvoorwaarden is AANGEPAST, dan blijft de vraag open of eene gegeven plantsoort ZICH KAN AANPASSEN aan een ander midden dan dat waarin men haar gewoonlijk aantreft. Met andere woorden, kan de omgeving een rechtstreekschen invloed op de planten uitoefenen?

Alleen proefondervindelijke opzoekingen kunnen ons het antwoord op die vraag geven. Zij leveren voor ons het groote voordeel op dat wij afzonderlijk den invloed kunnen nagaan van de verschillende factoren die gezamenlijk uitmaken wat men pleegt te noemen de omgeving (le milieu ambiant), de levensvoorwaarden, en ook wel - in den ruimsten zin - de voeding.

Die factoren zijn b.v.: de lichtsterkte, de vochtigheidsgraad der atmosfeer, de temperatuur, het zoutgehalte en de doordringbaarheid van den grond, enz.

(1) Planten die aan een droog klimaat zijn aangepast, als b.v. al de hoogergenoemde bewoners van de Sahara.

Uit de resultaten der talrijke proeven, waarvan wij er enkele zullen mededeelen, en die wij zooveel mogelijk zullen groepeeren volgens den bestudeerden factor (of den gewichtigsten der voorhanden zijnde factoren) blijkt dat het antwoord op de hooger gestelde vraag bevestigend moet luiden.

LICHT. - Aan STAHL[1] danken wij eene belangrijke studie over den invloed van het licht op den bouw der bladeren. Deze geleerde plantenphysioloog toonde o.a. aan dat de lichtzoekende planten over 't algemeen eene kleinere, dikkere bladschijf, met sterke ontwikkeling van het bladgroenrijke palissadenweefsel, dragen dan de lichtschuwe; dat men zelfs, bij vele soorten, op één zelfden boom verschillen van denzelfden aard kan waarnemen tusschen de bladen die zich aan de buitenzijde van de kroon bevinden en rechtstreeks aan de zonnestralen zijn blootgesteld (lichtbladen), en die welke in 't midden van de kroon steeds sterk overschaduwd worden (schaduwbladen).

De beuk is het klassiek voorbeeld van STAHL.

Het onderwerp werd later proefondervindelijk door DE BOIS[2] en NORDHAUSEN[3] nagegaan en bevestigd. Beiden zijn het echter eens om te onderstellen dat eene andere oorzaak (n.l. de minder krachtige voeding in de schaduw) eenen niet te verwaarloozen invloed uitoefent. Dezelfde meening wordt verdedigd door HESSELMANN[4] die in Zweden onlangs uitgebreide onderzoekingen instelde en bevond dat het bladweefsel van den Hazelaar, de Moerasspiraea e.a. bijzonder gevoelig zijn aan het licht.

De resultaten die BONNIER[5] door het blootstellen van planten aan een *ononderbroken* electrische verlichting bekwam zijn nog meer overtuigend. Hij bevond n.l. dat met een vereenvoudiging van den bouw gepaard ging een bijzondere rijkdom aan bladgroen, dus twee kenmerken die onder de gewone voorwaarden nooit samengaan.

Laten wij eindelijk nog vermelden dat VÖCHTING[6] bij een

(1) Jenaische Zs. f. Naturw. 1883.
(2) Handelingen van het Ve Natuur- en Geneesk. Congres, 1901, Brugge.
(3) Berichte der D. bot. Gesellsch. XXI, 1903.
(4) Beihefte z. bot. Centralbl., 1904.
(5) Revue génér. de bot. VII, 1995.
(6) Jahrb. f. wiss. Botanik. XXVI, 1894.

Phyllocactus naar willekeur stengels met straalsgewijze of tweezijdige symmetrie kon bekomen; de eerste ongewone vorm kwam voor in de duisternis.

TEMPERATUUR. - Verhooging van de temperatuur heeft (tot aan een optimalen graad) eene versterking der levensverschijnselen voor gevolg; gewoonlijk echter wordt die werking nog versterkt door den invloed van andere factoren die zich tezelfdertijd doen gevoelen. Wat er ook van zij, NIELSEN en RAUNKIAER hebben bij verschillende graangewassen (Gerst en Haver) eene buitengewone ontwikkeling gedurende de warme zomers kunnen constateeren en SCHÜBELER heeft in de meest noordelijk gelegen gewesten van Scandinavië de Gerst op 55 dagen zien rijpen en zich aldus aanpassen aan den korten duur der groeiperiode in die streken.

ZOUTGEHALTE VAN DEN BODEM. - Alhoewel hunne wortels in eene soms zeer sterke zoutoplossing gedompeld zijn, slagen de ziltplanten er toch in haar het water in voldoende hoeveelheid te onttrekken. Zij hoopen overigens veelal in hunne weefsels eene groote massa zout op, in zulke mate dat bij bepaalde soorten sommige organen een zoutgehalte van bijna 50 % in gewicht aanwijzen (SCHIMPER[1]), bijv. de Zulte *(Aster tripolium)*, terwijl onder de gewone voorwaarden in het binnenland dit gehalte hoogstens 5 % bereikt.

Hooger hebben wij reeds herinnerd dat de ziltplanten een aantal xerophile eigenschappen vertoonen. Deze laatste zijn nu, volgens de waarnemingen van SCHIMPER, veel minder uitgesproken in gewonen grond en kunnen er zelfs gedeeltelijk verdwijnen.

LESAGE[2] heeft soortgelijke feiten geconstateerd door de vergelijkende studie van planten die tot eene zelfde of tot twee nauwverwante soorten behooren en groeiden eenerzijds in den ziltbodem aan de zeekust, anderzijds in het binnenland. Het bleek hem duidelijk dat de individuën der eerste groep van de andere gemakkelijk waren te onderscheiden door hunne vleezige bladen met sterker ontwikkeld palissadenweefsel, kleinere intercellulaire ruimten en geringere hoeveelheid bladgroen.

(1) Pflanzengeographie auf physiologischer Grundlage, 1898.
(2) Revue générale de botanique, 1898.

En toen hij nu proefondervindelijk het onderwerp nader onderzocht, slaagde hij er in bij gewone niet-zoutminnende planten die zelfde eigenschappen te voorschijn te roepen eenvoudig door het begieten met zoutoplossingen, dus door het verhoogen van het zoutgehalte van den bodem.

VOCHTIGHEIDSGRAAD VAN DE OMGEVENDE ATMOSFEER. - Eene tamelijk verspreide eigenschap der xerophilie is de verandering van bebladerde takken of bladen in stekels. Die inrichting, die o.a. een aantal kenschetsende planten der Sahara kenmerkt, is eene aanpassing aan de droogte van de atmosfeer en van den grond. Zij brengt immers het waterverlies door verdamping tot een minimum terug.

Laten wij echter aan dergelijke xerophile stekelplanten veel water toedienen, en ze steeds houden in eene zeer vochtige atmosfeer; diepe wijzigingen in het normaal uitzicht en in den inwendigen bouw zullen weldra als gevolg van die veranderde levensvoorwaarden optreden.

Een Fransch onderzoeker, LOTHELIER[1] heeft met een aantal plantsoorten die proeven genomen en zijne uitslagen waren zoo merkwaardig als belangrijk. Gaspeldoorn *(Ulex europaea)*, Stekelbrem *(Genista anglica)*, Kattendoorn *(Ononis spinosa)* e.a. waren niet meer te herkennen: van stekels geen spoor meer; de takken, die gewoonlijk in een stekel eindigen of uitsluitend uit stekels bestaan, zijn thans lang uitgegroeid en vertoonen eene menigte goed ontwikkelde zachte bladen. Bij andere soorten, waar de bladschijven door de aanwezigheid van diepe insnijdingen en talrijke randstekels gekenmerkt zijn, heeft de vochtigheid voor gevolg die eigenschap gedeeltelijk of geheel te doen verdwijnen. De sterk gewapende bladen van den Vederdistel *(Cirsium)* verloren onder de hand van LOTHELIER hunne sterke verdedigingsmiddelen en in plaats van de groote stevige randstekels bleven slechts korte weinig gevaarlijke tandjes meer over.

Bij de wijzigingen, in den inwendigen bouw waargenomen, zullen wij niet verder stilstaan; alleen zij gezegd dat de afwijkingen, voortgebracht door de inwerking van de met waterdamp verzadigde atmos-

(1) Revue génér. de botanique, V. 1893.

feer, zeer sterk uitgesproken zijn en dat de bouw in vele opzichten volkomen gelijkt op die der ondergedompelde bladeren van waterplanten.

WIESNER[1] nam proeven van gelijken aard met de Paardebloem *(Taraxacum)* en constateerde niet alleen eene buitengewone ontwikkeling der bladschijven, maar zag tevens de bladen, die gewoonlijk tegen den grond ontspringen en aangedrukt liggen (bladrozet), verspreid staan op een in de lengte sterk ontwikkelden stengel.

WATER. - Men kan zich gemakkelijk voorstellen dat, als de bouw der bladen zoo aanmerkelijk gewijzigd wordt in een vochtigen dampkring, de volledige onderdompeling in water (zoo de plant er aan weerstaat) nog diepere veranderingen zal te voorschijn roepen. Een vergelijkend onderzoek van ondergedompelde, drijvende en in de lucht ontwikkelde bladen alleen ware reeds voldoende om het te bewijzen. Nog duidelijker wordt dit echter aangetoond door de studie der wateren landvormen van tweeslachtige planten als de Vlottende Waterranunkel *(Ranunculus fluitans)*, Sterrekroos *(Callitriche)*, e.a. Die gevallen zijn overbekend. Laten wij enkel opmerken dat bij deze soorten de ondergedompelde bladen een zeer eenvoudigen bouw vertoonen en, vergeleken bij de luchtbladen, een sterken ontwikkelingstilstand aanwijzen in dezelfde richting, maar in een hoogeren graad dan de proefplanten van LOTHELIER en WIESNER. De merkwaardigste dier soorten is zonder twijfel de Veenwortel *(Polygonum amphibium);* bij dien 'Chamaeleon van het plantenrijk' kan men op de duidelijkste wijze drie diep verschillende aanpassingsvormen onderscheiden: een landvorm, een watervorm en een xerophile vorm. Laatstgenoemde werd door VOLCKENS[2] in de Duitsche heide, door J. MASSART[3] in onze Vlaamsche zeeduinen waargenomen.

Naast eene belangwekkende anatomische studie heeft MASSART tevens bepaalde vormen overgebracht in een midden waarin gewoonlijk andere aanpassingsvormen worden gevonden en dit zonder veel schade voor de plant. Een landvorm, met de noodige voorzorgen in den bodem van een aquarium of een put geplant, ontwikkelt zich verder als een

(1) Ber. d. Deutsch. bot. Gesellsch. 1891.
(2) Jahrb. Königl. Bot. Gart. Berlin, III, 1884.
(3) Bulletin du Jardin bot. de l'Etat. Bruxelles. I, 1902.

typische watervorm, en omgekeerd. Daaruit volgt dat de verschillende aanpassingsvormen van den Veenwortel het rechtstreeksch en onmiddellijk gevolg zijn van hunne levenswijze of hunne omgeving.

* * *

Vooraleer dit kort en onvolledig overzicht, dat wij nog tot de hoogere planten hebben beperkt, te eindigen, dienen nog enkele woorden gezegd over de merkwaardige onderzoekingen van BONNIER, KLEBS en JOHANNSEN.

Door eene reeks van zorgvuldige proefnemingen kon door KLEBS[1] worden bewezen dat de uitwendige factoren en vooral het licht en de vochtigheid, onder bepaalde voorwaarden, de normale opeenvolging der verschillende ontwikkelingsphasen der plant diep kunnen wijzigen. Dit geldt zoowel voor hoogere planten als voor wieren en zwammen. Bij deze laatste blijft eene sexueele vermenigvuldiging volkomen uit als de voorwaarden, die de vegetatieve ontwikkeling en vermenigvuldiging begunstigen, behouden blijven. Zelfs oppert de schrijver de meening dat niet eene enkele inwendige oorzaak - als er bestaan - onder gewone voorwaarden de ontwikkeling tot het einddoel vermag te voeren.

JOHANNSEN[2] stelde een aantal proeven in over het 'forceeren' van planten; aan hem danken wij de aethernarcose, die in de practijk met zeer goed gevolg werd ingevoerd. Door die methode is het ons mogelijk heesters en bollen uit hunnen normalen winterslaap te wekken op een tijdstip waarop de levensverrichtingen bijna tot nul zijn gedaald en aldus eene aanzienlijke wijziging in den duur der rustperiode aan te brengen.

Onder de proeven over den invloed van de levensvoorwaarden op het plantenrijk mogen die van BONNIER[3] onder de merkwaardigste gerekend worden. De uitslagen van zijne vergelijkende studiën der dal- en bergplanten, van individuën behoorende tot dezelfde soort en

(1) Willkürliche Entwickelungsänderung bei Pflanzen. Jena, 1903.
(2) Das Aether-Verfahren beim Frühtreiben mit besonderer Berücksichtigung der Fliedertreiberei. Jena, 1906.
(3) Revue génér. de botanique 1890-1894-1895. - Annales des sciences naturelles, Botanique, 1895.

groeiend de eene op de Alpen en de Pyreneeën, de andere in het hooge Noorden, maar vooral de uitslagen van zijne proefculturen van een aantal dalplanten in het hooggebergte en van zijne proeven over den invloed van het ononderbroken electrisch licht, bewijzen ten overvloede de rechtstreeksche inwerking van de omgeving op al de vegetatieve plantenorganen. Zelfs heeft BONNIER uit zijn onderzoekingen de beteekenis kunnen afleiden van ieder der voornaamste factoren die het klimaat beheerschen: licht, vochtigheidsgraad van de lucht en temperatuur.

Zijn werk over de overplantingen van dalplanten op het gebergte mag als eenig in zijn aard beschouwd worden en kan als een voorbeeld van wetenschappelijk geleide proefondervindelijke onderzoeking gelden. Door het nemen van al de wenschelijke voorzorgen, door de zorg waarmede de proef werd ingesteld, geleid en gedurende jaren voortgezet, door de uitbreiding die er aan gegeven werd en niet het minst door de nauwkeurigheid van zijne waarnemingen, heeft BONNIER de biologische wetenschap verrijkt met eene bijdrage van allereerste gehalte.

Ten slotte kunnen wij hier nog even herinneren aan het welbekend feit dat de naturalisatie van vele gewassen in vreemde gewesten, de acclimatatie in onze streken van eene reeks hier ingevoerde en gekweekte planten gepaard gaan met minder of meer uitgesproken wijzigingen van hunne morphologische en vooral van hunne biologische eigenschappen, als bijv. eene verschuiving en verandering van duur der normale rustperiode. Hetzelfde kan voor den bloei gelden *Agave americana*, eene plant die slechts ééns vruchten voortbrengt en daarna afsterft, bloeit in haar vaderland (Zuid-Amerika) op den ouderdom van 5 jaren, op de Kanarische eilanden na 10 jaar, terwijl zij in Duitschland en België ongeveer eene eeuw oud wordt[1].

De invloed van de omgeving op de plantenwereld bestaat dus in werkelijkheid en is dikwijls sterk uitgesproken. Niet alleen is hare werking van onrechtstreekschen aard - uitroeiing van niet aangepaste individuën en soorten -, zij is ook van rechtstreekschen en onmiddellijken aard, zooals de hooger medegedeelde voorbeelden het op de duidelijkste wijze aantoonen.

(1) DRUDE: Manuel de Geographie bot., 1897.

De kneedbaarheid is eene der hoofdeigenschappen van de georganiseerde stof, maar het valt niet moeilijk waar te nemen en te bewijzen dat niet alle plantendeelen even gemakkelijk kunnen gewijzigd worden. Vooral zijn het de vegetatieve deelen die zich het sterkst onder den invloed van nieuwe levensvoorwaarden gaan veranderen, terwijl het voortplantingstelsel veel minder kneedbaar is. Dat zij het nochtans in zekere mate is, heeft KLEBS onlangs kunnen bewijzen voor verscheidene soorten van Klokjes *(Campanula)* en *Sempervivum*.

Bij de verschillende plantsoorten is nu ook kneedbaarheid in zeer verschillenden graad aanwezig. Het aanpassingsvermogen komt in alle mogelijke graden voor, van het bijna onbeperkte tot het volkomen onbreken er van. Aan het uiteinde staan de amphibische planten en in 't bijzonder de Veenwortel *(Polygonum amphibium)*, waarvan bouw en inrichting - onder diep verschillende voorwaarden - steeds in volmaakte harmonie met de buitenwereld staan; aan het andere uiteinde bevinden zich als typen van niet kneedbare, van aanpassingsvermogen verstoken *Chara*-soorten, die MASSART als volgt kenschetst: ‘zij zijn niet in staat zich aan de kleine organische wijzigingen te onderwerpen die door geringe veranderingen van de omgeving worden vereischt.’

Dezelfde bemerking kan toegepast worden op de wijzigingen in den bouw der bladen onder den invloed van licht en schaduw. Vele planten komen alleen buiten het bereik van het zonnelicht tot normale ontwikkeling; het zijn de lichtschuwe planten, bijv.: vele Varens en vooral de Glasvaren *(Hymenophyllum)*, het Klein Springzaad *(Impatiens parviflora)*. Andere typische lichtplanten kunnen in de schaduw niet bestaan: het Klein Kaasjeskruid *(Malva vulgaris)* is er een voorbeeld van. Ziedaar dus twee groepen planten die zich niet kunnen gewennen, niet kunnen aanpassen aan eene andere verlichting dan die waaronder zij zich op normale wijze ontwikkelen. Hunne kneedbaarheid, het aanpassingsvermogen van hun bladweefsel aan licht en schaduw is nul. Daartegenover staan vele andere planten, zooals de Beuk, die reeds hooger genoemd werd, waarvan de bladstructuur gemakkelijk gewijzigd wordt naar gelang van de hoeveelheid licht dat ieder orgaan afzonderlijk ontvangt. In dit opzicht vormen

deze bevoordeeligde soorten het uiteinde eener lange reeks, die begint met de typische (onkneedbare) licht- en schauduwplanten.

* * *

Uit het voorgaande zal den lezer duidelijk gebleken zijn dat de plantenwereld van wege de buitenwereld een grooten invloed ondergaat. Dit kan niet betwist worden en wordt het overigens niet meer. Wat is echter de beteekenis van die waarneming in verband met het belangwekkende vraagstuk van het ontstaan der soorten? Hieromtrent heerscht nog steeds de meest volkomen oneensgezindheid.

Vele biologen hechten aan de wijzigingen in bouw en uitzicht van de plant, door uitwendige levensvoorwaarden verwekt, slechts de waarde van eene *individueele* aanpassing. En dit is werkelijk voor de proeven van BONNIER, LOTHELIER, MASSART, e.a. het geval. De aanpassingskenmerken verdwijnen onmiddellijk na het wegnemen der voorwaarden waarin zij ontstaan waren.

Kunnen echter wijzigingen, die in eene nieuwe omgeving (milieu ambiant) werden *verworven*, niet 'gefixeerd' worden op de plantensoort, m.a.w. *erfelijk* worden, als een groot aantal op elkander volgende generatiën zich in diezelfde omgeving ontwikkelen? Kunnen de uitwendige levensvoorwaarden nieuwe soorten doen ontstaan, of hebben ze dit in het verleden kunnen doen?

Wij willen hier dit onderwerp zoo objectief mogelijk onderzoeken, en vooral de geleerden die in de biologie den eersten rang bekleeden aan 't woord laten.

De hooger omschreven vraag werd, eene eeuw geleden, door LAMARCK gesteld en tevens bevestigend beantwoord. Afbrekende met de meening van LINNAEUS, CUVIER en hunne volgelingen, die de onveranderlijkheid der soorten verkondigden, verklaarde hij daarentegen dat alle levende wezens eene onbeperkte veranderlijkheid bezitten. Doch CUVIER'S invloed was zoodanig overwegend dat LAMARCK'S werk al niet meer gewaardeerd dan begrepen werd. Aleen GEOFFROY ST-HILAIRE sloot zich bij hem aan, daar waar hij den rechtstreekschen invloed der levensvoorwaarden verdedigde, doch maakte niet onbelangrijke voorbehoudingen. Het bestaan der veranderlijkheid

nam hij wel aan, maar dat ze *onbeperkt* zou zijn - de meening die de basis van gansch LAMARCK'S systeem vormde -, verwierp hij. Zijn zoon ISIDORE GEOFFROY ST-HILAIRE verdedigde eveneens de *beperkte* veranderlijkheid en nam zelfs aan dat iedere soort in dezelfde levensomstandigheden vast blijft; over 't algemeen dat de wijzigingen, door de buitenwereld voortgebracht, slechts zeer oppervlakkig zijn, maar dat ze nochtans in een aantal gevallen op de kenmerken kunnen ingrijpen waardoor men gewoonlijk soorten onderscheidt.

Slechts 50 jaren later konden WALLACE en vooral DARWIN eindelijk overtuigende bewijzen tegen de onveranderlijkheid der soorten aanbrengen, maar hun werk wierp tevens den sluier over de stoute gedachten van den grooten Franschen denker, waarvan WARMING getuigt dat hij een veel juister inzicht had van de werkelijkheid, dan de meeste biologen van onzen tijd(1).

Immers voor die twee beroemde Engelsche biologen was de natuurlijke teeltkeus de eenige en almachtige factor die nieuwe vormen scheppen kon; aan den invloed der levensvoorwaarden werd geen belang gehecht. Het zijn steeds de sterkst gewapende, de best aangepaste, de meest bevoordeeligde of de sterkste individuën die het in den strijd voor het bestaan halen en die aan hunne nakomelingen de eigenschappen mededeelen waaraan zij zelve hun behoud danken.

Dat WALLACE aan alle factoren, buiten de natuurlijke en seksueele teeltkeus, geene beteekenis toekende, moge blijken uit het feit dat, naar zijne meening, de soorten die zich uitsluitend langs ongeslachtelijken weg vermenigvuldigen (en waarbij de teeltkeus dus uitgesloten wordt) niet in staat zijn hunnen bouw te wijzigen en in harmonie te brengen met de veranderingen die de levensvoorwaarden hebben ondergaan. In dergelijke omstandigheden zou een hooger organisme dus tot uitsterven gedoemd zijn.

Het zou daarentegen niet moeilijk vallen uit het meesterwerk van DARWIN eene reeks citaten aan te halen, waarin de grondlegger der hedendaagsche biologie voor bepaalde gevallen de verklaring van LAMARCK, nl. den invloed, het gebruik of onbruik en dien der uit-

(1) Lehrbuch der Oekologischen Pflanzengeographie, 1896, blz. 382.

wendige levensvoorwaarden aanneemt, invloed waaraan hij echter veelal slechts een secundair belang en eene overigens weinig bepaalde rol toekent.

Dit moge blijken uit het volgende:

'In het algemeen geloof ik te mogen besluiten, dat de gewoonte, het gebruik en het onbruik, in vele gevallen een groot aandeel hebben gehad in de wijziging van het gestel en van de inrichting der onderscheidene werktuigen; doch dat de uitwerkselen van het gebruik en het onbruik dikwijls zeer nauw vereenigd zijn geweest met den invloed der natuurlijke teeltkeus van aangeboren wijzigingen, en daardoor zelfs somtijds zijn overtroffen(1).'

Betreffende de knopvariatiën in het plantenrijk drukt hij zich als volgt uit: 'Als wij ons echter afvragen wat de oorzaak van deze of gene bijzondere knopvariatie is, dan blijven wij in twijfel, daar wij in sommige gevallen worden gedrongen de rechtstreeksche inwerking der uitwendige levensvoorwaarden voor voldoende te houden en in andere gevallen de vaste overtuiging gevoelen, dat deze laatsten een volkomen ondergeschikte rol hebben gespeeld, van geen grooter beteekenis dan de aard van de vonk, die een hoeveelheid brandbare stof doet ontvlammen(2).'

Later zou DARWIN(3) als zijne meening hebben neergeschreven dat de invloed van het klimaat, van de voeding, van de levenswijze eenen grooteren wijzigenden invloed bezit, dan die welken hij hem in zijne werken had toegeschreven.

De overwegende invloed die de leer van DARWIN heeft uitgeoefend, het werk van zijne ontelbare aanhangers en volgelingen die thans nog uitsluitend of hoofdzakelijk door de natuurlijke teeltkeus het ontstaan van nieuwe soorten verklaren, hebben nochtans de wedergeboorte van het Lamarckisme niet kunnen beletten. H. SPENCER en NAEGELI hadden reeds de rol van de natuurlijke

(1) Het ontstaan der soorten. Nederlandsche bewerking door Hartogh Heys von Zouteveen, blz. 189.

(2) Het varieeren der huisdieren en cultuurplanten, I^e Deel, blz. 488. (Zelfde uitgave).

(3) Nl. in zijne brieven aan M. Wagner (naar FRANCÉ: Der heutige Stand der Darwin'schen Fragen. IIe Aufl., 1907, blz. 10).

teeltkeus willen beperken tot de *uitroeiing* der minder goed aan hunne levensvoorwaarden aangepaste individuen of soorten. Volgens hen schept de almachtige factor van DARWIN en WALLACE niets: hij verwijdert slechts de minder goed uitgerusten en maakt dus de noodzakelijke volledigingen uit van den *scheppenden factor*, die met de teeltkeus niets te maken heeft; over den aard van dien factor bestaan echter wijd uiteenloopende meeningen.

DARWIN heeft nochtans het ontstaan van variaties onder den invloed der uitwendige levensvoorwaarden niet volkomen uitgesloten. Hij schijnt zelfs toe te geven dat op die wijze verworven eigenschappen kunnen erfelijk worden. Dit blijkt uit de volgende zinsnede: 'Bij variaties, door de rechtstreeksche werking van veranderde levensvoorwaarden veroorzaakt, waarvan verscheidene voorbeelden zijn gegeven, worden zekere deelen van het lichaam aangedaan en zullen bijgevolg gewijzigde kiempjes afwerpen, welke op het kroost worden overgebracht(1).'

Onder de zeer talrijke plantkundigen die zich bij de Neo-Lamarckiaansche school hebben aangesloten dient in de eerste plaats vermeld PROF. R. VON WETTSTEIN van Weenen. Ook WARMING, een beroemd Deensch geleerde, heeft zich in zijn klassiek handboek over Oecologische Plantenaardrijkskunde op de meest uitdrukkelijke wijze als een aanhanger van LAMARCK'S leer uitgelaten. Hij beschouwt n.l. de rechtstreeksche aanpassing als een factor die bij het ontstaan van van nieuwe soorten eene hoogst belangrijke rol speelt en neemt aan dat de kenmerken die door hare inwerking worden verworven, gefixeerd, d.i. erfelijk, kunnen worden. Daarom sluit hij echter de mogelijkheid van het ontstaan van nieuwe soorten op eene andere wijze niet uit, wat VON WETTSTEIN evenmin doet.

VON WETTSTEIN heeft in 1902 zijne gezichtspunten duidelijk en in zeer bondigen vorm uiteengezet in eene voordracht gehouden op het 74e Duitsch Natuur- en Geneeskundig Congres te Karlsbad. Hij herkent vooreerst het belang der mutatiën en kruisingen bij het ontstaan van nieuwe soorten en geeft zelfs toe dat door rechtstreeksche

(1) Het varieeren der huisdieren en cultuurplanten. 2e Deel, blz. 451. Door kiempjes worden hier bedoeld de hypothetische dragers der erfelijke eigenschappen *(pangenen* van Darwin)

aanpassing niets volkomen nieuws ontstaat, maar enkel *aanzienlijke en blijvende wijzigingen van reeds bestaande kenmerken.*

Hij steunt zijne overtuiging op twee reeksen 'feiten':

1. *Het bestaan van het aanpassingsvermogen*, waaruit men, volgens M. WAGNER, logischerwijs zou moeten besluiten tot het erfelijk overdragen van verworven eigenschappen;

2. *De waarneming van de overerving van kenmerken die door rechtstreeksche aanpassing verworven waren.* HANSEN bekwam immers in bijzondere levensvoorwaarden een vorm van een bepaalde Gistsoort die geen sporen meer voortbracht. Onder normale voorwaarden verder gekweekt, bleef gedurende honderden generatiën - de proef werd 12 jaar lang voortgezet - de vorming van sporen uit.

HUNGER, ERRERA en SCHÜBELER konden, de eersten bij een Schimmelsoort, de laatste bij Graangewassen, aantoonen dat eene door uitwendige oorzaken verworven eigenschap, gedurende verscheidene generatiën (althans in zekere mate) onder de gewone voorwaarden bleef voortbestaan. Twee bekende insectenkundigen, STANFUSS en FISCHER, hebben tot steun der hier besproken leer, uitslagen hunner talrijke waarnemingen en lang voortgezette proeven met vlinders aangebracht.

Doch wat de eenen noemen feiten en onomstootbare bewijzen, wordt door de anderen beschouwd als valsche gevolgtrekkingen. Zoo komt het dat vele onderzoekers nog steeds op het eerste tastbaar bewijs van de overerving van verworven eigenschappen wachten; hunne eischen zijn nog strenger geworden sedert HUGO DE VRIES het ontstaan van nieuwe soorten door mutatie rechtstreeks kon waarnemen en bestudeeren.

De interpretatie van VON WETTSTEIN en de Neo-Lamarckianen wordt vurig bestreden door de aanhangers van het selectionisme (WEISSMAN, e.a.) en van de mutatieleer; zelfs zien wij plantkundigen van eersten rang en met bijzondere bevoegheid, als DE VRIES en KLEBS, die merkwaardige en talrijke onderzoekingen over den invloed der levensvoorwaarden deden, aan dien factor alle belang ontzeggen ten opzichte van den oorsprong en de afstamming der plantsoorten.

De wijd uiteenloopende meeningen, die met evenveel talent door de grootste biologen worden verdedigd, kunnen ons slechts aan-

sporen tot het vermenigvuldigen onzer proefnemingen en het constateeren van talrijker feiten dan die waarover de wetenschap thans beschikt.

Echter willen wij er nog op wijzen dat, evenals wij DARWIN eenen weinig bepaalden invloed der voeding bij het ontstaan van den aanleg van eene nieuwe eigenschap zien aannemen, wij ook KORSCHINSKY en DE VRIES aan de levensvoorwaarden eene onbepaalde rol zien toekennen in de voorbereiding der sprongvariaties of mutaties die eens, plotselings, zonder bekende oorzaak, zullen te voorschijn komen.

'De oorzaken der praemutatie', zegt DE VRIES[1], moeten deels van inwendige, deels van uitwendigen aard zijn. *Wat* er ontstaan kan, zal vooral van de eerste, *wanneer* het ontstaat vooral van de laatste afhangen. Die uitwendige oorzaken moeten van de gewone levensvoorwaarden, waaronder de soorten constant blijven, verschillen... Ik stel ze mij voor als een samentreffen van uiterst gunstige met andere uiterst ongunstige invloeden.'

KORSCHINSKY, de schrijver van eene belangrijke studie over het voorkomen van sprongvariaties (mutaties van DE VRIES) in de natuur, in den tuinbouw en de boomteelt, *zet* dezelfde meening vooruit: 'Alhoewel de uitwendige levensvoorwaarden niet als de onmiddellijke oorzaak der heterogenesis (= mutatie) kunnen opgevat worden, toch kunnen zij daarbij de rol van een voorbeschikkend element vervullen[2].'

* * *

In hetgeen voorafgaat meenen wij op voldoende wijze te hebben aangetoond dat de studie van den invloed der levensvoorwaarden in rechtstreeksch verband staat met verscheidene onder de voornaamste vraagstukken van de moderne biologie.

In de laatste jaren werd op dit gebied zeer ijverig gewerkt. Talrijke proeven werden ingesteld, ontelbare waarnemingen gedaan;

(1) Mutationstheorie. I, 1901, blz. 353-4. *Praemutatie* is de toestand waarin zich eene soort bevindt gedurende de periode die het te voorschijn treden der mutatiën voorafgaat. Haar bestaan is trouwens van louter hypothetischen aard.

(2) Heterogeuisis und Evolution. Deutsche Uebersetzuug. Flora od. Allg. bot. Ztg. 1901.

vooral werden nieuwe methoden gevolgd ten einde den tak der biologische wetenschap die de studie der erfelijkheid en der veranderlijkheid beoogt te verheffen tot eene meer exacte wetenschap dan dit tot nog toe het geval was, en op positieve en objectieve wijze het vaststellen van onbetwistbare feiten mogelijk te maken.

Men heeft getracht, zooveel en waar men maar het kan, de eigenschappen van de planten in maat, gewicht of getallen uit te drukken, en aldus de resultaten volkomen van de persoonlijkheid van den onderzoeker onafhankelijk te maken.

Onder de plantkundigen die dezen weg zijn opgegaan verdient de thans wereldberoemde Hollandsche hoogleeraar HUGO DE VRIES eene eereplaats.

Hij heeft in zijne merkwaardige onderzoekingen op het gebied der veranderlijkheid en erfelijkheid afgebroken met de oudere methoden die de plant als eene eenheid behandelden. Voor hem is een individu de drager of beter de vereeniging van een groot aantal elementaire of enkelvoudige eigenschappen, d.i. eigenschappen die niet meer kunnen ontbonden worden of die men voorloopig als onontbindbaar beschouwt.

Dit nieuwe standpunt heeft de beste vruchten afgeworpen en heeft tot een grondiger inzicht geleid van de ingewikkelde verschijnsels der veranderlijkheid en hunne beteekenis voor de nakomelingen. De elementaire eigenschap is echter niets meer dan de uitdrukking van een der talrijke onbekende eigenschappen van de levende stof; wij kunnen er ons geene volledige en ware voorstelling van geven. Hare verhouding tot de ware, onzichtbare eigenschap is overigens bezwaarlijk te bepalen. Men mag zelfs met de grootste waarschijnlijkheid aannemen dat eene enkele wezenlijke eigenschap zich door verschillende kenmerken kan uiten, tusschen dewelke bestaat hetgeen men pleegt te noemen onderling verband of ‘correlatie.’

De verhouding van het elementaire kenmerk tegenover de ware eigenschappen van de levende stof kan vergeleken worden bij de verhouding die bestaat tusschen de physische kenmerken van een scheikundig product (vastheid, smaak, reuk, kleur, vorm) en de natuur zelve van die stof. Om deze laatste beter te leeren kennen, om van hare eigenschappen die wij niet door middel van onze zintuigen

kunnen waarnemen, als b.v. hare scheikundige samenstelling, een inzicht te krijgen, bestudeeren wij hare reacties in de aanwezigheid van andere bekende stoffen.

Bij de studie van de wezenlijke eigenschappen van het levend protoplasma, gaat men op dezelfde wijze te werk. Planten, onder verschillende voorwaarden gekweekt, passen zich aan; hun protoplasma reageert en deze reactie uit zich door bepaalde wijzigingen die men nauwkeurig kan bestudeeren als men enkel de aandacht op bepaalde elementaire kenmerken vestigt.

De methode die daarbij wordt gevolgd is die welke, eene halve eeuw geleden, door een onzer meest geniale landgenooten werd ingevoerd vooral in de studie der anthropometrie: ik bedoel de *statistische methode.* De beroemde bestuurder van het Brusselsch Observatorium A. QUETELET, toonde o.a. aan dat de gestalte van den mensch varieert volgens de wetten der waarschijnlijkheidsrekening, en dat de veranderlijkheid bij andere levende wezens aan dezelfde wetten gehoorzaamt.

Eerst later werd de aandacht der biologen op die belangrijke feiten gevestigd en slechts na het verschijnen van GALTON'S meesterwerk ‘Natural Inheritance’ voelden enkele dier- en plantkundigen zich aangespoord om de veranderlijkheid in de levende organismen nader te bestudeeren. Thans weten wij hoe diep de waarde van eene eigenschap kan verschillen van individu tot individu. Op een zelfde korenveld zien wij de aarlengte varieeren tusschen twee zeer verwijderde grenzen; op eene zelfde groeiplaats zien wij den bloemenrijkdom der Sleutelbloemschermen en Korenbloemhoofdjes diep verschillen van de eene plant tot de andere.

Voor die individueele veranderlijkheid is wel in hooge mate (volgens sommige schrijvers uitsluitend) de individueele voeding d.i. in den ruimsten zin, de levensvoorwaarden - aansprakelijk te stellen. Daar men echter, zelfs in de zorgvuldigste culturen, zeer geringe voedingsverschillen niet kan vermijden, zoo kunnen wij de *individueele veranderlijkheid* als een algemeen, onvermijdelijk verschijnsel beschouwen.

De studie van de wetten der veranderlijkheid volgens QUETELET'S en GALTON'S methode stelde echter als eene eerste voorwaarde de uitbreiding van het onderzoek over een groot aantal individuën.

Uit de talrijke onderzoekingen die in die richting gedurende de vijftien laatste jaren op plantkundig gebied werden verricht, blijkt thans dat de meeste eigenschappen bij de planten in hooge mate veranderlijk zijn en, evenals de gestalte van den mensch, volgens bepaalde wetten varieeren.

Eene eigenschap kan men dus niet meer leeren kennen door de studie van een enkel individu; die kennis moet steunen op het onderzoek van een groot aantal individuën. Alleen met behulp van de curve die de veranderlijkheid en de gemiddelde waarde der eigenschap bij eene bepaalde soort aangeeft, kan men ze vergelijken met de waarde dierzelfde eigenschap bij eene andere soort of eene andere variëteit. of wel bij dezelfde soort, wanneer ze onder andere levensvoorwaarden gekweekt wordt.

Het bestaan van de individueele veranderlijkheid, zelfs onder bijna volkomen gelijke levensvoorwaarden voor alle individuën, levert natuurlijk bezwaren op bij proefondervindelijke onderzoekingen over den invloed van de omgeving en van de voeding op de plant. Zij heeft de noodzakelijkheid doen ontstaan bij genoemde proeven op een groot aantal individuën te werken, wat tegenover het nadeel van het aanleggen van uitgebreide culturen en lange tijdroovende metingen, tellingen en andere waarnemingen, het groote voordeel oplevert de resultaten te bekomen die boven kritiek verheven staan, en die men door middel van onbetwistbare cijfers kan uitdrukken.

Daardoor wordt allerminst bedoeld dat proefnemingen op een gering aantal planten ingesteld, tot geene positieve gevolgtrekkingen kunnen voeren. Zij kunnen integendeel eene hooge beteekenis krijgen wanneer de levensvoorwaarden waaronder ze worden gekweekt diep verschillen van de normale. Men denke aan de hooger aangehaalde proeven van LOTHELIER, BONNIER, MASSART, KLEBS, e.a.

Waar echter de verschillen in de bestaansvoorwaarden betrekkelijk gering zijn, zal eene dergelijke methode volkomen ontoereikend zijn, en slechts benaderende, twijfelachtige of misschien verkeerde resultaten opleveren. Men zal in die gevallen de waarden der bestudeerde eigenschappen quantitatief moeten uitdrukken (aantal, afmetingen, gewicht, enz.), en als eene noodzakelijkheid dringt zich dan vooreerst op het uitsluiten van de *individueele veranderlijkheid* van de gegeven eigenschappen.

Het zekerste middel, het eenige waarover wij daartoe thans beschikken, ligt in de uitbreiding der onderzoekingen over een groot aantal individuën en de toepassing der statistische methode.

Zij alleen laat ons toe de gegevens betreffende al de individuen die tot eene groep behooren te rangschikken, te vereenigen en te vergelijken.

In die voorwaarden alleen, zal men quantitatief niet alleen het *gevolg* van het inwerken van een factor kunnen aantoonen en het in rechtstreeksch verband brengen met de *oorzaak*, maar men zal tevens in staat worden gesteld de verhouding tusschen oorzaak en gevolg door positieve waarden, door cijfers uit te drukken.

Aan de toepassing van de statistische wetenschap op de studie van de elementaire kenmerken danken wij de vermaarde mutatietheorie van H. DE VRIES, die nieuwe soorten plotselings (door mutatie) zag ontstaan. Bij de studie van den invloed der levensvoorwaarden heeft zij onze kennis over den aard dier elementaire eigenschappen met ontelbare belangrijke *feiten* verrijkt.

Zij heeft ons het bewerken van een gansch nieuw arbeidsveld mogelijk gemaakt en ons toegelaten met vasten tred het duistere terrein der erfelijkheid te betreden.

En wij mogen er met fierheid op wijzen dat het vooral op Nederlandschen bodem is, dat die nieuwe wetenschap hare schoonste vruchten heeft afgeworpen, en dat onder de namen van hare beste beoefenaars die van verscheidene Nederlandsche geleerden op den voorgrond schitteren.

Dr C. DE BRUYKER.

Nederlandsche Letteren.

Een der merkwaardigste boeken uit de jongste maanden is stellig H. Teirlinck's *Ivoren Aapje*. (Maatschappij voor Goede en Goedkoope Lectuur, Amsterdam, 1909).

De handeling van dezen roman wentelt om de Brusselsche familie Verlat, die na moeder Verlat's overlijden, waarmede het verhaal aanvangt, nog bestaat uit haren zoon Ernest Verlat en zijn vrouw Vere, Francine, Ernest's zuster, en M. du Bessy, moeders jongsten oom. In het groote huis, dat de familie bewoont op de Regentielaan, hebben de overige voornaamste personages van het boek, Pastoor Doening, Simon Peter, Rupert Sörge, e.a. vrij verkeer.

Ernest Verlat had Vere, dochter van den uitmiddelpuntigen, katholieken wereldverguizer Lieven Lazare, tot zijn vrouw gemaakt, nadat hij haar verleid had en zij door haren vader, na de bekentenis harer zwangerschap, op straat was geworpen. Ernest's liefde voor Vere was een mengsel van hartstocht en deernis geweest, ontstaan als een reactie tegen het boemelgeweld van zijn jongelingsjaren, doch al spoedig had hij zich van zijn vrouw voelen vervreemden. Zij was in alles veel te burgerlijk om te kunnen opgaan in zijn verfijnde, egoïstische genotzucht. Zij bleef hem liefhebben, doch hij had weldra voor haar niets anders meer over dan gehuichelde beleefdheid.

Ernest leeft maar op buiten huis, en zijn oom, M. du Bessy, een typisch aristocratisch vieux-marcheurtje, is hem in zijn pierewaaiersleventje vaak een gezel.

Een zeer groote invloed werd op Ernest's gemoed geoefend door Rupert Sörge, een jongen aristocraat van Hongaarsche afkomst, die te Brussel een los leven leidde. Sörge is een uiterst voorname, innemende verschijning, die door conversatie en manieren al wie met hem in aanraking komt dadelijk beheerscht. In den grond is Sörge evenwel een volslagen egoïst, die maar voor eigen genot leeft en met buitengewoon fijne menschenkennis en perverse sluwheid al degenen, die hem in zijn zucht naar genot helpen kunnen, tot zijn speeltuigen weet te maken zonder dat zij het zelf merken. Sörge schijnt in dit opzicht over een

onvatbare macht te beschikken, die Teirlinck als het ware symboliseert in het geheimzinnig ivoren apenbeeldje, een soort van fetisch of mollepootje, - hoe moeten we 't heeten? - dat Sörge voortdurend op zak heeft en bevingert als om den tastzin te oefenen, waarmede hij de menschen leert kennen en tot zijn speelballen maakt. In al zijn ondernemingen wordt Sörge op even bescheiden als geheimzinnige wijze bijgestaan door Takker, zijn Hindoeschen lijfknecht.

Sörge had zich in het hoofd gezet Ernest's zuster, de mooie Francine, tot zijn vrouw te maken. ‘Wel was hij overtuigd dat hij Francine beminde, maar hij begeerde haar vooral, omdat zij thans een der gegevens van een eigenaardig problema zoude worden. De oplossing van dit problema belangde hem niet. De wijze, waarop zich zulke oplossing moest ontwikkelen, trok hem aan.’ (blz. 173). Om tot het ontworpen huwelijk te komen moest hij twee hinderpalen uit den weg ruimen. Hij moest zich eerst ontmaken van zijn maîtresse Milly d'Orval. Dit doet hij zonder eenig geweld, door op Milly's gemoed een kunstig berekende opeenvolging van allerlei ontstemmende indrukken te verwekken, die er haar toe brengen zelf met hem af te breken. De tweede hinderpaal, die Sörge weg ruimen moet, is Simon Peter, die op Francine verliefd is en door haar ook wordt bemind.

Simon Peter, een door eerlijke natuur, is gemengd in den politieken strijd, dien de oprichting van de volkspartij heeft doen ontstaan. Hij is lid van geheime comiteiten, die oproerige aanslagen tegen den staat beramen. Sörge benuttigt listig deze omstandigheden om de baan vrij te krijgen. Na een bommenaanslag in den Muntschouwburg wordt Simon Peter in hechtenis genomen.

Nu weet Sörge met de haast hypnotische kracht, die van hem uitgaat, en met zijn bedwelmend woordgetoover de zwakke Francine al spoedig tot zijne vrouw te maken. Zij wordt tot een wezen dat gansch in hem opgaat, dat als hij voelt en denkt en hem in zijn genotsverfijning en koele elegantie volkomen begrijpt en dient. Francine werd onder Sörge's invloed zoo heel anders dan de steeds burgerlijk-voelende Vere, van wie Ernest zich hoe langer hoe meer verwijderde.

Ernest wordt de minnaar van Milly d'Orval. Juist gezien is het, dat die beiden samengebracht worden door de nawerking van den diepen indruk, dien Sörge op hun gemoed naliet. Sörge, die, trots zijn huwelijk met Francine, Milly niet vergeten heeft, brengt zijn vrouw in gezelschap van zijn oud-maîtresse en haren huidigen minnaar. Een dergelijke samenkomst wordt een der vreemdst aandoende en in psychologisch opzicht gewaagdste tooneelen van het boek. De pervers-wellustige Sörge vereenigt hier beide vrouwen in één zucht naar genot. ‘Hoe hij daarbij de wezens van Milly en Francine, bijna over zijn mond, door-

eenstrengelde, is onzeggelijk. Hij weefde ze saam, hij vereende hare vier borsten, hij verzon op hare lippen een bovennatuurlijken kus.' (blz. 449.)

Het oogenblik komt, waarop Sörge tusschen beide vrouwen moet kiezen. De politieke intrigues, waarin hij was gemengd geweest, en zijn misdadig aandeel in de verdwijning van Pastoor Pezza, den anvoerder der volkspartij, van wien hij zich, door tusschenkomst van Takker, bediend had om Simon Peter te verklikken, noodzakken hem te vluchten. Dan scheidt hij koel van Francine en vlucht met Milly.

Het is vreemd! Nu we hier, na de lectuur van het *Ivoren Aapje*, zoo heel nuchter het verloop van het verhaal trachten te hervatten, komt het ons wel wat crimineel-feuilletonachtig voor met dat romantische intriguen-gedoe van Sörge en zijn geheimzinnigen handlanger Takker. Nu wij over Sörge's psychologie nadenken, lijkt ze ons wel wat te uitzonderlijk, om niet te zeggen onwaarschijnlijk. Die bezwaren zetten zich nu halsstarrig in ons vast en werpen een schaduw op onze bewondering voor Teirlinck's boek, die gedurende de lectuur zelf door niets werd gestoord. Als wij ons nu rekenschap zoeken te geven over het opperen van deze bezwaren *na* en niet *gedurende* het lezen van het *Ivoren Aapje*, dan vinden wij alleen de verklaring daarin, dat wij nu buiten Teirlinck's tooverban staan, dat wij niet meer bedwelmd en beroesd worden door zijne verbluffende kunst, die ons niet enkel zoodanig met heerlijk woordgetoover overstelpt, dat wij er bij vergeten scherper na te denken over de levensechtheid van het verhaalde, maar tevens door een fijn en vaardig aaneenvlechten van allerlei psychologische ontledingsschakeltjes, door een wonderlijk subtiel ontwikkelen van overgangstinten en schakeeringen tusschen twee schel contrasteerende gevoelens ons brengt waar zij ons hebben wil en ons doet aannemen wat zij verlangt.

Bij nader toezicht blijkt die indruk van twijfel ook gedeeltelijk voort te spruiten uit het gemis in dit boek aan echte conversatietaal. Al Teirlinck's personages spreken op dezelfde wijs, de mooi-literaire, op klank en beeld verslingerde wijs van den literator Teirlinck zelf. Bij M. du Bessy met zijn mythologische speeches en Lieven Lazare met zijn primitief christelijke divagatiën lijkt het zelfs of beiden van buiten geleerde literaire fragmenten voordragen. M. Serjanszoon spreekt ook zoo, maar bij hem nemen wij dit aan omdat die precieuse mooi-prater in de wereld van louter verbeelding, waarin hij zich beweegt, zoo spreken mag. Doch waar de echte Serjanszoon verrukt en bekoort, zijn de twee sub-serjanszoontjes uit het *Ivoren Aapje* tamelijk vervelende paaien.

In de voorrede van het *Ivoren Aapje* bepaalt Teirlinck zijn

kunst zelf als ‘verbeelding getoetst aan de werkelijkheid.’ Dus wèl neo-romantiek, die ingaat tegen de opvatting van het naturalisme, dat bij monde van Zola (Le roman expérimental) beweerde: L'imagination n'a plus d'emploi. Onze indruk van Teirlinck's laatste schepping is echter, dat de verbeelding niet genoeg aan de werkelijkheid getoetst en er niet voldoende door getemperd werd.

Een heel verschillenden indruk ondergingen wij na de lezing van dien anderen kapitalen roman, die meer nog dan *Het Ivoren Aapje* de heerlijkste vrucht is van den jongsten oogst, nl. *De Roman van een Gezin:* I. *De gelukkige Familie* en II. *Eén voor Eén* van Herman Robbers (Jac. G. Robbers, Amsterdam).

Hier vinden wij niets van Teirlinck's schitterenden stijlglans noch verfijnde woordkunst. Robbers' taal doet meer denken aan een gewone conversatietaai, waarin echter nooit het rake woord gemist wordt en geen aarzelende onzekerheid ons hindert. Doch ontberen wij hier die taalpracht, daarentegen krijgen wij een indruk van levensintensiteit en waarheid, die onweerstaanbaar ernstig stemt en ontroert. Hier bekruipt ons geen enkel oogenblik twijfel omtrent de echte menschelijkheid en de psychologie der handelende personen. Hier geen zweempje van scepticisme omtrent alles wat in 't verhaal gebeurt. Het boek maakt werkelijk den indruk van een levensdocument en lang na de lectuur blijft die indruk diep in het gemoed nawerken.

Deze breed aangelegde roman schildert ons de langzame maar zekere ontreddering van het gezin van Jan Croes, een hartelijk, levenslustig burger, die aan het hoofd eener groote drukkerij staat, in zijn eerste huwelijksjaren den wind in de zeilen had en goed vooruitkwam. doch nu bij de wassende tij der democratische eischen naar hooger loon en minder werkuren financiëele zorgen leert kennen en ook lijdt onder den minder hartelijken omgang met zijn arbeiders. Tot nog toe was zijn gezin wat men in de wandeling een ‘gelukkige familie’ heet, doch naarmate de kinderen grooter werden, kwamen hier ook bekommeringen en misrekeningen van allen aard den vader, die zich steeds meer voor de geldwinning dan voor de opvoeding der kinderen ingespannen had, verrassen en het leven verbitteren. Steun vond hij niet bij zijn tamelijk onbeduidende vrouw, die dan ook vóór hem stierf. ‘Eén voor één’ ziet hij zijn kinderen zich van hem verwijderen, ongelukkig worden of ten onder gaan. Zijn oudste zoon, die door zijn rijk huwelijk en zijn schijnbaar voorspoedigen geldhandel een tijd lang zijn trots was, gaat ten onder in een financiëele krach. Zijn tweede, een soort van half verliteratuurde zwakkeling, na als student een tijd veel geld verboemeld te hebben, trouwt met een der meiden zijner ouders en vervalt in een betrekkelijke armoede. Een ander zijner zoons, die

veel aanleg voor de studie had, kan niet studeeren omdat de geldelijke toestand der familie het niet meer toelaat, verwijdert zich wrokkig van den familiekring en gaat naar Amerika zijn geluk zoeken. Zijn jongste dochter blijft een tijd zijn steun en troost, doch, zwak van gezondheid, sterft ze te jong en laat den ouden, gebroken vader alleen.

Het levensverhaal van elk der verschillende kinderen, met hun eigen flink geteekend karakter, vormt als het ware een roman op zich zelf, doch is met het geheel ten sterkste verbonden. Wij zien hoe al die leden van de ‘gelukkige familie’, alhoewel ze dag aan dag samenleven, dezelfde opvoeding genoten, elkander hartelijk genegen schijnen, toch werkelijk zeer ver van elkander staan en in zekeren zin vreemden voor elkander blijven. Doch het blijkt ook, dat trots dat verschil in zieleleven, trots het egoïsme, dat de kinderen van elkander verwijderde, de instinctmatige familieband ze toch samenhoudt en hun daarvan, vooral in tijden van tegenspoed, het troostende bewustzijn geeft. Dat is de eigenaardige psychologie van het boek - de ‘familiepsychologie’, - die boven de individuëele psychologie van elk der familieleden in 't bijzonder, aan het werk zijn mooie eenheid geeft.

Robbers' boek heeft ook een sterken socialen achtergrond; het geeft ons een treffend beeld van de democratische strooming, die door het moderne Hollandsche leven gaat, en van de moreele crisis, die er door in menig gemoed verwekt wordt. Door dezen socialen achtergrond krijgt Robbers' roman een epische breedte zooals weinig moderne Hollandsche werken er een vertoonen. Wij hebben hier niet alleenlijk den diep ontroerenden roman van een gezin, maar tevens een brok Hollandsche cultuurgeschiedenis.

Met dezen roman treedt H. Robbers bepaald naar voor in de rij onzer sterkste Nederlandsche letterkundigen.

De Nachtbruid. De Gedenkschriften van Vico Muralto door F. van Eeden (W. Versluys, Amsterdam) bevat, gelijk alles wat deze auteur voortbrengt, verhevene schoonheden, doch tevens ook in zeer tegenstrijdigen zin te bespreken gedeelten.

Vico Muralto is de eenige zoon van een koel willenden, nuchter denkenden en in een soort van natuurcultus opgaanden Italiaanschen graaf en van eene uiterst vrome, gansch onder den invloed der Roomsche geestelijkheid staande comtessa. In de gespannen verhouding tusschen beide ouders gaat de strijd al heel vroeg om den leidenden invloed op den zoon. Om Vico aan moeders invloed te onttrekken, gaat de graaf met hem jaren lang op reis en doet alles wat hij kan om zijn jongen in zijn haat voor priesters, filisters en vrouwen te doen deelen, doch bij deze strenge opvoeding, die alleen op de ontwikkeling der kracht en der zelfbeheersching aangelegd was, voelde de jonge

Vico al vroeg een drang naar vreugde. Eerst zocht hij die in de vriendschap voor enkele kameraden, later in een soort van vrome vereering voor Emmy Tenders, een mooi Engelsch meisje, dat hij gedurende een langdurig verblijf in Engeland leerde kennen. Dit laatste gevoel wordt weldra liefde en zoo begint het sexueele vraagstuk den jongen Vico, die over alles zwaarwichtig en met onverbiddelijke logica nadenkt, zeer te kwellen. Vader Muralto, die deze bekommeringen vermoedt, legt hem het vraagstuk wetenschappelijk, biologisch, physiologisch en anatomisch uit. Doch deze 'filister-uitleg' vervult den jongen man met walg en neerslachtigheid. Met zijn fijnvoelige natuur had hij dit geheim behooren te leeren 'als dichter en minnaar.' Eenerzijds voelt hij nu de aantrekkingskracht der zinnelijke drift, anderzijds is hij vol afschuw voor haar onedel karakter. Hij voelt in zich den strijd tusschen 'den aap en den engel', die in den mensch vereenigd zijn. Graaf Muralto, bevreesd om de verwoestingen, die zekere vrouwen der Londensche parken bij zijn zoon zouden kunnen aanrichten, wijst hem op de noodzakelijkheid van trouwen. Die nuchtere beschouwing verontwaardigt den in zijne hooge liefde voor Emmy gekrenkten Vico. Hoor hem daarover uitvallen tegen zijn vader: 'Welzeker, uwe bedoeling is dat ik een rein en heilig wezen, wier naam ik niet waard ben uit te spreken, zal gebruiken als een veiligheidsklep, een voorbehoedmiddel, een riool voor mijn eigen lage en vuile driften.' (blz. 67).

Vaders tusschenkomst had enkel voor gevolg dat de tweestrijd in Vico's gemoed op onrustbarende wijze toenam. Ten einde raad schreef de jonge man toen aan zijn moeder, voor wie hij gedurende de jarenlange scheiding steeds een liefderijke vereering had gekoesterd. Hij wilde van haar verklaring van den pijnlijken kamp dien hij tegen zich zelf te voeren had. Zij antwoordde hem dat de menschelijke natuur, aan de zonde vervallen zijnde, door toedoen van Satan naar beneden getrokken wordt, terwijl God haar naar omhoog trekt. Bidden en het vleesch bedwingen waren de redmiddelen. Gedeeltelijk bevredigd door moeders raad, gevoelt Vico de tweespalt in zijn gemoed wat minder scherp. Toch is het verbond tusschen aap en engel zoo weinig geregeld bij hem, dat zijn gedrag tegenover de beminde Emmy er grillig en ongelijkmatig door wordt, en hij Emmy verliest. Zij wordt de bruid van een harer onwaardig officier.

Nu was Vico meerderjarig geworden. Den trek, dien hij steeds naar zijn moeder gevoelde, kon de graaf niet meer tegenwerken, en beiden komen naar Europa, waar Vico dadelijk in moeders macht valt. De graaf waagt nog een uiterste poging om zijn zoon op zijn kant te houden. Hij zeilt met Vico op een rank bootje de onstuimige

zee in en wil van hem de belofte van trouw afeischen. Als Vico dit weigert, wil de graaf zich met hem verdrinken. Vico weet echter te ontsnappen en ziet zijn wanhopigen vader in de golven omkomen.

Voortaan leeft Vico met zijn moeder en hare jonge, mooie gezelschapsjuffer Lucia del Bono. Nu rijst voor den jongen man de vraag of zijne moeder beter zal slagen dan zijn vader om hem een bevredigende levensovertuiging te geven. Voortdurend wikkelt hij zich met haar in debatten over God, Christus, den Bijbel, enz. Doch de koel critische geest, de ‘Wistikgeest’ zouden wij kunnen zeggen, die vader Muralto in zijn zoon ontwikkeld had, belet dezen vrede te nemen met de verklaringen van zijn moeder. Vico wordt dan te Rome in handen van geestelijken overgeleverd om overtuigd te worden, doch hier ook wordt de gewenschte uitslag niet bereikt. De priesters, die Vico leert kennen, verwijderen hem eerder van den Roomschen godsdienst. Ziehier een typische bepaling van de overtuiging van een eerste groep geestelijken, die de jonge graaf leert kennen:

> O! de doodelijke en doodsche zekerheid dezer lieden. Hun geloofs-overtuiging was geen levend, bloeiend wezen dat onder gestadige pijnen en lusten dagelijks rijker en schooner zich openbaarde, geen vloeiende, steeds wisselende stroom, die de gansche wereld van hun bestaan besproeide en vruchtbaar maakte, het was een zware, onveranderlijke, dichtgesloten, vierkante brandkast, die in een hoek van hun leven stond, veilig en wel voorzien, waaruit ze alleen op gezette tijden en naar gelang hunner levensbehoeften de coupons van gemoedsrust en zieletroost gingen knippen.

Over den priester, bij wien hij deze opvatting leerde kennen, schrijft hij in 't bijzonder:

> Hij was zoo verbazend gerust, zoo ontzachlijk zeker van zichzelf, zoo belezen in zijn kerkvaders, zoo geoefend in alle logische disputen, zoo wel-ervaren in alle holen en gangen, kasematten en bastions van zijn geloofsvesting, dat hij het tegen alle twijfelaars der wereld scheen te durven opnemen. En toch hoe arm scheen hij mij, hoe naakt en ellendig, in zijn geformuleerd systeem opgesloten, als een kevertje in de holten van een dood stuk hout, hulpeloos drijvend op de woeste wateren der werkelijkheid. Hij was ook geen bekrompen fanatiek, en kende de uitkomsten der wetenschap zoo goed of beter dan ik, maar hij had zijn woorden, zijn formulen, zijn logische strikken en koorden, waarmede hij al die lastige en ontembare waarheden ving en voor zijn geloofskar spande. Het ware woord, de juiste redeneering, het sluitend taalverbaud, dat is het fraai en kunstig geschilderd panorama waardoor de duivel ons van de vrije waarachtige wereld weet af te zonderen.

De priester, die hem bepaald een afkeer van de Roomsche kerk inboezemde, was een cynicus, die er als een goed koopman ‘een privé-kasse’ op nahield, ‘waarmee de zaak niets te maken heeft’; een die zeggen dorst: ‘Zoolang jelui naïeve schaapskoppen niet begrijpen, dat gepaste en welgeslaagde huichelarij de eerste Christendeugd is waarvan het betrachten tot de hoogste goddelijke, reeds door

de Drieëenheid geleerde plichten behoort, zoolang komt er van het Koninkrijk Gods geen spoor terecht.'

Tegenover een dergelijken priesterstand durft Vico zich een beter mensch gevoelen. Hij leeft voortaan zijn eigen gedachtenleven tegen alle 'groepsgedachten' in.

Zijn moeder, die het zich in den zin gezet had hem te doen trouwen met Lucia del Bono, ziet haar plan verwezenlijken. Nooit voelde Vico voor Lucia de hartstochtelijke liefde, die hij eens voor Emmy gevoeld had, doch hij dacht wel voor haar een 'voortreffelijk echtgenoot' te kunnen zijn.

Nu komt in het boek een nieuw element, dat het een gansch anderen keer geeft. Vico Muralto weet ons te vertellen, dat hij omstreeks den tijd van zijn huwelijk een 'ervaren droomer' werd en tot de overtuiging kwam, dat 'de oplossing van het geheim onzes levens in den droom ligt.' In een schijn-wetenschappelijke verhandeling deelt hij ons nu tal van bijzonderheden mede over het wezen der droomen en over de middelen om ze waar te nemen. Hij geeft een classificatie van de droomen en nog allerlei droomzaken meer, die het erg onwaarschijnlijke van het verder verloop van zijn werk waarschijnlijk moeten maken.

Door zijn droomkracht leidt Vico nu een dubbel leven, een dag- en nachtleven. Even na zijn huwelijk komt Emmy hem in een droom bezoeken en vervult hem met een zalige vreugde. Als hij kort daarop verneemt dat Emmy gestorven is, komt hij tot het gevoel dat hij nu eerst een vrouw heeft, niet degene, die naast hem sliep, maar wel Emmy, die nu ganschelijk de zijne was en die hij in zijn droomen naar willekeur kon oproepen. Doode Emmy was zoozeer Vico's bruid geworden, dat hij beschaamd was telkens hij voor Lucia's bekoring bezweek! Anderen last van Vico's droom-ontrouw had Lucia niet dan dat zij onvermijdelijk van wilde, witte paarden ging droomen iederen keer, dat haar man in zijn slaap Emmy wederzag.

Er gebeuren nog wonderlijker dingen in Vico's galant droomleven. Hij zoekt op zekeren nacht Emmy in zijn droomen, door een wondere vergissing roept hij 'Elsie' in de plaats van 'Emmy', en, verbazend genoeg, eenige dagen later wordt hij in een Hollandsch zeestadje onweerstaanbaar aangetrokken door een vrouw, die nu juist Elsie heet. Dat is de zusterziel, die hem ook verwachtte. De hartstocht voor Elsie heeft Vico zoo liggen, dat hij met haar leven wil en daartoe - vreemd, vreemd! - een soort van toestemming van zijn wettige vrouw wil krijgen door te pogen haar in het bekende liefdesophisme te doen bijten: 'to divide is not to take away.' Lucia gaat daarop natuurlijk niet in, maar schikt zich toch, om 't fatsoen en om de kin-

deren, in haar lot van verwaarloosde vrouw. Slechts wanneer Vico zijn betrekking als diplomaat opzegt om met Elsie naar Amerika te trekken, komt het tusschen hem en Lucia tot een openlijke breuk. Lucia keert met haar kinderen naar Italië terug en Vico steekt met Elsie den Oceaan over om ginder een vaag sociaal theologisch plan ten uitvoer te brengen, waarin hij niet slaagt. Het eigenaardige van Vico's verhouding tot Elsie is, dat hij met die vrouw, die nooit meer was dan ‘ménagère’ in een hôtel, niets dan theologische gesprekken houdt! Elsie sterft, van Vico de belofte afnemend, dat hij haar in zijn droomen roepen zal. Vico keert dan terug naar het Hollandsche stadje, waar hij Elsie voor 't eerst gezien had. Hij slijt er zijn laatste jaren, levend van een kapitaaltje, dat een zijner kinderen hem geschonken had, en schrijft er de gedenkschriften, die wij hier samengevat hebben.

De eerste helft van de *Nachtbruid* wekt bij de lectuur de mooiste verwachtingen voor het geheel en is op zich zelf genomen voortreffelijk werk. De crisis, die bij Vico ontstaat naar aanleiding van het sexuëele en het godsdienstige vraagstuk, is hier tot een flinke brok kunst geworden, waarin wij Van Eeden's ontledingsvermogen, zijn eerlijk onthullen van zielsverborgenheden en zijn rake, geestige gezegden niet genoeg bewonderen kunnen. De tweede helft van het boek stelt te leur. De verhandeling over de droomen en al de verdere onthutsende droomgebeurtenissen laten ons sceptisch en de sociaal theologische gesprekken van het einde boeien in 't geheel niet meer. Toch in de *Nachtbruid* het lezenswaarde werk van een waarachtig dichter.

Van geen Familie door Marie Metz Koning (Meindert Boogaerdt, Zeist) is een roman, die u dadelijk te pakken krijgt. Boeiend en ontroerend is zeker het levensverhaal van Wim, wien de schande zijner onwettige geboorte het karakter verstart en het leven vergalt. Overal gaat zijn beste pogen, zijn teerste gevoelen stuiten tegen die schande, die hem ten slotte te sterk lijkt, zoodat hij, na de overtuiging opgedaan te hebben, dat het meisje, waarin hij al zijn liefde geplaatst had, hem niet bemint, zich zelfmoordt. Dit verhaal laat echter in zijn neerdrukkend pessimisme den indruk na van tendenzieus berekend te zijn op het betoogen van den noodlottigen schandetoestand, waarin de onwettige kinderen in onze wereld van conventie leven. In de physologie van Wim, vooral in zijn kinderjaren, komen ook eenige gewaagde bijzonderheden voor. Bij een heel vroegrijp en teergevoelig kind zelfs neemt men moeilijk aan, dat het op zesjarigen leeftijd al gaat tobben over 't geheim van zijn onwettige geboorte, op zijn achtste jaar, na dit geheim ontdekt te hebben, zijn moeder plechtig belooft niemand te vertellen wat hij weet, en tegen zijn vader zulk een haat opvat, dat het een fiets weigert, die het vermoedt van hem te komen, enz. Later wordt Wim waarschijnlijker.

De Alchemisten, vier schetsen door A. Dolfers (Meindert Boogaerdt, Zeist) doen ons denken aan de fantastische verbeelding van Edgar Poe met een duidelijker uitstralend verlangen om wijsgeerig en ironisch te zijn. *De Doodenstad* is een fantastische satire tegen het Hollandsche fatsoen, de levende dood. *Salome en Beatrys* schildert een gekke jacht naar geluk in de zinnelijke of in de aanschouwende, platonische liefde. De stijl van het boek is heel mooi, doch soms wel wat gezocht-precieus. Van een ouden bourgogne-wijn heet het, dat hij ‘als een heete zomeravond was en als de zachte huid van een vrouw.’ ‘De hemel is als het immense hart van één bloem.’ Een mond heet er ‘van anthurium rood.’

Uitstekende reisbeschrijvingen werden ons geschonken 1° door H. Van Booven, in zijn *Tropenwee*, gedeeltelijk in den *Gids* verschenen en herdrukt door de Mij voor Goede en Goedkoope lectuur, 2° door J. Hora Adema in zijn *Tropenstudies* (Meindert Boogaerdt, Zeist), een juweel van een boekje, en 3° door Ph. Zilcken in zijn *Drie Maanden in Algerië* (Luctor et Emergo, 's Gravenhage), juist geteekende tochtjes rondom en in Algiers, Constantine, Biskra, enz., werk van een schilder, die tevens literator is. Het landschap wordt sober maar suggestief geschilderd, en de beschrijving van ettelijke volkseigenaardigheden en gebruiken kruidt dit reisverhaal op tot een heel smakelijke lectuur.

Voor de kindertafel kregen wij ook een viertal Vlaamsche werkjes, waarop wij gaarne de aandacht vestigen. De heer Pol Selens, van wien wij hier indertijd *Pegger's Ondergang* met ingenomenheid bespraken, heeft ons *Lenteleven* geschonken (Gebr. Janssens, Antwerpen), een lief, onderhoudend boek, levendig en guitig geschreven door iemand, die weet wat de jongens gaarne lezen.

A. Henot gaf ons twee bundels *Haspengouwsche Vertelsels en Sprookjes* (De Seyn-Verhougstraete, Aalst) en Mej. Myra Verhuyck een verhaaltje *Hoe Aletta haar zin kreeg* (G. Piquart, Brussel). Dit laatste werkje is juist wat het zijn moet om de kleinen genoegen te doen. De schrijfster weze echter op hare hoede voor zekere meer bepaald Hollandsche uitdrukkingen, die zij soms zonderling verkeerd toepast. Als men zeggen moet: ‘Moeder, die met haakwerk bezig was’, gaat het b.v. niet aan te schrijven: ‘Moeder, die aan haakwerk deed’, zooals op blz. 7.

De blijde liederen, waarmede R. de Clercq een zonnestraal over ons Vlaamsche leven heeft geworpen, hebben hem van meet af den benijdbaren eerenaam van dichter der Vlaamsche gemeenschap verzekerd.

In zijn nieuw werk *Toortsen* (S.L. van Looy, Amsterdam),

blijft hij zingen van en voor het Vlaamsche volk, maar op een gansch anderen toon. R. de Clercq is niet zooals die ongelukkige waandichters, die op veertigjarigen leeftijd nog juist dezelfde verzen schrijven als op twintigjarigen. Zijn poëzie groeit met hem mee, als een wezenlijk deel van hem zelf en vervormt zich naarmate zijn dieper wezen zich vervormt. Dat is het kenmerk van den waren, eerlijken dichter. Hij laat zich niet stremmen door de vreugd ‘om het schoon volvoltooide.’

> ‘Steeds ziet
> Hij nieuwe gedaanten in 't rollend verschiet,
> En uit den kring van zijn denken, stort
> Het woord dat is voor het woord dat wordt.’ (p. 239)

Door twee treffende eigenschappen onderscheiden de *Toortsen* zich van de *Gedichten*. Waar vroeger alles helle blijheid was en onbezorgde levensvreugde, zijn thans de ernst en de bitterheid des levens de overwegende leidmotieven geworden. Waar de eerste gedichten zich beperkten tot een soort van objectief genieten van het schoone, goede en blijde, gaan de nieuwe verzen subjectiever aan 't vermanen en aan 't opwekken tegen misstanden in de maatschappij. In de *Gedichten* was De Clercq meer uitsluitend product van zijn omgeving, in *Toortsen* is hij product en tevens voorlichter.

Er is met De Clercq gebeurd wat met zoo menige moderne, edelvoelende ziel gebeurd is. Hij heeft het stille dorp, waar het leven milder is in een halve onbewustheid van den bitteren strijd om 't bestaan, en tevens de eerste jeugdjaren met hun ongerepte, kommerlooze blijheid verlaten om naar de groote stad te komen, waar hem de geestelijke en stoffelijke ellenden der armen dieper troffen en hem het hart deden bloeden en waar zijn geest, die nu alles onbevangener overblikte, den drang naar het bittere waarom gevoelde en hem tot een soort van altruïstisch apostel maakte van een beter leven.

Enkele gedichten uit *Toortsen* (IV, V, VI, VII, e.a.) maken met hun edele schildering van het moederbeeld en de echtelijke liefde als het ware den overgang uit van De Clercq's vroegere manier naar zijn nieuwere. De onderwerpen zijn van gelijken aard, maar de zegging en het gevoel zijn mannelijker, breeder en dieper.

> Geen heil als het heil in den echten echt,
> Waar de hoogste plicht en het hoogste recht,
> Met banden van armen, gekruist om don hals,
> Twee sterken verbindt voor eeuwig. Als
> Twee stammen vergroeid tot één statigen boom,
> Rivieren gevloeid tot één klaatrenden stroom,
> Breed breiden zij uit en dragen hun last:
> Twijgplooiende vrucht of weerspiegelden mast....
> O gij, die mijn leven uit halfheid redt,

Die deelt in mijn disch en die deelt in mijn bed,
Aanbeden, heerlijke, wondere vrouw,
Die groeit door uw eenvoud, liefde, trouw,
Mooi beeld, die me beeldmooie kinderen baart,
De trots van mijn huis, de vreugd van mijn haard,
Hoog toont ge als de zon in uw warmen schijn
Dat het schoonste ter wereld het beste kan zijn. (p. 26)

In zijn *Gedichten* kon De Clercq vaak tafereeltjes schilderen alleen om 't genot van 't schilderen *(Land)*. Nu schildert hij nog wel een enkele maal een verrukkelijk hoekje (X, XXXIII), maar het gaat nu niet meer om die schildersvoldoening, wel om de vertolking van een diepere gemoedsstemming. Zijn jeugdvreugde is weg, zijn naïef genot in 't poppig, kinderlijk lieve is dood, en het stemmig begijnhofhoekje, dat hij ons nog teekent, moet ons het beeld van dien gemoedstoestand geven.

Vergaan in ons de vromende geest
Der witte begijntjes op Grootjuffers feest;
Die daar trippen, gedoekt, jong vrouw, oud kind,
Uit hun huisje op het hof in den zonnigen wind;
Bij flapperwappervlagjes, licht en eêl,
Reinblank, bleekblauw, gloorpauselijk geel;
Bij kransjes, kroontjes, klimmend festoen,
Papieren lantaarnen, vaantjes en groen,
Pitlampjes in rijen, langs venster en deur,
En, reilde in een raampjen een zieke maseur,
Met een rimpelgezichtje stil-wit-frisch,
Kleinheilig en veilig- een beeld in een nis!
Dat levenloos leven, één licht, geen galm,
Die lachjes, die groetjes, zoo kil, zoo kalm,
Dat bibberend babbel- en bidgegons,
Al glimmetjes, schimmetjes, dood voor ons. (p. 69).

De Clercq vraagt voortaan aan de poëzie iets meer dan koele schoonheid. Hij wil, dat ze de diepe maatschappelijke aandoeningen, die in hem werken vertolke, hij wil dat ze een schakel der maatschappelijke verschijnselen zij. Spreekt hem maar niet meer over dichters, die de kunst beoefenen om de kunst!

Stil, buiten der vrijheid gedachtenstorm,
Vermaken ons dichters de schaar met vorm,
Met woorden, fijn aan elkander gelijmd,
Met oude, met nieuwe, of een raar dat rijmt.
Toe, borstelen, vegen maar, verf op verf!
Wij schilderen schoon, dat 's ons verderf,
Wij zingen als leeuweriks bij de wolk:
De val van een lied duikt de val van een volk.... (p. 52)

In hem werkt voortaan de drang om zijn volk in treffenden vorm waarheden voor te houden, die in het maatschappelijke leven moeten ingrijpen. Om die reden tempert De Clercq zelfs zijne in de vroegere *Gedichten* zoo sterk uitgesproken taalparticularistische voorliefde.

.... Waar een dichter versterkt, verscherpt,
Een forsche gedachte op de wereld werpt,
Moet klinken als klokkenklare tolk
De volle taal van het gansche volk. (p. 53)

De Clercq stort dan in kernachtige verzen zijn Vlaamsch democratisch geloof uit, zijn liefde voor den armen Vlaming, die als mensch op de laagste sport bleef en voor een beter geestelijk en stoffelijk leven moet gered worden door de opwekking van het bewustzijn zijner eigenwaarde en door het aankweeken van een sterker wil. Wat de ontwikkelde gedachten betreft, doet De Clercq onder de Vlaamsche schrijvers het meest denken aan J. Vuylsteke, die een even warme democratische liefde wist te leggen in sommige zjner beste gedichten, als b.v. *Mijmeringen*. De Clercq is echter warmer optimistisch gestemd dan Vuylsteke en weet zijne liefde voor het Vlaamsche volk meer dan eens uit te wijden tot een breede menschenliefde.

Door de kracht der natuur, door den menschelijken geest
Wordt de wereld zoo schoon als zij ooit is geweest.

Soms verheft De Clercq zich tot een stoute gedachtenhoogte, waaraan wij in onze Vlaamsche poëzie niet gewoon zijn. Lees er maar de volgende pantheïstische verheerlijking van natuur en leven op na:

De sterke geloove in de sterke Natuur,
Haar beginloos bestaan, haar oneindigen duur,
In 't scheppend bewegen der eeuwige stof!
Hij hoore in uw ruischen, o licht, uw lof!
Hij drinke gloed aan uw ziedende bron,
Rijk harte der wereld, bevruchtende zon,
Waar de aarde vóór draait en trilt en ontvangt,
Waar het blad naar groeit, de blik naar verlangt.
Hij breke geen borst in deemoedig gebaar!
Is de berg niet hoog, is de lucht niet klaar?
Zijn zij niet outer en tempelgewelf,
En wij, die hier wandelen, zaligen zelf?
Hij leve, hij leve in kracht en pracht!
Een hymne van leven aan 't leven gebracht!
Een liefdegebed is het liefdegebod.
Natuur!... Wie kent er een godlijker God? (p. 80)

Bij een zoo grondige wijziging van R. de Clercq's gemoedsgesteldheid en dichterlijk scheppen kon het een bekommerende vraag worden of hij voor deze nieuwe manier ook een nieuwen kunstvorm zou gevonden hebben, die er mee overeenstemde. 't Is ons een vreugde vast te stellen, dat de dichter in de beste deelen van dit nieuwe werk, en naar deze deelen alleen is het, dat wij hem mogen beoordeelen, een schitterende inkleeding voor zijn nieuwe thema's heeft gevonden. De kernachtige zegging, de eenvoudige, vaak door juistheid en nieuwheid verrassende allegorieën, de sterke rhythmus van deze gedichten ontroe-

ren al zoo zeer als de behandelde onderwerpen. Men voelt het zoo goed! De Clercq heeft niet alleen met het hoofd de nooden der massa begrepen, maar met heel zijn dichterlijke wezen heeft hij ze doorvoeld alsof het zijn eigen persoonlijke nooden waren.

Adolf Herckenrath is in *Stille Festijnen* (S.L. van Looy, Amsterdam) de dichter der avondstemmingen. Dit is hij niet alleen omdat de negen tienden van de stukjes, die in den bundel voorkomen, ons het uitbranden der avondzon en het wegsterven van het dagleven schilderen, niet alleen omdat de achtergrond zijner liefdezangen gewoonlijk een avondhemel is, maar ook en vooral omdat het overheerschende gevoel, de grondtoon zijner verzen kwijnend blijde en teer-zoet weemoedig is als de stille zegen, die in 't gouden avonduur in 't hart zijgt. Er luidt uit Herckenrath's stemmingsversjes ook van tijd tot tijd een muziek, die zoet is als het pijpen van avondwindjes. Meer dan een vers zingt zoo mooi, dat wij het onwillekeurig in het hoofd blijven dragen en met fluisterstem nog eens opzeggen om zijn welluidende vloeiing opnieuw te genieten:

> Dit avonduur is vol van oude dingen.....
> De zonnevlam slaat kransen om de boomen.....
> Deze avond heeft zich als een bloem gesloten...
> Er is een stilte die geen blijheid weert....

Soms stoot de lezer wel op leelijke dingen als: ‘hoe ver een koopren *mondje kwam te slaan die tampte...*’, ‘de hemel *weende stroomen*’, ‘en wijl uw *lokken licht als halmen negen*’ (blz. 13, 14) e.a., doch over 't algemeen is de beeldenplastiek zuiver en getuigt van gevoel en gelouterden smaak.

Krijgen wij geen mooi beeld van den dauwigen avond in het volgende stukje? Wellicht wat gewrongen van zegging, maar toch wel stemmig.

> De stilte heeft den ganschen dag
> gedropen door de boomen;
> en waar de zonne wentlend plag
> haar gulpen gouds te stroomen,
> heeft deemstring, - lijk een jonge vrouw
> met teeder-goede zorgen
> haar man bemint, zoodat zij nauw
> haar tranen houdt verborgen -,
> dauw-druppelend, onmerkbaar schier,
> de bladeren gebet....
> - Hoor, hoe deze avond, zwoel van 't vier,
> in bast en blad zich zet.

Na Herckenrath's bundel lazen wij Jan Greshoff's *Aan den verlaten Vijver* (Meindert Boogaerdt, Zeist) en bleven zoowat in dezelfde stemming. Greshoff zingt wel van jong geluk en stille gelatenheid in

smart, doch het innigst voelt hij, evenals Herckenrath, de poëzie van avond en Herfst, van stervend licht en kwijnende geuren, van alles wat heengaat in stillen weemoed. Zoo in dit *Herfstlied:*

> In mensch en dingen is een vreemde ijdelheid.
> Voor dat zij sterven gaan aan 't einde van hun tijd
> Beminnen zij, zich in een laatste levenslust,
> Te tooien met het schoonst gewaad, om dan gerust
> En sierlijk dood te gaan.
>
> Zie dezen Herfsttijd, kind, in diepe, rijpe kleuren
> Wacht hij het einde.... en loome, zoet-verzade geuren
> Ompeinzen den verlaten, zangen-rijken droomer...
> Is het niet alles schooner dan de luide zomer,
> Nu wij ten Winter gaan?
>
> De dingen om ons en het leven zijn van goud.
> Het juichend blij begonnen jaar wordt zinnend oud;
> En wacht den dood in zwaar-doorgloeide pracht....
> Mijn kind, wij zien het en wij spreken noode en zacht
> En denken aan het gáán....

Noch Herckenrath noch Greshoff bezitten evenwel een sterke persoonlijkheid. Hun gevoel lijkt meer dan eens ‘nachempfunden.’ Vooral Karel van de Woestijne zal voor beiden wel een geliefkoosde, krachtig op 't gemoed werkende lectuur zijn. Herhaaldelijk maken beiden den indruk van een vervrouwelijkten, verweekelijkten Van de Woestijne. Ook hun dichterlijke taal draagt de sporen van dien invloed. De eigenaardige, diep muzikale zegswijze van den dichter van *Vaderhuis*, zijne oer-simpele en toch treffende beelden, die aan het vers als het ware een Bijbelschen adel en breedheid schenken, hebben hun echo's en spiegelbeelden bij Herckenrath en Greshoff. De ‘wegende oogen’, de ‘rijkbeladen bedelaars’, de ‘deuren der liefde’, de ‘rossen van den lust’ e.a., zegswijzen dier beide dichters, doen dadelijk denken aan typische Van de Woestijne-uitdrukkingen als: ‘de rozen wegen van den regen’, ‘de blijde bedelaren’, ‘de kelders van mijn lust’, ‘de kudden van mijn lust’, enz.

Die onbewuste invloed van sterke personaliteiten! Er zijn er in onze hedendaagsche Nederlandsche letteren zoovelen, wier verzen met glanzen van anderen overgoten zijn. In zijn *Krachten der Toekomst* zegt Scharten daarover:

> Er wordt zóóveel op Perk's ‘donzen veder’ gezweefd, gezwaaid op Kloos vlammenwieken’ en gedreven op het ‘vleugelkleppen’ van Hélène Swarth, dat zoetjes-aan dit daadwerkelijk gebruik van andermans veêren niet langer - en misschien terecht - als een ‘hoofdzonde’ wordt aangemerkt; het is immers een verschijnsel van alle tijden en alle literaturen geweest, dat groote voorgangers navolgers hebben gevonden, dat het geluid van den voorganger voor een geheel tijdperk de grondtoon werd, waarop zich de verschillende temperamenten der navolgers in lichter of donkerder noten schakeerden (II blz. 12).

Zoo wordt onbewust een nieuwe conventie-rhetoriek geschapen.

Dat gonzen van de natrillingen van een machtig geluid kan lang, lang aanhouden. Zoo konden wij bij het lezen van P. Van Acker's *Eikeloof* (P. Van Acker en zoon, Eekloo) ervaren, dat Ledeganck's rhetoriek nu in Vlaanderen nog navolgers vindt. Eigen gevoel heeft P. Van Acker wel, maar eigen geluid mist hij volkomen. Alles wat hij te zeggen heeft zegt hij in die na-Bilderdijksche rhetorische taal, die Ledeganck in Vlaanderen het welluidendst behandelde, doch die wij thans voor goed dood dachten. Een staaltje? In een *Nagalm van het Ledeganckfeest* (1879) schrijft Van Acker:

> 't Heuglijk jaar is weggezonken
> In der tijden eeuw'gen nacht:
> 't Had ons blijde hoop geschonken
> En ons Vlaandren, geestdriftdronken,
> T'wijl de feestbazinnen klonken,
> Zag die hoop met glans volbracht.
> Onze dichter, hoog verheven,
> Rees op de eerzuil van graniet.
> Daar, wat ook geslachten sneven,
> Zal zijn beelt'nis blijven leven;
> Daar gedenkt het volk zijn streven
> En zijn rein onsterflijk lied.

In een vroegere kronijk prezen wij Volker's geestig en gevoelvol Heiniaansch talent, naar aanleiding van den tweeden druk van zijn *Verzen*. De nieuwe bundel, dien hij thans aanbrengt: *Verzen, Liederen en Sonnetten* (P.N. Van Kampen en zoon, Amsterdam), vertoont dezelfde beminnelijke eigenschappen, doch naar het ons voorkomt in mindere maat. Van grooter kunnen dan wij totnogtoe bij Volker vermoedden getuigt het uitgebreid gedicht *De Dochters van Mineias*, doch het liefst blijft hij ons in liederen, sierlijk van snit als het volgende:

> Ik wenschte in mijn droomen
> Iets beters dan 'k nog vond,
> Van 't Zuid de wondertuinen
> Van 't Oost de wonderzonne
> En - 't lachen van uw mond.
>
> Ik wenschte in mijn liedren
> Iets machtgers dan 'k nog vond,
> Het zingen van de winden
> Het schreien van de watren
> En - 't lachen van uw mond.
>
> Ik wilde in mijn daden
> Iets hoogers dan 'k bestond,
> Het geven der deemoedigen
> Het kennen der bedronknen
> En - 't lachen van uw mond.

Ik wilde in mijn diepste
Iets heilgers dan 'k nog vond,
Het trillen en het bloeden
En juichen van de liefde
En - 't lachen van uw mond.

Mate en Minne van Lambrecht Lambrechts (V. Delille, Maldegem) brengt ons een twaalftal gedichten, meestal van verhalenden aard. Dit was een niet onaangename verrassing in onze dagen van nagenoeg uitsluitend lyrische poëzie. 't Scheen wel een mode geworden in Vlaanderen geen verhalende poëzie meer te schrijven. Wij moeten tot de laatste idyllen van De Mont opklimmen om de verhalen uit *Mate en Minne* aan vast te knoopen. Het heerlijk Limburgsche Kempenland en zijn overleveringen, gemoedelijke en aandoenlijke gevallen uit het leven weet Lambrechts in welluidende verzen te vertolken.

Een Daad van eenvoudige Rechtvaardigheid. Studie's over onze 18e Eeuwsche Dichters (S.L. van Looy, Amsterdam) zoo heet Willem Kloos eene bloemlezing uit de werken van Rotgans, Zeeus, Poot, De Lannoy, Schermer, Hoogvliet, Smits en Van Merken, waarbij hij van zijn eigen critisch proza voegde. Dat laatste is hoofdzakelijk een verguizing van hetgeen Jonckbloet in zijn geschiedenis der Nederlandsche letterkunde over onze achttiende-eeuwsche letterkunde en ook wel van hetgeen hij over onze letterkunde in 't algemeen heeft geschreven. Kloos maakt zich driftig tegen den dooden Jonckbloet gelijk een kind tegen een tafel, waar het tegenaan komt loopen. Jonckbloet gaf ‘nonsens’, ‘aesthetische bêtises’, ‘nonsensicaal blijkende vonnissen’, ‘op parti-pris berustende afkeuringen’; Jonckbloet had ‘een stupieden blik op Vondel's kunst’, was ‘venijnig subjectief’, ‘een derdemachts klein stedeling’, ‘kon in poëzie geen a van een b onderscheiden’, enz., enz. Waarom die heftigheid? Gaat Kloos hier niet vechten tegen windmolens? Zoo er nog Nederlanders gevonden worden, die hun aesthetisch oordeel over een dichter afhankelijk maken van dat van Jonckbloet, dan zal hun aantal al zeer klein en enkel te vinden zijn in zekere napratende schoolsche kringen, die geringen invloed uitoefenen. Kloos' oordeel over onze 18e eeuw is terecht veel gunstiger dan dat van Jonckbloet en hij heeft gelijk te over waar hij voor deze andere zienswijze een lans breekt. Zoo zijn er al heel wat stellingen en opvattingen van Jonckbloet door latere geschiedschrijvers onzer literatuur aangevallen en gewijzigd geworden! Kloos onderscheidt zich van hen alleenlijk door zijn zenuwachtige drukte en zijn nuttelooze scheldvinnigheid.

Door dien heftigen toon verrast, gaan wij ons inbeelden, dat Kloos in de 18e eeuwsche letterkunde voortbrengselen heeft ontdekt,

die niet alleen door Jonckbloet verkeerd en onrechtvaardig besproken werden, maar ook door al degenen, die zich buiten en na Jonckbloet met dit tijdvak onzer literatuur bezig hielden, verwaarloosd werden. Kloos' geschetter doet ons denken, dat hij een onbekende 18° eeuw gaat openbaren. Zegt hij niet dat hij de werken der 18^{e} eeuwsche poëten ‘uit het moeras onzer onwetende minachting gaat omhoog halen’? Zoo wordt zijn bloemlezing een wezenlijke ontgoocheling. Voor iemand, die in onze literatuur niet gansch een leek is, bevat ze inderdaad weinig of niets, dat niet reeds in andere bloemlezingen voorkomt. Kloos geeft fragmenten uit Rotgans' *Boerekermis*, die wij ook vinden bij R.K. Kuipers (Bloemlezing uit de Nederl. Letterkunde, Duym, Gorinchem, 1887), en zelfs bij den ouden Vlaming Heremans (Nederlandsche Dichterhalle, L. Hebbelynck, Gent, 1864). Heremans citeert ook uit Rotgans' *Eneas en Turinus*. Kloos geeft zes stukjes van Poot, waarvan wij er vier in dezelfde bloemlezingen aantreffen. Van Smits geeft hij er vijf, waarvan dezelfde anthologieën er alweer drie bevatten en waarvan er eentje in de meeste Vlaamsche schoolboeken voorkomt. En zoo gaat het voort. Nu hebben wij Kloos' keus enkel vergeleken met twee bloemlezingen, die wij toevallig in onze boekenkast hadden. Vele van zijn ‘ontdekkingen’ bevinden zich stellig ook elders.

Dit alles neemt niet weg, dat Kloos' werk er toe kan bijdragen om de waardeering onzer verdienstelijke achttiende-eeuwsche auteurs op ruimer gebied te verspreiden.

Dat bedoelde dichters niet voldoende op prijs gesteld worden bewijst alweer Gust. van Elring in zijn bloemlezing *Onze Dichters* (Meulenhoff en C^{o}, Amsterdam). Van de acht door Kloos gerehabiliteerden zijn enkel Poot en Smits hier vertegenwoordigd, - in hoofdzaak met dezelfde stukjes weer als bij Kloos. Van Elring's bloemlezing is nochtans met zorg en smaak samengesteld en kan o.a. in onze scholen goeden dienst bewijzen.

Een belangrijker eerherstel is dat van de rederijkers in 't algemeen en van Colijn van Ryssele in 't bijzonder door J.A.N. Knuttel, den schrijver van het gekende belangrijke werk over *Het Geestelijk Lied*, in de Gids-aflevering van Maart ll. Die ‘amoureuse Colijn,’ schrijver van vier mythologische zinnespelen, samen uitgegeven onder den naam *Handel der Amoureusheyt*, en van het drama *Spiegel der Minne* wordt, volgens Knuttel, door Kalff in zijn *Geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde* met onbegrijpelijke geringschatting besproken. Knuttel noemt Colijn's spelen geestig, gevoelig, elegant en gratievol. De uittreksels, die hij geeft, logenstraffen dit vleiende oordeel geenszins. Daar ligt een gezonde zinnelijkheid en een liefelijke frischheid in de geciteerde verzen, die duchtig tornen aan het algemeen verspreide oordeel, dat de rederijkers maar knoeiers waren.

Willem Kloos leverde ook eene vertaling van Thomas à Kempis' *Navolging van Christus* (Maatschappij voor Goede en Goedkoope Lectuur, Amsterdam). Door Is. van Dyk werd deze vertolking in *Onze Eeuw* scherp onderzocht en op zeer vele plaatsen zwak en verkeerd bevonden. Kort na deze critiek verscheen een tweede uitgaaf 'herzien en met een nieuwe inleiding *verrijkt*.' Hier gaat Kloos al bijzonder vreemd te werk. Hij scheldt op Is. van Dijk met zijn gewone virtuositeit en geeft enkel toe, dat de critiek van *Onze Eeuw* 'slechts op een paar ondergeschikte punten' gelijk heeft. De waarheid is echter heel anders. Op 70 plaatsen heeft Kloos in zijn tweede uitgaaf ontegensprekelijk gebruik gemaakt van de belangrijke op- en aanmerkingen, emendaties en wenken door Is. van Dijk in zijne critiek gegeven. Dit heeft deze laatste afdoende aangetoond in zijn verweerschrift '*De Heer Willem Kloos en de exacte waarheid*' (Tjeenk Willink en zoon, Haarlem). Het is een geluk voor Willem Kloos, dat hij als dichter en voorman der tachtigers groot is en groot blijft.

David Moolenaar en Herman Poort geven in *Nederlandsche Verskunst* I (Meindert Boogaerdt Jun., Zeist) een zevental critische studiën over Nederlandsche dichters. Hun critisch standpunt ontwikkelt H. Poort in een inleidend opstel *Over Verskunst en hare Kritiek*. De vraag 'wat poëzie is?' beantwoordt hij zooals de tachtigers het deden. Poëzie ligt in een bijzondere zegging, in het gebruik van de precies rake woorden voor een speciale emotie en in individueel rhythme. Poëzie is niet een *ontroering* uitgaande van het min of meer aandoenlijk onderwerp, maar een *kunst*, waarvan men geniet ten gevolge van de woorden, de beeldspraak, enz.

Zijn opvatting van de critiek is tamelijk eigenaardig: ze moet het publiek niet voorlichten, niet wijzen op de fouten en deugden van de auteurs, maar enkel het schoone doen gevoelen door betoog en bewijs, en vooral door zelf uit te munten door artistieken stijl. 'De eigenlijke waarde van den kritischen arbeid ligt in de zeg-manier van den kritikus'! (blz. 22). Dan onderzoekt Poort bij welke hedendaagsche Nederlandsche dichters zich het wezen van de poëzie het best openbaart. Hij is een groot bewonderaar van de tachtigers bij hunnen aanvang, doch bij het lezen van later werk van Kloos, Verwey en Swarth twijfelt hij of echte ontroering er aanleiding toe gaf. Veel van hetgeen ze ons voorleggen is valsche kunst. De vroegere Kloos is voor Poort: 'de Godbegenadigde Held-van-het-Woord, de van God gezonden Profeet der Schoonheid, de Godheid zelf'! (bl. 37) Poort 'staart als een schuchter-verliefde naar zijn portret'. 'Bloemen heeft hij er-om gezet, roode en witte.' Hij 'adoreert hem als een heilige.' (blz. 37). Die jonge-meisjes-sentimentaliteit neemt toch niet weg, dat de lezing

van Kloos' latere gedichten den heer Poort doet schrijven dat ‘Kloos al sinds jaren tot de geschiedenis’ behoort (blz. 38). F. van Eeden is voor de schrijvers van de *Nederlandsche Verskunst* een echte steen des aanstoots. Het is de heer Molenaar, die zich belast heeft met de afmaking van Van Eeden's *Ellen*, die ‘verlepte *Ellen*’, zooals 't daar heet, ‘die eigenlijk geen ernstige beoordeeling waard was.’ De bewonderde dichters zijn vooral P.C. Boutens, Gorter in zijn *Mei* en K. van de Woestijne, die alle drie geestdriftig besproken worden in afzonderlijke studies.

De heeren Poort en Moolenaar komen steeds met open vizier voor hun zienswijze uit en, kan men al eens van een gansch ander oordeel zijn dan het hunne, toch moet men bekennen dat ze interessant en eerlijk weten te praten over hun sympathieën en antipathieën. Juist daarom deed het ons pijnlijk aan op blz. 178 een grove hatelijkheid aan te treffen, die door niets kan gewettigd worden. Daar schrijft de heer Poort, dat ‘de dichterlijke Pol de Mont *het niet meer schadelijk voor zich zelf achtte* G. Gezelle behoorlijk met een Gids-artikel te ontdekken.’ Wat geeft den heer Poort het recht om deze krenkende onderstelling de wereld in te zenden? Wij allen in Vlaanderen weten het tegendeel. De Mont is een der eerste Gezelle-vereerders geweest en heeft den West-Vlaamschen meester in verscheidene geschriften gehuldigd lang voor de definitieve opleving van Gezelle's roem. Laten wij toch dergelijke kwade praktijken buiten de literatuur houden!

Carel Scharten, de bekende Gids-criticus, een der betrouwbaarsten en helderstzienden onder de Hollandsche critici van den dag, heeft in twee bundels, *De Krachten der Toekomst* (P.N. Van Kampen en Zoon, Amsterdam), die zijner opstellen uit den *Gids* laten herdrukken, ‘waarin hij de verschillende kanten zijner literatuurbeschouwing het duidelijkst kon doen uitkomen,’ om aldus ‘van den aard en de strekking dier beschouwing een meer volledig beeld te geven dan in een rij afzonderlijke stukken, met tusschenpoozen van maanden in een tijdschrift verschijnend, mogelijk is.’ Scharten's beschouwing ligt niet gebonden aan een bepaalde literaire richting. Zij speurt naar de blijvende waarde in kunst van onderscheiden tijd en soort; gaat terug tot de blijvende waarden in de letterkunde van vóór 1880 en die de zoogenoemde generatie van 1880 miste; onderzoekt wat in de literatuur van de generatie der tachtigers blijvend van waarde is, wat duurzaam is in de voortbrengselen der zeer uiteenloopend geaarde werken, die zich thans gemeenschapskunst heeten; en wijst op de letterkundige waarden, die hij als ‘krachten der toekomst’ beschouwt. Zoo omschrijft Scharten zelf zijn critischen arbeid.

Een typisch voorbeeld dezer wijze van beschouwing krijgen wij al in de flinke studie *Bilderdijks Miskenning*, waarmede de eerste bundel aanvangt. Bilderdijk was de kracht, die de tachtigers in den strijd-tijd hunner jeugd verfoeiden. Doch wat zij verfoeiden was niet de kracht van den eigenlijken Bilderdijk, maar wel de kracht der Bilderdijksche *rhetoriek*, die zoo vloekbaar-krachtig werkte op Bilderdijk's epigonen. Nu is die rhetoriek voorbij, maar nu is ook de tijd daar om in te zien, dat Bilderdijk een heilzame kracht is, ‘welker stalende inwerking op de taal, op de rhytmiek, en op de breedheid en de vlucht van de dichterlijke conceptie der toekomst groot moge zijn.’ (blz 88). Bilderdijk is ‘ongelijkbaar de meerdere’ der tachtigers, doch ‘in essentie’ gelijken zij hem zeer. ‘Hoezeer moest juist hij hun meester geweest zijn, hij de afkondiger van het *gevoel* als levensbeginsel aller kunst; van de onverschilligheid van het onderwerp dat men bezong, mits men 't gevoelde; van het boven-metrische *rhythme;* van de klank-expressie;... hij, de bestrijder zelfs van wat in zijn oog, in den figuur-stijl, afgesleten en ondoorvoeld was, van wat hij Rhetorica noemde; hij, de voortreffelijke prozaschrijver, hij, de franke minnezanger; - hij, wiens toorn-poëzie naast het toornproza van Van Deyssel voor altijd omhoog staat.’ (blz 89). ‘Niet alleen vindt (Scharten) in Bilderdijk de schoonheden, die ook in de kunst der tachtigers blijvend zijn, maar tevens kostbare elementen voor de kunst der toekomst, die (hij) in de tachtigers mist: de Eenheid van metrum en rhythme, de krachtige architectuur, de groote lijn.’ (blz. 91).

Scharten behandelt verder de prozakunst van L. van Deyssel, Frans Erens en Delang (Jan Hofker), A. van Schendel en A. van Oordt; hij onderzoekt *Waarin de Schoonheid van een Vers bestaat,* handelt *Over Tendenz in de Kunst,* over de dichters W.L. Penning Jr., A. Verwey, C.S. Adama van Scheltema, over *Socialistische Dichters*, enz. Steeds loont de lectuur dezer goed doordachte en pittig geschreven opstellen de moeite en het ware te wenschen dat ze door velen gelezen werden, - heel wat averechtsche opvattingen zouden er wellicht door verdwijnen.

In *Dietsche Warande en Belfort* heeft D^{r}. Leo van Puyvelde het over *De Nederlandsche Kritiek en de Vlamingen*. Hij gaat in tegen Kloos, die in *Den nieuwen Gids* zeer zonderling over Rodenbach en zijn biograaf schreef. De critiek van Scharten in *Den Gids* ook besprekend, wijst V.P. er op dat alleen Sch.'s vluchtig lezen oorzaak kan zijn van de beschuldiging, tegen hem ingebracht. In hoofdzaak is V.P. het met Sch. eens over R.'s waarde.

MAURITS SABBE.

Simon Stevin.
(Vervolg en slot).

Wellicht was het reeds aan den invloed van Maurits te danken dat Stevin zich op de versterkingskunst begon toe te leggen en in 1594 zijn *Sterctebou* bij Plantijn in het licht gaf.

Omtrent dezen tijd moet ook zijne *Havenvinding* voor het eerst verschenen zijn. De eerste uitgave van dit boek is ons niet bekend; wij kunnen dus ook niet met stelligheid het jaartal van dezes verschijning opgeven. Doch wij weten dat eene Engelsche vertaling van dit boek, bewerkt door Edward Wright, in 1599 te Londen verscheen. Dit laat ons dus toe, de vervaardiging van dit geschrift te plaatsen omtrent denzelfden tijd dat ook de *Sterctebou* in het licht werd gegeven.

Hugo Grotius, de beroemde schrijver van *Het bewijs van den waren godsdienst*, van de *Inleiding tot de Hollandsche rechtsgeleerdheid* en het nog veel gewichtiger werk *Over oorlog en vrede*, gelastte zich met de Latijnsche vertaling derzelfde *Havenvinding*, onder den titel *Hermeneutica*, in druk gegeven in hetzelfde jaar 1599.

De uitvinding van den zeilwagen, waaraan Stevin het grootste deel van zijne algemeene bekendheid verschuldigd is, dagteekent ook uit hetzelfde tijdperk zijns levens. De eerste proefnemingen met dit vernuftig toestel schijnen plaats gehad te hebben in 't jaar 1600. De allereerste reis liep van Scheveningen naar Petten, langsheen het duin van het Noordzeestrand, zijnde dit een afstand van veertien mijlen. Acht en twintig personen namen deel aan dezen tocht, waarbij niemand minder dan Prins Maurits zelf aan 't roer stond. Deze proefneming slaagde ten volle en verwekte bij de tijdgenooten eene ongemeene geestdrift, waarvan wij ons de reden zeer goed verklaren kunnen, wanneer wij bedenken hoezeer de verbeelding onzer vaderen moest

getroffen zijn door zulke ongewone benuttiging der natuurkrachten, doch die evenwel niet volkomen gerechtvaardigd is door de blijvende waarde en practische nuttigheid van deze uitvinding. En toch, het was niet alleen het gemeen dat zich destijds verbaasde over den wonderwagen: Grotius zelf verheerlijkte de eerste zeilreis in een Nederlandsch dichtstuk; Jacob De Geyn teekende eene plaat van den Stevinschen wagen met zijne doorluchtige bemanning. De faam verspreidde door heel Europa het nieuws van deze stoute en nieuwe manier om de kracht van den wind dienstbaar te maken aan 's menschen wil. En toen de beroemde Fransche geleerde Nicolaas Peirescius, de vriend van Descartes, in 1606 de Hollandsche provinciën bezocht, werd de zeilwagen wederom te voorschijn gehaald en eene nieuwe proef te zijner eere genomen.

Volgens Van der Aa, zou Stevin reeds in 1590 Leiden verlaten hebben om zijne woning te 's-Gravenhage te vestigen en omtrent dezen tijd vanwege zijnen leerling Maurits den titel van kwartier-meester generaal des legers, alsmede eene aanstelling als eersten opzichter over 's lands waterbouwkundige werken, verkregen hebben.

Het zou moeielijk te zeggen vallen, of Stevin van in het begin zijner betrekking met den Prins deze beide titelen inderdaad gevoerd hebbe. Welke overigens de naam was, onder welken hij in bediening werd gesteld, zooveel blijkt in elk geval, dat hij in hooge mate het vertrouwen en de gunst van zijn vorstelijken beschermer bezat en dat hij door dezen laatste gebruikt werd in al de omstandigheden, in de velerlei gelegenheden, waarin zijn helder en veelomvattend vernuft eenige diensten kon bewijzen. In het jaar 1603 stelde Stevin zijne *Vorstelicke bouckhouding in domeine en finance extraordinaire* op, en de daarin vervatte beginselen bevielen Prins Maurits zoo uitstekend, dat reeds het volgende jaar een ervaren boekhouder werd aangesteld om deze regelen in toepassing te brengen. Dit geschiedde tot voldoening van den Prins, volgens hetgeen daarvan getuigd wordt in de *Tsaemspraeck van de vorstelicke bouckhouding op de Italiaensche wijse.*

In het jaar 1607 voegde Stevin aan dit werk zijne *Coopmansbouckhouding* toe, droeg het geheel aan den hertog van Sully op en gaf het eindelijk ook in 't licht. Uit deze opdracht zien wij met zeker-

heid dat hij in dit jaar te 's-Gravenhage woonde. Vóor dezen tijd echter waren eenige andere werken van zijne hand in druk verschenen.

Wij bedoelen hier vooreerst zijne *Wisconstige gedachtenissen*, welke mede behooren gerekend te worden onder de voornaamste vruchten van zijnen rusteloozen arbeid. In deze *Gedachtenissen* werden de verschillende wetenschappen en vraagstukken behandeld, waarin de Prins zich onder Stevin's leiding had geoefend. Zij omvatten niet alleen de reeds vroeger verschenen en hier wederom opgenomene *Weeghconst*, maar ook het *Weereltschrift* (cosmographie), het *Eertclootschrift* (geographie), den *Hemelloop* (astronomie), de *Meetdaet* (practische meetkunde), de *Doorsichtige*, en tal van *Gemengde stoffen*, waaronder de verhandeling van *De toomprang,* waaraan de eer eener Latijnsche vertaling te beurt viel, en die, althans voor een deel, uit de pen van Maurits zelf schijnt gevloeid te zijn. Ten minste, het wordt er algemeen voor gehouden, dat de Prins een merkelijk aandeel aan dit opstel heeft gehad.

Van deze *Wisconstige gedachtenissen* moeten waarschijnlijk twee verschillende uitgaven in het licht gegeven geweest zijn, beide te Leiden, bij Jan Bouwensz, ‘op de hoogelantsche Kerckgraft’, de eerste in 1605, de tweede in 1608. In dit laatste jaar verscheen ook reeds eene Fransche vertaling, onder den titel *Mémoires mathématiques, contenant ce en quoy s'est exercé le très-illustre*, enz. Deze vertaling was gemaakt door Jan Turing, licenciaat in de rechten en secretaris van Prins Hendrik, Maurits' broeder. Zij werd gedrukt en uitgegeven door Jan Paedts Jacobsz, meester-drukker der Leidsche hoogeschool.

In 1611 of 1612 stelde Simon een zeer belangwekkend werkje op, dat mede zijn ontstaan te danken heeft aan een verzoek van Stevin's beschermer, namelijk zijn *Gemeenen regel op gesanterie*, zijnde een handboek voor den diplomaat, met stipte aanwijzing van zijne veelvuldige plichten en de nauwgezette wijze waarop hij behoort rekenschap te geven over zijn doen en bevinden aan de overheid, die hij bij den vreemde vertegenwoordigde. Dit werkje werd eerst ettelijke jaren na zijnen dood in het licht gegeven door zijnen zoon Hendrik, te zamen met vele andere werken van grooteren of kleineren omvang, die mede onder zijne nagelatene papieren waren blijven rusten.

Eene Engelsche vertaling van de *Thiende* werd in 1607 uitgegeven door Richard Norton, terwijl in 1611 eene tweede uitgave der *Vita politica*, het licht zag te Delft, bij Jan Andriesz, aan 't Marcktveldt.

Omtrent dezen zelfden tijd viel in 't leven van Stevin eene gebeurtenis van groot gewicht voor: de meer dan zestigjarige geleerde trad, vermoedelijk in 1611 of 1612, in het huwelijk met eene vrouw die zeker veel jaren jonger moet geweest zijn dan hij. Immers uit dit huwelijk sproten nog vier kinderen, Frederik, Hendrik, Suzanna en Livina. Stevin's echtgenoote heette Catharina Kraai(1).

Het zal hier wel de geschikte plaats wezen om over deze vier kinderen iets naders te vermelden. De oudste, Frederik, geboren in Den Haag in 1613, stierf reeds in den jeugdigen ouderdom van 26 jaar (15n December 1629) te Leiden, alwaar hij den 11n Februari van hetzelfde jaar was opgeschreven geworden als kweekeling der Universiteit.

Hendrik, die een jaar later dan zijn oudste broeder het levenslicht zag en wiens naam in het Leidsche *Album studiosorum* werd aangeteekend den 14n Februari 1639, mocht zich in een langer bestaan verheugen, aangezien wij hem in 1667 nog aantreffen als heer van het ambacht Alphen. Het was Hendrik, die, zooals hooger herhaaldelijk vermeld werd, de nagelatene werken zijns vaders uitgaf, namelijk de *Burgerlicke stoffen*, uit de opdracht derwelke blijkt dat hij ook het ambt van kwartiermeester en ingenieur heeft bekleed in het leger van Willem II. Het is ons niet bekend in welk jaar Hendrik Stevin is gestorven.

Zijne zuster Suzanna is, volgens opgave van den archivaris Rammelman Elsevier, te Hazerswoude gehuwd op 29n April 1635, met Petrus Vlietentoorn, predikant te Katwijk-aan-zee, terwijl van hare jongere zuster Livina niets is bekend.

Met deze opgaven zijn wij nu eigenlijk de opvolging der jaren vooruitgeloopen. Immers, het was Simon Stevin niet gegeven ooggetuige te zijn van de ontwikkeling zijner kinderen. Ook werd hem de

(1) In 1622 ging Catharina Kraai een tweede huwelijk aan, nl. met Maurits de Viri, baljuw van Hazerswoude. Uit dit tweede huwelijk ontsproten zes kinderen. Zij overleed in 1673.

droefheid gespaard zijn oudsten zoon zoo vroegtijdig te zien bezwijken. In 1620 had de werkzame man zelf zijn hoofd voor altijd ter ruste gelegd.

Dit is ten minste de opgave van hetzelfde portret, dat wij in het begin dezer verhandeling reeds aangenomen hebben als een afdoende getuigenis voor het geboortejaar(1).

Vóór zijn overlijden had Simon nog eenige zeer verdienstelijke werken in druk gegeven: in 1617 verschenen zijne *Legermeting* en *Nieuwe maniere van sterctebou met spilsluyzen.* Van beide werken kwam het volgende jaar ook reeds eene Fransche vertaling uit: *La Castramétation* en *Nouvelle manière de fortification par écluses.* In hetzelfde jaar schijnt Stevin aangesteld geweest te zijn als legermeter van Prins Maurits.

Of het waar is, zooals de Leidsche archivaris Jhr. Elsevier heeft beweerd, dat Stevin in zijne laatste levensjaren zou miskend zijn geworden door de hoofden der Republiek, is niet met zekerheid te bevestigen noch te ontkennen, zoolang de stukken, die daarvan zouden kunnen blijk geven, niet uit de duisternis der archieven zijn opgehaald. ‘Ik zou te ver gaan,’ schreef Jhr. Elsevier in den *Navorscher* van 1851, ‘door hier alles op te sommen wat een bepaald onderzoek in het Rijksarchief, ten opzichte van Stevin heeft aan den dag gebracht, en hoe ondankbaar hij door de voormalige Staten-Generaal is behandeld geworden, na alles te hebben aangewend tot welzijn onzer Republiek.’ Jammer genoeg dat de onvermoeide zoeker, de vurige bewonderaar van Stevin niet goed gevonden heeft, de bevinding van zijn onderzoek in het licht der openbaarheid bekend te maken.

Zóoveel kan evenwel met zekerheid gezegd worden, dat Stevin in zijne laatste jaren, indien hij al geen nood of gebrek heeft gekend, toch heeft te worstelen gehad met kommer en ongemak.

Nochtans was Stevin korten tijd voor zijnen dood met eene nieuwe waardigheid bekleed geworden. Maurits toch had hem benoemd als superintendant zijner financiën.

(1) Bij eenige levensbeschrijvers vindt men 1633 als het jaartal van het overlijden. Dit moet echter eene vergissing zijn: in 1633 stierf Albert Girard, die Stevin's meeste werken in 't Fransch heeft overgebracht.

Daar is dus alweer een belangwekkend geschiedkundig feit op te helderen, namelijk de verhouding van Stevin tegenover de Staten-Generaal en de reden van het gebrek aan weelde, waarin hij gestorven is na zulke menigvuldige diensten bewezen te hebben aan zijne landgenooten.

Hoe dit zij, met Stevin's overlijden was zijn roem niet te niet gegaan. Integendeel; in 1621 verscheen eene nieuwe uitgave van zijne *Dialectike;* in 1624, de tweede afzonderlijke druk zijner *Sterctenbouwing;* in 1625, de derde uitgave zijner *Arithmeticke*, met aanteekeningen en bijvoegsels van Albert Girard; in 1633 nogmaals de *Sterctebou met spilsluizen* en de *Legermeting;* in 1634 de volledige Fransche vertaling zijner wiskundige werken en in 1649 eindelijk zijne *Materiae politicae*, verzameld door zijn zoon. In dit laatste werk vinden wij bijeengezameld verscheidene der lezenswaardigste geschriften van Simon Stevin, namelijk:

de *Stedeoirdening* en *Huysoirdening*,
het *Burgherlick leven,*
de *Badenoirdening,*
de *Ampthenkiesing,*
de *Ghemeene regel op Ghesanterie,*
de *Verdrucking,*
de *Ghedueríghe verlegging des crijchsvolcx,*
de *Crijchsspiegeling,*

waarbij ten slotte nogmaals zijn gevoegd de *Verrechting van domeyne* en de *Vorstelicke bouckhouding.*

II.

Nederland is te allen tijde bij uitstek vruchtbaar geweest in het voortbrengen van uitstekende wiskundigen, en dit wel in ruimer mate dan alle andere landen, althans in even groot aantal als de meest bevoorrechte in dit opzicht. De gave der wiskunde schijnt onzen landaard aangeboren te zijn. Daarvan getuigden reeds voor Stevin, een Jan Dullaert van Gent, een Paulus van Middelburg, de Leuvensche hoogleeraar Van den Dorp, zijn stadgenoot Vekenstyl (Henricus

Baersius), en vooral een Gemma Frisius, zijn zoon Cornelius, en Jan Stadius van Laenhout. Daarvan getuigden nog beter Stevin's tijdgenooten Mercator, Ortelius, Van Lansberge, Hondius, Coignet, Adrianus Romanus, Sturmius. Daarvan getuigden eindelijk in lateren tijd een Gregorius van St.-Vincentius, een Facquet, een Huyghens en zoo vele anderen die, in de volgende eeuwen, de eer van ons vaderland in dit gewichtig en uitgebreid vak der wetenschap hebben opgehouden en wier roem op dit oogenblik nog niet verzwakt is.

Onder al deze mannen, wier verdienste algemeen erkend wordt, blinkt Stevin evenwel als eene star van de eerste grootte. Zoowel door de ruimte en diepte van zijne geleerdheid als door de stoutheid zijner vindingen op elk gebied van de wiskunde en aanverwante kundigheden, munt hij boven voorgangers en tijdgenooten uit als iemand die verdient gekend en gewaardeerd te worden, niet alleen binnen den engeren kring van eigen land en volk, maar ook om de bewondering en dankbaarheid te genieten van alle beschaafde volkeren, die zich aan den vooruitgang van letteren en wetenschap gelegen laten.

Stevin's arbeid strekte zich uit over al de vakken der toenmalige mathesis. Wij zullen hier in korte woorden doen zien wat hij voor elk dezer vakken gedaan heeft en wat hij heeft bijgedragen tot hunne verdere ontwikkeling.

Beschouwen wij vooreerst de rekenkunde. Simon Stevin zoo hoort men vrij algemeen beweren, is de uitvinder van het tientallig rekenstelsel. Dit is echter verkeerd. Het tientallig rekenstelsel bestond reeds langen tijd voor Stevin. Niet alleen was het bij de Arabieren bekend; maar, aangezien het zijn oorsprong vindt in de natuur zelve, zoo moeten wij het aanzien, te zamen met het vijf- en het twaalftallig rekenstelsel, als een der alleroudste vindingen van den menschelijken geest. Wat nu evenwel in voile eigenaardigheid aan Stevin toehoort, is de tiendeelige rekening, namelijk de onderverdeeling van de eenheid in tienden, van het tiende in honderdsten, enz. Hij heeft dan eigenlijk het gebruik der tiendeelige breuken ingevoerd. Met den hem eigen geest van vereenvoudiging, is het geenszins te verwonderen dat hij de zoo in 't oog vallende voordeelen der tientallige voorstelling en bewerking der getallen ook wilde toepasselijk maken

op de breuken. Thans schijnt het ons niet dat dit zoo heel wat wonders is; zoo gaat het immers met alle wezenlijk vruchtbare uitvindingen: men verwondert zich dat zij niet eerder aan 't licht kwamen, en 't is eerst bij rijper nadenken, dat men beseft hoe schrander een geest er noodig is om een dier eenvoudige beginselen te ontdekken, waarvan de rijkdom aan voordeelen en gevolgtrekkingen getuigt van hunne uitstekende doelmatigheid.

Bescheiden als hij was, heeft Stevin de eer zijner uitvinding voor een goed deel toegeschreven aan Johan Müller (Regiomontanus). Wat deze Koningsberger geleerde echter gevonden had, is eigenlijk niet hetzelfde als het tiendeelig rekenstelsel van Simon Stevin. Regiomontanus heeft de tientallige verdeeling van den cirkel uitgevonden. Aangezien deze verdeeling thans nog niet algemeen aangenomen is, terwijl de tiendeelige rekenwijze van Stevin volkomen in het dagelijksche gebruik is getreden, zoo volgt daaruit van zelf, dat de vinding van den Brugschen wiskundige van veel grooter beteekenis is dan die van zijn Duitschen voorganger.

In de stelkunde maakte Stevin zich verdienstelijk door de vertaling van een aanzienlijk gedeelte der *Algebra* van Diophantes, het merkwaardigste werk over dit vak dat uit de oudere tijden tot de modernen was gekomen. De door hem benuttigde, doch eenigszins gebrekkige vertaling van Holtzmann (Xylander) heeft hij op vele plaatsen verbeterd en hersteld.

Zijne verdiensten ten opzichte van de meetkunde worden veelal te gering geschat. Niet alleen heeft hij over de berekening van vlakke en bolvormige driehoeken en de toepassing dezer laatste op de vraagstukken der sterrekunde verscheidene uitgebreide werken geschreven, die niet minder waarde bezaten dan zijne *Arithmeticke;* maar bovendien heeft hij deze wetenschappen met eenige nieuwe vindingen verrijkt. Onder deze laatste verdient zeker wel de vorming der ellips door middel van een cirkel, waarvan de ordinaten in zekere verhouding verminderd worden, eene bijzondere vermelding, omdat daarin de erkenning van eene gewichtige eigenschap dezer kegelsnede besloten ligt.

Daarbij komt nog zijn weinig gekend, bondig en zinrijk werk *Problemata geometricorum*, dat op den huidigen dag nog merkwaar-

dig genoeg mag heeten om den rechtmatigen lof van een zoo bevoegd man als den Franschen geleerde Charles verdiend te hebben, en dat Prof. Steichen voorstelde uit het oorspronkelijk Latijn in het Fransch over te brengen, iets waarover ongelukkiglijk geen uitgever te bewegen was.

Edoch, de grootste eigenaardigheid van Stevin, de hechtste en onbetwistbaarste grondsteen van zijnen roem, bestaat in zijnen arbeid op het gebied der werktuigkunde, of beter gezegd, der evenwichtsleer. Sedert Archimedes was deze gewichtige tak der wiskundige wetenschap geen enkelen stap meer gevorderd. Alle verdere opzoekingen leden schipbreuk op dezelfde klip, namelijk de onbekendheid met zekere vaste en eenvoudige beginselen, die als het voetstuk moesten dienen voor elke verdere opbouwing.

Voor Stevin was de eer weggelegd om deze beginselen te ontdekken, die eigenlijk samengevat zijn in den schoonen en vruchtbaren regel van de samenstelling der krachten. Aan de hooge verdienste van deze vernuftige uitvinding is door alle geleerden eenpariglijk de verschuldigde hulde gebracht geworden. Al had Stevin niets anders gevonden dan zijn parallelogram, dan nog zou zijn naam met eere moeten vermeld worden tusschen die van de grootste genieën en baanbrekers op het veld der wetenschap. Welk scherpzinnig gebruik hij zelf van dit beginsel heeft weten te maken blijkt zoowel uit zijne *Weeghconst* zelve als uit de *Weeghdaet* die er op volgt.

Wat nu zijn *Waterwicht* betreft, dit is ook al een van die werken, die eene duurzame waarde behouden in de geschiedenis van de wetenschap. De berekening van de drukking der vochten op den bodem en de rechte of schuine wanden der vaten, de bepaling van het drukkingspunt en het bewijs van de dusgenoemde waterwichtkundige wonderstelling *(paradoxe hydrostatique)*, waarvan Pascal later eene zoo nuttige werkdadige toepassing zou weten te maken in de hydraulische pers, zijn zoovele parelen van het zuiverste water aan de kroon van Stevin's wetenschappelijken roem.

Wat hij op het gebied der practische werktuigkunde heeft geleverd is al voldoende aangestipt geworden in het eerste deel van deze schets, alwaar wij met zekere uitvoerigheid hebben gehandeld over zijne schepraderen, zijne sluizen en andere water- en havenwerken en zijnen zoo bewonderden en geestdriftig bezongen zeilwagen.

Dat hij ook een groot man was in het vak van vestingbouw, legermeting en aanverwante vakken is in 't breede bewezen geworden door een beroemden krijgskundige, onzen landgenoot Alexis Brialmont, in het tweede deel der bekroonde verhandeling van Prof. Steichen.

Van zijne verdiensten op het terrein der bestuurlijke inrichting zullen wij niet wijdloopig gewagen. Hoe wezenlijk ook en hoe zeer geschikt om tot groote eer van een minder genie te verstrekken, verdwijnen zij echter schier in vergelijking met zijne veel aanzienlijker waarde in andere vakken van meer beteekenis. De invoering van het Italiaansch stelsel in het koopmansboekhouden werd omtrent denzelfden tijd als Stevin daarover schreef, door nog ander mannen voorgesteld. Wij noemen hier alleen Marten vanden Dycke, een Antwerpschen rekenmeester, die daarover een boekdeel uitgaf in 1598[1], en den Fries Mellema (van Leeuwarden), wiens boek reeds acht jaar vroeger was verschenen te Franeker[2]. Wat de eigenlijke oorspronkelijkheid van Stevin hierin staaft, is dat hij dezelfde beginselen, die toen reeds algemeen begonnen in voege te komen in de handelspractijk, ook in de boekhouding van den vorst, d.i. van de domeinen en van de leveringen aan het leger, heeft ingevoerd.

Laten wij nu ook, beknopt, Simon Stevin beschouwen als staatkundige. Zijne *Vita politico*, behelst een onderzoek naar den besten regeeringsvorm, met eene wederlegging van het gevoelen van Macchiavelli, namelijk, dat list en bedrog, ja, meineed en erger misdaden soms verschoonbaar en zelfs gewettigd zijn, wanneer zij door een vorst gepleegd worden met het oog op de macht en den bloei van zijn land. Tegen zulke leer komt het eerlijke gemoed van Stevin krachtig op.

Op 't stuk van godsdienst, houdt Stevin het er voor, dat men zich voegen moet naar het heerschende geloof in het land waar men leeft. Door de volledige vrijheid van godsdienst toe te kennen zou men, naar zijn inzien, het bestaan van den Staat zelf in gevaar kunnen brengen, terwijl de godsdienstige twisten de openbare rust zouden storen. Daarom, wie in zijn gemoed niet instemt met den aangenomen

(1) Bij Anthoni de Ballo.
(2) Bij Gillis van den Rade.

godsdienst van het land en zich niet vergenoegen kan of wil met een inwendig protest, maar ook in 't openbaar getuigenis wil afleggen van zijne afwijkende overtuiging, - hij verlate vrijwillig het land en zoeke elders een onderkomen, indien hij, als een goed en gewetensvol, als een vaderlandlievend burger, de rust van den Staat niet bedreigen wil. Voorwaar eene theorie die wel wat vreemd klinkt in het oor van het tegenwoordige geslacht; doch men bedenke het: Stevin leefde voor derdehalf eeuw. En hoevelen waren er, in zijnen tijd, die van onze hedendaagsche grondwettelijke vrijheid eenig begrip hadden? Ja, wordt diezelfde vrijheid in onze eeuw, door zoovelen die er gaarne kwistig gebruik van maken, niet gevloekt en gedoemd als eene ramp?

Wij zullen dit onderzoek naar de bijzonderheden van Stevin's letterkundige bezigheid niet verder voortzetten en onmiddellijk overgaan tot de beschouwing van de onvergelijkelijke verdiensten van zijn streven voor de zuivering van het Nederlandsch, voor de invoering van het gebruik der moedertaal in het onderwijs en voor de algemeene verspreiding van wetenschappelijke kundigheden onder het volk. Aan deze beschouwing zullen wij een bondig overzicht van zijne algemeene werkzaamheid op het veld der geleerdheid vastknoopen.

Hoewel het Stevin in zijn vaderland aan geene eerbewijzen ontbroken heeft, zoo blijft het niettemin waar, dat hij door zijne meeste landgenooten nog niet op de hoogte wordt gewaardeerd, waarop hij wezenlijk recht heeft in de geschiedenis der wetenschap. Van den vreemdeling kunnen wij leeren wie en wat hij is geweest. Immers. zijne geboortestad richtte hem een standbeeld op; te zijner eere werd een gedenkpenning geslagen, terwijl menige verhandeling in druk werd gegeven om zijne verdiensten aan het licht te brengen... En toch, - wij beseffen wellicht niet genoeg, dat hij een zeer groot man was, ook buiten de engere grenzen van zijn eigen land. 't Is niet zonder reden dat buitenlandsche geleerden hem op éénen rang stellen met de uitstekendste geesten van zijnen tijd, ja, van alle tijden. Waar von Kirchmann, bij voorbeeld, hem in éénen adem vermeldt te zamen met Galileï, met Kepler, met Harvey, met Descartes, in de rij van de groote mannen, die de beginselen der wijsbegeerte van Baco hebben in toepassing gesteld, dan geschiedt hem juist de eer die hem toekomt, - en dit wel op eene wijze die des te meer waarde moet hebben in

ons oog, omdat dit getuigenis van een buitenlander komt, bij wien geen vermoeden bestaan kan dat hij door vaderlandschen trots gedreven wordt om Stevin's lof bovenmate hoog te bazuinen.

Wanneer wij daarbij nu bedenken, dat dezelfde man, wiens werken zulke aanzienlijke beteekenis hebben voor de algemeene geschiedenis van de geestesontwikkeling bij de beschaafde volkeren, van top tot teen een Nederlander was, dan wordt onze dankbaarheid, onze bewondering voor dit machtig en vindingrijk vernuft nog verhoogd. Van top tot teen een Nederlander noemen wij hem, omdat hij waarlijk de beste hoedanigheden van den Nederlandschen aard en geest in zich vereenigde. Stevin was in de volste beteekenis van het woord, het volmaakte beeld van een *Nederlandschen* geleerde.

Dit mag van hem gezegd worden in een dubbel opzicht. Vooreerst omdat hij een vurig bewonderaar en uitmuntend beoefenaar van de Nederlandsche taal was, en dan ook nog door de richting zelve van zijnen geest, door den aard van zijne vermogens.

Het is een groot ongelijk vanwege de schrijvers over de geschiedenis der Nederlandsche letteren dat zij meestal zoo karig zijn in het toekennen van den verschuldigden lof aan degenen die zich verdienstelijk hebben gemaakt voor den bloei en de ontwikkeling der taal, buiten de eigenlijke fraaie letterkunst, - indien zij hunne namen zelfs niet geheel en al verzwijgen. Aan Stevin valt bij onze meeste geschiedschrijvers der letterkunde dit ongelijk te beurt, dat hij tenauwernood genoemd wordt. Of verdient hij dan geene dankbare herinnering, die Man die voor driehonderd jaar, toen het doode Latijn de taal der geleerden was, begrepen heeft dat door de volkstaal alleen de wetenschap tot een hoogeren bloei, tot algemeener verspreiding kon geraken, en die zijne baanbrekende werken, echte monumenten der wetenschap, in het Nederlandsch heeft opgesteld?

Stevin beminde zijn ‘Nederduitsch’, niet alleenlijk uit die aangeboren drift, die ons aan het eigene hecht, maar uit eene beredeneerde, zich zelve bewuste liefde, die rekenschap kan geven van haar voorwerp en haar bestaan. Hij bewonderde de zegskracht en gesmijdigheid van onze taal, haren rijkdom aan eigenaardige vormen en wendingen, hare vruchtbaarheid en gemakkeliikheid in het voortbrengen van samenstellingen, hare bondigheid en welluidendheid. Deze

liefde was niet louter platonisch, maar werkzaam en practisch. Hij gaf zelf het voorbeeld en behandelde alle vakken van wetenschap in zijne moedertaal, terwijl hij ook anderen wist aan te sporen om dit voorbeeld te volgen en het zoo ver bracht, dat op de hoogeschool van Leiden zekere leergangen in de volkstaal werden onderwezen: een vreemd en zeldzaam schouwspel, voorwaar, in die XVIe eeuw, die zoovele banden had gescheurd op politiek en godsdienstig gebied, zonder evenwel den knellenden band te durven losrukken, die de wetenschap aan het gebruik eener doode taal knelde!

Ook door de eigenaardige richting van zijnen geest behoort Stevin wel degelijk tot zijn land, waarvan hij den aard, althans de beste hoedanigneden daarvan, in hooge mate bezat. Hij wist in zich te vereenigen tegenovergestelde eigenschappen, die vaak met elkander in strijd zijn, en waarvan de samenvatting nochtans het eenige en wezenlijke karakter van het genie uitmaakt. Hij was tezelfder tijd de man der theorie en de man der practijk, een ontledende en een samenvoegende geest, grondig gevat in elk deel der wetenschap en toch nimmer uit het oog verliezende het onderlinge verband tusschen deze verschillende deelen en vakken.

Hij wist zich op gelijken afstand te houden van den glibberigen weg eener doordravende theorie, die maar voortholt, zonder acht te slaan op de wezenlijkheid, en van het dwaalspoor der zuivere empirie, die, angstig in het duister rondtastend, nimmer haar doel bereikt, bij gebrek aan eene hoogere leiding. In eene gepaste mate is het Stevin gelukt het nuchtere en practische van den Nederlandschen geest te verbinden met de hoogere eischen der wetenschap, en daarom juist hebben zijne werken, die toenmaals eene aanzienlijke waarde bezaten in het opzicht der practijk, nog immer eene groote beteekenis behouden voor de nakomelingschap. Stevin werkte voor tijdgenoot en nageslacht tevens. Indien de hedendaagsche nijverheid en ingenieurskunst geene behoefte meer heeft aan de vindingen, die Stevin heeft geboekt in zijne *Weeghdaet* en andere dergelijke werken, evenmin als wij, met het bezit van de stoomkracht, nog veel belang kunnen hechten aan den zeilwagen, - dan hebben de beginselen, die in de *Weegh-* en *Waterwichtconst* worden ontvouwd, nog altijd dezelfde aanzienlijke waarde als toen deze boeken versch van Plantijn's persen kwamen,

namelijk als grondslagen, als hechte en proefhoudende grondsteenen van de evenwichtsleer.

Eene zeldzame gave mag het wel genoemd worden, wanneer men aldus in éénen en denzelfden geest beide strekkingen vereenigd vindt: die van de theoretische beschouwing, en die van de practische toepassing. Dat is het, wat Stevin's wetenschappelijken arbeid zoo uitstekend vruchtbaar heeft gemaakt.

In een ander opzicht nog mogen wij bij hem eene gelukkige vereeniging van vaak tegenstrijdige geestesrichtingen bewonderen. Namelijk de gepaste samensmelting van den scherpsten, vinnigsten ontledings- en ontbindingsgeest, met den breedsten en ruimsten synthetischen, ja, waarlijk encyclopaedischen geest. Hoe hij eene wetenschap wist te doorgronden, de moeielijkheden op te sporen, de raadselen op te lossen, - dit wordt genoegzaam bewezen zelfs door een vluchtig doorbladeren van zijne voornaamste werken. Aan de zorgvuldige, onberispelijke didactische schikking van de stof bemerkt men al aanstonds dat de schrijver zijn onderwerp omvat en doorziet in de volmaaktheid. Maar bij eene aandachtiger studie treedt allengs een ander gevoel op den voorgrond, namelijk de verbazing, opgewekt door den echt wijsgeerigen zin waarmede elk onderwerp in verband wordt gebracht met het verwante, door de scherpzinnigheid waarmede een dieper verband wordt aangewezen tusschen zaken, die men bij het eerste zicht als volkomen vreemd aan elkander zou gewaand hebben.

Voor wie nu alles zoo diep niet onderzoeken kan, is reeds eene eenvoudige opgave van de titels der werken van Stevin, zoo gedrukte als onuitgegevene of verlorene, voldoende om te bewijzen hoe omvangrijk zijn vernuft was, en hoe hij wezenlijk belang stelde in alles wat menschelijk is.

Cijferkunde, stelkunde, meetkunde, driehoeksmeetkunde, evenwichtsleer, sterrekunde, bouw- en waterbouwkunst, boekhouding, taalkunde, redeneerkunde, staatkunde, enz. wekken beurtelings de aandacht van zijnen machtigen geest op, en overal geeft hij bewijzen van scheppings- of hervormingskracht.

Tusschen zijne nagelaten papieren, waarvan een gedeelte door zijn tweeden zoon Hendrik in 't licht werd gegeven, doch waarvan ook een ander gedeelte door laakbare onachtzaamheid is verloren gegaan,

kwamen nog andere blijken van de wonderbare uitgebreidheid dezes Verstands voor. Wij weten, inderdaad, dat hij zich had toegelegd op de aërostatica, op de toonkunst, op de rhetorica, op de metriek en meer andere gewichtige of belangwekkende vakken.

Bovenstaande verhandeling, hoe gebrekkig zij moge wezen, ook in de schatting des schrijvers zelven, zou volkomen haar doel bereiken, en steller dezer zou zich meer dan naar verdienste beloond achten voor zijne studie en moeite, indien zij iets bijdragen kon om een onzer geleerden aan te sporen tot het hervatten van dezen arbeid op eene grootere schaal en met meer alomvattende bevoegdheid dan den schrijver ten dienste stond.

Stevin immers heeft recht op een ander eereteeken dan het bronzen beeld dat op een van Brugge's marktpleinen prijkt.

Zijne biographie moet nog uit onze archieven, zijne bibliographie uit onze openbare en andere boekerijen opgedolven worden, opdat wij den man zouden leeren kennen in den geheelen omvang van zijn geestes- en gemoedsleven.

Wellicht kan het bovenstaande, vooral door de aanwijzing van twijfelachtige of geheel onbekende punten, tot spoorslag dienen voor een ander om ter eere van Stevin, ter eere van het ‘Nederduitsch’, ter eere van het vaderland, zich tot dezen arbeid aan te gorden, en ons eindelijk het beeld van Stevin te beitelen, dezen grooten geleerde waardig; den man wien wij het aanzienlijkste deel van onzen wetenschappelijken roem verschuldigd zijn; den man, eindelijk, die tot de denkers der heele wereld sprak in ons eigen krachtig en onvervalscht, ons geliefd Nederlandsch.

ARTHUR CORNETTE.

Julius Vuylsteke als Historieschrijver.

Julius Vuylsteke werd in zijne volle werkkracht en rustelooze bedrijvigheid aan de historische wetenschap ontrukt.

Gedurende 35 jaar had hij met een hardnekkig geduld en eene ingrijpende critiek de bronnen der Vlaamsche geschiedenis en vooral de oorkonden onzer middeleeuwsche archieven bestudeerd. Reeds in 1869 leverde hij het bewijs van zijne grondige kennis van Vlaanderens verleden in de keurige *Inleiding* die hij schreef tot zijne welbekende *Korte statistieke beschrijving van België*(1). In dat bondig overzicht van de geschiedenis der kultuurhistorische en sociaal-economische toestanden van ons volk van de 16e tot de 19e eeuw heeft hij een schat van gegevens opeengehoopt, die een dagelijkschen omgang met de gelijktijdige letterkundige gewrochten en met de oude bescheiden verraden: ook bleek deze diepdoordachte studie zoo gewichtig, dat ze al dadelijk in 't Fransch werd vertaald(2). In deel III der *Verzamelde prozawerken* van Vuylsteke (1889) opgenomen, werd zij nog onlangs ten tweeden male herdrukt in Vuylsteke's *Historiebladen, bloemlezing uit zijne historische prozaschriften en gedichten*(3), onder den titel: *Vlaanderens toestand omstreeks 1870.*

Zoo doordrongen was Vuylsteke van Vlaanderens geschiedenis, dat meest alle de openbare redevoeringen, die hij in 't Willemsfonds hield, den historischen stempel dragen; iedereen kent die prachtige volksvoordrachten, die als titel voeren: De oude Vlamingen, Jacob van Artevelde, Philips van Artevelde en Frans Ackerman.

Maar zelfs zijn poëzie koos veelal geschiedkundige stoffen. Dit getuigen zijne gedichten: *Aan het Belfort*, en meer andere.

(1) Uitgave van het Willemsfonds (1869), nr 48.
(2) Die Fransche vertaling werd in 1870 aan de leden der beide Kamers gezonden.
(3) Uitgave van het Willemsfonds (1904), nr 147, blz. 119-180.

Het komt ons voor dat hij onophoudend bemoediging putte in ons grootsch verleden, om in het heden een grootsch gebouw op te richten tot verzekering der toekomst. De dichter hoopte ons volk wakker te schudden met het voortdurend zijne vroegere grootheid voor oogen te spiegelen; hij trachtte het door 't beset van eigenwaarde, door het begrip van nationaliteitsgevoel op te wekken.

Geen wonder dat met zulke overtuiging, Julius Vuylsteke zich alras ten volle op de geschiedkundige studie wierp en zelfs in zijne laatste jaren, wanneer hij de werkdadige politiek en beweging eenigszins verzaakt had, zich uitsluitend aan die wetenschap wijdde.

'Julius Vuylsteke heelt veel geschreven over onze vaderlandsche geschiedenis,' leest men in het Voorwoord zijner *Historiebladen*. Maar het groote werk over de Vlaamsche Middeleeuwen dat hij ons verschuldigd was en dat hij alleen kon schrijven, heeft hij niet geleverd.

De reden hiervan is niet ver te zoeken. Zij ligt in de nooit voldane nauwgezetheid en waarheidszin van den betreurden man. Samenvattingen van algemeenen aard bejegende hij op 't laatste zijns levens altijd met achterdocht en wantrouwen; opzoekingen over afzonderlijke en moeilijke punten verrichtte hij met voorliefde.

Vuylsteke had voorzeker met de twee handen onderteekend wat Robert Fruin eens schreef, aan 't hoofd zijner *Drie Tijdvakken der Nederlandsche Geschiedenis:* 'Dat de historie op hare tegenwoordige hoogte het meest gebaat wordt door goede monographieën. Voor en aleer menige bijzonderheid is een juister daglicht geplaatst is, valt er niet te denken aan een overzicht van den geheelen loop der geschiedenis, dat in allen deele bevredigen kan. Daarom liever onze krachten besteed aan het ophelderen van bijzonderheden dan verspild aan het leveren van algemeene beschouwingen, die slechts gedeeltelijk juist zijn. Niet aan het gebouw begonnen, eer de bouwstof bijeen en gereed is.'

't Is niet bij toeval dat wij juist een citaat van Fruin aanhalen. Niet alleen deelde Vuylsteke volkomen deze zienswijze van den Nederlandschen geschiedschrijver, maar ook zijn werk, evenals Fruins gewrocht, bestaat slechts uit fragmenten van een grooter geheel, waaraan hij zijn leven gewijd had. Wij mogen zelfs deze vergelijking

tusschen beide mannen voortzetten. Hetgeen Sam Muller van Fruin schreef nopens zijne ongehoorde moeite bij de samenstelling en de uiteenzetting der historische gegevens, kan ook zeer goed op Vuylsteke toegepast worden: ‘Fruin bezat de kracht om met een arendsblik een uitgebreid historisch veld te beheerschen. En nochtans is het hem slechts eenmaal gebeurd, onder de drukking der omstandigheden, een groot tafereel, samenvatting zijner uitgebreide studiën, in een wel geordend geheel op te hangen. Dit was omdat hij moeilijk opstelde, zoo moeilijk dat hij verschillende malen het ondernomen werk halfweg liet varen, en in de meeste gevallen kwam het zelfs niet tot een begin van uitwerking.’

Die schroomvalligheid beving Vuylsteke zelfs bij de minste teksten-uitgave. Ook onderscheiden zich zijne publicaties door eene overbehoedzame getrouwheid. Zoo, zijne *Rekeningen der stad Gent gedurende het tijdvak van Jacob van Artevelde*, verschenen het eerste deel in 1873 en het tweede in 1880, en waarvan Jhr. Mr. Napoleon de Pauw de drie laatste afleveringen leverde; dan, de *Rekeningen der stad Cent gedurende het tijdvak van Philips van Artevelde*, in 1893 van de pers gekomen; maar vooral zijne lijvige *Gentsche Stads- en Baljuwsrekeningen* (1280-1336), in 1900 gedrukt, die als eene inleiding voor de twee hoogergenoemde reeksen mogen gelden.

Vuylsteke's uitgaven mag men even gerust raadplegen als las men den tekst in het handschrift zelf. De kopij, met eene ritueele zorg gemaakt, werd door hemzelven aan voortdurend nazicht onderworpen; iedere drukproef werd op de authentieke oorkonde verbeterd; eens de tekst gedrukt, werd hij nogmaals gansch aan een collationnement onderworpen.

Als geschiedvorscher bezat hij diezelfde gaven van geduld en nauwgezetheid. Nieuwe gegevens alleen konden zijne pen bekoren. Ook was het meestal het toeval, eene gelukkige ontdekking, een duister en ingewikkeld punt, dat hem onderwerp en titel eener verhandeling opgaf. Dan begon hij de teksten langdurig op de pijnbank te leggen, onderwierp ze aan zijn scherpe ontleding en deinsde niet terug voor een wanhopig uitpluizen.

Onmeedoogende criticus voor andermans voortbrengselen, was hij misschien nog strenger voor zijn eigen pennevruchten: deze boe-

zemden hem een waren angst, een pijnlijk wantrouwen in; alhoewel voortdurend doorschrabbend, verbeterend, nasporend en uitvorschend, heeft hij waarlijk nooit iets uitgegeven dat hem ten volle voldaan heeft. En de minste vergissing, die hij bij later onderzoek in zijn werk ontmoette, baarde in hem eene echte bezorgdheid.

Al de geschriften van Vuylsteke dragen de sporen dezer overcritische methode. Doch indien de uiteenzetting, het opstel hierdoor lijdt, vermeerdert integendeel derwijze de wetenschappelijke waarde. Neem eene zijner verhandelingen: ver van uit zijn verhaal den gang van zijn geestesarbeid weg te laten, drukt hij met welgevallen op het traagzame ontstaan van zijne opvatting en de langzame ontwikkeling zijner stelling, terwijl hij voortdurend zelf opwerpingen maakt, twijfelachtigheden staande houdt en al de moeilijkheden onthult.

Men leze zijnen *Draak van 't Belfort* (1871), pittig en tevens geleerde weerlegging van een aantal legenden; zijne *Volksvergaderingen in de Middeleeuwen te Gent* (1883), maar vooral het *Aanhangsel* aan de *Stadsrekeningen, tijdvak van Philips van Artevelde*, om zich een klaar denkbeeld te geven van den ernst en de waarde zijner navorschingen. 't Is achter dit laatstgenoemde *Aanhangsel*, dat hij, met zijne gekende bescheidenheid, onder den naam van *Aanteekeningen*, de prachtige studie over de grondwettelijke inrichting van het oude Gent neergeschreven heeft: wie zal ons zeggen wat een inspanning, wat een arbeid die vijf en twintig bladzijden over de ‘kiezing der schepenen te Gent’ aan den noesten werker gekost hebben?

De studie over den *Goeden Disendach (13 Januari 1349)*, verschenen in 1894 in de *Handelingen der Gentsche Maatschappij van Geschied- en Oudheidkunde*, is eene echte openbaring geweest: zij heeft ons dat rumoerig en wanordelijk tijdvak doen kennen dat de twee Artevelden scheidt, en tevens de opkomst der evenredige vertegenwoordiging tusschen de drie partijen in de Vlaamsche schepenbanken. 't Volgende jaar drukte hij in de hierboven vermelde *Handelingen* zijne meesterlijke brok over het *Gravenkasteel te Gent*, volledigd in 1901 door zijne *Opschriften van het Gravenkasteel*; hierin deed hij het helderste licht opgaan over het ontstaan der stad Gent en tevens over de vroegste politiek der Vlaamsche graven. Deze memorie werd terecht door Prof. Vander Kindere als uitstekend geroemd, en de

geleerde schrijver der *Territoriale vorming der Belgische gewesten in de Middeleeuwen* verklaarde dat hij meest alle Vuylsteke's besluiten bijtrad.

Eene bijzondere plaats in zijn werk wordt ingenomen door de twee critische verhandelingen, beide tegen Frans De Potter's haastige voortbrengselen gericht[1]. Zijne *Aanmerkingen over het VIe Deel van de Geschiedkundige beschrijving van Gent* door hoogergenoemden publicist zijn wel is waar slechts een tros nota's en opmerkingen; maar zij getuigen van eene bewonderenswaardige stipte kennis der minste Gentsche geschiedkundige feiten, en vooral van logische scherpzinnigheid, van gezond oordeel, van gewikt overleg.

In zijn opstel *Eenige bijzonderheden over de Artevelden in de 14^e^ eeuw* (1873) heeft hij luimig en tevens onverbiddelijk de genealogische fantazieën van Frans De Potter aan de kaak gesteld, met een brio dat de bewondering afdwingt; jammer genoeg dat hij later zelf het onderwerp niet aangevat heeft.

Jaren lang had Vuylsteke de uitgave voorbereid van de *Gentsche Stads- en Baljuwsrekeningen* (1280-1336). Hij had zich voorgenomen niet alleen de politieke gebeurtenissen, sporadisch in die rekeningen vermeld, dezer halve eeuw op te klaren, maar ook al de termen aangaande bouwgereedschap, bouwstoffen, brandstoffen, gebouwen, geweefsels, gewichten, financiën, kalender, lakenweverij, levensmiddelen, maten, munten, enz., enz., die er in voorkwamen. Hij eischte van alle volzinnen, van alle woorden dat zij hem hun geheim leverden: anders ging hij niet verder en bleef bij het onverklaarde staan.

Die nauwgezetheid, die angstvallige wetenschappelijke eerlijkheid was oorzaak dat die man, welke heel zijn leven als een slaaf heeft gewerkt, betrekkelijk zoo weinig voortgebracht heeft. Hij bekende volgaarne dat zijne nooit verzadigde nieuwsgierigheid hem soms veel kostbaren tijd deed verliezen: met alles te willen doorgronden, verdoolt men soms in beuzelarijen.

En omdat Vuylsteke niet kon besluiten omtrent vele historische vraagstukken in de onwetendheid te blijven, heeft hij geëindigd met ons

(1) Zie ouze vergelijking tusschen Fr. De Potter en Julius Vuylsteke in de *Handelingen van het XXIXe Nederlandsdie Taal- en Letterkundig Congres te Brussel* (1906), d. II (Brussel, 1908), blz. 195-198.

in de onwetendheid te laten over hetgene hij geleerd had gedurende eene veertigjarige navorsching. Zoodat, wanneer hij stierf, zijne historische bagage zich tot een viertal boekdeelen met uitgaven van rekeningen en een zevental verhandelingen beperkte. 't Was weinig, veel te weinig!

Wel is waar zullen die uitgaven en studiën duurzaam blijven, en kunnen zij de ontleding van den moeilijksten uitpluizer onderstaan. Herleest men bijv. de memorie over het *Gravenkasteel* of den *Goeden Disendach*, zoo vraagt men zich af wat men het meest moet bewonderen: of de schrandere nieuwigheid der beschouwingen, of het volledig uitputten van de gegevens. Had Vuylsteke ons alleen dit erfdeel gelegeerd, reeds zou hij eene eereplaats te midden van de Gentsche geschiedschrijvers bekleed hebben.

Doch tusschen de talrijke papieren en nota's, door den betreurden adjunkt-archivaris der stad Gent nagelaten, vonden de heeren V. Van der Haeghen en A. Van Werveke het begin van een onaf gewerkt boek, van zijn uitgebreid commentaar op de Stads- en Baljuwsrekeningen. Dit onvoltooide werk, als letterkundige nalatenschap in 't licht gezonden, kwam bij al degenen, die zich met de Vlaamsche geschiedenis onledig hielden, de smartelijke treurnis weder opwekken. Meer dan de vorige bewees het 't onmetelijk verlies, dat de geschiedenis van Vlaanderen door Vuylsteke's afsterven ondergaan had.

Het zij gezegd dat die *Uitleggingen tot de Stads- en Baljuwsrekeningen*, die eilaas slechts tot 1315 reiken, de gansche Gentsche geschiedenis van 1274 tot dien datum hernieuwen. Het bestuur der XXXIX, hunne geschillen met Gwijde van Dampierre, de maatschappelijke strijd tusschen grooten of poorters en de kleinen of 't gemeen te Gent worden hier door eenen meester uiteengezet. Een groot getal misslagen van dagteekening, afschrift, uitlegging of verklaring, door ridder Diericx of professor Warnkoenig nopens dit tijdperk begaan, worden er terechtgewezen met een lofwaardigen critischen zin en eene ongemeene schranderheid: om kort te zijn, laat ons alleen dit zeggen, dat Vuylsteke op 't jaar 1294 eene reeks Gentsche gebeurtenissen teruggebracht heeft, die al de geschiedschrijvers op 1280 terugvoerden.

Men weet hoe de moeilijkheden der Gentsche schepenen met den graaf van Vlaanderen voor een aanzienlijk deel bijdroegen tot de

afbreuk van Gwijde van Dampierre met Philips den Schoone, zijnen suzerein; er lag nog veel duisters in deze ingewikkelde zaak. Met taai geduld heeft Vuylsteke die gansch weten op te klaren: hij treedt in bijzonderheden over de eerste gevangenneming van den graaf te Parijs, toont hoe de XXXIX Gentsche schepenen afgezet werden, beschrijft den inval in Vlaanderen, Gwijde's tweede aanhouding in Frankrijk, en eindelijk de herstelling van het gehate poortersbestuur, tot zijn bepaalde afschaffing door koning Philips, te Gent, in November 1301.

Het tweede gedeelte van 't boek, dat niet minder belangrijk is, behandelt eerst de veete of den privaatoorlog tusschen de Borluuts en de Mathyssen, veete waarvan Jan Borluut, een der overwinnaars te Kortrijk (1302), de droeve held is; daarna onderzoekt Vuylsteke, van een Gentsch standpunt uit, de gevolgen der democratische overwinning van 1302. Dank zij de talrijke inlichtingen der stadsrekeningen en der oorkonden, heeft hij het gansche, zoo slecht gekende tijdvak, dat loopt van den vrede van Athis of verdrag der Ongerechtigheid tot de vlucht van Lodewijk X te Bondues in 1315, kunnen herschrijven.

Dit na Vuylsteke's dood verschenen boek was eene ware openbaring voor de geschiedenis van de opkomst van de gemeentelijke politiek in Vlaanderen: Vuylsteke hernieuwt er, over eene ruimte van veertig jaar, al wat wij meenden te weten over het meest verwarde tijdperk der Gentsche en Vlaamsche geschiedenis. Had hij minstens die Uitleggingen van 't jaar 1315 tot in 't jaar 1336 mogen voltrekken, wat prachtige inleiding tot de kennis der Eeuw van de Artevelden!

Wat jammer dat wij dat einde hebben moeten derven! De vrucht van zooveel arbeid is met hem ten grave gedaald: die wetenschap, welke hij alleen bezat, van het Gentsche fianciewezen en muntenstelsel; die eenige maten- en gewichtenkennis; die kunde van zich te bewegen in dien doolhof der gemeentelijke instellingen in de Middeleeuwen!

En zijne duizende nota's liggen daar nu onvolmaakt overhoop, onbegrijpelijk voor een ander, zonder eenigen samenhang, zoodat zij dengene, die het zou willen beproeven, alle hoop ontnemen om ze tot eenige samenvatting te laten dienen...

Uit de opdracht van een eerlang te verschijnen werk: *Vlaanderen omstreeks 1530.*

VICTOR FRIS.

Jean Baptiste en het Venusboefken.

Dit gebeurde in Jean Baptiste's vijf en veertigste levensjaar.

De Winter was in regelmatig werk voorbijgegaan, effen, deftig, ordelijk, zonder hindernissen noch kommer. Het nieuwe jaargetijde bracht echter tot dusver onbekende kwellingen.

De zwaluwen waren wedergekeerd in hun oude nesten aan de muren van den notaristuin. In de omringende hoven vernam Jean Baptiste weer het bekende ijverig-korte knippen der snoeischaar. En door de nog maar even bebotte verwarring van het struikgewas over de kleine rei, die den notaristuin van het naburige klooster scheidde, zag Jean Baptiste weer, als ieder jaar in de eerste lentedagen, de witte kappen der nonnetjes in het schelle zonnelicht heen en weer bewegen als groote vlinders in wemelspel met de zwarte schimmen der kostschoolmeisjes, wier gierstemmetjes tot in het kantoor doordrongen. De groote zilverglazen bol op hoogen pikkelvoet en het schoenmakertje in gebakken aarde, de twee pronkstukken uit den tuin van M. Van Hoogenbemd, die men voor den vorst geveiligd had, werden weer buiten gebracht. Al de teekenen der Lente hadden Jean Baptiste in zijn kantoor opnieuw hun stille jaarlijksche vreugde gebracht.

Doch ditmaal was die blijheid met ergernis vermengd. De notaris had sedert een paar maanden een nieuwen, piepjongen klerk aangeworven en bij Jean Baptiste op 't bureel geplaatst. 't Was de zoon van een weduwe, die M. Van Hoogenbemd aldus helpen wilde, want eigenlijk was er geen tweede klerk noodig. Jean Baptiste, die sedert meer dan twintig jaar het werk alleen gedaan had, kon het gemakkelijk alleen voortdoen. Er was enkel behoefte aan een loopjongen, dien Jean Baptiste naar geliefte kon uitzenden, terwijl hij zelf den ‘serieuzen’ arbeid verrichtte. De nieuwe klerk was dan in Jean

Baptiste's oogen ook niets meer dan een loopjongen, en hadde hij hem den heelen dag de straat kunnen opzenden, hij zou het gedaan hebben, des te meer daar de jonge man hem erg tegengevallen was.

De nieuweling, Arsène was zijn naam, viel heelemaal buiten den stemmigen, stroef-fatsoenlijken toon van M. Van Hoogenbemd's studie. Dat voelde Jean Baptiste van den eersten dag. Arsène was opvallend aangekleed, net zoo'n fliérefluiter. Hij droeg een bleek fantaisiekostuum, veelkleurige dassen met grillige borstspelden versierd, hooge boordjes en krakende schoenen. Een fijn neusdoekje piepte met een kleurig topje uit zijn borstzakje. Zijn haar was met veel kunst en zorg gekapt en had een wereldsch geurtje van reukwerk. Dat alles leek Jean Baptiste een schennis van den eerbied, dien men het studiekantoor verschuldigd was, en voorspelde weinig goeds. Bovendien had Arsène iets boosaardigs in den onbeschaamden blik, die, zonder eenige uitdrukking van ondergeschiktheid, Jean Baptiste frank en zelfs met iets tergend spottends aankeek. Een onuitgesproken vijandschap vunsde in Jean Baptiste's gemoed tegen dien te vrijmoedigen ‘loopjongen’, en 't was alleen de grenzelooze onderwerping aan alles wat M. Van Hoogenbemd besloten had, die hem belette aan dit gevoel lucht te geven en tot vijandelijke daden tegen Arsène over te gaan.

De oude rustigheid van 't kantoor, waarin Jean Baptiste totnogtoe zijn hoogste levensvreugde gevonden had, was evenwel verstoord. Dagelijks kreeg de trouwe klerk nieuwe redenen tot ontstemming. Arsène's lichtzinnigheid en onverschillige lakschheid bij 't werk gingen alle perken te buiten. Hij verknoeide in twee maanden meer papier, pennen en inkt dan Jean Baptiste in zijn meer dan twintigjarig klerkschap gedaan had. Tijd verliezen in dagdroomen en lichtzinnige, vaak onbetamelijken praat verkoopen schenen hem tot de geoorloofde bezigheden van het kantoor te behooren. Sedert Arsène gemerkt had, dat Jean Baptiste zich vooral boos maakte als hij grappigheden over vrouwen uithaalde, wist hij eiken dag eene min of meer onfatsoenlijke mop op te disschen, die Jean Baptiste telkens verontwaardigde. Met streng plechtigen ernst gebood hij den verdorven jongeling dan beslist te zwijgen onder bedreiging van verklikking aan den patroon, wat hij verbloemend grootsprakerig ‘zijn rapport

maken' heette. Arsène zweeg dan, maar zijn booze oogen tintelden van genot omdat hij 'den oude' uit zijn gemoedsrust had gebracht, en een kort droge lach gaf aan die vreugde iets daemonisch.

Met de aanrukkende zonnige lentedagen werd Arsène loszinniger, verstrooider en loomer in 't werk dan ooit. Voortdurend vergiste hij zich in de boeken en moest dan met het mes aan 't uitkrabben gaan. O, dat ontzenuwende griffen op het grof geschepte papier! Jean Baptiste bleef er uren lastig voor. Hij hielp ongestoorden Arsène grommelend in 't wrijven, waarschuwde tegen te driftig knutselen met het scherpe mes, bracht gom aan en bleekwater en kapittelde met een ware ontroering in 't gemoed den onbezonnen scribent, die om de lippen een stil sarrenden lach liet spelen van onbegrijpen over zooveel drukte om zoo'n nietigheid. Dat gemis aan ambtelijk eergevoel bij Arsène was voor Jean Baptiste een foltering. Wien had M. Van Hoogenbemd toch in het kantoor gebracht?

Tusschen 't uitwisschen van twee vergissingen in zat Arsène in den tuin te staren, alsof het zonnespel op de tintellooverkens van het eerste teedere groen hem daar werkelijk boeide. Dan zette hij zich rechtop voor zijn lessenaar, geeuwrekte zich even en, net alsof Jean Baptiste daar niet was, wreef hij zich de slanke handen, met verwachtingsvreugde op het aangezicht, luidop de bemerking makend:

- Prachtig weer om van avond uit vrijen te gaan, zonder lantaren en zonder wacht... Langs de vesten, langs 't Minnewater, over de Walplaats, langs stille hoekjes en kantjes... Prachtig, prachtig!

Op zijn aangezicht zag men den glans der vreugde, die hem de voorgespiegelde zaligheden beloofden.

En zich opwindend, begon hij te neuriën:

> J'aime ma divine maîtresse,
> Gaie ou songeuse tour à tour,
> Je l'aime pour sa folie ivresse,
> Et je l'aime pour son amour...

't Was de eerste maal dat dergelijke lichtzinnige liflafferijen het kantoor ontheiligden. Jean Baptiste dreigde met klem, dat hij zijn rapport zou maken, doch Arsène lachte weer kort droog:

- Wel, vrijen is toch menschelijk.

Jean Baptiste poogde nu door halsstarrig zwijgen indruk te

maken. Arsène nam even de pen weer op en kribbelde wat aan zijn beschrijving van roerende en onroerende goederen, doch 't duurde niet lang.

De zon schoot stralenbundels in speelsche bui door het kantoor en bracht er een blij streelende warmte. Zelfs Jean Baptiste werd er in zijn werkijver wat door gehinderd, want ware Arsène, zijn kwelgeest, daar niet geweest, hij zou zeker ook wel een stondje verpoozing genomen hebben. De verstrooiing, die 't zonnegetoover in 't kantoor bracht, was zoo erg, dat Jean Baptiste herhaaldelijk het onzinnige gepraat van Arsène over zijn voorgenomen avondwandeling overwoog en het ontuchtig gezang van de ‘divine maîtresse’ voortdurend in zijn ooren hoorde suizen.

Arsène had uit zijn portefeuille enkele reclamekaarten genomen met portretten van beeldige vrouwen: Cleo's, Ottero's en andere schoonheidsprinsessen. Hij zette ze vóór zich op zijn lessenaar en scheen verzonken in de aanschouwing van hun bekoorlijkheden.

Jean Baptiste, wiens lessenaar achter dien van Arsène stond, moest noodzakelijk de ongeoorloofde uitstalling in 't oog krijgen. Verontwaardiging doorsidderde zijn heele wezen. Zijn eerste beweging was om plechtig op te staan en den onzuiveren jongen een boetpredicatie toe te dienen met voorspiegeling van al de onheilen en rampen, die 't vrouwennaloopen meebrengt. Zijn oude afschuw voor de vrouwen, hem door zijn vader ingeprent, flitste vluchtig op. Doch een onbegrijpelijke zwakheid belette hem zijn eerste beweging te volgen. Hij bleef zitten en keek met schaamachtige belustheid heimelijk naar de mooie lichte vrouwen. Hun aanlokkelijke aangezichten zetten zich in Jean Baptiste's geest vast. Daar was er een met donkere bandeaux, die den fijnen snit van de gelaatstrekken nog treffender deden uitkomen. Een schelmsche tinteling lag in hare blikken. Een andere liet tusschen bekoorlijk lachende lippen heerlijk glanzende tanden zien, en had een onfatsoenlijk laag keurs. Zij hield tusschen de vingeren een sigaret, waarvan zij de rookkronkelingen speelsch wegblies. Jean Baptiste reikhalsde om duidelijker te zien. Hij bloosde. Zoo veel verleidelijks had hem nog nooit in verzoeking gebracht. Arsène hield zich alsof hij volstrekt geen bespiedende blikken achter zich vermoedde en verplaatste de portretten van tijd tot tijd zóó, dat Jean

Baptiste ze steeds beter kon zien. Deze keek als de grijsaards naar Suzanna.

Onverwacht keerde Arsène zich met een vlugge beweging om en keek Jean Baptiste met zijn boosaardigsten spotblik aan.

- Welnu, wat zegt ge er van, compeere? vroeg hij met de driestheid van den ondergeschikte, die een meerdere op een zwakheid betrapt.

Heel verward en onthutst deed huichelachtige Jean Baptiste kwansuis alsof hij niets gemerkt had en niet eens vatte wat Arsène bedoelde.

- Wat is er nu weer?

- O, gij heimelijke! triumfeerde Arsène onbeschaamd. Hier, die schoone katjes, die ge zoo belonkt. Dat is de troost van 't menschdom, niet waar?

En hij legde de onbetamelijke portretten op Jean Baptiste's lessenaar, opnieuw ontstemmend sarcastisch lachend.

Jean Baptiste wierp de portretten weer op Arsène's lessenaar en zegde schor:

- Doe die dingen weg...

Hij sprak niet van zijn rapport te maken.

Terwijl Arsène grinnikend weer wat aan 't schrijven en wrijven gegaan was, poogde Jean Baptiste ook voort te werken, doch 't ging niet. Arsène's ‘kwaperterije’ had hem uit zijn lood geslagen, en de angst over het gevaar, dat zijn fatsoen en zijn deftigheidsprestige geloopen hadden, vermengde zich met een onoverwinnelijk herzien in verbeelding van de mooie vrouwen. Wat zoo'n kwelgeest van een loopjongen een bedaagd, ernstig man al beleven deed!

Een poosje later weerklonken stemmen in den tuin. De notaris had volk gehad om te dineeren en liet nu de eerste bloemekens in zijn perken zien. Jean Baptiste zou wellicht maar eens heel even over zijn lessenaar gekeken hebben wie daar was, maar de jonge klerk wenkte hem met mimiek en gebaren zoo nadrukkelijk bij, dat Jean Baptiste, alhoewel met een berispend fronsen der wenkbrauwen, toch opstond om beter te zien.

M. en Mev. Van Hoogenbemd plukten eenige crocussen en meizoetjes voor een jong paar, dat met blijde blikken en lachend

gelaat hand in hand vóór hen stond. 't Was Mev. Van Hoogenbemd's zuster met haren verloofde. Ze hield haar bollig, rozig aangezicht naar het raam van het kantoor gekeerd, zoodat de beide klerken haar gemakkelijk bewonderen konden. De zon legde tintel vonkjes in haar zijige blonde haren. Haar groote, donkere oogen omstreelden met verliefde blikken den slanken jongen man, die even hare hand los liet om speelschgewijs een bloem in hare lokken te steken.

- Doe gauw voort met uw werk! beval Jean Baptiste op een toon van gezag, den jongen klerk, die zich aan het lieve tooneel vergaapte, naar zijn lessenaar duwend.

- Dat is nu de liefde, Jean Baptiste. Wat zegt ge er van? Ware dat geen ‘poeze’ naar uw zin?

Jean Baptiste gevoelde zich nu nog minder gestemd om de onfatsoenlijkheid van den jongen man te berispen, daar het de eigen schoonzuster van Mijnheer den notaris was, die er aanleiding toe gegeven had. Hij ging zitten en keek niet meer naar buiten, maar het beeld der jonge, frissche vrouw in den blijden zonneglans zweefde hem als een totnogtoe ongeziene schoonheid voortdurend verleidelijker voor den geest, wat hij zijn gedachten ook tucht zocht op te leggen.

De rest van zijn namiddag was verdorven. Zijn rusteloos-volhardende vlijt was als geknakt, hij verraste zich zelf bij poozen ook op dagdroomen, en toen de bureeltijd voorbij was, overzag hij niet met trotsch welgevallen, zooals op gewone dagen, de geschriften, die hij had voltooid. Ze waren niet zoo talrijk, niet zoo toonbeeldig gecalligraphiëerd.

Toen hij met de schemering huiswaarts ging, maakte een onbestemde lust tot lanterfanten zich van hem meester. Hij trok doelloos de eene straat in en de andere uit, zonder aan iets anders te denken dan aan Arsène's prentjes en aan de mooie zuster van Mev. Van Hoogenbemd. Waarom hij er aan dacht, of 't goed of slecht was, dat hij er aan dacht, daarover gaf hij zich geen rekenschap, hij dacht er maar aan. Hun blikken drongen diep in hem als een blijde kwelling en hun aangezichten schenen hem voortdurend te naderen als gingen ze hem rakelings voorbijzweven. Er kwam in Jean Baptiste's gepeinzen iets wellustigs, dat hem onrustig maakte.

Dat wellustige scheen op de lauwe avondlucht de heele stad te doorzweven. Onder de linden van den Dij ver, op den Burg, langs de kaaien en reien, waar hij voorbijtrok, ontmoette hij voortdurend verliefde paren, die zwijgend of fluisterend, stapken voor stapken traagzaam wandelden, en achter een boomstam of ergens in een hoekje gewichtige gesprekken voerden. Het scheen Jean Baptiste dat hij nog nooit zooveel vrijers ontmoet had. Met wrevel trok hij de eerste paren norsch voorbij, doch weldra keek hij ze met een zekere beluste nieuwsgierigheid aan. Wat of ze daar toch te fezelen hadden? Hij zag handen drukken en hoofden tot elkander nijgen. Hier lag een bolle meid over haar half deurken te luisteren naar den stillen kout van haren ‘serviteur’, een jonkman, die verlegen zijn vingers verwrong. Elders waren het wilder werkmeisjes, die bij groepjes naar huis trokken en allerlei scherts losten op de vrijers, en nog meer op de eenzame mannen, die ze ontmoetten. Zoo kreeg Jean Baptiste ook het zijne mee.

- Wacht maar, vriend. Ze gaat wel komen. Of zou ze haar katte zenden?

Op dit oneerbiedige schertsen, dat Jean Baptiste in zijn deftigheidsgevoel kwetste, verstarde hij weer tot zijn oude stugheid en haastte zich uit die wereld van verleiding naar huis. Hoe kon hij zich door die vrouwenbeuzelarijen laten in verzoeking brengen? Hij wist immers waarheen dat leidde. Al de vrouwenverguizende redeneeringen, die hij van vader onthouden had, overwoog hij weer in hun gewilde onverschilligheid. Verleidelijk zou hij de vrouw op zijn weg ontmoeten, had vader hem voorspeld, doch hij moest ze mijden. Ze kon hem alleen bitterheid brengen. Jean Baptiste dacht aan de ongenoeglijke dagen met tante Flavie thuis, aan haar heerschzucht, haar nijd, haar afgunst, haar ruwheid, en hij was weer vrouwenhater als altijd. Dat vrijen en dat lamoeren was allemaal onvereenigbaar met wijsheid en fatsoen, - was flauwe wijn, die spoedig in zuren azijn verkeerde. Dat liep uit op trouwen, wat voor Jean Baptiste, den trotschen egoïst, gelijk stond met afstand doen van gezag en vrij beheer thuis, en dat wilde hij niet. Zijn leven met zijn broer Monne als asschepoes ging hem best en veranderen zou hij nooit. Zijn zelfzucht wankelde niet.

Toen hij na 't avondeten nog een poos bij de lamp bleef zitten, beval hij Monne hem zijn boeken te geven, waarop deze hem gedwee *Den Spieghel der quade Vrouwen* en *Het Masquer van de Wereldt* bracht. Jean Baptiste nam dien avond het erg beduimelde *Masquer* en verdiepte zich in de ‘perijkelen tusschen ongelijke personen’ en ‘de wellusten vol leedwesen.’ Zijn geest vermeide zich in ai de vernuftige Deelden, die zoo juist zijn zienswijze verto[lkt]en. Venus moest inderdaad voorgesteld worden met risten ajuin op haar rug. Dit gaf immers de bedenking, dat zij ons deed weenen evenals die knollen als men ze pelde. Hoe wijs van die Heidenen, die in hun tempel naast Voluptas, de godinne der wellusten, ook Angenora, de godinne der droefheid, vereerden! Als Samson zou hij zich door geen Dalila laten scheren. Zijn verstand was weer goed gewapend.

Doch dezen keer was het al iets heel bijzonders met Jean Baptiste. Den heelen nacht door zag hij niets dan het verrukkelijke aangezicht van Mev. Van Hoogenbemd's zuster en tal van vrijende koppels, die in een soort van slingerrei om zijn bed warrelden en hem meelokten. En Arsène danste voor. Zelfs Jean Baptiste's stichtelijke lectuur na het avondmaal ontaardde in zijn nachtelijke droomen. In plaats van berustigend te werken, scheen ze zijne wellustige verbeelding stof te geven. Hij zag Venus zonder vermanende ajuinristen en Dalila zonder dreigende schaar, die hem verleidend toelonkten. De gekste dingen gebeurden met hem. Evenals de minnaar uit zijn vroom boek schreef hij een minnebrief en stak er een lid van zijn vinger bij als teeken van groote liefde. Venus dronk een glas wijn leeg op zijn gezondheid, en, evenals die andere minnaar, waarover hij gelezen had, lekte hij het glas leeg en knabbelde het dan tusschen de tanden als ware 't van kandijssuiker geblazen geweest. Dat was weer een bewijs van groote vereering. Er was blijkbaar een barst geslagen in 't pantser, waarachter Jean Baptiste zich totdusver tegen vrouwelijke verzoeking veilig had gevoeld.

Al heel vroeg, toen de eerste klaarte het Oosten pas doorvloeide, was hij op. Hij knutselde een poosje op zijn kamer en ging dan in den tuin wat dauwloopen, misnoegd over zijn bewogen nacht. Monne, die altijd de eerste op was, zag dit met een zekeren angst, vreezende dat hij zich overslapen had en berispt ging worden. Toen

hij echter merkte, dat zulks het geval niet was, kon hij er geen touw meer aanknoopen. Aan zijn broer vragen waarom hij dus buiten zijn gewoonte gegaan was, dorst hij niet. Monne had daar weer aan te piekeren en te praktizeeren voor den heelen dag en voor verscheidene volgende dagen er bij.

De onrust in Jean Baptiste's gemoed bleef inderdaad aanhouden en elken morgen was hij met dag en dauw in den hof, hopende in de eerste koelte wat stilling te vinden voor zijn koortsig malen. Doch telkens kwam hij onvoldaan weer binnen. Het was alsof daarbuiten ook alles samenspande om Jean Baptiste's loopsche gepeinzen nog te prikkelen. Van nacht was het kattenvrijage geweest in de dakgoot. Nu waren het weer krielsche musschen, die hun schaamtelooze minnespel onder zijn oogen vertoonden. Allerlei dingen, waar hij vroeger niet op lette, schenen hem nu als met voorbedachtheid aan verweekelijkende liflafferijen te herinneren, die hij niet meer van zich afstooten kon.

Zoo was Jean Baptiste gaan dubben over de vraag of vrijen altijd noodzakelijk op trouwen moet uitloopen. Arsène hield er de vrije leer op na, dat men àlle meisjes moest liefhebben, en zich niet aan ééne mocht binden, daar men nooit wist of men niet eens van meening zou veranderen. Daarbij, alle mooie kinderen moesten aan de beurt komen. Dergelijke redeneeringen, die Jean Baptiste vroeger met verontwaardiging zou bestreden hebben, liet hij nu op 't kantoor uiteenzetten, aanhoorde hij zelfs met een belangstelling, die hij zich zelf niet bekennen dorst. Hij was bedenkelijk zwak geworden in zijn weerstand tegen de verleiding. Hij was op een haar door de redeneeringen van dien verdorven Arsène gewonnen. In zijn diepste gepeinzen vroeg hij zich af, met de lafheid der onzuivere gevoelens, wie er wel over kikken zou indien hij eens het hek van den dam rukte, zoo eens heel in 't geheim. Zoo ver was hij in zondigheid verzonken!

Het *Masquer van de Wereldt* en de *Spieghel der Quade Vrouwen* hadden ook alle gezag op hem verloren. Op zekeren avond, dat Monne hem weer in ver en onrustig mijmeren verdoold zag, meende hij, dat een poos verstrooiing in de oude boeken hem misschien weer zijn gewone gemoedsgesteldheid kon geven, en vroeg hem goedig of hij ‘zijn boeken’ niet verlangde. Schimplachend had Jean Baptiste

den sukkel afgeschrikt: als hij die vodderij moest hebben, zou hij ze vragen. Monne had niet te spreken als hij niet gevraagd werd.

Het dagelijksch verkeer met Arsène werkte noodlottig. Jean Baptiste liet hem nu vrij al zijn lichtvaardige praatjes vertellen en ving er al inlichtingen en wenken uit op, die hij zich in 't heimelijkste van zijn heimelijke gedachten voorstelde te benuttigen.

Zoo had hij van Arsène gehoord, dat de *Viermeulen* buiten de Ezelpoort onder de liefhebbers bekend stond onder den naam van ‘de Veertien Billetjes’, om wille van de zeven hupsche dochters, die de herberg door hun vriendelijken, minzamen omgang heel aangenaam maakten. De bijnaam dier herberg had voor Jean Baptiste een bijzondere bekoring en verliet zijn geheugen niet meer. Zijn verbeelding tooverde zich deze herberg voor als een oord van wellusten. Daar viel er te vrijen zonder lantaren en zonder wacht, meende hij, het geliefkoosd woord van Arsène indachtig. Hij had maar spijt, dat Arsène niet wat meer over ‘de Veertien Billetjes’ verteld had. Hij brandde van verlangen om hem daar nog over te hooren, doch waagde 't niet er hem openlijk naar te vragen. De begeerte maakte hem evenwel listig. Op zekeren dag, dat er in 't kantoor een plakbrief hing, de verkooping van een groote afspanning buiten een der stadspoorten aankondigende, sprak Jean Baptiste gewichtig, doch schijnbaar zoo zonder eenige bedoeling:

- Ze verdwijnen toch allemaal, de eene na de andere, die oude, goede herbergen buiten de poorten...

Arsène beaamde 't volkomen.

- Welke blijven er zoo nog over? volhardde Jean Baptiste.

- Niet veel..., onverschilligde de jonge klerk.

- Daar zijn nog de *Lange Munt, De Smul, 't Altebijtje, 't Gildenhuis, De Witte Beer*... en 't is zoo wat alles.

Arsène knikte.

- 'k Vergat daar nog den *Viermeulen*..., moest Jean Baptiste er zelf bijvoegen.

- Ah! De Veertien Billetjes! lachte Arsène, zonder meer.

Jean Baptiste's poging ging op een sissertje uitloopen, zoo hij niet wat bepaalder aandrong. Toe maar dan!

- Gaat ge daar nog van tijd tot tijd?

Arsène was verbaasd over die vraag in den mond van Jean Baptiste. Hij bekeek hem met eene zekere verbluftheid, maar toch scherp genoeg om te merken, dat de vraag niet zonder innerlijke beroering was gesteld geworden.

- Jawel, als 't zoo al eens pas geeft... Maar 't is er plezant, dat kan ik verzekeren. Ze verschieten daar niet van een kneepken in den arm, een duwken in de zij, een trapken op de teenen onder tafel, en zelfs ook al niet van een ‘pieperken’...

Arsène's lachen en pinkoogen lieten nog oneindig meer vermoeden. En toen hij zag, dat Jean Baptiste een onbewaakt glunder tingelingetje in zijn oogen kreeg, ging hij ophemelend voort.

- Ze mogen er zijn, de zeven zusters! Pelagie is al wat van den tand, maar een ‘gildig’ vrouwmensch is ze nog. Eudoxie heeft het in de dikte, daar is pak aan, Jean Baptiste. Ze heeten ze Doxietje Zwaddergat... Stefanie is een beeld -, dat is mijn broksken, Jean Baptiste, 'k verwittig u...

Jean Baptiste maakte een week afwijzend gebaar van ‘wat stelt gij u toch voor, mijn jongen!’

- Estelle heeft het schoonste neusken van uren in het ronde en ze spreekt met een plezierig ‘karpeltongsken.’ Espérance is een vrouw lijk een boom; ze heeft den kleinen Vincke, toen hij laatst dronken was, bij 't achterste van zijn broek buiten gelegd. Armande heeft ‘kaakskens’, donzig lijk fluweel en teer van klur: ‘de la neige et des roses.’ En dan hebt ge nog de jongste, Eleonore, van wie de moeder zegt dat ze het meesterwerk is, waarmede ze zeker den hemel verdiend heeft.

Het tuitte om Jean Baptiste's ooren, terwijl zijn verleidende kwelgeest genoot in de ontsteltenis, die hij blijkbaar in 't gemoed van zijn eerbaren oudere had gewekt.

Verscheidene dagen achtereen togen de zeven zusters Jean Baptiste als loksirenen in verbeelding voorbij; 't was erger dan de verzoeking van Antonius den eremijt, en onweerstaanbaar voelde de stugge klerk zich gedrongen de ‘billekens’ in hun verblijf op te zoeken. Arsène liet nu ook geen dag meer voorbijgaan zonder nieuwe wonderen over hen te vertellen. Weerstand aan de verleiding kon Jean Baptiste niet meer bieden; alleen scherpte hij zijn vernuft om zoo ongemerkt mogelijk de aanvallige zusters te bereiken.

Op een der laatste meiavonden, nadat het lichtparelmoer van den uitkwijnenden dag in een diepdonker nachtelijk blauw was weggevloeid, trok hij schuw de Ezelpoort uit, de baan naar St-Pieters op. Hij schoor langs de huizen en toen hij op den open weg kwam, wierp hij onophoudelijk in 't halve meiduister speurblikken om zich uit, om zich te vergewissen of hem toch soms geen bekende op zijn verboden tocht erkennen zou. De avondlijke veldgeruchten hinderden hem. 't Krekelsjirren, 't gekke gefluit van hier en daar een zich verlatenden vogel, 't vleugelgezoef van dicht aanvliegende vleermuizen gaven hem angsthuiveringetjes door hem telkens te doen denken, dat hij verrast werd. Daar kwam een menschelijke schim op de baan aandonkeren. Zij scheen Jean Baptiste bekend toe. Weer plotseling beangstigd om zijn fatsoen, week hij naar den rand van den weg, zijn schouders opstekend en zijn aangezicht afwendend. De schim trok voorbij met een boersch-hartelijk ‘goên avond.’ 't Was voor Jean Baptiste een verlichting. Zoo stapte hij door, tot hij, voorbij 't kasteeltje, den *Viermeulen* uit zijn rood begordijnde ramen schuinsche lichtbundels op de baan zag werpen. Daar lag nu het oord der vreugden, vlak voor hem; hij hoefde er maar binnen te treden; maar een onberedeneerde schroomvalligheid scheen nu zijn stappen daarheen te willen verlammen. Hij wischte de klamte van zijn voorhoofd en stond in beraad of hij niet naar stad wederkeeren zou. Dat zou toch maar beter zijn, dacht hij, God weet wat hem daar achter die roodlichtende ramen wachtte, wat zijn deftigheid daar voor kreuken ging oploopen. En hij richtte zich naar stad, doch bij den eersten stap loomde alweer onzekerheid in hem op.

Zijn verlangens trokken hem nu weer naar de herberg. Opeens nam hij een koppig besluit, zeilde, als meegesleurd door onzichtbare machten, de baan over en zwijmelde den *Viermeulen* binnen.

Het licht, dat hem nu plotseling trof, verduisterde even zijn blik en hij had een poos noodig om zich te verkennen. Hij zette zich neer bij een tafeltje, dicht bij de deur, waar hem dadelijk een meisje in helgekleurd kleed te woord kwam staan. Jean Baptiste bestelde een pintje bier en wischte nog eens de klamte van zijn voorhoofd. Hij blikte de lage drinkzaal rond en zag verder bij een tafel twee onderofficieren en een vleeschhouwersgast. Dat viel mee, 't waren onbe-

kende gezichten. Zij waren in lachgesprek met twee vrouwen, een statig-groote en een kwabbig-dikke. Dat waren zeker Espérance en Eudoxie, dacht Jean Baptiste, die zich de namen zeer goed herinnerde. Achter de toonbank pronkte ietwat stroef een andere der zeven zusters, waardig als een opgeblazen pauwin. Deze kon Jean Baptiste niet goed thuiswijzen, hij aarzelde tusschen Armande en Estelle. Verder was er niemand in de plaats dan het meisje, dat hem had aangesproken en nu zijn met vlokschuim bekroond glas bier aanbracht.

Het meisje zette zich tegenover Jean Baptiste en keek hem met sneege benieuwdheid aan. Zeker was dat een ongewone bezoeker. Bedaagde stadsmenschen vielen zoo 's avonds in den *Viermeulen* niet binnen.

Onder den vrijmoedigen blik van het meisje voelde Jean Baptiste een lastige bedeesdheid in zich groeien. Hij wist heusch niet hoe hij zich te houden had. Nu eens bekeek hij de toppen van zijn schoenen, dan weer de zoldering, en onophoudend voelde hij den schranderen vraagblik van het mooie kind op zich gevest. Allengskens waagde hij het toch het meisje te bekijken, onnoozel zoetelijk lachend met half hangende onderlip. Hij verdroeg de ontmoeting van haar dichtbije, helder oogen maar noode. Hij voelde dat zij macht hadden over hem. Hij kneep even de zijne toe en lachte nog lobbesachtiger. 't Meisje vond plezier in die sullenmimiek; ze ging met de ellebogen op tafel leunen, liet haar kinnetje op beide handen rusten en beoogde Jean Baptiste zoo van nog dichter bij. Wat zou die zonderling haar wel vertellen? Door die belangstellende houding van het meisje aangemoedigd, liet hij nu gulziger toekijkende blikken op haar werkelijk prettig gezichtje rusten. Donzig als rijpe perziken waren haar wangen, rond mollig haar kin, als rozige schelpjes haar ooren, effen en mooi gebogen haar voorhoofd, met speelsche krulletjes behangen. Nooit had Jean Baptiste een vrouw van zoo dichtbij bekeken en 't scheen hem werkelijk alsof een zwoelte hem thans omsteeg en hem met het meisje daar voor hem in een soort van onzichtbaren kring sloot.

't Meisje wilde hem aan den praat krijgen:

- 't Is dorstig weer, niet waar, kameraad?

Jean Baptiste antwoordde als met een verre droomstem:

- Ja, 't is dorstig weer, mijn kind.

- Dan mag er zeker ook wel een pintje af voor mij...

En zonder 't antwoord af te wachten, ging zij het bier halen. Jean Baptiste dacht even onplezierig aan dat tweede glas, dat hij ging moeten betalen, maar hij moest toch wel weten, overreedde hij zich zelf, dat er extratjes af moesten als men uit vrijen ging. Hij zag het meisje met lenig, lossen gang aangestapt komen, hem aanminnig het glas tot aanklinken toestekend. Jean Baptiste vond het verrukkelijk. Dat meisje was bijlange niet afkeerig van hem, dat zag hij wel, hij moest nu maar zorgen, dat hij zelf haar zoo wat te gemoet ging. Hij had nu bedacht, dat zij, die nu weer, schalks uitvorschend voor hem zat, wel de jongste der zeven zusters moest zijn, Eleonore. En hij had een inval, een guitigen inval, waarover hij gelukkig was. Hij begon het hoofd met korte schokjes te schudden, pinkoogende en fijn-gewichtig doende.

- Ik weet hoe gij heet, mijn kind.

- Weet gij hoe ik heet, kameraad? Wel, wel toch!

Jean Baptiste was wat onthutst, dat die meid zoo gewoon deed bij het hooren van zijn onthulling. Hij drong aan:

- Gelooft ge 't niet, dat ik het weet? Gij heet Eleonore...

- Ja, ik heet Eleonore...

Bij 't uithalen dezer guitigheid had Jean Baptiste de twee glazen bier betaald, daarbij de hand van Eleonore even vastnemend.

Aan dergelijke vrijpostigheidjes, die 't herberghouden zoo al meebracht, was Eleonore al vrij gewoon en zij had Jean Baptiste laten begaan, die als een bezaligde sul het gekste verliefdheidsgelaat vertoonde. Eleonore vond het kostelijk.

Op dat oogenblik werd een deur geopend en een breede matrone met glimmend haar en dito gelaat beval kort:

- Nore, breng acht pintjes in den hof!

't Was de moeder der zeven, die zich na deze bestelling dadelijk terugtrok.

Aldus geraakte Jean Baptiste weer alleen, bitter ontgoocheld nu 't juist zoo goed begonnen was. Hij werd opeens nijdig, vroeg zich even af of hij niet zou wegtrekken, de deur achter zich toekletsend. Doch neen, zoo'n onbezonnenheid ging hij nu niet begaan. Eleonore zou weldra weerkomen, haar glas stond daar nog half leeg, en dan zou

't met hun tweeën weer herbeginnen. Arsène had gesproken van kneepkens, duwkens, teenekentrap en pieperkens, en dat alles nam nu nog maar zijn gang. Hij zou een poos geduld nemen.

De pauwin achter de toonbank zat in de volmaaktste onverschilligheid, stroef-mooi voor zich uit te staren.

Jean Baptiste vond dat het er in de 'Veertien Billetjes' veel deftiger uitzag en toeging dan hij 't zich had durven voorstellen. Hij trof hier zoo niets aan van de baldadigheden noch van de ruwelijkheden, die hij in zijn onzuivere visioenen gezien had. Zijn fatsoensbegrippen waren niet gestoord geworden en zoo geraakte hij met zijn omgeving wat meer vertrouwd.

Achter in de zaal, rondom de tafel der onderofficieren, was het na 't herhaalde aanbrengen van nieuwe glazen bier ietwat rumoeriger geworden.

De vleeschhouwersgast was er al sedert geruimen tijd bezig met een verhaal, dat, te oordeelen naar de enkele woorden die Jean Baptiste er van kon opvangen, gaan moest over weddenschappen betreffende het opheffen van levende ossen. De vleeschhouwer had af te rekenen met de ongeloovigheid der onderofficieren, die hem schouderophalend, zonder belangstelling aanhoorden.

- En ik zeg u nochtans, dat ik het gedaan heb! riep hij met klem van gebarengeweld. Zoo, op mijn schouder heb ik hem weggedragen...

- Ja, ja, ge hebt het ons al tien keeren gezegd, wedervoer een der verveelde soldaten.

- Maar ge wilt me niet gelooven, zie ik. Vraag het maar eens aan die er bij waren...

En weer begon de vleeschhouwer de beschrijving van zijn krachtvertoon, tot blijkbaar misnoegen van zijn heele tafel.

- Kijk maar die armen hier, ging hij door, zijn mouw opslovend, daar liggen de pezen vingerdik op. Kijk maar...

Eudoxie keerde zich toen met heel veel flegma naar de mooie pauwin achter de toonbank en zegde haar kalmpjes:

- Armande, geef Anselmus eens een stootje...

Daarop zag Jean Baptiste hoe Armande den arm ophief naar het buffet en daar een toestelletje, dat hij totnogtoe niet opgemerkt

had, even met den vinger aanraakte. Het was Anselmus, een bont geschilderd mannetje, dat met gebogen hoofd vol uiterste inspanning een boomstam aan 't doorzagen was. Armande had een duwtje gegeven aan den looden slinger, achter aan het zagemannetje, en Anselmus' bovenlijf ging nu met stille overtuiging aan 't schommelen, de zaag uit den boomstam trekkend en ze er weer in stootend met een zekere geweldsuitdrukking, die hadde kunnen doen denken, dat hij op een zeer harden wier zat.

De onderofficieren en ook Jean Baptiste vatten de symboliek dadelijk en verkneukelden er zich in zonder dat de vleeschman, die voort geweldigde, er iets van merkte.

Een gevoel van meerderheid kwam Jean Baptiste welbehaaglijk streelen. Hij werd hier meer geacht dan die vleeschhouwer. Hem zou men zoo in 't ootje niet nemen en zijn ingenomenheid met de Veertien Billetjes was groeiende.

De onderofficieren vonden eindelijk een afleiding om de krachtverhalen te doen ophouden. Zij praamden een der zusters tot zingen aan de piano. Na eenig verward gescherts, waarbij een der onderofficieren de onwillige zuster om de leest nam en handdadig naar het klavier wilde brengen, stond de statig-groote Espérance recht en ging op de piano praeludeeren. Ja, wat zou ze nu zingen? En vragend brak zij haar getokkel af, zich naar de vroolijke groep keerend.

- *Les femmes et les roses!* riep de vleeschhouwersgast met gezwollen stem, fier over dat kladje Fransch dat hij kende.

- *Soit!* zeide Espérance en zij begon met een luide stem, die eerst vettig uit de borst opkwam, doch dan, langs keelgeluiden heen, in een mirlitonachtig zingen overliep.

Aan de tafel vonden ze 't prachtig en kletsten na elke stroof duchtig in de handen. Vooral de vleeschman was extatisch.

Jean Baptiste vond dat zingen zoo bijzonder niet. Als Mevrouw van den notaris zong was 't anders mooi. Hij hield zich echter alsof hij met ingenomenheid luisterde.

Hij werd opeens getroffen door een schuifelend gerucht van voeten en een vinnig stemmengesuis achter de deur, waarlangs Eleonore buitengegaan was; hij keerde zich om en zag een mannenhoofd, dat zich haastig, verrast wegtrok, waarop 't gestommel en 't gefluister afgebroken werden door het sluiten der deur.

Wat ging er daar om achter die deur? Jean Baptiste's verbeelding was dadelijk opgewekt. Zou daar 't baldadig onfatsoenlijke gepleegd worden? En opeens overmeesterde hem iets als nijdige jaloerschheid om zijn Eleonore, die daar achter was.

De pauwin achter de toonbank gewaardigde zich even zich te verplaatsen om te vernemen wat er daar gaande was. Toen ze de deur opende was er niemand meer te zien. Met een bitsigheid om de nuttelooze moeite snauwde ze den tuin in:

- Zijt gij ginder allemaal van Lotje getikt dan?

't Antwoord niet afwachtend, maakte ze weer dicht en ging voort pralen achter haar toonbank.

Jean Baptiste werd inwendig gefolterd. Hij had het bitter gevoel, dat hij hier verongelijkt werd, dat men hem ontnomen had wat hem bestemd was. Hij had zich te vroeg een oordeel gevormd over de fatsoenlijkheid van den *Viermeulen*. Hij was weer op het punt dit bedrieglijk oord luidruchtig te verlaten, toen eindelijk Eleonore weer binnen kwam, stilling en nieuwe verwachting in zijn gemoed brengend.

- 't Is in den ‘lochting’ toch zoo aangenaam. Er waait geen looverken en de lucht is zoo zoel. Zoudt ge niet liever daar wat zitten?

Haar stemmetje zong in zilverige verleiding en ontroerde Jean Baptiste zooals hij 't nog nooit was geworden. 't Was klaar, dat zij van hem hield, vermits ze hem zoo opzettelijk kwam halen. Hij lachte met een zekere verlegenheid om dien donkeren tuin daarbuiten... Eleonore drong nog eens fleemlonkend aan en Jean Baptiste ging met haar.

- 'k Neem twee pintjes mee, niet waar, kameraad?

- Deze zijn nog niet leeg, bracht de spaarzame vrijer in, naar de glazen op het tafeltje grijpend met een gebaar van verweer.

Doch met een moeilijk beheerscht spotgilletje nam Eleonore ze hem uit de handen en ruilde ze tegen twee versche, die de pauwin haar uitstak.

- Verschaald bier is geen drank, kameraad...

Jean Baptiste volgde haar, zijn centen betastend en tellend om het nieuwe gelag dadelijk te betalen. Zijn even gewekte knorrigheid smolt bij de hoop Eleonore's hand nog eens in de zijne te voelen.

Buiten waren er verscheidene priëeltjes, door hooge hagen gevormd. Slechts bij het grootste middenpriëel was een povere lantaren aangestoken, die zonderlinge lichtspelingen om zich heen liet vallen. Daar ontwaarde Jean Baptiste onduidelijk eenige aangezichten, die hem verwachtend schenen aan te kijken.

Schuw week hij ter zijde en noodde Eleonore met gebaren om in een der zijpriëelen, buiten den lichtslag, plaats te nemen.

- Daar? Ik bedank er voor. Ge ziet daar geen steek voor de oogen. We gaan hier bij de menschen zitten...

Onwillig liet Jean Baptiste er zich brengen. De breede moeder der zeven haalde hen echter met eenige vriendelijke woorden aan, en geen enkel der aanzittenden bleek hem bekend. Zoo gevoelde hij zich min of meer gerust gesteld. Eleonore zette zich bovendien naast hem, wat hem al veel zou doen verduren hebben.

Buiten de moeder zaten daar nog twee dochters en een drietal jonge stadsheertjes. Een vroolijk gezelschap, dat Jean Baptiste met luidruchtige hartelijkheid ontving. Al de glazen werden naar hem uitgestoken om gezondheid te klinken. Doch tot zijn groote verbazing en schrik noemden hem allen bij zijn naam:

- *Santé!* Jean Baptiste...

Scherp keek hij ze aan met angstoogen. 't Warrelde weer in zijn hoofd van bedreigd fatsoen, van op de tong rijden en losbandig gedrag... Met een schorre stem, waarin vrees en gramschap tegelijkertijd weerklonken, drukte hij zijne verwondering uit.

- Ik heb de eer niet u te kennen, Meneers. Zegt mij toch hoe gij achter mijn naam komt.

- Ha, ha! schaterlachten allen, dat is een ander paar mouwen,... dat is een mysterie.

Dit geheimzinnig doen ergerde Jean Baptiste.

Eleonore wist echter het woord te vinden om hem wat te stillen.

- Gij kent gij wel *mijn* naam, kameraad, zeg gij mij eens hoe ge daarachter gekomen zijt.

Vertrouwelijk nam zij hem bij den arm en gaf hem schuddend een kneepken.

Jean Baptiste sprak niet, doch verteederd zocht hij Eleonore's hand en duwde er zijn koperstukken in, heimelijk als een grootva-

der, die in 't geniep wat centen in de hand van zijn kleinkind stopt. Hij bleef het warme handje vasthouden als in zelf vergetelheid.

Alhoewel eene der dochters met een der jonge mannen gearmd zat, en de tweede haar hoofd op den schouder van den andere liet rusten, maakte Jean Baptiste's bescheiden gebaar toch veel ophef.

Dadelijk begon het jonge volk hem te plagen.

- Zoo, zoo, Jean Baptiste, ge nijpt gij de katjes in 't donker... Geluksvogel... Suikerdief... Snoeperbek...

Al die drukte hinderde Jean Baptiste, die bekaaid zijn hand terugtrekken wilde. Doch Eleonore trotseerde de plagerij en schertste nog luider tegen:

- Praat gij maar op! 't Is de jaloezie die u steekt! Ik heb mijn oude vast en laat hem niet meer los. Is 't niet waar, Baptisteke?

Terwijl ze zoo sprak legde ze haren arm om dien van Jean Baptiste, die zich dat zoete geweld liet welgevallen.

Hij zou Eleonore's verklaring wel wat minder luidruchtig, wat minder openbaar gewild hebben; zij had hem niet ‘haren oude’ moeten noemen; doch hij verkneukelde zich in de genegenheid, welke zij zoo plots liet blijken.

Er werd nog eens geklonken op Eleonore's verovering en gezinspeeld op een ‘rondetje’, dat er nu wel af mocht, doch Jean Baptiste bleek langs dien kant niet te hooren.

- Zijn vader is er van gestorven! verklaarde een der jonge heeren vroolijk gewichtig aan de moeder der zeven, die bescheidenlijk lachte en er zachtjes bijvoegde:

- Juist gelijk M. Van der Waeren, vóór de noene om den kost te sparen.

Jean Baptiste hield intusschen maar altijd Eleonore's hand vast, bekeek haar met gulzige oogen en snoof den geur van reukwerk op, die om haar zweefde, en hem een ongekende wellust was.

In een der naburige priëeltjes ging een haag plotseling aan 't suizebruisen alsof een rukwind haar hevig schudden deed. Een onbestemd gebrom begeleidde deze ritseling. Een algemeen gegichel werd hierdoor opgewekt en dadelijk ging een kruisvuur van opmerkingen de tafel over.

- Die verliest ginder zijn patiëntie...

- 't Is een uil, die opvliegt...

- 't Zal de kat zijn, die vogels opjaagt...

- Neen, neen, 't is er een die meikevers schudt...

- Ga eens kijken! Of hebt ge soms schrik?

De heertjes stonden op, de vrouwen ook, behalve de matrone, die maar deed alsof ze uit de verte keek. Eleonore was ook het priëel uitgetreden en troonde Jean Baptiste, die een zekere aarzeling had laten blijken, ook mee in de richting van de geschudde haag.

- 't Is langs hier, verwittigde de een.

- Neen, hier is 't, verzekerde een ander.

In een oogwenk was er niemand meer te zien. Eleonore duwde Jean Baptiste in een pikdonker priëel, hem aansporend:

- Zoek hier! 'k Ben zeker dat het hier moet zijn. Toch geen schrik, eh?

- Schrik! Voor den duivel niet, pochte Jean Baptiste terug.

Hij had zich door de plotselinge opschudding laten meesleepen en meende nu werkelijk, dat er hier iets gewichtigs te zoeken was. De laatste aanhitsende woorden van Eleonore hadden hem bepaald zenuwachtig gemaakt. Hij schoot zich in het priëel, de armen wijd uitslaande als om een monster te grijpen en met verzwaarde stem riep hij, heldhaftig:

- Mensch, duivel of beest, laat u kennen!

Opeens vernam hij achter zich als een sissend uitnoodigend stemmetje:

- Toe, Jean Baptiste, geef mij een pieperken...

Hij duizelde. Was dat een liefdelist van Eleonore? Als dronken keerde hij zich om, de armen opengespreid.

- Kom hier, mijn suikerpeerken...

En hij voelde een lichaam in zijn armen zijgen, dat hij wild tegen de borst drukte. In het donker zocht zijn mond het aangezicht voor het ‘pieperken’.

Zijn verbijstering duurde echter maar een heel vluchtige stonde. Het wezen dat hem aan de borst lag gaf onder zijn hartstochtelijken druk een tjiepend geluid als van droge teenen wissen, die verwrongen worden, en de aanvoeling met de wangen was hard en koud. 't Flitste eensklaps in hem op dat er onraad was. Hij wilde het

levenlooze ding, dat hem in de armen gevallen was, weggooien, doch dat ging niet, hij was verward geraakt in doeken en vodden, die op den grond sleepten en hem deden struikelen. Opeens werd het dan ook licht. Een paar handlantarens slingerden om hem heen en al die hatelijke jonge-heertjesgezichten en de beleedigend lachende vrouwentronies uit dit hol van verderf grinnikten hem tegen. 't Was alsof lekkende vlammen van brandende schaamte en vernedering om hem oplaaiden. Hij wilde roepen, razend roepen de nijdigste scheldwoorwoorden, de bitterste beleedigingen, maar niet één rauwe klank kwam hem uit de keel. 't Koude zweet brak hem uit. De dolle groep danste rondom hem, zingend van Kollemoeie:

Kollemoeie zat achter d'haag
Met haren pottebezeme,
Daar kwam meneer de kapelaan
Met zijnen boek al lezene:
‘Kolle, Kolle, 'k heb u zoo lief!’
‘Ba ja je, meneer, j'en geeft mij niets.’
Meneere deed af zijn hoedje,
En Kollemoeie deed 't aan.
Toen zei Kolle: ‘'k Ben de man,
'k Heb meneeres beste kleeren,
'k Heb meneeres hoedjen aan!’

In zijn woede staarde Jean Baptiste versuft-onnoozel, met groote oogen het ding aan, dat hij nog steeds in de armen droeg. Het was een aangekleede naaisterskleerkop, waarop men den hollen bordpapieren kop bevestigd had, die bij 't pijpen der witte neteldoeksche mutsen van moeder gebruikt werd. De idiote kop met zijn zotte, beweeglooze oogen scheen Jean Baptiste ook sarrend aan te kijken. Hij smeet het scharminkel op den grond en brak, geweldig slaande en stompende, de rei der dansenden om zich heen.

- Schoelies! Schoelies! siste hij zoolang hij kon, terwijl hij naar de herberg liep, ze als een stormwind doorvloog, en de baan naar de stad oprende.

Terwijl hij aldus vluchtte hoorde hij zich achterna roepen:

- Salut! Jean Baptiste! Salut! Mon amour!

En in 't gerucht meende hij den bekenden, kortdrogen sarlach van Arsène te erkennen. Dit gehate geluid werkte op hem als een

zweepslag. Als een opgejaagd dier draafde hij voort tot de adem hem ontbrak en hij diep hijgend en afgemat, met trage, pijnlijke stappen zijnen weg voortzette. Zijn gedachten werden hem langzamerhand weer duidelijk. In plaats van de wilde, schrijnende ijlhoofdigheid, en den verdoovenden angst voor nog erger gebeuren, kwamen hem nu een voor een al de tooneelen van den avond weer te binnen. Hij zag hoe hij bedot en bespot was geworden door die gluiperfeeks van een Eleonore, die 't heele sollespel met die poppejonkers in den tuin had op touw gezet, en hij voelde opnieuw en bijtender den schimp, dien hij had moeten verduren. Hij had het gevoel dat het nu gedaan was met zijn goede faam. Vooral als 't werkelijk Arsène's stem was, die hij had meenen te vernemen, zou hem die zondige zwakheid van dien meiavond duur komen te staan. Nu zou hij de zweep van alle tongen moeten verdragen. Zijn goede reputatie van onberispelijk, braaf, geacht burger, waaraan hij om zoo te zeggen reeds zijn heele leven lang gebouwd had, brokkelde nu ineens aan gruizelementen door die gekheid van één avond. Hadde hij tranen gehad, hij zou geweend hebben. 't Was de ondergang van zijn trots, zijn eenige, zelfzuchtige levensvreugde! Zijn smart werd woede, machtelooze woede, want hij was de schuldige. Hij had zich in zijne zondige ellende kunnen kastijden.

- Dom beest, schold hij tegen zich zelf, waarom moest gij u in dat hol begeven?

Zoo landde hij tamelijk laat thuis aan.

Sedert een paar uren zat Monne hem met ongeduld en angst af te wachten. Zelden of nooit ging Jean Baptiste 's avonds na etensuur uit, en zoo 't al een enkelen keer voorviel, dan bleef hij hoogstens een half uurtje weg. Nooit was het gebeurd als van avond, dat hij klokke tien nog niet slapen was, laat varen nog de straten opliep. Die afwijking van de vaste levensgewoonte bevreemdde Monne eerst, doch vervulde hem weldra met kommer en vrees. Veel aangenaam gezelschap had hij aan zijn broer stellig niet; hij was liever alleen, dan was hij rustiger, meer zich zelf, doch dit verlangde hij maar voor den dag. 's Avonds was hij gewoon Jean Baptiste bij de lamp te zien zitten, en die gewoonte bleek nu een behoefte geworden. Hij kon zich niet stil houden en ging voortdurend den verlaten Rolleweg opkijken, in de

hoop Jean Baptiste te zien aankomen. Wat zijn oogen ook door de lichte duisternis boorden, geen mensch was te ontwaren. Dan zette hij zich wat bij de tafel en praktizeerde over de onthutsende gebeurtenis. Hij bracht ze in verband met de vreemde doening van Jean Baptiste, die sedert een tijdje 's morgens veel te vroeg op was en 's avonds in zijn boek niet meer wilde lezen. Als er hem maar niets overkomen was! De gekste invallen, aanrandingen, moorden, rooverijen en dies meer kwelden Monne. Hij kon 't niet meer alleen uithouden, vooral niet met die gekke maanschijf, die hem voortdurend door de hoogste vensters van 't raam, die door de binnenluiken vrij gelaten werden, aankeek! Wat ze toch van hem hebben moest? Hij had al vruchteloos gepoogd boven de luiken een papier te schuiven om dat bleek gezicht te beletten binnen te kijken. Gordijnen kon hij niet neerlaten, want er waren er geen. Hij had zich al met den rug naar 't venster gezet, doch dan kwelde hem de nieuwsgierigheid, en hij keerde zich voortdurend om, zich afvragend of ze toch nog altijd bleef kijken. Hij kon 't niet meer alleen uithouden en ging buiten een zijner konijnen halen, zijn grooten ‘Jan’, en zette zich dan bij de tafel, het dier liefderijk en vol zorgen op den schoot nemend. Hij had er wel geen spraak van, maar van Jean Baptiste had hij er ook geen. Gezelschap had hij er aan en hij hoopte zijn gedachten toch voor een oogenblik op iets anders te kunnen vestigen dan op al die nare gebeurlijkheden met zijn broer. Hij kriewelde 't konijn in den nek, wreef over zijn zachte huid en liet zich boeien door het opwippen van de lange, doorschijnend witte flapperooren, het onophoudend mummelen van den muil en het bibberen van den rozigen neus. Hij blikte lang in de klare schuwoogen van zijn Jan, en kwam zoo aan 't praktizeeren over hetgeen het konijn nu wel kon denken. 't Moest ook met Jean Baptiste begaan zijn, meende de onnoozele dulder, en onwillekeurig viel hij weer in zijn angsten van zooeven.

- Ja, hij is weg. Weet ge 't?

Jan sloeg plezierig zijn oorvleugels op en neer.

- En zou hij Monne hier alleen laten?

Een bangelijk gevoel van wee overmeesterde nu den sukkelaar. Een eindelooze angst van verlatenheid kwam in zijn hart en 't was alsof hij, hulp en steun behoevend, aan zich zelf overgelaten, geen

uitweg zou vinden. Jean Baptiste kon wel norsch, barsch, misprijzend zijn, maar hij was toch de broodwinner, hij was toch de meester, dat wist onnoozele Monne wel. En zou hij nu wegblijven? De wereld lag donker voor den schamele, en terwijl zijn oogen strak in die van het flapoorend konijn blikten, werden ze vochtig van onuitsprekelijken kommer.

- Vlammende milliard! bulderde opeens Jean Baptiste's stem in de huisgang en plots daarop vloog de keukendeur met een bonsslag open. Monne sprong verschrikt uit zijn mijmeringen op, Jan wipte over de tafel weg onder de schapraai en Jean Baptiste kwam met opgedrongen rood gezicht en verwoede oogen binnengerukt.

- Sedert wanneer staat hier de poort 's nachts open? Alle gespuis en geboefte mag hier binnen zeker? Zijt ge sakkerloot nu niet meer bekwaam om op de poort te letten? Ge zijt den kost niet waard, dien ik in u steek...

Jean Baptiste rukte zijn boordje wijder open, alsof hij ruimer wou ademhalen om zijn drift te stillen.

Monne had opeens om den mond gekke spiertrekkingen gekregen en zijn handen begonnen te beven. Hij kon geen woord reppen, doch 't lichtte eensklaps in hem, dat hij den laatsten keer de poort werkelijk op een kier gelaten had, denkende dadelijk weer op den uitkijk te komen. Hij voelde onderworpen in heel zijn wezen, dat hij een domkop was en stond op het punt Jean Baptiste schuldbekentenis af te leggen en hem te beloven het nooit weer te doen.

- Ik smijt u de straat op, barschte Jean Baptiste, die in dit vergrijp van Monne een gelegenheid vond om ook zijn razernij uit te schreeuwen, om dat andere, dat hem van avond was overkomen. De straat op, zeg ik! Hoort ge 't, de straat op!

Nu gansch verbijsterd onder de ruwe woorden, die op hem neervielen en hem geweldig doorschokten, loochende hij waanzinnigangstig alle schuld.

- Ik ben het niet geweest! kreunde hij, naar een hoek der keuken wijkend als een hond die slagen vreest.

- Wie is 't dan geweest, stommerik? Indien ik me niet weerhield, dan...

Doch zich met een gebaar van verachtend misprijzen afkeerend, sprak Jean Baptiste daar verder niet meer over...

Monne snikte op een stoel:

- Moederken... Moederken...

- Haal dat oud gezanik niet meer voor den dag, ruwde Jean Baptiste nog. Ga naar uw bed!

En Monne ging, sprakeloos. Doch een oogenblik later kwam hij schuw terug, liet zich op de knieën zakken bij de schapraai, nam er met teedere zorgen Jan van onder weg, en ging dan voor goed naar boven met het oorflappende beest in de armen.

Jean Baptiste zonk op een stoel en bleef er als vernietigd zitten tot het middernacht sloeg. Dan trok hij als werktuiglijk ook naar boven.

's Anderen daags was zijn gang naar het kantoor een echte foltering. Het sterke vermoeden, dat Arsène gisteren in den *Viermeulen* getuige en wellicht bewerker van de instorting van zijn fatsoen was geweest, vlijmde hem door 't gemoed en hij wist waarlijk niet hoe hij voor hem ging verschijnen. Hij gevoelde dat die versmade ontuchtige loopjongen nu ineens als zijn meerdere in gezag geworden was door die wetenschap van zijn beleedigende vernedering. Hij hadde kunnen van het kantoor wegblijven!

Waarheen waren de dagen, dat hij met statiglijk zekeren stap, zich heel voornaam gevoelend, zich het waardeerend besproken mikpunt der voorbijgangers wanend, ter notarisstudie trok? Als een beschaamde schuldenaar schoof hij nu langs de huizen, de oogen ten gronde.

Hij was als naar gewoonte de eerste op 't kantoor. Dat was een verademing. Hij zette zich dadelijk aan het werk, dieper dan ooit over zijn lessenaar gebogen. Zoo meende hij Arsène's blik bij zijn binnenkomen te kunnen ontwijken, doch de gehate kornuit wist hem toch zoo te groeten en de hand te drukken, dat Jean Baptiste hem toch het aangezicht vertoonen moest. De ongelukkige meende in een flakkering van Arsène's boozen blik dadelijk de zekerheid te lezen dat hij van het schandaal uit den *Viermeulen* wist. Arsène repte er echter geen woordje over. Dat gaf Jean Baptiste wat hoop, dat hij zich wellicht vergiste. Hij beloerde al de bewegingen, al de gebaren van Arsène; hij doorpeilde den zin van zijn minste woorden, doorgrondde de inzichten van zijn onverschilligsten blik, doch kon tot geen gewis-

heid komen. Altijd maar dat tartende vermoeden, die ontzenuwende onzekerheid! Arsène verluierde zijn dagen, bedierf papier, neuriede onwelvoeglijke liedjes, verkocht schunnigen praat als te voren en dat alles ergerde Jean Baptiste evenzeer als voorheen, doch hij dorst geen afstraffend woord, geen enkele bedeesde opmerking meer uitspreken, uit vrees, dat Arsène zich wellicht zou kunnen wreken met ruchtbaarheid te geven aan het vreeselijke gebeurde. Zoo had Arsène hem liggen en in radelooze onmacht verteerde Jean Baptiste zich bij die vernederende overtuiging.

Die toestand bleef een pijniging van lange dagen en weken, die alle genuchten van het kantoorleven wegnam. Jean Baptiste dacht na de twee drie eerste weken, dat Arsène toch werkelijk niets van zijn oneer wist en waagde enkele bescheiden pogingen om zijn gezag over hem op het bureel terug te veroveren. Op zekeren morgen echter teemde Arsène hem fijn genieperig toe:

- Maar we hooren niets meer van de Veertien Billetjes, hoe zou 't er wel mee gaan?

Dat was de slag, die weer de wonde aan 't bloeden bracht en Jean Baptiste klein maakte. Hij dorst niet meer spreken en Arsène had weer vrij spel.

Jean Baptiste's gemoedsgesteltenis leed bestendig onder die foltergedachte. Hij doolde rond als een zondaar, die eeuwig rouwt over een onvergeeflijk misdrijf. Bijna elken avond vroeg hij nu weer zijn boek aan Monne en herlas voor de zooveelste maal dat kapittel over de ‘wellusten vol leedtwesen’, dat hij nooit zoo goed begrepen en doorvoeld had als nu. Daar stonden woorden in, die voor hèm, over zijn geval geschreven waren.

> Daer een dochter sit en vleydt
> Daer men maer bij nachten scheydt,
> Of soo iemant daer gaet naer,
> Sal daer laeten van syn hayr.

Meer dan eens hield hij lange, droeve meditatiën over dezen tekst. Hij zette de bittere overtuiging in zich vast, dat indien lichtvaardig gezelschap al een paradijs voor de oogen kan zijn, het stellig, zooals zijn boek het hem voorhield, een vagevuur voor de ziel was. Telkens Eleonore's aangezicht hem nog eens bij de eenzame avond-

lamp als een verzoeking uit den booze kwam bekijken, klampte hij zich aan de stichtelijke exempelen van zijn boek vast en gesterkt door zijn eigen bittere ervaring wist hij te overwinnen. Er zou geen vrouw meer zijn levensweg versperren.

Arsène bleef nog een heelen tijd zijn nachtmerrie, doch ook hier zou er verzachting komen. Heel op 't onverwachts kwam de notaris Jean Baptiste op zekeren morgen meedeelen, dat hij den jongen klerk had moeten afdanken wegens een hoogst onfatsoenlijk vergrijp waaraan deze zich te buiten was gegaan in de studie zelf.

Jean Baptiste vernam later, dat Arsène de nieuwe meid te vrijelijk had aangesproken en gedaan had alsof hij ze kussen wilde, wat de meid, die al een vrijer had, verontwaardigd aan Mevrouw had overgedragen.

Jean Baptiste schudde gewichtig en begaan het hoofd en zuchtte diep toen hij dit vernam. Hij wist immers sedert lang, dat die jongen slecht eindigen moest.

MAURITS SABBE.

Hendrik de Braekeleer.

Een dobbeldeure opensplijt met den kreet van een gekwetste; zoo'n kreet in een kerkstil huis waar ruste woont en verslaapt de trage uren; zoo'n kreet schetterscheurend de droge oude lucht.

Dan zijn de galmkens mede gaan duizelvluchten met de dolangstige stofkens, in de kamer waar nooit iemand spreekt.

In geen jaren misschien deed nog een stemme woorden bloeien in die woestijne tusschen muren opgesloten. Glimmerden ze er een pooze, die woorden, gelijk winterbloemen, gelijk cyclamens met vreemd draaiende kroonbladerkens? - Ze vergingen in stof, o zoo oneindig veel fijner dan stof van de vergaande dingen hier, dingen, door menschenhanden van vroeger geschapen.

Vreezend niets van de geheimen in 't salet waar geen levende meer woont, de zwijgende man met de groene pantoffels betrapt daar de zonnefelheid, die er heimelijk binnensteekt. En die verbrandt er de tulpen op het kale tapijt, doet ineenkreukelen, en kraken de dikke lasschen, het muurleder waar diepdonker goud hobbelt in vuurrozen en draken slangend onder doffe amethysten schilfers. Die streelt de grijsmalve fluweelen doezeling slapend op de bovenkanten van hoekige kassen en lijsten en alle paneelen. Die jaagt den memel op tusschen de reten van 't grauwe beschot en verwringt het doodsbleek ros beschreven pergament van den kromgegroeiden foliant.

Het pluizen tafelkleed, zwart bloederig, een plas gelijk, gevloeid uit de giftgroene bronzen vaas van China, ligt gestold en hangt in loome plooien om de eiken pooten.

Op de gegeelde marmerblokken van de schouw de kandelaars, vijftakkig met miezerige koperlelies, zakken door de knieën en neigen naar de platte tuilkelken onder glazen doofklokken.... Daar zijn

gevangen bloemekens van katoen, vaalwit, met, tusschen de vouwkens, een rozige herinnering of een lazurige.

In den treurgroenen spiegel hangt de bleeke schijning nog van een dag van lang geleden, die nooit meer komen zal...

Maar de ijdeltuitige zon doet in haar warmende armen duizend stofkens dolle opwalsen, doet vuur vatten bezonken gensters op de gulden lijsten, en schroeit de krulletters, den naam af van den strammen rug der zetels, en prikt een lichtje in elken koperkop van de spijkers.

Een sterrige schittersprenkel doet ze spetteren op de trompe van den jachthoren, en de gleising op den galgroenen aardbol berst langsheen de vreemde zeeën.

Onder 't ovale bolglas bijt ze 't beeld weg, dat ze er zelf op prentte, van 't meisje met haar geruit krinolinekleed, met haar zware chignon en met, voor op den blooten gorgel, het gitten kruis aan een zwart fluweel-lint.

- Het meisje is zoo'n meisje niet meer. En de grootmoeder die ze werd en die zong de kleinkinderen voor van

Aen d'oever van een snellen vliet

Een jeugdig meisken zat, is haast van iedereen vergeten.

In de grafstille kamer stoeit de zonne op warme fluweelvoetjes en ze teekent op 't notelaren lessenaarken een lange schaduw naar de gedaante van de kaarsepan met haar verduffend eindje kaars. En de snuiter gaapt.

Aldoor de lijze stuiving en de reuken als van palmhout en dor loof, de zwijgende man ging tot bij 't venster met zijn ruitjes, bevoold als de oogen van grijsaards; hij ging zien naar den zomer van de zwarte linden, met flauwgroene donsbladerkens, van den moerbezieboom, reikend tot over 't dunne latjesgelint spietsend op den afblottenden hofmuur.

Er bukt onder een afgeregenden steenboog blijgroen een deurken; en nevens dat deurken zit aan een vensterken achter de tralies en tusschen de flierbloempottekens het meetje met witte koove aan kant te knutselen.

En daar klipt de klink van 't deurken. Een kind staat op den uitgesleten dorpel; een wit gehaakt mutsken omspant zijn vlaswit bolle-

ken; het afgewasschen voorschootje rijkt thalven zijn zwart kleedeken, dat valt tot op zijn teentjes. Doet het een stap, dan kijkt er onderuit een witgeschuurd bloksken.

Hij kijkt omhoog met zijn blauwe Jezusoogskens, zoekend op een tak de vink, die haar roepen als stalen spijkerkens uitspuwt. En 't hoort de kinderen zingen in de school van A.B.C., op maat van den klepper der Zuster.

De man in de kamer van herinneringen luistert achter de ruiten ook. Hij hoort de kinderen drenszingen. En ook den smidshamer hoort hij rinkelen, en zuchten de zage van Meeuwis den timmerman.

En hoort hij ze niet, hij weet waar ze zitten en bezig zijn, zijne geburen: Meneer Kempeneers, den huisbaas met zijn bekwispeld Grieksch mutsken; de twee juffrouwen Pittoors met hare grijze potkrollen; Loke de mutsemaakster, die voor hare vensters op kartonnen vrouwekoppen met afgestokte neuzen de kronen zet van stijven kant en gele rozen... En op den hoek van de Boeksteeg zit Scheel-Fien met hare groote platte korven vol garnaal....

Hij weet de menschen wonen en hoe ze zijn en doen. Hunne levenbeteekenisjes branden voor zijn geest als kleine lichtjes, flauwe vlammekens van vettige peerkens gelijk...

EDMOND VAN OFFEL.

Van 't ongekende in de oude Stad.

't Was een nauw straatje, waar alleen de middagzon een lichtglimp kaatste op de hobbelige keien. Een zwartvermolmd paaltje verbood 't inrijden van rijtuigen en liet aan weerszijden juist de noodige breedte tot het doorschuiven van een kerkgaand mensch. Want niet ver achter het wrakke paaltje verhief zich een heilige tempel, grijsblauw bonkend den zwaren last van steen, puntig heffend den loerenden toren. Somber waarschuwend galmde de stem, met iets van fleemende goedheid in haar volle mystieke klanken, die treurig heenstierven over de zwijgende diepten van de oude stad. Het smalle straatje liep recht op die spiedend gehurkte massa, regelrecht, gedrukt door oude blinde muren, die ontvouwden hun ruig vlak, hier en daar buikig bollend, met groote bruinroode vlekken als kankerwonden, gapend in vuilgeel gerimpeld vel.

Als wallen zoo stevig omsloten die vervallen muren een leven, duister mysterisch, zonder adem of zucht, een leven, gluiperig door fluweelig glijden, een leven, droeve gevangene van 't ongekende. 't Was heel zacht en stil daarachter, alsof daar een breed gebed opsteeg, streng en ziekelijk, met de flauwe walmen van wierook en vocht.

Een oud gedrongen huisje verbrak die vlakke eenheid, en keek boven die doode wereld uit, maar zoo bang in 't alleen staan, zoo bang in 't alleen moeten dragen den druk van zware geheimzinnigheid. Het brak de lange eenheid van muren, het wrong zich binnen den dreigenden kring van 't verborgene.

Het stond angstig en bleek, doordrongen van moerassige kilte, onder de schemerlucht vol koortsige rillingen. De kleine ruitjes boven in de nauwe ramen spiegelden diep het bloeden van den stervenden daggloed. Rond de effen zwartmassieve deur had de afgeschilferde

gevel groenschimmelige strepen, lange uitgevreten lekken van af het dak, oude onafgedroogde tranen. Het heerschte, alleen, nederig, schichtig gebukt onder de dreigende macht die steeg van achter die hooge muren, overweldigend, een oneindige vrede.

Niemand wist wie er woonde. Heel oude vrouwtjes, krom in plooiende kapmantels gedoken, waren er voorbijgegaan. Een had er durven opkijken, even maar, en dat was al lang geleden. Zij had een groot kruis geslagen, had niets gezien, niets gehoord. En zoo bleef het gesloten Huis groenen in zijne alleenige verveling.

Ze hadden er wel mee gespot, in den tijd, de waaghalzen, en heel oude mannen vertelden hoe ze wel eens 's avonds het straatje hadden doorgehold. Maar het werd zacht geheimzinnig gefluisterd: de ijzige rilling liep hun nog langs den rug, de stikkende lucht pakte hen nog in de keel, en hun adem werd zoo zwak alsof het leven niet meer mocht doorgaan. Zoo kwam iederen avond de macht van 't ongekende zijn duister domein bewaken, wanneer de stilaan verpaarsende vermilioenen der achter de hooge muren gezonken zon twee sombere oogen in de bovenste ruitjes van 't zwijgend Huis ontvlamden.

En de bleeke jonge vrouwen keken langzaam op van hun donker kantkussen. De lange witte vingers hielden 't klosje, dat vergat zijn haspelend gehuppel. De matblauwe oogen, te groot in 't wassen madonnagelaat, kregen een glimp van onrust in hun staren, als zochten ze een veilige schuilplaats, een hoekje van rust, waar de onbegrepen angst van 't schemeruur niet hing. Ongewild keken ze in de twee bloedige ruitjes van 't huis, in de fonkelende spiegels die kaatsten hypnotischen gloed. Een koude liep door hun ontzenuwde leden. Schokkig schoven ze over hun lagen stoel en hun dunne lippen prevelden een ‘Maria, wees gegroet.’ - De klosjes huppelden weer licht dooreen, in oranje schijn van 't lamplicht dat zeefde door 't kristallig water in de buikige flesch. Maar de hoofden waren dieper gebogen, de lippen fijner en bloedloozer geperst.

't Uur was geslagen dat 't Huis zijn heerschappij hernam. Voor zijn somberen geest hurkte de stad dieper in de stijgende donkerte; de lage daken krompen ineen voor zijn kille vlagen. De tyran kromde 't hoofd der eenzame schimmen, die sleepten zwijgend hun lamme leden, zoekend maar altoos naar de plek waar ze eindelijk hun last

konden afschudden. Ze vonden overal de lucht even zwaar. Hun lijden werd een stille pijn, een langzaam knagen, verdoovend door zijn altijddurende aanwezigheid. De groote vrees kropte, durfde zelfs niet noemen zijn haat. 't Was een smeulend vuur, eeuwig smeulend, dat nog kon opvlammen, nog stikken in zijn rook.

Een bange wind woei: in 't doodsche straatje groeide venijnig gras rustig in magere bosjes aan den voet der ruige muren - kille grafvocht zweetten der keien - zwanger lag de lucht van doodenden dauw.

Eens gebeurde het. Maar het steeg zoo stil in den motregen, die fijne asch op de stad van verlatenheid poeierde, dat de donkere schimmen van zwijgen en lijden even slepend langs de leege straten zwierven, dat de vale Maria-beeldjes aan de hoeken even zoetig glimlachten in hun bebloemd nisje, gerozigd door de offerlamp.

De rook steeg recht en dun boven 't Huis, liep uit in vuile flardenwolken, die laag hingen, akelig in den bleeken doodstrijd van 't licht. 't Was als één groote droefheid die zich spreidde, een oneindige droefheid van een kerkhof zonder kruis, in grijs, bijna donker van 't onbestendige.

De ruitjes sprongen een na een; 'n droge knak en naar rinkelen van scherven over keien. Dikke walmen sloegen uit, nu knetterde scherp natrot hout.

De druilige lucht trok op; de grauwe wattenwolken slierden dun uitgepluisd hun lange vegen; strakke zwarten braken door, heel hoog, geblauwigd door flauwe sterrenschijn, flauw nog als 't kijken van ontwakende oogen. En 't Huis nu, een groot wierookvat, wentelde hoog op zijn bollende walmen door de gapende holten; de paarse wierook steeg, offer aan het fonkelend eeuwige daarboven. Het zacht geknetter snerpte. 't Was de stervensnik van 't oude Huis; een moede ziel trok zwak schokkend aan vergane banden, smachtend naar 't hemelrijk.

De nacht sleepte voort zijn wijden rouwmantel met vele zilveren tranen, langzaam in eeuwigstillen, droeven gang. 't Straatje lag dood tusschen de melaatsche muren; de kloostertuinen sliepen in diepe donkerte.

Zuchten waaiden door 't ruim, een hijgen van heel verre kam-

pen der elementen; dan hing er een stilte, een ademloosheid van verwachten, en angst van geboren worden en sterven. Toen brak het Oosten open, en uit den verren breeden schoot trok het jonge licht hooger, fier de lucht in.

Het Huis stortte ineen. Het holle front, geroosterd in zijn venijnige vochten, zakte naar voren. 't Gerammel van 't leien dak sneed door den doffen plof van brokken muur, die bonsden op de keien. De kloosterwallen sidderden, de plompe slag trilde ver over de daken. Brutaal scheurde 't rollend geweld 't doodskleed, dat het vergeten over de stad had geweven.

En bleeke gestalten traden als gewekte dooden uit hun graven.

't Huis ligt om! 't Schokte hevig; 't rukte hen uit loomen slaap.

't Huis ligt om! 't Bloed sloeg hun naar het hoofd; een koortsige dorst joeg hen voort, een waanzin van genot en angst. Vrij te kunnen ademen! 't Leven bruiste weer op, uitbundig, fel dierlijk bij 't raken van heete lichamen, bij 't insnuiven van gloeiende adems. 't Beest! Leefde het nog in die koude figuren, die nooit een heftig gebaar hadden gedurfd, die 't lachen en 't juichen nooit hadden geleerd, die zelfs in de breede alkoven geen wellust, geen weelde hadden gekend, en 't komend leven, ontkiemend in lijden en zwijgen van den eersten stond tot lijden en zwijgen hadden gedoemd? O, 't leefde koortsig en woest in de gehoopte massa. Een branden waarde, een drift die honderden meesleepte in dolle strooming naar een eenig punt, een drift die dwong te gaan, te schreeuwen, te slaan, 't Was de openbaringschok van 't één voelen der menigte, de ontroering bij het opgaan in één genot, in één bewustzijn van kracht. 't Volk voelde leven zijn macht!

't Huis! De opgekropte haat moest gebraakt nu, bitter, uit heesche kelen. De wraaklust tierde. 't Brommend gewoel, sissend van woede, drumde 't straatje binnen, trapte woest op de rookende puinen, spuwde in kool en asch, vloog vooruit, hooger, op den berookten muur af, die breedgekloven nog stond, recht en beschermend.

Maar een gil huilde; vrouwenklagen scheurde 't nijdig gejouw. Verwonderd geslagen, verstomde even 't gejoel. Even maar. Want het

kwam weer aanzetten, brommend, dan scheller, en machtiger al loopend, een opvlamming van tierende woede, uitbarstend na 't smeulend verpoozen. Ze hoorden ze nu, de heks, die hen zoolang den nek had gekromd. Magere vingers haakten naar 't openreten van 't gele vel, naar 't uitkrabben der groene oogen; plompe vuisten balden om te pletten den puntigen grijskop. O! vertrapt moest ze, bloeden onder hun hakken! Ze lachten met akeligen grijns, in de branding van nijd die stuwde.

De strenge geslotenheid van 't Huis was gevallen, 't tooverzwijgen was verbroken: ze durfden, nu!

Een rilling van genot rolde door 't gebulder en spatte uiteen in juichenden triomfkreet.

In zijn zware bespijkerde laarzen, de taaie vingers rond de korte bijl geknoopt, rees de Wreker in de zonnige kloof, breed, wondergroot.

Toen viel een stilte in, een strak zwijgen van hijgende monden. Die eenvoudige, effen zielen, afgemat door 't verkrachten van hun droevige goedheid, werden klein voor het inbreken tot het dreigend weten. Zij werden bleek, want de muffe graflucht streelde giftig langs hun koude wangen en hun lippen proefden moordende vochten. De Wreker daarboven stond pal, omvloden door vloeiend zonnegoud. De bijl gleed uit den machtigen greep...

In het teere zonneklaren, dat zeefde door de bedauwde kruinen der statige olmen, leunend tegen een der geelmarmeren zuilen, die droegen een wuivend weefsel van kanten en sluiers, stond, in matte goudende naaktheid, een jonge vrouw. In 't donderend moordgehuil, voor den rechter die rees, vlak verlicht in de gapende scheur, plooide ze beschermend de armen voor 't hoofd, in een glanzende strooming van blonde haren. Haar groote oogen, oogen van angst, onpeilbare diepten van lijden, teedere oogen van waanzin, hielden hem staan, den woesteling. De magnetische kracht van 't oneindige staren stuitte den vloed van haat, die schuimde.

En een wind van kwijnende rozen geurde, een wind van zoete droomen en wulpsche weelde.

Opeens, uit de edele schaduwpracht der boomen, trad een monnik te voorschijn, in lange pij. Als uit vergetelheid van verre tijden

glansden zijn blikken, oneindig teeder en vergevend. Hij opende zijn ruige pij, en, schuilend onder de zware plooien, vlijend 't moede hoofd aan zijn borst, sloeg de bange vrouw de armen om zijn hals. Hij kuste 't gouden haar. Zonnestralen weefden aureolen om hunne omhelzing; rozen walmden hun balsem in 't goddelijk oogenblik.

En de Wreker daarboven knielde... Hij verstond niet wat ze hem zongen, de etherische rhythmen die aandreven op rozengeuren. Maar nooit hoorde hij zoetere stemmen. Toch steeg geen enkele menschenklank. Een ziel zong een lied van liefde. En in de teederheid die hem omwuifde hoorde hij zijn eigen ziel ontwaken, meejubelen in zonneglans, uit een langen droeven droom ontwaken. Hij knielde... Liefde schiep goddelijke muziek in 't goddelijk oogenblik; het jonge dagegloren kuste overal; de reine kus versmolt in heerlijke melodieën. En hij verstond de harmonieën, uit liefde geboren.

De monnik hief de hand ten hemel: zijn gebaar deelde in de eeuwigheid. Een hemelsch licht straalde uit zijn oog, en wonderlijk klonk: ‘Heerlijk, o God, dat ik uw bode mocht zijn!’

Weer zonk de aanbiddende stilte van het schoone. 't Bosch opende stille wegen, de schaduw spon mysterieuze sluiers om 't beeld van liefde. Even blankte nog op donkere pij de ivorige ronding van den fijnen arm, even gloedde nog de gouden wrong van 't blonde haar. Dan bleef alleen de verblindende zon stijgen, boven het statige groen der olmen.

En de Wreker daarboven knielde... en kende.

Gras heeft gegroeid op de puinen van 't Huis. De kloof in den muur is toegemetseld: de roode baksteen heeft bloedig geteekend de groote wond. En waar eens de Rechter stond, heeft gestaan een groote heilige: met zoeten glimlach heeft hij 't hoofd gebogen, de stad geroepen in zijn rijkdom van liefde, de armen wijd uitgestrekt. Maar niemand is gekomen op zijn stillen roep.

De Wreker heeft gekend, maar niemand heeft verstaan zijn stem.

Zoo is de geest van 't Huis doelloos vergaan; liefde is alleen blijven bloeien bij de geurende rozen, die minden en niet vreesden.

Mechelen, October 1909.

THONY ANTHONY.

[Verzen]

Mijn Liedjes.

Mijn liedren tripplen zoetjes,
Als op hun bloote voetjes,
Lijk rozen rood,
Van vreugdvergeten kindjes,
Zoo licht als lentewindjes,
Van mijnen schoot.

Het zijn zoo'n tengre wichtjes,
Met blijde bloemgezichtjes,
Als fijn statijn;
Zij bibbren voor de windjes,
Mijn zwakke harte-kindjes,
Zoo bitter klein.

Zij weten waar er wonne is;
In rozen, waar het zon is
Vol gouden licht...
Daar neuren zij mijn wijsjes
Van wel en wee heel lijsjes,
Met d'oogjes dicht.

Nu wordt het weer zoo kilkes:
Mijn liedjes liggen stilkes
In stervensnood.
Schoon lief toch, houd ze warmpjes
Heel zachtjes in uw armpjes:
Straks zijn ze dood.

Mei.

Bloesmende boomen en bottende hagen,
Kweelende vogels in 't zonneken blij,
Paarsche viooltjes naast gele ranonkels,
Witte madliefjes gestipt in de wei.

Zwevende aromen van mauve seringen,
Geuren van meidoorn in zonzoele lucht,
Bolvolle knoppen van helroode rozen,
Bersten van weelde ën lentegenucht.

Sjirpende vinken vertellen van liefde;
Koerende duiven spelen te gaar;
Vlinderkens fladdren als dronken van Lente,
Poozen op bloempjes, nu hier en dan daar.

Lichtblauwe luchten en zonnige dreven,
Melden 't ontwaken van 't jonge getij;
Wuivende windjes door trillende twijgjes,
Zijn als de zoentjes van dartele Mei.

De Popels.

Als ranke reuzen, hoog in matten manesching,
Verrijzen blank-beglanst, in zilvren nachtgenucht,
De slanke popels op de droomende avondlucht,
Zoo wattig zacht als fulp, vol blauwe schemering.

Ze beven bang bewogen, wen de zoele zucht
De blaren trillen doet met zilvren flikkering,
Zoo zwaar en langzaam, of een vage vrees beving
Die oude boomen met hun ritslend ruischgerucht.

Nu schuiven zwarte wolken over 't manelicht,
Als duisterzware duivelsdrommen en weldra
Versombert alles, siddrend voor den wilden wind.

De drommen grommen vlak na eiken bliksemschicht;
En bruisend buigen bloo de boomen als een kind,
Dat vaders woede voelt en bang bidt om genâ.

Tulpen.

O gaafgerande, hooggegroeide tulpen,
Op stijfgestrekten, blauwbewaasden steel,
Met bolgebuikte bloemkroon, zwavelgeel
Of vederblank, maar zacht als zijden fulp en

Gevlamd satijn - steeds gracelijk en eêl,
Soms rood als bloed, - een krans van vleezge schulpen,
Zoo vol als kelen, rond van gulzig gulpen,
Of roosgetijgerd als gevlekt fluweel.

Ziet, vreugdbelovend wassen blij de loten
Van 't jonge loof, dat wacht op zonnetij...
Bloeit op, mijn tulpen, bloeit, teer opgeschoten

Als fijn gesneden kelken, rank verheven
Op slanken stam, waaruit ik zonneblij,
Den zegen zuig van 't milde lenteleven.

KAREL CASTEELS.

[Verzen]

Nà-lied.

Dit wás mijn leven en mijn lied:
een oud verhaal van wondren klank,
zoo weemoedsstil als vaag verdriet
en als een bede bevend-bang...

Het was het teedre zang-gerucht,
dat weent in trage harpgetril,
heel zacht door mildë avondlucht
en sterft...., en weêr herleven wil...

Was het de asemfijne geur
die drijft langs kelken diafaan,
- en zoet verwelkt als 't droef getreur
van bloemen, half-vergaan?...

Dát was mijn liefdë en mijn lach:
een stille sprook vol vreemd gepeins,
die door 't vervalen van den dag
verneuriet als een oude wijs...

Maar 'lijk een vér-vergane gloor
nog ná-droomt aan dë avond-kim.
Zóó glanst van 't woord dat 'k niet meer hoor
in mij nog heilig licht-geglim...

Dit wás mijn leven en mijn lied...

Deze Avond.

Deze avond zij u zacht gelijk een stille bede...,
mijn ziele! - Zie..., in teêre tinten vliedt
het late licht..., en hoor..., door wijden avond-vrede
vaart welig en vroom-stil een wonder weelde-lied...

O! wil gehuld nu gaan in uwe blanke kleeden
en hef uw aangezicht in gulden avond-schijn...
Wees spraakloos-stil, zoo stil... Denk alle leed geleden,
en alle smart voorbij..., en vreugdë elke pijn...

Zie, gulden schaduw goudt langs avondstille boomen,
die, bronzig-bruin betint, 'lijk stoere pijlers staan...
- en droomen 'ruischloos-kalm in 't langzaam avond-komen,
wijl geen gesuizel vaart door roerelooze blaên.

O droom aan stonden, dóod in 't duister van 't verleden,
en waan nog weelde-luister in dees avond-pracht,
en wacht..., mijn ziele..., wacht... zie, hoe komt aangetreden,
de blauwe klaardoorsternde, heilig-kalme Nacht...

‘The golden Stairs.’

De blanke Maagden-stoeten mijner vreugde-droomen,
dálen, in licht gewaad, met ruischend-zoet gezang
en bevend harp-getril, de gouden trappen langs...
Hun blonde haren dragen paarsche myrten-kronen.

Het eindelooze licht der klare vreugde-dagen
trilt in hun oogen, diep als meren blauw van droom.
Hun blikken zijn van eeuwge blijheid schoon...
Hun hoofden wenden om een zachte liefde-vrage...

En lelie-bloemen ránken om hun stille schreden.
Stilte, in d'heemlen vér vol heimlik zanggeruisch,
en duiven wieken aan met guischend veêrgesuis.
Heel d'aarde rilt nu als een lustvol Eden...

Ze dalen, dalen langs de spiegel-gulden treden,
luchtig, in 't dansgedein van hunnen lichten gang.
Door klare zalen prevelt vér gegalm van zang,
die neêrbeeft langs hun prille maagden-leden.

Hun vingren roeren niet de stille harpesnaren,
- 't licht langs hun lokken lacht een gulden klaarte-kroon;
ze treden door den Dag, zoo kalm en innig-vroom...
- en zwijgen waar ze hoog in vreugd-extase stáren...

Ze treden in 't geruisch van lichte plooi-gewaden,
wétend, wijl d'heemlen ál klaarder openbreiden,
geen weelde van de aarde, en geen lijden:
hun oogen schouwen d'eeuwge Dageraden...

De blanke maagden-stoeten mijner vreugde-droomen.

GUST. VAN ROOSBROECK.

De Geuzenhoek te Maria-Hoorebeke in Oost-Vlaanderen.

Een nederige toren -
Maria-Hoorebeek -
Vertoont zich, een ketterstoren...
Och! de eenige in gansch de streek....

De Geuzenhoek bevat nog
Tweehonderd Geuzen. - Gegroet,
Gegroet, trouw overblijfsel
Van 't roemrijk Geuzenbloed!

JULIUS VUYLSTEKE.

> Wat er ook van zij, het is een vroom en krachtdadig volk. Verre moet men terugtreden, om een handvol mannen te vinden, die aan alle bedreigingen wederstaan, verplicht als zij waren zich in de bosschen te verschuilen, om hun godsdienst te midden der duisternissen te vieren, uit de openbare bedieningen gesloten, door belastingen verpletterd, van de genegenheid en de vriendschap huns gelijken beroofd en evenwel eindigende met het recht te verwinnen, om den God hunner voorouders in het openbaar te aanbidden.
>
> *De Protestantsche tempel van Maria-Hoorebeke*, naar 't Fransch: *Une visite au temple protestant d'Hoorebeke Ste-Marie*, par un Paysan flamand; uitgegeven te Gent, bij J. Vuylsteke, 1880.

Te weinig bekend, ook bij ontwikkelde Vlamingen, is m.i. de merkwaardige Geuzenhoek in Oost-Vlaanderen, een bekoorlijk plekje natuurschoon, maar ook eene historische streek, zooals reeds de naam aanduidt.

Een zestal uren gaans van Gent, ongeveer anderhalf uur ten Oosten van Oudenaarde, ligt het dorp Maria-Hoorebeke.

‘Hoorebeke, waar de Geuzen wonen!’ zegt men in den omtrek, zoodra een vreemdeling naar die gemeente vraagt.

In de kom van 't dorp woont echter geen enkele protestant. Twintig minuten van daar, verspreid over drie gehuchten, Corseele, Rokegem en Vrijsbeke, leven de afstammelingen der Blommaert's, Lodens', De Schepper's, de afstammelingen der Boschgeuzen, die tijdens 't Spaansche schrikbewind als wilde dieren opgejaagd en vervolgd, en naar galgen of brandstapels gesleept werden.

In tegenstelling met de andere protestantsche gemeenten(1) van België, bestaat deze van Maria-Hoorebeke uit Vlamingen, van geslacht tot geslacht.

- ‘Hoe vreemd keek ik op,’ zei me eens een Zeeuw, die te Hoorebeke geweest was, ‘hoe vreemd keek ik op, toen ik daar boeren in hun blauwe kiel en die Vlaamsch, plat-Vlaamsch spraken, psalmen en gezangen hoorde zingen. Blauwe kielen zijn voor ons, die nabij de grens wonen, Roomschen.’

De hervormde gemeente van Maria-Hoorebeke telt ongeveer 200 leden. Schier allen zijn landbouwers, die ijverig moeten werken om in hunne behoeften te voorzien. Vrouwen en vooral jonge meisjes verdienen nog een aardigen stuiver met het vervaardigen van ‘wanten’ (glacé-handschoenen). In de laatste jaren begonnen enkele boerezonen handel te drijven. Immers de ‘plaag der landbouwers’, het moeilijk in pacht krijgen eener hoeve voor hunne kinderen, komt hier nog meer voor dan elders, want Rome, die nog steeds den strijd voert tegen het ‘klein kuddeken’, onthoudt niet alleen aan de ‘geuzen’ hofstedekens en akkers, maar tracht ook 't protestantsch grondgebied te veroveren.

De hervormden bezitten een nieuw gebouwd, net, Gothisch kerkje met toren en klokken, een vergaderlokaal (den ouden tempel), eene pastorie, eene lagere gemengde school en een bureel van weldadigheid(2).

(1) Kortrijk: Engelsen; Roeselare: Hollandsen-Vlaamsch, enz.

(2) De inkomsten van het bureel beveiligen onze kudde tegen de ellende en veroorloven ons zelfs bijwijlen de katholieken ter hulpe te komen; want zoodra het liefdadigheid geldt, kennen we geen onderscheid van godsdienst meer.
De predikant van Maria-Hoorebeke tot den Vlaamschen boer van genoemd werk.

De kerk werd in 1871 gebouwd en 't jaar daarop ingewijd. De oude tempel is eigenlijk eene groote kamer eener boerenwoning, welke in 1797 tot bedehuis ingericht werd met de hulp van de protestantsche classis van Walcheren. En voor 1797 vergaderden de geuzen in hoeven en schuren, veelal 's avonds of 's nachts, zooals uit de rekeningen van 1735-1778 blijkt (herhaaldelijke uitgaven voor kaarsen). Het kerkhof dagteekent uit 1824. Tot dit jaar begroef ieder zijne dooden in hof of boomgaard. Grijsaards, die nu overleden zijn, wisten, nog niet lang geleden, van vreeselijke lijkschendingen te vertellen. Niet zelden werd een graf geopend, 't lijk uit de kist gesleurd en, soms verminkt, tegen de deur der woning geplaatst. Een rechterlijk onderzoek was niet noodig: immers men stond hier voor ‘duivelswerk.’

Bij 't bouwen der nieuwe kerk vergrootte men tevens 't kerkhof. De dooden rusten thans rond hun tempel, en lieden, die te kleingeestig zijn om te dulden dat de asch van andersdenkenden met de hunne vermengd wordt, behoeven te Maria-Hoorebeke zich nooit te ergeren. De door den R.C. priester niet gewijde begraafplaats ligt eenzaam op den Geuzenhoek... De hervormden sluimeren er in denzelfden grond, die eens door 't bloed hunner voorouders gedrenkt werd.

Het kerkhof is zeer eenvoudig en juist daarom zoo stemmig. Het bezit slechts één grafkelder, welken baron Bauwens van der Boyen, controleur te Oudenaarde gedurende den Hollandschen tijd, liet metselen voor zijne twee kinderen. En toen de edelman ook zijne vrouw verloor, later in Noord-Nederland, kon hij de moeder van hare kinderen niet scheiden. 't Lichaam zijner echtgenoote werd te Delft begraven, doch 't moederharte in de groeve op den Geuzenhoek, ginds ver in Vlaanderen, bijgezet.

De hervormde gemeente heeft eene school, zeiden wij hooger. Helaas! ook aan deze inrichting is eene lange lijdensgeschiedenis verbonden.

't Schoollokaal en de onderwijzerswoning werden in 1816 gebouwd, dank zij eene subsidie van 1000 gulden, door de Hollandsche regeering verstrekt. In 1836 begiftigde Mej. J. Van den Berghe, vroeger katholiek, maar met haar broeder tot het protestantisme overgegaan, bij testamentaire beschikking de school met een kapitaal,

waarvan de rente 1400 frank bedroeg. Het Consistorie was dus eigenaresse. Ten gevolge der wet op de studiebeurzen ging de vrije school den 1^en^ Augustus 1879 over aan de burgerlijke gemeente Maria-Hoorebeke. Dat 't gemeentebestuur die nieuwe inrichting niet genegen was, laat zich gemakkelijk begrijpen. Noodige herstellingen bleven uit, dringend noodige toch, want in een verslag der inspectie lezen wij o.m.:

'Het schoollokaal is thans in een zeer slechten staat van onderhoud, daar het sedert 1878 niet meer gewit of geverfd is geworden. De muren zijn zwart en de deuren verveloos.

Het dak is zoo slecht, dat het regenwater zich gemakkelijk eenen weg daardoor kiezen kan.'

Over de woning:

'De onderwijzer bewoont het huis als een zorgvuldig huisvader; orde en zindelijkheid heerschen er. De gebouwen langs den buitenkant zijn sedert acht jaren gewit noch geverfd. De pomp van den regenbak geeft geen water. De keuken eischt dringend herstelling. De zolder laat het water, dat door het dak naar binnen stroomt, tot in de kamers door. Het huis is op sommige plaatsen onbewoonbaar.'

En zoo gaat het voort over moestuin en schoolmeubelen. In de algemeene aanmerkingen, waarmede 't verslag sluit, staat o.a.: 'Er is in 't verloopen jaar niets gedaan tot herstelling van het schoolgebouw en de onderwijzerswoning. Het gemeentebestuur weigert iedere herstelling op grond, dat een koninklijk besluit het uitvoeren der herstellingswerken beveelt.'

Ach! hoe weinig werd het belang van het volk begrepen! Men scheen den invloed van 't onderwijs niet te kennen; waarom werd dit altijd weer de speelbal der politiek? Betaalden de Geuzen niet even goed belasting als anderen?... En beschikte de gemeente niet over het testament Van den Berghe?

Het gemeentebestuur scheen er iets anders op gevonden te hebben. Wij bezitten hier de copie eener beraadslaging van den gemeenteraad van 't jaar 1881 (22^en^ December).

De gemeenteonderwijzer[1] van 't dorp nam ontslag. Twee gemeentescholen achtte men overbodig in Maria-Hoorebeke. 't Was

(1) R.C., zooals de dorpsschool ook was.

noodzakelijk de uitgaven te verminderen. Daarom werd de heer B.H., gemeenteonderwijzer (op den Geuzenhoek) benoemd in vervanging van den ontslagnemer op 't dorp... De school op Corseele (de oude Geuzenschool) werd afgeschaft, te rekenen van den 1^{en} Januari 1882.

Dat is de zakelijke inhoud van 't stuk. Maar de heer B.H. stemde niet toe; hij bleef te midden der protestanten in zijne oude school. De gemeenteraad was onmachtig deze te sluiten.

De toestand verbeterde niet. Voor ons liggen tal van de bekende dwangmandaten, waardoor de onderwijzer aan zijn salaris moest geraken, daar 't Gemeentebestuur weigerde dit uit te betalen.

'J'ai l'honneur de vous informer que vous pouvez vous présenter chez Monsieur le Receveur des contributions directes, douanes et accises à Hoorebeke-St-Corneille, à l'effet de toucher la somme de fr..... du chef d'arriérés de traitement, casuel compris, qui vous sont dus par la commune de Hoorebeke-Ste-Marie,' enz.

De lezer, die op de hoogte is van den schoolstrijd, begrijpt 't verloop. 't Jaar 1884 brak aan... en reeds den 21^{en} October 1884 viel als eene bom in de woning van den heer H. de brief van 't gemeentebestuur, die na een aantal 'Gezien...' en 'Aangezien...' 't besluit meldde:

'1. De gemeenteschool op den Geuzenhoek wordt afgeschaft;

2. De heer H. zal zijne bediening eindigen op den een en dertigsten October 1800 vier en tachtig.

3. De heer H. zal het schoolgebouw verlaten uiterlijk den een en dertigsten December 1800 vier en tachtig.'

Meteen was het testament van de familie Van den Berghe voor de protestanten verloren...

Maar 't schoolgebouw? De gemeente rekende dat ook als haar eigendom.

Doch toen gebeurde het dat in eene zitting van 't Consistorie een oude Geus(1), met tranen in de stem, uitriep:

(1) Als bewijs der taaiheid van 't Geuzenras vermelden wij 't volgende: deze oude Geus was in zijne jeugd door allerlei omstandigheden in eene katholieke familie te Ronse geplaatst. Men onderwees hem voor de Eerste Communie. Toen vluchtte de knaap door de bosschen naar Hoorebeke terug en bleef er tot zijn dood op dezelfde hoeve.

- ‘Onze school verliezen? Broeders, laten we haar dan met onze geweren verdedigen!’

De school is aan de protestantsche gemeente gebleven. Men zou weer beginnen van meet af aan. Opgeven? Nooit! Evenmin als de voorvaderen 't hoofd in den schoot leggen! Volhouden! De onderhandelingen met de hoogere overheid om de school terug te krijgen leidden tot geen gunstigen uitslag. Men zocht hulpe bij geloofsgenooten in Engeland, in Holland!

Den onderwijzer, den heer H., werd het recht op wachtgeld ontzegd. Immers hij was Hollander en alleen in zijn vaderland gediplomeerd. Hij was ambtshalve benoemd; doch men achtte die benoeming ongeldig.

Daar stond de onderwijzer broodeloos! Toen hij herwaarts kwam, genoot hij als inkomen: ‘twaalf honderd frank, vrije woning, vrijdom van belasting, een hof met vrij hovenier, 't gebruik van 25 roeden land (aan de kerk behoorende) en de noten van twee boomen op 't kerkhof.’ In 1879 verbeterde de positie; de zon scheen vroolijker. En nu met één pennestreek was zijn bestaan vernietigd! Daar stonden de ouders met zeven kinders... Maar de geuzen lieten hun meester niet in den steek! Onder de nieuwe beproevingen werd de band tusschen de nakomelingen der Blommaert's, Lodens' e.a. weer versterkt.

Nog bestaat de protestantsche school, ofschoon ze sedert 1884 bijna geheel afhangt van de hulpe der vreemde geloofsgenooten.

* * *

De school heeft ons wat verre gevoerd. Keeren we tot den protestantschen kring terug.

Van al de talrijke, bloeiende gereformeerde gemeenten, die Vlaanderen in de 16e eeuw telde, heeft slechts die eene stand gehouden, trots de geweldige en aanhoudende vervolgingen onder Spaansch en Oostenrijksch bestuur.

Dat de Hervorming in Zuid-Nederland veel aanhangers vond, is bekend. Rondom Oudenaarde werden Bijbels en geschriften verspreid door tapijthandelaars, die uit den vreemde hier de kunstige

voortbrengselen der tapijtwevers kwamen koopen. De ketterij werkte aanstekelijk. Aanhangers van de ‘vrije leer’ woonden te Pamel, Eename, Zingem, Asper, Ronse, enz. Een oud geschreven lidmaten-, doop- en huwelijksboek, een dertigtal jaren geleden op den zolder van een landbouwer, P. De Sch., gevonden(1) vermeldt de gemeenten, die samen aangeduid werden onder den schuilnaam ‘De Vlaamsche Olijfberg.’ Het zijn: Mater, Maria-Hoorebeke, Wijlegem, Melden, Etichove, Oudenaarde en Nukerke. Toen strenge edicten de ‘afvalligen’ met de wreedste straffen bedreigden, weken de vervolgden naar 't bosch, dat zich in Zuid-Vlaanderen tot in Henegouwen uitstrekte. Vandaar komt de naam ‘Boschgeuzen’ voort. De Vlaamsche Olijfberg leverde ook zijne martelaren. De Oudenaardsche schoolmeester Gilein de Meulere, de predikant Jan Van Wingen, Jan Tuscaan van Pamele en nog vele anderen bezegelden hun geloof met hun bloed. 't Zou ons te verre voeren, moesten we hier gewagen van 't lijden der Boschgeuzen. Een voornaam burger uit Oudenaarde, Jacob Blommaert, verdient echter eene bijzondere melding. Om aan den dood te ontsnappen, week hij uit naar 't Noorden. Hij streed op den dijk van Austruweel en ontkwam daar aan de vreeselijke slachting. Hij nam deel aan 't oproer in Vlissingen (op Paaschdag 1572). Blommaert bekleedde in Oranje's leger den graad van kapitein. Toen Willem de Zwijger in 1572 een veroveringstocht in Zuid-Nederland ondernam, dacht de Oudenaardsche burger aan zijne vaderstad en hij koesterde 't stoute plan haar voor de vrijheidszaak te winnen. Vermomd reisde Blommaert naar Vlaanderen. Te Etichove vergaderde hij de koenste Boschgeuzen, die zijn voornemen toejuichten. De verrassing van Oudenaarde wordt door Van Meteren als volgt verteld:

‘Den 7^{en} van Herfstmaand des jaars 1572, 's morgens na agt uuren, kwamen drie mannen, met korte roers onder hunne mantels aan de Baarpoort, om binnen te komen; en terwijl zij werden opgeschreven, gelijk toen gebruiklijk was, schoot een van hen zijn roer af, waarop uit zekere schuur daaromtrent, en uit andere plaatsen, eenig krijgsvolk kwam uitschieten, die de poort innamen, smijtende eenen soldaat dood, en kwetsende den schrijver: de heer Jacob Staliner, Bijzitter en Schepen der stad werd door zijn arm geschooten en een

(1) Ongelukkiglijk zijn tal van bewijsstukken weer verloren gegaan.

burger, Maerten de Vroe, meenende de binnenpoort toe te sluiten, werd ook doorschooten en loopende dus naar de Markt, nog drie of vier soldaaten dood smijtende, maakten zij zich meester van de stad, ook vervolgden zij in 't Nieuw kasteel, op den Borgoenschen Tooren, den heer Joris van Corteville, Hoogbaljuw der stad, daar zij hem nevens een soldaat, doodsmeeten, werpende hem vervolgens naakt in 't waater; deze Corteville was een man op wien zij zeer verbitterd waren, alzo hij zig altoos zeer wreed tegen de Geuzen of Hervormden gedragen had. Verder namen zij nog, in drie of vier naastvolgende dagen, gevangen, den Burgemeester Aming, met meer andere: insgelijks alle de voornaamste Geestelijken der stad, als de heer Paulus Koye'... enzv.... 'daarvan zij naderhand, als zij de stad moesten verlaaten, de voornaamste in 't water hebben doen werpen en verdrinken, omdat zij zig zeer wreed in hunnen dienst gekweeten, mitsgaders de Geuzen, die 's konings pardon hadden aangenomen, zeer streng gehandeld, en hen tot boete al te groote straf opgelegt hadden.'

Na de overgave van Bergen viel ook Oudenaarde weer in Spanje's macht. Vele Boschgeuzen vluchtten, sommige over zee naar Holland en Engeland, andere over land naar Zeeland. Jacob Blommaert en eenige vrienden, op weg naar Sluis, werden te Oostwinkel bij Eekloo achterhaald. Ze verschansten zich in een hoefje. De vijanden schoten de woning in brand, en liever dan zich over te geven aan hunne vervolgers, stierven deze martelaars voor de vrijheid den heldendood in de vlammen.

De figuur van Jacob Blommaert is in Vlaanderen te weinig bekend. De nagedachtenis van dezen dappere verdient in eere te blijven[1].

We hoorden, dat de Boschgeuzen in Oudenaarde eenige priesters ombrachten. Niet één protestant te Maria-Hoorebeke zal dit goedkeuren. De hervormden van den Geuzenhoek hebben geen hunner martelaren heilig verklaard. Bedevaarten naar de plaatsen waar

(1) En zeggen dat indien de omwenteling der 16e eeuw gelukt was, evenals die van 1830, kapitein Blommaert waarschijnlijk zijn standbeeld in zijne geboortestad zou gehad hebben, en zijne afstammelingen en vrienden, in stede van arme ten onder gebrachte en versmade Geuzen te zijn, de eerste plaatsen des lands zouden bekleed hebben.
(Le Paysan flamand)

een De Meulere, een Van Wingen e.a. stierven, werden nimmer ingericht.

Maar de gedoode geestelijken van Oudenaarde schijnen nog te moeten dienen om den haat tusschen anderdenkenden aan te vuren. Eenige jaren geleden viel mij een werkje in handen, waarin die arme geestelijken verheerlijkt werden. Ze hadden eene heiligverklaring verdiend en de schrijver hoopte stellig dat deze niet uitblijven zou. De asch der slachtoffers van de Boschgeuzen rust in St-Walburgakerk te Oudenaarde. Natuurlijk werden er bij hun graf wonderbare verschijnselen geconstateerd; welke juist, herinneren we ons niet meer. In gemeld werkje kwamen hevige uitvallen voor tegen de Boschgeuzen ‘die om erbarming huilden in de laaiende vlammen der helle.’ Zoo ongeveer luidde het proza.

In onzen tijd! Ach, begrijpt men dan niet, dat er onder de Boschgeuzen mannen waren, wier harte dorstte naar wraak, ja, naar hevige wraak over al 't geleden onrecht, mannen, die geliefde betrekkingen hadden zien wegsleepen naar de brandstapels der steden, die de lijken van opgehangen vrienden in 't bosch hadden afgesneden; die machteloos de vuisten hadden gebald, toen een wreede inquisiteur Titelmans, deken van Ronse, hunne dierbaarste verwanten meevoerde naar pijnbanken en galgevelden, naar gapende kuilen en verslindende wateren? Konden de Boschgeuzen zich als heiligen gedragen tegenover al de barbaarschheid, die hen bedreigde? En kan men hetgeen te Oudenaarde voorviel vergelijken met de wandaden der Spanjaarden die in denzelfden tijd, zooals te Mechelen, onder 't aanroepen van Jezus en Maria kerken en kloosters plunderden?

Maar zoo'n voorval te Oudenaarde is thans nog nuttig om de waarheid te verdraaien en de gemoederen tegen andersdenkenden te verbitteren.

Het lijden der Boschgeuzen gaf Luther den volgenden brief, aan de Christenen van den Vlaamschen Olijfberg, in de pen:

‘Geliefde Broeders in Christus,

‘De tijd is aangebroken, dat wij het gekir der tortelduiven hooren en dat de bloemen uitspruiten in ons land. U is boven de geheele wereld het voorrecht gegeven om niet alleen het Evangelie te hooren en te kennen, maar ook dat onder u de eersten zijn, die voor Christus

schande en schade leden, angst en nood, gevangenis en gevaren te verduren hadden, ja ook door de wereld zijn gedood geworden. Blijft in Gods kracht standvastig, waakt en bidt.

Luther[1].'

En dat die stem aanhoord werd, blijkt uit hetgeen Dr W. van Maria-Hoorebeke in 1884 meedeelde:

'In een ouden Bijbel, waarvan vele bladen weg waren, heb ik bij den schoenmaker De Jonge, nu overleden, te Maria-Hoorebeke eens gezien, dat op den kant nog al leesbaar geschreven stond: 'O God geef ons kracht om standvastig te blijven, laat mijn lichaam liever verbrand worden, dan dat ik mij U schame of verloochene, lieve Jezus!'

Onder de Boschgeuzen - en hoe kon 't anders? - kwamen dus lieden met verschillende karakters voor: Blommaert's, die den strijd vooral staatkundig beschouwden, naar de wapens grepen en zich liever door het vuur verteren lieten, dan genade af te smeeken. Een geest, welke helden kweekt, kerels zooals wij er later in de Hollandsche Republiek aantreffen, aan wie in een vlootgevecht de beenen werden afgeschoten, maar die zich aan den mast lieten binden, om voort te commandeeren... Onder de Boschgeuzen zien we ook zachtere naturen, mannen en vrouwen, wien 't op de lippen lag 'Mij is de wrake, zegt de Heere' en gewillig naar de strafplaats stapten, om er 'psalmen zingende' te sterven...

In Noord-Nederland daagde de vrijheid; 't Zuiden keerde tot de Spaansche gehoorzaamheid terug. Groote drommen hervormden genoten gastvrijheid in veiliger landen, in Holland en Zeeland vooral, en de uitgewekenen werkten ginder krachtig mede om van de vrijgevochten Republiek een bloeienden en machtigen staat te maken.

Andere protestanten bleven in Vlaanderen. Ze waren weinigen. De Boschgeuzen vestigden zich, over het Eename-woud, tusschen de heuvelen. Hunne verdrukking hield niet op, noch onder 't Spaansch, noch onder 't Oostenrijksch bewind. In de 17^{e} en 18^{e} eeuw werden de verstrooide hervormden geholpen door de meergenoemde classis van Walcheren. Zeeuwsche predikanten kwamen gedurende eenige

(1) Meegedeeld door ds Wagener, in leven predikant te Maria-Hoorebeke.

maanden herwaarts, gezonden en betaald door de geloofsgenooten uit 't Noorden. Ze brachten Bijbels en geschriften mede. Die leeraars stonden aan hevige vervolgingen bloot. Een hunner moest zich zes weken verbergen in den geheimen kelder eener hoeve, welken men op 't gehucht Vrijsbeke nog aantoont. In 1692 werd een vaste predikant aangesteld, J. De Repelaere, die te Etichove woonde en wiens pastorie daar nog aanwezig is (thans eene hoeve van R.C.). Zijn opvolger, Hugo De Schaefter, verbleef te Oudenaarde. Men vindt aangeteekend dat hij in 1707 zeven en vijftig nieuwe leden bevestigde in verschillende dorpen. De vergaderingen werden 's nachts gehouden. Een besluit van 1725 bepaalde, dat de gemeenten hun prediker minstens door vijf man moesten laten vergezellen. Na het ‘Tolerantieedict’ van Jozef II in 1782 kwam men over dag samen. Toen werden ook kerkjes gebouwd.

Vóór dit besluit van verdraagzaamheid werden de Boschgeuzen eenigszins beschermd door een contract tusschen onze en de Hollandsche Staten, waardoor de katholieken verplicht waren hier jegens de protestanten te handelen, zooals deze van Sas van Gent deden met de Roomschen in gindsch gewest. Van weerskanten werd een register aangelegd, ‘'t boek der vergelding’, waarin men nauwkeurig aanteekende, alles waarover men rekenschap moest vragen.

Eenige aanhalingen uit dit register bewijzen, dat de vrijheid der Boschgeuzen slechts zeer betrekkelijk was.

Er wordt geklaagd over de lijkschendingen, waarvan wij hooger spraken en welke voortduurden tot 1794.

Een zekere Van Batsele, van Nukerke, bezat een eenig kind, dat, na den dood der moeder, heimelijk geroofd werd. De vader vernam, dat het wicht in een klooster te Mechelen verbleef. De kleine Morata - zoo heette 't slachtoffer - werd slechts bevrijd op het aandringen van afgevaardigden uit Sas van Gent. In 1782 werd een jongeling, die in 't veld klaver sneed, vermoord. Een onderzoek bleef vruchteloos. De geus was een slachtoffer van... Satan!

Constantijn Lodens, een R.C., huwde Françoise De Schepper, eene protestantsche. Na den dood van den echtgenoot, werd de weduwe door de rechtbank gedwongen hare vijf kinderen katholiek te doen opvoeden. Deze kinderen, groot geworden, keerden tot het

geloof der moeder terug en hunne afstammelingen wonen thans nog op den Geuzenhoek[1].

Gerechtsdienaars eischten eveneens de kinderen der weduwe Pede op. Daar de moeder hare kleinen angstig vasthield, hitsten de beulen een grooten hond tegen haar aan. Het dier beet de vrouw in den arm. Toen konden de afgezanten van Rome de kinderen medenemen. Deze zijn steeds R.C. gebleven, maar hebben waarschijnlijk nooit hunne geschiedenis vernomen[2].

Zoo zouden we kunnen voortgaan, maar waartoe meer? De Boschgeuzen ondervonden, dat hunne oude vijanden niets vergeten, niets geleerd hadden. Men moest in België de protestanten met eene lantaarn zoeken, maar waar men ze aantrof, werd 't gehate stelsel van kettervervolging toegepast. En de leidslieden vonden in 't bijgeloof, den omgang met den duivel en wat dies meer zij, middelen genoeg, om het onontwikkelde volk tegen 't klein kuddeken op te jagen.

Waarlijk, het verwondert ons, dat de gemeenschap is blijven bestaan, te meer nog, als we bedenken, dat de leeraars niet altijd hun ambt naar behooren uitoefenden. Zoo werd in 1803 een predikant afgezet, ‘die voor twee borrels genever’ predikte, ‘staande op eene ton of eene herbergtafel.’ Na zijn vertrek ging de ouderling P.J. De Jonghe in de godsdienstoefeningen voor, tot in 1811 een nieuwe predikant bevestigd werd.

De Hollandsche tijd bracht verademing. Te Oudenaarde werd eene nieuwe kerk gebouwd. In 1830 moest echter de toenmalige predikant Prins ijlings naar Holland vluchten. De kerk van Oudenaarde werd tot militaire bakkerij ingericht, en vergissen we ons niet, dan doet ze tegenwoordig als... herberg dienst! Na de scheiding bezocht de leeraar van Gent de hervormden van den Vlaamschen Olijfberg. De onderwijzer der Geuzenschool verrichtte ook herderlijk werk, leidde de godsdienstoefeningen, bezocht de zieken, enz. Hij had gelegenheid de hervormde gemeente aan Koning Leopold I voor te stellen en weldra kende een koninklijk besluit aan de kerk eene jaarlijksche som van 1200 fr. toe, voor 't predikanttraktement. De gewetensvrijheid werd door de Grondwet gewaarborgd en eindelijk, ja, eindelijk,

(1) Meegedeeld door ds Wagener op eene zitting der Synode.
(2) Meegedeeld door ds Wiersma, vroeger predikant te Maria-Hoorebeke,

kwamen de afstammelingen der Boschgeuzen tot rust. Opmerkenswaardig mag het heeten, dat thans èn als predikant, èn als onderwijzer, geboren Vlamingen fungeeren.

Een tiental huisgezinnen voeren nog den naam van Blommaert[1]. Ze zijn dan ook afstammelingen van den koenen kapitein, die in 1572 Oudenaarde bij verrassing innam. Ook Lodens, De Schepper, e.a. zijn historische namen.

De bewoners van den Geuzenhoek staan te recht als brave, eerlijke en rechtschapen Vlamingen bekend. Dronkenschap, onzedelijkheid en andere ondeugden, maar al te veel verspreid in den omtrek, komen daar niet voor. Het huiselijk leven is er in eere. De school wordt trouw en met vrucht bezocht. De boschgeuzen lezen[2]. Ze spreken het dialect hunner streek, maar verstaan eene rede in zuiver Nederlandsch. Het gemengd koor treedt dikwijls in andere steden, ook in Nederland op, en met veel succes. De gemeente telt zelfs aanhangers in Ronse en Geeraardsbergen. Vóór eenigen tijd woonden te Mater nog protestanten, thans niet meer. Ook meenen we dat de laatste hervormden van Etichove overleden zijn; het oude kerkje aldaar (dateerende van 1780) bestaat nog en is eigendom der protestantsche gemeente van Hoorebeke, wier leeraar er van tijd tot tijd godsdienstoefeningen houdt. De vroegere kerkjes van Mater en Wijlegem behooren aan R.C. Te Etichove worden de schotels en tinnen bekers bewaard, die de Boschgeuzen der 16e eeuw voor de Avondmaalsviering (Nachtmaal of Communie) gebruikten. De schotels van de kerk te Maria-Hoorebeke zijn een geschenk van 't Hollandsch garnizoen, dat in Vlaanderen lag tengevolge van 't Barrière-tractaat van 1715 en in 1781 vertrok.

Eene andere herinnering is nog de geheime kelder eener hoeve, waarvan wij reeds spraken. Die historische woning, waar dikwijls geheime en openbare samenkomsten plaats hadden, is, sedert eenige jaren niet meer in 't bezit der protestanten.

(1) In de koorstoelen van den kerkeraad heb ik een wezen met zwarten baard opgemerkt, dat van manhaftigheid getuigde; het beeld van kapitein Blommaert zweefde in mijne verbeelding voor mij en ik sprak: deze man moet hem onder zijne voorouders geteld hebben.
(Le Paysan flamand)
De bezoeker had juist geoordeeld (A.H.)

(2) Er is eene bibliotheek. Op elke hoeve vindt men goede boeken.

Op het kerkzegel leest men: ‘Vreest niet, gij klein kuddeken.’ Waarlijk, slechts een klein kuddeken is getrouw gebleven aan de groote beweging welke men de Hervorming heet! En waar men steeds het Roomsch-Catholicisme noemt der ‘vaadren godsdienst’, zouden wij dan niet naar de bewoners van den Geuzenhoek mogen wijzen en uitroepen: ‘Ziedaar Vlamingen bij uitnemendheid!’ Want de Hervorming was eene Vlaamsche beweging. De oude Vlamingen hadden steeds een open oor voor waarheden. Zooals men hier ten lande luisterde naar de stem van een Maerlant, aanhoorde men ook die van de predikers, welke tegen de R.C. misbruiken protesteerden. Maar vreemde dwingelandij smoorde de beweging in tranen en bloed, herstelde den ouden toestand. Een handvol Boschgeuzen boog nimmer, verloochende de overtuiging niet! Vlamingen bij uitnemendheid, die 't werk der vaderen voortzetten, dien eerenaam verdienen ze!

Bekende mannen, uit eigen land en uit den vreemde, zijn naar den Geuzenhoek gekomen, om 't historisch plekje te bezoeken. En vele ontwikkelde Vlamingen kennen het ternauwernood bij naam.

Moge deze schets[1] belangstelling wekken voor de afstammelingen der Boschgeuzen!

Antwerpen.

A. HANS.

(1) De bouwstoffen voor eene zooveel mogelijk volledige geschiedenis der protestantsche gemeenten van den Vlaamschen Olijfberg zijn helaas verloren gegaan, verspreid naar hier en daar. Wel zijn ons nog eenige overleveringen bekend, waarschijnlijk van vader tot zoon meegedeeld, of eenvoudig de vrucht van verbeelding. Ze vertoon en gelijkenis met bekende verhalen of anecdoten.

Fransche Letteren.

In de pas verloopen maanden verschenen enkele dichtbundels, waarop ik de aandacht mijner lezers wil vestigen. Van Emile Sicard's *L'Ardente Chevaachée* herinner ik mij, dat daarin veel talent uitgespreid ligt, ondanks een zeker gebrek aan samenhang in sommige figuren en een niet te ontkennen invloed van A. Samain en Stuart Merrill. Sterker van vorm is de laatste gedichtenreeks, *L'Homme en tête*, van Georges Duhamel. Daar is zichtbaar werk van gemaakt; aliteraties en assonancies maken ze tot een mooie, voor de Fransche taal soms vreemde muziek. Zeer sympathiek is de kunst van Marguerite Gillot in *Le Passé*: kalm-melancholische herinneringen aan geliefde dingen van vroeger. Ongezocht en toch persoonlijk van zeggingskracht; geen mooidoenerij, maar eenvoudig schoon. Een dergelijke atmosfeer van stille kunst waast rond Alb. de Bersaucourt's boek: *Vingt-quatre poèmes en prose pout honorer ma demeure et chanter mon jardin*. Zooals een echt dichter doet, ziet hij in de eenvoudigste dingen, die hem omringen, onvermoede schoonheden.

Derniers Refuges is een oprecht menschelijk boek van Jeanne Ternier; een kunstwerk met de ellenden en de liefdeloosheid van hen die nooit voelden, nooit bewonderden, nooit verheugd waren, als bouwstof. Léon Bloy laat in een voorwoord - het eenige, dat hij ooit schreef, meen ik - de dichteres recht wedervaren. Zonder te willen vergelijken, aarzelt hij niet Ternier's naam na dien van Baudelaire en Verlaine te noemen. Na die pijnlijke kunst zijn *Des automnes et des soirs* van Albert Fleury een stille verpoozing voor geest en ziel, terwijl het een heele verkwikking is Frederi Mistral's *Nette* te lezen, dat onlangs als deel VI zijner *CEuvtes complètes avec traductions* bij Lemerre verscheen. Deze romantische idylle van uit den tijd der ‘Cours d'amour’ is een der beminnelijkste werken van den meester. Heel Provence ligt in dit teeder-naïeve gedicht; de ongekunstelde weelde der landouwen en de eenvoudige openhartigheid der menschen wellen op uit ieder vers. Sommige gedeelten behooren tot het mooiste van Mistral's werk, zoo o.a. de morgenstemming in *L'Ange*. Lees

dit werk in 't oorspronkelijke - wat met de nevenstaande vertaling niet moeielijk is - en gij zult opgetogen zijn door de ontroerende, ruischende muziek. - Het zoontje Rostand verkoopt ook verzen... *Conversations avec la gloire...*

Paterne Berrichon geeft onder den titel *Poèmes décadents* zijn gedichten uit, tusschen 1883 en 1893 geschreven. Is het een proefneming van den dichter? Wel, dan mag ze geslaagd heeten, want nu nog zijn die vreemde gedichten mooi en genietbaar.

De ‘Mercure de France’ gaf weer een heele reeks uitstekende werken ten beste, waaronder ik aanteeken: *Derniers Contes* van den nog te zeer verwaarloosden Villiers de l'Isle-Adam, een kunstenaar, die nooit aan 't publiek offerde en van wiens reëele beteekenis men zich nu eerst langzamerhand bewust wordt; *La Flambée*, een flink roman van Henri de Régnier, kunstvol en genietbaar, - zelfs nieuw, ondanks het oude thema: adultère. Eigenlijk minder smakelijk, maar ook met veel virtuositeit gescheven is *L'Or* van Victor Margueritte, iets over de gedurige aanbidding van 't gouden kalf.

Wie in al zijn bijzonderheden de Opera van Parijs wil kennen, leze *L'Opéra romanesque* van P.B. Gleusi (Lafitte), dat eigenlijk een roman is, omdat het nevenbij - zoo lijkt het - de brave geschiedenis van twee zangeresjes vertelt. In *Enquête sur le monde futur* nèemt de pittige Franschman Jean Jullien vreeselijk den Amerikaanschen bluf in 't ootje. - Waarlijk geen alledaagsch werk, maar soms wat bar en schraal, is *Le livre d'heures* van M.H. Jorys, liefdeproces van twee kultuurmenschen. - *La Vague rouge* van J.H. Rosny, aîné (Plon): de roode golf is het socialism, dat eenmaal de maatschappij vernielend zal overstroomen. Een roman, uiterst knap van opzet, koel en ironisch van ontwikkeling; een kunstenaarswerk.

De bewonderaars van Paul Adam zullen in *Le Trust* weer hun meester herkennen, een solied werk, dat echter kan aanleiding geven tot de meest tegenstrijdige beoordeelingen. - Van veel oorspronkelijk talent getuigt de zonderlinge geschiedenis, door Lucie Delarue-Mardrus in *L'Acharnée* verhaald.

Tot het allermooiste reken ik de novellen van Pierre Mille onder den titel der eerste, *La Biche écrasée*, uitgegeven (bij Calmann-Levy); daarin is o.a. ‘Le Secret’ een meesterstukje.

La Barrière, van René Bazin, of: katholiek-zijn of niet-zijn! Ondanks het talent van den schrijver is dit boek bijna ongenietbaar door zijn verouderde maatschappelijke toestanden. Hoewel ook van diepen godsdienstzin vervuld, en misschien minder knap, is *Ascension* van Ch. de Pomairols (Plon) genietbaarder en weet de schrijver eerbied af te dwingen voor zijn zienswijze. In dezelfde richting beweegt

zich de nieuwe roman van Marcelle Tinayre, *L'Ombre de l'Amour,* gebouwd op de katholieke zelfverloochening.

Parmi les Hommes is de nalatenschap van Lucien Jean; een schoon, eenvoudig kunstenaarswerk, dat men naast dat van Charles-Louis Philippe mag plaatsen. - *Les Amies* van R. Rolland is het laatste boek der reeks 'Jean Christophe', waarin Rolland zich nog eens doet gelden als een romancier van zeldzame verhevenheid en heldere visie in de zielen der menschen.

Onder de vele werken over letterkunde, die in de laatste zes maanden verschenen, zijn de volgende te onthouden: *Critiques diverses* van J. Barbey d'Aurevilly (Lemerre), over alles en nog wat. Zeer streng, vaak onjuist, maar levendig en kleurig geschreven. De kritiek van Sainte-Beuve, b.v., vat hij saam in twee woorden: 'anecdotes et détails'. Steeds is zijn oordeel eerlijk en van onwankelbaar goeden smaak. Dat zijn waarlijk superieure hoedanigheden.

Renan is een goed boek, waarin de schrijver, A. Parigot, zijn meening over den Franschen wijsgeer vrij uitspreekt en ernstig de vreemde invloeden in diens werk onderzoekt. Ook belangwekkend is de brochure *Léon Cladel*, door G. Normandy.

Lettres d'amour d'Alfred de Musset à Aimée d'Alton brengen volstrekt niets bij tot de glorie van den dichter.

La Formation des Légendes van A. van Gennep is zoo interessant als al de werken van dezen geleerde. Dit is wetenschap, die ook door artiesten gretig zal gesmaakt worden.

Idées morales de Madame de Staël, door Maurice Sourian, waaruit men leert, hoe de opvattingen en gedachten dier schrijfster veranderen met de vriendschapsbetrekkingen, die zij aanknoopte of afbrak. Dit boek geeft een helderen kijk op de psychologie van dien grooten Franschen auteur.

Met veel genoegen en klimmende belangstelling las ik *La Dilecta de Balzac*, door Geneviève Ruxton (Plon). Op elke bladzijde ondervindt men, hoezeer Balzac's werk - vooral waar hij gemoedstoestanden schildert - de weerschijn zijner ondervinding is. Daarbij kwamen natuurlijk een wonderbare intuitie en een buitengewone zeggingskracht. Overheerschend was echter Balzac's wil om bemind en beroemd te worden. Beroemdheid viel hem sedert lang ten deel; bemind werd hij, op ietwat moederlijke wijze, door Mme de Berny, zijne 'Dilecta', de eerste en bijna eenige liefde zijns levens. Mme de Berny oefende immer grooten invloed uit op zijn idealen en was voor den grooten schrijver tevens een welwillende, maar ernstige kritiek. Dit is een heerlijk boek, met oprechte liefde en toewijding geschreven.

Over het ontstaan van het Fransche drama en zijn ontwikkeling

in den loop der middeleeuwen door Frank Luns (Losco, Amsterdam). Dit kleine boekje is het eerste eener serie ‘Fransche Letterkunde. Bijdragen tot hare kennis en geschiedenis,’ waarin de uitgever voornemens is ‘achtereenvolgens te doen verschijnen zulke werkjes, die tegelijk nuttig kunnen zijn voor hen, die de Fransche letterkunde bestudeeren, doch geen tijd vinden om de vele, omvangrijke speciale boeken door te werken, evenals voor diegenen, welke zich zonder bronnen-studie op de hoogte willen brengen van onderwerpen, die hun belangstelling bezighouden.’ Ook biografies zullen verschijnen. Zooals men ziet, een prijzenswaardig doel, dat de uitgever voor oogen heeft. Dit eerste nummer is een goede inzet. Wàt al te bondig misschien, maar zeer behendig, vat de Heer Luns zijn onderwerp saam. Hij weet de belangstelling der lezers voor dit eigenaardig literatuur-tijdperk te wekken en geeft een heele boel bruikbaar materiaal aan om den belangstellende toe te laten in deze of gene richting zijn kennis van het Fransche drama uit te breiden. Het boekje, door eenige leerrijke illustraties opgeluisterd, is onderhoudend geschreven; nochtans hoede zich de schrijver voor een overmatig, en trouwens onverdedigbaar gebruik, van Fransche woorden; dit maakt de taal onzuiver en werkt soms storend.

Ik wensch die uitgave in ieders handen.

Stendhal is weer aan de orde van den dag. Over dien complexen schrijver zal men trouwens niet zoo gauw uitgepraat zijn. Jean Mélin geeft een nieuw boek over hem: *Les Idées de Stendhal*, als vervolg op zijn *La Vie amoureuse de Stendhal*. Dit werk is eigenlijk de studie van het beylism (de kunst om zooveel geluk mogelijk te trekken uit de toestanden en tooneelen van het leven). Verder bestudeert Melin Stendhal's ideeën over kunst, letteren, wijsbegeerte en politiek. Het is zeer belangwekkend, den schrijver in zijn uiteenzettingen te volgen.

Onder meer biografies, deze: *Henri de Rêgnier* door Henry Berton, - vooral merkwaardig door de kritische ontleding der romans; *Diderot, Charles Baudelaire* en *Honoré de Balzac* door A. Séché en J. Bertaut. Deze zijn niet, zooals de eerstgenoemde, analytisch of kritisch, maar vooral anecdotisch. In dit opzicht zijn ze dan ook tamelijk volledig.

Etudes sur les ‘*Ballades Françaises*’, een zeer belangwekkende studie door L. Mandin. Zij betuigt hoe in Paul Fort's kunst alle schakeeringen van het menschelijk gevoel weergegeven zijn. Hij verklaart tevens Fort's prosodische methode op heldere wijze en staaft zijn bewijsvoering met goed gekozen voorbeelden.

Allermerkwaardigst vind ik Stefan Zweig's studie over *Emile*

Verhaeren (Mercure de France). Stefan Zweig is wellicht de beste Duitsche vertaler - naast Ludwig Fulda - van Fransche poëzie. Reeds in zijn vertalingen heeft hij bewezen de moderne Fransche dichters geheel te begrijpen. Hij doet het eens te meer door deze studie, de volledigste en schoonste, die over Verhaeren geschreven werd. Hij geeft den grooten Vlaming de plaats die hem toekomt: de eerste in Europa.

Juli 1910.

LEO VAN RIEL.

Engelse Letterkunde.

A. Vivanti Chartres, *The Devourers*, Londen, W. Heinemann, 1910. Eden Phillpotts, *The Thief of Virtue.* Londen, J. Murray, 1910.

Op het gebied van de Engelse romanletterkunde zal het verschijnen van *De Verslinders* wel de gewichtigste gebeurtenis van het jaar zijn. Het publiek werd er letterlik door verrast, want het is de eerste Engelse roman van Mevrouw Annie Vivanti Chartres, een nicht van de Duitse schrijvers Paul en Rudolf Lindau, die vroeger, onder haar meisjesnaam, verdienstelike Italiaanse gedichten had geschreven, maar in Engeland onbekend was. Hoe aangenaam de verrassing is geweest kan men licht gissen: dit boek van 6 sh., in April 1.1. verschenen, beleefde reeds in Mei een 2de uitgave, die voor ons ligt.

Welke *Verslinders* bedoeld worden, wat het behandelde thema is, laat ons de schrijfster al dadelik opmaken uit de eigenaardige voorrede, die wij hier, als een staaltje van pittige stijl, in haar geheel vertalen.

> Er was een man, en die had een kanarie vogel. Hij zeide: 'Wat een lief kanarievogoltje! Ik wenste dat het een arend was.' God zeide tot hem: 'Als gij het uw hart te eten geeft, zal het een arend worden.' De man gaf het dus zijn hart te eten. En het werd een arend, en rukte hem de ogen uit.
> Er was een vrouw, en die had een katje. Ze zeide: 'Wat een lief katje! Ik wenste dat het een tijger was.' God zeide tot haar: 'Als gij het uw levensbloed te drinken geeft, zal het een tijger worden.' De vrouw gaf het dus haar levensbloed te drinken. En het werd een tijger, en verscheurde haar.
> Er waren een man en een vrouw, en die hadden een kind. Zij zeiden: 'Wat een lief kindje! Wij wensten dat het een genie was....'

Overeenkomstig de onheilspellende puntjes begint dan de geschiedenis op drasties symboliese wijze met de woorden:

> Het kind opende zijn ogen en zeide: 'Ik heb honger.'

Het kind wordt uit de wieg genomen door zijn moeder, Valeria, de jonge weduwe van een Engelse schilder, Tom Avory, die haar in

Italië, haar geboorteland, huwde. Hij stierf aan de familiekwaal, de tering, en nu is Valeria komen inwonen bij haar schoonmoeder, grootvader Avory en het enig kind dat de vreselike kwaal tot nog toe spaarde: Edith, een zeventienjarig meisje. Valeria is nog zeer jong; als de lente komt luistert zij met welbehagen naar de stem van Frederik Allen, die zij bij toeval op een wandeling ontmoet. Reeds vraagt hij haar of ze morgen om elf uur ook zal komen, als zij plotseling bloost, aan het kind denkt, dat zij een ogenblik vergeten had, en naar huis spoedt. Elf uur is immers het uur van één der talrijke maaltijdjes van baby.

Met ongerust geweten en buiten adem vraagt zij de baker, die haar in de verandah afwacht, of ze niet te laat is, en hoe het met baby gaat.

> 'De baby,' zeide de vrouw, haar sfinxachtig en streng aanstarend, 'heeft honger.'

De mogelike idylle van de jonge vrouw moet wijken voor de plichten van de moeder tegenover Nancy, de kleine verslindster, wier 'honger' het eerste deel inneemt. Als de hartewens van Valeria in vervulling gaat, en Nancy's genie zich duidelik veropenbaart, wordt zij de afgod en de tyran van haar gehele omgeving. Haar dichterlike gave boezemt eenieder bijgelovig ontzag in; men leeft, men lijdt er voor; allen en alles is tot haar dienst. Als eens de kleine gemist wordt, gaat dadelik het gehele huis op zoek; aan de arme, sukkelende grootvader, die niet mag alleen gelaten worden, denkt niemand en hij verongelukt... omdat hij ook op zoek heeft willen gaan. Als de tering eindelik ook Edith aantast, heeft Valeria wel medelijden, maar vooral één bekommernis: haar dochter te behoeden. Zij vlucht er mee naar een tante te Milaan, terwijl Edith naar Davos wordt vervoerd. Brief op brief, smekend om bezoek of ten minste om antwoord van de aangebeden Nancy, worden vruchteloos door Edith gestuurd; de moeder onderschept ze alle, uit vrees voor besmetting. Maanden en jaren gaan voorbij; Edith verdwijnt ten slotte uit Nancy's geheugen.

> Want kinderen en dichters zijn vergeetachtig en zelfzuchtig, en een kind dat dichter is, is dubbel zelfzuchtig en dubbel vergeetachtig.

Nancy is nu zestien jaar. Op zekere dag komt haar moeder wenend de kamer binnen: Edith is dood. Nancy kust haar moeder en zegt: 'Hoe spijtig'! Maar Nancy is beroemd. Voor haar liggen de eerste drukproeven van een gedicht dat reeds van mond tot mond is gegaan. 'Zij had u zo lief!' snikt Valeria.

> Maar Nancy had niet gehoord. Voor haar lag haar eerste gedrukt gedicht:
> De korte verzen op het brede blad leken een smalle pad.
> En langs dit pad stapte Nancy met starrige morgenogen, buiten bereik van de liefde en van de stem des Doods, en leidde hare dromen verre weg, door de kleine poort van de Roem heen, de zonnige landouwen der onsterfelikheid in.

Het genie, de roem en de 'honger' van Nancy nemen toe. Lof van de drukpers, bezoeken van befaamde critici, ovaties in zalen en op straat, ontvangst door de koningin: niets ontbreekt aan haar geluk. En de omgeving, moeder, verdere familie, vrienden, knechten, alles moet maar werken, aanbidden, opofferen, door het genie verslonden worden... en doet het gaarne, als in een roes. En terwijl zij aan haar meesterwerk begint, 'Het Boek', komt de Liefde aankloppen; zij trouwt met Aldo della Rocca, uiterlik een Apollo, die later blijkt een tamelik verachtelike zwakkeling te zijn.

'Het Boek' vordert nu veel langzamer, maar is toch tot kapittel XVII geraakt. Het zal niet verder geraken. Op zeker ogenblik dat Nancy juist het cijfer XVII bovenaan een wit blad geschreven heeft, valt haar de pen uit de hand, omdat de eerste moederpijn het uur komt melden waarop zij van onder de verslinders tot de verslondenen zal overgaan. Enige uren later voelt zich de pas verloste moeder in de stille kamer volkomen gelukkig en rustig; zij denkt weer aan de toekomst, en aan 'Het Boek' dat haar glorie moet bevestigen, dat zij weldra zal hervatten en voleindigen. Maar de rozige droom en de vreedzame stilte worden gestoord:

> In het zacht-schommelende schemerdonker van de wieg opende het kind zijn ogen en zeide: 'Ik heb honger.'

En al heeft Anne-Marie in de taal van pasgeboren kinderen gesproken, zij heeft genoeg gezeid om het tweede deel van de roman te vullen.

Op haar beurt lijdt, strijdt, derft, leeft nu Nancy, leeft nu al wie de lucht voelt trillen onder de vleugelslag van het genie, onder de dwingelandij van dit genie, dat omhoog wil en moet.

De onwaardigheid van Aldo, de vadsige, gewetenloze Apollo, die ten slotte zijn vrouw verlaat, wordt verdragen, en 'Het Boek' wacht; maar Anne-Marie krijgt vioollessen. De armoede stijgt tot ellende, maar Anne-Marie verrukt al wie haar hoort en 'Het Boek' wacht. Een schatrijke, edelaardige Engelsman bemint Nancy en wordt bemind; te laat! Aldo is in de weg, maar vooral Anne-Marie, die nu een beroemde virtuose is, en 'Het Boek' wacht. Dan volgt een echte triomftocht door konsertzalen van geheel Europa, ontvangsten bij koningen, ontspannen van rijtuigpaarden door geestdriftige menigten,

en ook... de rijkdom. Nancy wordt oud. ‘Het Boek’ wacht niet meer omdat het dood is, en Anne-Marie verlaat haar moeder omdat ze bemint en trouwt.

En het derde deel van de roman begint; het bevat één bladzijde: genoeg om te zeggen dat Anne-Marie pas moeder is geworden, in een stille kamer van het ogenblik droomt, dat zij weer haar viool zal mogen ter hand nemen, wanneer een zacht gekreun haar het moede hoofd op het kussen doet omkeren:

> In het schemerdonker van de wieg opende het kind zijn ogen en zei: ‘Ik heb honger.’

Op die woorden, vol dreigende toekomst, die als een leidmotief door de gehele handeling klinken, eindigt het boek.

Wij moeten er van af zien, een denkbeeld te geven van de krachtig eenvoudige stijl, van de rijke verscheidenheid der talrijke karakters (wij hebben slechts de hoofdpersonen genoemd), van de levendigheid waarmee ze geschilderd worden, van de scherpe humor: dit alles zou vele aanhalingen en veel ruimte eisen. Door een enigszins uitvoerige samenvatting hebben wij ons beijverd de hoofdeigenschappen van het werk te doen uitkomen: de eigenaardigheid van het onderwerp, van zijn opvatting en zijn behandeling, en het boeiend menselike van het geheel. Men laat zich door de schrijfster meeslepen, en men gaat, zoals zij, geloven in die alles absorberende macht van het genie. Want behoudens een paar uitzonderingen, zoals de ietwat fantastiese briefwisseling die Nancy en de onbekende Engelsman op elkaar ernstig verliefd maakt, is de ‘waarheid’ van alles wat men leest onweerstaanbaar.

Als onder onze ogen de verslindende eigenschap van het genie ook een tweede geslacht overmeestert en een derde reeds bedreigt - zonder dat de schrijfster eentonig wordt, wat veel kunst vergde - dringt die eigenschap zich ten slotte op als een meedogenloze natuurwet. Deze kent slechts één hogere macht: die van de moederliefde. Alles wat *om* Nancy de dichteres leeft, wordt door haar genie overweldigd; maar alles wat *in* Nancy de moeder leeft, zelfs haar genie, wordt overweldigd door de moederliefde. Zoals de ridderlike Engelsman haar zeer duidelik zegt, heeft zij op zeker ogenblik te kiezen tussen *haar* glorie en die van haar kind: de moeder kiest de laatste, en kapittel XVII van haar meesterwerk blijft ongeschreven.

Dit is een schone, verzachtende trek in al het pijnlike van dit krachtig werk, dat toch nog droef genoeg blijft. Door de smartelik ironiese stem van de verhaalster heen hoort men gedurig veel inge-

houden tederheid en medelijden klagen, en de verbinding van die twee klanken vormt een nieuw, behoorlik akkoord.

Is het genie wel zo? Is een geniaal kind wel noodzakelik de trots en de smart van zijn ouders en vrienden? Laten wij niet gaan diskuteren: het boek is daarvoor te schoon. De schrijfster, overigens, heeft ons die moeite gespaard: zij draagt haar roman op 'aan mijn wonderkind Vivien, om te lezen als zij wonderkinderen van haar eigen zal hebben.' Wordt hier bedoeld dat Mevr. Vivanti Chartres uit persoonlike ondervinding spreekt? Dan heeft zij zeker, zoals het in een roman past, toch ook zeer veel uit hare verbeelding geput om het bestaan van die ontmoedigende natuurwet te bewijzen. Want, al is Vivien een wonderkind, toch is de prachtige roman van haar moeder verder geraakt dan kapittel XVII! *Geheel* verslonden is Mevrouw Vivanti Chartres dus nog niet, en daar moet het Engelslezend publiek Miss Vivien dankbaar voor zijn. Want, Mevrouw, dat publiek, dat uw roman op twee maanden in twee uitgaven las, heeft nu ook 'honger!'

* * *

The Thief of Virtue door Eden Phillpotts (John Murray, 6 sh.) is de tweede grote gebeurtenis uit de romanlitteratuur van de laatste maanden. De schrijver van *The Haven, the Mother, the Portreeve* en zovele andere romans en novellen die hem een plaats onder de allereerste prozaschrijvers van Engeland hebben bezorgd, heeft nu een boek geschreven, dat men vrij algemeen geneigd is als tot nog toe zijn beste te beschouwen.

Nogmaals brengt hij de lezer onder de ruwe boerenbevolking van het berg- en rotsachtige Devonshire, niet ver van de grens van Cornwallis, bij Dartmoor. Unity Crymes, een stevige, mooie boerendochter, die bij haar broer en schoonzuster inwoont, is zo goed als verloofd met de schaapherder Henry Birdwood, een eerlik en geacht man, die even mooi, jong en arm is als zij, maar met fijner besnaarde ziel. Unity bemint hem, en zal hem blijven beminnen, dit zweert zij hem plechtig voor God, op het ogenblik dat zij hem verklaart niet met hem te zullen trouwen. Geweldig koel en prakties als zij is, vat zij het leven anders op dan de tedere methodist, haar geliefde. Haar schoonzuster, die over haar onverwacht besluit verontwaardigd is, kan maar niet begrijpen waarom zij Henry wil verlaten voor de veertiger Philip Ouldsbroom, en vraagt haar 'of ze niets te zeggen heeft om haar gedrag uit te leggen.' Unity, die op haar manier volkomen oprecht is, want ze verwittigt ook Henry dadelik van haar voornemen en de reden daarvan, antwoordt onbewimpeld:

> Ik ben mijzelve, en ik heb niets te zeggen, en ik geef niets om hetgeen om 't even wie denkt. Ik zie de zaak van mijn eigen standpunt; en ik weet dit: mannenliefde is niet het enige wat het leven van een vrouw bestuurt. 't Is niet alles voor een vrouw gelijk ik, en het is niet alles voor de meeste mannen. Ik ben niet van plan te leven of te sterven voor iemand anders dan mijzelf. Ik houd veel van Henry, en zal altijd veel van hem houden, omdat hij oen mooie kerel is, al bezit hij geen duit. En Ouldsbroom is ook een mooie kerel; en of ik hem bemin of niet, gaat hem aan, u niet. Ik heb hem ronduit gezeid dat ik niets van hem wist, en dat wij wat moesten wachten; en hij sloot mij de mond. Ik heb dus niets op mijn geweten wat hem betreft. *En het leven is hel leven, en geen vrijerij.*

Philip Ouldsbroom maakt haar het hof met de voortvarende energie van iemand die zeker is te zullen aanvaard worden, omdat ook hij, trots een ruwe soort van edelmoedigheid die hem sympathiek maakt, in de almacht van de rijkdom gelooft. Hij heeft zich, wat Unity betreft, niet vergist. Zij kiest de rijke pachter, trouwt, en wordt moeder van een zoon wiens vader niet haar man, maar Henry is.

Nu lag het, bij ieder gewoon schrijver, voor de hand, om het verder verloop van zijn verhaal te baseren op de ontdekking van dit feit. Phillpotts heeft een eigenaardiger en moeiliker motief gekozen. Philip leeft voort in de volkomen zekerheid dat Martin *zijn* zoon is, en de gehele, steeds klimmende, tragiese kracht van de roman ligt in de groeiende afkeer die het kind van zijn vrouw voor Philip gevoelt. Henry, wiens tedere natuur zo geschokt is, dat hij zijn schijnbaar ingeworteld geloof verliest en meer en meer tot een somber scepticus wordt, geniet die toestand als een bittere wraak, en zwijgt tot aan zijn dood. Als hij dan op zijn doodsbed alles aan Ouldsbroom wil bekennen, wordt hij daarin belet door Unity, die hij nu haat, omdat hij ze door en door kent. Intussen wordt Philip hoe langer hoe meer door de vervreemding van Martin tot wanhoop en tot de drank gedreven. Hij verwaarloost zijn zaken en door de macht van de omstandigheden wordt Martin de baas van Hartland, Philip's hoeve. De moeder vindt haar dood in een rijtuigongeval waaraan haar man's dronkenschap schuld heeft, en zijn wanhoop is vreselik, want hij is haar blijven beminnen tot in zijn oude dag. Op haar doodsbed overweegt Unity of ze nu zal spreken of niet. Ze spreekt niet, en het misverstand duurt voort tot Philip's ellendige dood. Martin vindt zijn lijk in de rotsen; in zijn hand hield hij een stukje papier, dat hij sedert jaren op zich droeg: de eerste, kinderlike brief door de kleine jongen geschreven, die hij, tot zijn straf, voor zijn zoon heeft gehouden; zijn gewaande zoon, wiens eerste zorg is, het uurwerk van de doode uit zijn zak te halen; want dat uurwerk is van goud en Martin heeft van zijn moeder geleerd wat de waarde van de rijkdom is, terwijl zij intussen leerde hoe broos die is.

Een sombere geschiedenis alweer. Maar geen ongezonde. Zij predikt door middel van fors getekende karakters en met een verbazende kunst om die met de passende stoffelike en zedelike atmosfeer te omgeven, dat elke daad in zich de kiem van haar beloning draagt of van haar straf.

Minder hoog, veel minder hoog staat C.E. Montague's satiriese roman *A Hind let loose* (Methuen). Het komiese van de toestanden slaat dikwijls tot het kluchtige over, maar het boek heeft door de geestigheid van zijn karikatuurstijl dadelik opgang gemaakt. In een Engelse stad van ondergeschikte rang hebben de konservatieve en de liberale partij elk hun blad, en beide bladen zijn hun sukses verschuldigd aan één en dezelfde bedriegelike journalist, die dus gedurig de inhoud en de toon van zijn artikels naar de omstandigheden schikt, alles buiten wederzijds weten van de redakteurs, natuurlik. Als dit wordt ontdekt, beleeft die uitgeslapen Ier enige angstvolle ogenblikken. Maar hij blijft niet lang in gevaar. Spoedig worden beide hoofdredakteurs gewaar dat zij zijn diensten niet kunnen missen, houden zich alsof niets ontdekt was, en het publiek gaat voort over beide zijden van het politiek vraagstuk door één talentvolle scribent voorgelicht te worden.

H.C. Bailey heeft nog eens een boeiende historiese roman geschreven: *Storm and Treasure* (Methuen). Hij plaatst een liefdegeschiedenis te midden van de Vendée-oorlog, wat hem de gelegenheid verschaft een flink beeld van de Franse revolutie, en goede portretten van enkele hoofdfiguren daaruit, te tekenen. Zo deed Dickens in *A Tale of two Cities;* sedertdien heeft meer dan één Engelsman het zelfde tijdperk tot achtergrond van een of ander romanhandeling gekozen. Maar geen overtrof Dickens.

Zoals in Frankrijk, heeft zich in de laatste tijd bij de Engelsen de behoefte aan goedkoper uitgaven van romans op zo welsprekende wijze laten gevoelen, dat zekere uitgevers er op ingegaan zijn. Waar 6 sh. de gewone prijs was en 4 sh. goedkoop heette, verschijnen nu bij Mac Millan moderne romans van M. Hewlett, Mary Cholmondeley, e.a. tegen 7 pence het deel. Van gestorven auteurs waren er reeds goedkope uitgaven genoeg. Nu kan men zich, voor 2 sh. het deel, een mooie Thackeray verschaffen, die door Prof. Saintsbury bezorgd en door de Clarendon Press gedrukt en uitgegeven wordt. En er verschijnt sedert October 1909 een *Daily Chronicle Complete Six-Penny Dickens*,' die niemand te duur zal vinden.

* * *

Noch over poëzie, noch over toneelletterkunde kunnen wij ditmaal zoo breedvoerig zijn als wij zouden wensen. Maar wij willen toch met een paar woorden de aandacht vestigen op de hoofdverschijnselen; enkele daarvan hopen wij in onze volgende kroniek nader te bespreken.

Bij Constable verschenen de *Poems written in Early Youth* van George Meredith. Het zijn, zoals de titel aanduidt, beginnelingsverzen, die dikwijls zwak zijn, soms de belofte bevatten die later zo prachtig gehouden werd, maar vooral uit een litterair-histories oogpunt van belang zijn.

De twee belangrijkste bundels gedichten die wij te vermelden hebben zijn: *Time's Laaghinstocks and other Verses*, door Thomas Hardy (Mac Millan) en *The Enchanted Island and other Poems* door *Alfred Noyes* (Blackwood).

Jastice, een nieuw drama van John Galsworthy, werd door de pers goed onthaald. Het onderwerp is van alledaagse aard. Een klerk, die op een getrouwde vrouw verliefd is geraakt, kan haar op zeker ogenblik niet anders redden dan door vervalsing te begaan. Hij doet het, wordt gevangen en veroordeeld, volbrengt zijn straf en krijgt van de firma in wier dienst hij vroeger was, een nieuwe gelegenheid om weer als eerlik man zijn brood te verdienen. Hij kan echter van die gelegenheid geen gebruik maken en zelfmoordt zich. Het stuk bevat verschillende pakkende scènes, zooals die waarin de klerk zich voor de eerste maal van zijn vrijheid beroofd gevoelt, en het gordijn valt terwijl hij in razende wanhoop met beide vuisten op de deur van zijn gevangeniscel hamert.

W. Somerset Maugham geeft ons in de drie bedrijven van zijn *Tenth Man* de lotgevallen van een ‘übermensch’ uit de financiewereld; deze is van mening dat op tien mensen er slechts één is van belang, die de negen andere naar willekeur als louter werktuigen kan gebruiken. Gedurende lange tijd triomferen dan ook in zijn persoon de ontrouw, de oneerlikheid, de harteloosheid, de niets ontziende sluwheid. Hij handelt alsof hij de enige ‘tiende man’ kon zijn, tot dat hij stuit op een andere ‘tiende man,’ die met al die gemeenheid geen vrede heeft en hem met één slag van de sociale en financiële hoogte doet tuimelen die hij had weten te bestijgen.

Bernard Shaw is zulke lieveling van het Engels publiek geworden, dat hij er zichtbaar staat op maakt en daarin wat onvoorzichtig wordt.

Zijn nieuw stuk, *Misalliance*, noemt hij zelf met veel oprechtheid *a Debate in one sitting*. Het is dan ook een louter gesprek over allerlei onderwerpen; er wordt over Kipling, de Bijbel, openbare

bibliotheken, de theorie van de ‘übermensch’, democratie, feminisme, capitalisme... met veel geestigheid *gesproken*, maar er is weinig of geen handeling, niet veel nieuws in de uitgedrukte gedachten, en volslagen gemis aan eenheid. Het toneel, en dus ook het publiek, vraagt echte toneelstukken en geen ‘diskussies’, hoe geestig ook. Shaw zal door de kritiek in de pers wel gewaar zijn geworden dat zulke waagstukken niet te dikwijls moeten herhaald worden.

Opmerkelik is het, dat het Engels toneel onzer dagen, vooral de komedie, zich bij voorkeur met de hogere kringen van de maatschappij bezighoudt: Pinero, Shaw en anderen schijnen hun krachten tot niets anders te willen gebruiken dan tot het hekelen van al wat ‘something rotten’ is in de zeden der ‘hoge’ wereld: een ondubbelzinnig teken van belangstelling in die wereld.

In volkomen tegenstelling daarmee staat de meer en meer opkomende ‘Irish stage.’ Dit is de nieuwe school van Ierse schrijvers, waar wij reeds vroeger met een enkel woord de aandacht van onze lezers op vestigden, en die altijd speciaal Ierse toestanden behandelt. Als voornaamste stichters van die school moeten genoemd worden Synge (overleden), Yeats en Lady Gregory. In de laatste tijd hebben zich daar bijgevoegd Rutherford Mayne en S.L. Robinson. Al die schrijvers tonen ons het gewone volksleven; de personages zijn boeren en werklieden en de aristocratie wordt meestal behandeld als *de* vijand; ook uit een nationlisties oogpunt, want hier is de lord of de rijke meestal ook de vreemdeling, de Engelsman. Men denke echter niet dat alleen de Engelsen het moeten ontgelden. Ook zekere nationale eigenschappen worden over de hekel gehaald, bij voorbeeld door Lady Gregory in hare komedies in één bedrijf. Haar laatste werk, *The Image*, toont ons de bevolking van zeker dorp aan het beraadslagen, twijfelen en twisten over de vraag, waaraan de opbrengst van twee walvissen en een wrak, die door een storm aan wal geworpen werden, moet besteed worden. Als men het eindelik eens is om een standbeeld op te richten, herbeginnen de beraadslagingen om te weten ter ere van wie. De autoriteiten kunnen maar niet tot een besluit komen, wanneer plotseling wordt vernomen dat de zee de diskussie waarschijnlik moe is geworden: zij heeft de toekomstige tonnen olie en ook het wrak met zijn schatten weer weggevoerd.

Van Rutherford Mayne zijn verschenen (te Dublijn, bij Maunsel) *The Drone* en *The Troth*, en van S.L. Robinson, bij dezelfde uitgever, *The Cross-Roads*, die alle drie een verdiende bijval genieten.

* * *

Op het gebied van de historiese behandeling van de Engelse letterkunde heeft prof. Wallace's artikel over *Shakespeare's Signatare* in het Maart-nummer van *Harper's Magazine* wel het meeste gerucht gemaakt. Op één der stukken van een proces, waarin een zekere Franse familie Mountjoy gewikkeld was, heeft Prof. Wallace de handtekening van Shakespeare, die als getuige optrad, aangetroffen. Ongelukkiglik werpen de stukken zelf minder licht op Shakespeare's leven te Londen dan door de schrijver in zijn geestdrift wordt beweerd. Alles blijft bij losse hypothesen, en het geruchtmakend artikel is een teleurstelling voor de wetenschappelike wereld. Intussen verscheen meer positief werk. Noemen wij: Deel IV van de *Cambridge History of English Literature*, die het tot Drayton brengt; Deel II van J.J. Jusserand, *A Literary History of the English People* (Fisher Unwin), een vertaling, (en tegelijk een nieuwe, verbeterde uitgave) van het Franse werk, door Jusserand zelf bezorgd; Deel VI van W.J. Courthope, *A History of English Poetry* (Mac Millan), waarmee dit standardwerk, vijftien jaar geleden begonnen, volledigd wordt; en *The Pierce Plowman Controversy*, dat als extra-uitgave n^{r} 139 van de 'Early English Text Society' verschenen is. Dit is eigenlik een zeer welkome herdruk van tijdschriftartikels waarin Prof. Manly, Jusserand, R.W. Chambers en Dr H. Bradley de vraag bespreken, door eerstgenoemde te berde gebracht, of Piers the Plowman het werk is van één schrijver (William Langland) of van verschillende.

Een kleine *English Literature for Schools* door E.E. Firth (Methuen), die zekere tijdschriften volmondig prijzen als een uitstekende samenvatting, heeft ons wat teleurgesteld. Het plan van het boek, de gevolgde methode is goed genoeg; maar de schrijfster blijkt dikwijls ten achter in haar kennis van de oudere perioden. Het gaat b.v. niet meer aan om in het jaar 1910 Caedmon nog altijd te beschouwen als de schrijver van een volledig leven van Christus en om de eerste Angel-Saksen in 449 in Engeland te doen aanlanden, in plaats van in 428. De moderne perioden zijn echter beter bestudeerd.

Wij dienen ook te vermelden de nieuwe uitgave van de werken van Marlowe door C.F. Tucker Brooke (Oxford, Clarendon Press).

En hierbij menen wij dit overzicht te moeten sluiten, al is het verre van op volledigheid te kunnen aanspraak maken: romanschrijvers, dichters en litteratoren maken het daarvoor de maker van overzichten al te lastig!

M. BASSE.

De nationale Organisaties der Slaven en Duitschers in Bohemen.

I.

De bevolking van Oostenrijk bedraagt bijkans 28 millioen zielen. Daarvan behooren ruim 9 millioen tot het Duitsche en ruim 16 millioen tot het Slavische ras. De rest der bevolking bestaat uit Roemeniërs en Italianen. Tot de Slaven in Oostenrijk behooren de Polen, de Roeteniërs (een soort Russen), de Slovenen en de Tsjechen. De Tsjechen wonen in Bohemen, Moravië en Silezië en het is voornamelijk voor dit volk dat ik in dit stuk de aandacht der lezers vraag, omdat ik iets vertellen wil over de wijze waarop zij zich in den strijd tegen de Duitschers hebben gewapend, en hoe zij dien voeren.

Ofschoon de Slaven in Oostenrijk verreweg de meerderheid hebben, is dit land uiterlijk nog zeer Duitsch. Dit komt door de historische ontwikkeling. De Habsburgers zijn Duitschers en de erflanden, waaruit zich de monarchie ontwikkeld heeft, zijn Duitsch sprekende kroonlanden. Verder is de beschaving een Duitsche, zijn de Duitschers welvarender dan de Slaven en niet ten leste is het Duitsch een wereldtaal, waarmee de Slavische talen zich niet meten kunnen. Maar des te verbazender is het, dat de Slaven den strijd tegen die taal hebben aangedurfd en hem gewonnen hebben.

Eeuwenlang is de superioriteit van het Duitsch door de Tsjechen erkend en hebben zij er in berust dat hun taal slechts de taal was van de boeren en de meiden en knechts. Eeuwenlang zijn de Tsjechen, die in Bohemen en Moravië wonen, in de Duitsche beschaving opgegaan. Dit heeft tot het jaar 1860 geduurd, toen Oostenrijk een nieuwe grondwet en een volksvertegenwoordiging kreeg.

De regeering moest toen rekening gaan houden met de wen-

schen der Tsjechische afgevaardigden, die geen lammetjes zijn, maar die met nadruk eischten, daarin gesteund door hun volk, hun adel en geestelijkheid, welke twee laatste standen zeer nationaalgezind zijn. De Boheemsche adel, de rijkste en de machtigste van het land, is ten hove zeer gezien en heeft steeds al zijn invloed aangewend ten gunste van zijn volk. De geestelijkheid, met de machtige en schatrijke bisschoppen van Praag en Olmutz, waren in dienzelfden zin werkzaam. Al waren die hooge geestelijken en edelen Duitsch opgevoed, al spraken zij slechts gebrekkig Tsjechisch, - als patriotten konden zij het tegen ieder opnemen.

De grondwet verleent aan elke in Oostenrijk wonende natie gelijke rechten en elke volksstam heeft er het onschendbaar recht op zijn taal. Alle in de verschillende provincies (hier heeten zij kroonlanden) gebezigde talen hebben gelijke rechten in school, in bestuurszaken en voor de rechtbanken. In de bedoeling van den wetgever lag het, dat de provinciale besturen dit princiep in speciale taalwetten, passende voor de behoeften van het kroonland of de provincie, zouden uitwerken. Dit is nu niet gebeurd. Overal heeft de meerderheid, uit chauvinisme, zich daartegen verzet. Een rijkstaal, die onder de gegeven omstandigheden slechts de Duitsche kon zijn, is nooit vastgesteld. De Slaven hebben dit nimmer geduld. Als men nu weet dat in Oostenrijk zeven talen gesproken worden, die gelijke rechten hebben, dat onder die talen er zijn die door millioenen gebezigd worden, en andere, zooals het Italiaansch en het Roemeensch, slechts door een paar honderd duizend, dan kan men zich de Babylonische taalverwarring in dat land voorstellen. Bedenkt men verder dat hier geen zoo'n vaste taalgrens is als in België, maar dat de rassen dikwijls door elkaar wonen, dat we overal volksdeelen hebben die als het ware afgesplinterd zijn, dat, met uitzondering van vier Duitsche kroonlanden, al de overige provincies van gemengde bevolking zijn, nu eens door twee, dan weer door drie verschillende naties bewoond en dat de kleinste kroonlanden zoo groot zijn als België, maar vele er onder wel tweemaal grooter, dan kan men begrijpen hoe moeilijk de toestand hier geworden is. Want vergeet niet dat het voortdurende gewrijf van die naties heel wat haat opwekt, die tot hevige tumulten en uitbarstingen in de Kamer aanleiding geeft.

In de eerste rijen van het gevecht staan de Tsjechen. Zij wonen hoofdzakelijk in Bohemen en Moravië. Het eerste land, dat nog officieel den titel van koninkrijk voert, is ééns zoo groot als België; Moravië daarentegen een beetje kleiner. In Bohemen wonen 3,930,000 Tsjechen en 2,330,000 Duitschers; in Moravië 1,700,000 Tsjechen en 700,000 Duitschers. Vooral in Bohemen vormen de Duitschers een aanzienlijke minderheid, nl. 2/5. Daarbij zijn zij het welvarendst, betalen de meeste belastingen en wonen in industrieele streken, als in Luik of Henegouwen.

De vurige wensch der Tsjechen is, dat rijke Duitschsprekend Noord-Bohemen, met zijn kolenmijnen, fabrieken en badplaatsen, te veroveren.

Terwijl in Moravië de Duitschers en Tsjechen door elkaar wonen, zijn hunne woonplaatsen in Bohemen vrij scherp gescheiden. In het Noorden en in het Westen wonen de Duitschers, in het midden de Tsjechen. Maar de steden in het Tsjechische centrum zijn eerst Duitsch geweest, later tweetalig en nu Tsjechisch geworden. Die steden zijn in den loop van een halve eeuw door de Tsjechen veroverd; en Praag, dat bekend was als de stad waar het mooiste Duitsch in Oostenrijk gesproken werd, heeft nagenoeg elk spoor dat het eenmaal anders geweest is, verloren. Men ziet geen enkel Duitsch opschrift meer op winkels en gebouwen.

In Bohemen is de gelijkheid van het Duitsch en het Tjechisch in bestuurszaken en voor de rechtbanken bij keizerlijk besluit vastgesteld, zeer tegen den zin der Duitschers, die in hunne districten gedwongen zijn kennis te nemen van Tsjechische stukken. Dit is een bron van voortdurende ruzie, want de Tsjechische werklui in de Duitsche industrie, de Tsjechische advokaten, die hunne belangen verdedigen, de Tsjechische besturen die stukken te wisselen hebben, zien van dit recht niet af. Hevige uitbarstingen van toorn, ja zelfs van onlusten, zijn daarvan in de Duitsch-Boheemsche steden het gevolg geweest, want de Tsjechen zijn niet tevreden met tolken in de rechtbank en op bureaux, maar verlangen de aanstelling van Tsjechische ambtenaren. Het zou hetzelfde zijn als men in de Waalsche provincies de kennis van het Vlaamsch van de ambtenaren ging verlangen. Een geval als van den werkman Gorselé kan in Bohemen niet voorkomen.

In Oostenrijk wordt alleen de moedertaal op de lagere school onderwezen. Eerst als het kind die goed kent, krijgt het ook onderwijs in het Duitsch, omdat het die taal noodig heeft. Van daar dat alle naties geregeerd door Keizer Jozef-Frans in mindere of meerdere mate Duitsch kennen, maar dat de Duitschers, die niet dezelfde behoefte hebben aan een tweede taal, geen Slavisch kennen. Zij gebruiken daarbij dezelfde argumenten als de Walen, namelijk dat die vreemde taal zoo moeilijk is om te leeren en van weinig nut. Maar dit vooroordeel neemt af sinds de regeering er groote waarde aan hecht dat de ambtenaar nog een tweede taal leert. De kennis van het Duitsch in een grootendeels Slavisch land is niet meer voldoende. Daarom gaan de Duitschers, die een ambtelijke loopbaan betreden en die in de Sla vische provincies wonen, Slavisch leeren.

In den strtijd tusschen Tsjechen en Duitschers zijn de Duitschers steeds aan het verliezen. Zij moeten hun uiterste krachten inspannen om te behouden wat zij hebben. Dit heeft tot gevolg gehad dat beide volken zich zijn gaan organiseeren op nationalen grondslag, iets waarover ik later spreken zal. Want vooraf wil ik de reden aangeven waarom die strijd met zooveel bitterheid gevoerd wordt.

Dit is deels een gevolg van den eeuwenouden haat tusschen Slaven en Duitschers. Het is een historische haat, gegroeid uit plassen bloed, verovering en onderdrukking. De Slaven zijn steeds door de Germaansche veroveraars en beschavers van hunne gronden verjaagd. Heel Duitschland beoosten de Elbe is Slavisch geweest, en Berlijn een Slavische kolonie aan de Spree. Zij hebben tegenover de Duitschers steeds het gevoel van onderdrukt te zijn. Van daar een gewaarwording van bitterheid. Komt daar nu bij dat het rasbewustzijn bij den Slaaf veel sterker is dan bij den Germaan, dan volgt daaruit hoe terdege hij door zijn aanleg toegerust is voor den strijd.

De Tsjech gloeit van liefde voor zijn taal, voor zijn ras en zijn vaderland. Hij is tot den laatsten bloeddruppel nationaalgezind. Hij is door en door patriot en laat, waar het zijn nationaliteit geldt, zich niets welgevallen, zich niets voorschrijven door wie ook. Hij heeft alles voor zijn natie over, tijd, moeite en vooral veel geld. Het kapitaal is bij de Tsjechen nationaal. De offers, die het Tsjechische volk zich vrijwillig oplegt ten behoeve der nationale propaganda, bedragen jaar-

lijks een paar millioen. Hoe zij aan al dit geld komen zal ik later vertellen. Waar dus het volk als één man achter de leiders staat, kan men zeer veel tot stand brengen. Waar de Tsjech is, blijft hij aan zijn nationaliteit hangen, zelfs in de Vereenigde Staten van Noord-Amerika, welk gemeenebest met succes Romaansche en Germaansche volken nivelleert. De Tsjechen willen er ook niet als 'Austrians' (Oostenrijkers) beschouwd worden, maar als 'Bohemians' (Bohemers). Van het Duitsch geregeerde Oostenrijk willen zij niets weten.

Behalve hunne karaktereigenschappen, die de Tsjechen zoo strijdvaardig maken, hebben zij nog andere voordeden. Vooreerst krijgen zij meer kinderen dan de Duitschers en stellen zij mindere eischen aan het leven, waardoor zij spoediger vooruitkomen. Een sprekend voorbeeld daarvan leveren de Polen in de Pruisische provincies van Posen en West-Pruisen. Daar worden Slaven geregeerd door Germanen. Eerstgenoemden hebben daar geen nationale rechten, zooals in Oostenrijk en niettegenstaande dat moet de strenge militaire Pruisische regeering tot hoogst onrechtvaardige buitengewone maatregelen hare toevlucht nemen, om de superioriteit van het Duitsch in die gewesten te handhaven. Uit dit voorbeeld kan men afleiden wat in Oostenrijk gebeurt, waar Tsjechen en Polen vrij zijn.

Bij den grooteren kinderrijkdom en den geringeren levensstandaard komt nog dat de Tsjech zeer vlijtig en spaarzaam is en nimmer verzuimt iets van zijn spaarduitjes veil te hebben voor zijn taal en zijn volk. Bij huwelijken tusschen beide rassen zijn de kinderen voor het Duitsche ras vrij wel verloren als de moeder een Tsjechische is.

Van daar dat onder de aanvoerders van dit volk zooveel Duitsche namen worden aangetroffen en dat mannen als Rieger, Gregr, Herold, Engel, Eim, Kaizl, trots hunne Duitsche afkomst, met al den ijver van nieuw bekeerden voor de Tsjechen gewerkt hebben.

Ik heb gezegd dat de Tsjechen vlijtig zijn en van weinig leven kunnen. Zij zijn daardoor gezochte werkkrachten. De Tsjech gaat overal heen; hij behoort tot een volk dat zich verplaatst, dat zich in een vreemd land vestigt als hij werk vindt; hij weet er zich overal doorheen te slaan. Zijn eigen taalgebied is te klein voor zijn arbeid; hij overstroomt dus de Duitsche districten van Bohemen, waar de fabrieken zijn. De Duitsche fabrikanten nemen om de hier opgenoemde rede-

nen die lui zeer gaarne, maar ze halen daardoor den vijand in hun land. Want de Tsjech, die nationaal georganiseerd is, verlangt de erkenning van zijn taalrechten ook in Duitsch Bohemen, omdat die streken tot zijn land behooren.

Maar ook in de provincie Neder-Oostenrijk en de hoofdstad Weenen, waar hij niet te huis is, tracht de Tsjech nationale rechten te verkrijgen.

Stel u voor dat Vlaamsche werklui in Luik of Henegouwen zoo iets zouden wagen!

Weenen en de zuiver Duitsche kroonlanden (er zijn er maar 4 van de 14) hebben het gevaar begrepen en door zoogenaamde 'Schutzgesetze' het Duitsch in school en ambt als wettige taal, met uitsluiting van alle andere, verklaard.

Vroeger versmolten Duitschers en Slaven in elkaar en voelden zij zich als Oostenrijkers, als zonen van één vaderland. Maar dat gaat er langzamerhand uit; en om een voorbeeld te noemen, de Tsjeck beschouwt Stiermarken en Opper-Oostenrijk als een vreemd land.

De moeilijkheid neemt nog toe omdat de Tsjech in het Duitsche land voor zijn taal en ras blijft ijveren, dat hij steeds betoogt, uitdagend en soms ook gewelddadig is.

De Tsjech beschouwt Bohemen als een Slavisch land, al wonen er 37,2 % Duitschers in en al werd het Noorden nimmer door Slaven bewoond. Maar dit doet er niet toe. Des te meer reden om ze er uit te krijgen, des te vuriger de wensch om de Duitsche districten te veroveren.

Maar ook door het heele Rijk bestaat de begeerte der Slaven om aan de eeuwenoude positie der Duitschers een einde te maken. Wij zijn in dit land getuige van een worstelstrijd tusschen twee rassen. Het is een onbloedige, maar daarom niet minder hevige burgeroorlog. De aanvallers zijn de Slaven, die veroveren willen en in dien strijd van alle middelen gebruik maken, geen vergiffenis schenken en onverschilligheid als verraad aan land en volk beschouwen. In steden als Praag, Pilsen, Boedweis, waar beide volken wonen, bestaat geen omgang tusschen Tsjechen en Duitschers. Ieder volk heeft zijn eigen leven, ieder heeft zijn scholen, zijn koffiehuizen, komedies en clubs. De winkelier in Praag wacht af in welke taal hij wordt aangesproken. Hij zal nim-

mer beginnen te spreken, uit vrees zijn klant te ergeren als hij dezen in een ongewenschte taal aanspreekt; zelfs bij de jeugd is het zoo sterk, dat een Tsjechisch meisje hoogst zelden met een Duitsch student zal uitgaan of wat met hem vrijen. Daartegen verzet zich haar vaderlandsliefde.

De zucht om ook in het Duitsch gedeelte van Bohemen hun taal er in te werken, om de Duitsche dorpen en steden die in het Slavische platteland liggen te veroveren, de begeerte om den invloed van hun volk ook in Weenen uit te breiden hebben de Tsjechen bewogen eene nationale organisatie in het leven te roepen, die, hun karakter gegeven, uitstekend werkt en met hulp waarvan zij reeds menige Duitsche stad, menig Duitsch dorp veroverd hebben. Deze plaatsen, die dikwijls als Duitsche eilanden in Tsjechische streken of aan de taalgrens liggen, zijn bijkans alle bezweken en die zich hebben kunnen staande houden, zooals bijv. Boedweis, moeten onverpoosd voor hun nationaliteit in de bres staan.

Later zal ik dien strijd nader beschrijven, omdat men daaruit zoo typisch den aard der worsteling zien kan. De Tsjech steunt niet alleen daarin op de Oostenrijksche wetten waar deze hem voordeelig zijn, maar nog meer op eigen krachten. Zijn nationaal gevoel, dat voor niets terugdeinst, grijpt Eigen Hulp gaarne aan. Het beste middel daartoe is de nationale organisatie.

II.

De nationale organisatie der Tsjechen openbaart zich op vier manieren:

1º door het oprichten van scholen;

2º door samenwerking op oeconomisch gebied;

3º door hulpbetoon van besturen en particulieren;

4º door flink optreden in de Kamer en andere vertegenwoordigende lichamen, dus door politiek beleid.

Wie het kind heeft, heeft de toekomst en daarom mag geen Tsjechisch kind voor zijn volk verloren gaan.

Zooals reeds gezegd, leert het kind op de school niets dan zijn moedertaal. Maar hier waar Slaven en Duitschers gemengd door elkaar

wonen, is die regel niet voldoende. Want dadelijk rijst de vraag op: wat gebeurt er met de minoriteiten of minderheden der bevolking? Met andere woorden, in welke mate is een gemeentebestuur verplicht zich in te laten met het onderwijs van het in de minderheid zijnde volk? Het antwoord luidt, dat waar in een Duitsche gemeente 100 Slavische kinderen zijn, en omgekeerd 100 Duitsche kinderen in een Slavische, het bestuur verplicht is scholen voor de minderheid op te richten. Maar wat moet er gebeuren als er minder dan 100 zijn? Moesten die de meerderheid volgen en voor hun volk verloren gaan? Dit ging niet. En de Duitschers waren de eersten die op het denkbeeld kwamen, zulke kinderen niet aan hun lot over te laten: zij stichtten in 1884 de ‘Deutsche Schulverein’, met het doel scholen op te richten zoodra in Slavische streken 40 Duitsche schoolplichtige kinderen waren. Over den werkkring van die ‘Schulverein’ zal ik het later hebben, bij de bespreking der Duitsche organisaties.

Voldoende zij te vertellen dat de Tsjechen dadelijk het voorbeeld der Duitschers gevolgd hebben, eveneens een schoolvereeniging, de ‘Matice skolska’ hebben gesticht en daarvoor jaarlijks bijkans 800,000 kronen (een kroon is iets meer dan een frank) uitgeven. Hoe die enorme som bij elkaar komt is zeer leerrijk en een bewijs hoe diep de nationale organisatie in alle lagen van het volk doordringt. Want daartoe draagt ieder bij: het volk, de sociëteiten en vereenigingen, de fabrieken, de handelsmaatschappijen, de banken, de spaarkassen, de coöperatieve vereenigingen, de besturen van stad en land. Zoo schenkt het gemeentebestuur van Praag jaarlijks 50,000 kronen voor de ‘Matice’. De ‘Matice’ of Tsjechische schoolvereeniging heeft in elke Tsjechische stad nationale comité's en verleden jaar gaf het vrouwencomité in Praag 24,000 kr. als nieuwjaarcadeautje aan de ‘Matice’. En toen het bestuur klaagde dat het geld te kort kwam, dat het in 11 maanden 173,000 kr. te veel had uitgegeven omdat de nationale behoefte zoo dringend was, ging er een oproeping door het Tsjechische land, met dit gevolg, dat er in een maand 200,000 kr. op het altaar des vaderlands geofferd werden. Met zoo'n volk kan men wat beginnen.

De Tsjech beschouwt het als een eereplicht zich een vrijwillige belasting op te leggen ten dienste van zijn volk. Het is van algemeene

bekendheid dat talrijke arbeiders en daglooners jaarlijks graag 2 kr. bijdragen voor hunne schoolvereeniging. Toen in Bohemen de onderwijzers verhooging van salaris kregen, offerde elke Tsjechische schoolmeester de eerste kroon van dit nieuwe salaris voor de ‘Matice skolska’. De onderwijzers, zoo bezorgd voor hunne nationale belangen, vinden vlijtige navolgers in hunne leerlingen. Hun voorbeeld viel in goede aarde, want in vele plaatsen houden de jongens van gymnasia en burgerschool, na afgelegd eindexamen, als de vreugde daarover groot is en de stemming willig, een collecte onder elkaar, ten gunste der schoolvereeniging of voor eenig ander nationaal doel. Zoo werden, om slechts een voorbeeld te noemen, verleden jaar bij die gelegenheid door de leerlingen van het Tsjechische gymnasium in Brunn (hoofdstad van Moravië) 750 kr. bijeengbracht.

Veelal wordt het leven in maatschappij en familie dienstbaar gemaakt voor nationale doeleinden. Als de oud-strijders, de mannen van de brandweer, de schutters bij elkaar komen en pret maken, dan wordt de schoolvereeniging niet vergeten. Ook niet bij doopen, bij trouwen en andere huiselijke feestelijkheden. In de dorpsherberg staat op de ‘Stammtisch’ de bus voor de ‘Matice skolska’. Van elk glas dat hij drinkt gooit de Tsjech een heller of centiem in de bus. Is die vol, dan gaat ze naar het comité in de stad. Zijn 200 kr. bij elkaar, dan krijgen de leden der tafelronde een eerediploom. Dat gaat dan achter glas en krijgt een eereplaats in het lokaal. Er zijn herbergen met wel 8 diploma's aan den muur. Zoo wordt voor het vaderland gedronken.

De arbeiders van de Tsjechische brouwerij in Prerau (een stad in Moravië) brachten in korten tijd 470 kr. bijeen als bijdrage voor een Tsjechisch theater in Brunn. Terloops zij gezegd dat Brunn de hoofdstad van Moravië en Duitsche stad is in een Slavische omgeving. Die stad te veroveren is een vurige wensch der Tsjechen en als een middel daartoe behoort ook een Tsjechische schouwburg. Laat ik er even bijvoegen dat voor dit doel reeds 540,000 kr. zijn bijeengebracht.

Dit veroveren van steden op den vijand geldt als een eereplicht voor eiken Tsjech, evenzoo het verschuiven van de taalgrens te zijnen voordeele. Maar het geeft iets ongelooflijks bitters aan den strijd, want is het bestuur eens uit de handen der Duitschers en in de hunne overgegaan, dan beschouwen zij zich als overwinnaars, verdeelen den buit

en vinden het zwakheid en nationaal verraad om rekening te houden met de gevoelens hunner tegenstanders. Die krijgen het ‘vae victis’ duchtig te merken.

Het is eignaardig dat een Tsjechische stad zich met het patronaat belast tot verlossing van het verloren kind. Zoo werd door de Tsjeschische nationale raad (‘Narodni Rada’) het patronaat over het Duitsche stadje Trebnitz aan Praag verleend, met opdracht het stadje van de Duitschers te verlossen. Tot dat doel werd binnen geringen tijd 21,300 kr. bijeengebracht om een Tsjechische school in Trebnitz op te richten, welke school natuurlijk niet alleen als inrichting van onderwijs beschouwd moest worden, maar tevens als een middel tot opwekking van den nationalen geest.

De voorsteden van Praag namen de Duitsche stad Dux, waar wegens de kolenmijnen vele Tsjechische arbeiders wonen, voor hun rekening.

Bestaat er omgekeerd gevaar voor de Tsjechische stad, wordt ze bedreigd door de Duitschers, dan treedt een andere Tsjechische stad als peetoom, als ‘parrain’ op, om het petekind te redden. In al zulke gevallen zien de gemeentebesturen er niets in om, ter wille der nationale zaak, den hoofdelijken omslag met een paar centen te verhoogen, iets waaraan gewillig voldaan wordt.

Veelal wordt een kleinigheid van alle entreegelden voor de schoolvereeniging op zij gelegd. Bij gelegenheid van een nationaal feest op het Sofla-eiland, in de Moldau, hief de Tsjechische Nationale Raad voor ieder die de groote brug moest passeeren een kleinigheid voor de ‘Matice’. In twee uren waren 5000 kr. bij. Tegen de bijdrage van 2 kronen publiceerde de ‘Matice’ in haar blad de namen van hen die, in plaats van de meestal overtollige nieuwjaarwenschen, dit zaakje aan haar hadden overgelaten. Zelfs de Tsjechen in Amerika vergeten hun land niet en sturen elk jaar flinke sommen voor nationale doeleinden.

De gewoonte in Oostenrijk om na de moeite van den dag 's avonds wat verstrooiing te zoeken in bier- of wijnhuis bevordert zeer het collecteeren voor de ‘Matice’. Zoo wordt van den beroemden Tsjechischen biertuin U Fiecku in Praag verhaald dat de gasten 68,000 kr. voor de ‘Matice’ hebben bijgedragen en evenzoo wordt

verteld van een man in Praag, die jaren lang 's avonds alle eet- en drankhuisjes heeft afgeloopen en van eiken aanwezige een cent (een kreuzer) voor de ‘Matice’ heeft opgehaald en op die wijze wel 140,000 kr. per jaar heeft verzameld.

Uit al die voorbeelden kan men zien met welk een speurzin en vernuft de nationale guerilla door de Tschechen gevoerd wordt. Zij zijn onvolprezen meesters in den kleinen oorlog. Dit blijkt nog uit het tweede punt dat ik zal behandelen, namelijk de ‘samenwerking op oeconomisch gebied’ of anders gezegd het samentrekken der oeconomische krachten ten bate der nationale zaak.

Ik geloof dat de Tsjechen daarin eenig zijn. Tot oorlogvoeren behoort geld, geld en nog eens geld. Zoowel in den bloedigen strijd als in den wedstrijd der naties is dit de regel; en een deel van de strijdkas wordt opgebracht door de banken, de spaar- en voorschotkassen, de fabrieken, enz. Natuurlijk koopen de Tsjechen niet dan uit noodzaak bij Duitschers en de Tsjechische Nationale Raad, de ‘Narodni Rada’, heeft nog onlangs het boycot verdedigd om de Tsjechen deels onafhankelijk te maken van de Duitsche producten, deels om te dienen als weerwraak voor de beweerde nationale vernedering. In datzelfde stuk worden de Tsjechische geldinstituten, de inrichtingen van handel en nijverheid vermaand, de oeconomische ontwikkeling van het Tsjechische volk te bevorderen.

Waar in andere landen het eigenbelang zich tegen zulke voorschriften zou gaan verzetten, gebeurt dit niet in Bohemen; daar schuwt men geen geldelijke offers, als daarmee nationale doeleinden kunnen bereikt worden. De stad Praag bestelde de buizen voor de waterleiding liever bij een Fransche firma in Pont à Mousson dan bij de Duitsche ijzerfabrieken in haar land. Dat de Franschen wegens de ingaande rechten niet zoo goedkoop leveren konden als de binnenlandsche werkplaatsen wist men, maar dit deed er niets toe. Geen stem heeft zich toen tegen dit hoogere bedrag verheven. Is het dan wonder dat bij zulk een geest de Duitsche winkelier in stad en dorp capituleeren moet voor het Slavische platteland en dat hij in streken met gemengde bevolking voortdurend aan de aanvallen der Slaven is blootgesteld?

Met de Tsjechen is alles te bereiken, omdat zij ernstig willen.

Waar Duitschers tegenover Slaven in de minderheid zijn, moeten zij wanhopig vechten voor hun bestaan, omdat de Tsjech de zaken die hij doet, de banken die hij opricht, de spaar- en voorschotkassen die hij in het leven roept, de fabrieken en winkels die hij opent deel laat nemen aan dien strijd. Al die ondernemingen besteden een deel van hun winst tot nut der natie. De eigenaars en aandeelhouders zijn met een geringere rente tevreden, mits hun volk er voordeel uit trekke. Hoe dat gaat zal ik uit eenige voorbeelden laten zien.

Daar hebben wij de grootste Tsjechische bank, de 'Zivnostenska Banka' in Praag, die in het heele rijk bijkantoren heeft, met een kapitaal van 40 millioen werkt en jaarlijks tusschen 7 en 8 % uitkeert. Nu, die bank besteedt jaarlijks, met toestemming der aandeelhouders, uit de winst duizende kronen voor nationale doeleinden. De brouwerijen van het wereldberoemde Pilsener bier leveren van elk vat een zeker bedrag af voor nationale doeleinden. De Tsjech wil geld verdienen niet alleen voor zijn eigen zak, maar ook voor dien van zijn volk. De zorg voor de toekomst van zijn volk is zoo groot dat hij zich vrijwillig een nationale belasting oplegt. Zoo geeft de brouwerij in Smichow (voorstad van Praag) jaarlijks 3000 kr. voor de Tsjechen, die in het grootendeels door Duischers bewoonde Böhmer Wald leven. De centrale spaarkas in Olmutz, de 'Ustredni Zálozna', schonk een paar jaar geleden 20,000 kr. voor nationale scholen in deze deels door Duitschers bewoonde stad en omstreken. De gewezen minister Prazak zond onlangs 3000 kr. als onverwachte winst van zijn suikerfabriek naar de 'Narodni Rada', den Tsjechischen nationalen raad in Praag. De Tsjechische luciferfabriek in Boedweis heeft 90,000 kr. verdiend en besluit daarvan 5000 kr. voor allerlei nationale zaken te besteden.

Om in de nog Duitsch gebleven steden in Bohemen vasten voet te krijgen, stichten de Tsjechen in zoo'n stad fabrieken en werkplaatsen. Daar de werkkrachten Tsjechisch zijn, krijgen zij daardoor gewillige volgelingen, die nooit in een winkel koopen met een Duitsch opschrift, menschen waarover de leiders bij nationale demonstraties steeds beschikken kunnen en die als belastingbetalers langzamerhand invloed krijgen op de gemeentezaken. Met hulp van kassen en banken is men die lieden behulpzaam in het koopen van vaste goederen; het

leven en bedrijf dat dan ontstaat is nationaal. Op die wijze hebben we om Weenen Duitsche dorpen zien veranderen in half Slavische. Tracht men nu die vlottende bevolking stabiel te maken door hen bij den aankoop van vaste goederen te helpen, dan krijgt men Slavische eilanden in Duitsche streken, wier bewoners hunne nationaliteit niet alleen niet willen opgeven, maar die er naar streven zich uit te breiden.

Als een voorbeeld hoe de Tsjechen het aanleggen om een Duitsche stad te veroveren, neem ik Boedweis. Dat is de hoofdstad van het Boheemsche woud, de streek waar Schiller zijne *Raüber* laat optreden en waar de tragedie speelt die den grondslag gelegd heeft voor de beroemdheid van dien dichter.

Boedweis is niet uitsluitend, maar toch grootendeels een Duitsche stad, omringd door Slavisch land.

De toevloed is Slavisch; van daar dat 17,000 inwoners op 27,000 Tsjechen zijn, daaronder meest arbeiders en daglooners. De Duitschers zijn de welvarenden; zij betalen de meeste belastingen en zitten daarom in het bestuur. Om nu die stad te behouden en den ‘Böhmer Wald’, het Boheemsch woud, met zijn arme Duitsche dorpjes te beschermen, hebben de Duitschers nu 25 jaar geleden den ‘Böhmerwaldbund’ gesticht, die 30,000 leden telt en een bijdrage levert van 38,000 kronen per jaar. Het doel is om hulp te verleenen op maatschappelijk en intellectueel gebied. Daarvoor hebben zij in drie kwart eeuw een millioen besteed, en ter eere van het 25jarig jubilé een extragift van 68,000 kronen bij elkaar gebracht. Nu zou men zeggen dat dit heel mooi is. En toch hebben de Tsjechen veel meer uitgegeven om dit gebied te veroveren. Zij hebben, op het voorbeeld der Duitschers, een dergelijken bond gesticht, die weldra zijn 25jarig bestaan vieren zal. Welnu, zij hebben als extragift 193,000 kr. bij elkaar gebracht en zeggen niet te zullen rusten tot zij een kwart millioen hebben. En men kan er zeker van zijn dat het geld er komen zal. Want de stads-, dorps- en districtsbesturen, de handel en nijverheid, de banken en kassen, in een woord rijk en arm, willen meedoen. De districtsbesturen hebben daartoe een paar extraopcenten bewilligd op den hoofdelijken omslag en in Praag heeft men tafels op straat gezet en op die wijze de bijdragen van voorbijgangers aangeworven.

Om Boedweis te veroveren hebben de Tsjechen er een natio-

nale brouwerij, een lucifersfabriek, een fabriek voor geëmailleerde potten en pannen en een schroevenfabriek opgericht, welke laatste in den nationalen strijd een bijzondere rol gespeeld heeft. Op die wijze zijn Tsjechische werklui met hunne gezinnen zich in de stad gaan vestigen, en eischen er hun nationaal leven. Zij verlangen eigen scholen, doen alleen bij hun landslui inkoopen, drinken slechts in hunne herbergen hun biertje, vermijden een Duitschen winkel of een Duitsche kroeg en verlangen in rechtbank en op het stadhuis de erkenning van hun taal. Als belastingbetalers worden zij kiezers, krijgen invloed in de stadzaken en zijn steeds klaar om tot eer van hun volk tegen de Duitschers te gaan vechten.

Het kiesrecht in Oostenrijk huldigt het drieklassenstelsel met daarmee correspondeerenden census. Welnu, in de 3e klas zitten de kleine belastingbetalers en daarin hebben door een toevloed van Tsjechische arbeiders de Tsjechen de meerderheid. Veroveren zij nu de tweede kiezersklas, waarin de neringdoenden zitten, dan krijgen zij de meerderheid en veroveren het stadhuis. Dan wordt het bestuur van Boedweis Tsjechisch en een flink deel van de gemeentemiddelen wordt dan weer tot voortzetting van den strijd gebezigd. Zoo gaat het in heel Bohemen en Moravië en in mindere mate in de overige kroonlanden met gemengde bevolking.

Hoe die rivaliteit aan 's lands welvaart knaagt, hoe die strijd millioenen kost en hoe Duitschers en Slaven zich vrijwillig een zware belasting opleggen voor de nationale zaak, is na het hier gezegde duidelijk. Maar de Slaven zijn offervaardiger. Toen de Zivnosstenska banka, welke bank veel heeft van het ministerie van financiën der Tsjechische beweging, haar kapitaal met 10 millioen wilde uitbreiden, was dat bedrag al heel spoedig door de Tsjechen geteekend.

In Boedweis werken de Duitschers meer in het klein. Ook zij ondersteunen scholen in de bedreigde streken, geven leermiddelen en kleeren aan arme kinderen, stichten schoolbibliotheken, betalen voor behoeftige begaafde kinderen het schoolgeld, openen soepinrichtingen, hebben een ‘Obstbaumgruppe’ gesticht, die appel- en pereboomen aan de boeren uitdeelt, om daarmee wat geld te verdienen. Zij helpen de Duitsche boeren hun vee verbeteren, nieuwe landbouwtoestellen aanschaffen, zenden naar die lui landbouwonder-

wijzers, bevorderen de huisindustrie en het vreemdelingenverkeer. Daartoe behoort onder anderen een passiespel, dat, evenals dat in Oberammergau, van oudsher door de boeren en boerinnen in Horitz gespeeld is en heel mooi is.

De Duitschers hebben in hunne scholen plakbrieven opgehangen met het opschrift: ‘Bedenk dat je een Duitsche jongen bent’, of ‘Bedenk dat je een Duitsch meisje bent’. En in de verslagen wordt gezegd dat die aanmaning goed werkt en op de Duitsche kinderen, die zooveel met de Tsjechische in aanraking komen, indruk maakt en hun nationaal gevoel versterkt.

Over het derde en vierde middel waardoor de Tsjechen hopen hun doel te bereiken, te weten door 3° hulpbetoon van particulieren en besturen en 4° door politiek beleid in Kamer en Raadzaal, kan ik kort zijn.

Over de hulp door besturen heb ik reeds het een en ander gezegd en die door particulieren openbaart zich veel in den vorm van erfenissen, legaten en schenkingen. Voor een volk met zoo'n sterk nationaal gevoel spreekt dit haast van zelve en ik zal de lezers niet vermoeien met een lange lijst van namen. Voorbeelden zooals de Tsjechische schrijver Ruth, die 50,000 kronen aan de schoolvereniging (de ‘Matice’) legateerde en die op zijn sterfbed zijn kinderen en kleinkinderen vermaande trouw aan hun volk te blijven, die een beding maakte dat zijn huis ook aan bedoelde vereeniging zou vallen als zijn jongens geen Tsjechische meisjes namen, zijn niet zeldzaam; en evenmin is dit zoo met het legaat van 160,000 kronen, dat de grondbezitter Radzimsky onlangs aan de Tsjechische zaak vermaakte. Het zijn slechts een paar staaltjes, die ik gemakkelijk zou kunnen aanvullen.

En wat het vierde punt betreft, ik zou de geschiedenis van Oostenrijk in de laatste 30 jaren moeten vertellen, om de krachtige positie der Tsjechen in de politiek te beschrijven: hoe zij, van klein begonnen, thans zóóveel te zeggen hebben, dat het van hun goedvinden afhangt of de Kamer werken kan of niet, een goedvinden dat steeds afhangt van de bevrediging hunner nationale wenschen. Op dat punt zijn zij het allen eens, liberalen, clericalen, socialisten en agrariërs; hoe verdeeld anders, sluiten zij zich als een Macedonische pha-

lanx (slagorde) aan elkaar, als het de nationale belangen geldt. Bij hen geen overloopers, geen wankelmoedigen, geen zwakke broeders, geen opportunisten, maar allen vol vuur voor de goede zaak. Daarin zijn de steeds verdeelde Duitschers hunne antipoden. Zelfs de Tsjechische minister en ook de Tsjechische ambtenaar, is eerst patriot en dan pas Oostenrijker, en de Duitschers moeten steeds acht geven dat hun tegenstrevers hunne landslui niet in de beste baantjes brengen.

Daarbij komt dat de Tsjech graag ambtenaar wordt, dat het 'functionarisme' hem in het bloed zit en dat hij zeer bruikbaar is als lagere beambte. Zoo zijn in het Duitsche kroonland Neder-Oostenrijk met de hoofdstad Weenen bij de posterijen 2200 en bij het provinciaal gouvernement 1100 Tsjechen aangesteld. Het zijn slechts een paar cijfers, die met vele andere zouden kunnen worden aangevuld.

Zooals Pruisen een militair land is, zoo is Oostenrijk het land van de ambtenaars. De verreikende bemoeienis van den Staat is er de reden van, en dit komt den Tjechen zeer te stade. Hun invloed in de Kamer, gesteund door hunne afgevaardigden en door een vurige nationale dagbladpers, het groot aantal landgenooten in de besturen, hebben aan dit volk een positie verschaft, bijkans sterker dan die der Duitschers. De Tsjechen zijn als hardnekkige en koppige strijders gevreesd en kunnen meer gedaan krijgen dan de kalmere Duitschers. Een voorbeeld! De Duitschers in Bohemen verlangen, daar samenwerking met de Tsjechen onmogelijk is, naar een administratieve scheiding, naar een indeeling van het land in Duitsche en Tsjechische districten. Dit is het eenige middel om dat rijke Bohemen, dat door die nationale twisten verarmt en den bedelstaf te gemoet gaat, voor een financieele catastrophe te behoeden. De regeering is, zooals alle verstandige menschen, voor de scheiding en heeft een wetsontwerp in dien zin ingediend. Maar de Tsjechen willen er niets van weten, omdat daardoor de Duitsche districten vrij wel voor hen gesloten zullen worden en zij dan de hoop zullen moeten opgeven om die streek eenmaal te veroveren. Van hun standpunt hebben zij gelijk, evenals de Duitschers van het hunne. Welnu, er is weinig uitzicht op dien verstandigen maatregel, omdat de regeering niet durft[1].

(1) Sinds ik dit stuk in het begin des jaars schreef, is de toestand wat beter geworden en wordt thans tusschen beide volken in Praag over een compromis onderhandeld, waarbij de indeeling van het land in nationale bestuursafdeelingen, zooals de Duitschers die wenschen, een punt van ernstige overweging uitmaakt De kansen tot het slagen dier conferenties staan niet ongunstig. De oorzaak van deze gunstige vooruitzichten ligt in den geldnood van den Boheemschen Landdag, die, ten gevolge der dwarsdrijverij der Duitsche afgevaardigden, sinds twee jaar geen begrooting kan indienen noch belastingen heffen. De Duitschers hebben stokken in 't wiel gestoken, om hunne tegenstanders te dwingen aan de Duitsche grieven gehoor te geven. Dit middel schijnt te helpen, want men is aan het beraaadslagen gegaan.

Wij zien uit dat alles hoe de Tsjechen, uit eigen wilskracht en door vurige vaderlandsliefde bewogen, ten koste van veel geld en moeite zich zoodanig uit hunne vernedering hebben opgewerkt, dat zij niet alleen het pleit in hun land gewonnen hebben, maar tevens van verdedigers aanvallers geworden zijn.

En wat ik hier van de Tsjechen verteld heb geldt ook voor de Polen, die eveneens duizenden voor hunne organisaties opbrengen en vooral van de Slovenen. Dit volk is wel een sprekend bewijs van de kracht der Slavische ziel. Wonende tusschen de rivier de Drau ten Noorden, de Adriatische zee ten Zuiden, geplaatst tusschen Duitsche en Italiaansche beschaving, levende dus tusschen twee prachtige culturen, is dit boerenvolk van ruim een millioen menschen, dat geen literatuur, geen kunst, geen geschiedenis heeft, tot een zoo krachtig nationaal leven ontwaakt, dat de besturen in het Duitsche Gratz en het Italiaansche Triest bevreesd worden voor die beweging en dat, om maar iets te noemen, de Italianen hunne universiteit in Triest niet krijgen kunnen, zoolang de Slovenen niet een hoogeschool in hun stad Laibach verwerven. Natuurlijk worden de Slovenen door de overige Slaven daarin geholpen.

De nationale strijd, die in Oostenrijk het eerst tusschen Tsjechen en Duitschers begon, is op die wijze langzamerhand over het land uitgebreid.

Na de Tsjechische organisatie beschreven te hebben, zal ik nog iets over de georganiseerde tegenweer der Duitschers vertellen.

III.

De Duitschers, als het eerste volk in Oostenrijk, hooger staande in cultuur en welvaart dan alle andere, die aan dat land het vorsten-

huis, beschaving en taal geschonken hebben en daardoor eeuwen lang de Slaven hebben overheerscht en hun stempel op dit volk hebben gedrukt, - die Duitschers ondergaan thans de anthropologische wet, volgens welke de overwinning ten slotte blijft aan de steeds naar voren dringende massa's van het proletariaat. De laag van hen die geregeerd worden, vermeerdert zich vlugger dan die der regeerders, en zoo kan het niet uitblijven, dat de Oostenrijksche Slaven, opgevoed in Duitsche kultuur, maar vol nationaal gevoel en vast besloten zich respect te verschaffen, allengskens op gelijke hoogte komen als hunne onderwijzers, en dus wat zij geleerd hebben tegen hunne meesters aanwenden. Daarenboven is door de stichting van het Duitsche rijk de politieke band tusschen de Duitschers in Oostenrijk en hunne broeders in het Rijk verbroken, de toevoer van rasgenooten gestremd en de regeering gedwongen, meer dan anders het geval zou geweest zijn, acht te geven op den wensch der Slaven, die nu eenmaal zeer in meerderheid zijn. Deze omstandigheden en de verdeeldheid der Duitschers, deze erfzonde van hun ras, die zoo gevaarlijk is tegenover de in nationale zaken steeds eendrachtige Slaven, hebben eerstgenoemden de hegemonie doen verliezen, die zij, tot nu 30 jaren geleden, eeuwen lang bezeten hebben. En daaraan verandert niets dat, als overblijfsel uit vroegere grootheid, Oostenrijk er oppervlakkig nog Duitsch uit ziet, zoodat de vreemdeling niet vermoedt dat de heerschappij reeds aan de Slaven is toegevallen.

Om zich nu tegen verdere verliezen te vrijwaren en zich beter te kunnen verdedigen, zijn de Duitschers zich eveneens nationaal gaan organiseeren. Zij hebben ‘Schutzvereine’, vereenigingen tot nationale bescherming opgericht. Deze ‘Schutzvereine’ staan op neutraal terrein, behooren tot geen enkele partij, verzamelen Duitsche mannen en vrouwen tot gemeenschapplijken arbeid. Deze ‘Vereine’, zeer groot in aantal, bewerken elk een bepaald gebied, loopen de menschen af, gaan van huis tot huis, van dorp tot dorp om ze voor de nationale zaak te winnen. Van daar dat er Duitsche ‘Schutzvereine’ zijn voor Zuid- en Centraal-Bohemen, en voor Noord- en Zuid-Moravië. De Nordmark zorgt voor Silezië, de Südmark voor de Alpenlanden, enz.

Aan het hoofd van al die ‘Schutzvereine’ staat de in 1880 gestichte ‘Deutsche Schulverein’, die in het heele land leden heeft

en vooral werkzaam is waar nationale belangen gevaar loopen. Deze ‘Schulverein’ telt 130,000 leden en is verdeeld in 1609 plaatselijke groepen. Hare onkosten bedroegen in 1908 ongeveer 807,000 kr. en in de 30 jaren van haar bestaan zijn door haar ruim 12 millioen kr. voor nationale doeleinden besteed. De inkomsten van 1908 stelden de ‘Verein’ in staat om in dat jaar in de door de Tsjechen bedreigde plaatsen 22 nieuwe scholen op te richten en aan 57 Duitsche particuliere scholen en 164 kindertuinen steun te verleenen. De ‘Verein’ zorgt, waar er behoefte aan is, voor de boeken, de schriften en verdere leermiddelen, betaalt schoolgeld voor hen die daartoe niet in staat zijn, ondersteunt herhalingsleergangen, schoolkeukens, draagt bij tot de kerstmisgeschenken voor arme schoolkinderen, verleent subsidies aan begaafde gymnasiasten en reikt medailles en eerbewijzen uit aan onderwijzers die zich ten opzichte der kinderen in het bedreigde taalgebied verdienstelijk hebben gemaakt. Deze ‘Schulverein’ is dus een machtig lichaam, dat veel goeds verricht en toch doet hare Tsjechische tegenpartij, de ‘Matice’, meer. De bekende dichter Rosegger heeft in 10 maanden tijds twee millioen kronen voor de Duitsche ‘Schulverein’ opgehaald. Deze vereeniging kan uit de rente van dit kapitaal thans 90,000 kr. per jaar voor haar scholen besteden. Men zou zeggen dat dit een prachtige som is, een heerlijke daad van dien nationalen dichter. Maar de Tsjechen lachen er wat om. Zij zeggen dat zij nog meer zullen bijeenbrengen en dat de gift van Rosegger voor hen een aansporing zal zijn om nog meer voor hun volk te doen. De Duitschers hebben dan ook dadelijk begrepen dat ze bij het behaalde voordeel niet mogen stilstaan, maar voort moeten gaan op den ingeslagen weg.

De Duitschers hebben Oostenrijk met een net van ‘Schutzvereine’ bedekt, om daarmee de nationale belangen te bevorderen. Deze ‘Vereine’ of bonden staan met elkaar in correspondentie, lichten elkaar in en helpen elkaar. De zetel der organisatie bevindt zich in Weenen en dit hoofdbestuur geeft in algemeene trekken de leiding aan. Eenmaal per jaar wordt een groot nationaal congres in Weenen gehouden. De ‘Schutzvereine’ hebben zoowat 5000 afdeelingen met 400,000 leden. Hare jaarlijksche inkomsten beloopen, na aftrek van wat aan de ‘Schulvereine’ wordt gegeven, 300,000 kr. De contribu-

ties zijn zoo gering, dat ook minder bemiddelden als lid kunnen toetreden. Men moest rekening houden met de bevolking, die hier niet zeer welvarend is en veelal op bescheiden voet leeft. Het nationaal gevoel, of men wil of niet, wordt door den onophoudenden strijd steeds wakker gehouden. Het kind dat in een streek met gemengde bevolking woont leert van zijn jeugd den nationalen strijd kennen. De Duitsche schooljongen wordt door de omstandigheden gedwongen zich tegen de plagerijen en den vechtlust van zijn Tsjechische makkers te verdedigen. Hij wordt van zijn jeugd op zijn tegenstander attent gemaakt. Reeds als kind draagt hij een blauwe korenbloem in zijn knoopsgat (de lievelingsbloem van den ouden keizer Wilhelm), zingt hij de 'Wacht am Rhein' en nauwelijks is hij de school ontwassen, of hij wordt lid van de 'Schutzverein'. Men ziet dus dat de Duitschers zich te weer stellen, vol ijver zijn en nationaal opgevoed worden. Ze zouden dus ook veel meer kunnen bereiken, als zij niet raseigenschappen hadden die hun minder geschikt voor den bitteren strijd maken dan de Slaven. Zij zijn niet zoo fanatiek, niet zoo gewelddadig, niet zoo vurig, ook ordelievender. Daarbij komen nog verdeeldheid, wangunst, allerlei persoonlijke gevoelens die niets met de zaak te maken hebben, hun geringer wilskracht en doorzettingsvermogen en ten slotte de tweespalt tusschen liberalen en clericalen. Het nationale gevoel der kerkdijken is zwakker dan dat der vrijzinnigen. Bij eerstgenoemden gaan steeds de belangen der Kerk voor. Die staan op de eerste plaats en de heele geestelijkheid van hoog tot laag voelt weinig voor de nationale zaak. Men zegt dat het Vatikaan dat niet wil, dat de pauselijke politiek, die sinds Luther de Duitschers wantrouwt, veel meer heil van de Slaven verwacht. Bij de Tsjechen en de overige Slaven daarentegen zijn de geestelijken hunne voormannen in den strijd. Daar dekken Kerk en natie elkaar. Dat dit voor hen een enorm voordeel is, ligt voor de hand.

In het gemengde taalgebied, waar de Duitschers nog voor een tiental jaren de meeste winkels hadden en meer in handel en nijverheid te zeggen hadden dan de Tsjechen, die meer landbouwers zijn, moesten eerstgenoemden hun trouw aan hun natie met een deel van hun welvaart betalen. Niet voldoende dat straatbengels 's nachts wel eens hun vensters inslaan of hunne winkelhorden met lak zwart

maken en soms, als de nationale haat wegens politieke gebeurtenissen bijzonder hoog steeg, hunne winkels uitplunderen; neen, de Duitscher moet nog rekening houden met het nationale voorschrift, het 'Svui-Svemu', koop niet bij den Duitscher.

Wij zien daaruit dat de Duitschers tweemaal schatting aan hun volk moeten betalen, ten eerste door het toetreden tot de 'Schutzvereine', ten tweede door de nadeelen, die hun winkel of nering door het wegblijven van de Slavische klanten lijdt.

De arbeid van al die 'Schutzvereine' is zeer verschillend en richt zich geheel naar de behoeften van de streek waar zij werkzaam zijn. Groote zorg wordt besteed aan de oprichting van kindertuinen, want ontbreken die in de dorpen op de taalgrens, dan gaat het Duitsche kind meestal voor zijn volk verloren. Bij het begin van het nieuwe schooljaar ontbrandt er strijd over de kinderen. Er wordt dan naar kinderzieltjes gevischt en de Tsjechen aarzelen niet om door middel van premies behoeftige ouders te bewegen hun kroost naar hunne scholen te zenden, iets wat hen door de Duitschers wordt nagedaan.

De 'Schutzvereine' houden jaarlijks kerstmisuitdeelingen voor arme kinderen. Zoo gaf de 'Bund der Deutschen in Böhmen' in 1908 11,000 kr. Het volk ziet daaruit dat die 'Vereine' ze in hun armoe niet in den steek laten; het nationaal gevoel wordt daardoor versterkt. Ook worden door de 'Schutzvereine' voordrachten gehouden en leeszalen gesticht. Verder hebben zij in hun dienst rondreizende leeraren, die van stad naar stad, van dorp naar dorp reizen, lezingen houden, het nationaal gevoel aanwakkeren, nieuwe afdeelingen stichten, enz. In de streken met gemengde bevolking vervullen deze personen eenigszins de taak van nationale missionnarissen. Het aantal Duitsche boeken, door de opgenoemde 'Vereine' in de bedreigde streken verspreid, bedraagt meer dan 300,000. Die 'Vereine' laten maandelijks korte vlugschriften onder de afdeelingen circuleeren, waarin nationale, maar ook dagelijksche zaken besproken worden.

Die 'Vereine' stichten 'te huizen' voor Duitsche handwerkers en gezellen en zorgen voor verpleging van weezen, die, als zijnde zonder leiding, anders verloren zouden gaan. Verleden jaar werden door den 'Bund der Deutschen in Böhmen' 110 weezen opgevoed, waartoe door 700 afdeelingen van dien bond 15,000 kronen werden

opgebracht. Verder zijn schoolkeukens ingericht voor kinderen, die 's winters moeilijk naar huis kunnen.

Op het voorbeeld der Tsjechen schieten de ‘Schutzvereine’ aan hunne boeren, handswerklui, kleine winkeliertjes die zwak staan, geld voor, om ze voor ondergang te bewaren. Waar in de bedreigde streken Duitsch onroerend goed gevaar loopt, zijn de ‘Vereine’ er dadelijk bij. Van wat voor beteekenis het bezit van grond in dien strijd is, dat hebben zij van hunne tegenpartij geleerd, die in steden, waar beide talen gesproken worden, dikwijls getracht hebben door overbetaling Duitsche terreinen en velden machtig te worden, of met hypotheken te manoeuvreeren, om de Duitschers van hun grond te zetten.

Wat hier door de ‘Schutzvereine’ gedaan wordt, wordt door den Pruisischen Staat, die alleen met Duitschers te rekenen heeft, op groote schaal in zijn Poolsche provincies verricht. In Oostenrijk is zoo iets niet mogelijk, maar men kan daaruit nagaan hoeveel nuttige kracht zoodoende verloren gaat.

Daar de Duitschers hun eeuwenoude positie willen verdedigen, zoo zijn al die ‘Schutzvereine’ geene aanvals-, maar verdedigingswerktuigen.

Relatief veel geld wordt bijeengebracht door nationale lucifers. De doosjes zijn beplakt met de nationale kenteekens. Ieder vriend der Duitschers verlangt zoo'n nationaal doosje en de ‘Bund der Deutschen in Böhmen’ kan aan hare vereeniging 12,000 kr. en de Südmark 15,000 kr. afleveren.

Evenzoo brengen de ‘Wehrschatzmarken’ een aardig duitje op. Dat zijn zegels, die ten bedrage van 2, 5 en 10 heller worden uitgegeven en die men in alle tabakwinkels der Oostenrijksche regie koopen kan. Zij dragen den naam van de een of andere ‘Schutzverein’ en zier er netjes uit. Zij worden meestal op de achterzijde van het couvert als sluitzegel geplakt. De Südmark, d.i. de bond die in Stiermarken, Karinthie en Krain de Duitschers steunt tegen de Slovenen, heeft verleden jaar 1,850,000 van zulke zegels verkocht en op die wijze 40,000 kr. aan de nationale kas kunnen afleveren. De meergenoemde ‘Bund der Deutschen in Böhmen’ kreeg op die wijze 58,000 kr. voor de nationale kas bij elkaar. Dat in de Duitsche dorpen in elk lokaal een bus staat, geschilderd in de nationale kleuren met het opschrift: ‘Veel kleintjes maken een groot’, spreekt van zelf.

Zoo ben ik langzamerhand aan het einde van mijn verhaal gekomen. De Duitschers zien hun nationaal bezit langzamerhand afbrokkelen. In het Noorden zetten de Tsjechen er hunne tanden in, in het Zuiden de Slovenen, in Tyrol de Italianen. Van daar dat Oostenrijk met een net van allerlei nationale organisaties is overdekt en dat er in dat land hevig zoowel om behoud als om uitbreiding van bezit gestreden wordt.

De Tsjechen zijn voor de Duitschers de gevaarlijkste. Hun uitbreidingszucht maakt zich zelfs in de hoofdstad bemerkbaar, zoodat velen vreezen dat op den duur Weenen geen zuivere Duitsche stad kan blijven, maar eenmaal een stad met twee talen worden zal.

Beschouwt men die heele beweging van een philosophisch standpunt, dan is dat zich opwerken van rassen, die zoo goed als vergeten waren en die geen beteekenende rol in de kultuur gespeeld hebben, allermerkwaardigst.

De Slaven in Oostenrijk hebben het veel verder gebracht dan de Vlamingen in België, en toch bekleeden Vlaanderen en Brabant in de Belgische-Nederlandsche beschaving een allereerste, ik zou haast zeggen de eerste plaats[1].

In een tijd dat men in de heele wereld het nationale princiep zich zoo krachtig ziet verheffen, zouden de Vlamingen niet in staat zijn in hun land de plaats te erlangen die hen krachtens geschiedenis en beschaving toekomt? Ik kan het niet gelooven.

Het voorbeeld der Slaven in Oostenrijk is er om te bewijzen dat hel wél gaat, als men ernstig wil.

Weenen, April 1910.

C.J. RIVE.

(1) De Tsjechen hebben in Praag een eigen hoogeschool en een polytechnische school.

In 't Sukkelstraatje.

Dolf was eigenlijk rijtuigschilder van stiel, maar in werkelijkheid richtte hij niet veel uit. Hij deed niets liever dan luieriken, zich vermaken, zijn geld verbrassen met makkers en vrienden, zijn geld en dat van zijn vrouw, dat zij verdiende als strijkster. Uren en uren en halver nachten bleef hij in de kroegen zitten, kaartend en tuischend voor rondeke na rondeke, en potten en pinten pakken zonder eind, en rooken, pijpen paffen.

Wel, wel, zuchtte Fientje zoo dikwijls, als z' alleen aan heur bezigheid stond. Hadde ze dat maar voorop geweten, vóor ze trouwde, wat voor een kerel hij was, wat hadde ze hem schoonekes laten staan fluiten! Nog geen volle jaar waren ze getrouwd, en wat had ze al niet afgezien met hem! Heur jong leven, heur schoon jong leven stond nu al zoo ver van heur af en scheen al zoo lang voorbij. Heur moeder had het heur vroeger zoo dikwijls voorzeid, hoe dwaas en uitzinnig het was, zich zoo te versmijten en zich voor altijd te verbinden aan een vreemde, dien ze niet of bijna niet had gekend. Maar 't was allemaal zoo rap gegaan met heur! En of ge 't ooit wel op voorhand kunt weten, wat er u alles te wachten staat! Maar zij, och arme, ze moest ook getrouwd zijn, hoe het ook ging! Van te voren zijn 't allemaal goei en de steenen zijn te koud, waar g' over moet! Maar niet zoodra is 't nieuws er af, of de aap komt uit de mouw! Ze had Dolf loeren kennen op den Zondag der groote foor, op Veerzekensmarkt, als de jongens uit al de omliggende gemeenten, uren in 't ronde, naar hier komen om zich een veerzeken te koopen. Dolf was gekomen met een troepje zijner makkers, uit de naburige stad, om zich eens duchtig te vermaken. 't Waren allemaal vrienden van Peer, Fien heur broer, die te Mechelen bij de soldaten was geweest en daar Dolf had leeren kennen, die rijtuigschilder was in 't arsenaal, met nog eenige andere

jongens daarbij van den Neckerspoel en Pasbrug. Zoo kwamen z' in de balzaal van den Dikken Bakker in de Antwerpstraat en gingen aan den dans. 's Zondags daarna, op Pottekensmarkt, hadden ze volop kennis en werd het een vrijage in regel. Een maand nadien waren ze getrouwd.

Fien was strijkster van stiel en had danig veel te doen.

Van 's morgens vroeg tot 's avonds, bij 't lamplicht, stond z' achter heur witte tafel, uitarmend naar links, naar rechts en weerom, met het heete ijzer glijdend over 't linnen, tot alle linken en plooien er uit waren en het schoon effen voor heur te glanzen lag. Den heelen godsjeugdigen dag tot 's avonds laat. Ze verdiende goed en royaal heuren kost.

Na heur huwelijk was ze met Dolf gaan wonen in een huizeke der Hofstraat en nevens hun woonst stond er een werkplaats, ruim en groot, waar de rijtuigen geplaatst werden, die geschilderd moesten worden.

In 't begin ging het allemaal opperbest.

Fien had veel kennis onder 't rijke volk en het werk kwam dadelijk af. Dolf was een beste vakman, en 't viel danig mee. De moeilijkste klanten waren voldaan. De schilder had dan ook spoedig een gastje van doen, om hem te helpen, om boodschappen te doen, om alles zindelijk en in orde te houden, water aan te halen en een handje uit te steken bij 't gemakkelijkste werk.

Heelder dagen was Dolf doende aan wielen, die staken aan een ijzeren staaf, langs beide zijden van een op heuren kop rustende ton; of hij wreef en borstelde over rijtuigkappen, over deurkes en raampkes, over den bok, den voortrein en de berries. Hij brandde de oude verf weg, die gebobbeld en gekorst overal op lag, in scheuren en barsten; hij waschte slijk en vuil weg met overvloedig water, wreef en draaide alles gladfijn met puimsteen, hij droogde en doopte alles af met sponsen en zeemvel; dan lei hij een eerste laag grauwe grondverf, en overschilderde daarna al de deelen, zwart, rood of geel, met zijn menigvuldige borstels; hij trok haarfijne, kaarsrechte bieskes over velgen en spaken, met de losse hand, zijn langharig penseeltje houdend tusschen duim en wijsvinger, terwijl zijn pink gleed langs de randen om het spel te bestieren en schoon recht en in 't midden te houden. En als 't allemaal

droog was ging hij aan 't vernissen en 't glaceeren tot al de paneelen en de deurkes spiegels werden, helderklare spiegels, waar hij zijn beeld in zag wemelen en waar 't licht van den dag over roerde in menigvuldig geglans.

Hoelang had het zoo wel geduurd? Nog geen drie maand was hij bezig of hij moest een gast hebben, een grooten gast, want met zoo'n kleinen loopjongen alleen kon hij geen weg; hij kreeg het te druk.

Fien was er tegen op gekomen, want ze had het hem liever alleen zien doen. Hij was immers jong en gezond en kon 't gemakkelijk alleen houden liggen. Als de overlast bleef duren, konden ze nog altijd zien wat ze zouden doen. Maar hij wou het en kreeg zijn zin.

Toen was 't gesukkel begonnen. Hij werkte minder van dag tot dag, ging voor den middag een druppeltje pakken in de buurt, kreeg makkers, met wien hij 's avonds uitging en nu liep het spoedig heelemaal mis. In den zomer was hij gaan duiven houden en van dan af lag het huishouden heelemaal overhoop. Ze hadden leelijk getwist en ruzie gemaakt; maar Fien, och arme, moest het ondervinden dat al het geweld en heur leelijke bedreigingen en scheldwoorden geen zier konden baten.

Den heelen zomer hadden ze getobd en Fien heur luttele schoone dagen waren geteld en voorbij.

In 't begin van den herfst verkocht Dolf bijna al zijn duiven. Twee koppel zou hij er slechts doorhouden voor 't volgende jaar.

Toen Fien de duiven zag verdwijnen was ze geen beetje verheugd, want daarin stak, meende ze, het grootste kwaad. Ze hoopte dat Dolf toch eindelijk terug aan 't werken zou gaan en dat het nog wel beteren zou. Want, met al heur werken en zwoegen en zuinig zijn, kwamen z'er nog niet. Fien spaarde 't brood uit heuren mond, maar Dolf smeet het weg in zot, dwaas gespeel met zijn duiven. Dat hij niet vriendelijk meer was voor heur, daaraan was z'al gewoon en 't kon heur maar heel weinig schelen. Als hij maar werken wou en wat centen helpen verdienen.

Maar Dolf wou enkel nog weten van plezier en vermaak. Met het geld van zijn duiven kocht hij een paar oude netten om vogelen te vangen. Daar was, zoo beweerde hij, thans zoo weinig werk voor de schilders, 't Was 't doode seizoen, een paar maanden lang en, als de

vogel trok, was er nog heel wat mee te verdienen. Hij had het vroeger veel gedaan met zijn vader, die de beste nettenzitter was van uren in 't ronde. Hij zou zijn grooten gast maar doorzenden en enkel Suske, zijn loopjongen houden, die hem helpen moest.

Fien geloofde hem; ze liet hem dus maar betijen en hoopte dat het nu wat beter zou gaan.

Dolf trok de velden af, doorliep den omtrek, en koos een schoon stuk akkerland, zwart omgeploegd, met, langs den eenen kant een strook malschgroene spurrie, en een streep groot grof gebladerde rapen, langs den anderen. 't Was een schoone plek, heel voordeelig gelegen, ver van andere nettenzitters af, en hij huurde ze voor heel het seizoen.

Op een namiddag wou hij alles voorloopig in orde brengen en hij kwam afgedragen met al zijn gerief, in een grooten netzak, die zwaar drukte op zijn schoft.

Met een langgesteelden, zwaren, houten hamer sloeg hij de vier dikke buitenpalen in den grond. 't Was heel lastig werk en, bij iederen geweldigen slag, zwierde de hamer hoog op, cirkelend door de lucht; Dolf boog zijn lijf achterover en dan, met krachtigen ruk naar voren, plofte de hamer dofsmakkend op den neerzakkenden paal; het zweet dreef perelend neer langs Dolf zijn gezicht.

Hij stapte de plek gronds af, in gelijke passen, metend de afstanden en plantte vier kleine sluifpaaltjes in den grond, waar de brilstokken aan vastmoesten. Hij spande de netzeelen over de brilstokken heen, om eens voorloopig te meten of 't juist kwam en nu was het spel hoofdzakelijk gereed. Op het eene uiteinde groef hij nog een kuil in den grond, ophoopend langs achter de uitgegraven aarde, die hem later tot zitplaats zou dienen. Toen sneed hij, uit den eikenkant aan den akkerzoom, groote bussels bebladerde twijgen af, die hij plantte rond den uitgegraven kuil, en zijn bladerhutteke, waar hij zich in verbergen zou, stond nu ook al klaar tegen morgen.

Dolf wikkelde zijn net en zijn zeelen terug in den zak; de palen bleven steken in den grond, evenals de twijgen der hut, voor heel het seizoen; en hij droeg zijn gerief naar de koornschuur van den boer.

's Anderen daags al heel vroeg trok hij met Suske de stad uit.

't Was nog pikdonker als ze weggingen; de lucht was zwart;

hier en daar pinkte soms een sterreke, dat dan weer uitdoofde, wegkruipend achter hoog drijvende wolken.

Als ze een heel eind buiten de stad waren en door de bosschen trokken, kwam de dag in de lucht. In het hout langs den weg begonnen de vogels te fluiten en te roepen. De vogeltjes, in de groote muit, die Dolf droeg aan zijn hand, lokten en tjiepten tegen, en 't werd een plezierig over en weer getater uit de boomen en de gesloten kevie.

Suske liep twee passen achter Dolf, haastig wevend met zijn korte beentjes, om te kunnen volgen, blij dat hij meemocht, het veld in, om vogeltjes te vangen. Hij sprong over diepe karsporen, slingerend door 't zand, en verwarde met zijn beentjes in 't kruid, in bremranken en pijltjes, die weelderig opstruikten langs den weg en de gracht.

De zon kroop achter de boomen omhoog, en 't was volop dag. De natte herfstdraden, die gespannen hingen en brugden van 't eene grassprietje naar 't andere, die over de grachten slingerden en spinnewebden in kanten en struiken, de ragfijne zilverdraadjes glinsterden en schitterden, als waren ze bepoeierd met glasschilfers en suikerstof.

Ze trokken de hei door, de rosbruin verslenste hei, en geraakten in een breed open akkerland. Aan den boord stond de hoeve, waar Dolf zijn netten lagen.

De menschen waren al op en hun beesten aan 't voederen. In den haard vlamde een groot turfvuur, met lange kronkeltoncen, die likten over den dikbuikigen koeketel, onder de breed openmuilende, zwartberookte schouw, waar ge den hemel door zaagt. Dolf stak zijn pijp aan met een koolke vuur, dat hij vastgreep met de langbeenige tang.

- ‘Ge zijt daar zoo vroeg, Dolf; is dat uw oudste?’ taterde de boerin, omroerend in den pruttelenden ketel, waar ongepelde aardappels, flauw geurend, in kookten.

- ‘Mijn oudste? lachte Dolf, ik heb er nog geen, menschlief! 't Is mijn opjager, hé, Suske?’

De vrouw ging water putten uit den diepen bornput, waarrond een houten, half verrotte schutsel stond. Dolf ging de koornschuur in.

- ‘Uw pijp, Dolf!’ riep de bazin hem achterna

- ‘Hier, zie, jongen, hou eens vast!’

Dolf bracht den netzak buiten op zijn schouder en stak zijn pijp terug in zijnen mond. Suske droeg de groote muit nu, die hem te zwaar woog.

- ‘Zie dat ze niet tegen uw beenen slaat, of de drank vliegt uit de glazekes, en dan zitten de beestjes zonder.’

Ze kwamen op hun plek en Dolf smakte den netzak op den grond.

Hij stropte 't netzeel vast aan den achterpaal en lei zijn net open, voorzichtig achteruitstappend om 't spel niet te verwarren, en hij snoerde het zeel aan 't ander einde vast. Hij spande de koord over de brilstokken heen en pingelde 't net langs den binnenkant vast, met kleine houten pinnekes, scherp puntig langs onder en die van boven een weerhaak droegen, waar ze 't net aan de binnenzij mee vastklampten.

Hij lei eveneens zijn tweede netdeur open.

- ‘Zie, Suske, dees moet ge nu leeren: de roeren leggen. Da's uw werk, iederen morgen.’

De drie houten pinnekes, waar het roertouw en het gareeltje van 't lokvogeltje aan vastgesnoerd zaten, op behoorlijken afstand, in den grond vasttrappen met zijn kloontje, en het touwke dan afrollen, en schoonekes leggen onder het trekzeel door, tot in de hut, goed in 't bereik van Dolf zijn hand.

Dolf zelf stropte de roervogels vast, die seffens wild opvlerkten, als hij ze losliet, maar die spoedig gingen voelen, dat ze gevangen zaten en geduldig bleven zitten tot men zou trekken met het roertouwke, om ze met geweld omhoog te doen wippen en openslaan hun vlerkjes, en aldus de voorbijvliegende vogeltjes te lokken.

Ze zaten nu nevenseen, Dolf en Suske, in den kuil, op den geledigden uitgespreiden netzak, gedoken achter de bebladerde twijgen, uithalzend, links en rechts, naar vinken en kneutertjes, die ze van verre hoorden tjilpen en tjiepen in de boomen.

- ‘Loop eens langs den eikenkant, den akker rond, en jaag ze uit de boomen,’ zei Dolf.

Klein Suske bessemde moedig door 't zwarte land, langs 't rapenveld, dwars over een reepel natte klaver, en liep langs struiken en boomen en joeg de vinkskes op, die verder wipten in andere

boomen, of er van door trokken, het bosch in. Een enkel versukkelde en vloog den akker in. De blinde vogel aan de netten lokte en het vinkske in de lucht kwam aangewipt, in schokkende vlucht, vooroverstuikend, weer opwaarts rukkend. Het beestje viel nevens het net. Suske kwam stapke voor stapke nader. Het vogelke wipte op, een eindeke verder, vlak 't net in, dat opvloog en het vinkske omsloot, dat nu wild vlerkend opsprong, verward in de mazen.

't Was een heel schoon manneke, een takkeling, wist Dolf; en 't had een fijn groenig, blauw geïriseerd kopke en een borstje, dat snel asemend joeg en een half open bekje, verwoed, pikkensgereed. Ze zouden het doorhouden en blinden, voor 't volgende jaar. Ze zetten het in de groote muit, waar het wild rondstoof, botsend tegen de traliekes en 't doek, maar eindelijk stilviel en in een hoekje kroop, tot er andere bij zouden komen en dat ze samen zouden aan 't vechten gaan.

Van tijd tot tijd vingen ze nog een vinkske, een heikneuterke, een pieperke of een kwikske, maar daar kwam nog niet veel. Suske vond het toch danig plezant en liep den akker af, vogels opzoekend en opjagend; en zijn voetjes gloeiden lekker warm in zijn houten blokskes van 't gedurige over en weergeloop.

Tegen negen uren kwam Fien in den akker. Ze herkenden ze van verre en Suske liep er vroolijk naar toe, haastig vertellend van 't vele plezier, en ze kwamen te samen babbelend afgestapt over het smalle voetwegeltje te midden door 't veld. Ze bracht warme koffie en boterhammen. Ze aten lekker en toonden aan Fien de doode vogeltjes die lagen in de hut, en de vinkskes en kneuterkes, die rumoerig vechtend rondpootelden en trippelden in de muit.

't Was in 't begin van 't seizoen, lei Dolf uit, en daar kwam nog niet veel; maar binnen enkele dagen begon de vogel volop te trekken en dan zou 't wel beter gaan.

- ‘'k Hoor leeuwerik!’ zei Dolf, zijn oor spitsend.

Ze zochten en inderdaad, ginder, heel hoog in de lucht, hingen er twee te tierelieren en spelend elkaar te achtervolgen.

- ‘'t Is speelvogel, wist Dolf, die laat zich niet vangen; onnoodig ons vogels daar kapot op te roeren. Die blijven hier liggen in de akkers, tot de trek er in komt.’

Fien ging terug naar huis en nam de doode vogeltjes mee, een

twintigtal. Ze kon ze seffens gaan verkoopen, en moest maar eens gaan aanbellen bij de rijke menschen in de stad. De eersten worden best betaald, zes en zeven centiemen het stuk; de pieperkes, met fijne bekjes, zelfs aan acht.

Tegen den middag kwamen de vogelvangers thuis, met nog een tiental vogeltjes er bij. 't Was maar een arme vangst, maar toch beter dan niets. Dolf had daarbij nog vogeltjes in 't leven gehouden, die hij de volgende keeren zou vasttuieren in de netten, om nog beter de andere te vangen. Zoo geraakte hij iederen dag wat beter gesteld.

Alle morgenden trok hij het veld in, tot 's middags, of, als er vogel kwam, tot tegen den avond zelfs, en bracht dertig, zestig, maar ook wel eens tien of twintig vogeltjes mee, die Fien dan seffens verkocht, leurend van deur tot deur. Die ze niet kwijt geraakte bracht ze naar den poelier, die er echter maar weinig voor gaf.

Alle dagen zei Dolf dat het beteren zou, als de leeuwerik kwam. Fien was toch tevreden. Hij deed nu toch iets, al verdiende hij niet veel; en daarbij des avonds kroop hij vroeg in zijn bed; hij dronk niet om 's morgens in de vroegte al op weg te kunnen gaan. Zoo sukkelde ze maar voort, heur armoe geduldig verdragend. Daar waren er nog zooveel, meende Fien, die het slechter hadden dan zij. Op een Zondagmorgen ging Dolf met Suske naar de vroegmis, om half vijf, bij de Paters. Het kerkske, goudgelig verlicht met kaarsen aan de outers, en met vlindergasvlammen aan muren en pilaren, zat vol kuchende menschen, dicht zwart opeengedromd. 't Waren meest nettenzitters, fabrieksvolk en allerlei werklie, die recht bleven staan, van achter in de kerk, en hoestten en kuchten, sjiekten en op den grond speekten. Hier en daar een enkele vrouw, moeder met veel kinderen, die anders niet meer weg kon, van den heelen dag, en haastig een miske kwam hooren; of jagers, met bruine of groene vesten, een lederen riem om 't lijf en hooge laarzen om de beenen; en enkele mannen, dronkaards, die 's nachts niet slapen konden en van in de vroegte Zondag begonnen te vieren.

't Was nog geen vijf uur geslagen als de mis al uit was en 't volk de kerk uitbortelde in gekloef en gedokker op den blauwen vloer. De vogelvangers haastten zich op weg. Een enkele wipte al 't kroegske binnen, schuin over de kerk, om rechtstaande aan den toog, haastig een borreltje te snappen, dat hem het lijf verwarmen zou.

En nu op weg, de velden in!

De wind was gekeerd, naar 't Zuidoosten gekropen, de voordeeligste streek, en dien dag trok de leeuwerik voor den eersten keer.

Nu was 't plezant! Dolf lette niet meer op de kleinere vogeltjes en liet de kneuterkes maar zingend frazelen rond zijn netten. In heelder benden kwamen de leeuweriken afgezwermd; over het strooien dak der hoeve staken ze den akker in; en Dolf ging aan 't lokken en pijpen op zijn fluitje, tot hij zijnen asem kwijt was; half gebogen stond hij recht, begeerig uithalzend, de bewegingen en zwenkingen der vogeltjes volgend, lokkend en roerend. Ze kwamen af, ze luisterden! Stil! Ze dwarrelden neer; een enkele kreeuwde nog eens, heel luid, terwijl ze laag over den grond voortscheerden, als een zwarte wolk, altijd malend en wervelend dooreen, tot z' over de netten scheerden, die snel oprukten in forschen zwaai, en een heelen brok hapten uit de vlucht. Dolf en Suske sprongen de hut uit, 't net in, en nepen met hunnen duim op de krakende borstjes. De kopjes stuikten achterover en hingen te bengelen aan het dunne halsje. De bekjes vielen nog eens asemsmakkend open, met een streepje bloed er in; de schitterend zwarte kraaloogjes verglaasden en vielen toe. Hun vlugge handen grepen en scharrelden; en ze riepen elkander toe: Rap! Rap! want versche benden leeuweriken zwermden al schreeuwend over hun hoofden voorbij.

Ze legden de netten terug open, raapten volle handsvollen doode vogeltjes op en smeten ze neer in de hut, om opnieuw te beginnen.

Ze vingen honderd veertig leeuweriken dien dag, een heel netzakje, propvol. Die geraakten ze kwijt aan tien en twaalf centiemen het stuk, zoo vroeg als het nog was op 't seizoen. Dolf zijn dag was nu goed.

In den namiddag keerden ze naar huis, als de vogel ophield met trekken en bleef liggen in de akkers tot 's anderen daags.

Onderweg gingen ze den Koekoek eens binnen, een klein boerenherbergske, om een pintje te drinken op de goede vangst. Dolf liet zijn vogeltjes zien en bleef praten met de boeren. Daar kwamen nog andere nettenzitters binnengevallen, met goed gevulde netzakjes, en ze begonnen samen te kaarten en te borrelen.

't Werd al laat en Dolf stuurde op 't einde Suske maar voorop, naar huis met de vangst, en deed zeggen, dat hij wat later wel komen zou.

Ze zwierden van de eene kroeg naar de andere langs de baan; ze gingen geen enkel kavietje voorbij; en als ze 's avonds, toen het al lang donker was, de stad inkwamen, zwierelbeenden ze bedronken en bekrozen naar de Biemusch, waar enkele Zondagmenschen zaten te kaarten ondereen.

't Is er weeral op, dacht Fien, toen Dolf dronken thuis kwam; 'k had het wel gevreesd, als ik Suske alleen zag weeromkeeren.

Het liep heelemaal mis.

Alle dagen bracht Suske wel een heelen hoop leeuweriken naar huis, maar iederen dag ook bleef Dolf op de lappen met andere vogelvangers, die hij nu altijd aantrof, nu het seizoen volop aan den gang was.

De prijs van den leeuwerik verminderde van dag tot dag. Fien geraakte de vogels niet meer kwijt en om ze niet te laten bederven waren ze verplicht ze zelf op te eten. Maar Dolf deed niets dan drinken en wallebakken met zijn makkers en verbraste het schoonste van 't profijt in uitzinnig verteer.

Fien stond dikwijls te weenen achter heur strijkplank; ze zuchtte den heelen dag en kropte heur verdriet op, dat vastknobbelde in heur keel. Toch hoopte ze nog. Ze hoopte, dat ze nu maar spoedig moeder zou worden, en dat hij zich dan zeker wel beteren zou...

Lier.

FRANS VERSCHOREN.

De Waterbloempjes.
Een Sprookje.

Er waren eens twee kindertjes: een jongen en een meisje, zo bleuzend en lief dat iedereen hen ‘de bloemekes’ noemde.

't Broerke was 'n bolleke, dik en blij; mals waren z'n pollekes en àltijd lachend z'n mondje. En ook het meisje was 'n fris gezond ding, joelende kindervreugd immer stralend uit haar bleekblauw oog.

En zó blozend en bloeiend wandelden z' overal tezaam: waar broertje heenging, vergezelde hem zusje; waar 't meisje rondliep, moest ook het jongetje meê.

En de moeder... haar levensvreugd was met hen, gàns haar genot en haar troost in het heden, heur schone verre hoop in de toekomst.

Om 'r lippen glimlachte zaligheid, wanneer de buren bewonderend naoogden de lieve kleintjes, de twee ‘bloemekes’, hare kinderen. En zij werd gelukkig geprezen, en zij *voelde* sterk opwellen het grote levensgeluk in haar hart, wanneer ze heur lievelingen spelen zag, babbelend en jubelend, met vlugge voetjes en warmrood verrukte gezichtjes stoeiend of ernstig-wijs, lijk ouwe mensen redenerend, handin-hand.

Nu gebeurde 't - zoals het dikwijls gebeurde - ('t was op 't hete middaguur, wanneer de zon 'n bad neemt in het water en zich preuts met hoogmoedig zelfgenoegen bekijkt in de spiegel waarin heur gloriënde stralen breken) - dat beide kindertjes, 'n weinig moê van lome hitte, langzaam en zwijgend wandelden langs den oever der vaart.

Dàt mochten ze wel niet doen. Meermalen reeds had moeder 't hun verboden... en weldra zult gij horen dat moeder gelijk had... Doch, 't was zo prettig te staren naar 't lieve zonnetje, schalks lachend

in 't diepe sluimerend water, - zo plezierig nu en dan 'n zot visje te zien opspringen, als kwam het, waarachtig! om de twee verwonderde ‘bloemekes’ te groeten.

En telkenmale lachten ze luide. Ze kraaiden 't uit. Ze trippelden van genot. Maar wijs waren ze, dàt moet ik zeggen, en niet éen ogenblik lieten zij elkanders handje los.

En terwijl ze vrolik wandelden beiden of verstandig keken naar 't guitig opspringend visje... zie! daar kwam ook 'n stout kikkertje loeren... neen! 't was géén vorsje, beweerde het meisje... maar zeker, 't is 'n vorsje, hoorje 't dan niet kwakke?... Maar, domme jong, in de grote vaart zitten geen vorsjes... en wat gij hoort is 't plasse van 't water als 't visje terugspringt... en zó werd er tussen hen beiden gestreden, gekeven voor 'n niet... stil! daar hoorden z' op eenmaal 'n helderfijn stemmetje weerklinken.

Zij hoorden waarachtig 'n stemmetje dat hun toeriep: ‘Bloemekes! Bloemekes!’ - Ze keken rond, nieuwsgierig, dat geloof ik! 't Jongetje wat verschrikt, maar 't meisje wou grootdoen en zeî: ‘daar versteekt zich iemand achter die boom, dáár’, liet 't manneke los en liep er heen!... Niets!... Naderbij broertje weerklonk nu wat luider: ‘Bloemekes, blomekes!’ - Aardig, eh? - Ge moet mij zo niet bezien, kind, wat ik u vertel is waar gebeurd. Ze keken rond en bemerkten niets of niets! Overal gingen z' op zoek en hoe meer ze rondspiedden, hoe luider echode 't zilveren stemmetje: ‘Bloemekes! Bloemekes!’ Nu eens bleek het op te komen uit 't water... Maar, dat was onmogelik! overtuigde plechtig 't wijsneuzerig meisje. In 't water kan toch niemand leven en de visjes kunnen niet roepen. Ook 't jongetje was heel overtuigd dat de visjes niet spreken kunnen... maar tóch werd-i-bang en trok zusjes voorschoot los om hem vast te houden bij den teut.

Hoor! nu werd het stemmetje duidelik! Ginds, achter die grote dikke boom staat er iemand... Kom! En ze wilden er naar toe... keken nog eenmaal om en bleven staan, pàl. O wonder! een allerschoonste juffrouw zagen ze, tot aan de boezem opgestegen uit het water!

Nu verschrokken ze beî! En 't meisje omklemde broertjes hand met heftiger druk.

Broerke, half verdwaasd en tóch verrukt bij 't zien dier min-

nelike zoetgevooisde verschijning, - misschien wel uit gramschap tegen z'n eigen omdat-i zó gek gedaan had in z'n eerste schrik - zoende nu zusterke en stelde 't gerust met verstandige woorden: want ze waren toch zó verre niet van moeder!

En alles leek nu zo stil - godsstil: juist zoals in de kerk wanneer de priester in kostbaar zondaggewaad, tweemaal handen en armen hoog ten hemel verheft met hostie en kelk... Geen windje, geen zacht gesuis van babbelend kabbelend water, geen buitelend visje meer... zó doodstil en vereenzaamd plotseling àl... dat bang werden bloemekes allebei en angstig rondloerden of er geen mens ievers aankwam.

Niemand!... Dan maar weglope... Daar weerklonk de broostére stem... scheen hun op eenmaal zo welbekend... 't was ja, dezelfde klank die er opsteeg uit de fijnkristallen zondagglaasjes waaruit ze dronken op heilige dag of feest van moeder... wat hadden ze plezier tegen die glaasjes te tikken, fijnstil... fijnstil... met lichte lepel. Zó helder trilde de klank van die stem. En dáárom luisterden de ‘bloemekes’ voort en - (kindertjes vergeten gauw!) ze dachten niet meer aan vluchten.

‘Komt dichterbij, lieve bloemekes! Hoe schoon is uw naam, hoe lief uw gezichtjes van allebei...’ sprak vleiend-zacht de waterjuffrouw. ‘Ik kende u reeds lang. En uw moeder ook. Al dikwijls wou ik met u spreken. Maar nooit zag ik u alleen. Daar kwamen altijd mensen. Ik ben bang van de mensen, ze zijn boos op mij en willen mij kwaad doen. Ik weet niet waarom ze mij haten... nooit deed ik iemand pijn...’

Hoe droef ze dat zei, en hoe week heur stemmetje klonk! Lieve kindertjes, de waterjuffrouw begon te wenen. Zoudt ge niet, evenals de bloemekes, medelijden gekregen hebben met zo'n schone ongelukkige juffrouw?... Maar ze loog, dat zult ge verder wel vernemen. De bloemekes bleven luisteren met open mond.

‘Komt naderbij... Ik zal u alles tonen, alles geven wat ik bezit hieronder: prachtige, grote huizen gans van goud en zilver; ze schitteren juist zoals het zonneke hier nevens mij in 't water. Kijkt hoe schoon! Alle kleuren! En ook vele, vele kindertjes heb ik hieronder, ze zouden zó geerne met u spelen... Gelooft ge mij niet? Ge moet maar

zien komen: in die grote gouden zilveren huizen is er geen water: die staan heel diep, heel diep erónder. En ik-alleen weet de weg die er heen leidt... zónder u nat te maken. Zoudt ge die mooie kindjes niet willen zien? Ze lachen en spelen juist zoals gij. En als ze willen, dan mogen zij naar hun mamatje weergaan en dan breng ik hen zèlf op het droog. Maar ze komen altijd terug. Zo bezonder plezierig is het hier. 't Zijn ook bloemekes en wij noemen ze 'waterbloempjes'. O, ze zouden zo blij zijn u te kennen, met u te spelen en u gaarne zien als broertjes en zusterkes. Wilt ge?... Niet bang zijn... straks breng ik u weêrom naar moeder en dan moet gij alles aan mamatje vertellen - en dikwijls, alle dagen, terugkomen om met mij en de kindertjes te spelen...'

- 'Maar dat durve wij zèker niet, zeî het meisje, we zouwe doodgaan. Hoe kunne we nu leve en spele in 't water?'

En 't jongetje -, alhoewel reeds overwonnen door de lieve lokkende ogen der juffrouw, overtuigd door haar vleiende stem herhaalde zusterkes antwoord uit fraai-staans!

'We zouwe nat worden en moeder heel kwaad zijn en ons bekijve,' sprak-i naïef weg.

- 'En ik dan? - vroeg bekorend de juffrouw. - En mijne kindertjes? Gij zult toch niet alleen zijn. Ik breng u allen tezamen weer... komt! - als de zon zo warm niet meer schijnt...'

- 'En wat zal moeder zegge, als we terugkome met natte kleere?'

- 'Och, die kleertjes en worden niet nat. Ben ik nat? Met mij komt dat niet zo. En hieronder krijgt ge'r véél schoner, in mijn paleizen vol goud en zilver en schilderijen, groot! groot! als 't hele huis van uw moeder. Van alles is er daarbeneden te zien! Speeldingen, spiegels, prenten, schone boeken... van alles, van alles! En gij moogt er ook spelen met alle visjes. Die kunnen zo aardig klappen, hier bij mij! Komt, lieve, lieve bloemekes' - en meteen stak de waterjuffrouw allebei heur handen uit en aan ieder van heur fijne vingeren, met nageltopjes rozerood, schitterden gouden ringen met wondere steentjes, die flikkerden en fonkelden als sterretjes aan den hemel.

Nu eerst stonden de 'bloemekes' te gapen! 't Meisje kreeg pret er in... elk ogenblik zagen ze nieuwe schoonheid: nu glansden de

lange, héél gouden haren der juffrouw, verwisselden in 't zonlicht van kleur iedere stond, dan weer schitterde heur blanke vel in de weerkaatsing der zonnestralen en leek zijzelf 'n brandende zon: hun oogjes moesten ze toeknijpen, de kinderen, want ze konden haar zó niet lang aanschouwen. En hoe gloeiden die wangen, hoe lief zich haar lippen bewogen ten liefdevolle zoen! Haar verlokkende woorden sprak ze niet meer, maar zong in wonder-tere muziek. Plotseling liet 't jongentje de hand van zusterke los, greep bevend van plezier en bang tegelijk naar de hand der bekoorster en riep, dwong zusje dat zij meêkomen zou. Die draalde nog... maar niet lang. Ook zij gaf aan de vals-glimlachende verschijning heur hand en de bedrieglike vrouw trok beiden diep, diep in den afgrond. Want die juffrouw was 'n waternimf - weetje? - schepsels die gestraft werden en altijd in het water moeten blijven. Kindertjes krijgen ze van-hun-leven niet en daarom lokken zij en verdrinken de kindertjes van anderen uit jaloersheid...

* * *

Noch die namiddag, noch 's avonds laat zag moeder haar lievelingen weer. En ze weende, ze huilde zo akelig, want gij kunt niet geloven hoe groot 'n droefheid het is voor 'n moeder hare kindertjes te zien sterven. En nog véél verschrikkeliker hen verloren te weten. Ze schreide en deed zo wanhopig dat alle buren vol medelijden waren en vele moeders - *die* bezonder welke niet lang geleden óók kindertjes verloren hadden - weenden hulpeloos meê. En allen gingen op zoek. Aan iedereen werd gevraagd of men de ‘bloemekes’ niet gezien had - - ge weet wel, die twee kleinen: 'n jongetje en 'n meisje, altijd waren zij tezamen, hand in hand: 't jongetje, 'n schoon dik ventje met kroezelhaar, 't meisje wat slanker, tederder, bleekblauw oog, blonde haren gekruld op de schouders... och, van verre kon men ze erkennen... Wie ook kende die ‘bloemekes’ niet?... Ze waren 's middags vertrokken en nu is het avond en nôg zijn ze niet thuis. Een ongeluk komt zo gauw en er loopt allewijl zo'n vies gespuis, op kinderbloed belust. Maar niemand wist er 't allerminste van. Niet één mens had beide kindertjes ontmoet op weg naar huis kort bij 't water, of stoeiend in bloemige wei.

O! 't was droevig-vreed hoe die arme moeder weende. Hoe zij

sprakeloos hikte en snikte, de blik verloren in de verte, als herkende zij dáár de welbeminden. Hoe zij zichzelve aankloeg de schuld, de énige schuld te zijn van 't verlies harer kindjes. En dan wederom het uitkreet: 't is onmogelik! onmogelik! en biddend nederviel op de knieën.

Treurende moeders wilden haar troosten; weeklagende vrouwen haar bemoedigen. Niets hielp!... Toen werden er ook vroegere gevallen herinnerd: van gestolen kindjes, van kinderkes die plots verdwenen, in vaart of sloot gerochten, gelokt door bekorende vrouwestem. Allerlei belachelike vertelselkes ook, vermengd met veel gezucht en onnodig geween. Tot eindelik de bevrijdende nacht viel en moeder eenzaam liet met haar smart...

Maar, 's anderen daags, op 'tzelfde middaguur, kwam er 'n man gewandeld langs de vaart... 'n dubber die altijd dacht en meer in verbeelding leefde dan in werkelikheid. Hém was 't bovennatuurlike eigen: de mensen die hem vroeger veel hadden doen lijden, tàns waren ze 'm vreemd geworden en onverschillig. Ook was te dieper z'n innig leven en z'n mijmerijen gaven hem schoner troost. En terwijl-i nadacht en peinsde over vroegere gebeurtenissen en al de wondere verhalen onzer legenden... stil! hoorde hij geen lijze... lijze gefluister? Hij keek op, en zag niets. Toch hield het fluisteren aan. Heimelik zacht geprevel, zoals men dat vaak hoort des avonds, op eenzame wandeling, als twee beminden in verholen hoekje elkander toevertrouwen hoe heerlik hun liefde is! En, méér oplettend, bemerkte de wondere dromer twee schone bloempjes, hagelwit en rozerood. En die bloempjes negen steeds hun kelkjes tot elkander en 't was uit die beurtelings open- en toegaande kelkjes dat voortkwam die stille fluisterstem. Spoedig was overal dat wonderbarig niews bekend. Grote toeloop van niewsgierigen!... Wat mocht dit bloemengelispel wel beduiden? En de moeder van de verloren kleinen stapte troosteloos, ... àf van slapeloos-doorwoelde nacht, - nabij... en zie! nauw had zij de zachtzoete fluistering, als liefde-zielsgeheimenis, vernomen, of zij slaakte 'n schreeuw zó pijnlik dat iedereen, smartbewogen, haar omringde, wel overtuigd dat zij krankzinnig geworden was, de arme kinderloze vrouw.

O, zinneloos werd zij *niet*. Want in dat gefluister, voor elk

ander onverstaanbaar, had *zij*, beroofde moeder, de stemmen herkend harer kinderen, harer ‘bloempjes’. En, toeluisterend, *vernam* zij, wat *niemand* rond haar te begrijpen vermocht, klaar en duidelik vernam zij het treurig einde harer wichtjes. Hoe ze weggelokt werden door de zoetvleiende stem; hoe beiden, door dol-dorstende lippen tendood werden gekust en verzonken in het duistere diep en door de moordende Fee veranderd in twee bloemekes, leliewit en rozerood...

Toen ging zij heen, de moeder, in spraakloze smart. Geen enkel die antwoord ontving op niewsgierige vragen. Zwijgend rekte zij haar leven voort, men noemde haar ‘*de suffende vrouw*’. En lange, lange jaren nog leed zij alleen in haar vereenzaamd huisje, van niemand troost verlangend, stil mijmerend steeds en biddend. Maar ieder jaar, op dezelfde dag van hun weglokking in 't verleidende water, op 't hete middaguur, verschijnen er twee wondere bloempjes en wordt er 'n heimelik fluisteren gehoord: liefdegemurmel van zusjes en broertjes, - ziet men de bloempjes, àltijd dezelfde, hun witrode kelkjes zacht neigen tot elkander... dàn doen zij, voor de moeder die beweegloos staart in verrukking van blijdschap bij 't vernemen der kinderenstem, het droef eentonig verhaal van hun dood.

En zolang de moeder leefde, was haar die herinneringsdag een dag van stille vrede en goddelik vertroosten, kwam zij op middaguur beweegloos staan luisteren naar dit leedverzachtend murmelen, en het zien van die zinnebeeldige omhelzing beider bloempjes was het énig geluk, de grote, maar éénstondige vreugd die zij genieten mocht in de verlatenheid van haar grootmoedig lijden.

* * *

Lieve kindertjes mijn, luistert alle dagen uws levens naar de woorden van moeder, och! laat u nooit verlokken door de bedrieglike taal der veinzende vleierij.

Hasselt, 28/30 April 1909.

J.M. THOMISSEN.

[Verzen]

Nachtelijke Treinen.

't Vervaard gefluit van verre treinen in den nacht,
der rustelooze treinen in den grooten nacht,
klinkt schril verwilderd als een langgerekte klacht,
een klacht om wat daar rolt naar verten zonder ende,
en ginder mijmert over verten die het kende,
de verten die het, zoekend naar den vree, ontvlood,
en overal alleen met d'eindeloozen dood.

Daarbuiten zwijgt het loof in 't aamloos zware duister,
dat groeien doet in mij een toren van geluister,
terwijl de veder rust in de even wakkre hand,
en 't starend oog, van laten arbeid moede, brandt.
Wat wondre wereld komt zoo stil tot mij getreden,
die roert het slapend land van ver gedeinsd verleden,
een huivring wakker maakt om 't vlieden van den tijd,
de kleinheid van mijn leven in de oneindigheid?...

En ginder schieten treinen voort, die schrikkend fluiten.
Ik denk, hoe daar een bleeke reizger blikt naar buiten,
en ziet mijn kamerlicht op 't wijde, doode land,
en droomt bij 't vliên van zwarte hut en boom en kant,
nog lang van wat daar ligt in wijde donkerheden,
voorbij...

Daar ijlen weer, langs nachtelijke treden,
al mijn gedachten...
Waar, o vreemdling, zijt ge thans,
die voeldet op uw weemoed, dezen kalmen glans,
en voert naar wat ik voel als onbereikbre verten,
het nooit gelaafde leed, oneindig als mijn smerten?

Een Droom.

Ik droomde dat ik gestorven was.

De avond strooide zijn trillende asch,
terwijl ik, het peinzende hoofd in de hand,
zat in een slot uit een wonderland.

In zware loovers luisterde stilt;
vreemd was het woud en mijn harte was wild.

Boven den vijver, dien 'k nooit vergeet,
weefde de nacht een nevelkleed.

Ik weet niet waarom, gejaagd in mij,
waarde vaag een schimmenrij;

en langzaam steeg uit den dikkenden mist,
boven het water een vale kist.

Daar stond ze recht - en 'k zag hoe hij kwam,
met bleek gelaat en ooggevlam.

Hij lachte me toe, als kende hij mij,
en diep in mezelf was ver geschrei.

‘Kent gij den droom, die nooit voldaan,
weent door uw leven met eeuwigen waan?

Kent gij de stem van den wetenslust,
-- verzonken klok in uw avondrust?

Kent gij het zoeken naar 't vóór en het na,
het weten wat dood is en laatre gena?

Kent gij de vrees voor het niet, dat u noodt,
kent gij 't geheim van den zwijgenden dood?'

Zijn woorden welden droefschoon als een lied,
en mijn hart was ontroerd, al kende ik hem niet.

Toen hoorde ik de smart van zijn plechtig verhaal,
en de nacht was bij ons in de roerlooze zaal.

Zijn leven lag daar uitgespreid,
schaarsche vreugd tusschen bitterheid;

donker zwoegen in stad van steen,
lawaaiend van volk - maar hij alleen,

alleen met een wond in zijn heiligste zelf,
lijdende vaak onder laag gewelf;

en als hij ontwakend, den hemel zag,
schrikkende om 't ijlen van jaar en van dag,

bang als een boom op een dooden beemd,
vragend naar doel, naar al wat bevreemdt,

den zin van het leven, dat holt voorbij:
- 'Waar is de haven? Wie wacht er mij?

Zal ik eens, in vreugde misschien,
vrij toch, mijn leven wederzien,

en bouwen op de wetenschap
van dooden weedom een lichtende trap,

de trap naar wat zalig is, eeuwig en groot?
- Kent gij 't geheim van den zwijgenden dood?'

En toen hij dit vroeg ten tweeden maal,
stonden wij recht in de groote zaal.

Beefde mijn hand, toen ik beurde het licht,
en zag in den spiegel mijn smartlijk gezicht?

Was 't zijn gelaat, dat weende daarnaast,
bleeke bloem, door schemer omwaasd?

Was het mijn mond met de eigenste groef,
waren 't mijn oogen, vragend en droef?

Was het mijn ziel, die bad in zijn blik?
Ik wist geen woorden, stom van schrik.

'k Was bang als een boom op een dooden beemd.

Is 't waar, dat de dood van u zelf vervreemdt?

JEF MENNEKENS.

Over Mimetismus.

De natuur is een groot slagveld, waar list en geweld als meesters heerschen. Anderen opeten of zelf opgegeten worden, verdelgen of verdelgd worden, daartusschen moeten dag aan dag ontelbare strijders kiezen, die veld of zee of woud bevolken. In den onophoudenden kamp, den *struggle for life* van Darwin, waaraan alle levende wezens onderworpen zijn, weten zoowel aanvallers als verdedigers de vernuftigste en vaak de minst verwachte listen te benuttigen. De feiten die op mimetismus betrekking hebben vormen eene zeer belangwekkende episode uit dien strijd voor het bestaan.

Men heeft den naam *mimetismus* (in 't Engelsch *mimicry*) of *beschuttende gelijkenis* gegeven aan het nabootsingvermogen dat een groot aantal dieren bezitten en waardoor zij niet te onderscheiden zijn van het midden waarin zij leven of van de bezielde of onbezielde wezens hunner omgeving. De beschuttende gelijkenis kan tegelijk in den vorm en in de kleur der nagebootste wezens liggen. Wij zullen er de voornaamste categorieën van in overzicht nemen.

Topisch mimetismus of bestendige kleurgelijkenis.

- De overeenkomst van tint, die sommige dieren vertoonen met het midden waarin zij hun bestaan slijten, treft ons vooral in die gedeelten van den aardbodem die over eene groote uitgestrektheid dezelfde kleur vertoonen. Wil men eenige voorbeelden?

Poolstreken. - De *witte beer*, de *blauwe vos*, de *poolkaas*, de *reebok van Siberië*, de *Noordpoolsteenuil*, de *ijspatrijs* en zooveel andere poolbewoners zijn wit, ten minste 's winters. De sneeuwkleurlivrei die zij hebben aangenomen speelt natuurlijk eene beschermende rol in den strijd voor 't bestaan: zij laat den *beer* en den *vos* toe gemakkelijker hunne prooi te naderen, zonder van ver gezien te worden; de *reebok*, de *haas*, de *patrijs* hebben er eveneens voordeel

bij, dat ze moeielijk van het sneeuwtapijt, waarop zij leven, kunnen onderscheiden worden; zij hebben er immers meer kans door om aan hunne vijanden te ontsnappen.

Zandwoestijnen. - De *leeuw*, de *jakhals*, de *gazelle*, de *kameel* en eene menigte kleine dieren, als *springers, knagers, hagedissen, adders, sprinkhanen* zijn vaalgrijs getint als het heete zand van hunne streek. Deze *woestijnkleur* is kenschetsend voor de gansche fauna van Arabië, Opper-Egypte, de Sahara, enz. De natuuronderzoeker, die van de zeekust komt, wordt levendig getroffen door het gemis aan in 't oog springende kleuren (rood, groen, blauw) bij de dieren die de woestijn bewonen.

Sargassozee. - In den Atlantischen Oceaan, tusschen Afrika en Amerika, bestaan er onmetelijke weiden met vlottend zeekroos, bekend onder den naam Sargassozee. Hier hebben de *visschen*, de *schaaldieren*, de *weekdieren* juist dezelfde olijfkleurige tint als de drijvende planten waartusschen zij leven.

Open zee. - Ver van de kust en van de vlottende planten, zijn de *zeevisschen* in 't algemeen doorschijnend als kristal, of, juister, als het zeewater waarin ze leven en waarvan ze op geenerlei wijze te onderscheiden zijn. Wie zich alleen op zijne oogen zou betrouwen om ze te vangen, zou met ledige handen terugkeeren. Men maakt er jacht op met een fijn mousselienen net, dat men in den blinde uitwerpt.

Bebouwde grond. - We hoeven onze voorbeelden niet ver te zoeken. In onze landouwen hebben de kleine zoogdieren als *aardmuizen, spitsmuizen, wezels, hazen* een aardkleurigen pels. De groene tint treft men veelvuldig aan bij de *insecten*, de *kruipdieren*, de *vorschen*, die in 't gras of in het loover wonen. Ook hier is de kleur stellig een middel tot bescherming.

De moderne legers, die voor den oorlog weinig in 't oog vallende uniformen kiezen, nemen eene gelijkaardige voorzorg. In den Zuidafrikaanschen oorlog hebben de Engelschen hunne roode baaitjes, die al te zichtbare schietschijven waren, tegen de kaki-uniform verwisseld, waarvan de tint met die van den grond overeenstemt.

Dat een levend wezen de kleur aanneemt van het midden dat het omringt, is een zoo banaal en duidelijk feit, dat het overbodig is er meer voorbeelden van op te sommen. De meeste der gekende uitzon-

deringen op die wet van bescherming door de kleur zijn bestudeerd geworden en werden op voldoende wijze verklaard. Men heeft bijvoorbeeld aangetoond dat veel dieren, met schitterende livreien bekleed, die schijnen de blikken op zich te moeten vestigen, nochtans doelmatig tegen de vijandelijke aanvallen beschut zijn door den walgelijken smaak van hun vleesch, of door den weerzinwekkenden stank dien zij verspreiden, of door welk ander middel ook (men zie verder het voorbeeld van de heliconiden). Zooals WALLACE en BATES het hebben doen opmerken, zijn de meeste dieren, die fel door hunne kleur uitkomen, niet eetbaar.

Een paar voorbelden mogen volstaan.

Stinkdier. - ik zei het reeds hooger: de meeste zoogdieren die de gematigde streken, zoo van de oude als van de nieuwe wereld, bewonen, hebben een vaalgrijzen pels. De tint is eenigszins lichter op den buik, en dat draagt er nog meer toe bij om ze met die van den grond te verwarren. Het *stinkdier (Mephitis Mephitis)* der Vereenigde Staten is eene in 't oog springende uitzondering op den regel. Het heeft een zwarten buik en een witten rug met zwarte vlekken in de zijden. Deze abnormale kleur maakt dat het van verre zichtbaar is. Maar het dier hoeft zich niet te verbergen: het heeft er veeleer belang bij dat het van verre erkend worde. In plaats van te vluchten, wacht het moedig den aanvaller af, en als deze onder zijn bereik komt, werpt het in zijne richting eenen straal van een zoo stinkend vocht, dat geen hond, die er eens mee besproeid werd, er nog ooit in toestemt naar het stinkdier toe te loopen.

Zeenetels. - Iedereen heeft in zeewateraquariums de rijke kleuren kunnen bewonderen van de *zeenetels* of *zeeanemonen.* Met hunne stervormige kraagjes met purpere, oranje, blauwe, groene of witte tinten gelijken ze op liefelijke bloemenperken. Op 't eerste zicht schijnen die helle kleuren noodlottig te zijn voor de zeeanemone, des te meer daar het dier vastgehecht blijft aan de rots waarop het ontstond en den aanval der vijanden niet kan ontvluchten. Doch als men het nader beschouwt, ziet men in dat de zeenetel zich niet hoeft te verbergen. De gansche oppervlakte van het lichaam is voorzien met ontelbare netelkapsulen, die elk een kleinen toegeplooiden harpoen bevatten met een hevig stekend vergif. Deze kleine gifpijlen komen

bij de minste aanraking recht en brengen aan den onvoorzichtigen aanvaller brandende wonden toe. Deze zal er zich geen tweeden keer aan wagen en zal de anemone met hare levendige kleuren als de pest ontvluchten. Zij heeft er dus belang bij dat ze niet verward wordt met de onschadelijke dieren, die men straffeloos kan opeten en dat ze uit de verte erkenbaar is aan hare schitterende kleur. 't Is een voorbeeld van 'tgeen de Engelsche natuurkundigen *warning colours (waarschuwingskleuren)* genoemd hebben.

Bijzonder topisch mimetismus.

- De gelijkenis voor sommige dieren met zekere voorwerpen uit hunne omgeving bepaalt zich dikwijls niet bij de algemeene grondkleur, maar strekt zich ook uit tot de bijzonderheid der livrei en tot den ganschen uitwendigen vorm.

De *garnalen*, de *krabben*, de jonge *pladijzen* en andere *visschen* die op de ondiepe zandplaten van onze kust wonen, hebben allen een hel grijs-geel lichaam, met donkere vlekken, zoodat men ze verwart met het zand waarop zij zich gewoonlijk onbeweeglijk houden. Men merkt eigenlijk maar hunne aanwezigheid op, wanneer zij zich verplaatsen.

Bij vele *nachtvlinders* en *motten*, die gedurende den dag tegen de schors der boomen gekleefd zijn, vertoonen de bovenvleugels en de niet gedekte lichaamsdeelen eene grijsachtige of bruinachtige kleur met donkere marmeringen of vlekken die, voor elke soort, nagenoeg geheel overeenstemmen met de tint der korstmossen of der schimmels die de schors bedekken, waarop de vlinder verblijft, zoodat zelfs het best geoefend oog soms moeite heeft om het zoo goed verdoken insect te ontdekken.

Vermelden wij de *spanrupsen* van onze tuinen *(Eunomos illunaria)*, die men voor doode twijgjes nemen zou wanneer zij onbeweeglijk zitten op eenen boomtak; - den *vlinder van den berkeboom (Venilla macularia)*, wiens gele en bruine marmeringen niet te onderscheiden zijn van de half verflenste berkebladeren waarop hij met uitgespreide vleugelen zit; - het vischje *phyllopteryx*, wiens lichaam en vinnen, in olijfkleurige tongetjes verdeeld, zoo goed op de wieren gelijken waartusschen het woont, dat men er zich in vergissen zou, enz., enz.

Vele *rechtvleugeligen* der keerkringstreken, behoorende tot de familie der *phasmiden*, trekken op doode takken, twijgen of bladeren. Sommige soorten leven tusschen bamboesstammen en gelijken zoo volkomen op jonge graanscheuten, dat men ze *dwalende stokken* heeft bijgenaamd.

De speciën van het geslacht *phyllium (Phyllium siccifolium)*, die men als curiosa te Java kweekt, gelijken door kleur, vorm en ribben zoo volmaakt op het blad van den guajavaboom waarop ze leven en gedurende den dag onbeweeglijk zitten, dat het onmogelijk is ze er van te onderscheiden. Deze gelijkenis heeft bij de inboorlingen het legendarisch geloof doen ontstaan dat de guajavatwijgjes zich tot insecten vervormen.

Sommige *schildvleugeligen* gelijken op vogel- of rupsendrek; andere *(Ontophilus Sulcatus)* hebben den vorm en de kleur van zaad van niet eetbare schermbloemigen; weer andere gelijken aan verdroogde aardkorreltjes.

In de tropische wouden trekt eene vleeschkleurige *mantis* de vlinders aan door hare gelijkenis met eene orchidee.

Maar geen enkel voorbeeld van topisch mimetismus bereikt den graad van volmaaktheid die de *kallima* aanbieden, groote vlinders die insgelijks veelvuldig op Java voorkomen. De *Kallima paralecta* hebben de gewoonte zich neer te zetten op de takken van heesters, voornamelijk van den koffieboom, waarvan ze dan een half verdroogd blad nabootsen. De onderste vleugels verlengen zich tot eene soort van staart die tegen de twijg aanleunt: 't is de bladsteel. De middenrib en de zijribben van het blad worden eveneens in de volmaaktheid nagebootst en komen op de zichtbare zijde van de vleugelen der vlinders (dat is, bij de rust, de onderkant) als donkere lijnen en strepen uit. De illusie is volledig en wekt groote verwondering. Terwijl over 't algemeen de dagvlinders die men stoort of nazet, met korte vleugelslagen ver weg vliegen, drijft het instinct de *kallima* om zich te gaan verschuilen op den eersten geschikten struik, dien zij aantreffen. Dank zij de volmaakte gelijkenis waarover wij zooeven spraken, zijn zij er zoo goed verborgen, dat een niet gewaarschuwd opmerker meent dat hij 't slachtoffer is van een zinsbedrog en de vlinder weggegoocheld werd. Als men het struikgewas schudt, vliegt de vlinder heen,

maar spoedig gaat hij zich op den naastbijgelegen heester verschuilen.

Wij zouden eene lange lijst kunnen opmaken van deze wonderlijke voorbeelden van vermomming, die het leven van zekere dieren tot een echten vastenavond maken.

Soms neemt het dier een werkzaam deel aan het bereiden van het kostuum, dat tot zijne vermomming dienen zal. De *majakrabben* of *zeespinnen* hebben eene met stekels bezette rugschelp. Zij hebben de gewoonte zich wieren, sponsen, poliepennesten en andere voorwerpen met een onschuldig uitzicht, die zij rond zich oprapen, op den rug te hechten. De aldus geplaatste afzetsels hernemen zeer spoedig leven en weldra is 't gansche lichaam, van het dier dicht bewassen en onkennelijk geworden. Dank zij deze vermomming, kunnen de vleeschetende krabben hunne prooi naderen zonder argwaan te wekken. 't Zijn wolven in lammerenvacht.

De *drommieën* en de *dorippen*, kleine schaaldieren, verbergen zich eveneens onder eene spons, die ze op den rug vasthouden met hunne achterpooten, voor dit doel opgeheven en voorzien met scherpe nagels. Deze bijzonderheid heeft voor gevolg dat de Napolitaansche visschers aan een der soorten van dorippen den bijnaam *facchino*, d.i. lastdragers, gegeven hebben. Het is niet alleen een schild dat de dorippen dragen, maar ook eene vermomming, die bestemd is om aan het kleine volkje hunner omgeving vertrouwen in te boezemen.

De *kluizenaarskreeften* zijn tienpootige schaaldieren, soorten van zeekreeften met weeken buik, die in verlaten schelpen gaan wonen. De schelp dient hun tegelijk tot beschutting en tot vermomming. De jongen vergenoegen zich met zeer kleine woningen; naarmate zij groeien moeten zij van tijd tot tijd eene ruimere schelp gaan opzoeken.

Altijd en overal dragen de kluizenaarskreeften op den rug de schelp mede, die hun tot verblijf dient. Niet zoodra bedreigt hen een gevaar, of zij trekken zich gansch onder hun ontleend schild terug, en vertoonen maar alleen aan den ingang van hunne woning eene levende wapenrusting meer van lansen, zagen en nijptangen, die geheel geschikt zijn om den vijand op een eerbiedigen afstand te houden.

De rol van jagers komt trouwens veel beter met hun strijdlustigen aard overeen dan die van wild. Hier dient de schaal te gelijk tot

wapenrusting en tot vermomming. Aldus in weekdieren herschapen, hebben de kluizenaarskreeften een zoo onschuldig uitzicht, dat zij zich overal kunnen heenbegeven zonder het wantrouwen van de beloerde prooi op te wekken.

Veranderlijk of tijdelijk mimetismus.

- WOOD heeft in 1867 ontdekt dat de poppen van witte vlinders *(Pieris brassicae, P. rapae)* eene groote verscheidenheid van kleur kunnen vertoonen en dat deze in verband staan met de tint van de oppervlakte waarop de pop vastgehecht is. Het feit werd bevestigd en teruggevonden bij de poppen van de kleine *aurelia (Vanessa urticae)* en van het *pauwoog (Vanessa Io)*, twee onzer schitterendste dagvlinders. POULTON heeft daarna aangetoond dat, om naar willekeur zwarte, witte of vergulde poppen van *Vanessa urticae* te bekomen, het voldoende is de rupsen gedurende de enkele uren, die de vervorming in poppen voorafgaan, op eene zwarte, witte of vergulde oppervlakte te houden. Door verschillende waarnemingen heeft hij bewezen dat de oogen der larven in het tot stand komen van het verschijnsel niet tusschenkomen en dat zeer waarschijnlijk de lichtstralen die van de zwarte, witte of vergulde oppervlakte uitgaan, rechtstreeks op de huid van de pop werken.

Dit brengt er ons toe, ons met de kleurwijzigingen bezig te houden, die men *vergankelijk of veranderlijk topisch mimetismus* genoemd heeft. Het *hermelijn (Mustela erminea)*, sneeuwwit in den winter, vaal of aardkleurig in het mooie jaargetijde, biedt ons daar een voorbeeld van aan. Veel dieren uit Siberië, namelijk *Lagppus albus, Capreolus sibiricus, Canis lagopus*, vertoonen hetzelfde verschijnsel. Hier geschiedt de verandering langzaam, door het uitvallen van het haar van ééne kleur en het geleidelijk uitschieten van het haar der andere. In sommige dierengroepen vindt men eene gelijkaardige eigenschap, die tot op een verbazenden graad ontwikkeld is. Zij passen om zoo te zeggen ieder oogenblik hunne eigen kleur aan met die van het min of meer veranderlijk midden waarin zij verblijven. Het meest bekende voorbeeld is dat van het *kameleon.* De veranderingen van dat veelkleurig dier hebben er het zinnebeeld van de politieke onstandvastigheid van gemaakt. Veel *visschen, kruipdieren, vorschen, schaaldieren* en *koppootige weekdieren* vertoonen dezelfde eigenschap in verschillenden graad. Daaraan dankt een schaaldier zelfs zijnen naam

van *cameleon-garnaal (Mysis Chamaelon):* de garnaal is grijs wanneer zij zich in het zand bevindt, maar wordt bruin of groen tusschen bruine of groene zeeplanten.

GEORGES POUCHET heeft vastgesteld dat de *tarbot* en vele andere platte visschen eveneens de kleur van hunne huid kunnen doen overeenkomen met die van den zeebodem waarop zij verblijven. De kleurveranderingen geschieden vooral door de beurtelingsche uitzetting en inkrimping van eene groote menigte ronde zakjes, gevuld met eene bruine of zwarte kleurstof en gelegen in de bovenste laag der huid. Die zakjes heeten *chromatophoren* of *kleurdragers.* Nu eens zijn zij bolvormig op zich zelve ingetrokken (bleeke kleur van het dier), dan eens strekken zij zich als eene dunne plaat uit en zenden in alle richtingen verlengingen, die hun een platten, vertakten vorm geven (donkere kleur). Zijn zij op zich zelve teruggekeerd, dan hebben die kleurdragers een te kleinen diameter om voor ons oog de bleeke kleur te wijzigen. Strekken zij integendeel hunne vertakkingen uit, dan hebben zij een veel grooteren diameter; zij bedekken om zoo te zeggen de gansche huid van het dier en deelen haar voor ons gezicht de schakeering mede van de kleurstof, die zij bevatten. Het dier zal dus beurtelings bleek of, in de veronderstelling van eene zwarte kleurstof, donker kunnen worden zonder dat de hoeveelheid kleurstof gewijzigd werd, alleen omdat zij in mindere of meerdere mate uitgespreid wordt. ‘Men beelde zich, zegt GEORGES POUCHET, een blad wit papier in, op 15 of 20 meter afstand geplaatst; men zal daarop geen druppelken inkt, als een speldenkop zoo klein, onderscheiden; maar wordt dit druppelken over het papier uitgespreid, dan zal men duidelijk eene vlek zien, zonder dat de hoeveelheid inkt veranderd zij.’ Onder de huid van een zelfde dier kunnen zich trouwens kleurdragers bevinden met verschillende verfstoffen; de eene kunnen meer samengetrokken zijn dan de andere, en op die wijze kan eene groote verscheidenheid van tonen verkregen worden.

De proefnemingen van POUCHET hebben bewezen dat de kleurveranderingen bij de *tarbot* van het centraal zenuwstelsel afhangen. Het afsnijden van de zenuwen der huid doet ze verdwijnen en geeft aan deze eene bestendige bleeke tint, ten gevolge van de verlamming der kleurdragers. 't Is door tusschenkomst der oogen dat de toonveran-

deringen geschieden: zij houden op bij dieren waarvan men de oogen bedekt of die blind zijn. Deze kleurveranderingen behooren tot wat POUCHET de *chromatische functie* geheeten heeft.

Bij de *koppootige weekdieren, achtarm, inktvisch, dwerginktvisch, kalmar* (of *zeekat*) bereikt de chromatische functie om zoo te zeggen haar maximum van ontwikkeling. Bij deze dieren werken de kleurdragers met bliksemsnelheid. De kleurveranderingen hebben dikwijls, evenals bij de visschen, voor doel den toon van het dier in overeenstemming te brengen met de plaats waarop het leeft.

Een *achtarm* dien men op hel verlicht zand plaatst, neemt zelf eene heldere kleur aan, vooral als hij aan de zon is blootgesteld. Gewoonlijk voelt hij zich, ongedekt, niet in veiligheid; hij kruipt op het zand met zijne lange armen, of wel zwemt hij met schokjes achterwaarts, tot wanneer hij 't een of ander somber schuilhoekje heeft gevonden, wat zeewier of een bochtje onder eenen steen waar hij zich verbergen kan; dan neemt hij zijne gewone donkere kleur weder aan.

De *dwerginktvisschen* of *sepiolen*, die men zoo veelvuldig langs de Noordzeekust aantreft, vertoonen een nog eigenaardiger verschijnsel van mimetismus. Deze bevallige diertjes zwemmen bij voorkeur op door de zon hel verlichte plaatsen, daar waar 't water ondiep en warm is. Van Juli tot October moet men er jacht op maken. Zij vluchten achterwaarts en met schokjes om aan het neteldoeksche net te ontsnappen, waarmee ze vervolgd worden. Hun bijna doorschijnend lijf is van dezelfde kleur als het zand, zoodat het oog ze niet zou kunnen onderscheiden, indien hunne schaduw ze niet verried. Wanneer men ze achtervolgt, werpen zij dikwijls hunnen inkt uit in den vorm van een zwart wolkje, dat in het water blijft hangen zonder zich op te lossen. Alvorens dien uit te werpen, veranderen zij plotseling van kleur, worden gedurende zeer korten tijd bijna zwart en nemen onmiddellijk weer hunne heldere kleur aan, nadat zij achter zich hunne inktwolk hebben gelaten, die bijna de afmetingen van hun lichaam heeft. Wie voor 't eerst zoo'n tooneeltje bijwoont, zal zich hoogst waarschijnlijk aan hunne krijgslist laten vangen, de prooi voor de schaduw loslaten en haastig naar het vlokje inkt grijpen, terwijl de visch reeds ver is. Het gebeurt vaak dat de dwerginktvisschen, na hunnen inkt te hebben uitgeworpen, zich in 't zand begraven en zich door mid-

del van hunne lange intrekbare armen met fijne korreltjes bedekken. Hunne oogen en het klein gedeelte van het lichaam dat onbedekt blijft worden dan zeer gemakkelijk met het zand verward.

Het mechanismus van de veranderingen der huidkleur is bij de *koppootigen* juist hetzelfde als bij de *visschen.*

De *achtarm* en de *sepia* voegen bij de werking van kleurdragers ook, maar op eene eenigszins andere wijze, het uitwerpen van inkt om aan hunne vijanden te ontsnappen of om hunne prooi te benaderen zonder argwaan te wekken. De inkt dien zij in 't water verspreiden vormt eene dichte, uitgebreide wolk en in 't midden daarvan verdwijnt het dier of onttrekt zich aan het gezicht. Dat doet aan de oude legenden denken van den ring, waarmee GIGÈS zich onzichtbaar kon maken.

Eigenlijk gezegd mimetismus. Nabootsing van een dier door een ander.

- Sommige dieren gelijken zóó goed op andere, waarmee zij nochtans soms merkelijk door inwendige organisatie verschillen, dat men ze onmogelijk uit elkaar kan onderscheiden. Deze feiten zijn sedert lang als eenvoudige eigenaardigheid aangestipt gevonden, zonder dat men trachtte zich rekenschap te geven van hunne beteekenis.

KIEBY en SPENCE waren de eersten om het nut te ontdekken, dat deze overeenkomsten kunnen hebben. Zij toonden aan dat de verbazende gelijkenis tusschen sommige groote vliegen of *tweevleugeligen* en de *hommels* (die tot de *vliesvleugelige* insecten behooren) aan de eersten toelaat in het nest der hommels te dringen en er hunne eieren te leggen, zonder de aandacht der wettige eigenaars te wekken. De indringster is zoo goed vermomd, dat ze door de bedrijvige hommels voor een lid der gemeenschap wordt genomen. De larven die uit deze binnengesmokkelde eieren ontstaan smullen den honig op, dien de nijverige hommels voor hun eigen kroost hadden bestemd. Vele hommels worden aldus door vliegen uitgebuit, daar elke vliegensoort juist de livrei draagt van de hommelsoort die zij uitbuit om den voorraad' door de larven te laten plunderen.

De volstrekt onschadelijke vlinders van het geslacht *sesia* hebben den vorm, de kleur en de houding der *wespen* (er in begrepen de doorschijnende vleugels, die bij de vlinders iets heel ongewoons zijn) en maken zich den schrik ten nutte, die deze angeldragende twee-

vleugeligen aan hunne vijanden inboezemen. De proefnemingen van POULTON, met insectenetende dieren genomen, *vogels, hagedissen, kameleons*, laten daaromtrent geen twijfel over. Aan een jong kameleon, door een vasten van verscheidene dagen uitgehongerd, houdt POULTON eene levende wesp voor. Lichtzinnig werpt het kameleon zich op de wesp, maar deze steekt het hevig op de tong. Deze ongelukkige proefneming is voor het kameleon voldoende: voortaan heeft het een heiligen schrik voor wespen en voor al wat er van nabij of van ver op gelijkt. Deze afkeer geldt ook de onschadelijke sesiavlinders, die aldus aan hunne gelijkenis met de wespen het behoud te danken hebben.

De groote bruine *vliegen (Eristalis tenax)*, die gedurende gansch het mooie jaargetijde in groot getal op de bloemen van het kleinste hoveken zitten, gelijken uitwendig zoo goed op de bijen, dat zelfs een natuurkenner ze maar met de grootste voorzorg zal vastnemen, uit vrees gestoken te worden. Toch heeft de *eristalis* geen angel: de gelijkenis met de bij is trouwens maar heel oppervlakkig; de *eristalis,* als vlieg, is tweevleugelig; de bij, als vliesvleugelige, heeft vier vleugels.

VIRGILIUS heeft dezelfde verwarring begaan in de episode van den herder ARISTEUS. De bijen, die VIRGILIUS laat geboren worden in de bedorven schonken van een zwarten stier, dien ARISTEUS op raad van zijne moeder CYRENEA slachtoffert, zijn natuurlijk vliegen, *Eristalis tenax*, wier larven in bedorven vleesch leven. (Men zie den bekenden passus van MICHELET over *Les Abeilles de Virgile*).

De livrei en de doenwijze van wespen en bijen worden aldus min of meer nauwkeurig nagebootst door een groot getal onschadelijke insecten, behoorende tot de *vliesvleugeligen*, de *tweevleugeligen,* de *stofvleugeligen* en de *sckildvleageligen.* Ditmaal zijn het schapen in wol venhuid.

Evenzoo worden veel giftige *slangen* door onschadelijke soorten gecopieerd. In Brazilië bootst *Pliocerus aequalis* prachtig *Elaps fulvius* na en *Pliocerus elapoides* neemt den vorm en de schitterende kleuren aan van de geduchte *Elaps lemniscatus.* In ons land bootst de gladde slang *(Corononella laevis)* de adder *(Vipera Berus)* na en maakt zich tot op een zeker punt de vrees te nutte, die deze laatste aan vele dieren inboezemt.

We zullen nog een beroemd geval van bescherming door nabootsing aanhalen, dat we vinden bij BATES en WALLACE: dat namelijk van de *heliconiden* en de *leptaliden*, gewone dagvlinders van Brazilië.

De *heliconiden* zijn merkwaardig door de schitterende kleuren hunner vleugels. Ze zijn zoo in 't hoog vallend, dat men, zelfs na zonsondergang, de vlinders gemakkelijk ontdekken kan tusschen de bladeren, waar zij zich verschuilen om den nacht door te brengen. Men zou *a priori* kunnen denken dat dit schitterend kleed voor de heliconiden verderfelijk is, daar het ze van ver aan hunne vijanden aanduidt, zooveel te meer daar hunne bewegingen alles behalve vlug zijn. Nochtans, onder de tallooze overblijfsels van insecten waarmee de grond der oerwouden van Brazilië bedekt is, treft men bijna nooit een vleugel of een ander brokje van heliconiden aan. Inderdaad, de vogels en andere insectenetende dieren vermijden zorgvuldig heliconiden aan te vallen, zóó weerzinwekkend is de stank dien deze schitterende vlinders verspreiden, en zóó vies is de smaak van hun vleesch. Het stinkend vocht, dat zij afscheiden en de walg, die er uit volgt, zijn de beste bescherming. De vogel, die ééns van een heliconide geproefd heeft, zal er zich geen tweede maal aan wagen. De schitterende kleur der heliconiden is voor hen een wezenlijk voordeel daar zij toelaat ze uit de verte van andere vlinders te onderscheiden en aldus bijdraagt om ze door de insectenetende vogels te doen vermijden *(waarschuwingskleuren)*. Welnu, er bestaan in diezelfde wouden andere dagvlinders, tot de familie der *leptaliden* behoorende, en die wonderwel op de heliconiden gelijken, doch zonder hun walgelijken stank en smaak te bezitten. De leptaliden zijn op zeer doelmatige wijze tegen de vogels en hunne andere eventueele vijanden beschermd door hunne gelijkenis met de heliconiden en halen voordeel uit den weerzin, dien deze laatsten wekken.

De gelijkenis tusschen leptaliden en heliconiden is zoo treffend, dat geoefende natuuronderzoekers als BATES en WALLACE er zich in den eerste lieten aan vangen en gedurende eenigen tijd de soorten der twee groepen met elkaar verwarden.

De dagvlinders leveren een groot aantal voorbeelden van denzelfden aard op. TRIMEN heeft eene lijst opgemaakt van 16 Afrikaansche soorten van het geslacht *diadema* en 10 van het geslacht

papilio, die den vorm en de kleur vertoonen van andere vlinders dier streken, behoorende tot de groepen der *acreïden* en der *danaïden.* Deze laatste vlinders scheiden, evenals de heliconiden, een stinkend vocht af, dat hen beschermt.

Al die gevallen van mimetismus hebben deze eigenaardigheid, dat de goed beschermde dieren, welke als model dienen, door een zeer groot getal exemplaren vertegenwoordigd zijn. De copieerende dieren leven in dezelfde plaatsen en op dezelfde wijze als het model, maar zijn op verre na zoo talrijk niet; men treft er maar afgezonderde exemplaren van aan. Alleen op de nabootsing van een goed beschermd dier door een ander, dat niet of in mindere mate beschermd is, passen de Engelsche natuuronderzoekers, naar het voorbeeld van BATES en WALLACE, de benaming *mimicry* toe. De term *mimetismus* heeft eene ruimere beteekenis en past voor al de gevallen van bescherming der dieren door nabootsing, of het model een ander dier, eene plant of een levenloos voorwerp zij.

* * *

Als wij ons afvragen: Hoe geschiedt deze bewonderenswaardige aanpassing van de kleur der levende wezens met het midden waarin zij leven? - dan moeten wij onze toevlucht nemen tot veronderstellingen. Onder deze die men kan doen, zal ons alleen de Darwinistische hypothese van het transformismus eene voldoende verklaring geven.

Nemen wij tot voorbeeld een der eenvoudigste gevallen, dat van de witte dieren der poolstreken.

Wij weten dat de poolstreken er niet altijd zoo treurig hebben uitgezien als thans. In een geologisch tijdvak dat betrekkelijk nog niet zoolang achter den rug is, waren zij bedekt met een weelderigen plantengroei en bewoond door dieren die op dezen der gematigde luchtstreken geleken. Met de verschijning van ijs en sneeuw zijn deze fauna en deze flora verdwenen. De huidige dieren van de poolstreken komen dus van een nieuw bevolkingsproces voort, hetzij vervorming ter plaatse van de eerst bestaande fauna, hetzij nederzetting van dieren uit naburige streken. In beide gevallen is het mechanismus

der aanpassing trouwens hetzelfde geweest. De beren, de vossen, de hazen der gematigde luchtstreek hebben invallen gewaagd in het domein van de sneeuw. De meesten hebben er niet kunnen leven, want ze sprongen te veel in 't oog door de donkere kleur van hunnen pels, die op den witten grond van het land te duidelijk uitkwam. Alleen zij die toevallig eene heldere tint, of beter nog de witte kleur vertoonden, hebben er kunnen blijven wonen. Men weet dat de witte kleur tamelijk dikwijls *toevallig* wordt aangetroffen, en dat witte muizen, witte konijnen en zelfs witte merels geen buitengewone zeldzaamheden zijn. In gevolge de wet der *erfelijkheid* heeft de toevallige eigenaardigheid der witte beschermende kleur zich ten minste bij eenige der eerste witte ingewekenen moeten vertoonen. Dezen weer zijn alleen in leven kunnen blijven, daar de variëteiten met donkeren pels van bij hunne verschijning onverbiddelijk tot verdwijning veroordeeld waren. Dat noemt Darwin de *natuurlijke teeltkeuze* of de *overleving der meest geschikten.* Dezelfde factors hebben gedurende eene lange reeks jaren en geslachten in denzelfden zin gewerkt, en hebben geëindigd met bepaald nieuwe rassen te vestigen, daar elke neiging om naar het oorspronkelijke type terug te keeren onverbiddelijk werd onderdrukt door de spoedige verdelging van al de wezens, die niet de verplichtende en voordeelige witte livrei vertoonden.

Aldus zou eene gansche bevolking van witte dieren door *toevallige wijziging* ontstaan, en vervolgens door *selectie der meest geschikten* en *erfelijkheid* behouden en voor goed bevestigd geworden zijn.

LÉON FREDERICQ.

Vragen over Oorsprong van Kerk en Godsdienst.

I. Petrus en Rome.

Ch. Guignebert. *La primauté de Pierre et la venue de Pierre à Rome.* Paris, Nourry, 1910, XIV-391 blz. 8°, 6 fr.

De kwestie van Petrus van Rome, die sedert het protestantisme een levensvraag is voor de verschillende christene belijdenissen, staat sedert de laatste jaren weer bepaald aan de orde van de dag door de studiën van de modernisten en kreeg een nieuwe actualiteit door de excommunicatie, nu twee maanden geleden, van de geestelike Schnitzer, hoogleraar te Munchen, voor zijn boek *Heeft Jezus het Pausdom gesticht*, waarin hij tot dit dubbel besluit komt: 1) Pertrus is nooit bisschop van Rome geweest en de bisschoppen van Rome zijn dus niet zijn opvolgers; 2) was dit ook anders, toch hebben die bisschoppen geen recht zich het oppergezag boven de andere bisschoppen aan te matigen, daar Christus aan Petrus nooit een dergelijk oppergezag boven de andere Apostelen heeft toegekend.

Het besluit waartoe Schnitzer gekomen was, is hetgeen waartoe alle onbevooroordeelde geschiedkundigen en philologen komen.

Het is ook het besluit van Mgr. Duchesne in zijn kerkelik goedgekeurde *Histoire ancienne de l'Église*, maar hij heeft het gezeid op een wijze dat de theologen er niet klaar in zagen. Nu schijnen ze eindelik tot het besef gekomen te zijn, en de Italiaanse vertaling van zijn werk is verboden, in afwachting dat het origineel veroordeeld wordt.

Was dit nu maar alleen een kwestie van geschiedenis en philologie, dan zou de discussie onder degenen die ten hare opzichte op

verschillende standpunten staan, zonder scheldwoorden en verdachtmakingen, doch alleen met klem van redenen haar verloop hebben, omdat ieder der strijdende partijen het bewustzijn zou hebben, dat, als zij haar tegenstrever niet overtuigt, dit te wijten is aan onvoldoende bewijskracht van haar argumenten, en zij dus naar degeliker argumenten moet uitzien.

Maar van deze kwestie worden ook geloofspunten afgeleid, en daarom maken er de godgeleerden en polemisten zich meester van, en gaan dan op hun gewone wijze te werk.

'Or, zegt Guignebert, *La primauté* I-II, théologiens et polémistes sont gens de parti pris, qui savent d'avance où, *coûte que coûte,* leur recherche les conduira; au vrai, ils ne se préoccupent que de découvrir dans les textes et les faits, des arguments pour justifier leurs positions, dès longtemps prises et que rien ne leur ferait abandonner, que de prévenir et de désarmer d'avance les documents et les raisons qui ne les favorisent pas. Les uns et les autres ont toujours à la bouche 1'accusation de mauvaise foi, de préjugé, voire de haine; et les theologiens, *c'est leur originalité* (!sic: hij schijnt ze te kennen) y ajoutent d'ordinaire celle d'ignorance et d'inintelligence.'

De reden van die handelwijze ligt niet ver. De zoeker naar een punt van menselike wetenschap redeneert met zijn hersenen; de gelovige redeneert met zijn hart. Daarom zal de eerste zijn tegenstrever ten hoogste van kortzichtigheid beschuldigen en nooit wanhopen hem te overtuigen; de tweede moet natuurlik van den beginne af het hart van zijn tegenstrever verdenken, en hem onedele drijfveren toeschrijven.

Wie is in staat, al zijn zijn redenen nog zo afdoende, om aan een minnaar te bewijzen dat het meisje waarop hij smoorlik verliefd is, hem niet past? De liefde luistert naar geen reden, hoe schel die in haar oren klinkt, mogen we met een kleine wijziging Vondel nazeggen. Zij weet geen ander verdediging dan zich boos te maken op degene die haar die reden voorhoudt. Hetzelfde geldt van het geloof. De onbevooroordeelde acht de stof van het geloof onkennelik, en de bewijzen van het geloof onvoldoende om die stof als werkelik te doen aannemen. Dat behoort ook zo, anders is het geen geloof meer. De gelovige echter, wiens overtuiging uit een vernuftig stelsel van suggestie gegroeid is, acht de bewijzen van het geloof zonneklaar en de stof van het geloof

onontkomelik bindend voor iedereen. Hij kan zijn geloof niet blootleggen of verdedigen, zonder de andersdenkenden, de ‘slechten’ aan te vallen, die hij onuitgedaagd met verdachtmakingen en beschuldigingen overstelpt. Zetten die dan eens de redenen voor hun standpunt uiteen, waarmee ze schijnen te beweren dat zij niet minder verstandig of niet minder eerlik zijn dan een ander, dan maakt hij zich boos.

Dit moet het onthaal verklaren dat aan een boek gelijk dit van Guignebert, hoe eerlik ook bedoeld en hoe knap ook samengesteld, noodzakelik moet te beurt vallen.

In het eerste deel, handelende over het primaat van Petrus en bestaande uit drie hoofdstukken, onderzoekt hij de drie volgende punten:

1. De inlichtingen van het Evangelie over de persoon van Petrus, komen hierop neer dat ze ons gewoonlijk niet een bestaande mens schilderen, maar een type uitbeelden[(1)];

2. De Evangelieteksten - Mattheus XVI, 13-20, Lukas XXII, 31-32 en Johannes XXI, 15-17[(2)] - over het oppergezag, door

(1) Dit hoofdstuk doet ons onvermijdelik denken aan het vernuftige boekje van Prof. Dr A. Drews, *Die Petruslegende* (Frankfort 1910), komende tot het besluit dat Petrus, evenals Mithra, een astrologiese mythe is.

(2) (2) *Mattheus* XVI, 13. Als nu Jezus gekomen was in de delen van Cesarea Filippi, vraagde hij zijn discipelen, zeggende: Wie zeggen de menschen, dat ik, de Zoon des menschen, ben?

14. En zij zeiden: Sommigen: Johannes de Doper; en anderen: Elias; en anderen: Jeremias of een van de profeten.
15. Hij zeide tot hen: Maar gijlieden, wie zegt gij, dat ik ben?
16. En Simon Petrus, antwoordende, zeide: Gij zijt de Christus, de Zoon des levenden Gods.

17. En Jezus, antwoordende, zeide tot hem: Zalig zijt gij, Simon, Bar-Jona! want vleesch en bloed heeft u dat niet geopenbaard, maar mijn Vader, die in de hemelen is.
18. En ik zeg u ook, dat gij zijt Petrus en op deze petra zal ik mijne kerk bouwen, en de poorten der hel zullen dezelve niet overweldigen.
19. En ik zal u geven de sleutelen van het koninkrijk der hemelen; en zo wat gij zult binden op de aarde, zal in de hemelen gebonden zijn: en zo wat gij ontbinden zult op de aarde, zal in de hemelen ontbonden zijn.
20. Toen verbood hij zijn discipelen, dat zij iemand zeggen zouden, dat hij was Jezus, de Christus.
Lukas XXVII, 31. En de Here zeide: Simon, Simon! Ziet de Satan heeft ulieden zeer begeerd, om te ziften als de tarwe.
32. Maar ik heb voor u gebeden, dat uw geloof niet ophoude; en gij, als gij eens zult bekeerd zijn, versterk uw broeders!
Johannes XXI, 15. Toen... zeide Jezus tot Simon Petrus: Simon, zoon van Jonas! Hebt gij mij liever dan deze? Hij zeide tot hem: Ja, Here! Gij weet, dat ik u lief heb. Hij zeide tot hem: Weid mijne lammeren.
16. Hij zeide wederom tot hem ten tweeden male: Simon..... Hij zeide tot hem: Hoed mijne schapen.
17. Hij zeide tot hem ten derde male: Simon..... Jezus zeide tot hem: Weid mijne schaapjes.

Christus aan Petrus toegekend, werden in de eerste Kerk niet begrepen in de zin van Rome, maar zoals de tekstcritiek ze in hun samenhang verklaart, terwijl een belangrijk deel er van, nl. Matth. XVI, 18-19: 'Gij zijt *Petrus* en op deze *petra* zal ik mijne kerk bouwen' enz., een bijvoegsel is van zeer ver in de tweede eeuw(1);

3. Onder de teksten uit de Handelingen en uit een paar Epistelen om de plaats van Petrus in de eerste Kerk te bepalen, kunnen er evenveel tegen als voor de stelling van Rome ingeroepen worden en geen een er van bewijst zijn bevoorrechte plaats.

Het tweede deel, dat veel uitvoeriger is (276 blz. tegen 103) en zeven hoofdstukken bevat, onderzoekt de verhoudingen van Petrus tot Rome. De behandelde punten zijn de volgende:

1. De zendelingsloopbaan van Petrus is zeer nevelachtig en wordt met de legenden over zijn werkzaamheid te Jeruzalem, te Antiochië, te Alexandrije en te Corinthië niet zekerder;

2. De stichting van de Kerk te Rome is waarschijnlik het gevolg van een scheuring in de synagoge van de Romeinse Joden;

3. De komst van Petrus te Rome is uit de teksten niet te bewijzen; die slippen alle weg zodra men ze aan een krities onderzoek onderwerpt; Paulus, het hoofd van de tot christenen geworden heidenen, is zeker in Rome geweest; daarom moest Petrus, het

(1) Merk wel op dat de tekst niet zegt: Gij zijt *petra* (steen) en op deze *petra* (steen), maar *Petras* (zoveel als steenman of steenling). Het geloof dat Jezus de Christus of de Gezalfde is, de Zoon van de levende God, dat is de steen. Op deze steen wordt de Kerk gebouwd, en Petrus heeft die steen erkend en ook bekend, daarom is hij steenling. Ten slotte, zoals Guignebert zegt, 'un mauvais jeu de mots.' Deze uitlegging is die van de oudste kerkvaders; ook reeds Paulus I Cor X, 4 zegt dat Christus de steen is, waarmee is te vergelijken I, Petrus II, 4. *De poorten der hel* betekenden *de dood; binden* en *ontbinden* betekenden *verbieden* en *toelaten*, en worden ook in dezelfde Matth. XVIII, 18, niet tot Petrus alleen, maar tot al de discipelen gezegd.

hoofd van de tot christenen geworden Joden, er ook geweest zijn, - evenals Rome de hoofdstad van het Christendom geworden is omdat het de hoofdstad van het Romeinse Rijk was en evenals het Latijn de officiële taal van de Kerk geworden is omdat het de officiële taal van het Romeinse Rijk was: al deze en dergelijke dingen zijn politieke legenden en feiten, en hebben met godsdienst niets te doen;

4. Het samentreffen van Petrus en Simon de Toveraar te Rome is een van de talrijke vormen uit de tweede eeuw van de legende van de betrekkingen van Petrus en Simon en is misschien wel de bron van geheel de Romeinse overlevering aangaande Petrus;

5. De dood van Petrus te Rome berust op onvaste en onsamenhangende teksten. Men weet eigenlik niet in welke stad hij gestorven is;

6. De grafstede van Petrus en al zijn relikwieën te Rome zijn onauthentiek; zij zijn noodzakelik ontstaan uit de legenden van zijn verblijf en zijn dood;

7. De herinneringen aan een verblijf van Petrus te Rome zijn zeker de vruchten van de volksverbeelding. De oudste lijst der Romeinse bisschoppen begint niet met Petrus, maar met Linus; zo doet ook Ireneus. De verschillende lijsten zijn het over de eerste namen niet eens. De *Liber pontificalis* wordt maar histories met de derde eeuw; zijn mager berichten over hetgeen aan die eeuw voorafgaat, zijn pogingen om de keten der Romeinse bisschoppen aan het apostoliese tijdvak aan te knopen.

Geen een tekst getuigt op voldoende wijze voor de Roomse legende van Petrus, en alle te zamen verenigd komen niet tot een overeenstemming waarop men een aanneembare waarschijnlikheid kan vestigen (blz. 371-372).

Door dit overzicht ziet men, welke uitgebreide stof Guignebert behandelt. Dat doet hij volgens een wetenschappelike methode, die volkomen zeker is van zich zelf en van haar verrichtingen.

De bibliographie van het onderwerp beslaat 8 blz. (VII-XIV) en daarenboven ontelbare voetnota's, over geheel het werk verspreid. Dat ze niet volledig is, weet Guignebert zelf het best; want het aantal werken er over is voor het onwrikbaarste geduld een uitdaging. Maar de nieuwste boeken ontslaan van de moeite om de meeste vroe-

gere te raadplegen. Hij heeft zich natuurlik beperkt bij de werken in de drie hoofdtalen van Europa en in het Latijn[1].

Wij beschikken over de plaats niet om de verschillende punten nader te bespreken, noch om aanhalingen uit zijn boek te doen. Het is zelfs niet mogelik het samen te vatten, zo rijk aan stof is de minste bladzijde.

Wij hopen dat ons overzicht zal aanzetten om het boek te lezen en te bestuderen.

* * *

II. De geboorte van Jezus.

P. Saintyves. *Lcs Vierges mères et les naissances miraculeuses*. Paris, Nourry, 1908, 280 blz. 12°, fr. 3,50.

Saintyves is het pseudoniem van een Benedictijn die nog in zijn klooster is en toch door de voorbereiders van de encycliek *Pascendi dominici gregis* als een van de gevaarlikste modernisten geschandvlekt werd. Hij is de auteur van het geleerde boek *Les Saints, successeurs des dieux*, reeds in dit tijdschrift terloops besproken; hij is ook de auteur van verschillende brochures over de mirakels, nu in één boekdeel verenigd onder de titel: *Le discernement du Miracle ou le Miracle et les quatre Critiques*, waarin hij bewijst dat het hoog tijd is dat de Kerken het mirakel als apologeties bewijs laten varen; hij is eindelik nog de auteur van *La réforme intellectuelle du clergé*, waarin hij voor de geesteliken de vrijheid van leren, van denken en van werken volgens de moderne wetenschappelike en kritiese methoden eist, en tevens velen verbaast met te openbaren wat de

(1) Voor eenige jaren werd dit onderwerp ook in het Nederlandsch zeer grondig behandeld door Prof. Bolland van Leiden in *Petrus en Rome*, 1899 (80 blz 8°). Prof. Bolland haalde zich daarmee een scheldbrochure van Dr. Schaepman (*Bolland en Petrus*) op de hals, waarin Schaepman zich de godgeleerde toonde, in het citaat uit Guignebert hierboven beschreven, en waaruit tevens blijkt dat de gelovige, als hij meent in zijn rustig geloof geraakt te zijn, alle maat, ook die der wellevendheid, verliest. Schaepman's brochure heeft meer uitgaven beleefd dan die van Bolland: ze is immers veel plezieriger.

verstandigste geesteliken denken van het onderwijs dat de priesters vormt.

Het boek, waarvan de titel hierboven staat, is een zeer stout boek; het wil het hoe en het waarom beschrijven van hetgeen het noemt de legende van de bovennatuurlike geboorte van Jezus. Dat die bovennatuurlike geboorte een legende is, kan men opmaken uit de Evangeliën zelf, waaruit ze als feit geput is.

Gezien immers het groot belang van de aardsche afstamming van Jezus uit het geslacht van David, is het verwonderlik dat slechts twee Evangelisten er van spreken, en gezien het nog groter belang van zijn goddelike afstamming, is het nog veel verwonderliker dat slechts één Evangelist zijn bovennatuurlike geboorte verhaalt.

Doch ziet men nauwer toe, dan blijkt dat de twee geslachtsbomen van Mattheus en Lukas niet overeenkomen, en dat ze, wat verloren werk is, hoger opklimmen dan David, de eerste tot Abraham, de tweede tot over Adam tot God. Maar het zonderlingste van al is dat beide geslachtsbomen ten slotte de geslachtsbomen zijn van Jozef, die in de opvatting van de bovennatuurlike geboorte wel de man is van de moeder van Jezus, maar hoegenaamd niet de minste verwantschapsbetrekking met Jezus heeft. Dat bewijst ten duidelikste dat voor de auteurs van die geslachtsbomen Jozef de wezenlike vader van Jezus was. Daaruit volgt dat Matth. I, 16 ‘Jacob gewon Jozef, den man van Maria, van welke geboren is Jezus’ oorspronkelik luidde: ‘Jacob gewon Jozef, *van wien geboren is Jezus* of *die gewon Jezus*, - en eerst na het ontstaan van de legende gewijzigd werd; evenzo dat in Lukas III, 23: ‘zijnde (alzo men meende) de zoon van Jozef,’ de woorden *alzo men meende* een latere inlassing zijn om dezelfde reden. Dan zijn ook Matth. I, 18-25 met het verhaal van de verwittiging des Engels tot Jozef en geheel Lukas I (behalve 1-4), met het verhaal van de wonderlike geboorte van Johannes en van de boodschap des Engels tot Maria, latere bijvoegsels. Overigens, behalve in deze twee passages, weten de vier Evangelisten niets van een bovennatuurlike geboorte, en Jezus' ouders handelen voortdurend, bij de kindermoord, bij de vlucht in Egypte, bij het terugvinden van Jezus in de Tempel, bij de bruiloft van Cana, bij zijne predikingen, alsof ze zelf van die bovennatuurlike geboorte niets wisten, wat bepaaldelik bij Maria onuitlegbaar is.

Hoe en waarom nu is die legende ontstaan, daarop geeft ons Saintyves een afdoende antwoord.

Zijn redenering is de volgende:

Alle volken hadden steeds een afschuw van de onvruchtbaarheid, die ze als een smaad beschouwden. Zo vertelt de Bijbel talrijke gevallen van hoererij, overspel en bloedschande, zonder die te laken, daar ze de bevruchting tot gevolg hadden, wat er dan uitdrukkelik bij vermeld staat. Van daar ook de tallooze gebeden en godsdienstige praktijken om bevruchting te verkrijgen. In den beginne werden de geboorten die er op volgden, als natuurlik beschouwd. Naarmate men echter een duideliker besef kreeg van de werkelikheid, vatte men die als extra-physiologies op en beschouwde ze dus als mirakuleus.

Eens dat de wonderlike geboorten gemeengoed zijn van de folklore, moeten ze zich in het volksgeloof noodzakelik voordoen voor alle buitengewone personages, en dus ook voor Jezus, zodra zijn persoon geïdealiseerd werd. Die reden wordt door de H. Hieronymus zelf bekend. Als Helvidius uit het bestaan der broeders en zusters van Jezus tegen de maagdelikheid van Maria besluit, weet Hieronymus hem alleen te antwoorden (*Contra Helvid.* 9): ‘Ik zou u streng genomen kunnen zeggen dat Jozef, naar het voorbeeld van Abraham en Jakob, verschillende vrouwen gehad heeft en dat de broeders des Heeren de kinderen van deze vrouwen zijn. En stellig met u dit antwoord te geven, zou ik slechts *het algemeen gevoelen volgen.* Maar dit gevoelen is vermetel en *strijdig met de godsvrucht*. Gij beweert dat Maria geen maagd gebleven is. Welnu, ik bevestig dat Jozef zelf maagd gebleven is en dat de Christus-maagd uit een huwelik van maagden geboren is.’ (Saintyves, blz. 232).

Dus gebeurd of niet gebeurd, de bovennatuurlike geboorte wordt geëist door de godsvrucht.

Saintyves, met een grondige geleerdheid, een bewonderenswaardige belezenheid, een onverbiddelike, doch zekere kritiek, staaft zijn redenering door zo een groote massa feiten, dat ze vast als een paal boven water staat.

Stenen; waters; planten; dieren; lucht- en weerverschijnselen, als wolken, donder, regen, wind; hemmellichamen, zon, maan, sterren; doden, geesten en goden, ziet men overal tussenkomen om de

onvruchtbaarheid te doen ophouden en om bovennaluurlike geboorten te verwekken. Vele van die praktijken bestaan nog in het christen Europa met de tusschenkomst van een heilige als christelike stempel. Vele Chinese en Egyptiese vorsten en groten zijn op zo een wonderdadige wijze geboren; bij de Hindoes Visjnoe, Brahma, Boeddha, Khrisjna; bij de Grieken en de Romeinen Herkules, Romulus, Perseus, Helena, Klytemnestra, tot zelfs Pythagoras en Plato, van wie de H. Hieronymus zegt: 'Zijn discipelen dachten dat de Vorst der Wijzen slechts uit een maagd mocht geboren worden.' Jezus mocht bij Plato niet achterstaan. Overigens de Evangeliese legende vertoont te treffende overeenkomsten met die van Confucius, Khrisjna en Boeddha (zie Saintyves, 180, 186-190 en 196-202). De Boeddhistiese Thibetanen zeiden aan Pater Giorgi, Augustijn: 'Waarom zouden wij het Christendom omhelzen? Ons geloof (de geboorte van Boeddha door een God en een maagdelike prinses) is hetzelfde als het uwe en is veel ouder.' En Pater Giorgi, die niet aan vergelijkende godsdienstgeschiedenis gedaan had, schrijft heel naïefweg: 'Als ik een volk zag dat reeds een God bezat, uit de hemel neergedaald, geboren uit een koninklike maagd, gestorven om het menselik geslacht te verlossen, dan werd mijn ziel ontsteld en ik was onthutst!' (1742). Immers de vier grote godsdiensten van de wereld, Confucianisme, Boeddhisme, Mahometisme en Judeo-Christendom hebben helemaal hetzelfde proces doorlopen: eerst openbaart God zich rechtstreeks aan sommige mensen, welke die veropenbaringen op schrift stellen en alzo een stel Heilige Boeken maken; daarna zendt God een rechtstreekse, op bovennatuurlike wijze geboren afgezant, zijn zoon of een grote profeet (Confucius, Boeddha, Mahomet, Jezus) om zijn eerste rechtstreekse openbaring te volledigen. Er is nu niet veel kritiek nodig om te zien dat ze alle vier op dezelfde lijn staan: is de ene goddelik, de andere zijn het ook; is de ene mensenwerk steunende op fabels en legenden, de andere zijn het ook. Doch dat zijn vormen van de godsdienst, die nader tot het wezen van de godsdienst brengen, maar die dat wezen niet aantasten. Ook geldt het verzet van geleerden en critici niet zozeer het wezen als de voorstellingswijze van de vorm, en het zou geen plaats hebben, indien de bedienaars van een godsdienstvorm de vorm met het wezen niet vereenzelvigden.

Het belangrijkste hoofdstuk van Saintyves is het IXe of laatste, waarin hij de verschillende thema's van bovennatuurlike geboorten in de Evangeliese voorstelling terugvindt. Vijf thema's zijn er in dooreengeweven: 1. een maagdelike moeder; 2. een goddelike vader; 3. een buitengewone ster; 4. aanbiddende dieren; 5. de vlucht voor een vijand, die al de jonggeborenen doodt. Zij waren toenmaals overal in de wereld van de Middellandse zee verspreid en de nieuw bekeerde [...]denen en gehelleniseerde Joden moesten aan hun nieuwe God noodzakelik een even verheven geboorte toekennen als aan de goden en grote mannen van de wereld waarin ze opgegroeid waren. Zeker leeft deze legende nu nog met het volle leven van het levend geloof. Maar ook nu nog lopen jaarliks duizenden Hindoes over gloeiende kolen om het geloof te bevestigen aan de maagdelikheid van Draupadî, de gemeenschappelike echtgenote van de vijf zoons van Koeroe.

Daar Pater Saintyves het wezen en de vorm van de godsdienst niet verwart, schrijft hij onwrikbaar zijn besluit neer: ‘Godsdienst en zedeleer zijn onafhankelik van de valsheid van een legende, al was het ook die van de maagdelike geboorte van Christus.’

Zijn boek moet gelezen en bestudeerd worden door alle folkloristen niet alleen, maar ook door al wie belang stelt in grote godsdienstige en geschiedkundige vraagstukken, in een woord door al wie denkt.

Sept. 1910.

J.V.

Ada Negri.
‘Tempeste’ en ‘Falalità.’

Zij werd geboren te Lodi.

Op 18-jarige leeftijd verlaat zij heur geboorteplek, haar moeder, en trekt naar Motto-Visconti om er les te geven aan 'n 80-tal kleine jongens en meisjes. In 1897, nog ongehuwd, kenden haar slechts de lezers van de *Corriere della Sera* en de *Illustrazione popolare*, want dáárin alleen liet zij, zonder naam, heur verzen verschijnen. En, verwonderd, vroeg men zich af wie toch die forse zangeres wel wezen mocht, die zo sarcastis-wreed de lafheid striemde: lafheid in liefde, lafheid in leven, lafheid bizonder van de verdrukkers jegens de verdrukten,... en tevens het trillend wellustvol lied van genot en passieweelde aanhief in tonen vol jubel, in een taal vol kracht. Hoe verschillend van onze prachtige dichteres der liefde, in wemoedige luister van klank en woord, rijkbegaafde Hélène Swarth, die, helaas! te véél en te lang heeft geschreid. Liever wou ik haar vergelijken met de wellustige comtesse de Noailles, die de volkomenheid van heur talent gewijd heeft aan de lofzang van Genieten en gloeiend teugelloos Beminnen.

Sedert is Ada Negri getrouwd, heeft de roem haar bezocht en vertroeteld wellicht, kent zij tàns, moeder, 't geluk: het pijnlik geluk van barensnood en barensweelde, waarnaar ze hunkerend trachtte in *Moederlike neiging*, en dieper nog in *De zoon*, gedichten wier vertolking ik volgen laat als proeve van innige poëzie des Verlangens.

Doch, in de droeve verlatenheid van armoe en veel gebrek, in in koude van 't hart, welke dit betere tijdstip voorafging, in de kleurloze jaren van 'r ziekelike kindsheid en jeugd, wat heeft ze véél geleden, véél gezwoegd voor zichzef en heur moeder! Vandaar, in

'r korte, gloedvolle etsen, die wemoed, die spottend-vinnige, tóch mewarige ontleding van lijden en eenzame onbegrepenheid. Alleen, op 'r kamertje met de papieren ruiten - de houten boekenkist haar tot zitsel dienend, tafel en divan! - denkt zij aan moeder, aan ellende, aan àl de smart der armoê die haar omgeeft, aan de zielloze genotzucht der welbedeelden in 't droevig zicht van 't lijden hunner broeders, ‘wie de vloek der ellende, de vloek der zonde neerdrukt, onmedogend’... En er schrijnt, er scheurt daarbinnen iets in haar hart...

Dan, in verloftijd, keert ze ten huize weer, ziek van ontmoediging, ziek van overspanning, óverlast van werk en zenuwprikkeling; - en hare moeder schrikt op bij 't zien dier bleke dochter, met glinsterende ogen van koorts, gloeiende handen die beven, gespannen wezenstrekken die trillen...

Want een geest leeft in haar, die vervolgt onverpoosd en aanhitst, als 'n ruwe dwingeland haar beheert, ziel- en lichaamskrachten ondermijnend. Zij kàn niet rusten. Slapeloos brengt zij menigvuldige nachten door... tot ze eindelik heeft gevonden en uitzingt wat haar pijn deed als 'n strieming. Háár bezielt, zo afmattend dikwijls, het ideale leven der dromen; háár foltert de angel van iedere smart; - en àl 't gebrek, àl de nood, àl het lijden dat zij aanschouwt en mèdevoelt - zo innig! - herleven in haar binnenste, vereenzelvigen zich met heur eigen zielewee, verzwakken heur gekrenkte gezondheid, tot zij geprest, geprangd, àl die woeste driften en gevoelens oplost in het lied... somher als de vertwijfeling der verlatenen die zij bezocht en helpen *wilde*, maar niet *kon*. Onmedogend als de rampspoed zelf is vaak heur lied... nu weer getemperd door deernis, dàn verscherpt door 't rauwe vloekwoord, want laf versagen in laffe berusting kàn Ada Negri niet.

* * *

Liefde tot haar moeder.

Liefde tot den arme.

Liefde en Deernis voor àl wat lijdt en verdrukt wordt: 't verloren kind en 't verloren meisje, de arme zwoeger, de vrouw misprezen of verstoten, de afgebeulde grijze.

En daartussen 'n lofzang ter eer van 't Genie, verheerliking

van de wil die doordrijft, - 'n glorielied voor allen die durven, moedig kampen, al stierven ze dan, zegepralend of overwonnen in de grote strijd voor 't Recht.

Vuur en wilskracht zijn in haar; - en zij bemint, bezingt, bejubelt het Leven; 't machtige, heldhaftige Leven overheersend de smart en de droefheid, in de overwinning aller lage gevoelens: de kleingeestige twijfel, de ontmannende wanhoop.

Toch wordt zij nooit vervelend door het roeren dezer weinige snaren: dáárom is Ada Negri te zuiver dichteres, hare taal te verscheiden en plooibaar, ofschoon eenvoudig overal:... gemaaktheid kent ze niet. Eentonig schijnt de smart, inderdaad... doch, in die eentonigheid zelf schuilt er 'n vreemde, onvermoede kracht, 'n oneindige verscheidenheid óók, omdat het lijden oneindig verscheiden is en zich voordoet in telkens verwisselende vormen. Dat verschilt van persoon tot persoon. Niet twee mensen lijden of genieten wellicht op gelijke wijs, met gelijke innigheid, dàn zelfs wanneer men de oorzaak er van gelijk zou denken tot de uitersten toe. Wat ieder mens dus gevoelen kan volgens eigen diepte van gemoed, prikkelbaarheid van zenuwstel, fijnheid van ziel, van geest of van... vezels, gezondheid of ziekelike overdrijving der Verbeelding, àl de vermindering en vergroting van lijden waartoe de menselike geest en 't menselik hart ooit vatbaar zijn, - dat ondervindt, vermoedt en voelt de wàre dichter en geeft het duizendvoudig weder in z'n levend-lijdend lied...

Zó staat vóór onze ogen het beeld der jonge dichteres, mannenkracht en vrouwenpassie parend met weldoende troostende liefde voor alle menslike smart. Haar lied is versterking, zalvend ópbeuren: haar lied is begeestering vooral. Maar 't stormt er in van drift; toorn bruist, spot vlijmt en lijden vloekt. Géén berusting. Zij buigt niet voor de Noodwendigheid: strijden wil zij en verzoekt er om. En tranen die heur ogen verschroeien zijn haar lief! Karakterschetsend mogen de twee inleidingstukken harer beide eerste bundels, *Tempeste* en *Fatalità* (*Stormen* en *Noodlot*), genoemd worden: *Alla mamma* (*Tempeste*), waarin zij hare persoonlike wilskracht, hare sterkte in de kamp om 't leven toeschrijft aan heure moeder alléén; - *Fatalità*, op andere toon, het eigenste onderwerp van zelfoverwinning behandelend: het nakend Lijden bevreest haar niet, want zij, uit vrije wil,

heeft het Lijden verkoren, omdat het Lijden bekroond wordt met glorie!

A te, Mamma - Aan U, Moeder!

Het is waar, ik ben sterk!... Langs de rotsige weg
Liet ik brokstukken na - van m'n ziel en geloof:
Tóch stijg ik met fiere - zèkere stap
Hóóg ten klaarreine dageraad op.

Aan alle wonden en slagen - gaf ik m'n boezem bloot.
Ik trotseerde de hevigste haat.
Tegenover onheil - en martelend wee
Steld' ik de wilskracht - van honderde levens.

Lijdend loosd' ik - niet een ènkele zucht;
Niets buigt m'n voorhoofd - noch breekt m'n gedachte.
Het is waar, ik ben sterk!- *Ik* ben de eik
Wien de storm, wien 't orkaan nimmer velt.

Ene wet hoger liefde - herniewend mensen en dingen,
Trilt er en beeft in mijn lied:
Ewige wet - als 't onsterfelik zaad,
Bevruchtend als der zonne heilzame zoen!

Zegen mij, Moeder! - 't Is voor *U* slechts alléén
Dat ik worstel en hoop en weersta.
Wanneer, met bloed vermengd, - verwurgend de snik
Mij steken blijft - wrang in de keel...

Wanneer ik m'n geest, verward en versomberd,
Voel, die vergeefs - tegen onimoediging strijdt,
En de vurige krachtwil, die m'n aderen ontvlamt
Op het punt is te sterven.....

Aanschouw ik U, Moeder! - En gij toont u zo fier,
Het statig-verhevene - marmeren voorhoofd

Van eenzame vrouwe omkranst
Met blanke - eerbiedwaardige vlechten,

In de vlekloze kalmte - uwer grijsheid zo rein,
Gij die vroeger de vinnigste ellende,
Al de doodangst der ziele
Hoogmoedig geproefd - en verduurd hebt...

Zó lichtstralend zijn - uw heldere ogen,
Zóveel waardigheid - zie 'k op uw wezen,
In uw houding, in uw glimlach,
Dat ik mijzelf herleven voel dóór U!

Dàn wéderom - word ik vlees van uw vlees,
o Heilige, - kracht van Uw kracht!
Dàn leeft opnieuw in mij - de fiere, wildë eik
Die voor geen stormen valt!

Fatalità. - Noodlot.

Deze nacht verscheen aan m'n peluw 'n sombere, loense Gestalte... een bliksem in 't oog, aan de zijde... een dolk. Grijnzend grinnikte ze mij in 't gelaat... Ik werd bang... En ze sprak: ‘Ik ben het Ongeluk.’

‘*Nooit* zal 't gebeuren dat Ik u, schuchtere maagd, verlate. Midden verdorde takken of verwelkende bloemen, tot in de Dood zelf, in 't Niet... waar gij ook heengaat, zal Ik u volgen getrouw...’

Verwijder U! riep ik snikkend.

Beweegloos bleef ze dicht nevens mij. En ze sprak: ‘Daarboven staat het geschreven. Ge zijt 'n bleke bloem, 'n tengere bloem van cypressen... bloeme van sneeuw, van graf en van misdaad... Daarboven staat het geschreven: daarboven!’

Ik sprong op met 'n schreew. - Ik wil, ik wil de hoop die alle twintigjarige toelacht. Ik *eis* der liefde jubelende angstvolle vreugd, ik wil de zoen van licht en vernuft. Rampzalige, weg van hier!

En zij: ‘Voor wie lijden en wie bloedend scheppen schittert de Glorie alleen. 'n Hoogverhevene vlucht geeft het Lijden aan de Gedachte. Hèm, die aanhoudend en heldhaftig kampt, kroont eindelik d'overwinning.’

En ik antwoordde: Blijf!

* * *

Wilder levensdrift en verlangen naar Schoonheid, roem en geluk in het volgende:

Immortale! - Onsterfelik!

Ik wil leven, 'k wil leven... en altijd twintig jaar zijn! Alle ruimten doorklieven met aller vleugelen vlucht... lachen, genieten, beminnen! 'k Wil vervoeren, 'k wil dronken maken van glans en stralen de schone vermetele jeugd als 'n vlerkje zo licht, fris als 'n grashalm, doorzichtig 'lijk de spiegel der zee!

Ik verloochen u, Dood! De vlam en de lucht, het water en de golven bemin ik... de gezonde bloeiende aarde bevrucht door d'omhelzing der betoverende zon, - titanise smetkroes waar, met donderend epis geraas, de reusachtige hamers nederploffen, zonder verpozing, van ontelbare armen.

Om wille mijner lippen die drinken de reine lustige koeltjes, van 't gloei-levend bloed dat sidderend door m'n aderen jaagt, van de barend' omarming en het dol verlangen der Liefde...

Om d'argloze lach die blanke tanden ontbloot, om d'inwendige kracht die bezielt tot de grootse dromen der Toekomst;... voor àl wat geboren wordt, voor àl wat leeft en hoopt en tussen de hemel en de zielen 'n standaard van Betrouwen verheft, 'n oorbeeld tegenlacht...

Dat hier op aarde schittert als het vuur van grote branden... te-wille van àl wat strijdt en zegeviert, valt en zich wèder verheft, verdooft en wéderopvlamt...

Noodlot, wil ik onsterfelik zijn!

* * *

En nu de apoteoze van het Leven:
Aan de gezondheid, de spieren, de zinnen, de menschlike werken;
Aan de vernuften dorstend naar hogere waarheid;
Aan de meest-gelukkige liefden;
Aan de zogende moeders en d'afgematte vaders;
Aan de steden, de bossen, de bergen, de velden, de voren, de weiden,
Aan 't goede goudene koorn;

Aan d'onbekende offers en iedere verhevene dwaling;
Aan de werkkracht en het vuur van 't Vernuft;
Aan der harten hevige klopping;
Aan de beweging, de klanken, alle ritmen en hogere vlucht; -
Wijd ik, wijd ik 'n lied hartsiochtelik, grenzeloos, onbeteugeld,
Eenvoudig als de korenaar, veerkrachtig als de man,
'Lijk de Zonnë onsterfelik!

* * *

In *Moederlike Neiging* het innig, schokkend verlangen naar 't kind: de grote passie der vrouw.

Moederlike Neiging.

Niet een kindje van *mij!*
Eenzaam vervliegt m'n hartstochtelike jeugd
En zij vervult met de schuchtere geur van violen
't Nog ongemaaide gras.

O vreugden, o zoenen der wieg! O van de zuigeling zachtOnmeetbare lieve omarming!
vreugd die het harte vertroost
Over iedere treurnis en rouw!
O àllerzoetst woord aan 't mondje, 't kleen mondje van 'n Engel geleerd!

U aanroep ik, o weerdigheid, vruchtbaar, verheven,
Losmakend uit het mysierie der ziele
Een onuitputlike stroom van liefde... van liefde!

U, godlike Roos, ontloken, gebloeid in de zon,
Der ingewanden pijnlike barsting
Die gàns ons leven aan een ànder leven geeft!

Dit zijn ontboezemingen der uit-de-verte-beminnende, tàns roept zij hem rusteloos, gretig:

Il Figlio. - De Zoon.

I.

En ik denk: Hij zàl komen! Uit de bronnen mijner zelfbewuste zegepralende natuur, uit de golving mijner levensvochten, zal hij de kiemen trekken van het wezen.

Hij zal mij ontnemen: d'onstuimig-losbrekende begeerten, àl m'n onrust en angst, de kracht mijner hersenen, het strijdlustig verlangen óók naar de hoogste gebeurtenissen, mèt de volle bewustheid der oneindige liefde.

Groot zal-i worden zoals ikzelf ...somber wezen ... 't niet kàn; die toppunten zal-i beheersen waaraan ik, arme! nimmer raakte.

M'n eigen geest zal ik gelukkig zien... en de kracht, die hij geweldig mij ontrukte, zich in hèm, als in een god, herniewen.

II.

Maar ach, te véél zou 'k u beminnen! M'n liefde zou wezen 'lijk 'n eindeloze wolk bevracht met elektrise vonken, met duizendduizend vormen van onstuimig leven.

O gij die slaapt in de peilloze nacht van 't ongeschapene, in 't mysterie en de nevelen der dromen... te-wille van de schat die 'k, boven ieder andere, met ongeduld verlang, te-wille van m'n grote dorst naar U...

Kom tot het leven! Naar warmte, zonnekus en vruchten hijgt de bloem wanneer de Lente nederdaalt op aarde:

Zó, in rusteloos-bange begeerte naar U ontvlamt, ontvlamt mijne ziel, ten hemelen roepend: Liefde!... Liefde!... Liefde!...

* * *

Wemoediger getint, - bijna 'n uitzondering - de twee rijmloze dichten waarin de Melancholie triomfeert: *L'Ora* en *Senza Ritmo*.

L'Ora - Het Uur.

Zwaar als 'n plasregen valt ... op m'n maagdelik hart
Het heiligë uur van de hartstocht:
't Is nacht, ... in het duister
Broedt 'n toverij van verderf.
't Is nacht, ... en ge weet niet,
Gij die slaapt zoo vèr gescheiden van mij,
Hoe ik met bleek gelaat, gevouwen handen,
Vergeefs, vergeefs naar uw omhelzing snak!

Nóóit, nóóit meer zal - zó glinsterend in m'n ogen
De straal der geweldig-uitbarstende jeugd
U tegenlachen!
Noch diezelfde zoetheid - mijne lippen ooit hebben;
Nooit, nooit meer m'n vurig-ontvlambare ziele
Tot U vliegen met 'n kreet van passie,
Zoals de trillerende vogel - hemel en bossen begroetend,
Dronken, begeesterd - ijlt naar het nest.

Mijn verlangen - in stilzwijgend donker, -
Brandstapel en marteling - flonkerend ontvlamt...
Doch het uur gaat voorbij - en allengskens,
Langzaam verdooft - d'onbeantwoorde gloed...
De morgenstond - treurig-beneveld,
Bleek als 'n lijkdoek, verschijnt...
Tàns vervlogen het uur - van bedwelmende Liefde!
Wèg stierf zij, door eigen vlammen verteerd.

Droeviger nog, pijnlik het andere: *Senza ritmo.* Vaarwel aan 'n veroordeelde moeder die, tot zalig maken geroepen, alleen de smart heeft geschonken, en rouw en treurigheid achterlaat. Want, vrede prooi, begiert haar de Dood.

Senza Ritmo. - Zonder Ritme.

Door de geslotene kamer
Trekt de sombere huivering van 't duister,
Zuchten de toetsen bezield
Onder uw blanke vingeren, Nice!
Gijzelve, gedost in het wit,
Als 'n spooksel bespeelt het klavier.

o Bleke, o Bleke, jong zult ge sterven, ik weet het!
Als de hoest u verstikt,
Neemt gij 't doek van uw lippen,
Bezoedeld met bloed.
Ge spreekt mij niet aan, maar ge speelt;
Ik zie uw gelaat niet,
Noch uw ogen vol dromen - waarin een verlangen
Naar vriendschap en liefkozing kwijnt,
En een traan schijnt te beven,
Gedurig!
'k Zie het witte gewaad,
'k Zie de lange zwartzijden lokken,
En 'k voel de ziel... *uw* ziel
In de tonen trillen en sidderen.

't Is Beethoven!... Wanneer hij schiep
Deze plechtige harmonieën,
Leefde gij, leefd' ik niet, vriendinne!
Doch, 'tgeen de kunstenaar schept,
Drinkt ieder met gulzige teugen
En maakt er *zijn* vlees en *zijn* bloed van...
En tàns... beter dan woorden,
Verhaalt die muziek
Al hetgene *gij* voelt en *ik* voel... Speel voort steeds!

Dez' akkoorden, zo statig,
Verhalen het wee, het geheime,

Van uw lichaam, zo schoon,
Door de kwaal ondermijnd;
Spreken van uw jeugd die tóch niet wil sterven,
Zeggen dat gij gade zijt
En moeder!
Dat uw kindje z'n éérste - lieve woordeken stamelt,
En dat gij voor hèm slechts, voor hèm,
U vastklemt aan het leven.

Zij zeggen, die tonen,
Zo diep en zo plechtig,
Dat, nà uw heengaan van hier,
Uw liefde verlatend op aarde,
Ik onbemind zal leven;
o Nice, nog twintig jaren, nog dertig,
Voort moet sleuren op aarde,
Allenig!
O, - daar u de liefde roept,
Leef, en gedoog dat ik sterv' onbeweend...
- Gij wendt uw hoofd niet om,
Ik zie uw gelaat niet,
Noch uw ogen vol dromen - waarin een verlangen
Naar vriendschap en liefkozing kwijnt,
En een traan schijnt te beven,
Gedurig!

Ik werp mij ten-grond' en ik kus uw wit kleed,
Ik - menslike - vóór U, goddelike,
Vóór u, die morgen moet sterven!
En roerender spreken de tonen:
'Gij, die op aarde blijft en vruchteloos roept om de liefde,
Verlies, verbeuzel uw tijd niet... bemin!
Pemin wie hopeloos lijden;
Gij - zwak en verlaten -
Voor de zwakken, verlatenen word moedig en krachtvol;
Maak dat dë ijzige Dood

Het graf voor uw lichaam slechts opene
Dàn wanneer uwe ziel...
Zal gesloten hebben in liefdeomarming
De tedere verlatene zielen,
Wenend en treurend op aarde!
Bemin: de Liefde is oneindig,
Omdat ook oneindig de Smart is!'

* * *

Als uiting van 'r socialisme, waar de liefde tot den arme schrijnend opstijgt in lyrisme van smart, dienen aangehaald: *Gedwongen Verhuizing; - Het Vuur in de Mijn* (een dicht van forse versmaat en geweldige toon); *De Stroom; De Groten*, een lofzang ter bekroning van 't Genie, ter verheerliking van de moed die verdraagt en vergeeft; - *Zonder Naam*, beeld van de ruwe deerne met 'r onbedwongen gloed van goede en kwade passies.

Gedwongen Verhuizing.

Ellende! De huur werd niet betaald... Wanordelik door elkander wordt, midden van de weg, het karig goed geworpen. Die verhuizing schijnt 'n doodstrijd.

Droef bespot de doffe regen en doorweekt de vrachtkar, de wormstekige meubels, d'armoêlompen... 't àl ontbloot en als beschaamd... Er schuilt 'n ziel daarbinnen, welke jammert.

En 't bed herdenkt de rampzalige liefde die 't beschermde, - rampzalige liefde, die de tengere, ongezonde ledematen van twee kindern teelde voor de honger... O! van de bedelaarshut vervloekte min!

En krakend, knetterend zucht het: 'Wie gaf er aan de vrouw, slavin en half-gevoed, het *recht* een ànder leven van gebrek en ziekte en kommer te scheppen door 'n zoen?... *Liefde voor den arme is 'n misdaad.'*

Onder de scherpe regen knarst de kar. Daarachter, met gebogen hoofd, volgt zwijgend, afgetobd, 'n werkman zijn verderf. Stom stapt-i voort, met diep-sombere blik... niet ééns wendt hij zich om.

En dicht naast hem, de vrouw! De wenende, afgeslaafde vrouw, met heur twee kinderen. Ze gaan... ze gaan steeds rusteloos voort... en weten niet waarheen. En zonder deernis striemt de regen.

Er beeft 'n strenge smart, als 'n bedreiging, in die opgetaste lompen, - beeft in die kar die knarst en zucht, in die doelloos-dwalenden met hun ontvleesd gelaat.

En dat naakt, beschadigd huisgoed, door slijk en modder heenwaggelend naar de Toekomst... die armoê en ellende welke de weg belemmeren, schijnen wel 't begin van een verschansing!

De Stroom.

En-i zwelt, en-i zwelt... met onheilspellend geraas schuift in het donker golf boven golf... als 'n stortvloed van inkt dringt, klotst-i tegen de kust en de sidderende lucht beeft bij de weergalm dier kracht.

't Is der bedelaren stroom. Zie hem wassen!... 't Zijn lompen, 't zijn wonden, uitgeteerde gelaten, werkloze armen, hongerige monden; - 't zijn harten overstelpt van wedom en angst.

En mèt zich brengt-i 'n doffe mensengeur: de geur der verpeste vochtige hutten. En 'n kreet barst er los uit die lijdende boezems: ‘Geef ons, o geef ons het dageliks brood!’

Maar eenieder blijft blind bij het zien van die smart en stom op die stemme der wanhoop. D'onbeweeglike stilte die de bliksem voorafgaat van het donderend onweer, weegt op de landen... en de vloed wast aan, woest en wild. Zie hem zwellen, de loense, boze stroom!

Om rukt-i d'onafzienbare granieten dammen, mensenstroom vuil van bloed - bleek van tranen. Morgen, in de naam van het heilige Recht, zal-i loeiend en bulderend gàns d'aard' overstromen!

Wee! de stondë is heilig. 'n Dwang, 'n kracht van oneindige liefde, onsterfelik als het geschapene, o helden, kan alléén die woedend-hooploze bende van wedom en smarten genezen.

't Ware voldoende dat d'overwinnaars die verlatene snikkende zielen tegemoet gingen met opene armen, zegenend en troostend, onder hoge bloemengewelven!

We mogen of willen niet te streng zijn in 't aestetis beoordelen van deze beschrijving; er is meer dan éne fout in: de tranen-*bleke* mensenstroom, onmiddellijk nadat de dichteres dezelfde stroom '*vuil* van bloed' had beschreven! de min-goede, te alledaagse vergelijking '*als 'n stortvloed van inkt*.' Wèl geeft zij de impressie van iets onzindeliks dat vlekt, kleverig, bezoedelend en ondoordringbaar is vóór 't oog. Toch staat ze hier verkeerd, te prozaïs te-midden van betere figuren. En, ik herhaal het, ook véél te bekend. Men treft soms van die onnauwkeurigheden of, zo in voorafgaande strofen, gezochtheden bij Ada Negri. Die festoenen, die hoge bloemengewelven waaronder de rijken, de zegepralers, met open zegenende armen verdrukten en lijdenden àlle tegemoetgaan... heel wèl... en toch 'n wanklank, 'n kunstfout, - omdat de Verbeelding, te hóóg opgedreven, ons klaarder het onmogelike der verwezenliking, het overdrevene en gewilde (dus, niet natuurlike) der voorstelling doet beseffen.

Maar, voor 't overige, wat smartvolle, *mède*-gevoelde deernis, wat pijnlik-wàre droefheid vertolkt in zo weinige regels! Hier geen opdringerij van wemoed: 't is zo innig-oprecht en *geleden*.

Ik vind geen vlek in het volgende:

I Grandi. - De Groten.

Ik bewonder de groten die, gezoend op het voorhoofd door 'n goddelike mond, hijgend-verlangend naar glanzender kimme, naar 'n opperste oorbeeld, - de glimlach, de lichtstraal, de liederen van 't Genie ontvingen - en z'n dwaasheden óók; àl de vervoeringen kenden, àl de smarten en alle herinnering.

Van het toppunt hunner hoogten heilige woorden wierpen naar de luisterendë aarde... en stierven daarna met roem en zonneglans overstraald, midden van droom en muziek...

D'oproerlingen bemin ik die, gewond, in het harte door vretende kommer, als omwikkeld met goddelike Liefde, - om wie wenen, wie vrezen.

Aan àl de vervloekten door Jezus bevrijd en door hun eigen broeders verraden, te zee en te land aan ontelbare scharen een nieuwe wet verkondden...

En zongen het loflied der toekomende ewen, wonder verheven in hun dwepen naar 't Hoge, 't Ideaal hunner wensen... boeien, foltering, pijnbank en bijl, de marteldood-zelf tégenlachten.

Doch àl het bloed mijns harten ween ik over de helden der duisternis uit: de hongerigen, de verdrukten, d'eerbiedwaardigen welke rust noch vergeving

Ontvingen van de vrede natuur en evenwel niet haatten; die voor ànderen de korenaren zagen bloeien en evenwel niet roofden;

Die gal en tranen dronken, laaghartig gezweept en vernederd in 't open, gulle gelaat door blind en overmachtig onrecht... en daarom toch niet moordden;

Die, verwaarloosd, vergeten, diep in de laagte, door koû en levensstormen gingen, zonder brood, zonder kleding, zonder zonlicht... en tóch in God geloofden;

Die om te slapen vonden 'n handvol stro, ellendig en bedorven, - een gasthuis voor hun dood:

En toch *beminnend* stierven!

Senza Nome. - Zonder Naam.

Ik heb genen naam. Ik ben d'onbeschaafde ruwe deerne van het vochtige krot. Treurig en vervloekt gepeupel is m'n énige familie. Tóch schuilt er in mij 'n ontembare gloed...

Mijne voetstappen volgt 'n boosaardige dwerg, volgt 'n biddendë Engel. Over bergen en dalen stijgt dol m'n gedachte, zooals Mazeppa op z'n dampend ros.

'n Raadsel ben ik van haat en van liefde, teêrheid en kracht. De donkerheid des afgronds trekt mij aan, en 'k word ontroerd door de streling van 'n kind!

Wanneer het Ongeluk de deur van m'n zolderkamer openduwt... en binnentreedt, dan lach ik... en ik lach wanneer ik, overwonnen en verlaten daar lig, troosteloos zonder hoop en zonder vreugd.

Maar over de bevende afgesloofde grijsaards ween ik, over àl

wie zonder brood zijn; - 'k ween over de tengere uitgemergelde kleinen, over duizend onbekende smarten.

En, als de tranen m'n boezem overstromen, dan werp ik gàns m'n ziele, stuk voor stuk, in 't moedig vreemde lied dat, driest en brandend, in m'n borst en op m'n lippen siddert; -

En 't geeft me niemendalle *wie* 't aanhoort! en zoo lafhartige nijd mij striemt en wondt of prikkelt, - het Noodlot tartend, ga ik mijn rechte weg en zie niet om... en mij bereikt de giftige pijl niet eens!

* * *

La Figlia dell' Aria, de publiek gevierde, zedelik-verschopte *Koordendanseres*, sluit zich 't nauwste aan bij de vorige poëzie.

In *Nuovo Amore* - vol hartstocht - toont zich Ada Negri nogmaals de voorkampster van 't socialisme. Zij wil bevrijding, verlangt naar universele liefde. Haar hart, rein en vurig, - haar opgewonden geest en hare wild-brandende kussen houdt zij voor hèm alléén die, mèt haar, in de voorste gelederen strijden durft, verachtend het leven en 't makkelik geluk. Liever de wonde dan de wellust zonder kamp. En zo er geen diepte is in al die poëzie, - geestdrift genoeg, 'n kracht van zelfopoffering die overreedt, die haar schoon beminnelik voorstelt en onzer verériing en bewondering waardig, de jonge dichteres, in de stralenkrans en de verre glorie heurer idealen.

Nuovo Amore. - Niewe Liefde.

Zo ge mij liefhebt!!... Zie, op m'n voorhoofd weerschittert het licht en d'onstuimige kracht der Gedachte. De hoogten bereikt' ik langs voetpaden steil... en zwaar nog hangen boven mij de grijsgrauwe wolken.

Ik ken de scherpscheurende doornen van braambos en heg, der woestenijen akelige treurnis. De heldere kalmten der onbewolkte hemelen weerspiegelt niet mijne ziel... maar in m'n oog en lokken draag ik rouw.

Mijnwerkers opdoemend uit de krochten der aarde, ontvleesde

slachtoffers en vermetele oproerlingen met moedige lippen en ogen groot en schoon waarin een verlangen glinstert naar heilige strijd...

Evenals gij op dit uur mij toeroept: ‘Ik bemin U!’ - spraken deze eenmaal tot mij: ‘Deernis, heb deernis met ons!’ Zó baden zij allen, martelaars en helden: ‘Wees ónze maagd, *wij* zullen u beminnen...

‘Uw ingewanden doorsidder' elk onzer smarten en snikken en zenuwtrillingen; àl het lijden dat, onbekend - onvermoed, ons in 't geheim verscheurt, vloei' over u opdat gij leven zoudt, - léven...

‘En uwe ziel ontroerd, veranderd, geweldig uitkrijse 't lied dat ons toehoort. Ga, en betreed de scherpharde afgebrokkelde helling der Gerechtigheid, o eenzame Voorwacht!

‘Struikel, val en richt u weder op, zelfs over 't lichaam van 'n stervende of dode, - ontelbre tranen schreiend om de bange onrust en d'erbarming die u verteert.

‘En wanneer gij, d'aderen verzengd en 't lichaam uitgeput, uw leven hebt geofferd voor uw broederen, - over alle wonden en ellenden uw diepbewogen zielestem deedt horen;

‘Dàn zult gij te-midden van ons, vóór ons, in d'allerlaatste storm, Dichteres der niewe Liefde, vallen!...’ Zó sprak d'ontelbre schaar! Bezie mij thans - en overweeg: ‘Tot aan het graf is déze slechts mijn weg.’

Dáárom hebt ge mij lief, misschien?... O kom dan, kom met mij in-name van het Lijden! Voor U-alléén bewaar ik 'n wellustbloem, ontloken, opgestegen in de nacht, midden ener wilde flora.

O kom, kom gauw met mij! Dáár zal onz' uitverkoren woning zijn, waar een verwonneling zucht, waar de verlaten kindsheid bangt en beeft, waar de besmettë armoê gistend werkt...

D'ellendige legerstede der behoeftigen ons huweliksbed, de onbekenden en de wezen, wien 't lijden vreed de vleugelen brak, onze kinderen zijn.

Mijn maagdelippen, voor U-alléén, behielden weeldezoenen, door niemand ooit genoten. 't Zijn de kussen die ontspringen uit de tranen, evenals de droeve klaproos te midden van het gras: -

Zoenen die 't omneveld triest mysterie leerden, fladderend boven 't hoofd van hèm die sterven gaat; - zoenen die de vruchtbare harteklopping kennen in d'uren van strijd en bezieling...

Der diepten domme duizeling, het grootse angstvol streven naar opoffering; 't verlangen àlle hoogten, iederen afgrond te doorvorsen, de weelde van het hart dat nooit verandert.

Kom,... o kom met mij! Ik zegen u voor al hetgeen gij doen zult tewille mijner liefde... voor 't bloed dat gij aan anderen - niet aan mij - zult geven; - ik zegen u, o ideale Broeder mijner wensen!

O kom tot mij... kom gauw! We zullen bezwijken wellicht vóór 't vervullen onzer grote taak. Wat geeft het? In de schittering van 't oneindige, in 'n zonnestraal van glans en glorie zullen wij weer opstaan;

Daarboven, ons bij d'eerst' omarming, de vreugden der herniewde wereld tegenlachen, terwijl... beneden ons... aangeroepen lelie, die Toekomst bloeien zal die wij niet vruchteloos droomden!

* * *

Nà zulk 'n kreet om verlossing, zo'n vurige uit het smartgeslagen hart opborrelende passie, reinste poëzie van lijden en deernis, vergeeft men de herhaalde beelden, de minder passende vergelijkingen, de rakelingse figuren, met die gedachten en gevoelens wat overdreven soms, en ook de taal in weinige stukken te slap, te drijvend, niet zo krachtvol als het behoorde aan de uiting van haar heldhaftige strijdlust.

Meêgesleept door de bedwelming harer ideale liefde voor de Toekomst waarin het zegevierend socialisme, - godsdienst der armen, gedroomd Eden van heil en genot voor iedereen -, maatschappij en mens, als algemeenheid en eenling, hèrvormen - gàns herscheppen moet en brengen 'n tijdvak van weelde zonder armoe, geluk zonder tranen, wellust zonder vrangheid ook... wellicht! - verzwakt de *kunstenares* in haar, wordt zij te véél *vrouw*. Vandaar die overdrevenheid, die ongelouterde tonen in de schone welluidendheid van hare taalmuziek.

Niet gans persoonlik overal heure poëzie, - gemeenplaatsen treft men er vele -, tóch meestendeels zuiver, zooniet hoogopstijgend lyrisme, innig gevoel, zuidelijke passie in ene taal vol melodie en zang. Op de éérste rang staat *zijzelf,* al predikt ze louter

altruïsme. Doch hare mening duwt ze niet op. Zij redeneert niet, zij wil niet *bewijzen*; zij zegt 'r gedachte of jubelt 'r aandoeningen uit. Al die sidderende ontboezemingen, die liefde, die wellust, die forsheid van toon en karakter, die levenslust en ook die lust tot lijden, - 't zijn levende waterstralen alle, opspringend onbeteugeld en vrij uit de bron van haar hart, 't zijn de onbedwongen kreten eener zèlf- en mèdelijdende ziel. Ada Negri roert, en zeer dikwijls ontroert zij. En dàn is de ontvangen indruk blijvend.

Wèl faalt heur de macht zichzelf altoos te beheersen, haar gloed te temperen tot-i worde, weergegeven in woord, de àllerzuiverste kunst. Zó beschouwd, blijft zij onvergelijkbaar verre van Carducci, d'Annunzio, Pascoli en andere Italiaanse meesters. Ook dicht zij niet om de klank der woorden. Zij wil verheffen, tot mededogen opwekken, geeft zich met voorliefde als strijdster en heldin. Haar woord is manneliker, haar toon heviger dan die van Hélène Swarth, met wie zij eigen heeft de gloed der oprechte aandoening. Doch zij evenaart niet onze socialistise dichters: Adama van Scheltema in fijnheid, Roland Holst in meesterschap van gelouterde kunst. De drie voornoemden overtreffen de Italiaanse in sierlijkheid, rijkdom van uitdrukking en kleurenpracht van taal. In passiegloed en uitkrijten der meest ongebreidelde driften, in verlangen naar wellust en genot van iedere bezitting, in hunkerende siddering naar zinnevoldoening blijft ook Ada Negri verre verwijderd van Comtesse de Noailles: hare liefde is edeler, meer-omvattend, reiner. En ook is zij de dichteres die *eenieder* kàn begrijpen. Zij dringt zich niet op door gemaakten ernst, zèlf-ongevoelde sensaties, donkere diepten! Het leven, zo het *is*, bezingt zij, en zoekt de reden niet waaróm. Eenvoudig geeft zij heur hart en schreit uit haar passievolle smart. Véél van 'r gloed gaat verloren in vertalingen, die steeds de schaduwen blijven van 't oorspronkelike. Tóch zal men bemerkt hebben hie waarlik-groot zij is door hare liefde en hare deernis. En ongegrond, héél-en-al, beschouw ik 't verwijt, tégen haar door preutsheid uitgesproken: dat zij te zinnelik is en zelfs lascief!

J.M. THOMISSEN.

Duitse Letterkunde.

In de laatste jaren bekleden de vrouwen een biezondere plaats in de geschiedenis van de Duitse letterkunde; namen als Ricarda Huch, Clara Viebig, von Handel-Mazzetti en andere, hebben een goede klank in de romanliteratuur dezer dagen. Van de werken, die sedert de laatste kronijk verschenen en die in dit overzicht zullen besproken worden, werden weder de merkwaardigste door vrouwen geschreven; het zijn een novellenbundel van Clara Viebig en romans van Nanny Lambrecht en von Handel-Mazzetti.

De eerste bundel, door Fleischel en C^{o}, te Berlijn, uitgegeven, onder de tietel *Die heilige Einfalt* (ing. 3 M.; geb. 4 M.), bevat een verzameling verhalen uit de Eifelstreek en uit het Berlijnse leven, in de gewone trant van Viebig. Het gekende talent van deze schrijfster toont zich hier in zijn volle rijpheid; deze novellen zijn vol aangrijpende kracht, vol humor soms, en zijn verteld zoals alleen de grootste novellenschrijvers het zouden kunnen. Op verschillende plaatsen heb ik aan Maupassant, de grootmeester der novelle, moeten denken en een van deze verhalen, *Die Wasserratte*, zou even zo goed door hem geschreven kunnen zijn. Twee andere stukken uit deze bundel, *Der Jan und der Jup* en *Die Primiz*, behoren tot de beste, die ik van Viebig ken. Ook de overige zijn haar talent overwaardig en maken van dit boek een der meest verheugende van het seizoen.

Een ander werk van betekenis is *Armsünderin*, van Nanny Lambrecht (Kösel, Kempten en München; ing. 5 M.; geb. 6 M.). Het behandelt het reeds zo dikwels gebruikte thema van het meisje, dat verleid en daarna verlaten wordt; maar zelden werd dit thema met zulke meesterschap ontwikkeld als in dit boek.

In de laagste klas van de bevolking van een dorp uit de Hunsrück, bij de ‘ketellappers’, kiest de schrijfster haar heldin: een dochter van dit verachte nomadenvolkje, Jule Fuck, wordt door de zoon van een rijke boer verleid. De jonge man doet daarna zijn militaire dienst, verbreekt bij zijn terugkomst alle betrekkingen met Jule

en trouwt later met een welgestelde boeredochter. Na jaren nameloos lijden vinden Jule Fuck en haar kind rust en redding in de dood.

Van deze ‘alte Geschichte’ heeft Nanny Lambrecht een aangrijpend boek gemaakt. De Hunsrücker boerenbevolking wordt hier meesterlik getekend, met haar fanatismus, haar hardvochtigheid en haar schijnheilige zelfgenoegzaamheid. Verschillende personen uit het werk zijn van een pakkende levenswaarheid: de pastoor, de Näh-Kät en andere. En alhoewel streng objectief, klinkt het boek als een kreet van verontwaardiging, als een eis om meer menslievendheid en meer verdraagzaamheid.

Het enige wat ik aan *Armsünderin* zou durven verwijten is een zekere langdradigheid, biezonder in de talrijke natuurbeschrijvingen, die de handeling verslappen.

Kon Nanny Lambrecht zich maar beperken zooals Enrica von Handel-Mazzetti! De laatste roman van deze schrijfster, *Die arme Margaret. Ein Volksroman aus dem alten Steyr* (Kösel, Kempten en München; ing. 5 M.; geb. 6 M.), werd met spanning verwacht. Na haar voorlaatste werk, *Jesse und Maria*, was die verwachting ook gerechtvaardigd. En ze werd niet teleurgesteld: *Die arme Margaret* is een heerlik boek.

Het verhaal speelt in de stad Steyr, in Stiermarken, in de tijd van de tegenreformatie. Het is de lijdensgeschiedenis van Margaret, de jonge weduwe van een protestant, gestorven voor zijn geloof, en die nu op haar beurt vervolgd en gekweld wordt door de Roomse overheid, die in haar huis een troep soldaten, met luitenant Herliberg aan het hoofd, gezonden heeft, met last Margaret te dwingen tot het Roomse geloof over te gaan. Het boek eindigt met de ondergang van Herliberg, die zijn vergrijp aan Margaretha's eer boet met de dood.

Ik zei dat *Die arme Margaret* een heerlik boek is, en dat is niet te veel gezeid. Met raar talent worden de gebeurtenissen verhaald, in een persoonlike, temperamentvolle stijl. De woeste tijd van de reformatie ontrolt zich voor het oog; al zijn gruwelen doorwaaien het boek en levend en waar staan de personen voor ons, getekend met zulke plasticiteit en zulke kracht, dat men immer denken moet aan de wonderbare kunst van Dürer. Figuren als die van de zwarte luitenant Herliberg, de oude burger Zettl uit Steyr en de arme Margaret leven voor u, met eigen uitzicht en eigen gebaar, onvergeetbaar.

Is mijn bewondering misschien te groot en zie ik daarom geen schaduwzijde? Misschien wel; in ieder geval heb ik slechts iets aan te merken: de taal. Waarom dit kunstmatige Duits, nagebootst uit de oude kronijken? Om de stemming misschien; maar die zou er ook wel zijn zonder dit middeltje. Maar dit is slechts een kleine fout en niet

bekwaam iets af te doen aan de grote kunstwaarde van dit zeldzaam bekorend boek.

Een roman, die me ook zeer bevallen heeft, al heeft hij vele en grote gebreken, is *Der Spiessbürger*, van Marie Diers (Seyfert, Dregden; ing. 5 M.; geb. 6 M.). De held van het boek is een dichterlik aangelegde dromer, die door zijn opvoeding en omgeving er toe gebracht wordt afschuw te gevoelen voor deze aanleg en wiens zonderling ideaal het is een filister te zijn. Dit ideaal bereikt hij, al speelt zijn neiging tot dromen en fantaseren hem dikwels parten. En als hij meent zijn karakter en het leven overwonnen te hebben, neemt de natuur haar weerwraak: in zijn jongste kind komt dezelfde kunstenaarsaanleg terug en is ditmaal niet meer uit te delgen.

Het is een treurig en toch mooi boek. Grauw en eenvormig gaat het leven van de 'Spiessbürger' voorbij, met elke dag zijn zorgen en zelden wat zonneschijn; en grauw en eentonig is de stijl en ook de personen bezitten niet het nodige relief.

En toch beviel het werk me; toch ben ik er geheel onder de indruk van geraakt, omdat ik er in voelde een groot talent, dat enkel nog rijpen moet.

Met oneindig meer kennis van het vak is een boek van de gekende romancière Hans von Kahlenberg geschreven: *Spielzeug* (Vita Deutsches Verlaghaus, Berlin; ing. 3,50 M.; geb. 4,50 M.). Evenals in haar vorige werken, die haar naam gunstig hebben bekend gemaakt, speelt deze roman in de hogere standen. Hij verhaalt de liefdegeschiedenis van de mooie, tere Lill, die te broos was voor het leven en, als speelgoed verbrijzeld door ruwe kinderhand, gebroken wordt en sterft door haar liefde voor de man van haar stiefzuster.

Dit boek is het talent van Hans von Kahlenberg waardig; men vindt er in het mooie weeldeleven, waarin deze schrijfster zo goed tehuis is, en verfijnde weeldemensen. Maar er is niets nieuws, niets verrassends in; het is een boeiende roman, en niet beter of niet slechter dan vele andere.

Maar een verrassing was de roman van de niet onbekende dichter Willrath Dreesen: *Ebba Hüsing* (Staackmann, Leipzig; ing. 4 M.; geb. 5 M.). De handeling heeft plaats in Oostfriesland, in een klein stadje aan de Noordzee. Het is de ontwikkelingsgeschiedenis van Ebba Hüsing, afstammelinge langs vaderszijde van heidebewoners, langs moederskant van zeevaarders. Van deze voorouders heeft zij een zekere tweeslachtigheid in het karakter geërfd; van deze een drang naar het volle leven, een zucht naar het onbekende, naar de wijde wereld, van gene een liefde voor een stil, huiselik leven. Een gevolg van die tweeslachtigheid is haar dubbele liefde: liefde voor de dromer

Menno Ryter, de heideschoolmeester met zijn kunstenaarsgemoed, en liefde voor haar neef Raske, de ondernemende, levenslustige werker. Aan deze dubbele liefde gaat Ebba Hüsing ten onder.

Het boek verhaalt hoe zij het geluk zoekt, het tweemaal meent gevonden te hebben, eerst in Ryter, dan in Raske, en het tweemaal weder ziet verdwijnen; dan haar strijd met haar omgeving en met zich zelf, tot de berusting komt.

Heerlike natuurschilderingen maken dit boek in de hoogste mate aantrekkelik; heidegeur en zeelucht doortrekken het ganse werk. Er komen van die beschrijvingen in voor, die onvergetelik blijven; ik denk bijvoorbeeld aan de lente op de heide of de prachtige schaatstocht. Daarenboven kan de schrijver vertellen, zó warm en innig als slechts de beste onder de hedendaagse Duitsers. Men voelt dat Dreesen veel geleerd heeft van sommige tijdgenoten en niet het minst van Gustav Frenssen, wiens invloed duidelik merkbaar is. Ook toont hij, evenals Frenssen, een grote meesterschap in het behandelen van sommige episoden; men denke maar aan de beschrijving van de beroering, die de oorlog van '70 in het kleine stadje teweegbrengt.

Met liefde en talent zijn de personen getekend; maar vooral Ebba Hüsing rijst op voor het oog en duidelik ziet men haar gestalte, gaande langs de purpere heide of starende over de oneindige zee.

Ebba Hüsing is een kunstwerk; verlangend zie ik uit naar het volgend boek van deze schrijver.

Rudolf Herzog, van wie een nieuwe roman, *Hanseaten* (Cotta, Stuttgart; ing. 4 M.; geb. 5 M.) voor me ligt, staat niet meer aan het begin van zijn loopbaan. Hij heeft een gehele reeks romans uitgegeven, die alle veel succes hebben gehad en ook *Hanseaten* beleeft oplaag na oplaag. En dat is te begrijpen: Herzog is een zeer behendig romancier; hij verstaat de kunst een verhaal ineen te zetten en het zo te vertellen, dat men het immer met spanning leest. Dit is een kwaliteit, die ook *Hanseaten* in de hoogste mate bezit.

Het verhaal speelt te Hamburg, in de kring van de reders en scheepsbouwers, met als natuurlike achtergrond de haven en het bonte leven van het havenkwartier. Het is de gewone geschiedenis van vader en zoon, die elkaar niet begrijpen: de vader, een prachtige figuur, onvermoeibaar werker, streng voor zichzelf en ook voor anderen, de zoon meer een dromer, aardend naar zijn moeder, de mooie creole. Tot de zoon gerijpt wordt door het leven en het bloed van de vader machtiger blijkt te zijn dan dat van de moeder; tot hij de grootheid leert inzien van de rol, die handel en nijverheid spelen en hij wordt zoals zijn vader.

Boeiend genoeg is het boek geworden; zeer handig zijn de bijfi-

guren opgezet en verschillende gebeurtenissen in het verhaal gevlochten, zoals de oorlog tussen Spanje en Amerika en tussen Rusland en Japan. Ook klinkt deze roman als de verheerliking van Duitslands handel en in deze zin kan hij beschouwd worden als de tegenhanger van het bekende boek van Frenssen: *Klaus Hinrich Baas*, dat hier vroeger werd besproken (*Vl. G.* 1910, blz. 284).

Een ontgocheling was me *Herzensheilige*, van Diedrich Speckmann (Warneck, Berlin; ing. 3 M.; geb. 4 M.). Deze auteur heeft een zekere bekendheid verworven; zijn naam wordt wel eens in een adem genoemd met Frenssen. Evenals deze is hij prediekant in Holstein en zijn werken verheugen zich daar in een grote populariteit. Ik had van zijn boek grote verwachtingen, maar vond die teleurgesteld.

Het werk bestaat uit een reeks verhalen. Enige vrienden en hun vrouwen brengen samen de vacantie door in een dorpje op de Holsteinse heide. Samen lezen ze de levensherinneringen van Ludwig Richter, waarin hij op zekere plaats spreekt van mensen, die ‘in zijn hart een plaats bekleden in de galerij van de huisheiligen.’ En elk op zijn beurt vertelt van een lieve herinnering uit zijn leven, van zijn ‘Herzensheilige’.

Maar geen enkele van deze verhalen bezit genoeg frisheid om de lezer te boeien; geen enkel getuigt van diepe mensenkennis of grijpt aan door dramatiese kracht. Het is een alledaags boek.

Een krachtig werk is *Das Haus Michael Senn*, van Rudolf Greinz, de gekende schrijver van Tiroolsche romans, bij Staackmann, te Leipzig, verschenen (ing. 4,50 M.; geb. 5,50 M.). Het is de geschiedenis van de ondergang van het huis Michael Senn, ondergang veroorzaakt door het huwelik van de enige zoon Franz, een zwakkeling, met een kokette.

Het is een pakkend boek, met grote soberheid geschreven en vol verrassende forsheid. De personen zijn prachtig gebeeld; figuren als die van Michael Senn, wiens krachtige gestalte het gehele boek beheerst, zijn zeldzaam in de literatuur.

Zonder ook maar enigzins tot de tendensliteratuur te behoren, is deze roman een bittere aanklacht tegen de onverbreekbaarheid van het katholiek huwelik.

Van een geheel andere aard is het boek van Rainer Maria Rilke: *Die Aufzeichnungen des Malte Laurids Brigge*. (Insel-Verlag, Leipzig, 2 dln; ing. 4,50 M.; geb. 6 M.). Het gekende talent van deze heel voorname dichter verlochent zich niet in dit werk. Het is het dagboek van een jong edelman, laatste telg van een oud Deens geslacht, die Parijs bewoont. Het zijn aantekeningen over zijn leven en herinneringen uit zijn jeugd. Het is onmogelik deze aantekeningen

en herinneringen samen te vatten of een denkbeeld te geven van de heerlike visioenen, die hier geboden worden, van de machtige lyriek of de beeldenrijkdom, die schittert op elke bladzijde van dit mooie boek.

Eveneens van het uitsterven van een adellike familie verhaalt het werk van Karel Borromäus Heinrich: *Menschen vort Gottes Gnaden* (Langen, München; ing. 3 M.; geb. 4 M.). Ik stel dit boek veel lager dan het voorgaande. Wel schat ik de mooie, keurige stijl naar waarde, maar vind toch het werk als geheel tamelik onbeduidend. Onmannelik en pretentieus is daarbij de verheerliking van de held van het verhaal.

Ook voor *Die Geschichte des jungen Oswald*, de eersteling van Felix Sternheim (Hyperion-Verlag, München; ing. 3 M.; geb. 4 M.) gevoel ik maar weinig. Het is de langdradige liefdegeschiedenis van een jong dichter, eindigend met zelfmoord. De ongelukkige vorm, die de schrijver gekozen heeft, maakt het boek niet aantrekkeliker: het zijn brieven, geschreven door Oswald, waarin deze tot vervelens toe hetzelfde herhaalt, lange klachten doet over zijn eenzaamheid en over de mensen, die hem niet begrijpen of vol verwaandheid bluft over de gedichten, die hij gemaakt heeft en opsnijdt over de roem, die zijn talent nog wacht. Het was werkelik geen vermaak dit boek te lezen.

Dan verkies ik op verre na de roman van M.C. André: *Mensch: erkenne Dich selbst! Eine Vagantenhistorie* (Douglas, München; geb. 7 M.). ‘Mensch: erkenne Dich selbst’ is het opschrift van een anatomies, pathologies en ethnologies museum, dat de jaarmarkten rondreist en van wiens eigenaars de geschiedenis verteld wordt. Dus een roman van foorlieden, circusvolk en dierentemmers. Het is een vreemd boek, dikwels opzettelik vreemd, en toch zeer interessant. Men voelt de liefde van de schrijver voor zijn volkje; en de humor, die kwistig in het werk verspreid ligt, verbergt dikwels een diep meegevoel en een grote ernst. Zeer zeker geen alledaagse roman.

Van de talrijke dichtwerken wou ik enkel wijzen op een paar bundels, die ver boven het gewone uitsteken en getuigenis afleggen van echt dichterlik talent.

Het is vooreerst Hans Kyser: *Einkehr. Lieder und Gedichte* (Paul Cassirer, Berlin; 3 M.). Het zijn mooie gedichten, zeer eenvoudig en eigenaardig. Biezonder de innig-gevoelde liefdeliederen doen dikwels aan Dehmel denken. Deze keurige bundel belooft veel voor de toekomst van deze nog zeer jonge schrijver.

Verder: Max Dauthendey: *Das Lusamgärtlein. Frühlingslieder aus Franken*. (Axel Juncker, Berlin; ing. 2,50 M.; geb. 3,50 M.). Max Dauthendey behoort tot de beste van de hedendaagse Duitse

dichters. De liederen van deze bundel, die opgedragen is aan de gedachtenis van Walther von der Vogelweide, hebben een vreemde bekoring. Ze zijn het werk van een hoogst begaafd, persoonlik dichter.

De derde bloemlezing uit de *Blättern für die Kunst* is thans bij Bondi, te Berlijn, verschenen onder de tietel: *Bl. f.d. K. Eine Auslese aus den Jahren 1904-1909* (ing. 3 M.; geb. 4,50 M.). Ze bevat enige mooie gedichten van de leider dier beweging, Stefan George, waarvan vooral *Goethes letzte Nacht in Italien* prachtig is, en verder verzen van zijn volgelingen, waartussen Karl Wolfskehl en Friedrich Gundolf wel het meest de opmerkzaamheid verdienen.

Enige interessante herdrukken zijn nog aan te tekenen. Op het gebied van de literatuurgeschiedenis vooreerst, twee bekende werken: Richard M. Meyer: *Die deutsche Literatur des 19n Jahrhunderts* (Bondi, Berlijn, 2 dln; ing. 10 M.; geb. 12,50 M.), waarvan de vierde, opnieuw bewerkte uitgave en Adolf Bartels: *Die deutsche Dichtung der Gegenwart. Die Alten und die Jungen* (Avenarius, Leipzig, ing. 4 M.; geb. 5 M.), waarvan de achtste uitgave verscheen.

Het eerste werk is wel de beste geschiedenis van de Duitse literatuur der 19e eeuw. De schrijver geeft overal blijken van een verbazende belezenheid en van de ruimste opvattingen en weet op fijne manier de verschillende tijdperken en richtingen in de literatuur te scheiden en te karakteriseren. Bladzijden als die over Keller worden niet licht overtroffen, terwijl de hoofdstukken, gewijd aan de modernen, tintelen van leven en geest.

Dit mooie boek, goed gedrukt, in twee zware delen groot inoctavo, met 10 portretten versierd, kan niet genoeg aanbevolen worden.

Niet zozeer beviel me het werk van Bartels. Zeker heeft het grote verdiensten; het bevat een schat aan bio- en bibliografiese inlichtingen en het geeft een duidelik overzicht van de moderne Duitse letterkunde. Maar het wordt ontsierd door de grote partijdigheid van de schrijver; overal vindt men blijken van zijn politieke onverdraagzaamheid en van nog grotere ingenomenheid met zichzelf. Biezonder stoot zijn jodenhaat tegen de borst, die hem belet de verdiensten te erkennen van vele van de beste schrijvers; het grenst wel aan het belachelike, als hij telkens in zijn nota's over deze auteurs zegt: ‘is jood, schijnt jood te zijn, heeft een jodin gehuwd, enz.’ Ook zijn oordeel over schrijvers als Frenssen, Viebig e.a. schijnt me onrechtvaardig.

Zeer interessant is de nieuwe uitgave van de satiristiese roman van Friedrich von Sallet: *Kontraste und Paradoxen*, bij Hans von Weber (Hyperion-Verlag), te München, verschenen (ing.

4.50 M.; geb. 6 M.). Dit fijne boek, eerst na de dood van de schrijver, in 1842, gedrukt, was bijna volkomen vergeten en men moet er de uitgever dankbaar voor zijn het weder in ieders bereik te hebben gesteld. Het is versierd met een groot aantal tekeningen van Alfons Woelffle, die tot de beste illustrasies der laatste jaren behoren. Met zijn sneeuwwit papier, duidelike letter en passende versiering is dit boek een merkwaardig voortbrengsel van de moderne Duitse boekkunst. Van Hans von Weber, de kunstzinnige uitgever van zoveel mooie boeken, was overigens niets minder te verwachten.

Zeer schoon zijn ook de klassieker-uitgaven van den *Tempel-Verlag* te Leipzig. Verleden jaar verenigden zich een zestal uitgevers om, naar het voorbeeld van de beste soortgelijke Engelse uitgaven, de Duitse klassieken in waardige uitvoering en aan billike prijs te verspreiden. Als eerste verschijnen: Goethe, Heine en Heinrich von Kleist, waarvan tot nu toe alleen de laatste, in vijf delen, volledig verschenen is. De vier eerste bevatten de werken van Kleist, het vijfde deel een grondige biografie van deze schrijver door Arthur Eloesser.

Deze boeken zijn wondermooi en beduiden werkelik een renaissance in de klassieker-uitgaven. Het prachtige melk-witte papier en de mooie, nieuwe letter van E.R. Weiss zijn een genot voor het oog. Niet warm genoeg kunnen deze uitgaven aan alle boekenliefhebbers aanbevolen worden; ook de moeilikste zullen hier bevredigd worden. Daarbij is de prijs van deze boeken, in verhouding tot hun uiterlik, zeer laag: elk deel kost gebonden in prachtige linnen band 3 M., in halfleder 3,75 M.

Een verschijnsel mag ook de nieuwe *Goethe-uitgaaf* van den *Insel-Verlag*, te Leipzig, genoemd worden. Ze telt zes lijvige delen, elk van omtrent 550 blz., is, zoals alle boeken van den Insel-Verlag, goed gedrukt op mooi papier, is stevig gebonden en kost slechts 6 M. Deze prijs is alleen te verklaren door het feit dat de Goethe-Gesellschaft, op wiens last deze werken uitgegeven werden, daarvoor een toelage van 20.000 M. verleende. Een welverdiende bijval beloonde deze daad: de eerste oplaag van 20.000 exemplaren was op zes weken uitverkocht.

FRANS DELVAEN.